

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 61

Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Терешкінас Артурас – доктор соціальних наук, професор, професор кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Члени редакційної колегії:

Байша Кіра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету

Благуна Наталія Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Боровик Людмила Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної кадрової академії, доцент кафедри теорії і методики журналістської творчості Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного технічного університету

Галацин Катерина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козяр Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Кочарян Артур Борисович – кандидат педагогічних наук, доцент, радник Міністра освіти і науки України

Кузьменко Ольга Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізико-математичних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету, старший науковий співробітник Національного центру «Мала академія наук України»

Невмержицька Олена Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пермінова Владислава Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Чернігівського національного технологічного університету

Пушкарьова Тамара Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, начальник відділу проектного управління ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, член-кореспондент НАПН України

Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету

Шкабаріна Маргарита Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

Алісаускіене Мілда – доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Гражісене Віталія – доктор педагогічних наук, завідувач відділу якості освіти Вільнюської академії мистецтв (Вільнюс, Литовська Республіка)

Конрад Яновський – PhD, ректор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Варшава, Республіка Польща)

Електронна сторінка видання – www.innovpedagogy.od.ua

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 7 від 31.07.2023 року)

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта,
013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта, 015 – Професійна освіта
(за спеціальностями), 016 – Спеціальна освіта)
відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (додаток 2)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 22897-12797P від 02.08.2017 року)

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу: <https://doi.org/10.32782/2663-6085>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Басараб Н.Я.

ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (1945–1991 РР).....11

Іваничко І.І.

СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....17

Кукса Н.Г.

ПОБУДОВА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СЕРЕД СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»..... 21

Приймас Н.В.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІТЕРАТУРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ УЛАСА САМЧУКА)..... 27

Швидун Л.Т., Кульбач Л.М., Виноградова О.М.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В ПАРАДИГМІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ЗДОБУТКИ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ.....33

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
(З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)**Гончарук Л.М.**

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ..... 38

Горда О.М.

ДИСКУСІЙНІ КЛУБИ ЯК ОДНА З ФОРМ РОБОТИ ШКІЛ З ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ..... 44

Дика Н.М., Глазова О.П.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 48

Іванова О.А.

УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ У ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ..... 52

Лефтерова О.М.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ..... 60

Мартиненко В.О.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ КНИГОВИДАНЬ В УКРАЇНІ: КОНТЕКСТ ВЗАЄМОДІЇ ЧИТАЧІВ З КНИЖКОЮ..... 64

Мірошніченко О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛОВОТВОРУ ТА ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ..... 72

Павелко В.В.

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....77

Пасько О.М., Кравченко М.С.

ВАЖЛИВІСТЬ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗНАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ..... 81

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Бабич В.І., Янович І.В., Малькова Я.П.ПОШУК ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
В СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ З ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ОЛІМПІЙСЬКИЙ,
ПРОФЕСІЙНИЙ ТА АДАПТИВНИЙ СПОРТ»..... 85**Бадрак Т.В., Гордієнко Н.О., Шевченко В.В.**ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 89**Білоус Т.Л.**ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК І САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ЯК СКЛАДОВІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 93**Білоусов А.В.**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У МАЙБУТНІХ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У ЗВО МВС УКРАЇНИ..... 98**Біляковська О.О., Прусак Ю.В., Гульченко С.Г.**ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГУ ЛЮДИНИ ТА КОМП'ЮТЕРА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ТЕХНІЧНИХ
ТА ОСВІТНИХ СИСТЕМ..... 104**Благун С.С., Стучинська Н.В., Духота С.А.**МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АНАТОМІЧНОЇ
ТА ГІСТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІМИ ЛІКАРЯМИ..... 108**Бобир О.І.**ВЕКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО»..... 113**Борисенко Н.О.**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ..... 117**Му Веньлун**

ОБРАЗ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ «ІНТЕРНЕТ+»..... 121

Ворожбіт-Горбатюк В.В., Козиренко С.І., Циркуненко О.В.

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ..... 125

Ву МінліЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА:
СУТНІСТЬ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ ВИЩОЇ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ..... 129**Газдик М.М.**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ
(ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ..... 133**Граб О.В.**ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ ПЕРВИННИХ УЯВЛЕНЬ
ПРО ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ..... 137**Діхтяренко Л.М., Чубенко В.А., Головня Т.Л.**РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ,
ТВОРЧИХ ТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ..... 144

Іващук А.С., Тирон А.І. РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ.....	149
Кириченко Н.М., Остапчук С.С. РОЛЬ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ У ВИВЧЕННІ АЕРОКОСМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА».....	153
Кібіч Д.О. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ	158
Климович Ю.Ю. КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У СВІТЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	162
Колот С.О. ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНИХ КОМПОНЕНТІВ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА» І «ОСНОВИ САМОДОПОМОГИ ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА» ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ «ПСИХОЛОГІЯ» ТА «СОЦІАЛЬНА РОБОТА».....	167
Кондрашова О.В. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ	174
Корнєщук В.В. РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В МАГІСТЕРСЬКІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ.....	178
Луценко О.А., Петренко Л.М. ОСНОВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ФАРМАКОЛОГІЇ У МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	183
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Бриндіков Ю.Л. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЮВЕНАЛЬНИМИ ДЕЛІНКВЕНТАМИ.....	189
Віщукаєва К.М. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МІГРАНТАМ.....	194
Леонова В.І. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	198
Цюприк А.Я., Гаврилюк М.В., Якимович О.Н. ОСВІТНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ МІНЛИВОСТІ	202
РОЗДІЛ 5. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Васильєва С.А., Канішевська Л.В. БЕЗПЕКА ДІТЕЙ РАНЬОГО І ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ФАКТИ І МОЖЛИВОСТІ.....	207
Івах С.М. НАСТАВНИЦТВО ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ ПЕДАГОГАМИ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	214
Коваленко О.В., Випирайло І.В. ЛЕГО-КОНСТРУЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІКЛУВАННЯ ТА СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ.....	218

**РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ**

Андреева Т.Т., Дзюбенко О.В.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ
ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОРНІТОФАУНОЮ.....222

Грибик Т.Т.

ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ПОБУДОВИ ЛОГІЧНИХ СХЕМ
З ВИКОРИСТАННЯМ WEB-ЗАСТОСУНКУ "SIMULATOR.IO"
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....233

Заїка О.В.

ВИКОРИСТАННЯ GENIALLY ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....238

CONTENTS

SECTION 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Basarab N.Ya. EVOLUTION OF STRUCTURAL ELEMENTS IN POSTGRADUATE EDUCATION FOR PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE (1945–1991).....	11
Ivanychko I.I. CREATION OF A TOLERANT EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	17
Kuksa N.H. BUILDING INDEPENDENT WORK AMONG MEDICAL STUDENTS TEACHING THE SUBJECT (UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES).....	21
Pryimas N.V. HISTORICAL MEMORY AS A SOURCE OF THE FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS (ON THE EXAMPLE OF THE LITERARY AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF ULAS SAMCHUK).....	27
Shvydun L.T., Kulbach L.M., Vynohradova O.M. PRIMARY EDUCATION IN THE PARADIGM OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES OF TIME.....	33

SECTION 2. THEORY AND METHODOLOGY OF TEACHING (IN THE FIELDS OF KNOWLEDGE)

Honcharuk L.M. WAYS TO INCREASE THE LEVEL OF MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE.....	38
Horda O.M. DISCUSSION CLUBS AS ONE OF THE FORMS OF WORK OF SCHOOLS FOR STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE AND CULTURE.....	44
Dyka N.M., Hlazova O.P. FEATURES OF THE APPLICATION OF EDUCATIONAL AND GAME TECHNOLOGIES IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION.....	48
Ivanova O.A. GENERALIZATION AND SYSTEMATIZATION OF TEACHING MATERIALS IN THE STUDY OF BIOLOGY.....	52
Lefterova O.M. A SYNERGISTIC APPROACH TO TEACHING LATIN.....	60
Martynenko V.O. DEVELOPMENT TRENDS OF MODERN CHILDREN'S BOOK PUBLISHING IN UKRAINE: THE CONTEXT OF READERS' INTERACTION WITH THE BOOK.....	64
Miroshnichenko O.S. FEATURES OF INTERACTION OF WORD FORMATION AND PROFESSIONALLY ORIENTED VOCABULARY IN THE TEACHING OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	72
Pavelko V.V. CONDITIONS OF THE EFFICIENCY OF KNOWLEDGE INTEGRATION: THEORETICAL ASPECT.....	77
Pasko O.M., Kravchenko M.S. THE IMPORTANCE OF MANAGEMENT KNOWLEDGE FOR STUDENTS OF DESIGN SPECIALTIES.....	81

SECTION 3. THEORY AND METHODOLOGY OF VOCATIONAL EDUCATION

Babych V.I., Yanovych I.V., Malkova Ya.P. SEARCH OF WAYS TO IMPROVE THE SYSTEM ASSESSMENT OF KNOWLEDGE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS FROM THE EDUCATIONAL COMPONENT «OLYMPIC, PROFESSIONAL AND ADAPTIVE SPORTS».....	85
Badrak T.V., Hordiienko N.O., Shevchenko V.V. FORMATION OF HEALTH-SAVING COMPETENCE IN MEDICAL STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	89
Bilous T.L. PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AND SELF-EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS AS COMPONENTS OF THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE.....	93
Bilousov A.V. ACTUAL ISSUES OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN FUTURE DISTRICT POLICE OFFICERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS IN UKRAINE.....	98
Biliakovska O.O., Prusak Yu.V., Hulchenko S.H. FEATURES OF HUMAN-COMPUTER DIALOGUE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF TECHNICAL AND EDUCATIONAL SYSTEMS.....	104
Blahun S.S., Stuchynska N.V., Dukhota S.A. INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE STUDY OF ANATOMICAL AND HISTOLOGICAL TERMINOLOGIES BY FUTURE DOCTORS.....	108
Bobyr O.I. VECTORS OF PROFESSIONAL REALIZATION OF GRADUATES INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAM «FINE ARTS».....	113
Borysenko N.O. PRIORITIES IN THE DIRECTIONS OF EDUCATIONAL WORK OF H.S. SKOVORODA KHARKIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY.....	117
Mu Venlun THE IMAGE OF MODERN CHINESE MUSIC TEACHERS IN THE CONTEXT OF INTERNET + EDUCATION.....	121
Ворожбіт-Горбатюк В.В., Козиренко С.І., Циркуненко О.В. BUILDING RESILIENCE OF EDUCATIONAL PROCESS PARTICIPANTS.....	125
Vu Minli ECONOMIC COMPETENCE OF THE MODERN TEACHER: THE ESSENCE AND FACTORS OF FORMATION IN THE CONDITIONS OF HIGHER ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION.....	129
Hazdyk M.M. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE INFORMATION PROCESSING AND SOFTWARE OPERATORS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN VOCATIONAL (VOCATION-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS).....	133
Hrab O.V. THE ECOLOGICAL PARADIGM AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS TO FORM PRIMARY IDEAS ABOUT THE NATURAL ENVIRONMENT IN PRESCHOOLERS.....	137
Dikhtiarenko L.M., Chubenko V.A., Holovnia T.L. THE ROLE OF INDEPENDENT WORK IN THE FORMATION OF COGNITIVE INTEREST, CREATIVE AND RESEARCH ABILITIES OF STUDENTS.....	144

Ivashchuk A.S., Tyron A.I. THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF FUTURE TEACHERS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES.....	149
Kyrychenko N.M., Ostapchuk S.S. THE ROLE OF SPEECH COMMUNICATION IN THE STUDY OF AEROSPACE TERMINOLOGY OF TEACHING THE COURSE «UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE».....	153
Kibich D.O. FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF SCHOOL STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM: MODERN VECTORS.....	158
Klymovych Yu.Yu. CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FUTURE PHILOLOGISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION IN VIEW OF UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM'S TRANSFORMATION.....	162
Kolot S.O. SIGNIFICANCE OF THE EDUCATIONAL COMPONENTS "FOUNDATIONS OF PSYCHOLOGICAL SELF-HELP OF THE SOCIAL WORKER" I "FOUNDATIONS OF SELF-HELP OF THE PRACTICAL PSYCHOLOGIST" FOR THE SPECIALTIES "PSYCHOLOGY" AND "SOCIAL WORK".....	167
Kondrashova O.V. PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS BY INTERACTIVE STUDY METHODS.....	174
Korneshchuk V.V. THE ROLE OF PROFESSIONAL PEDAGOGICS IN THE MASTER'S DEGREE TRAINING OF THE SOCIONOMIC SPHERE SPECIALISTS.....	178
Lutsenko O.A., Petrenko L.M. BASIC PEDAGOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES IN TEACHING PHARMACOLOGY IN A MEDICAL UNIVERSITY.....	183
SECTION 4. SOCIAL PEDAGOGY	
Bryndikov Yu.L. TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK WITH JUVENILE DELINQUENTS.....	189
Vitsukaieva K.M. PECULIARITIES OF PROVIDING SOCIAL SUPPORT TO MIGRANTS.....	194
Leonova V.I. ORGANIZATION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE DURING WAR.....	198
Tsiupryk A.Ya., Havryliuk M.V., Yakymovych O.N. EDUCATIONAL FACTORS OF INFLUENCE ON THE PROFESSIONAL SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF SOCIAL CHANGE.....	202
SECTION 5. PRESCHOOL PEDAGOGYA	
Vasylieva S.A., Kanishevska L.V. SAFETY OF CHILDREN OF EARLY AND PRESCHOOL AGE IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: FACTS AND OPPORTUNITIES.....	207
Ivakh S.M. MENTORING AS A WAY OF ORGANIZING METHODOLOGICAL WORK WITH YOUNG TEACHERS IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION.....	214

Kovalenko O.V., Vypyrailo I.V.

LEGO CONSTRUCTION IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE CARE
AND SENSORY-COGNITIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN OF EARLY AGE.....218

SECTION 6. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Andreieva T.T., Dziubenko O.V.

THE METHODS OF FORMING CHILDREN'S COGNITIVE ACTIVITY DURING FAMILIARITY
WITH BIRD FAUNA.....222

Hrybyk T.T.

FORMATION OF PRACTICAL SKILLS IN BUILDING LOGIC SCHEMES USING
"SIMULATOR.IO" WEB-APPLICATION IN DISTANCE EDUCATION CONDITIONS.....233

Zaika O.V.

USING GENIALLY DURING DISTANCE EDUCATION.....238

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (1945–1991 РР.)

EVOLUTION OF STRUCTURAL ELEMENTS IN POSTGRADUATE EDUCATION FOR PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE (1945–1991)

У статті проаналізовано структуру післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України починаючи з часів закінчення Другої світової війни до етапу розпаду Радянського Союзу, проаналізовано провідні тенденції розвитку цієї ланки освіти й обґрунтовано еволюціонування кваліфікаційної підготовки педагогічних працівників до системи післядипломної освіти, яка передбачає безперервне фахове вдосконалення, забезпечує поглиблення, розширення та оновлення їх професійних знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше освітньо-професійної підготовки та набутого практичного досвіду.

Закономірним бачимо те, що навіть найкращі заклади освіти, з найвищими рейтинговими показниками не можуть забезпечити підготовку висококваліфікованих працівників на весь період їх трудової діяльності. Що актуалізує потребу розвитку саме післядипломної освіти, адже систематичне та якісно організоване навчання дипломованих педагогічних працівників сприяє уникненню розриву між одержаною ними професійною підготовкою в закладах вищої освіти та вимогами які диктує сучасний розвиток науки, технологій, економіки, суспільства в цілому.

Розкриття даної теми має важливе науково-теоретичне значення з огляду формування ефективної державної освітньої політики сучасної української держави, зокрема із врахуванням негативного досвіду маніпулювання освітою існуючими режимами в роки Другої світової війни та в повоєнний період. У всі часи іноземної окупації Західної України влада вважала школи засобом денационалізації населення, утвердженням своєї імперської політики на окупованих територіях. Зміст освіти і виховання в них відповідали політиці поневолення українського народу, позбавлення його історичної пам'яті, національної свідомості. Також необхідність вивчення історії українського вчительства, окрім науково-пізнавального інтересу, зумовлена ще й практичною стороною даного питання, оскільки отриманий у процесі дослідження досвід можна використувати і при формуванні сучасної генерації українських вчителів, як найбільш високоосвіченої та національно-свідомої частини української нації, носіїв її основних духовних та культурних цінностей, генераторів нових ідей без яких неможливий прогрес у системі освіти.

Ключові слова: післядипломна освіта, підвищення кваліфікації вчителів, вдосконалення педагогічної підготовки, структура післядипломної освіти, початкова школа.

The article analyzes the structure of postgraduate education of primary school teachers in the western regions of Ukraine starting from the end of the Second World War until the stage of the collapse of the Soviet Union, analyzes the leading trends in the development of this link of education and substantiates the evolution of the qualification training of pedagogical workers to the system of postgraduate education, which provides continuous professional improvement, provides deepening, expansion and updating of their professional knowledge, abilities and skills based on previously acquired educational and professional training and acquired practical experience.

We see it as natural that even the best educational institutions with the highest rating indicators cannot provide training for highly qualified employees for the entire period of their work. Actualizing the need for the development of post-graduate education, because the systematic and qualitatively organized training of qualified teaching staff helps to avoid the gap between the professional training they received in higher education institutions and the requirements dictated by the modern development of science, technology, economy, and society as a whole.

The disclosure of this topic has an important scientific and theoretical significance in terms of the formation of an effective state educational policy of the modern Ukrainian state, in particular, taking into account the negative experience of manipulating education by existing regimes during the Second World War and in the post-war period. At all times of the foreign occupation of Western Ukraine, the authorities considered schools as means of denationalizing of the population, asserting their imperial policy in the occupied territories. The content of education and upbringing there were corresponded to the policy of enslavement of the Ukrainian people, deprivation of its historical memory, national consciousness. Also, the need to study the history of Ukrainian teachers, in addition to the scientific and cognitive interest, is also determined by the practical side of this issue, since the experience gained in the research process can be used in the formation of the modern generation of Ukrainian teachers, as the most highly educated and nationally conscious part of the Ukrainian nation, carriers its main spiritual and cultural values, generators of new ideas without which progress in the education system is impossible.

Key words: postgraduate pedagogical education, teacher training, primary school, improvement of pedagogical training, structure of post-graduate education.

УДК 378.046-021.68:373.3:37.011.3-051]37.018(477.8)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.1>

Басараб Н.Я.,
аспірантка кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту імені
Богдана Ступарика
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Освіта – це цілеспрямований, відкритий, динамічний процес навчання, виховання й розвитку особистості у суспільстві, державі. Ці три компоненти освіти спрямовані на оволодіння людиною суспільно-історичним досвідом: опанування систематизованими теоретичними знаннями, практичними вміннями, навичками, нормами поведінки. Результатом даного процесу виступає формування світогляду особистості, засвоєння нею культурних, духовно-моральних цінностей. Освіта як система, супроводжується певною протяжністю в часі, забезпечує підвищення рівня знань у процесі їх засвоєння та має певну структуру, яка є досить простою і включає наступні компоненти: дошкільну освіту; загальну середню освіту; поза-шкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту [7, с. 625].

Післядипломна освіта – це частина неперервної освіти, функціонування та розвиток якої можливі лише за умови її тісного взаємозв'язку з іншими складовими освітньої сфери [13, с. 56]. Історія розвитку післядипломної освіти пережила декілька етапів, а саме: від доповнення традиційної освіти до вагомості суспільної значущості. Тривалий час проблема розвитку післядипломної освіти вчителів розглядалася як організаційна система, а відтак, не досліджувалася на теоретичному рівні. Основний акцент у роботі закладів народної освіти робився не на розв'язання індивідуальних професійних потреб педагогів (теоретичного, методичного, практичного характеру), а більшість часу витрачалось на розгляд відірваних від професійного життя тем, загальних установок, поверхове ознайомлення з новаціями. В педагогічній професії існувала особлива потреба подолання розриву між здобутою вищою професійною підготовкою, практичним досвідом і новими вимогами, які обумовлюються розвитком науки (оновленням змісту навчально-виховного процесу, появою нових педагогічних підходів, технологій, методик) та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень дає змогу підтвердити значний інтерес вітчизняних науковців (О. Антонова, Т. Гавриленко, С. Крисюка, А. Кузьмінського, В. Приймакової, С. Сворака, О. Шиян та інших) до проблеми розвитку післядипломної освіти України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас маємо констатувати невелику кількість досліджень, спрямованих на регіональний розвиток післядипломної освіти вчителів початкової школи в різні історичні періоди, зокрема, що стосується вивчення структури післядипломної освіти вчителів початкової школи в західних областях України (1945–1991 рр.).

А для того, щоб сприяти постійній розбудові системи освіти – потрібно цінувати не тільки сучасні тенденції розвитку освітніх політик, а й використовувати досвід історичний досвід минулого, що дозволить дивитися у майбутнє враховуючи історичні надбання.

Мета статті. Вивчити та проаналізувати особливості еволюції структурних елементів післядипломної освіти в західних областях України (1945–1991 рр.), а також її вплив на якість освіти і професійну підготовку вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У післявоєнні роки система підвищення кваліфікації вчителів початкової школи була спрямована на виконання суспільного замовлення в забезпеченні суспільства кадрами належного рівня, який практично завжди супроводжувався особливостями політичного, економічного, ідеологічного, соціального розвитку. Хоча у 1944 році територія України була остаточно визволена від німецько-фашистської окупації та на українській землі прийшли інші загарбники, зі своїми законами, правилами для освіти, культури, релігії. Відповідно відродженню культурного життя загрожували труднощі, позаяк першочерговими сферами розвитку були: нарощування воєнного потенціалу, відбудова важкої промисловості, розвиток народного господарства. Видатки на культуру, якщо й передбачалися, то вони концентрувалися на об'єкти інфраструктури (навчальні заклади, науково-дослідні установи) без налагодження роботи яких була неможлива відбудова економіки СРСР [7].

Вивчаючи радянське законодавство, а саме: «Кодекс законів про народну освіту УСРР» (1922–1956 рр.); Закон СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1959–1974 рр.) [6] – ці документи містили розділи про середню школу, про професійно-технічну освіту, про середню спеціальну освіту, про вищу освіту, де, у розділі «Про вищу освіту», було чимало положень, реалізація яких слугувала підготовці висококваліфікованих кадрів. Проте ці нормативно-правові акти були тільки початком формування національної системи підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів (від епізодичних курсів до масового підвищення кваліфікації вчителів) [8, с. 116].

Зважаючи на непросту повоєнну ситуацію з кадрами: значну загибель вчителів в часі окупації, вивезення їх з території українських земель, а також припинення підготовки професійних кадрів, – кваліфікованих працівників у школах критично бракувало. У 1945–1946 навчальному році не вистачало 47 104 вчителів початкових класів. З 104 500 вчителів, які працювали, спеціальну педагогічну освіту мали лише 40,8 % осіб. Першим кроком уряду УРСР у розв'язанні даної проблеми

стала організація педагогічних курсів, як тимчасової прискореної форми підготовки вчителів. У результаті їх діяльності упродовж 1944–1946 рр. було підготовлено 21 000 фахівців, переважно для початкової школи, яких в подальшому направляли на заочне навчання у педагогічні навчальні заклади [2, с. 69]. Також задля швидкого забезпечення навчальних закладів педагогічними працівниками, радянська влада вирішила з вересня 1945 року відкрити додаткові «одинадцяті» класи, подібна ініціатива діяла, наприклад, у Львові. Місцева влада намагалася забезпечити учениць подібних класів усім необхідним: житлом, харчуванням, навіть зошитами, які були у післявоєнний час великою цінністю. Однак популярності така форма навчання не отримала так як підготувати спеціаліста для початкової школи за один рік було практично неможливо [15, с. 58].

Іншим способом подолання кадрових проблем був розвиток мережі заочної освіти, де було розширено можливості підготовки педагогічних працівників на відповідних факультетах університетів. А задля забезпечення радянзації Західної України активно залучалися працівники партійно-комсомольського, державного апаратів, службовців правоохоронних органів, культури, освіти – здебільшого зі східних регіонів України.

До педагогічної роботи часто залучали й людей без фахової освіти. Відтак, у Львівській області у 1944–1945 рр. працювало 3 872 вчителів, з них вищу освіту мали – 637 особи, незакінчену вищу – 427 осіб, середню – 2 356 осіб, незакінчену середню освіту – 452 особи. Загалом у Львівській області у 1945–1946 навчальному році не вистачало понад тисячу учителів відповідної кваліфікації.

У Станіславській області у 1945-1946 рр., із загальної кількості (3 767 вчителів) вищу і незакінчену вищу освіту мали лише – 20,4% педагогів, середню – 47,4%, незакінчену середню – 32,2%

У школах Тернопільської області у 1947–1948 рр. працювало 5 158 вчителів, з них 1 496 осіб не мали відповідної педагогічної освіти. Подібний стан з кадрами вчителів був і в інших областях Західної України. Вирішувалося це питання за допомогою перепідготовки вчителів на різнострокових курсах (у середніх та вищих педагогічних закладах) та направленням вчителів з інших областей України. Зрештою за перші двадцять повоєнних років кількість учителів у західних областях зросла більш як у чотири рази, а саме до 94 тис. осіб. На кінець 60-х років учителі з вищою освітою в кожній із західних областей України становили 60–64% їх загальної кількості [12, с. 32].

Перемога у війні з нацизмом, до якої український народ доклав великих зусиль, сприяла емоційному піднесенню у суспільстві, розвитку національної свідомості, зростанню морального духу.

Сталінське керівництво відчувало невпевненість свого становища і в цих умовах застосовувало так званий «класовий підхід» контролю над різними верствами інтелігенції: поетами, музикантами, художниками, літературознавцями, педагогічними працівниками. Політика комуністичної партії різко вступала в суперечність з релігійною свідомістю народу, активно сприяла знищенню матеріальної бази релігійних об'єднань, переслідуванню духовенства і навіть фізичним репресіям. Насильницька атиїзація населення здійснювалася через засоби масової інформації (газети, радіо, телебачення), культурно-освітні заклади, а також через систему післядипломної освіти вчителів. Більшовицька партія під час відбудови системи народної освіти прагнула перетворити школу в знаряддя тотального контролю над учнівською молоддю [7].

У обласних і районних центрах створювалися атиїстичні музеї і планетарії, у вузах відкривалися кафедри наукового атиїзму. Де читалися курси лекцій з наукового атиїзму, які були запроваджені не тільки у вищих навчальних закладах, а й у професійно-технічних училищах, на курсах підвищення кваліфікації та перепідготовки різних ланок кадрів, навіть у старших класах загальноосвітніх шкіл. А починаючи з початкової школи педагоги мали переконувати своїх учнів, що у вік космічних польотів і блискучого наукового розвитку ХХ століття релігійне мислення є проявом відсталості та суперечить природі громадян радянського суспільства, що вносило дискомфорт у навчально-виховний процес.

Так, наприклад, Івано-Франківський відділ наукового атиїзму інституту філософії АН УРСР досліджував різні аспекти проблеми формування науково-матеріалістичного світогляду трудящих, а також вивчав і узагальнював досвід роботи партійних та інших громадських організацій по атиїстичному вихованню в умовах регіону [4, с. 12]. У бібліографічному покажчику західного наукового центру АН УРСР за 1979 рік, який був розрахований на користування вчених, викладачів вузів, бібліотечних працівників з метою координації дій наукових працівників академічних установ і вузів та задля зосередження уваги науковців на головних проблемах ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР пропонувалися такі праці атиїстичного спрямування, як: «Роль атиїстичного та інтернаціонального виховання у формуванні науково-матеріалістичних поглядів на смисл життя» (С. Й. Криштопа); «Атиїзм та інтернаціоналізм в духовному житті соціалістичного суспільства» (В. М. Фомін); «Духовну культуру – на службу атиїстичному вихованню» (В. М. Фомін) [4, с. 188].

У сучасному суспільстві часто вживаним є вислів: «професія вчителя престижна», відповідно виникає запитання – чи була ця професія престижною за часів СРСР? Чи мало місце

самовираження, творчість, майстерність у педагогічній професії? Адже, як відомо, поведінка педагогічних працівників була обмежена програмою, диктатурою, ідеологією. Наводити приклад з життя чи розповідати щось цікаве і дотичне до реального життя ніхто з вчителів не мав права. В архівних матеріалах серпневої наради учителів відділу народної освіти виконавчого комітету Станіславської міської Ради депутатів трудящих 1949–1950 навчального року зазначено: «вчитель повинен завжди вдосконалюватися в знанні свого предмету, розуміти всі його нюанси, бути обізнаним з різними поглядами, що є в літературі, знати якість підручників, бути, як то кажуть, обізнаним спеціалістом своєї справи. Кожен педагог повинен вивчати все нове, що внесла наука в його предмет, добре подумати, як познайомити з цим учнів» [3, арк. 9]. Та все ж головним завданням інститутів післядипломної освіти, під важелем впливу та пильним наглядом влади СРСР, була організація роботи педагогів над втіленням в життя комуністичної ідеології, радянського способу життя і мислення «незалежно від фаху, від обов'язків на ниві народної освіти треба вдосконалювати свої знання з основної науки – науки наук марксо-ленінської, Сталінської філософії, без знань якої не може бути руху вперед, не може бути справжнього комуністичного виховання» [3, арк. 9].

Проаналізувавши навчальний план курсів підвищення кваліфікації (1944–1946 рр.) у 1945 році зауважили, що у Львівському інституті удосконалення вчителів функціонували два види курсів: місячні – з відривом від виробництва, двотижневі – без відриву. Їхня тематика була розрахована на 200 навчальних годин та включала:

- Основи марксизму-ленінізму (30 годин);
- Основи педагогіки і психології (20 годин);
- Українська мова (20 годин);
- Навчальна дисципліна та методика її викладання (130 годин).

На спецкурси з української мови і основ педагогіки і психології було відведено найменшу кількість годин, а невдовзі зовсім виключено з навчального плану [14, с. 22]. Така уніфікація та існуюча структура підготовки вчителів відіграла не надто ефективну роль для повноцінного виконання затребуваних завдань їх кваліфікаційної підготовки. Інститути удосконалення вчителів формувалися не як наукові, а лише як методичні заклади, що призводило до погіршення наукового рівня підвищення кваліфікації вчителів початкової школи.

Згодом у Законі УРСР «Про народну освіту» [7] (1974–1991 рр.) згідно статті 69 «Підвищення кваліфікації педагогічних працівників», система післядипломної освіти розглядалася як сукупність навчальних закладів, їх підрозділів і організацій (інститутів удосконалення вчителів, інститутів

підвищення кваліфікації, науково-дослідних закладів, передових підприємств, факультетів і підрозділів вищих навчальних закладів, рай(міськ) методкабінетів, методичних об'єднань, курсів підвищення кваліфікації), де проведення заходів по вдосконаленню професійних знань педагогічних працівників здійснюється відповідними органами народної освіти [7, с. 508]. Водночас варто зазначити, що Закон УРСР «Про народну освіту» був не менш ідеологізований, як і попереднє освітнє законодавство. Доказовим свідченням чого виступає аналіз газети «Радянський педагог» [11] Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника 1990 року.

Позаяк заклади вищої освіти (їх факультети, підрозділи) слугували інституціями фахового вдосконалення вчителів (пояснювалося це тим, що впродовж двадцяти-тридцяти років після закінчення війни інститути удосконалення учителів не мали в своєму штаті дипломованих викладачів) ми спробували проаналізувати оцифроване періодичне видання Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за допомогою методу контент-аналізу та в результаті якісно-кількісної оцінки педагогічного журналу нами виявлено пріоритетність частоти вживання слова «партія» над словами «освіта», «навчання», «культура», «творчість», «підготовка» та інше (див. хмару тегів газети «Радянський педагог» 1990 р.) це знову ж таки, засвідчує, що радянська влада за допомогою різних форм впливу робила все для того, щоб освіта у західних областях України супроводжувалася впливом комуністичної ідеології.

Післядипломна освіта – достатньо новий вид освіти, який сформований за допомогою усвідомлення того, що потреба суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури має бути реалізована освітою впродовж життя. Яка супроводжується організованим та систематичним навчанням дипломованих працівників з метою подолання розриву між одержаною ними у вищому навчальному закладі професійною підготовкою і новими вимогами, які передбачаються розвитком технічного прогресу, науки, культури, економіки і соціальної сфери [8, с. 12].

Тільки з ухваленням 23 травня 1991 року Верховною Радою УРСР нового Закону УРСР «Про освіту» [5], який складався з семи розділів (розділ I. «Загальні положення» (статті 1-24); розділ II. «Система освіти» (статті 25-44); розділ III. «Учасники навчально-виховного процесу» (статті 45-55); розділ IV. Фінансово-господарська діяльність (статті 56-59); розділ V. Міжнародне співробітництво (статті 59-60); розділ VI. Відповідальність за порушення законодавства про освіту (стаття 61)) відповідно до розділу II. «Система освіти» статті 25 «Структура системи освіти» «В Українській РСР

встановлюється єдина структура системи освіти, що включає: дошкільне виховання; загальну середню освіту; професійну освіту; вищу освіту; післядипломну підготовку (стажування, клінічна ординатура тощо); аспірантуру; докторантуру; підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів; поза-шкільне навчання і виховання; самоосвіту».

В свою чергу структура післядипломної педагогічної освіти почала ґрунтуватися на основі логічного розгортання педагогічної діяльності, а саме: після здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня у закладах вищої освіти перед фахівцем постали такі можливості: зміна спеціальності; перекваліфікація; підвищення кваліфікації як процесу вдосконалення професійних знань, умінь та навичок для поступального розвитку педагога як професійної особистості [9, 10].

Таким чином, починаючи з 1991 року, структурними елементами системи післядипломної освіти педагогів стали: підвищення кваліфікації, отримання нової чи спорідненої педагогічної спеціальності, отримання кваліфікації відповідно до специфічної функціональної діяльності, додаткова освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта. Між переліченими структурними елементами післядипломної освіти існують тісні системоутворювальні зв'язки, що засвідчує її цілісність та динамічність [1]. Зокрема, перепідготовка кадрів розуміється як отримання іншої спеціальності на основі раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня й досвіду практичної діяльності; спеціалізація – як підготовка педагога до виконання окремих завдань або обов'язків, які мають специфічні особливості в межах спеціальності; підвищення кваліфікації – як освоєння педагогом нових педагогічних знань, умінь та навичок для поступального розвитку його професійної особистості, набуття здатності виконувати сукупність обов'язків та завдань у межах спеціальності. Вдосконалення професійних компетентностей вчителів супроводжувалася різними формами післядипломної освіти: курси, семінари, опорні школи, консультування, методична робота, фахові гуртки, університети наукових знань, вечірні університети, педагогічні лекторії, екскурсії [9].

Висновки. Структура післядипломної освіти педагогічних працівників, яка формувалася разом із самою системою післядипломної освіти, має великий історичний досвід. Тривалий час післядипломна освіта ототожнювалася з підвищення кваліфікації вчителів, розглядалася як спосіб заповнення прогалів у знаннях та компетентностях фахівців, була зорієнтована не на перспективу, а на вирішення нагальних проблем. Пріоритетними в роботі з підвищення кваліфікації вчителів були ідеологічне та атеїстичне спрямування, що дестабілізувало роботу педагогічних кадрів та не дозволяло вчителям ефективно формувати

Хмара тегів до газети «Радянський педагог» 1990 р.

ціннісні орієнтації вихованців. Інститути удосконалення вчителів формувалися не як наукові, а лише як методичні заклади, що супроводжувало погіршення наукового рівня підвищення кваліфікації вчителів початкової школи. Попри непросте становище педагоги все ж ставили собі за завдання – відродження національної школи. Адже добре розуміли, що реалізувати освітянську стратегію зможе тільки добре підготовлений вчитель, який прагне до постійного вдосконалення професійної обізнаності. Постійне здобуття знань педагогічними працівниками вважалося необхідною умовою підвищення їх кваліфікації. Базову підготовку мали надати заклади вищої освіти, а саме формування кваліфікаційної, професійної та загальної культури педагога, а післядипломна освіта повинна була сприяти збагаченню, поглибленню й розширенню фахових компетентностей вчителів. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників так і залишилося головною функцією закладів післядипломної освіти, оскільки, ефективність діяльності вчителя завжди мала пряму залежність від його кваліфікаційної підготовки, можливостей оновлювати, удосконалювати, поглиблювати професійні компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонова О. Є., Поліщук Н. М. Науково-теоретичні засади підготовки вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти до збереження здоров'я учнів. *Андрогогічний вісник*. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І. Франка, 2018. Вип. 9. С. 46–58.
2. Гавриленко Т. Л. Початкова освіта в УРСР у повоєнні роки: організація та зміст. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2012. Вип. 104, т. 1. С. 67–72. URL: erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1781

3. Державний архів Івано-Франківської області. Фонд Р-3, опис 3, справа 127. Матеріали серпневої наради учителів 1949-1950 навчального року, 87 арк.
4. Друковані праці наукових співробітників установ західного наукового центру АН УРСР за 1979 рік. Бібліографічний покажчик. Львів, 1980. с. 238.
5. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про освіту від 23 травня 1991 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/155510__599910
6. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР 1938–1973: у 2 т. / Упорядник З. К. Калінін, за ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Бурчака. Київ: Політвидав України, 1974. Т. 1. 739 с.
7. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упорядник О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 766 с.
8. Крисюк С. В. До питання періодизації історії післядипломної освіти педагогічних кадрів України. *Педагогіка і психологія*. Київ, 1995. № 1 (6). С. 114–118.
9. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: автореф. дис... докт. пед. наук, спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2003. 42 с.
10. Приймакова В. В. Післядипломна освіта вчителів початкових класів у структурі неперервної освіти України. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 329–332.
11. Радянський педагог. Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: веб-сайт. Оцифроване періодичне видання. 1990. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/el-periodic.php>
12. Сворак С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період. *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 28–42. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1997_2_28
13. Титаренко І. Фахове вдосконалення вчителя в системі післядипломної освіти: теоретичний аспект. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Випуск 3. С. 55–68.
14. Шиян О. Становлення системи підвищення кваліфікації вчителів природничих дисциплін західного регіону (1944–1946 рр.). *Обрії*. 1998. № 2 (7). С. 21–25.
15. Basarab N. Historiography of the development of postgraduate education of primary school teachers in western regions of Ukraine (1945-1991). *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. № 27. Ivano-Frankivsk, 2022. P. 56–59. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/issue/view/323/106>

СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

CREATION OF A TOLERANT EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті обґрунтовано сутність толерантного освітнього середовища та особливості його створення в Новій українській школі. Визначено мету створення толерантного освітнього середовища, яка полягає у формуванні толерантності здобувачів освіти. Визначено, що толерантність – це важлива якість особистості, вкрай необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї, громаді тощо. Водночас саме її так бракує сьогодні молоді: терпіння, терпимості, розуміння, дружнього ставлення, адекватного сприйняття тощо. Наслідком відсутності толерантності є принижене чи применшене визнання або перешкода у реалізації прав особи на основі принципу рівності прав людини. Сформульовано низку положень щодо компонентів толерантного освітнього середовища: просторово-семантичний (архітектура будівлі освітнього закладу, дизайн інтер'єру; символи й настінна інформація); змістово-методичний (концепції навчання та виховання, навчальні програми, плани, підручники, методи й форми організації навчання); комунікативно-організаційний (національні особливості учнів та педагогів, їх цінності, установки, етнічні стереотипи; стиль спілкування учитель – учень, учитель – учень, учитель – учитель). Толерантне освітнє середовище є місцем можливих дискусій, дозволяє здобувачам навчатися вирішувати проблеми і конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, співробітництва і компромісів, дає уяву про смисл існування людства загалом, формує якості, необхідні для успішної інтеграції особистості в іншу культуру, виховує навички толерантної поведінки людей в полікультурному суспільстві. Виявлено що формування толерантного освітнього середовища сприяє досягненню виховної мети, а саме: розвиток терпимості, справедливості, солідарності, відмови від насилля, умінню співпереживати, виробленню уміння спілкуватися і співпрацювати з оточенням яке має різні погляди та з носіями іншої культури, вільний розвиток культур національних меншин та формування міжетнічного розуміння.

Ключові слова: толерантність, толерантне освітнє середовище, полікультурне середовище, педагого, цінності, терпимість, справедливість, Нова українська школа.

The article substantiates the essence of a tolerant educational environment and the peculiarities of its creation in the New Ukrainian School. The goal of creating a tolerant educational environment is defined, which consists in the formation of tolerance of education seekers. It was determined that tolerance is an important personality quality, which is extremely necessary in relationships between individuals, in the family, community, etc. At the same time, it is exactly what young people today lack: patience, tolerance, understanding, friendly attitude, adequate perception, etc. The consequence of the lack of tolerance is a degraded or belittled recognition or an obstacle in the realization of individual rights based on the principle of equality of human rights. A number of provisions have been formulated regarding the components of a tolerant educational environment: spatial-semantic (architecture of the building of the educational institution, interior design; symbols and wall information); content-methodical (concepts of education and upbringing, educational programs, plans, textbooks, methods and forms of education organization); communicative and organizational (national characteristics of students and teachers, their values, attitudes, ethnic stereotypes; communication style teacher-student, teacher-student group, student-student, teacher-teacher). A tolerant educational environment is a place for possible discussions, allows students to learn how to solve problems and conflicts of intercultural interaction through dialogue, cooperation and compromises, gives an idea of the meaning of the existence of humanity in general, forms the qualities necessary for the successful integration of an individual into another culture, educates the skills of tolerant behavior of people in multicultural society. It was found that the formation of a tolerant educational environment contributes to the achievement of the educational goal, namely: the development of tolerance, justice, solidarity, the rejection of violence, the ability to empathize, the development of the ability to communicate and cooperate with the environment that has different views and with carriers of another culture, the free development of the cultures of national minorities and formation of interethnic understanding.

Key words: tolerance, tolerant educational environment, multicultural environment, teachers, values, tolerance, justice, New Ukrainian School.

УДК 37.173.3.097
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.2>

Іваничко І.І.,
аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування шкільної освіти спрямовано на оптимізацію освітнього процесу, що відображається в нових підходах до навчання та побудові на нових засадах взаємовідносин між вчителями та учнями, між самими учнями, між батьками. Окрім того, в полікультурному середовищі Закарпаття заклади освіти в усі часи були не тільки місцем, де дітей навчають, а й простором для

повноцінного розвитку толерантних міжособистісних стосунків.

Аналіз досліджень. При створенні освітнього середовища згідно Концепції Нової української школи важливу роль відіграє толерантність. Аналіз досліджень учених різних наукових галузей показав, що толерантність розглядали: як етико-філософське поняття, інтеграційну моральну категорію (з позицій філософії), вид взаємостосунків

представників різних ідеологічних концепцій, переконань і вірувань (з позицій політології та релігієзнавства), метод соціально-політичних рішень і дій, норму людського життя (з позицій соціології), цінність, свідомість, особистісну якість (з позицій психології); принцип освіти, виховання людських взаємовідносин та поведінки (з позицій педагогіки) тощо. У педагогічних дослідженнях розглянуті різні аспекти прояву толерантності під час здобуття освіти: Т. Білоус розглядала виховання толерантності в студентів закладів вищої педагогічної освіти у процесі вивчення іноземної мови [2]; О. Волошина вивчала виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі [4]; А. Горянська виявляла особливості розвитку толерантності майбутніх вчителів [5] та ін. Щодо досліджень, які стосуються виховання толерантності в умовах полікультурного середовища то Т. Атрощенко вивчала формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи [1], Н. Богомолова досліджувала вплив соціокультурного середовища на формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону [3], О. Гузинець вивчала толерантність як результат духовно-релігійного виховання у полікультурному середовищі [6], Е. Койкова досліджувала виховання толерантності у молодших школярів в умовах полікультурного простору [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньо дослідженою залишається проблема створення толерантного освітнього середовища під час підготовки здобувачів у закладах освіти.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності толерантного освітнього середовища та особливостей його створення в Новій українській школі.

Виклад основного матеріалу. Метою створення толерантного освітнього середовища є формування толерантності здобувачів освіти. Спираючись на висновки дослідження Н. Богомолової, «толерантність, як показник формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону, визначається рівнем знань щодо принципів рівності, соціальної справедливості; здатності запобігати конфліктам, повазі до інших культур, поглядів, звичаїв тощо» [3, с. 35].

У дослідженні А. Горянської толерантність визначено як «стійку систему гуманних ціннісних ставлень, позитивних установок до себе та інших людей, яка передбачає мотиваційну готовність до її актуалізації, здатність розуміти і приймати самого себе та інших, знання соціально-психологічних закономірностей і механізмів соціальної перцепції, здатність суб'єкта до перебудови неадекватних установок і стосунків, уміння аналізувати й регулювати емоційні стани, використовувати теорії й технології ефективної взаємодії, інтерес до саморозвитку й самовдосконалення» [5, с. 8].

Дослідниця Е. Койкова визначає толерантність, як «потребу й готовність особистості до конструктивної взаємодії з однолітками незалежно від національної, соціальної, релігійної приналежності; прийняття, розуміння та інтерес до культури й традицій різних народів» [9, с. 8].

У праці Н. Білоус толерантність визначено як комплексну особистісну якість, що «підлягає цілеспрямованому вихованню в навчально-виховному процесі й самовихованні та поєднує в собі: 1) високий рівень знань, умінь і навичок шанобливого ставлення до інших у процесі міжособистісної взаємодії та спілкування; 2) володіння моральними принципами та прийомами спілкування; 3) здатність до цілісного сприйняття інших з розумінням специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; 4) емоційно-вольову готовність до критичного діалогу; 5) здатність до компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; 6) здатність критично ставитись до себе для подальшого особистісного самовдосконалення» [2, с. 7].

У дослідженні О. Волошиної толерантність розглянуто, як особистісну якість, показниками якої є «терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності; інших поглядів, характерів, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості» [4, с. 10].

На думку А. Горянської, толерантність регулює ціннісну сферу особистості щодо соціальної взаємодії, виявляється в «здатності до неагресивної поведінки, поваги на основі відкритості та відносної незалежності від дій іншого, розширенні власного досвіду та позитивних змін із тенденцією до взаємної зміни позицій у процесі міжособистісного діалогу» [5, с. 9].

На думку Т. Атрощенко, толерантність особистісна та професійна якість педагога, яка сформована на основі «гуманістичного світогляду, дозволяє ефективно виконувати професійні обов'язки в умовах сучасного поліетнічного середовища початкової школи, що передбачає повагу й розуміння поглядів своїх вихованців і колег, терпиме ставлення до них на основі відкритості у спілкуванні, утвердженні свободи совісті й переконань та відмови від догматизму» [1]. Тобто роль учителя початкової школи – спрямовувати й підтримувати своїх учнів на життєвому шляху, нічого не нав'язувати. У практичному контексті практична діяльність учителя в освітньому середовищі має два напрями діяльності: «перший полягає у вихованні в учнів толерантного й терпимого ставлення, що передбачає вивчення прав людини; розвиток умінь вирішувати

конфлікти за допомогою витримки, самовладання, самоконтролю, емпатії; виховання відповідальності за свої дії, вчинки, словесні вирази; формування толерантної свідомості, розвиток установок толерантного ставлення до інших учасників освітнього процесу, а також до всього живого; другий полягає в гуманізації освітнього простору на основі впровадження ідей толерантності та толерантної взаємодії дітей і дорослих, що передбачає: гуманізацію їх взаємин в освітньому процесі; розробку та впровадження нових методів і форм педагогічної діяльності, побудованих на толерантній основі; організацію навчальних та виховних заходів, що сприяють розвитку толерантного ставлення» [1].

Отже, толерантність – це важлива якість особистості, вкрай необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї, громаді тощо. Водночас саме її так бракує сьогодні молоді: терпіння, терпимості, розуміння, дружнього ставлення, адекватного сприйняття тощо. Наслідком відсутності толерантності є принижене чи применшене визнання або перешкода у реалізації прав особи на основі принципу рівності прав людини.

У Декларації принципів толерантності – толерантність визначено як «повагу, прийняття і правильне розуміння великого розмаїття культур світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань» [7, с. 12].

Важливими положеннями формування толерантного освітнього середовища є забезпечення таких компонентів: «просторово-семантичний (архітектура будівлі освітнього закладу, дизайн інтер'єру; символи й настінна інформація і т. д.); змістово-методичний (концепції навчання та виховання, навчальні програми, плани, підручники, методи й форми організації навчання); комунікативно-організаційний (національні особливості учнів та педагогів, їх цінності, установки, етнічні стереотипи; стиль спілкування учитель – учень, учитель – учнівський колектив, учень – учень, учитель – учитель)» [8].

Згідно з Концепцією Нової української школи, освітні заклади мають працювати на основі «педагогіки партнерства», що передбачає повагу до особистості, довіру у відносинах, соціальне партнерство [Концепція].

Втілюючи ідеологію НУШ, вчителю необхідно у своїй роботі використовувати не тільки стандартні методи організації виховного процесу, але більшою мірою виявляти ініціативу і будувати виховання таким чином, щоб дитина була постійно залучена до спільної діяльності [12, с. 164].

Адже, виховний процес в Новій українській школі є невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтується на загальнолюдських

цінностях, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціальних (свобода, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, шанобливе ставлення до довкілля, солідарність, відповідальність).

Тож, функціонування Нової української школи неможливе без формування толерантного освітнього середовища. Яке формується на основі суб'єкт-суб'єктного підходу, керується у взаємодії принципами гуманізму, довіри один до одного, на взаєморозумінні, опори на позитивному ставленні та ін.

Толерантне освітнє середовище, засноване на загальнолюдських цінностях, яке передбачає формування готовності майбутніх фахівців до діалогу, міжкультурної взаємодії. Полікультурне освітнє середовище закладу освіти є місцем можливих дискусій, дозволяє здобувачам навчитися вирішувати проблеми і конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, співробітництва і компромісів, дає уяву про смисл існування людства загалом, формує якості, необхідні для успішної інтеграції особистості в іншу культуру, виховує навички толерантної поведінки людей в полікультурному суспільстві. Це – простір позитивної взаємодії індивідів, груп, культур, які представляють різні етноси, культури, релігії, заклад з багатокультурним, різноковим і різноконфесійним контингентом педагогів і здобувачів, який покликаний задовольнити освітні, соціальні і адаптивні потреби індивіда в багатокультурному суспільстві.

Характерні риси, притаманні для толерантного освітнього середовища – це «уміння учасників освітнього процесу уважно слухати та чути, прагнення розібратися, розпитування, порада, пропозиція, похвала, згода, підбадьорювання, доброзичливе ставлення один до одного» [14, с. 291].

Формування толерантного освітнього середовища сприяє досягненню виховної мети, а саме: розвиток терпимості, справедливості, солідарності, відмові від насилля, умінню співпереживати, виробленню уміння спілкуватися і співпрацювати з оточенням яке має різні погляди та з носіями іншої культури, вільний розвиток культур національних меншин та формування міжетнічного розуміння.

Толерантне освітнє середовище ґрунтується виключно на демократичному стилі спілкування в різноманітних системах відносин «учитель-учень», «батьки-учень», «учень-учень», що передбачає використання різних комунікативних засобів, спрямованих на встановлення діалогу та взаємодії [13, с. 131].

Учителі початкових класів мають усвідомлювати основні риси відповідальності, яку вони несуть за своїх учнів, що передбачає такі обов'язки: «поважати кожну дитину, вірити в успішність кожної

дитини, бути чесними та визнавати власні помилки, вміти слухати й дотримуватися конфіденційності, бути послідовними й справедливими, мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами, цінувати особисті зусилля дітей та постійно поновлювати свої знання про дитячий розвиток» [11, с. 52].

Однією з успішних інновацій Нової української школи є практика ранкових зустрічей, яка допомагає формувати толерантне освітнє середовище. Така практика, допомагає вчителю у створенні спільноти в класі, що зазвичай потребує часу, уваги й терпіння. Ранкові зустрічі з дітьми дає педагогам можливість навчати дітей взаємній повазі та позитивному ставленню один до одного, сприяти формуванню цілісного колективу, створення у класі позитивного настрою, розвитку демократичних цінностей [11, с. 57–59].

На думку Г. Розлуцької та М. Сокол, при «доборі щоденних вітань, цікавинок, ігор та завдань розвільного характеру є потенційні можливості для полікультурного виховання молодших школярів за триєдиною системою: 1 – самоідентифікація учня в класному колективі, нагромадження позитивних інформаційно-теоретичних знань про себе і своїх однокласників; 2 – позитивне емоційно-чуттєве уявлення у ставленні до своїх однокласників, діалогізація, 3 – толерантна взаємодія у процесі групової або колективної діяльності» [12, с. 165].

Для толерантного освітнього середовища характерний баланс між виховними видами діяльності, які ініціює вчитель, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Саме таке середовище забезпечує можливість дітям робити самостійний вибір, удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання та розвиток свого позитивного ставлення до інших.

Висновки. Отже, ідеологія Нової української школи спонукає до створення толерантного освітнього середовища. Таке середовище спирається на педагогіку партнерства, яка пронизує увесь освітній процес. Вона є основою для формування толерантного освітнього простору та орієнтує вчителів на співпрацю з дітьми, батьками та шанобливе ставлення один до одного.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атрощенко Т.О. Формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи: теорія і методика: [монографія] за ред. І.В.Козубовської. Мукачево: МДУ, 2019. 552 с.
2. Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: дис. канд. пед.

наук. Інститут проблем виховання АПН України, Київ. 2004. 225 с.

3. Богомолова Н. М. Вплив соціокультурного середовища на формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: м-ли науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України*. Івано-Франківськ: НАІР. Вип.6. 2018. С. 34–38.

4. Волошина О. В. *Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в поза-класній роботі*: Дис. канд. пед. наук. Херсонський державний університет. Херсон. 2007. 208 с.

5. Горянська А. М. *Психологічні особливості розвитку толерантності майбутніх вчителів*. (автор. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2013. 24 с.

6. Гузинець, О. Толерантність як результат духовно-релігійного виховання студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. (Випуск 1 (46)). 2020. С. 31–34.

7. Декларація принципів толерантності прийнята в Парижі на двадцять восьмій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 25 жовтня – 16 листопада 1995 р. (2002). Віче. (11). С. 12–13.

8. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 206 с.

9. Койкова Е. І. *Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору*. (автор. дис. канд. пед. наук). Луганськ. 2008. 22 с.

10. Концепція «Нова українська школа» Електронний ресурс. <http://mon.gov.ua>. 2020/12/05/konceptziya.pdf

11. Нова українська школа : поради для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

12. Розлуцька Г.М., Сокол М.О. Ранкові зустрічі як засіб формування полікультурного виховання молодших школярів. *Науковий вісник МДУ. Серія «Педагогіка та психологія»* Мукачево. 2020. Вип 1 (11). С. 163–166.

13. Сараєва О.В. Формування толерантного середовища в авторській школі В.Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»* 2014. Вип. 146. С. 130–133.

14. Черв'якова Н. І. Педагогіка партнерства як основа формування інноваційного освітнього середовища Нової української школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)* № 1 (324), березень 2019, Частина II. С. 287–294.

ПОБУДОВА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СЕРЕД СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

BUILDING INDEPENDENT WORK AMONG MEDICAL STUDENTS TEACHING THE SUBJECT (UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES)

У статті висвітлено одну з актуальних проблем побудови самостійної роботи серед студентів-медиків. Виявлено, що самостійну роботу слід розглядати як спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей, спрямовану на виконання навчально-професійних завдань і формування самостійності, активності та творчих здібностей особистості. Зокрема, з'ясовано шляхи вдосконалення самостійної роботи, як аудиторної так і позааудиторної. Підкреслено, що самостійна робота становить собою особливу форму навчальної діяльності, спрямовану на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, вмінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять. Уточнено, той факт, що самостійна робота є складовою системи навчально-виховного процесу. Зазначено, що у процесі самостійної роботи здійснюється самоосвіта студента, яка сприяє поглибленню, розширенню, ґрунтовнішому засвоєнню знань. Конкретизовано основний засіб та джерела самоосвіти, сформульовано мету самостійної роботи. Представлено джерела самоосвіти такі як журнали, газети (особливо фахові), телебачення і радіо, Інтернет, відвідування музеїв, виставок, театрів, спілкування з високоосвіченими людьми, фахівцями з різних галузей знань і практичної діяльності, а також з передовими педагогами-практиками. У статті подано вимоги, які висуваються до організації самостійної роботи. Проаналізовано дидактичні ресурси побудови самостійної роботи. Також зазначено, що для раціональної побудови самостійної роботи студентів важливе значення має мотивація, оскільки ефективність самоосвіти залежить від низки умов, головною серед яких є стійка мотивація, тобто система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності і поведінки людини. У статті з'ясовано один з основних аспектів наукової організації самостійної роботи, яким є техніка пошуку інформації, тобто чітке уявлення про загальну систему науково-технічної інформації і її можливості, які дає використання всіх джерел інформації за фахом; уміння вибрати найраціональнішу схему пошуку відповідно до завдань і умов діяльності; навички використання бібліографічних і допоміжних матеріалів. Сказано, що важливою умовою ефективності самоосвіти, крім мотивації, є володіння студентами-медиками раціональними прийомами самостійної роботи у процесі підготовки до лекційних, практично-семінарських занять, практичної та лабораторної робіт, колоквиуму, заліку та екзамену. Виділено чотири рівні самостійно-пізнавальної роботи студентів. Автором поданий той факт, що на ефективність самостійної роботи студента значною мірою впливає керівництво нею викладача. Запропоновано, на заняттях

з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» використовувати такий вид аудиторної самостійної роботи студента, як «круглі столи». Виділено такі види позааудиторної роботи як складання плану, складання тез, зокрема виділено види тез та етапи їх складання, складання конспекту, написання статті, есе, творче письмове повідомлення (творча робота), яке ґрунтується на власних інтерпретаціях-тлумаченнях, поясненнях змісту матеріалу написання реферату.
Ключові слова: самостійна робота, джерела самоосвіти, дидактичні ресурси, мотивація, раціональні прийоми, рівні самостійно-пізнавальної роботи.

The article highlights one of the urgent problems of building independent work among medical students. It is revealed that independent work should be considered as a specially organized educational and cognitive activity of students, taking into account their individual characteristics, aimed at performing educational and professional tasks and forming independence, activity and creative abilities of the individual. In particular, ways to improve independent work, both classroom and extracurricular, have been identified. It is emphasized that independent work is a special form of educational activity aimed at the formation of students' independence and their assimilation of a set of knowledge, skills, which is carried out subject to the introduction of an appropriate system of organization of all types of training sessions. The fact that independent work is a component of the system of the educational process is clarified. It is noted that in the process of independent work, self-education of the student is carried out, which contributes to the deepening, expansion, more thorough assimilation of knowledge. The main means and sources of self-education are concretized, the purpose of independent work is formulated. The sources of self-education such as magazines, newspapers (especially professional), television and radio, the Internet, visiting museums, exhibitions, theaters, communication with highly educated people, specialists in various fields of knowledge and practical activities, as well as with advanced teachers-practitioners are presented. The didactic resources of building independent work are analyzed. It is also noted that motivation is important for the rational construction of students' independent work, since the effectiveness of self-education depends on a number of conditions, the main among which is stable motivation, that is, a system of motives that determines specific forms of human activity and behavior. The article clarifies one of the main aspects of the scientific organization of independent work, which is the technique of information search, that is, a clear idea of the general system of scientific and technical information and the opportunities that gives the use of all available information in the specialty; the ability to choose the most rational search scheme in accordance with the tasks and conditions of activity; skills in using bibliographic and auxiliary materials. It is

УДК 378.147.091.33-022.27:811.161.2] :
[37.041-057.875:61]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.3>

Кукса Н.Г.,
канд. іст. наук,
викладач кафедри гуманітарних
дисциплін
Черкаської медичної академії

said that an important condition for the effectiveness of self-education, in addition to motivation, is the possession by medical students of rational methods of independent work in the process of preparation for lectures, practical seminars, practical and laboratory work, colloquium, credit and exam. Four levels of self-cognitive work of students are allocated. The author presents the fact that the effectiveness of independent work of a student is greatly influenced by the guidance of a teacher. It is proposed that in classes on the discipline "Ukrainian language (for professional purposes)" to use this type of classroom inde-

pendent work of the student as "round tables". The following types of extracurricular work such as drawing up a plan, drawing up abstracts are allocated, in particular, the types of abstracts and stages of their preparation, compilation of a summary, writing an article, an essay, a creative written message (creative work), which is based on their own interpretations – interpretations, explanations of the content of the material, writing an essay.

Key words: independent work, sources of self-education, didactic resources, motivation, rational techniques, levels of self-cognitive work.

Постановка проблеми. Реформування сучасного українського суспільства супроводжується загостренням соціальних проблем. У сучасних умовах ринку праці та особливостей працевлаштування зростають вимоги до професійної компетентності випускників – медиків, що обумовлює якісно нові форми і методи вищої освіти, спрямовані на створення цілісної системи безперервної освіти, на розширення сфери самостійної діяльності студентів, які формують навички самоорганізації і самоосвіти.

Самостійну роботу слід розглядати скоріше як засіб залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, засіб її логічної і психологічної організації. Студентів-медиків треба вчити пізнавальної діяльності, озброювати їх навчально-пізнавальним апаратом. Необхідно перевести студента-медика з пасивного споживача знань в активного їх творця, що вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність.

Самостійна робота сприяє поглибленню і розширенню знань, інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню прийомами процесу пізнання, розвитку пізнавальних здібностей. Саме тому вона стає головним резервом підвищення ефективності підготовки спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В низці наукових праць порушуються різні аспекти досліджуваної проблеми. Особливе місце в науковій літературі посідає питання організації самостійної роботи, зокрема в статтях А.І. Ключа [2], І.Д. Сиротинської [5], О.Г. Шумейко [7], О. Михайленко [3]. Ролі викладача в організації самостійної роботи студента присвячена праця О.Л. Тамаркіної [4] Організацію самостійної роботи студентів як засобу творчого розвитку особистості проаналізовано в праці В.В. Александрової, К.С. Білоконь, А.В. Савченко [1]. Самостійна робота студента в процесі вивчення іноземної мови розкрита в статті К.В. Ярославцевої, Д.І. Смужаниці [8]. Велику увагу самостійній роботі студентів приділила М. Швед [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість робіт, присвячених організації самостійної роботи,

окремо не розглядалася побудова самостійної роботи саме серед студентів-медиків при викладанні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», тому цей аспект потребує розробок.

Метою статті є проаналізувати особливості побудови самостійної роботи студентів-медиків як форми їх навчальної діяльності при викладанні предмета «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Побудова самостійної роботи студентів є однією з актуальних проблем, які виносяться на перший план у системі освіти. Слід сказати, що ні методи контролю, ні створення нових форм проведення занять, ні спроби вплинути на мотиваційну свідомість студента не допомагають поліпшити якість навчання, якщо не приділяти певної уваги вдосконаленню самостійної роботи студентів як аудиторної, так і позааудиторної. Отже, самостійну роботу слід розглядати як спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей, спрямовану на виконання навчально-професійних завдань і формуванню самостійності, активності та творчих здібностей особистості [3, с. 66].

Слід зазначити, що самостійна праця студентів-медиків становить собою складову системи навчально-виховного процесу вищої школи та його забезпечення (методичного, матеріально-технічного), є активною пріоритетною формою навчання за умови обов'язкового педагогічно-методичного керівництва з боку викладачів, є одним з основних засобів оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових занять.

Так, самостійно-пізнавальна діяльність студента (тобто самостійна робота) являє особливу форму навчальної діяльності, спрямовану на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, вмінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять. Також самостійну роботу слід розглядати як цілісне інтегральне утворення, що складається з різноманітних видів індивідуальної і колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданнями

викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі.

Зазначимо, що у процесі самостійної роботи здійснюється самоосвіта студента, яка сприяє поглибленню, розширенню, ґрунтовнішому засвоєнню знань. Слід відмітити той факт, що основним засобом самоосвіти є самостійне вивчення та опрацювання наукової, науково-популярної, навчальної, художньої та іншої літератури.

Джерелами самоосвіти слугують також журнали, газети (особливо фахові), телебачення і радіо, Інтернет, відвідування музеїв, виставок, театрів,

спілкування з високоосвіченими людьми, фахівцями з різних галузей знань і практичної діяльності, а також з передовими педагогами-практиками [6, с. 55].

Як зазначають дослідники метою самостійної роботи є формування умінь оволодіння раціональними прийомами розумової діяльності, розвиток умінь співвідносити загальнотеоретичні положення з реальними подіями, явищами, процесами; формування та розвиток умінь визначати навчальну проблему та знаходити способи її розв'язання.

Отже, мета самостійної роботи студентів двоєдина: розвиток самостійності як риси особистості і засвоєння знань, формування умінь, навиків. Вона сприяє виробленню у студентів ініціативності, креативності, дисциплінованості, самостійності, точності, почуття відповідальності, уміння самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення, вихід з кризових ситуацій, що так необхідні майбутньому спеціалістові в його навчанні і професійній діяльності [6, с. 56].

Як відомо, самостійні риси особистості можуть розвиватися лише в процесі певної діяльності, у самостійному прийнятті рішень і виконанні їх. Унаслідок здійснення цієї діяльності відбуваються зміни у самій особистості, які виражаються в оволодінні способами прийняття рішень і розвитку певних її якостей. Це, в свою чергу, є підґрунтям для організації ефективних дій, адекватного орієнтування в навчальних проблемах, зумовлених змістом завдань, які самостійно вирішує студент. Вищий творчий рівень самостійності полягає в потребі постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, пошук і відкриття нових закономірностей та способів розв'язання. У зв'язку з цим важливе значення для налагодження ефективної самостійної роботи мають вимоги до її організації, а саме:

- здійснення планування з урахуванням фізичних затрат часу на самостійну роботу з метою попередження перевантаження студентів;
- запровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів;

- формулювання рекомендацій щодо впровадження таких організаційних форм і методів, які б активізували самостійну роботу;

- поступове нарощування складності завдань для самостійного

- виконання;

- визначення вимог та критеріїв оцінювання різних видів самостійної роботи студентів [6, с. 57].

Так, одним з основних аспектів наукової організації самостійної роботи є техніка пошуку інформації, тобто чітке уявлення про загальну систему науково-технічної інформації і ті можливості, які дає використання всіх джерел інформації за фахом; уміння вибирати найраціональнішу схему пошуку відповідно до завдань і умов діяльності; навички використання бібліографічних і допоміжних матеріалів.

Як зазначає М. Швед важливе значення мають також дидактичні ресурси побудови самостійної навчально-пізнавальної діяльності:

- навчальна і допоміжна література, методичні вказівки, перелік завдань, проблем і питань, підібраних для самостійного опрацювання;

- методичні рекомендації для виконання завдань та проведення семінарсько-практичних і лабораторних робіт, плани семінарських занять, списки основної і допоміжної літератури;

- методичні вказівки з прикладами алгоритмів вирішення типових задач, навчальних завдань, джерела Інтернету, довідкова і спеціальна література;

- алгоритм творчого пошуку шляхів і методів вирішення нестандартних, творчих завдань, довідкова і сучасна навчально-методична література;

- методичні вказівки щодо організування і проведення інтерактивних методів навчання, дискусій, диспутів, круглих столів, ділових ігор тощо;

- плани і тематика студентських науково-педагогічних досліджень напрацьовані творчі завдання, списки наукової психолого-педагогічної і спеціальної літератури;

- технічні засоби навчання, мультимедійне забезпечення тощо [6, с. 58].

Слід зазначити, що для плідної, раціональної побудови самостійної роботи студентів-медиків важливе значення має мотивація, оскільки ефективність самоосвіти залежить від низки умов, головною серед яких є стійка мотивація, тобто система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності і поведінки людини. Мотиви, які впливають на нашу пізнавальну діяльність, досить різноманітні. За якісними показниками, та відповідно до мети їх поділяють на три основні групи:

- мотиви, для яких підставовими є широкі суспільні цілі, що ведуть до розуміння суспільно важливої власної діяльності, мотиви обов'язку;

- мотиви, що основані на прагненні власного успіху. Важливими щодо мотивів власного успіху

можуть бути як бажання отримати похвалу від певної особи, так і бажання ствердитися у почутті власної переваги над іншими, втішити своє самолюбство, або відчувати радість успіху від завершення справи;

– мотиви, що впливають з пізнавальної потреби, з прагнення людини до пізнання нового та невідомого. Головним джерелом пізнавальних мотивів є сам процес навчання як різновид людської діяльності [6, с. 58].

Мотивація – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одну і ту ж саму діяльність можливо здійснювати з різних мотивів.

Слід сказати, що важливою умовою ефективності самоосвіти, крім мотивації, є володіння студентами-медиками раціональними прийомами самостійної роботи у процесі підготовки до лекційних, практично-семінарських занять, практичної та лабораторної робіт, колоквиуму, заліку та екзамену.

Водночас самостійна робота студентів – це метод, спосіб, організаційна форма навчання, засіб включення студентів у навчальну діяльність, для якої характерним є чітко сформульовані завдання; засіб організації та вироблення студентами визначеної стратегії навчальної діяльності тощо визначення контрольного обсягу матеріалу відповідно до навчальної програми і консультації викладача. Ефективність самостійної роботи залежить від контролю, який включає поетапний самоконтроль та підсумковий контроль і здійснює його викладач.

Згідно з науково-педагогічними дослідженнями умовно виділяють чотири рівні самостійно-пізнавальної роботи студентів:

1. Копіювальні дії: студенти навчаються за заданим взірцем, ідентифікують об'єкти й явища, їх впізнають порівнюючи з відомими взірцями. На цьому рівні відбувається підготовка студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

2. Репродуктивна діяльність з відтворення інформації про різні властивості об'єкта дослідження, що зазвичай не виходить за межі певного рівня розвитку пам'яті. На цьому рівні вже починається узагальнення прийомів та методів навчально-пізнавальної діяльності, їхнє перенесення на вирішення більш складних, але типових завдань.

3. Продуктивна діяльність: самостійне застосування набутих знань для вирішення завдань, що виходять за межі відомого взірця, для чого необхідно сформулювати індуктивні і дедуктивні висновки.

4. Самостійна діяльність при вирішенні завдань у зовсім нових ситуаціях, умовах під час

складання нових програм щодо прийняття рішень, вироблення аналогового мислення тощо.

На ефективність самостійною роботи студента значною мірою впливає керівництво нею викладача, яке охоплює:

- планування самостійної роботи студентів;
- формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи;
- навчання студентів основам самостійної роботи;
- контроль за виконанням навчальних завдань [7, с. 192].

Як зазначає О. Михайленко, особливі вимоги ставляться до змісту і форм завдань для самостійної роботи. Завдання повинні бути спрямовані на формування компетенцій, а також мати проблемний характер, відбувається збільшення різноманітності форм і методів самостійної роботи для надання їй диференційованого і варіативного характеру та більш повного врахування індивідуальних можливостей, потреб та інтересів студентів. Бажано збільшити кількість завдань для самостійної роботи, які будуються на інтегративній основі (внутрішньо предметного та міжпредметного змісту), необхідної для інтеграції окремих компонентів компетенцій у досвід та формування широких загальних і предметних компетенцій [3, с. 67].

На заняттях дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» можна запропонувати такий вид аудиторної самостійної роботи студента, як «круглі столи», наприклад з такої теми, як «Риторика та мистецтво презентації». Такі питання «круглого столу» проходять на рівні трьох груп. Першу групу представляють «науковці» тобто до неї входять ті студенти, котрі готують пропонувану тему. Їхнім завданням є розкрити сутність теми, висвітлити її основні питання. Другу групу становлять «наукові опоненти», які беруть участь в обговоренні теми, створюють проблемні ситуації. Сюди входять студенти, які також працюють над темою, самостійно розробляють проблемні ситуації. Третя група являє собою «експертів», їх утворюють студенти, що найкраще володіють даною темою. Їхня роль полягає в оцінюванні роботи кожного студента із двох попередніх груп. Для організації й проведення заняття у формі «круглого столу» кожен студент одержує індивідуальне завдання і за його виконання отримує певну кількість балів.

Позааудиторна робота студентів-медиків включає.

1. Складання плану План – короткий, логічно побудований перелік питань, які розкривають зміст прочитаного матеріалу. Саме в ньому формують текст за змістом матеріал, але його конкретно не описують. Щоб правильно скласти план необхідно навчитися виділяти головні думки з прочитаного,

встановлювати взаємозв'язки між основними поняттями, чітко і коротко їх формулювати.

2. Складання тез. Тези – це стислі, лаконічно сформульовані основні положення прочитаного матеріалу, доповіді, лекції, повідомлення тощо. Якщо кожен пункт плану – це запитання, то тези є узагальненою короткою відповіддю на нього. Вони виражають саму сутність, але не розкривають змісту. Тезою також вважають положення, правдивість якого має бути доведена. У них подають основні думки праці від початку до кінця, а не лише її дослідницької частини.

У тезах однією-двома фразами обґрунтовують тему, викладають історію питання, методiku дослідження та його результати. Окремі положення в тезах мають бути логічно пов'язані між собою.

Водночас у тезах не акцентують увагу на окремих деталях, поясненнях, немає ілюстрацій, що не заважає створенню цілісного, концептуального уявлення про зміст праці. Їх також трактують як розгорнуті висновки. Відповідно до критеріїв оцінювання тези можуть бути:

- за повнотою використання матеріалу: основні (принципово важливі, головні положення, що узагальнюють зміст джерела), прості (головні думки в змістовій частині тексту; до кожної основної тези можна добрати декілька простих, що її роз'яснюють); складні (запис, що включає в себе як основні, так і прості тези);

- за особливістю використання матеріалу на: цитатні (використання у тексті цитат); вільні (змістові формулювання того, хто виконує роботу); комбіновані (цитати і власні формулювання) [6, с. 61].

Складання тез повинне пройти такі етапи: 1) свідоме ознайомлення з текстом; 2) поділ тексту на змістові частини; 3) осмислення кожної частини, виділення у ній найсуттєвіших положень; 4) формулювання власними словами або у цитатній формі основних думок логічно визначених частин.

3. Складання конспекту. Конспект – короткий виклад прочитаного матеріалу лекції, статті доповіді. Він складається не лише з констатації явищ і фактів, а й з їхніх аргументів: приклад, аналіз фактичного матеріалу, власні думки тощо. Вдало оформлений конспект у тезовій формі сприяє кращому сприйняттю і засвоєнню студентами-медиками нового навчального матеріалу.

4. Написання статті. Стаття – науковий чи публіцистичний твір невеликого розміру, дослідження важливої наукової теми. Стаття має свою особливість, яка полягає в характерному висвітленні конкретних питань з необхідним теоретичним осмисленням. Науково-критична стаття відрізняється порівняно глибоким аналізом відповідних явищ і фактів, у якій висвітлюються певні проблеми, явища, процеси, тощо. Вона включає в себе характеристику осмислених явищ, оцінки,

підсумки, зауваження чи побажання, висновки, які випливають з виконаного аналізу.

Водночас зміст, форма, манера і спосіб викладеного матеріалу у критичній статті зазвичай відповідають рівню розвитку студента.

Для студентів, які мають високий рівень розвитку інтелекту і дослідницьких умінь, пропонують написати складнішу форму творчої роботи – есе.

4. Есе (франц. *essai* – спроба, намір, начерк) – невеликий за обсягом прозовий твір, який має довільну структуру й композицію і висвітлює індивідуальні думки та позицію стосовно конкретної проблеми і не претендує на вичерпне і повне тлумачення обраної теми. Зазвичай в есе виражають нову суб'єктивну думку про проблему дослідження, вони мають науково-популярний, або філософський характер. Особливістю цієї роботи є логічний виклад матеріалу, що частково наближає її до наукової літератури. Водночас процес написання цього виду роботи формує у студентів-медиків досвід постановки і збирання дослідного матеріалу для семінарсько-практичних занять з окремих навчальних дисциплін, розвиває відповідні вміння і навички виконання навчальних самостійних завдань. Такий підхід до самостійної роботи дає змогу студенту накопичувати досвід вивчення та критичного аналізу наукової літератури, зокрема такої, яка стосується методологічних питань та методів самостійного наукового дослідження і пошуку.

5. Творче письмове повідомлення (творча робота).

Творча робота ґрунтується на власних інтерпретаціях – тлумаченнях, поясненнях змісту матеріалу. Тому така робота передбачає висунення та обґрунтування студентами власної ідеї (думки) на основі переосмислення опрацьованих джерел. Обов'язковим є правильне оформлення посилань на цитовану літературу у тексті та її список. Тему творчої роботи зазвичай формулює студент і погоджує з викладачем. Результатом виконання творчої роботи є не тільки відтворення зібраної інформації, але й вироблення системи власного оригінального проблемного мислення студента, своєрідна творча трансформація нової інформації.

6. Написання реферату. Реферат (від лат. *refere* – доповідати, повідомляти) – письмова доповідь або виступ з певної теми, в якому зібрана інформація з одного або декількох джерел. Це поняття також трактують у двох розуміннях: 1) короткий виклад (усний чи письмовий) основних положень учення, наукової праці, дослідження або змісту книги, наукової праці; 2) доповідь на певну тему, що містить огляд друкованих джерел.

Розрізняють два види рефератів: продуктивні і репродуктивні. Репродуктивний реферат відтворює зміст первинного тексту. Продуктивний

містить творче або критичне осмислення реферованих джерел. Репродуктивні реферати можна розділити ще на два види: реферат-конспект і реферат-резюме. Реферат-конспект містить фактичну інформацію в узагальненому вигляді, ілюстрований матеріал, різні відомості про методи дослідження, результати дослідження та можливості їхнього застосування. Реферат-резюме містить тільки основні положення теми дослідження. У продуктивних рефератах виділяють реферат-доповідь і реферат-огляд. Реферат-огляд пишуть на основі декількох джерел, порівнюючи різні точки зору з досліджуваного питання. У рефераті-довіді, разом з аналізом інформації першоджерела, є об'єктивне оцінення проблеми.

Такий реферат має розгорнутий характер.

Висновки: Отже, самостійну роботу слід визначати в категоріях навчальної та пізнавальної активності студентів.

При цьому треба наголосити на її важливості та значимості, які визначаються її особливостями.

Перш за все необхідно наголосити на тому, що цілі самостійної роботи безпосередньо співвідносяться із сучасними завданнями системи вищої освіти. Самостійна робота студентів у закладі вищої освіти є необхідною передумовою для отримання необхідних знань, вмінь і навиків професії лікаря. Сучасний висококомпетентний фахівець повинен бути освіченим, мобільним, мати загальну та професійну культуру та здатним до

постійної самоосвіти, самовдосконалення та підвищення рівня знань у своїй галузі діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова В. В., Білоконь К. С., Савченко А. В. Організація самостійної роботи студентів як засіб творчого розвитку особистості майбутнього фахівця. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3202/1/1.pdf>
2. Ключ А. І. Особливості самостійної роботи студентів як форми навчальної діяльності URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/download/908/1320>
3. Михайленко О. Особливості організації самостійної роботи студентів у ВНЗ. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf>
4. Тамаркіна О. Л. Роль викладача в організації самостійної роботи студента ВНЗ. URL: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/7100/1.pdf>
5. Сиротинська І. Д. Особливості організації самостійної роботи студентів-першокурсників медичного університету: труднощі та шляхи їх вирішення. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621855.pdf>
6. Швед М. Самостійна робота студентів: навч.-метод. посібник / Марія Швед. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 205 с.
7. Шумейко О. Г. Особливості організації самостійної роботи студентів. URL: <https://pository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/9761/1/pdf>
8. Ярославцева К. В., Смужаниця Д. І. Самостійна робота студента в процесі вивчення іноземної мови. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІТЕРАТУРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ УЛАСА САМЧУКА)

HISTORICAL MEMORY AS A SOURCE OF THE FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS (ON THE EXAMPLE OF THE LITERARY AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF ULAS SAMCHUK)

Стаття присвячена проблемі формування національної свідомості підрастаючого покоління, де історична пам'ять є одним з основних джерел. У контексті проблеми пошуку ефективних засобів виховного впливу на молодь акцентовано на тому, що видатні вчені, педагоги на протязі багатьох століть наголошують на винятковій виховній ролі художнього слова, особливостях виховання і розвитку особистості через літературну освіту. Таким чином, у статті обґрунтовано значення літературно-педагогічної спадщини Уласа Самчука, його поглядів для реалізації завдань виховання, а саме – формування національної свідомості, де у центрі уваги – історія українського народу.

Аналізуючи зображення У. Самчуком української національної історії, акцентовано, що у своїх творах він показав найважчі періоди випробувань українського народу, створивши художню панораму історичних подій ХХ ст.: Перша світова війна, революція, розвал Російської імперії, Українська Народна Республіка, черговий поділ України, колективізація, голодомор 1932–1933 рр., Друга Світова війна, рух опору УПА, повсюдні будні емігрантів у Європі та за океаном та ін. Контекст багатьох творів містить відомості про видатних історичних діячів, насичений історичними даними, які охоплюють період від часу існування слов'янських племен до II пол. ХХ ст., основна увага зосереджена на подіях, які є свідченням боротьби України за незалежність. Звертаючись до героїчних сторінок української історії, У. Самчук намагався пробудити почуття національної свідомості та гордості за своє минуле.

Обґрунтовано, що історіософські, національні та державотворчі проблеми відтворені У. Самчуком свідчать про їх відповідність проблемам сьогодення. Погляди У. Самчука про шляхи консолідації нації, особливості реалізації ідеалу соборності, пророчі роздуми про взаємини України з народами Європи, утвердження незалежної української держави як своєрідної зони миру і гаранта європейської стабільності співзвучні сучасним ідеям національно-патріотичного виховання.

З огляду на цілі та завдання національної системи виховання доведено, що особливості висвітлення У. Самчуком історії України, його поглядів на історичні події, їх роль та значення для державотворчих процесів, формування свідомості нації підтверджують необхідність використання літературно-педагогічної спадщини письменника у навчально-виховному процесі сучасної школи.

Ключові слова: національна свідомість, виховання, історичні події, український народ, нація, історична пам'ять, літературно-педагогічна спадщина, виховні ідеї, державотворчі процеси, батьківщина.

The article is dedicated to the problem of forming the national consciousness of the younger generation, where historical memory is considered one of the main sources. In the context of searching for effective means of educational influence on the young people, the focus is placed on the exceptional educational role of literature and the characteristics of personality development through literary education, as emphasized by outstanding scholars and educators throughout many centuries. The article substantiates the significance of the literary and pedagogical heritage of Ulas Samchuk and his views for the realization of educational tasks, particularly in shaping the national consciousness, with a focus on the history of the Ukrainian people.

Analyzing Ulas Samchuk's depiction of Ukrainian national history, it is highlighted that he portrayed the most challenging periods of trials faced by the Ukrainian people in his works, creating an artistic panorama of historical events of the 20th century. These events include the First World War, the revolution, the collapse of the Russian Empire, the Ukrainian People's Republic, successive partitions of Ukraine, collectivization, the Holodomor of 1932–1933, the Second World War, the UPA resistance movement, and the post-war life of emigrants in Europe and overseas, among others. The context of many of his works contains information about prominent historical figures, enriched with historical data covering the period from the existence of Slavic tribes to the second half of the 20th century. The main focus is on events that testify to Ukraine's struggle for independence. By delving into the heroic pages of Ukrainian history, Ulas Samchuk sought to awaken feelings of national consciousness and pride in the past.

It is argued that Ulas Samchuk's philosophical, national, and state-building issues reproduced in his works are relevant to contemporary challenges. His views on the ways of national consolidation, the peculiarities of achieving the ideal of unity, prophetic reflections on Ukraine's relations with European nations, and the establishment of an independent Ukrainian state as a unique zone of peace and guarantor of European stability resonate with modern ideas of national-patriotic education.

Due to the goals and objectives of the national education system, it has been proven that the peculiarities of Ulas Samchuk's portrayal of Ukrainian history, his views on historical events, their role and significance for state-building processes, and the formation of national consciousness confirm the necessity of using the writer's literary and pedagogical legacy in the educational process of modern schools.

Key words: national consciousness, education, historical events, Ukrainian people, nation, historical memory, literary-pedagogical heritage, educational ideas, state-building process, homeland.

УДК 37(09)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.4>

Приймас Н.В.,

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі боротьби за українську державність та національну незалежність важливе значення має визначення шляхів та засобів виховання підростаючого покоління – національно свідомого, патріотично відданого державі і народові. На початку XXI століття в Україні зріс інтерес до національної історії, втілюються концептуальні засади гуманітарного розвитку держави, удосконалюється система виховання учнівської молоді з урахуванням європейських освітніх стандартів. Цей процес зумовлює дослідження проблем історії національної педагогіки, педагогічної спадщини видатних українських діячів. Водночас першочерговим завданням виховного процесу є формування національної свідомості. Історія українського народу – одне з джерел реалізації цього завдання. Трагічну долю українського народу в ХХ ст. глибоко відобразив у своїй творчості видатний громадсько-політичний та культурно-освітній діяч, письменник Улас Самчук (1905–1987 рр.).

Працюючи на різних ділянках громадсько-політичного і культурного життя, він велику увагу приділяв просвітницькій роботі, пошуку ефективних засобів виховного впливу на молодь. У багатій літературній спадщині У. Самчука втілено погляди на освіту, культуру, релігію, історію, суспільство тощо. Його твори сприяють вихованню гармонійної, цілісної особистості, формуванню характеру, волі, загальнолюдських та національних ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З перших років незалежності України багато педагогічних досліджень спрямовано на вивчення вічних цінностей українського народу, що відповідають його ментальності, національному характеру, світогляду. Важливе значення мають праці І. Беха, О. Вишневецького, П. Ігнатенка, В. Кузя, Ю. Руденка, В. Скуратівського, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, А. Фасолі та ін.

Акцентуючи увагу на виховному значенні творчої спадщини У. Самчука, слід зазначити, що роль виховання художнім словом підкреслювали Я.-А. Коменський, К. Ушинський, О. Потєбня, І. Франко, І. Огієнко, Леся Українка, В. Сухомлинський та ін. Проблеми виховання та розвитку особистості через літературну освіту проаналізовано у працях М. Бахтіна, Т. Завгородньої, Д. Овсяненко-Куликовського, Є. Пасічника, Н. Побірченко, Н. Скрипченко, Б. Степанишина, П. Флоренського та ін.

Високохудожня творчість У. Самчука уже майже століття перебуває у центрі уваги дослідників у діаспорі. Велику цінність мають статті й аналітичні матеріали, які у післявоєнний період опублікували А. Власенко-Бойцун, В. Державін, Г. Костюк, О. Лятуринська, І. Кошелівець, Б. Кравців, О. Тарнавський, Ю. Шевельов та ін. До відомих українських самчужознавців у діаспорі належать М. Дальний, В. Жила, Ю. Клиновий та ін.

Статті українських учених, які намагаються збагнути естетично-виховний феномен творчості У. Самчука, проаналізувати виховні аспекти літературної спадщини почали з'являтися на початку 90-х років минулого століття. Відомими самчужознавцями є О. Васишин, М. Герц, М. Гон, Р. Гром'як, А. Жив'юк, М. Жулинський, Р. Мовчан, С. Пінчук, О. Слоновьська, В. Шевчук, Г. Чернихівський та ін. Ґрунтовні наукові дослідження творчості У. Самчука здійснили С. Бородіца, І. Бурлакова, В. Кизилова, Ю. Мариненко, О. Пастушенко, Н. Плетенчук, О. Пасічник, І. Руснак та ін.

Аналіз наявних наукових досліджень свідчить про зростання уваги науковців до вивчення життя та творчої спадщини У. Самчука, його виховних ідей, що підкреслює їх багатоплановість і масштабність. Всебічне вивчення виховних аспектів творчості У. Самчука, його педагогічних поглядів, підтверджує їх актуальність для сучасної системи виховання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність проблеми формування національної свідомості, збереження історичної пам'яті українського народу, пошук шляхів та джерел виховання підростаючого покоління зумовили дослідження літературно-педагогічної спадщини У. Самчука, зокрема, особливостей висвітлення письменником історії України, його поглядів на ті чи інші історичні події, їх роль та значення для державотворчих процесів, формування свідомості нації.

Мета статті. Розкрити виховні аспекти творчої спадщини У. Самчука, як джерела збереження історичної пам'яті, формування національної свідомості. Узагальнити та обґрунтувати значення провідних педагогічних ідей письменника для сучасної системи національного виховання.

Виклад основного матеріалу. Літературно-педагогічна спадщина У. Самчука містить погляди, які відповідають основним напрямкам і змісту національного виховання – це, зокрема, національна самосвідомість, патріотизм, рідна мова, національна історія, національна і народна символіка та ін.

У творах У. Самчука втілені національні та загальнолюдські духовні цінності, розкрита система основних компонентів духовного світу особистості, яка формується в процесі реалізації національного виховання: національна психологія, національний характер і темперамент, спосіб мислення, етика і мораль, естетика, філософія, світогляд, ідеологія, особливо слід виділити національну свідомість і самосвідомість.

Важливим моментом є присутність на сторінках Самчукових творів образів видатних історичних, політичних, державних діячів України: *Б. Хмельницького, І. Мазепи, П. Скоропадського, В. Винниченка, М. Грушевського, С. Петлюри, С. Бандери,*

Є. Коновальця, А. Мельника, А. Шептицького, І. Огієнка, С. Скрипника, Т. Бульби-Боровця, Х. Кононенко, О. Теліги, М. О. Скрипника та інших. Відводячи не одну сторінку цим визначним людям, У. Самчук розповідає про їх життя та діяльність, наголошуючи на місійній ролі в житті народу та держави. Особливо виділяється постать Т. Шевченка, зокрема, автор часто звертається до «Кобзаря», цитує його рядки.

Говорячи про значення творчості У. Самчука для формуванні національної самосвідомості, особливий наголос варто зробити на зображенні письменником української національної історії. С. Пінчук зазначає, що У. Самчук сягнув високих вершин «...в тій галузі, яка для нього стала справою всього життя, – в живописанні художнім словом сучасної йому української національної історії» [11, с. 2]. Зображуючи історію Вітчизни, письменник наголошує, що ця історія є безсмертям народу, а розуміння цього безсмертя пов'язує з власною причетністю та причетністю його героїв до свого місця у долі країни. Він виконав свою місію, яку сформулював у передмові до одного з романів: «Я ставив, і зараз ставлю, собі досить, як на письменника, виразне завдання: хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю» [17, с. 1].

У. Самчук показав український народ у найважливіші періоди історичних випробувань, створивши неповторну художню панораму минулого століття. Його романи-епопеї охоплюють майже всі вікомні події ХХ ст.: *Перша світова війна, революція, розвал Російської імперії, Українська Народна Республіка, черговий поділ України, колективізація, голодомор 1932–1933 рр., Друга Світова війна, рух опору УПА, повоєнні будні емігрантів у Європі та за океаном* та ін.

Роман-трилогія «Волинь» є своєрідною художньою панорамою історії, де відтворено складні ідеологічно-політичні протиріччя на Волині у першій чверті ХХ ст. Історичне минуле українського народу є композиційною основою твору. Етапи розвитку краю поступово постають у свідомості героїв, починаючи від кінця I тис. до поч. ХХ ст. Народна пам'ять зберегла свідчення, на основі яких кожен період отримує певну оцінку. Факти історії окремого роду Самчук органічно пов'язує з історичними фактами суспільного характеру. Дізнавшись, що його далекий предок був запорізьким козаком, головний герой поступово сконцентровує у своїй свідомості багату історію краю, йому відчувається «древність, прапрадавність, дулібність, дошкульно вражаюча пристрасть віків...» [13, с. 383]. Його етапи життя мають відповідність з певними фрагментами історії краю, разом з цим історичне тло формує головного героя, а також і читача, автор «можливо вперше з такою фундаментальною точністю передає

перебіг подій на Волині того періоду» [12, с. 43]. У «Волині» У. Самчук зумів передати «повоєнні відносини і життя селянства в Польщі з небувалою досі точністю, і дав вичерпний образ національної свідомості і політичних аспірацій західних українців» [3, с. 115]. З огляду на це, «Волинь», на думку А. Власенко-Бойцун, можна вважати «літописом волинської і галицької землі за першу четвертину двадцятого століття» [3, с. 115].

Аналізуючи поставлену проблему, С. Бородіца у роздумах про головних героїв трилогії зазначає: «...спокою як такого ніколи не знала родина Довбенків, що пронесла крізь століття і зберегла свою історичну пам'ять – каталізатор національного пробудження народу... Зрозуміло, що Матвій – славний нащадок українського козацтва, тому і його син Володько, напоєний щедрими соками історичного минулого, не міг стати іншим... Історія Дерманя мала на меті не лише розбудити історичну пам'ять українців, але й примусити задуматись над сучасним становищем рідної землі» [1, с. 278]. «Волинь» – це розповідь про нове покоління, нову людину, перед якою стояли питання життя народу з огляду на широке коло національних історіософських і державотворчих проблем. Завдяки роману читач має можливість переосмислити сторінки національної історії, усвідомити Волинь як колыску державності та світогляду. У романі «Юність Василя Шеремети» У. Самчук деталізує окремі моменти, розкриті у третьому томі «Волині», зокрема, висвітлює ідеологічні течії, що полонили нашу молодь в 20-их роках ХХ століття – націоналізм і комунізм.

Найтрагічнішу подію історії українського народу – організований більшовицькою владою голодомор 1932–1933 рр., – відтворено у романі «Марія». Розгортаючи сюжет твору, автор зображує першу світову війну, революцію в Україні, змагання різних політичних сил, прихід до влади більшовиків, колективізацію, антирелігійну кампанію.

У кожному із трьох томів трилогії «Ост» відтворена окрема віха історії України ХХ ст. У першому томі ми бачимо переломні події *української революції 1918–1919 рр.*, У. Самчук передав «складну ситуацію східноєвропейського простору під час і на другий день великої революції 1917 р. та вказав на місце і вагу в ньому України, як палахкої візії пробудженого до життя народу» [8, с. 22]. Другий том змальовує долю України та її синів у складі СРСР, події, що потрясли нужденним життям цієї країни, «катастрофально-трагічний стан того народу, що в революцію заявив своє право на життя. Перед читачем постають темні горизонти цілої України 30-их років. Село і місто, колективізація, голод, репресії, тюрми, заслання і концтраки» [8, с. 22]. У третьому томі «Втеча від себе» відтворено *долю мільйонів українців, яких війна розкидала по всьому світу, трагедія насильницької репатріації*

українських юнаків та дівчат у середині 40-их рр. ХХ ст. За словами С. Пінчука, «Втеча від себе» – це погляди У. Самчука на долю України в світлі повоєнної концепції всієї планети, на майбутню долю світового співтовариства взагалі. А. Власенко-Бойцун зазначає, що темою «Осту» є «віковий українсько-московський конфлікт» [3, с. 115].

У традиційному патріотичному тоні написані твори «Гори говорять!» і «Чого не гоїть огонь», які змальовують збройну боротьбу України за волю. У 1919 р. *закарпатські гуцули* виборили від угорців свою республіку, яку приєднали до УНР. Саме у романі «Гори говорять!» У. Самчук «зобразив дійсність Закарпаття, як частину загальнонаціонального піднесення нашого народу» [18, с. 9]. Варто зазначити, що «історизм Самчука опoетизований любов'ю до минулого сучасної Батьківщини, й, особливо, до Карпат» [10, с. 66]. Роман «Чого не гоїть огонь» висвітлює героїчну боротьбу УПА на Волині. Це боротьба повстанського загону «Зелена бригада», який діяв на Волині від упадку Польщі 1939 року до закріплення радянської влади 1944 року. Головний герой «репрезентує ту частину української спільноти, яка вибирала шаблю, яка не бажала ніяких компромісів, але воліла зі зброєю в руках загинути, виконуючи свій обов'язок супроти батьківщини. Він є цим легендарним лицарем, породженням стихією вибранцем народу, який змагається за збереження нації в часі смертельної загрози і творить її історію» [5, с. 34]. Контекст роману містить дані про воєнні дії на фронтах, інформацію про сили лісової армії на Волині. «Чого не гоїть огонь» У. Самчук писав у 1948–1958 рр., на останніх сторінках твору він зазначає, що приводом для написання став лист, який прийшов до нього від землячки. Саме її розповідь лягла в основу роману, головною героїнею якого вона стала: «її повість – повість доби, яку не висловити, не списати» [16, с. 284].

Багатий і всебічний аналіз *Другої Світової війни* та *чотирьох повоєнних років* дає мемуаристика У. Самчука. Зокрема, варто зазначити, що «усі три томи вміщують понад сотню документальних матеріалів і 57 світлин, і могли б стати джерельними, коли б автор додав покажчик прізвищ, які виступають у споминах і про яких Самчук подає часто цікаві біографічні дані» [5, с. 43]. Обґрунтовуючи власні роздуми про Другу світову війну, Самчук віддзеркалює вічну тривогу і непевність, серед якої жило населення України у час німецької окупації. Відтворюючи важливі події, він «реєструє документально факти, подаючи навіть дослівно німецькі воєнні звідомлення, цитати з програмової книжки Гітлера «Майн Кампф», ...й інтерпретує їх в іронічно-критичному тоні...» [5, с. 38]. Аналізуючи німецьку окупаційну владу, У. Самчук змальовує настрої та реакцію української спільноти на хід воєнних подій з «добррозичливою критикою

та правдивим розумінням історичних та психологічних процесів, що нуртували тоді серед українського народу...» [5, с. 38]. У першому томі споминів він показує лише першу частину Другої світової війни, а саме «повернення на Україну Похідних груп і початкову окупацію Волині. Тому це – радше погідна книжка, що віддзеркалює надії українського народу на майбутнє, радість з початкової програної московсько-советського окупанта і метушливе закріплення української адміністрації, в якій сам автор грає головну роль» [5, с. 38]. Менш бадьорим є настрій автора у другому томі, де, зокрема, подана пригноблююча картина зруйнованого Києва.

Аналізуючи щоденникові записи Ґеббельса, в яких той говорить: «...ми, здається, засильно вдарили росіян, а особливо українців...» [15, с. 133], У. Самчук висловлює власні думки стосовно завойовників українських земель, зазначаючи, що німці мали хороший ґрунт для здійснення своїх завойовницьких намірів стосовно України, адже вони «мали під собою народи з великими державними традиціями... Але Україну вважали за найлегшу здобич. Мовляв, цей народ ніколи не був державно незалежним, а до того росіяни так позбавили його амбіції незалежності, що їм залишається тільки продовжувати цю традицію. І не допустити до цього українців із Заходу із їх незалежницькими амбіціями» [15, с. 144]. У 1942 р. під час перебування У. Самчука у в'язниці німецького гестапо один з німецьких офіцерів, йому говорить: «...ми не прийшли сюди робити вам самотійну Україну. Ми німці. Вам цього не дозволили ваші ж брати слов'яни, то чому ви думаєте, що ми мусимо бути щедрішими» [15, с. 178]. У відповідь Самчук зауважує: «Ви знаєте як наше населення вас зустрічало. В історії світових завоювань не багато було випадків, щоб завойовників зустрічали з тріумфальними брамами і квітами. Це свого роду явище унікальне. І створили його совети, які взяли протинародний курс і довели народ до відчаю... Ми хочемо, і свободи, і державности, як і всі інші народи на землі, але ми готові були на певний компроміс із силами, які хотіли б нам допомогти. Одначе ті сили нас злегковажили. І тому, яке диво, що тепер цей народ готовий ставити спротив...» [15, с. 179].

Подаючи хроніку Другої світової війни, У. Самчук багато розповідає про Київ, зокрема, про діяльність у столиці українських активістів. На особливі міркування наводять сторінки спогадів, які містять аналіз воєнних дій на території СРСР, роздуми про роль США та Японії у цій війні, про місце українців між політичними силами світу.

У мемуарних творах У. Самчука багато уваги приділено справам ОУН та організаційній активності її обох груп до війни, під час війни та їх розколові. У спогадах Самчук «з проникливістю

великого інтелекту подає, наприклад, джерело антисемітизму, аналізує побічні наслідки підпілля, не завжди корисні, висловлює свою думку про перший розлам ОУН...» [7, с. 4]. А. Власенко-Бойцун зазначає, що Самчук «стримано, стараючись бути об'єктивним, аналізує непорозуміння в лавах організації ОУН. Він свідомий, що належно оцінювати факти можна тільки з дальшої історичної перспективи. Він дотепно характеризує помилки обох фракцій...» [5, с. 37]. В останньому розділі книги «На коні вороному» змальовано кінець німецької окупації на Україні та організацію підпільних загонів на Волині. Розповідь про партизанські дії, які включали в себе територію півночі Волині та Полісся, містить дані про відділи, контрольовані ОУН-м і ОУН-б. Подаючи у спогадах багато цінного матеріалу про операції УПА, імена борців, Самчук зазначає: «Історія ще не раз повернеться до цих теренів, бо ці дороги і ці піски напоєні кров'ю незабутніх синів народу України» [15, с. 276]. Аналізуючи підпільну боротьбу українського народу, висловлює власні погляди на це явище.

У щоденнику «П'ять по дванадцятій» У. Самчук відтворив свою мандрівку серед руїн Третього Рейху. Щоденник детально ілюструє «новітню «одисею» українських емігрантів, показуючи їхні настрої, тугу і шукання в новому, незнамому світі. Зі симпатією малює автор американських вояків і їх гуманне ставлення до втікачів і переможених, яке протиставить ворожій і грубій поведінці советських солдатів» [4, с. 130].

Творчість У. Самчука також насичена історичними даними, які не становлять центральних ліній чи панорам творів, а є лише майстерно вплетеними у їх контекст. Ці дані охоплюють період від часу існування слов'янських племен до II пол. XX ст. У книзі «Живі струни», розповідаючи про початки історії України, автор значне місце відводить періоду Київської Русі, наголошуючи на великій історичній місії київських князів. Приділяючи багато уваги історії козацької держави, У. Самчук акцентує, що формування синтези України-Нації бере початок за часів козаччини. Часто він зосереджує увагу на подіях першої чверті XX ст., які є свідченням боротьби Української держави за незалежність. Важливим є те, що звертаючись до героїчних сторінок української історії, У. Самчук пробуджував почуття гордості за свою минувшину. Зокрема, у нарисі «Крути», написаному через двадцять чотири роки після крутянського бою, він, «не тільки заторкував історико-політичні теми, трактував недавню битву як історичну подію, а й шукав крізь призму своїх історіософічних концепцій істотне в долі народу, бачив і застерігав не повторювати помилки минулого» [2, с. 23].

Вагомість творів У. Самчука в тому, що їх ідеї «органічно виростили з найактуальніших і найболючіших проблем нашої доби, що їх приймають

наскрізь щира авторова любов і почуття обов'язку перед своїм народом і своєю батьківщиною та, нарешті, що написано їх, висловлюючись метафорично, кров'ю серця письменникового» [9, с. 310]. Від першого свого твору Самчук поставив у центрі своєї творчості широке життя української людини в поєднанні з історіософськими, національними та державно-творчими проблемами, зумовлюючи це реальними подіями, які відбувалися в Україні.

З огляду на актуальні проблеми сьогодення, варто наголосити на відповідності поглядів У. Самчука нашій сучасності. У своїх книгах він висвітлює *взаємини українських політичних партій*, наводить власні роздуми про *шляхи консолідації нації, особливості реалізації ідеалу соборності*. Особливо вражаючими є пророчі роздуми про *взаємини України з народами Європи*. Говорячи про роман «Ост», М. Жулинський зазначає: «Для Заходу Україна – то якийсь невиразний, глухий, затаєний у собі «Ост», у чий історії так багато нечіткого, тривожного. Проте для У. Самчука Україна – це своєрідне порубіжжя між страшним монстром – тоталітарним СРСР – та Заходом, який зберігає традиційну систему людської цивілізації. Тому письменник і обстоює думку про історичну неминучість державницького вивіщення українського народу – це необхідно також Європі, світові... Україна мусить утвердитися як незалежна держава і постати своєрідною зоною миру і гарантом європейської стабільності» [6, с. 3]. На думку М. Жулинського, жоден український письменник XX ст. «не досяг тієї висоти художнього узагальнення образу України, того концептуального філософського осмислення національної долі України в соціально-політичних, культурно-духовних і морально-психологічних вимірах, яку зумів здолати У. Самчук у своїй творчості...» [6, с. 3].

Зміст Самчуківих творів відповідає Концепції національного виховання, яка зазначає, що для відновлення почуття національної гідності велике значення має висвітлення правдивої історії нашого народу. На прикладі свого героя письменник показує, що від ставлення людини в роки дитинства до спадщини попередніх поколінь, до героїчного минулого народу залежить її духовний світ.

Висновки. Літературна спадщина У. Самчука має актуальне значення для педагогіки. Творчість одного з найталановитіших прозаїків України XX ст. – це багатий літературний матеріал, насичений даними з історії українського народу, є джерелом збереження історичної пам'яті, формування національної свідомості, духовності нації. Актуальність ідей У. Самчука щодо національно-патріотичного виховання особистості в умовах розвитку національної системи виховання безумовна. Вивчення його творчої спадщини має стати необхідною складовою процесу формування

національної свідомості, виховання громадянина-патріота.

З огляду на цілі та завдання національної системи виховання, робимо висновок, що у подальших дослідженнях на науковий розгляд заслуговують питання визначення особливостей формування національного ідеалу на основі педагогічних поглядів У. Самчука, вивчення закономірностей розвитку системи національного виховання та можливостей використання творчої спадщини письменника у розбудові української національної школи, зокрема, в оновленні змісту, форм, методів і засобів виховання у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої та вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородіца С. Художньо-історична візія світу Уласа Самчука в романі-епопеї «Волинь». *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Історія*. Тернопіль, 1997. Вип. 6. С. 277–278.
2. Буркалець Н. Мистецтво Уласа Самчука – публіциста (за матеріалами газети «Волинь»). *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Літературознавство*. Тернопіль, 2000. Вип. 6. С. 21–27.
3. Власенко-Бойцун А. Улас Самчук – літописець. *Українські назви у ЗСА та інші праці з назвознавства й історично-літературного дослідження*. Бісмарк-Грилі, 1977. С. 113–126.
4. Власенко-Бойцун А. Улас Самчук як публіцист. *Слово*. Вудсток, 1990. Зб. 12. С. 121–132.
5. Власенко-Бойцун А. Хроніки, романи, і мемуари Уласа Самчука. *Есеї і рецензії*. Міамі : Coral Springs, 1983. С. 26–43.
6. Жулинський М. «Я був повний Україною...». *Літературна Україна*. 1995. 30 березня. С. 3.
7. Клиновий Ю. Мудрець «на коні вороному». *Нові дні*. Торонто, 1980. лютий. С. 2–4.
8. Костюк Г. З літопису літературного життя в діяспорі : Відбитка з журналу «Сучасність» ЧЧ. 9–10 (129–130). Мюнхен, 1971. 48 с.
9. Костюк Г. Образотворець «времени лютого». *У світі ідей і образів : вибране : Критичні та історико-літературні роздуми (1930–1980 рр.)*. Сучасність. 1983. С. 294–310.
10. Лисенко Н. Поетика роману У. Самчука «Гори говорять!» *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Літературознавство*. Тернопіль, 2000. Вип. 6. С. 63–72.
11. Пінчук С. Улас Самчук (1905–1987). *Народна трибуна*. 1991. № 26 (А). 26 червня. С. 2–5.
12. Савчук Н. Формування національної свідомості під час вивчення роману Уласа Самчука «Волинь». *Улас Самчук : до 90-річчя від дня народження письменника : ювілейний зб.* Рівне, 1994. С. 42–44.
13. Самчук У. Волинь : трилогія. Торонто : Громадський комітет для видання творів Уласа Самчука, 1969. Ч. 3 : Батько і син. 3-є вид. 396 с.
14. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи. Детройт : Видання Капелі Бандуристів ім. Тараса Шевченка, 1976. 466 с.
15. Самчук У. На коні вороному: спомини і враження. Вінніпег : Видання Товариства «Волинь», 1975. 360 с.
16. Самчук У. Чого не гоїть огонь. Нью-Йорк : Вид-во «Вісник» ООЧСУ, 1959. 288 с.
17. Самчук У. Юність Василя Шеремети. Мюнхен : Прометей, 1946. Ч. 1. 156 с.
18. Тарнавський О. Улас Самчук – прозаїк. *Нові дні*. Торонто, 1985. березень (№ 421). С. 6–9.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В ПАРАДИГМІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ЗДОБУТКИ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ

PRIMARY EDUCATION IN THE PARADIGM OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES OF TIME

В статті акцентовано, що зміни в різних сферах життєдіяльності людини не лише не залишили без уваги систему освіти, а й поставили перед нею нові завдання, для вирішення яких освітня галузь повинна реформуватися. Першою процес оновлення розпочала початкова школа, яка змінила вектор освітньої парадигми, модернізувала зміст освіти, методику викладання і навчання, сформувала нові вимоги до сучасного вчителя початкових класів тощо. Звичайно, певні корективи у процес реформування освіти внесли сучасні негативні зовнішні чинники, зокрема, пандемія коронавірусної інфекції та повномасштабне російське вторгнення в Україну. На перший план вийшли питання безпеки учасників освітнього процесу, збереження та розвитку вітчизняної системи освіти. Однак, незважаючи на виклики війни, освітяни змогли не лише організувати навчальний процес, а й продовжити роботу щодо модернізації освітньої галузі, адже якісна освіта – це запорука національної безпеки держави. Школа в час війни має не просто вижити, а стати оновленою, якісною та безпечною. Увагу приділено вивченню феномену початкової освіти в контексті інтеграції національної системи загальної середньої освіти до європейського освітнього простору, відстеженню досягнень та формуванню нових викликів і небезпек на шляху її модернізації в період повномасштабної війни в Україні. Тому авторами зроблено спробу відстежити та проаналізувати здобутки й проблеми початкової освіти як важливої складової загальної середньої освіти в непростих умовах сьогодення.

Констатовано, що дивитися на освіту в час війни потрібно з перспективою, з урахуванням того, що буде через п'ять, десять, двадцять років після нашої Перемоги. Тому, цілком слушними в освітньому, інформаційному, науковому просторах є розмови про втрати в освіті.

На думку авторів серед вітчизняних науковців немає визначеності та чіткого розуміння поняття «навчальні втрати». Загалом терміни «освітні втрати», «навчальні прогалини», «освітні розриви», «недоотриманні знання» тощо часто розглядаються як синоніми, що ускладнює ситуацію.

Виникає необхідність вироблення механізму вимірювання навчальних втрат. Зазначено, що для початкової освіти таким інструментом вимірювання може бути загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти».

Ключові слова: якісна та безпечна освіта, освіта і виховання, навчальні втрати,

виховні втрати, освітні втрати, здобутки та виклики, Нова українська школа, реформування, модернізація.

The article emphasized that changes in various spheres of human activity not only did not leave the education system without attention, but also set before it new tasks, for the solution of which the educational sector must be reformed. The primary school was the first to start the renewal process, which changed the vector of the educational paradigm, modernized the content of education, teaching and learning methods, formed new requirements for modern primary school teachers, etc. Of course, certain corrections in the process of reforming education were made by modern negative external factors, in particular, the pandemic of the coronavirus infection and the full-scale russian invasion of Ukraine. The issues of safety of participants in the educational process, preservation and development of the national education system came to the fore. However, despite the challenges of the war, educators were able not only to organize the educational process, but also to continue work on the modernization of the educational sector, because quality education is a guarantee of the national security of the state. A school in wartime should not just survive, but become updated, high-quality and safe.

Attention is paid to the study of the phenomenon of primary education in the context of the integration of the national system of general secondary education into the European educational space, the distance of achievement and the formation of new challenges and dangers on the way to its modernization during the full-scale war in Ukraine.

Therefore, the authors made an attempt to track and analyze the achievements and problems of primary education as an important component of general secondary education in today's difficult conditions.

According to the authors, there is no certainty and clear understanding of the concept of «educational losses» among domestic scientists. In general, the terms «educational losses», «learning gaps», «educational gaps», «lack of knowledge», etc. are often treated as synonyms, which complicates the situation.

There is a need to develop a mechanism for measuring educational losses. It is noted that for primary education such a measurement tool can be the national external monitoring of the quality of primary education «The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates of general secondary education institutions».

Key words: quality and safe education, training and upbringing, educational losses, educational losses, educational losses, gains and challenges, New Ukrainian school, reformation, modernization.

УДК 37.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.5>

Швидун Л.Т.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Кульбач Л.М.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Виноградова О.М.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Стрімкі зміни в різних сферах життєдіяльності людини не лише не залишили без уваги систему освіти, а й поставили перед нею нові завдання, для вирішення яких освітня галузь повинна трансформуватися. Першою процес оновлення розпочала початкова школа, яка змінила вектор освітньої парадигми, модернізувала зміст освіти, методику викладання і навчання, сформувала нові вимоги до сучасного вчителя початкових класів тощо. Звичайно, певні корективи у процес реформування освіти внесли сучасні негативні зовнішні чинники, зокрема, пандемія коронавірусної інфекції та повномасштабне російське вторгнення в Україну. Вплив повномасштабної війни на освіту очевидний. На перший план вийшли питання безпеки учасників освітнього процесу, збереження та розвитку вітчизняної системи освіти. Однак, незважаючи на виклики війни, освітяни змогли не лише організувати навчальний процес, забезпечити проведення загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти», а й продовжити роботу щодо модернізації освітньої галузі, адже якісна освіта – це запорука національної безпеки держави.

Аналіз досліджень. Тому досліджуваній проблемі сьогодні приділяється значна увага. Зокрема, питання розвитку початкової освіти, її інтеграції в європейський освітній простір досліджували А. Бойко, С. Гончаренко, Л. Гриневич, І. Зязюн, Л. Коваль, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська та інші науковці. Проблеми змісту початкової освіти розглядали дослідники М. Скаткін, В. Раєвський, І. Лернер. Питання підготовки вчителів початкових класів вивчали Н. Бібік, С. Гончаренко, М. Фіцула та інші.

Питання якості освіти, її характеристики та складові, технології відстеження якості освіти, інструментарій освітніх вимірювань досліджували Г. Єльнікова, О. Ляшенко, О. Локшина, Т. Лукіна, З. Рябова, та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, відзначаючи вагомий напруження освітян та науковців у питаннях поступу початкової освіти, припускаємо, що недостатньо уваги приділено вивченню феномену початкової освіти в контексті інтеграції національної системи загальної середньої освіти до європейського освітнього простору, відстеженню досягнень та формуванню нових викликів і небезпек на шляху її модернізації в період повномасштабної війни в Україні.

Тому **метою статті** є спроба відстежити та проаналізувати здобутки й проблеми початкової освіти як важливої складової загальної середньої освіти в рамках входження української освіти до

європейського освітнього простору в непростих умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Початкова освіта є першим та надзвичайно важливим рівнем загальної середньої освіти. Перші роки навчання дитини в школі мають ні з чим не порівняний вплив на подальший розвиток особистості, її інтелектуальний потенціал. Отже, початкову освіту без перебільшення можна порівняти з фундаментом освітньої системи. Добротний підмурівок – міцний будинок, якісна початкова освіта – високий базовий рівень освіти – повноцінна національна школа – економічно багата та соціально стабільна країна.

«... ідеї реформи «Нова українська школа» формувалися відповідно до вимог часу і нових викликів, які постали перед українським суспільством після Революції гідності та початку російської агресії в Україні з 2014 року. З одного боку – поява чіткої євроінтеграційної перспективи, згуртування значної частини суспільства навколо європейських загальнолюдських цінностей: поваги до гідності людини, свободи вибору і відповідальності за нього, демократії та плекання власної національної ідентичності. З іншого боку – російська агресія, анексія і окупація частини територій, інформаційна війна та потреба в посиленні оборонної спроможності держави» [4].

З 2018 року початкова освіта ввійшла в процес трансформації, методологічним і нормативним підґрунтям якого стали закон України «Про освіту», концепція Нової української школи, Основи державного стандарту. Згідно з концепцією Нової української школи в системі початкової освіти відбулися кардинальні зміни та масштабні новації, зокрема, змінено цілі, результати, підходи до організації і оцінки якості освітнього процесу, оновлено зміст початкової ланки освіти, широко використовуються інноваційні технології та методики, модернізовано систему контролю і оцінювання. Вперше в історії вітчизняної освіти модернізацію освітньої галузі супроводжує загальнодержавне моніторингове дослідження якості початкової освіти.

Новим Державним стандартом початкової освіти визначено основні вимоги до початкової школи та вчителя початкових класів, який повинен уміти критично мислити, швидко та адекватно реагувати на зміни, якісно та майстерно виконувати професійну діяльність. До позитивних змін можна віднести процеси гуманізації та демократизації навчання, свободу творчості, свободу вибору методів та прийомів навчання, можливість експериментувати, збереження цінностей дитинства, розвиток і саморозвиток учасників освітнього процесу за власними освітніми маршрутами поступу, партнерство школи та родини, діалог і багатостороння комунікація між учнями, вчителем та батьками, впровадження компетентнісного підходу,

педагогіки партнерства, наскрізний процес виховання, орієнтація на потреби дитини тощо.

Зазначені підходи змінили, в основному, ставлення соціуму до освіти. Однак, важливим питанням сьогодні є осмислення цих перетворень, аналіз результатів п'яти років реформи початкової школи з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, ситуації в країні, зокрема, перебіг реформи в умовах пандемії коронавірусної інфекції та, що особливо важливо, під час повномасштабної війни.

На сучасному етапі національна освітня система та її складова, початкова ланка, перебувають у надважкій ситуації: спочатку пандемія COVID-19, а згодом повномасштабна війна. Пандемія коронавірусної інфекції – це світова проблема, «... у зв'язку із безпрецедентними карантинними заходами заклади освіти всіх рівнів у більшості країн світу закрилися для фізичного відвідування, що фактично призупинило на деякий час освітній процес. Невдовзі більшість освітніх систем адаптувалися до нових умов, запровадивши дистанційний або змішаний формати навчання, а коли пандемія коронавірусу пішла на спад, у багатьох країнах здобувачі освіти знову повернулися до очного навчання» [1, с. 3]. Однак, українська освітня система через повномасштабне російське вторгнення не змогла працювати над подоланням негативних наслідків пандемії COVID-19. Вона розпочала боротьбу за виживання в умовах обстрілів ворогом мирних міст та освітніх закладів у них, нищення українських книг, переслідування національної культури та освіти на тимчасово окупованих територіях, міграції частини учасників освітнього процесу тощо. На перший план вийшли питання безпеки учасників освітнього процесу. Ці виклики зумовили необхідність продовження використання національною освітою пандемійного досвіду «... коли за умов відсутності вибору потрібно реалізовувати ключове завдання – перейти швидко на онлайн-навчання...» [6, с. 71].

Зрозуміло, що масовий перехід в екстремальних умовах національної освіти на дистанційне навчання породив низку проблем, насамперед у площині початкової освіти. Результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році показали, що основними ризиками в освітньому процесі педагоги називають «нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць та вчителів» [5, с. 10]. Крім того, існують проблеми на «перспективу», зокрема, неповернення частини вимушених мігрантів, відтік «мізків» тощо. Експерти підрахували, що лише «... тримісячне закриття школи може призвести до втрати цілого року навчання» [11]. Можемо прогнозувати, що

втрати української освіти будуть набагато вищі, ніж усі змодельовані.

Ми розуміємо, що дивитися на освіту в час війни потрібно з перспективою, з урахуванням того, що буде через п'ять, десять, двадцять років після нашої Перемоги. Однак уже сьогодні існує запит на якісну та безпечну освіту. Тому, цілком слушними в освітньому, інформаційному, науковому просторах є розмови про втрати в освіті. «... попри факт відсутності належних обсягів даних щодо якості вітчизняної освіти, зокрема загальної середньої, є всі підстави припускати, що проблема навчальних втрат і навчальних розривів у нашій країні є вкрай гострою й потребує якнайшвидшого напрацювання комплексу дій, спрямованих на її розв'язання» [1, с. 4].

У контексті нашого дослідження варто зазначити, що серед вітчизняних науковців немає визначеності та чіткого розуміння поняття «навчальні втрати». Загалом терміни «освітні втрати», «навчальні прогалини», «освітні розриви», «недоотриманні знання» тощо часто розглядаються як синоніми, що ускладнює ситуацію. Виникає запитання: «що варто розуміти під поняттям «навчальні втрати», чим навчальні втрати відрізняються від інших явищ, як-от освітні втрати, навчальні розриви тощо, які є методики визначення навчальних втрат тощо» [1, с. 6].

Багато науковців під освітніми втратами розуміють втрати, які, насамперед, пов'язані з когнітивними навичками здобувачів освіти, різницею між очікуваними результатами та наявними. Це, на наш погляд, досить вузький підхід до трактування даної проблеми. Ми суголосні з тими дослідниками, які розуміють освітні втрати як «втрата можливостей для всебічного розвитку учнів – інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо. Відповідно ... умовно можна виділити три взаємопов'язані компоненти: навчальні втрати (у розумінні втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо), виховні втрати та зниження темпу розвитку особистості» [1, с. 7].

«Навчальні втрати» – це будь-яка втрата «знань, умінь, навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи в навчанні конкретного учня» [1, с. 7]. Основними причинами появи даного феномену можуть бути довгі перерви у навчанні, низький рівень викладання та навчання.

Під поняттям «навчальні розриви» науковці розуміють вагому та сталу різницю в успішності між різними групами здобувачів освіти: наприклад, за статтю, за місцем проживання дитини, за соціальним станом або освітою батьків тощо. Зокрема, результати двох циклів (2018 та 2021 років) загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників

початкової школи закладів загальної середньої освіти» показали такі розриви серед здобувачів освіти 4 класу, які проживають у сільській та міській місцевості, навчаються в закладах освіти різного типу, батьки яких мають вищий рівень домашніх ресурсів.

У зв'язку з цим виникає необхідність вироблення механізму вимірювання навчальних втрат. Для початкової освіти таким інструментом вимірювання може бути загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти», перший етап якого був проведений у 2018 році, тобто ще до початку пандемійного періоду; другий – пройшов у 2021 році, тобто до початку повномасштабного російського вторгнення. «Другий цикл цього дослідження ... засвідчив погіршення результатів учнівства як із читання, так і з математики. Водночас це дослідження проводили ще до війни, а отже, можна припустити, що з того часу навчальні втрати учнівства ще більш поглибилися» [1, с. 18].

Отже, результати даного дослідження можуть бути «вхідними даними». Виникає проблема щодо отримання «вихідних даних» у ситуації повномасштабної війни. Насамперед, немає можливості сформулювати репрезентативну вибірку для проведення вимірювання, оскільки частина учнів знаходяться за кордоном, інші перебувають у зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованій території. У такій обстановці дослідження буде не об'єктивним, не зможе показати реальну ситуацію щодо навчальних втрат.

Однак, непрості випробування не можуть бути причиною відмови від реформи освіти, її перезапуску, переосмислення та відбудови з врахуванням викликів війни та пандемії. І розпочати потрібно зі зняття освітнього напруження в дітей. Це надзвичайно важливо для їх психічного здоров'я та майбутнього країни. Вже сьогодні потрібно працювати над оновленням змісту всієї освіти та початкової зокрема, адаптацією освітніх програм, удосконаленням системи формувального оцінювання, ширшим застосуванням так званої горизонтальної взаємодії за принципом: школа – школі, вчитель – учителю, розбудовою культури співпраці та обміну досвідом, інтеграцією в національну освіту учнів та вчителів, які повертатимуться з інших країн.

Результати міжнародного опитування освітян свідчать, що педагоги підтримують такі технології подолання навчальних втрат: підвищення кваліфікації вчителів щодо методик прискореного навчання (45%); допомога в покращенні психологічного здоров'я вчителів (43%); інтеграція цифрових технологій в освіту та розвиток дистанційного навчання (39%); надання матеріалів і гаджетів для дистанційного навчання (38%); надання гаджетів та

забезпечення доступу до інтернету учням з мало-забезпечених родин (37%); збільшення кількості вчителів для додаткового навчання (35%); індивідуальне навчання тих, хто потребує додаткової підтримки (35%); розвиток соціально-емоційної компетентності учнів (30%); скорочення навчальної програми (27%); ретельний відбір вчителів і надання їм пільг із метою підвищення престижу професії (24%) [10].

Цікавим та таким, що заслуговує уваги, на наш погляд, є досвід міжнародної організації War Child Holland та громадської спілки «Освіторія» в партнерстві з Міністерством освіти і науки України, які створили мобільний застосунок «Вивчаю – не чекаю» для інтерактивного навчання учнів початкової школи з математики й читання [3].

Досліджуючи питання реформування національної освіти в умовах війни, варто також не забувати про виховні втрати. «За результатами звіту «Ціннісні засади Нової української школи очима вчителів», створеного в межах проєкту Українського католицького університету «Простір освітніх ініціатив», було встановлено, що «культурна зміна потребує глибшого розуміння контексту: яким ціннісним середовищем є школа зараз, які цінності несуть учителі, батьки та учні, які цінності лежать в основі актуальних шкільних правил та організаційної культури...» [8, с. 3]. Варто розуміти, що в перспективі українська освіта матиме справу з дітьми, які перебували на тимчасово окупованій території ще з 2014 року, та зазнали ідеологічного впливу ворожої пропаганди. Такі діти мають відчуття, що вони громадяни України. Для цього змістова складова вітчизняної освіти має широко використовувати ціннісний багатотомовий досвід нашого народу та доповнити його сучасними підходами з метою вироблення національної ціннісно-освітньої платформи. «... характер будь-якої національної освіти полягає, з одного боку, у збереженні доброго, міцного коріння національної культури, з іншого – в адекватному оновленні, спрямованому на підготовку особистості до життя в динамічному, взаємозалежному світі» [2, с. 34–35].

Висновки. Таким чином, здійснивши спробу відстеження та аналізу здобутків та проблем національної загальної середньої освіти, її початкової ланки зокрема, в рамках входження української освіти до європейського освітнього простору в непростих умовах сьогодення, ми дійшли певних висновків. По-перше, освіта під час війни є надзвичайно важливою темою. По-друге, «навчальні втрати можуть негативно вплинути на розвиток особистості та на розвиток суспільства в майбутньому; вони мають накопичувальний ефект: сьогоднішні втрати спричинять втрати на наступних етапах навчання» [9, с. 67]. По-третє, незважаючи на негативний вплив війни (втрати знань,

умінь, навичок, ставлень тощо, виховні втрати та зниження темпу розвитку особистості), розпочаті процеси реформування та переосмислення освіти не можуть бути відкладені на післявоєнний період, оскільки якісна освіта – частина національної безпеки держави, запорука її економічного процвітання та соціальної стабільності в суспільстві.

Тому школа в час війни має не просто вижити, а стати оновленою, якісною та безпечною.

Стаття не висвітлює повністю всі аспекти проблеми. Тому питання потребує подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бичко Г. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання / Г. Бичко, В. Терещенко. 2023. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf
2. Бойко А. Проблеми розвитку української освіти в умовах євроінтеграції. *Вища освіта* України. 2008. № 2. С. 34–39.
3. Вивчаю – не чекаю. Застосунок для учнів та учениць 1–4 класу, з яким весело і цікаво навчатися. URL: <https://primary.org.ua/>
4. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. 2022. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/631/605>
5. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/889/88943/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
6. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія / За ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
7. Про освіту»: Закон України від 5 вересн. 2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.07.2023).
8. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. 2019. С. 63. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf>
9. Шелестова Л. Навчальні втрати учнів в умовах війни: сутність, діагностика та шляхи подолання. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: збірник наукових праць. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. Вип. 1 (30). С. 62–72.
10. Catalysing Education 4.0 Investing in the Future of Learning for a Human-Centric Recovery. Insight report. May 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Catalysing_Education_4.0_2022.pdf?fbclid=IwAR0H9kiST8qYpYLMZrTX2tHaZIEvemAgofMjNJaRMwpaAphYP1w5mZX4hwY
11. Moscoviz L., Evans D.K. Learning Loss and Student Dropouts during the COVID-19 Pandemic: A Review of the Evidence Two Years after Schools Shut Down. CGD Working Paper 609. Washington, DC: Center for Global Development. 2022. URL: <https://www.cgdev.org/publication/learning-loss-and-studentdropouts-during-covid-19-pandemic-review-evidence-two-years>

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

WAYS TO INCREASE THE LEVEL OF MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE

Стаття присвячена дослідженню факторів, які впливають на мотивацію до вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти України. Актуальність дослідження зумовлена тим, що мотивація є ключовим елементом у вивченні іноземної мови. Розуміння концепції мотивації та факторів, що на неї впливають, дозволяє викладачам розробляти ефективні стратегії викладання та створювати середовище, яке підтримує і посилює мотивацію студентів.

Мета статті – розроблення шляхів підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти України. Для досягнення мети в процесі дослідження було вирішено низку завдань: визначено поняття «мотивація» та роль мотивації при вивченні іноземної мови; на основі дослідження Київського міжнародного інституту соціології розглянуто фактори, які впливають на мотивацію до вивчення іноземної мови як з позитивного, так і з негативного боку; виокремлено шляхи підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної мови. В процесі дослідження використані загальнонаукові методи пізнання: індукції та дедукції, аналізу та синтезу, асоціації та аналогії.

За результатами дослідження встановлено, що для покращення показників володіння іноземними мовами необхідно й надалі підвищувати мотивацію до їх вивчення. Враховуючи, що найбільш активне засвоєння іноземних мов відбувається під час навчання в закладі вищої освіти, пропонується: застосування інноваційних методів і технологій викладання; забезпечення якісного викладацького складу закладів вищої освіти; створення сприятливого навчального середовища; співпраця з роботодавцями; залучення до міжнародних програм та обмінів. Зазначені заходи у поєднанні зі свідомим підходом до вивчення іноземних мов допоможуть підвищити мотивацію студентів та покращити рівень володіння ними в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів закладами вищої освіти України для підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови.

Ключові слова: мотивація, сприятливе навчальне середовище, європейська інте-

грація, інноваційні методи викладання, міжнародні програми обміну.

The article is devoted to the study of factors that influence the motivation to learn a foreign language in higher education institutions of Ukraine. The relevance of the study is due to the fact that motivation is a key element in learning a foreign language. Understanding the concept of motivation and the factors that influence it allows teachers to develop effective teaching strategies and create an environment that supports and enhances students' motivation.

The purpose of the article is to develop ways to increase the level of motivation to learn a foreign language in higher education institutions of Ukraine. To achieve this goal, the study solved a number of tasks: the concept of "motivation" and the role of motivation in learning a foreign language were defined; based on the study by the Kyiv International Institute of Sociology, the factors that influence the motivation to learn a foreign language from both the positive and negative sides were considered; ways to increase the level of motivation to learn a foreign language were identified. The study used general scientific methods of cognition: induction and deduction, analysis and synthesis, association and analogy. The study found that in order to improve foreign language proficiency, it is necessary to further increase the motivation to learn foreign languages. Given that the most active acquisition of foreign languages occurs during studying at a higher education institution, it is proposed to: apply innovative teaching methods and technologies; ensure the quality of teaching staff of higher education institutions; create a favorable learning environment; cooperate with employers; and engage in international programs and exchanges. These measures, in combination with a conscious approach to learning foreign languages, will help to increase students' motivation and improve their proficiency in Ukraine. The practical significance of the study lies in the possibility of applying the obtained results by higher education institutions of Ukraine to increase students' motivation to learn a foreign language.

Key words: motivation, favorable learning environment, European integration, innovative teaching methods, international exchange programs.

УДК 378.147:811
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.6>

Гончарук Л.М.,
канд. філол. наук,
начальник кафедри спеціальної мовної
підготовки військового
Військового інституту Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Володіння іноземними мовами необхідне в різних сферах, включаючи академічну діяльність, бізнес, науку, технології, дипломатію та культурний обмін. Розуміння та ефективне використання іноземних мов може забезпечити людині конкурентну перевагу в академічній та професійній діяльності. Здатність спілкуватися тією чи іншою

мовою дозволяє студентам отримати доступ до широкого спектру ресурсів, брати участь у міжнародних конференціях та співпраці, а також бути в курсі останніх досліджень і досягнень у своїх галузях.

В академічному контексті іноземна мова слугує засобом наукового спілкування. Зокрема, наукові статті, журнали та матеріали конференцій

переважно публікуються та презентуються англійською мовою. Студенти, які прагнуть зробити внесок у свої академічні дисципліни, повинні вміти розуміти, аналізувати та створювати високоякісний контент англійською мовою. Володіння нею дозволяє спілкуватися зі світовою академічною спільнотою, обмінюватися ідеями та співпрацювати з дослідниками з різних країн.

Знання іноземних мов високо цінуються роботодавцями по всьому світу. Вільне володіння англійською, німецькою чи іншою мовою часто є обов'язковою умовою для багатьох посад, особливо в транснаціональних компаніях або на посадах, що передбачають міжнародну співпрацю. Роботодавці шукають людей, які можуть ефективно спілкуватися, вести переговори та будувати професійні відносини з різними зацікавленими сторонами з різних культурних середовищ.

Володіння іноземними мовами сприяє міжкультурному розумінню та культурному обміну. Їх вивчення дозволяє студентам взаємодіяти з різними культурами, цінувати світову літературу та мистецтво, розвивати міжкультурну компетентність.

Зважаючи на важливість іноземних мов в академічній сфері, працевлаштуванні та культурному обміні, вкрай важливо визначити шляхи підвищення мотивації студентів до їх вивчення у закладах вищої освіти. Розуміння факторів, що впливають на мотивацію, та визначення ефективних стратегій для її посилення може сприяти більш успішному вивченню мов, розвитку мовних навичок студентів і підготовці їх до успішного функціонування в глобальному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивація як ключовий елемент у вивченні іноземної мови розглядається в роботах багатьох науковців: Гончаренка С. У. [1], Рідель Т. М. [2], Тимошук Н. М. [3], Малінки О. О. [4]; Бойко Л. М. [5],

Андрощак А. [6], Яшника М. [9], Остафійчук О. Д. [10] та інших. Однак на сьогоднішній день існує потреба у визначенні шляхів підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах України.

Мета статті – розроблення шляхів підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття теми дослідження вважаємо за необхідне розглянути поняття «мотивація». В педагогіці мотивація розглядається як важливий чинник успішності навчання загалом і вивчення іноземних мов зокрема. Вона є пусковим механізмом будь-якої діяльності – спілкування, праці чи пізнання. Відповідно до визначення, яке дається в Українському педагогічному словнику, мотивацією є система мотивів чи стимулів, які спонукають людину до конкретної діяльності чи поведінки [1, с. 375].

Рідель Т. М. вважає, що мотивацією у вивченні іноземної мови є організація навчальної діяльності, спрямованої на досягнення більш глибокого розуміння мови та її вдосконалення, а також культивування внутрішнього прагнення до її вивчення та осмислення [2, с. 448–453]. Тимошук Н. М. підкреслює, що мотивація слугує рушійною силою, яка спонукає людину до успішного оволодіння іноземною мовою. Проте надмірно високий рівень мотивації може викликати небажані (негативні) емоції та перешкоджати успішності студентів у вивченні предмета. Важливим є дотримання балансу, щоб вивчення іноземної мови викликало у студентів неабияке бажання оволодіти нею, приносило радість і задоволення від отриманих результатів [3]. Враховуючи тему дослідження, найбільш доцільним, на нашу думку, є визначення Малінки О., відповідно до якого мотивація визначається як цілісна система мотивів, що спрямовують

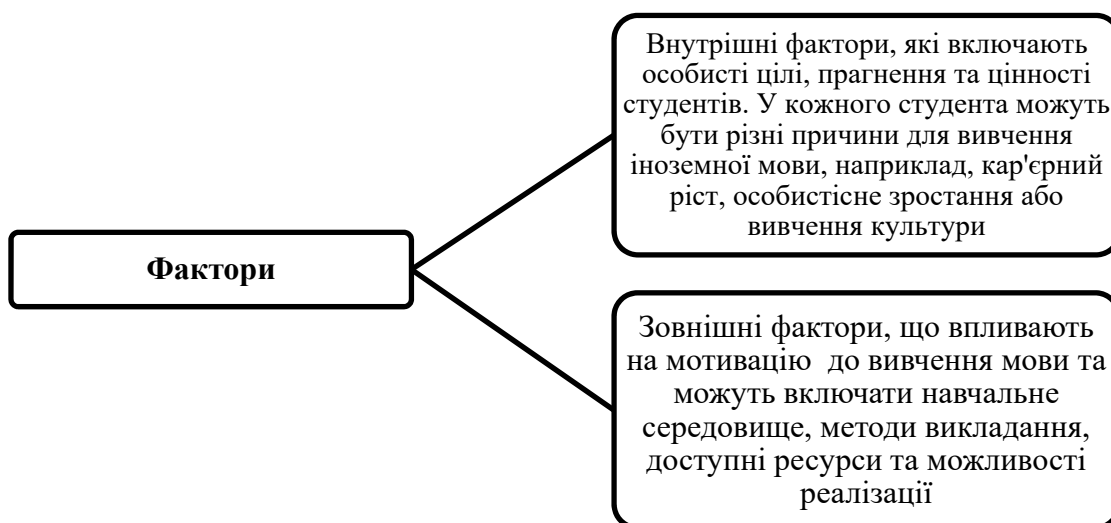

Рис. 1. Фактори, які впливають на мотивацію до вивчення іноземної мови [5]

Примітка: систематизовано автором

навчальну діяльність на більш глибоке розуміння предмета, вдосконалення вмінь і навичок, необхідних для ефективного оволодіння мовою, а також на адекватне застосування набутих мовних знань у контексті іншомовної комунікації. Система мотивів має бути узгодженою з особистими цілями, інтересами та цінностями студента. Якщо процес навчання резонує з мотивацією студента, це підвищує його зацікавленість, зусилля та наполегливість у вивченні мови [4, с. 115–118].

Мотивація відіграє важливу роль при вивченні іноземних мов, тому необхідно провести детальне дослідження факторів, які впливають на неї. Такі фактори можуть бути внутрішніми та зовнішніми (рис. 1) [5, с. 106].

Для створення мотивуючого навчального середовища викладачам важливо розпізнавати і враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори. Розвиваючи внутрішню мотивацію студентів, культивуючи їхні інтереси та надаючи їм цікавий навчальний досвід, викладачі можуть сформувати позитивне ставлення до вивчення мови та сприяти довгостроковому успіху.

Отже, мотивація є ключовим елементом у вивченні іноземної мови. Розуміння концепції мотивації та факторів, що на неї впливають, дозволяє викладачам розробляти ефективні стратегії викладання та створювати середовище, яке підтримує і посилює мотивацію студентів.

Україна визнає значну роль вищої освіти у суспільних перетвореннях, особливо в контексті економічної інтеграції та глобалізації. Володіння іноземною мовою вважається ключовою компетентністю, необхідною для міжнародного спілкування, приєднання до європейського освітнього та професійного просторів, забезпечення ефективної інтеграції та економічного зростання. Зокрема, прихильність країни до європейської інтеграції та глобалізації відображена в різних національних стратегіях та ініціативах, які визначають пріоритетність володіння англійською мовою. До них належать заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності українських науковців та випускників на національному та міжнародному рівнях, сприяння інтернаціоналізації вищої освіти, створення програм академічної та освітньої інтеграції в рамках ЄС, а також запровадження обов'язкового викладання англійської мови в закладах початкової та загальної середньої освіти. Варто відзначити поширення англійської мови професійного спрямування та викладання нею фахових дисциплін у закладах вищої освіти України, а також прийняття Національної рамки навчальної програми з англійської мови професійного спрямування для використання в ЗВО. Для визначення рівня володіння англійською мовою в Україні застосовуються Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (CEFR) [6].

На сьогоднішній день, вивчення іноземних мов залишається пріоритетом внутрішньої політики України. Про це свідчить нещодавня ініціатива Президента України Володимира Зеленського щодо закріплення статусу англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування в Україні. На офіційному сайті Верховної Ради України був зареєстрований законопроект «Про застосування англійської мови в Україні» [7].

Зазначені ініціативи підкреслюють визнання іноземної мови як життєво важливого інструменту для доступу до освітніх і професійних можливостей та відповідності світовим тенденціям. Їх реалізація має позитивний вплив на рівень володіння іноземними мовами.

Зокрема, в 2022 році покращився рівень володіння англійською мовою. Про це свідчать дані Міжнародного рейтингу EF EPI, який оцінює рівень володіння англійською мовою в різних країнах. Згідно з ними, в 2022 році Україна досягла значного прогресу, піднявшись на 35-ту позицію зі 111 країн, що є помітним покращенням порівняно з попередніми роками. Для порівняння, у 2021 році Україна посіла 40 місце серед 100 країн, включених в дослідження. Найнижчий рівень володіння мовою зафіксовано у 2019 році, коли Україна посіла 49 місце [8].

Саме англійська мова є найбільш популярною серед українців, про що свідчить кількісне соціологічне дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Міністерства цифрової трансформації України у грудні-січні 2023 року. Згідно з його результатами, за потреби вибору однієї іноземної мови, яку слід вивчати жителю України, 89% опитаних називають англійську мову. Читати, писати та спілкуватися на побутові і професійні теми цією мовою можуть 23% опитаних. Високі навички володіння польською мовою мають 10%, німецькою мовою – 5%, французькою – 2%, іспанською та турецькою – 1% учасників дослідження [9] (рис. 2).

Варто зазначити, що найбільший досвід вивчення іноземних мов українці набувають у школі (69%) та вищому навчальному закладі (53%). Більше третини опитаних займаються самоосвітою (39%). Також іноземні мови вивчають, відвідуючи мовні курси (26%), у мовному середовищі (21%), з репетитором (19%) та на курсах підвищення кваліфікації (12%) [9].

Основними внутрішніми факторами, які заохочують до вивчення іноземної мови учасники дослідження називають цікавість до вивчення іноземних мов, заохочення (в ЗВО, на роботі, з боку держави тощо), бажання підвищити кваліфікаційний рівень, бажання переїхати в іншу країну, бажання здобути освіту у іноземному закладі вищої освіти. Щодо зовнішніх факторів, то мотивація до вивчення іноземної мови підвищується завдяки більшим

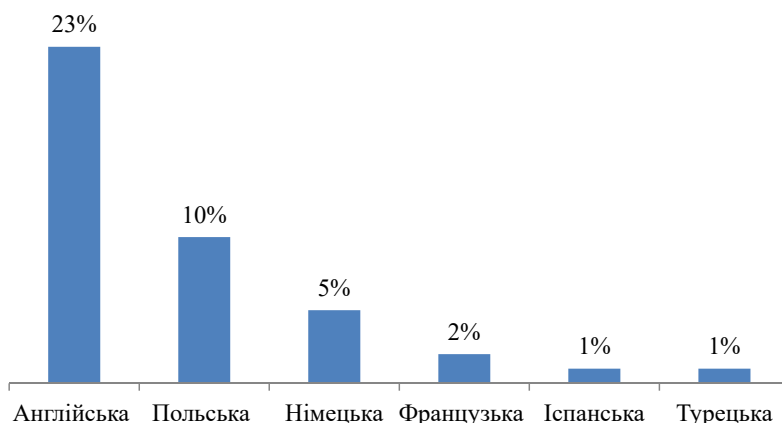

Рис. 2. Рівень володіння іноземними мовами у дорослого населення України, %

Примітка: систематизовано автором

можливостям для подорожей, різноманітнішому дозвіллю (книги, фільми, музика), можливості працювати в міжнародних компаніях та взаємодіяти з іноземцями (рис. 3) [9].

Натомість мотивації до вивчення іноземних мов бракує 31% опитаних. Серед інших факторів, які

стримують від вивчення іноземних мов, українці називають брак часу, наявність більш важливих життєвих пріоритетів, брак коштів, брак практичної потреби (рис. 4).

Для покращення показників володіння іноземними мовами, які продемонструвало дослідження,

Рис. 3. Внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на мотивацію до вивчення іноземної мови, % [9]

Примітка: систематизовано автором

Рис. 4. Фактори, які стримують вивчення іноземних мов, %

Примітка: систематизовано автором

проведене в Україні, необхідно й надалі підвищувати мотивацію до її вивчення. Враховуючи, що найбільш активне засвоєння іноземної мови відбувається під час навчання в закладі вищої освіти, для цього пропонується:

- *застосування інноваційних методів і технологій викладання.* Необхідно використовувати сучасні технології та методи навчання, які сприяють активній участі студентів у процесі навчання. На сьогоднішній день такими методами є: інтерактивний метод, метод ситуацій, метод симуляційних ігор, рольові ігри, презентації, використання автентичних матеріалів тощо [10]. Досить ефективним у вивченні іноземних мов є застосування мультимедійних, комп'ютерних та інтернет-технологій;

- *забезпечення якісного викладацького складу закладів вищої освіти.* Потрібно розвивати професійну компетентність викладачів іноземних мов шляхом організації тренінгів, семінарів та підвищення кваліфікації. Викладачі, які є мотивованими, компетентними та зацікавленими у розвитку студентів, можуть впливати на їхню мотивацію до вивчення мови;

- *створення сприятливого навчального середовища.* Необхідно забезпечити доступність ресурсів та матеріалів для вивчення іноземної мови, створити можливості для практичного застосування мови, такі як мовні клуби, мовні партнерства та обмін студентами. Також важливо підтримувати мотивацію студентів через похвалу та визнання;

- *співпраця з роботодавцями.* Важливо встановити партнерські зв'язки з роботодавцями, які активно шукають фахівців з високим рівнем володіння іноземною мовою. Це може включати стажування, спільні проекти або програми підготовки, що забезпечують студентам реальні можливості використання мови та розвитку їхніх професійних навичок;

- *залучення до міжнародних програм та обмінів.* Необхідно популяризувати участь українських студентів у міжнародних програмах. Найбільш популярними програмами в 2023 році є Erasmus+, Chevening, Fulbright, Eiffel Excellence Scholarship, Swiss Government Excellence Scholarships, Holland Scholarship [11]. Участь в таких програмах дозволить студентам отримати непересічний досвід навчання та спілкування в англомовному середовищі, підвищити свою мотивацію та поглибити мовні знання.

Зазначені заходи у поєднанні зі свідомим підходом до вивчення іноземних мов допоможуть підвищити мотивацію студентів та покращити рівень володіння ними в Україні.

Висновки. Підвищення мотивації до вивчення іноземних мов є ключовим фактором для покращення показників володіння ними. Оскільки

заклади вищої освіти є важливим місцем активного засвоєння іноземних мов, пропонується впровадження інноваційних методів і технологій викладання, що сприятимуть більш ефективному навчанню. Крім того, необхідно забезпечити наявність якісного викладацького складу, який здатний викладати мови на високому рівні. Створення сприятливого навчального середовища, що включає інтерактивність, практичну спрямованість та можливості для спілкування з носіями мови, також сприятиме підвищенню мотивації студентів. Співпраця з роботодавцями може стимулювати студентів, оскільки вони будуть бачити практичне застосування мови у майбутній діяльності. Залучення до міжнародних програм та обмінів дозволить студентам отримати практичний досвід і сприятиме їх мотивації до вивчення мови. Такі заходи спільно сприятимуть покращенню рівня володіння іноземними мовами в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів закладами вищої освіти України для підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
2. Рідель Т. М. Шляхи підвищення мотивації при вивченні англійської мови студентами СНАУ. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 448–453
3. Тимошук Н. М. Підвищення мотивації до вивчення іноземної мови студентами неможливі (аграрних) закладів вищої освіти. *Педагогічні науки*. 2019. Вип. LXXXVII. 159 с. DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-87-29
4. Малінка О. О. Особливості формування мотивації до вивчення іноземних мов студентами нелінгвістичних освітніх закладів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2009. Вип. 26. С. 115–118.
5. Бойко Л. М. Підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови при навчанні онлайн. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 207. 106 с. DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-104-108
6. Андрощак А. Викладання англійської мови в університетах України в контексті євроінтеграції: системний підхід. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*. 2019. № 3(II). С. 77–78. DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.3-II.06
7. Пришляк Н. Зеленський пропонує закріпити новий статус для англійської мови в Україні. Уніан. 2023. URL: <https://www.unian.ua/society/zelenskiy-proponuye-zakripiti-noviy-status-dlya-angliyskoji-movi-v-ukrajini-12310212.html>
8. Українці покращили рівень володіння англійською мовою у 2022 році. Перший Кембриджський Центр. 2023. URL: <https://cambridge.ua/uk/news/ukrainsky-uluchshili-uroven-vladieniya-angliyskim-2022/>

9. Яшник М. Рівень володіння англійською та іншими іноземними мовами в Україні: результати кількісного соціологічного дослідження проведеного у грудні 2022-січні 2023. KIIS. 2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1>

10. Остафійчук О. Д. Інноваційні методи і технології викладання англійської мови. *Педагогічна освіта:*

теорія і практика. 2021. Вип. 30 (1-2021) (Категорія «Б»). С. 290-293. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2021-30-286-298>

11. Кононенко В. Не бійся спробувати! Доступні програми обміну для студентів бакалаврату та магістратури. Вікна. tv. 2023. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/najkrashhi-programy-obminu-studentiv-dlya-osvity-za-kordonom/>

ДИСКУСІЙНІ КЛУБИ ЯК ОДНА З ФОРМ РОБОТИ ШКІЛ З ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ

DISCUSSION CLUBS AS ONE OF THE FORMS OF WORK OF SCHOOLS FOR STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE AND CULTURE

У статті описано особливості проведення дискусійних клубів у межах Міжнародної школи україністики «Крок до України». Ініціатором і організатором навчального курсу є Міжнародний інститут освіти культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) Національного університету «Львівська політехніка».

Авторка статті звертає увагу на історію проведення шкіл з україністики у місті Львові та показує переваги вивчення української мови як іноземної (УМІ) в межах навчального курсу вищезгаданої школи.

Зроблено акцент на важливості застосування діалогічно-дискусійних технологій у навчальному процесі мовно-культурологічних шкіл. На підставі аналізу дидактичних праць з'ясовано, що дискусію вважають одним із найбільш активних методів навчання, який допомагає трансформувати освітній процес у навчання у співпраці.

Представлено модель проведення дискусійних клубів у межах Міжнародної школи україністики «Крок до України», втілення якої передбачає два етапи: 1) знайомство з відомою постаттю або презентацію теми; 2) дискусію у групі щодо почутого чи побаченого.

Розкрито структуру та зміст одного із занять на тему «Олена Пчілка та українська вишивка». Окреслено перелік завдань, які вдається реалізувати іншомовній аудиторії за допомогою такої форми навчальної роботи як дискусійний клуб. Серед них – збагачення лексичного запасу; поглиблення фонових знань про країну, мову якої вивчають учасники клубу; долучення до діалогу культур; формування соціокультурного портрета відомої українки Олени Пчілки. Видатну письменницю та громадську діячку презентовано як першу колекціонерку українських узорів, яка запровадила моду на вишивку та підготувала працю «Український орнамент» (перше видання – 1876).

Зосереджено увагу на питаннях, що викликали зацікавлення в аудиторії під час презентації та допомогли побудувати міжкультурний діалог.

Перспективним в контексті вивчення роботи шкіл україністики автор вважає аналіз тематики та методів роботи на заняттях із вивчення УМІ в межах таких курсів.

Ключові слова: українська мова як іноземна, Міжнародна школа україністики «Крок до України», дискусійні клуби, Олена Пчілка, українська вишивка.

In this article, the characteristics of conducting discussion clubs within the International School of Ukrainian Studies "Step to Ukraine". The International Institute of Education, Cultural and Diaspora Relations of the Lviv Polytechnic National University is initiator and organizer of the training course.

The author of the article draws attention to the history of Ukrainian studies schools in Lviv and shows the advantages of learning Ukrainian as a foreign language (UFL) as part of the curriculum of this school.

The article emphasizes the importance of using dialogic and discussion technologies in the educational process of language and cultural studies schools. Based on the analysis of didactic works, it is found that discussion is considered one of the most active teaching methods that helps to transform the educational process into collaborative learning.

We propose a methodological model for the conducting of discussion clubs within the framework of the International School of Ukrainian Studies "Step to Ukraine", which involves two stages: 1) introduction to a famous figure or presentation of a topic; 2) group discussion about what was heard or seen.

The structure and content of one of the classes on the topic "Olena Pchilka and Ukrainian embroidery" are revealed. The list of tasks that can be realized by a foreign language audience with the help of such a form of educational work as a discussion club is outlined. These include enriching vocabulary; deepening of background knowledge about the country whose language the club members study; engaging in a dialogue of cultures; formation of the sociocultural portrait of the famous Ukrainian Olena Pchilka. The prominent writer and public figure is presented as the first collector of Ukrainian patterns who introduced the fashion for embroidery and prepared the work "Ukrainian Ornament" (first edition – 1876).

Attention is focused on the issues that aroused the interest of the audience during the presentation and helped to build an intercultural dialogue.

From the author's point of view, the analysis of topics and methods of work in classes on the study of UFL within such courses to be promising.

Key words: Ukrainian as a foreign language, International Schools of Ukrainian Studies "Step to Ukraine", discussion clubs, Olena Pchilka, Ukrainian embroidery.

УДК 811.161.2'243:391
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.7>

Горда О.М.,

канд. філол. наук,
ст. наукова співробітниця
Міжнародного інституту освіти, культури
та зв'язків з діаспорою Національного
університету «Львівська політехніка»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В останні роки спостерігаємо тенденцію до зростання кількості шкіл з вивчення української мови та культури. Виклики, що постали перед Україною та світом у XXI столітті, зокрема пандемія коронавірусної хвороби COVID-19, російсько-українська війна майже повністю перевели роботу таких шкіл у режим онлайн. Це має свої як мінуси, так і плюси:

з одного боку виникли перешкоди для іноземців, які мали мету відвідати Україну, щоб поглибити свої мовні та соціокультурні знання з україністики, з іншого – режим роботи онлайн дає змогу вивчати українську мову та спілкуватися з її носіями у будь-який час і з будь-якого куточка світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вже маємо чимало наукових

розвідок з методики викладання УМІ, хоча ця галузь є ще доволі молодою в лінгводидактичній науці. Зокрема детально вивчено особливості розвитку полікультурної компетентності іноземних студентів на основному етапі навчання української мови [4]; розроблено методику навчання УМІ для студентів-іноземців, базовану на крос-культурному підході, та доведено її ефективність [7]; ґрунтовно досліджено проблеми викладання УМІ для іноземних студентів гуманітарних спеціальностей та запропоновано методику, що базується на текстоцентричному підході, особистісній діалогічній взаємодії та має культурологічне спрямування [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Щодо особливостей організації мовно-культурологічних шкіл україністики, то вони наразі ще маловивчені. Хоча історія проведення таких інтенсивів з УМІ сягає кінця 90-х рр. ХХ ст. Тільки у Львові 17 шкіл уже провів Міжнародний інститут освіти культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) НУ «Львівська політехніка» [6], ще низку – Центр україністики при Львівському національному університеті імені Івана Франка [8], Український католицький університет [10] та ін.

Концепцію Міжнародної школи україністики «Крок до України» МІОКу, досвід її проведення та особливості використання окремих ефективних форм навчання розкрито в наших публікаціях [2; 3]. Недостатньо дослідженими наразі залишаються діалогічно-дискусійні технології в навчальному процесі мовно-культурологічних шкіл, що говорить про актуальність порушеної теми.

Мета статті – розкрити особливості проведення дискусійних клубів у межах Міжнародної школи україністики «Крок до України» МІОКу.

Виклад основного матеріалу. Школа «Крок до України» пропонує дві опції навчання: офлайн і онлайн. Прерогативою зазначеної школи є курс інтенсивного вивчення української мови як іноземної (УМІ) на різних рівнях володіння мовою (від А1 до С2) крізь призму культури України. Тривалість

навчання складає два тижні. Такий підхід вимагає від викладача дати максимум інформації за мінімум часу. Переваги та структуру курсу відображає інфографіка (див. Рис. 1).

На школі у режимі онлайн МІОК запровадив нову форму навчання, яка викликає неабиякий інтерес у слухачів – це дискусійні клуби.

Дискусію вважають одним із найбільш активних методів навчання, що допомагає трансформувати навчальний процес у співнавчання чи взаємонавчання (навчання у співпраці) [1, с. 40]. Щоб зробити цей процес цікавим і ефективним організатори школи залучають до такої форми занять з УМІ відомих особистостей сучасності або ж презентують діяльність знакових українців, якщо йдеться про минуле, чи різні культурні явища та українські народні традиції.

Модель проведення клубу передбачає два етапи: 1) знайомство з постаттю чи презентація теми; 2) дискусія у групі щодо почутого чи побаченого. Тривалість такого заняття – 90 хв., у межах цього часу 30 хв. відведено на зустріч (знайомство) чи презентацію та 60 хв. на саму дискусію.

Як це відбувається на практиці? Спершу слухачі школи спілкуються із запрошеним гостем, знаною авторитетною людиною, за посередництвом модератора, чи переглядають презентацію. Під час цих зустрічей студенти мають змогу ставити запитання гостям, обмінюватися думками і в такий спосіб долають мовний бар'єр, практикують мовлення та отримують досвід публічних виступів українською мовою. Після діалогу слухачі школи розходяться по віртуальних кабінетах і дискутують про почуте у групах з викладачем.

За час проведення таких клубів, студенти мали змогу поспілкуватися за допомогою сервісу «Zoom» з Лесею Воронюк, письменницею, журналісткою, сценаристкою та режисеркою, засновницею Дня вишиванки, авторкою документальних фільмів «Спадок нації», «Соловей співає» і «Ткацький шлях»; Назаром Савком, співаком,

Рис. 1. Курс інтенсивного вивчення УМІ в межах Міжнародної школи україністики «Крок до України»

музикантом, композитором, фіналістом шоу «Голос Країни», співавтором популярного дитячого каналу на YouTube «З любов'ю до дітей»; Миколою Ступінським, сучасним художником, який працює у техніці графіки та живопису, є автором шести персональних виставок та численних мистецьких проєктів в Україні, Італії та Китаї; Анастасією Василік, дизайнеркою, засновницею бренду «Чичері», лауреаткою Міжнародного конкурсу молодих європейських дизайнерів у рамках Днів моди в Мілані, учасницею фешн-показів в Україні, Польщі, Чорногорії та Барселоні й ін. відомими персоналіями; Оксаною Юринцею, народною депутаткою України VIII скликання, професоркою НУ «Львівська політехніка»; Романом Дуткою, доктором медичних наук, професором, заслуженим лікарем України, завідувачем кафедри пропедевтики внутрішньої медицини Львівського НМУ ім. Данила Галицького та іншими постатями. Окрім того, у програмі дискусійного клубу були презентації: «Ой хустино, хустиночко, мережана, шита...», «Три музи Ігоря Калинця», «Григорій Сковорода тут і тепер» та ін.

Одну з тем таких зустрічей присвятили Олені Пчілці та українській вишивці. Напередодні учасники запланованої дискусії отримали домашнє завдання переглянути фільм «Спадок нації» та прочитати текст «День вишиванки: із Чернівців по всьому світу» (його подано в підручнику з УМІ) «Ключ до України: міста і люди», Ч. 2 [5, с. 203–205]).

Тему розкривали за допомогою презентації, створеної в застосунку «PowerPoint», що складалася із 15 слайдів. Перегляд і ознайомлення зі змістом навчального матеріалу в супроводі модератора (викладача) дали змогу іншомовній аудиторії виконати низку завдань:

1. Збагатити вокабуляр, зокрема навчитися розрізняти значення слів, пов'язаних із вищезгаданим видом українського народного мистецтва: *вишивка, вишиванка, вишивання, вишиття*.

2. Поглибити фонові знання про країну, мову якої вивчають (дізнатися, коли українці одягають вишитий одяг та святкують День вишиванки, в якій обрядовості використовують вишиті речі, віртуально помандрувати розмаїтим світом українських візерунків, ознайомитися із регіональними особливостями вишиванок, багатством символів і технік вишивання тощо).

3. Долучитися до діалогу культур (іншомовної (української), рідної та інших чужоземних, носіями яких були учасники дискусійного клубу).

4. Сформувані соціокультурний портрет відомої українки Олени Пчілки, письменниці, громадської діячки, матері Лесі Українки.

У контексті ознайомлення з постаттю Олени Пчілки – першої колекціонерки українських узорів, яка запровадила моду на вишивку, акцентували увагу на внеску цієї діячки у збереження народних

орнаментів. Згадали про її наукову працю «Український орнамент» (1876, перевидання – 1978), що містить фрагменти узорів, які Олена Пчілка протягом семи років збирала у Звягельському повіті на Волині. Праця принесла авторці славу першого в Україні знавця давнього виду мистецтва.

Йшлося й про неналежне, часто з епітетом «буржуазної націоналістки», ставлення до матері Лесі Українки в радянський період та її визнання і пошанування сьогодні, зокрема мистецьку акцію до 170-річчя видатної діячки «Узори Олени Пчілки» з вишивання 24-метрового рушника орнаментами, які зібрала ця колекціонерка (подію ініціювали працівники Музею родини Косачів).

Ще одне питання, що викликало зацікавлення в аудиторії під час презентації, – творчість сучасних дизайнерок, які продовжують життя давнього мистецтва у своїх колекціях та популяризують українську вишиванку у світі. Учасники клубу дізналися, що слово вишиванка світові модниці вивчили завдяки Віті Кін та іншим українським дизайнеркам (Роксолані Богущькій, Оксані Полонцею, Оксані Караванській). Віта Кін, зокрема, створила спільну капсульну колекцію із відомим брендом «Гуччі».

Звернули увагу на те, що сьогодні українські вишиванки підкорюють світ, заворожуючи людей своєю самобутністю та глибоким змістом вишивки. Чимало зірок світового рівня, зокрема Клаудія Шиффер, Ніколь Кідман, Демі Мур, Холлі Беррі, Сальма Гаєк, Сандра Буллок мають вбрання з українськими взорами.

Предметом дискусії були запитання: чому вишивка для українців – це код нації, символ української ідентичності, національний скарб, рідний оберіг та чи справедливо відводити їй таку роль? Слухачі школи переконували одне одного, що це не пафосні слова, а так є насправді й ділилися розповідями про зацікавлення українською вишивкою та вишиванки у своїх гардеробах.

Висновки. Отже, дискусійні клуби є ефективною формою роботи шкіл з вивчення українистики в іншомовній аудиторії, що дає змогу поглиблювати знання з української мови та культури, долати мовні бар'єри, розвивати комунікативні навички та вести міжкультурний діалог. Подальші перспективи в цьому напрямі вбачаємо в аналізі тематики та методів роботи на заняттях із вивчення УМІ в межах таких курсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с. URL: http://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/3218/1/Волкова_готово.pdf (дата звернення: 12.05.2023).

2. Горда О., Руснак О. Навчальна екскурсія як ефективна форма заняття під час літніх шкіл з вивчення мови. *Актуальні питання гуманітарних*

наук. Вип. 31. Т. 3. С. 110–114. URL: http://www.apnp-journal.in.ua/archive/31_2020/part_3/19.pdf (дата звернення: 22.05.2023).

3. Горда О., Трумко О. Міжнародна школа україністики «Крок до України» МІОКУ : способи організації освітнього процесу, форми проведення занять і навчальні ресурси. *Славистика*. 2022. Кн. XXVI/2. Београд : Славистичко друштво Србије. С. 135–141. URL: https://casopis.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/2023/Slavistika%2026-2.pdf (дата звернення: 02.06.2023).

4. Дирда І. А. Розвиток полікультурної компетентності іноземних студентів на основному етапі навчання української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 20 с. http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3206/1/автореферат_Дирда.pdf (дата звернення: 22.06.2023).

5. Ключ до України: міста і люди : підручник з української мови як іноземної (рівні B2–C1) / [Ірина

Ключковська, Оксана Горда, Оксана Трумко, Наталія Мартинишин, Галина Темник, Ольга Руснак]. Ч. 2. Львів : Колір ПРО, 2020. 296 с.

6. Літня школа «Крок до України». URL: https://miok.lviv.ua/?page_id=19016 (дата звернення: 16.07.2023).

7. Пальчикова О. О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 255 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/401> (дата звернення: 22.06.2023).

8. Центр україністики. URL: <http://summer-school.com.ua/about/history/> (дата звернення: 26.04.2023).

9. Швець Г. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.

10. Школа української мови і культури. URL: <https://studyukrainian.org.ua/team-members/> (дата звернення: 26.04.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF THE APPLICATION OF EDUCATIONAL AND GAME TECHNOLOGIES IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

У статті розглянуто значення навчально-ігрових технологій як ефективної форми навчання, визначено сутнісні характеристики гри як засобу навчання; окреслено перспективи застосування навчальних ігор на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. З'ясовано, що навчально-ігрова технологія передбачає чітко сформульоване дидактичне завдання, ігровий задум, спрямований на досягнення певної навчальної мети, керівництво з боку вчителя, встановлені й наперед зумовлені чіткі правила, обговорення правильності досягнутих результатів. Описано цілісну структуру навчально-ігрової технології, яка охоплює певну частину освітнього процесу і спирається на єдиний зміст, сюжет, персонажів. Обґрунтовано використання навчально-ігрових технологій, які підпорядковано таким цілям: дидактичній, розвивальній, виховній. Доведено, що навчально-ігрова технологія включає широкую групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різноманітних педагогічних ігор. Дібрано оптимальні методи, форми й засоби, що забезпечать застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Підкреслено, що реалізація ігрових прийомів у навчанні відбувається за певними напрямками. Наголошено, що у 5-7 класах найчастіше використовують мовні ігри-загадки (шаради, метаграми, анаграми, криптограми, логогрифи). Охарактеризовано суть ділової гри, яка полягає у відтворенні певної професійної ситуації у її стандартизованому вигляді та пошуку оптимальних напрямків розвитку та шляхів вирішення певної ситуації. Зазначено, що ігрові дії мають підпорядковуватися нормам компетентних дій і нормам соціальних відносин. Акцентовано увагу на ігрову дискусію, яка передбачає колективне обговорення спірною питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Доведено, що основним призначенням цього методу є виявлення відмінностей у тлумаченні проблеми і встановлення істини в процесі товариської суперечки.

Ключові слова: повна загальна середня освіта, методика навчання української мови, навчально-ігрова технологія, дидактична гра, мовні ігри-загадки, ігрова дискусія.

The article considers the importance of educational and game technologies as an effective form of learning, defines the essential characteristics of the game as a means of learning; the prospects of using educational games in Ukrainian language lessons in general secondary education institutions are outlined. It was found that the educational and game technology involves a clearly formulated didactic task, a game idea aimed at achieving a certain educational goal, guidance from the teacher, established and predetermined clear rules, discussion of the correctness of the results achieved. The integral structure of educational and game technology is described, which covers a certain part of the educational process and is based on a single content, plot, and characters. The use of educational and game technologies is substantiated, which is subordinated to the following goals: didactic, developmental, educational. It has been proven that educational and game technology includes a wide group of methods and techniques of organizing the pedagogical process in the form of various pedagogical games. The optimal methods, forms and tools that will ensure the use of educational and game technologies in Ukrainian language lessons in institutions of general secondary education have been selected. It is emphasized that the implementation of game techniques in education takes place in certain directions. It is emphasized that language riddle games (charades, metagrams, anagrams, cryptograms, logographs) are most often used in grades 5–7. The essence of the business game is characterized, which consists in reproducing a certain professional situation in its standardized form and finding optimal directions of development and ways to solve a certain situation. It is noted that game actions should be subject to the norms of competent actions and norms of social relations. Attention is focused on the game discussion, which involves collective discussion of a controversial issue, exchange of opinions, ideas between several participants. It has been proven that the main purpose of this method is to identify differences in the interpretation of the problem and establish the truth in the process of a friendly dispute.

Key words: complete general secondary education, Ukrainian language teaching method, educational game technology, didactic game, language games-puzzles, game discussion.

УДК 373.3/5.018].016:811.161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.8>

Дика Н.М.,

канд. пед. наук, професор,
завідувач кафедри мовно-літературної освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка

Глазова О.П.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри мовно-літературної освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка

Постановка проблеми. Серед запропонованих Концепцією НУШ технологій навчання, заснованих на співпраці і підпорядкованих розвитку соціалізації учнів, першими названо ігри [3, с. 15]. В оприлюдненій у липні 2023 року «Візії майбутнього освіти і науки України» зазначено: «Освіта має сформувати в учнів необхідні навички:

критичне мислення, здатність розв'язувати проблеми, гнучкість і креативність» [2]. Важливим інструментом формування таких навичок так само є навчально-ігрові технології, які нині потребують особливої уваги педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гра як діяльність, що має в житті людини особливе

значення, завжди перебувала в центрі уваги філософів, психологів і педагогів. Значної уваги проблемі використання навчально-педагогічних ігор надавав видатний український педагог К. Ушинський, стверджуючи, що саме в грі «формуються всі сторони душі людської, її розум, її серце, її воля». Про значення гри в житті дитини писав В. Сухомлинський: «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [8, с. 95].

Проблемі застосування ігрових технологій навчання присвячені наукові праці Л. Варзацької, І. Дичківської, П. Щербаня, Н. Бібік, Н. Максименко, П. Підкасистого, Н. Кудикиної, О. Проскури та ін. Дослідженням ігрових методів навчання української мови нині займаються науковці А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман та ін.

Мета статті – розкрити значення навчально-ігрових технологій як ефективної форми навчання, визначити сутнісні характеристики гри як засобу навчання; окреслити перспективи застосування навчальних ігор на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. «Енциклопедія освіти» тлумачить освітню технологію як опис засобів і методів педагогічного процесу, який веде до наперед запланованого результату» [1, с. 907]. Як стверджує М. Пентилюк, педагогічна технологія має відповідати основним критеріям технологічності: системності (логічність процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність); керованості (можливість діагностики досягнення цілей, планування процесу навчання); ефективності (врахування оптимальних затрат, гарантія досягнення певного результату); відтворюваності (можливості застосування іншими суб'єктами, в інших умовах) [6, с. 48]. Навчально-ігрова технологія передбачає чітко сформульоване дидактичне завдання, ігровий задум, спрямований на досягнення певної навчальної мети, керівництво з боку вчителя, встановлені й наперед обумовлені чіткі правила, обговорення правильності досягнутих результатів.

Навчально-ігрова технологія має цілісну структуру, охоплює певну частину освітнього процесу і спирається на єдиний зміст, сюжет, персонажів [7].

Загалом використання навчально-ігрових технологій підпорядковано таким цілям:

- дидактичній (служать організації пізнавальної діяльності, формуванню певних умінь і навичок);
- розвивальній (сприяють розвитку уваги, пам'яті, мислення, мовлення, уміння порівнювати,

співставляти, знаходити аналоги, розвитку творчих здібностей);

- виховній (виховують самостійність, наполегливість, формують навички співробітництва, колективізму);
- набуття соціальних навичок (формують комунікативні навички, сприяють саморегуляції поведінки).

Поняття «навчально-ігрова технологія» включає широку групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різноманітних педагогічних ігор.

На відміну від ігор взагалі педагогічна гра має істотну ознаку, яка відрізняє її від інших – це чітко визначена мета навчання і відповідний їй педагогічний результат, які характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. У педагогічній грі поєднані й взаємодіють навчальний (пізнавальний) та ігровий (цікавий для учнів) аспекти. Використовуючи таку гру, вчитель навчає, а учні, граючись, навчаються.

Єдиного підходу до тлумачення педагогічних ігор науково-методична література не дає. Розглядають такі їх різновиди, як дидактична, ділова, імітаційна ігри, ігрові заняття тощо. Дидактичні ігри є різновидом ігор за правилами, де одночасно поєднуються дві сфери людської діяльності – навчання та гра [5].

Дидактичну гру науковці розглядають з різних позицій, визначаючи її як засіб навчання, форму навчання, метод навчання. П. Щербань розглядає дидактичну гру як творчу форму навчання, виховання і розвитку [11, с. 28].

Дидактична гра – це індивідуальна, групова або колективна навчальна діяльність учнів, що обов'язково включає в себе:

- елементи суперництва (хто найшвидше? хто правильно? хто детальніше?);
- ініціативність і самодіяльність у засвоєнні знань, умінь та навичок;
- набування досвіду пізнавальної діяльності та спілкування.

Важливими для досягнення цілей дидактичної гри є дії, які

- регламентуються заздалегідь визначеними правилами гри;
- сприяють розвиткові пізнавальної активності учнів;
- надають учню/учням можливість застосувати наявні знання, вміння та навички;
- створюють можливість для виявлення кожним учасником гри своїх здібностей.

Дидактична гра має завершуватися підбиттям підсумків – підрахунком балів, визначенням команди-переможниці або особливим відзначенням учнів, які досягли найкращих результатів. Бажано підтримати й інших учасників гри, окресливши перспективи їх майбутніх успіхів.

В освітньому процесі використовують рольові, ділові, ігри, ігрові дискусії, ігри-вправи, ігрові ситуації тощо.

Виклад основного матеріалу. Навчальна гра створює умови для активної розумової діяльності, активізує пам'ять, робить навчальний процес захопливим і цікавим.

Реалізація ігрових прийомів у навчанні відбувається за такими напрямками:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання (відгадай, упізнай, виправ, перебудуй, хто швидше? хто більше?);
- навчальний матеріал використовується як засіб гри;
- навчальна діяльність підкоряється правилам гри;
- у навчальну діяльність вводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове;
- успішність виконання навчального завдання пов'язується з ігровим результатом.

У 5–7 класах найчастіше використовують мовні ігри-загадки (шаради, метаграми, анаграми, криптограми, логогрифи). Емоційна залученість, чесна змагальність як засіб притаманного дитячому й підлітковому вікові бажання самоствердитися, потреба в швидкості реагування роблять такі ігри захопливими, привабливими й бажаними для учнів. Наприклад:

- Всього чотири літери у слові, а значення його міняють початкові.

З Г – буде чорна птиця дика, з П – інша, горда і велика.

З К вже напій пахучий буде, що для гостей його готують люди.

З Л – виріб, дошка з стояками, де спочиваємо ми з вами (Гава, пава, кава, лава).

- додавши до кінця слова звук, перетворить розповідний жанр народної творчості на його оповідача (казка – казкар).

Значну цікавість викликають також ігрові ситуації, «включившись» у які, учні 5–7 класів використовують здобуті мовні знання, змагаються в ініціативності, засвідчують креативність і самостійність мислення. Наприклад: складіть перелік найцікавіших, на вашу думку, книжок для першокласника; напишіть листа-запрошення до вашої школи Святому Миколаю та ін.

На уроках української мови у 8–11 класах організовують рольові ігри, які поділяють на сюжетно-рольові, ділові, організаційно діяльнісні, ситуативно-рольові та інші. Проведення таких навчальних ігор спрямоване на формування мовної та мовленнєвої компетентностей учнів, розвиток комунікативних, творчих здібностей, уміння створювати оригінальні усні й письмові висловлювання в будь-якій формі, користуючись фонетичним, лексичним, стилістичним, граматичним багатством рідної мови [5].

Сценарії рольових ігор мають відтворювати реальні ситуації, відповідаючи при цьому віковим зацікавленням підлітків.

Суть ділової гри полягає у відтворенні певної професійної ситуації у її стандартизованому вигляді та пошуку оптимальних напрямків розвитку та шляхів вирішення певної ситуації. Ігрові дії мають підпорядковуватися нормам компетентних дій і нормам соціальних відносин.

У вивченні в 10–11 класах практичної риторки важливе місце належить ігровій дискусії, яка передбачає колективне обговорення спірного питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Основним призначенням цього методу є виявлення відмінностей у тлумаченні проблеми і встановлення істини в процесі товариської суперечки. Цей метод навчання дає змогу, проаналізувавши суть явища чи процесу, з існуючих варіантів рішень вибрати оптимальний. Мета проведення ігрової дискусії – розвиток критичного мислення та формування комунікативної, мовної та мовленнєвої компетентностей.

Висновки і пропозиції. Не викликає сумніву, що гра значно урізноманітнює види навчальної діяльності, сприяє глибшому засвоєнню знань, створює стабільну ситуацію успіху, дає учням радість і водночас щонайповніше забезпечує їхній мовний і мовленнєвий розвиток. Використовувати ігрові технології слід обережно та вдумливо, розуміючи інструментальну роль конкретної гри, проаналізувавши її значення в навчальному процесі та усвідомивши завдання, вирішенню яких вона має сприяти. Слабкість педагогічного потенціалу гри цілком може перетворити її на недоцільну забавлянку, що призведе до девальвації освітнього процесу. Саме ці питання нині потребують уважного дослідження.

На жаль, застосування навчально-ігрових технологій поки що не посідає в шкільній практиці належного місця. Цій проблемі не надано уваги в освіті майбутніх учителів та розвитку професіоналізму в системі підвищення кваліфікації словесників. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови залишається одним із найбільш актуальних питань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Візія майбутнього освіти і науки України URL: <https://osvita.ua/news/89546/>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи URL: https://drive.google.com/file/d/1ckvA3jdB4nMLvJrTuP_60LEEwW2a70dL/view
4. Мелешко Л. Навчальна гра як засіб розвитку комунікативних здібностей учнів на уро-

ках української мови. *Методичний пошук: Викладацько=студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 12 (1) С. 150–158.

5. Москалюк О.І. Дидактична гра як ефективний метод підготовки фахівців соціальної сфери URL: https://dubgd.edu.ua/sites/default/files/3_nauka/visnyky/visnyk/13/13_32.pdf

6. Пентиліук М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 176 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 7(44).

7. Полєвікова О.Б. Формування мовної особистості учня засобами ігрових технологій у контексті Нової української школи. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний*

виміри: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 20–21 вересня 2018 р. Том II. Херсон: Айлант, 2018. С. 20–23.

8. Радченко Ю. Використання навчально-дидактичних ігор на уроках: Методичні рекомендації для вчителів української мови та літератури. *Школа*. 2013. №2. С. 30–31.

9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: в 5-ти т. Т. 3. К.: Рад. школа, 1977. С. 9–98.

10. Федоренко В. Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови. Х.: Основа, 2008. 424 с.

11. Щербань Петро Становлення ігрових технологій як інноваційної форми навчання URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2664/1/Scherban.pdf>

УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ У ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ

GENERALIZATION AND SYSTEMATIZATION OF TEACHING MATERIALS IN THE STUDY OF BIOLOGY

Стаття присвячена дослідженню проблеми узагальнення і систематизації начального матеріалу у вивченні біології. Розглянуто сутність понять «узагальнення» та «систематизація» в загальному сенсі й як термінів з точки зору психології, педагогіки, філософії. Здійснено аналіз сучасних поглядів науковців на узагальнення і систематизацію. З'ясовано, що зазначені концепти розглядаються як такі, що є важливими для більш ґрунтовного засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу, упорядкування системи знань, формування здатностей аналізувати, порівнювати, оцінювати, бачити загальну картину та визначати головне в цілісній системі; як активний пізнавальний процес упорядкування, стиснення, згортання інформаційного матеріалу в логічну єдність. Визначено узагальнення й систематизацію знань в освітньому процесі як передумову для підвищення якості й результативності навчання біології за рахунок реалізації принципу навчання – принципу систематичності. Окреслено правила практичної реалізації принципу систематичності. Виділено та охарактеризовано види узагальнення та систематизації знань, такі як: первинне, локальне, міжпонятійне, тематичне, підсумкове, міжпредметне.

Розглянуто уроки узагальнюючого повторення, або узагальнення та систематизації знань й способів діяльності, як таких, що відповідають структурі самого процесу узагальнення й систематизації знань, та передбачають таку послідовність роботи: від засвоєння й узагальнення окремих фактів до формування в учнів біологічних понять, їх категорій і систем, від них – до засвоєння складнішої системи знань, до оволодіння основними теоріями і провідними ідеями біологічної науки. Робота учнів на уроках цього типу має бути спрямована на формування вмінь порівнювати, узагальнювати, аналізувати та робити обґрунтовані висновки.

Доведено, що узагальнення й систематизація знань досягаються різними засобами, методами. Зауважено на графічних зображеннях як засобах розвитку пізнавального інтересу, формування вміння узагальнювати, систематизувати, класифікувати вивчений матеріал, розвитку абстрактного мислення. Обґрунтовано переваги технології майнмепінгу. Запропоновано приклади ментальних карт, створених за допомогою програмного забезпечення Mindomo.

Розглянуто проєктне навчання як інноваційну практику. Визначено освітній потенціал методу проєктів як перспективної освітньої технології для ефективного узагальнення знань і вмінь учнів у навчанні біології. Прілюстровано приклад реалізації навчального проєкту під час вивчення теми «Складові здорового способу життя».

Ключові слова: біологія, узагальнення, систематизація, принцип систематичності, урок узагальнення та систематизації знань й способів діяльності, технологія майнмепінгу, ментальна карта, метод проєкту.

The article is devoted to the study of the problem of generalization and systematization of initial material in the study of biology. The essence of the concepts "generalization" and "systematization" in the general sense and as terms from the point of view of psychology, pedagogy, and philosophy are considered. An analysis of modern views of scientists on generalization and systematization was carried out. It was found that the mentioned concepts are considered as important for a more thorough assimilation and awareness of the educational material, organizing the knowledge system, forming the ability to analyze, compare, evaluate, see the overall picture and determine the main thing in the whole system; as an active cognitive process of organizing, compressing, collapsing information material into a logical unity. The generalization and systematization of knowledge in the educational process is defined as a prerequisite for improving the quality and effectiveness of teaching biology due to the implementation of the principle of education - the principle of systematicity. The rules of practical implementation of the principle of systematicity are outlined. Types of generalization and systematization of knowledge are identified and characterized, such as: primary, local, interconceptual, thematic, summary, interdisciplinary.

The lessons of generalizing repetition, or generalization and systematization of knowledge and methods of activity, were considered, as those that correspond to the structure of the process of generalization and systematization of knowledge itself, and provide for the following sequence of work: from the assimilation and generalization of individual facts to the formation of biological concepts, their categories and systems in students, from them to mastering a more complex system of knowledge, to mastering the basic theories and leading ideas of biological science. The work of students in lessons of this type should be aimed at forming the ability to compare, generalize, analyze and draw reasonable conclusions.

It has been proven that the generalization and systematization of knowledge is achieved in various ways, means, and methods. It is noted that graphic images are a means of developing cognitive interest, forming the ability to generalize, systematize, classify the studied material, and develop abstract thinking. The advantages of mindmapping technology are substantiated. Examples of mind maps created using Mindomo software are offered.

Project-based learning as an innovative practice is considered. The educational potential of the project method as a promising educational technology for effective generalization of students' knowledge and skills in teaching biology is determined. An example of the implementation of an educational project during the study of the topic "Components of a healthy lifestyle" is illustrated.

Key words: biology, generalization, systematization, principle of systematicity, lesson of generalization and systematization of knowledge and methods of activity, mindmapping technology, mental map, project method.

УДК 377.5:001.8(57)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.9>

Іванова О.А.,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист циклової комісії загальноосвітніх та соціально-гуманітарних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж харчових технологій та підприємництва Дніпровського державного технічного університету»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Концепція Нової української школи передбачає оновлення змісту освіти й спрямована на новий освітній результат: формування компетентностей, вміння здобувати і застосовувати знання у нових навчальних та життєвих ситуаціях, реалізацію принципів, зорієнтованих на розкриття особистісних можливостей та інтересів учнів з метою формування успішної, цілеспрямованої, самостійної, мобільної особистості. У зв'язку з цим набуває актуальності питання впровадження в освітній процес форм та методів узагальнення й систематизації знань, спрямованих на позитивну мотивацію, виявлення сформованих знаннєвого, діяльнісного й ціннісного компонентів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що поняття «узагальнення», «систематизація» широко використовуються в різних сферах. У межах нашого наукового інтересу було з'ясовано, що поняття «узагальнення», «систематизація» у загальному сенсі й розуміння їх як термінів з точки зору психології, педагогіки, філософії є практично однозначними.

Термін «систематизація» походить від слова «система». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови «система» трактується як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь»; «сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням»; «будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих систем» [2]. Згідно з Академічним тлумачним словником української мови «система» – це «продуманий план» [1]. Велика українська енциклопедія представляє тлумачення поняття системи як «складно організовану цілість, всі елементи якої генетично, структурно й функціонально взаємопов'язані», а розуміння систематизації як «загальнонауковий метод дослідження, процес упорядкування деякої множини розрізних об'єктів (і знань про них) на підставі суттєвих зв'язків, що їх об'єднують» [3]. У сучасній вільній онлайн-енциклопедії Вікіпедії поняття «систематизація» розглядається як «процес зведення розрізних знань про предмети (явища) в єдину наукову систему, встановлення їхньої єдності». У Словнику іншомовних слів термін «систематизувати» визначається як «розподіляти у визначеному порядку і зв'язку частин чого-небудь; діяти в певній послідовності» [8]. Філософський енциклопедичний словник представляє тлумачення систематизації як «пізнавальний процес упорядкування деякої множини розрізних об'єктів і знання про них. Упорядкування здійснюється шляхом встановлення єдності і відмінності елементів, що підлягають систематизації, визначення місця кожного елемента відносно один одного. При цьому

використовуються логічні операції порівняння, абстрагування, класифікації, аналізу і синтезу, опису та пояснення» [11].

У Великій українській енциклопедії «узагальнення» – «логічна операція, в процесі якої здійснюється перехід від одиничного до загального (або від менш загального до більш загального) і утворюється поняття ширшого обсягу; спосіб прирощення знань, перехід на вищий рівень абстракції» [3]. Згідно з Академічним тлумачним словником української мови «узагальнення» визначається як «загальний висновок, загальне положення, що ґрунтується на порівнянні окремих предметів, фактів, явищ і виявленні їх спільних рис» [1].

Цікавим вважаємо визначення терміну «узагальнення» у Сучасному тлумачному психологічному словнику як «продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак та якостей явищ дійсності» [10].

Отже, словникові статті орієнтують на розуміння основних змістових акцентів понять «узагальнення» і «систематизація» як таких, що є важливими для більш ґрунтовного засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу, упорядкування системи знань, формування здатностей аналізувати, порівнювати, оцінювати, бачити загальну картину та визначати головне в цілісній системі.

Вивченню питання систематизації та узагальнення знань присвятили власні дослідження значна кількість науковців: Л. Міронець, В. Громова (організація уроків узагальнення та систематизації знань учнів з біології), А. Розуменко (узагальнення та систематизації знань студентів при вивченні математики), Ю. Бондаренко (узагальнення і систематизація на уроках літератури) та багато інших дослідників. Узагальнюючи наукові підходи до систематизації й узагальнення, вбачаємо можливість сформулювати їх визначення як активний пізнавальний процес упорядкування, стиснення, згортання інформаційного матеріалу в логічну єдність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що існує багато наукових праць, у яких розглядається проблема узагальнення й систематизації знань у вивченні навчальних предметів, актуальним залишається питання щодо організації навчання, спрямованого на розвиток умінь узагальнювати та систематизувати знання. Переконані, що представлені у статті способи узагальнення та систематизації навчального матеріалу у вивченні біології на різних етапах його засвоєння призведуть до позитивних зрушень, зокрема, уникненню формального засвоєння знань учнями.

Мета статті – представити ефективні форми та методи узагальнення та систематизації навчального матеріалу в навчанні біології.

Згідно з метою було поставлено такі **завдання**: розкрити особливості узагальнення й систематизації знань і вмій учнів у вивченні біології; описати форми й методи ефективного узагальнення навчального матеріалу в навчанні біології.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі аналізу наукових доробок визначаємо, що використання узагальнення й систематизації знань в освітньому процесі створює передумови для підвищення якості й результативності навчання біології за рахунок можливості реалізації класичного принципу навчання – *принципу систематичності*.

Орієнтуємося на твердження В. Шульдик, який визначає, що «принцип систематичності спирається на вузлові положення, що відіграють роль закономірних начал: людина лише тоді оволодіває справжніми і дійовими знаннями, коли в її мозку відбивається чітка картина навколишнього світу як система взаємопов'язаних понять». При цьому науковець зауважує: «головним засобом формування системи наукових знань є належним чином організований і скерований навчально-виховний процес. Система наукових знань формується у тій послідовності, яка визначається внутрішньою логікою навчального матеріалу, розвитку навчально-виховного процесу і пізнавальними можливостями учнів. Навчально-виховний процес, що складається з окремих актів, проходить успішніше і приносить більше користі, коли в ньому менше порушень послідовності, некерованих моментів. Якщо постійно не привчати учнів до логічного мислення, то вони завжди відчуватимуть утруднення під час виконання мислительних завдань. Недотримання системи у навчанні та вихованні спричиняє сповільнення процесу розвитку учнів» [12].

Заслужують на увагу *правила практичної реалізації принципу систематичності*, серед яких виділяємо такі [12]:

- застосовувати плани, схеми для ефективного засвоєння учнями системи знань; ділити зміст навчання на логічно завершені частини, послідовну їх реалізацію;
- не ставити на уроці питань, на ґрунтовне розкриття і розгляд яких не розраховуєте;
- не допускати порушення системи як у змісті, так і в способах навчання;
- формувати поняття про предмет як про відбиток науки, реальної дійсності, життя, постійно застосовувати міжпредметні зв'язки;
- використовувати яскраві факти з життя, літератури, кіно, телебачення;
- застосовувати такі методики навчання як складання опорних конспектів, структурно-логічних схем, алгоритмів, комп'ютерних програм тощо, які полегшують і прискорюють засвоєння знань;
- повторювати і вдосконалювати що вивчалось раніше, вводити його у нові системи зв'язків;

- не перевантажувати пояснення нового матеріалу, додавати лише те, що легко, просто, природно вступає в асоціативні зв'язки;

- повторювати й систематизувати вивчене не лише на початку уроку (для перевірки засвоєного) і в кінці уроку (для закріплення набутих знань), а також після завершення кожної логічно закінченої частини навчального матеріалу; практикувати кількаразове повторення головних ідей у ході заняття;

- привчати учнів до самостійної праці, прогресивно ускладнюючи її й створюючи можливості для самостійного розв'язання дедалі складніших завдань;

- дотримуватися фізіологічних норм розумової активності учнів, планувати і передбачати її спади й підйоми;

- не зловживати актуалізацією чуттєвого досвіду та опорних знань учнів;

- доброзичливо виправляти помилки своїх учнів, яких вони допускають в усних відповідях і письмових роботах; привчати учнів до систематичного аналізу помилок;

- не прагнути за допомогою надмірно «хитрих» засобів досягти за один урок того, що в умовах природного засвоєння учні можуть збагнути впродовж кількох занять;

- найважливіший засіб запобігти забуванню – сформована система знань;

- за словами Я. Коменського «все повинно здійснюватися в нерозривній послідовності так, щоб сьогоднішнє закріплювало вчорашнє і прокладало дорогу для завтрашнього»;

- не продукувати силоміць того, що з'явиться само собою як результат систематичної й послідовної діяльності: дисциплінованість, стиль роботи, ставлення до справи тощо.

Таким чином, залежно від ролі і місця в навчальному процесі розрізняємо наступні види узагальнення та систематизації знань:

- *первинне* узагальнення здійснюється під час сприйняття (безпосереднього і посереднього) й усвідомлення навчального матеріалу;

- *локальне* (часткове), або понятійне, узагальнення здійснюються на заняттях в процесі роботи над засвоєнням нових понять;

- *міжпонятійне* (поурочне) узагальнення й систематизація полягають у визначенні між досліджуваними поняттями загальних ознак і властивостей, в об'єднанні засвоєних понять в системи, в розкритті зв'язків і відносин між елементами даної системи, розміщенні їх у певному порядку, раціональній послідовності;

- *тематичне* узагальнення й систематизація забезпечують засвоєння цілої системи або циклу понять, що вивчаються протягом тривалого часу;

- *підсумкове* узагальнення й систематизація служать для встановлення зв'язків і відносин між

системами знань, засвоєних у процесі оволодіння цілим курсом;

– міжпредметні узагальнення й систематизація здійснюються за рядом споріднених предметів (наприклад, математики, фізики, хімії, інформатики та ін.) на спеціальних заняттях міжпредметного узагальнюючого повторення.

На нашу думку, всі види узагальнення та систематизації знань є важливими для якісного засвоєння навчального матеріалу, але їх методична реалізація має бути різною. Власний досвід викладання біології доводить ефективність цілеспрямованої реалізації міжпредметних та тематичних узагальнень та систематизації знань студентів при засвоєнні навчального матеріалу.

Важливим визначаємо той факт, що повторення та узагальнення навчального матеріалу є елементами структури більшості сучасних уроків (табл. 1) [9].

У межах нашого наукового інтересу серед низки типів уроків визначаємо спеціальні уроки узагальнюючого повторення, або узагальнення та систематизації й способів діяльності. Структура саме цих уроків відповідає структурі процесу узагальнення й систематизації знань та передбачає таку послідовність роботи: від засвоєння й узагальнення окремих фактів, подій, явищ до формування в учнів біологічних понять, їх категорій і систем, від них – до засвоєння складнішої системи знань, до оволодіння основними теоріями і провідними ідеями біологічної науки.

Таблиця 1

Основні типи уроків та їх структура

Тип уроку	Структура уроку
Урок засвоєння знань й способів діяльності	<p>I. Вступна частина уроку (Актуалізація і корекція опорних знань. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети і завдань уроку).</p> <p>II. Основна частина уроку <u>Репродуктивний рівень діяльності</u> (сприйняття – осмислення – запам'ятовування) Сприйняття і осмислення учнями навчального матеріалу Проміжні узагальнення знань <u>Продуктивний рівень діяльності</u> (закріплення – формування – застосування – узагальнення) Осмислення зв'язків і залежностей між елементами матеріалу уроку та закріплення знань</p> <p>III. Завершальна частина уроку (Перевірка та оцінювання досягнень. Підсумок уроку. Домашнє завдання)</p>
Урок формування способів діяльності	<p>I. Вступна частина уроку (Актуалізація і корекція опорних знань. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети і завдань уроку).</p> <p>II. Основна частина уроку <u>Репродуктивний рівень діяльності</u> (сприйняття – осмислення – запам'ятовування) Визначення ділянки, меж для застосування знань Самостійне формування умінь за зразком в стандартних ситуаціях <u>Продуктивний рівень діяльності</u> (закріплення – формування – застосування – узагальнення) Творчий перенос знань для формування умінь і навичок у новій ситуації</p> <p>III. Завершальна частина уроку (Перевірка та оцінювання досягнень. Підсумок уроку. Домашнє завдання)</p>
Урок застосування знань й способів діяльності	<p>I. Вступна частина уроку (Актуалізація і корекція опорних знань. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети і завдань уроку).</p> <p>II. Основна частина уроку <u>Репродуктивний рівень діяльності</u> (сприйняття – осмислення – запам'ятовування) Осмислення змісту і послідовності способів виконання дій за зразком Самостійне застосування знань для формування умінь, навичок <u>Продуктивний рівень діяльності</u> (закріплення – формування – застосування – узагальнення) Творче застосування знань для формування умінь і навичок у новій ситуації</p> <p>III. Завершальна частина уроку (Перевірка та оцінювання досягнень. Підсумок уроку. Домашнє завдання)</p>
Урок узагальнення та систематизації знань й способів діяльності	<p>I. Вступна частина уроку (Актуалізація і корекція опорних знань. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети і завдань уроку).</p> <p>II. Основна частина уроку <u>Репродуктивний рівень діяльності</u> (сприйняття – осмислення – запам'ятовування) Узагальнення окремих фактів, подій, явищ Узагальнення понять і засвоєння відповідної системи знань <u>Продуктивний рівень діяльності</u> (закріплення – формування – застосування – узагальнення) Узагальнення і систематизація матеріалу на базі основних теоретичних положень та провідних ідей науки</p> <p>III. Завершальна частина уроку (Перевірка та оцінювання досягнень. Підсумок уроку. Домашнє завдання).</p>

Педагогічні спостереження доводять, що узагальнення й систематизація знань досягаються різними формами, методами. Представимо основні з них, які використовуємо з метою узагальнення та систематизації навчального матеріалу під час викладання біології.

На наш погляд, найбільш ефективною технологією формування вміння узагальнювати, систематизувати, класифікувати вивчений матеріал є *майндмеппінг* (mind-mapping) – графічна техніка через ментальні карти. *Ментальні карти* (від англ. mind maps – інтелект-карта, карта пам'яті, мапа думок або мапа пам'яті, розуму, асоціативна карта) – спосіб графічного зображення структури понять, об'єктів або ідей, за якого надається перевага як логіко-ієрархічним, так й асоціативним зв'язкам. Ментальна карта – діаграма зв'язків, яка містить пов'язані між собою графічні об'єкти і текстовий супровід.

Зазначимо, що ментальні карти – дійовий інструментарій узагальнення й систематизації знань завдяки таким властивостям, як [4]:

- збирання ідей (на відміну від звичайного мозкового штурму, під час якого отримується множина невпорядкованих ідей, які згодом впорядковуються, застосування мап розуму сприяє утворенню мережевих структур від самого початку);
- охоплення структури великих (або складних) текстів (дозволяють відмічати найголовніші елементи в тексті, але, завдяки докладним розгалуженням не втрачають зміст);

– привертання увагу аудиторії (роблять її більш сприйнятливою і готовою до співпраці);

– розроблення більш органічних занять, презентацій, гнучкого лекційного матеріалу (на відміну від лінійного тексту, мапи думок не тільки зберігають факти, але і демонструють взаємозв'язки між ними, тим самим забезпечуючи глибше розуміння предмета; фізичний об'єм лекційного матеріалу значно зменшується);

– ілюстрація лише інформації, що безпосередньо стосується предмета лекції, яку учні краще засвоюють;

– графічне зображення загальної структури, що сприяє полегшенню доступу до інформації.

Зауважимо, що процес створення ментальних карт може бути організований декількома способами: традиційним (карта знань створюється на плакаті за допомогою маркерів, аплікацій, стікерів та ін.); з використанням майндмеппінг-софту (ментальна карта створюється за допомогою програм та засобів веб-сервісів). Ми віддаємо перевагу програмному забезпеченню Mindomo. Представляємо приклад інтелект-карти, створеною в програмі Mindomo (рис. 1).

Наступною технологією, якою ми послуговуємося, є *метод проєктів*. Вважаємо, що завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку цей метод посідає особливе місце: проєктна робота сприяє «зануренню» в навчальний матеріал, підвищенню ефективності засвоєння, передбачає включення механізмів

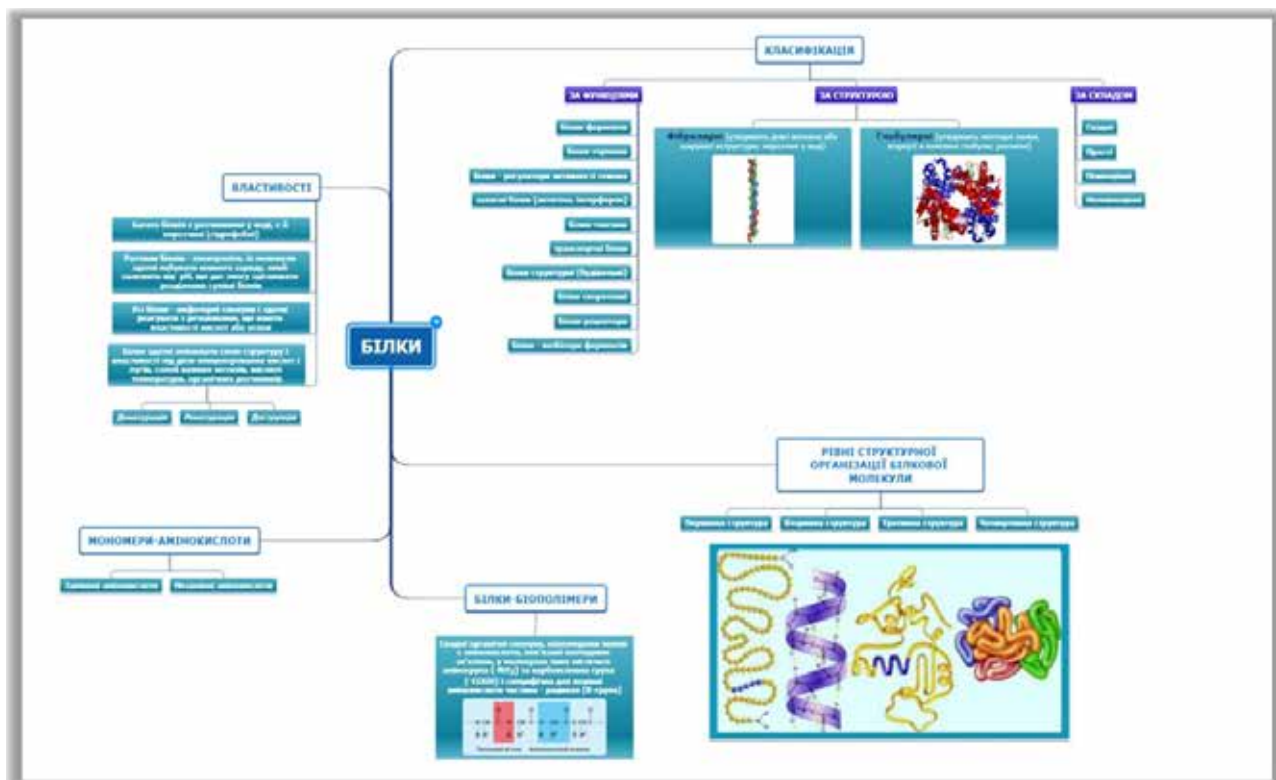

Рис. 1. Приклад інтелект-карти до теми «Біологічні речовини. Білки»

запам'ятовування і відтворення інформації, застосування знань у варіативних ситуаціях, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частин і цілого, перегрупування окремих частин і створення нового цілого.

Ураховуючи різні підходи до класифікації проєктів у літературі, розрізняємо їх за такими параметрами: *складом учасників проєктної діяльності* (індивідуальні, колективні); *характером партнерських взаємодій між учасниками проєктної діяльності* (кооперативні, змагальні, конкурсні); *ступенем реалізації міжпредметних зв'язків* (монопредметні, міжпредметні, позапредметні); *характером координації проєкту* (безпосередній, прихований); *тривалістю* (короткі, тривалі, довгострокові); *метою та характером проєктної діяльності* (інформаційні, дослідницькі, ознайомлювальні, науково-пошукові тощо) [4].

Виконання проєкту передбачає певну етапність взаємопов'язаних дій, яка залежить від його типу, особливостей навчального предмета, обраної теми. Тому для кожного проєкту передбачена різна кількість етапів. В основному проєкти проводяться в п'ять етапів: пошуковому, аналітичному, дослідницькому (практичному), демонстраційному, рефлексійному. *На пошуковому етапі* відбувається визначення теми проєкту; пошук і аналіз

проблеми; постановка мети проєкту. *На аналітичному етапі* здійснюється збір й аналіз інформації; пошук найбільш ефективного способу досягнення мети проєкту та шляхів його реалізації; складання плану реалізації проєкту. *На дослідницькому (практичному) етапі* виконуються заплановані практичні дії; здійснюється поточний контроль якості; вносяться (у разі потреби) зміни у роботу. *Демонстраційний етап* передбачає підготовку презентаційних матеріалів, презентацію проєкту, вивчення можливостей використання (застосування) проєкту. *Рефлексійний етап* – аналіз результатів виконання проєктів; оцінювання якості проєкту.

Зазначимо, що у межах навчальної програми «Біологія і екологія» (рівень стандарту) для 10–11 класів загальноосвітніх шкіл передбачено виконання низки навчальних проєктів [6].

Проілюструємо приклад реалізації навчального проєкту під час вивчення теми «Складові здорового способу життя» (Біологія і екологія, 11 клас). У ході роботи орієнтувалися на позначені основні засади діяльності, короткий зміст яких представлено у методичному паспорті вказаного проєкту (табл. 2).

Таким чином, метод проєктів відкриває необмежені можливості для впровадження комунікативних,

Таблиця 2

Методичний паспорт проєкту

Тема проєкту: *Удосконалення харчування вегетаріанців насінням льону*

№ з/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності	
1	2	3	
1	Мета	дослідити та обґрунтувати доцільність використання насіння льону у раціоні вегетаріанців	
2	Завдання	- проаналізувати сучасний стан вегетаріанства як системи харчування; - проаналізувати хімічний склад насіння льону та його взаємозамінності з продуктами харчування тваринного походження; - запропонувати вегетаріанські страви, які містять насіння льону	
3	Актуальність	проблема збалансування харчування вегетаріанців	
4	Значущість	соціальна	усвідомлення необхідності збереження здоров'я
		практична	- пропозиція щодо використання насіння льону у раціоні вегетаріанців з метою забезпечення організму необхідними компонентами; - представлення вегетаріанських страв, які містять насіння льону
5	Предмети, що інтегруються	хімія, основи медичних знань, технологія виробництва кулінарної продукції, товарознавство харчових продуктів	
6	Учасники проєкту	студенти	
7	Термін проєкту	декілька тижнів	
8	Тип проєкту	короткостроковий, міжпредметний, індивідуальний (або парний), інформаційний	
9	Структура проєкту	1. Підготовчий, або вступний («занурення» в проєкт): 1.1. Обрання теми та її конкретизація (визначення типу проєкту). 1.2. Обрання типу проєкту та кількості учасників. 1.3. Затвердження тематики проєкту та індивідуальних планів учасників. 2. Етап планування: 2.1. Визначення мети, формулювання завдань. 2.2. Формування проєктної пари, розподіл у ній обов'язків. 2.3. Письмові рекомендації учасникам проєкту (вимоги, строки, графік, консультації тощо). 2.4. Установлення процедур і критеріїв оцінювання проєкту й форми його презентації.	

1	2	3
		3. Пошуково-дослідницький етап: 3.1. Визначення джерел інформації. 3.2. Планування способів збирання й аналізу інформації. 3.3. Підготовка до дослідження і його планування. 3.4. Проведення дослідження. Збирання і систематизація матеріалів (фактів, результатів) відповідно до мети і жанру роботи, добирання ілюстрацій. 3.5. Організаційно-консультаційні заняття. Проміжні звіти учнів, обговорення альтернатив, що виникли під час виконання проєкту. 4. Трансляційно-оформлювальний етап: 4.1. Попередній захист проєкту. 4.2. Доопрацювання проєкту з урахуванням зауважень і пропозицій. 4.3. Підготовка до публічного захисту проєкту (визначення дати й місця захисту; визначення програми й сценарію публічного захисту, розподіл завдань усередині пари (медіапідтримка, підготовка аудиторії, відео- й фотозйомка та ін.; стендова інформація про проєкт). 5. Заключний (підсумковий) етап: 5.1. Публічний захист проєкту. 5.2. Підбиття підсумків, конструктивний аналіз виконаної роботи (вчителя, експерта та самоаналіз).
10	Форма продукту проєктної діяльності	презентація
11	Оцінювання проєкту	<ul style="list-style-type: none"> - представлено сутність поняття «вегетаріанство» та його види; - зауважено на деяких невегетаріанських дієтах; - виокремлено причини, через які люди стають вегетаріанцями; - акцентовано увагу на виробках вегетаріанської кухні; - представлено переваги та недоліки вегетаріанської дієти; - проаналізовано хімічний склад насіння льону – альтернативного функціонального інгредієнта у раціоні вегетаріанців, його взаємозамінності з продуктами харчування тваринного походження; - представлено вегетаріанські страви, які містять насіння льону

інтерактивних методів навчання, робить освітній процес високоефективним. Виконання навчальних проєктів покращує успішність завдяки поглибленню, розширенню, доповненню, узагальненню, закріпленню, повторенню навчального матеріалу. Метод проєктів спрямований на практичний результат, який можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності, дає можливість набути досвід самостійної діяльності, яка стане корисною у повсякденному житті.

Висновки. Вважаємо, що реалізація зазначених у статті форм та методів узагальнення та систематизації навчального матеріалу у вивченні біології на різних етапах його засвоєння призведуть до позитивної мотивації, виявленню сформованих компонентів навчання: знаннєвого (уміння оперувати термінами та поняттями; формулювати визначення понять; називати ті чи інші явища, процеси; характеризувати їх за певними ознаками; пояснювати механізми процесів), діяльнісного (виконання практичних завдань), ціннісного (ставлення у висловлених судженнях, обґрунтуванні їх, оцінці, висновках).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 17.07.2023).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 2005. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> (дата звернення: 17.07.2023).

3. Велика українська енциклопедія. URL: <http://vue.gov.ua> (дата звернення: 17.07.2023).

4. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с. URL: https://www.pedagogic-master.com.ua/2022/Volkova_1.pdf (дата звернення: 25.07.2023).

5. Лисогор Л., Берендєєв С., Косенчук Ю. Використання електронних освітніх матеріалів у освітньому процесі: сучасні підходи і технології Нової української школи : навчально-методичний посібник. Київ : Державна установа «Український інститут розвитку освіти», 2023. Вип. 1. 117 с. URL: <file:///C:/Users/Elena/Downloads/790.pdf> (дата звернення: 25.07.2023).

6. Навчальна програма «Біологія і екологія» (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 23.10.2017 р. № 1407. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 20.07.2023).

7. Систематизація. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> Систематизація (дата звернення: 17.07.2023).

8. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=3131&action=show> (дата звернення: 17.07.2023).

9. Соболь В.І. Біологія і екологія. Книга для вчителя. Конспекти уроків. 10 клас. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2019. 136 с.

10. Сучасний тлумачний психологічний словник / уклад. В.Б. Шапар. Харків : Прапор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата звернення: 17.07.2023).

11. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/mode/2up (дата звернення: 17.07.2023).

12. Шульдик В.І. Курс методики викладання біології в модулях : Підручник для студентів, магістрів та молодих вчителів біології. Київ : Науковий світ, 2000. 289 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/381376.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

A SYNERGISTIC APPROACH TO TEACHING LATIN

Сучасні принципи освіти орієнтуються на систему прогностичних умінь, які завжди залишаються на часі через детермінованість дій не попередніми подіями, які їх обумовлюють, а отриманим результатом. Питаннями такого ймовірного розвитку й займається синергетика. Синергетика дозволяє прогнозувати, конструювати основи можливих різновекторних позитивних змін, які закладаються в процесі засвоєння нових знань. Використання принципів синергетики при викладанні давніх мов сприяє ефективному та гармонійному процесу їх вивчення. Шляхом стимулювання активної взаємодії у групі, використанням контекстних ситуацій такий інноваційний підхід сприяє творчому мисленню та самостійності, покращує засвоєння складного текстового матеріалу.

Основні принципи синергетичного підходу при викладанні латинської мови такі: контекстуалізація, активна взаємодія всіх учасників навчального процесу, мовне моделювання, емоційна складова.

Конструктивістський підхід, який застосовується для створення гармонійного та продуктивного освітнього процесу, в якому взаємодія між викладачем, студентом та навчальними матеріалами стимулює розвиток та навчання, видається ефективнішим за традиційний. Принцип когнітивного конфлікту підштовхує студента до реорганізації своїх знань та уявлень, спонукає до більш глибокого засвоєння матеріалу. Латина допомагає краще розуміти сутність сучасного світу, його протиріччя і перспективи розвитку, формує критичне мислення й толерантність шляхом створення широкій палітри універсальних і спеціальних знань про різні типи суспільств та релігій. В процесі вивчення латини розвиваються навички «знати-розуміти», навички копійного і терплячого дослідження мовних реальій, що дозволяє простежити історію розвитку людства без упередженості і хибних переконань, нав'язаних соціумом. Латина дає те, що називається вихованням розуму, те, що виділяє її з-поміж інших навчальних дисциплін, те, що складає її унікальність.

Ключові слова: латинська мова, синергетика інноваційні методи навчання, форми навчання.

Modern principles of education are based on the system of prognostic skills, which always remain relevant due to the determinism of actions not by previous events that condition them, but by the obtained result. Synergetics deals with issues of such probable development. Synergetics makes it possible to predict and construct the foundations of possible multi-vector positive changes that are established in the process of acquiring new knowledge. The use of the principles of synergetics in teaching the ancient languages contributes to an effective and harmonious process of their study. By stimulating active interaction in the group, using contextual situations, this innovative approach promotes creative thinking and independence, improves understanding of complex text material.

The main principles of the synergistic approach in teaching the Latin language are as follows: contextualization, active interaction of all participants in the educational process, language modelling, emotional component.

The constructivism approach, which is used to create a harmonious and productive educational process in which the interaction between the teacher, the student and the learning materials stimulates development and learning, appears to be more effective than the traditional one. The principle of cognitive conflict pushes the student to reorganize their knowledge and ideas, prompts them to learn the material more deeply. The Latin language helps to better understand the essence of the modern world, its contradictions and prospects for development, to form critical thinking and tolerance by creating a wide range of universal and special knowledge about different types of societies and religions. In the process of studying ancient languages, the skills of "knowing and understanding" are developed, as well as the skills of painstaking and patient research of linguistic realities, which allows you to trace the history of the development of mankind without prejudice and false beliefs imposed by society. Latin gives what is called the education of the mind, this is what sets it apart from other academic disciplines and what makes it special.

Key words: the Latin language, synergetics, innovative teaching methods, forms of teaching.

УДК 378.147:811.124
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.10>

Лефтерова О.М.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри класичного
мовознавства, класичної філології
та неоелліністики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Питання про те, чи необхідно вивчати давні мови в постінформаційному суспільстві на сьогоднішній день є доволі складним і дискусійним, що пов'язано з відсутністю інтересу не тільки до так званих, «мертвих мов», але й загалом до «гуманітарних наук» та класичної культури [5]. Тому питання, які дидактичні прийоми можуть привернути увагу сучасної аудиторії до класики й спонукати до вивчення давніх мов, є важливим та актуальним. Німецький латиніст Леонхард Юрген розмірковуючи про майбутнє латинської мови, наполягає на необхідності вироблення іншого

підходу до вивчення латини й розробки нових форм її викладання, що пов'язано з новим поглядом на історію та культуру, який почав формуватися на зламі століть [10, 442–443]. Таким чином, по-справжньому конструктивний підхід до давніх мов може стати основою нового погляду на історію та культуру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сучасні принципи освіти орієнтуються на систему прогностичних умінь, які завжди залишаються на часі через детермінованість дій не попередніми подіями, які їх обумовлюють, а отриманим результатом [6]. Питаннями такого ймовірного розвитку

й займається синергетика. Синергетика як черговий етап у розвитку теорії систем спрямований на розкриття природи мінливості, виявлення механізмів переходу системи в якісно новий стан трактується, як своєрідне «розпакування поняття «діалектичного стрибка» в еволюційному розвитку системи [1, 154–160].

Головним завданням сучасної педагогіки є створення умов для самореалізації та саморозвитку особистості. Тому основою педагогічної діяльності викладача стає використання педагогічних технологій, що сприяють творчому навчанню та вихованню особистості, яка будуватиме своє життя за законами синергетики через самореалізацію та саморозвиток.

Питання синергетики як одного з найбільш перспективних напрямків в галузі освіти при викладанні гуманітарних дисциплін розглядається у низці наукових розвідок. Так, зокрема, у роботі Колеснікова Є. Б. розкриваються переваги синергетичного підходу у викладанні гуманітарних дисциплін, що сприяє не тільки засвоєнню фахових знань, але й формує у студентській молоді почуття патріотизму та шанобливого ставлення до історії рідного краю [2]. У статті Л. Малевич, М. Дзюби йдеться про синергетичний підхід до викладання української мови [3]. Солей Д. не тільки підкреслює необхідність застосування новітніх підходів у викладанні давніх мов, які базуються на принципах синергетики, але й відзначає, що синергетичний підхід сприяє більш глибокому та активному засвоєнню давніх мов, активізує формування навчальних навичок та наукового світогляду [11]. Артог Ф. зазначає, що оновлене викладання давніх мов через взаємодію різних елементів освітньої системи є особливо ефективним як для початківців, та і для тих, хто продовжує опановувати латину у магістеріумі [9]. В даний час спостерігається прагнення активізувати вивчення давніх мов в університетах багатьох європейських країн шляхом удосконалення методів навчання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Принцип інноваційних технологій, який застосовується при вивченні давніх мов в період переходу до постінформаційного суспільства має засновуватися на складових перетворення неорганізованого і спонтанного простору прагнень і потенційних можливостей студента у творче поле, у якому відкривається нові сфери пізнання у раніше засвоєному матеріалі. Найбільш перспективними в даному аспекті є такі програмні засоби, які в процесі навчальної діяльності сприяють не тільки формування знань, умінь, навичок, але й дозволяють активно розвивати творчий потенціал, формувати пізнавальні здібності студента. Таким чином, процес навчання проходитиме ефективніше, якщо в центрі цього процесу знаходиться самостійна пізнавальна діяльність

суб'єкта навчання. Система навчання, яка спрямована на активізацію пізнавальної діяльності, повинна передбачати застосування різних модальностей для вирішення низки прикладних завдань.

Мета даної розвідки – керуючись принципами синергії показати шляхи впровадження інноваційних методів при викладанні давніх мов, що сприятиме більш глибокому та активному засвоєнню знань та активізації формування навчальних навичок, широкого наукового світогляду та розвитку критичного мислення.

Виклад основного матеріалу. Вивчення давніх мов у сучасних умовах викликає необхідність реалізації нових підходів до організації діяльності суб'єктів освітнього середовища, де стратегічною метою стає визначення таких умов, які сприяють формуванню навичок і способів реалізації навчальної діяльності в процесі оволодіння фаховими знаннями. Опанування латини – це тривалий та трудомісткий процес, в якому навчання має розглядатися як самостійний структурно-функціональний варіант управління процесом формування індивідуально-особистісного досвіду студент.

Інтеграція інформаційних та комунікаційних технологій у викладання давніх мов часто призводить до переосмислення когнітивних процесів та стратегій навчання. Сьогодні існує багато моделей навчання на стику когнітивних наук, психології та педагогічних наук.

У низці наукових розвідок, в яких піднімаються лінгвістичні і дидактичні проблеми з даного питання зазначається, що дидактична спадщина греко-римської античності заслуговує на підвищену увагу й перерахування не лише з боку фахівців з античності, але й з боку експертів та практиків у галузі інших дисциплін. Зокрема зазначається, що латина через Античність створює моделі для розуміння світу сьогодення, дає особливі знання: літературні, філософські та історичні, які допомагають краще розуміти тенденції сучасного буття [7, 7–16].

Використання інноваційних принципів при викладанні давніх сприяє не тільки ефективному та гармонійному процесу їх засвоєння, але й створює базис для засвоєння знань з інших дисциплін, активізує розвиток творчого мислення та формує науковий світогляд. Засвоєння давніх мов, з одного боку, вимагає наявності особливих здібностей, з іншого боку, сам процес навчання розвиває ці здібності. Їх ядром є мислення, аналітичний аналіз, сприйняття та пам'ять. Методи та прийоми, які використовуються в навчальному процесі передбачають широке застосування різно-рідних матеріалів. Серед різних принципів синергетичного підходу при викладанні латинської мови можна відзначити такі.

1. Інтеграція візуальних і вербальних елементів. Латинська мова має свою унікальну графічну

систему зі своєю системою розділових знаків. Поєднання візуальних та вербальних елементів дозволить студентам повніше використовувати графічний аспект мови. Візуальні матеріали допоможуть студентам краще сприймати та запам'ятовувати інформацію: застосування ілюстрацій, які візуально представляють слова, концепції або фрази латинською мовою; схематичне зображення граматичних конструкцій, графічне уявлення слів або історичні карти, що відображають розташування історичних подій, пов'язаних з Римською імперією; використання кольорних кодів або візуальних позначень, які допомагають запам'ятовувати та розрізнити різні морфологічні чи синтаксичні структури, тобто все, що полегшує сприйняття як теоретичного, так і практичного матеріалу. Робота з текстом, який представлений у різних графічних варіантах активізує когнітивні навички та творчий потенціал студента. Наприклад, текст може подаватися у кількох варіантах: – епіграфічний текст без розділових знаків між латинськими словами, – латинський текст з пробілом між словами, -латинський текст і ідентичний текст, відтворений кількома сучасними романськими мовами (при умові, що студенти вивчають одну з них), – латинський текст і ідентичний англійський текст. Така робота з текстом має спонукати студентів до творчого перекладу, мотивувати до навчання, зацікавити й певній мірі розважити, оскільки текст, з яким вони повинні працювати, є або важко доступним для читання (документ епіграфічний; варіант без розділових знаків і без поділу між латинськими словами), або незрозумілий (латинський текст і тексти, відтворені романськими мовами (за умови, що одна з романських мов вивчається), або латинський текст і аналогічний текст, відтворений англійською мовою. Така робота з текстом передбачає активну участь кожного студента шляхом залучення до колективної роботи, активізацію індивідуальних знань і навичок, створення цікавої гри з метою виявлення змісту запропонованого тексту. У варіанті з епіграфічним текстом гіпотези першого читання засновані на латинському тексті, у інших варіантах гіпотези щодо змісту латинського тексту базуються на порівняльному або співставному аналізі і ґрунтуються на знаннях лексики романської мови, що вивчається або на знаннях лексики англійської мови. Такий формат реалізує міждисциплінарний підхід, що дозволить зацікавити й вмотивувати студентів до навчання, оскільки відтворює характер інтеграції латини у сучасний мовний простір і представляє її як практично «живу» мову. Інтегроване вивчення латини (опанування словникового фонду і граматичного матеріалу) встановлює зв'язки не тільки між романськими мовами та латиною, але й між германськими мовами і висвітлює той факт, що вивчення давніх мов сприяє більш

швидкому, дієвому та результативному засвоєнню сучасних європейських мов і навпаки. Наприклад, при вивченні системи числівників в структурі французької, італійської, іспанської або румунської мов доцільно спиратися на матеріал латинської мови і навпаки.

2. Прогнозування, конструювання основ можливих різновекторних позитивних змін, які закладаються в процесі засвоєння нових знань.

Оскільки ядром управління на сучасному етапі є людина, виникає нагальна необхідність зрозуміти її потреби, бажання, інтереси, тобто все те, що пов'язується безпосередньо з соціокультурним контекстом її буття та обумовлюється креативною складовою її діяльності. «Креативний творчий початок» відтворює «комунікативну функцію хаосу», що дозволяє отримувати та сприймати інформацію з цілісного джерела, синхронізувати та гармонізувати системи відповідно до законів макрокосму [6]. Тому цілком очевидно, що міждисциплінарний підхід в гуманітарних науках реалізується принципами синергетики [1, 154–160], серед яких виділяють нелінійність, порядок, хаос, флуктуація, самоорганізація складних систем та ін. Так міждисциплінарний підхід у викладанні латинської мови продемонстровано на страсбурзькому академічному сайті: <http://www.ac-strasbourg.fr>. На сайті під назвою «Від каменю до клавіатури: епіграфіка через IT (De la pierre au clavier: l'épigraphe via l'informatique)» представлена презентація документа *Res gestae* (pdf), слайд-шоу та коментар, що дає можливість працювати з матеріалами на різні теми: – принципат Августа та/або фігури імператорів; – архітектура як засіб пропаганди (особливо у зв'язку з історією мистецтва) з акцентом на *Ara Pacis*. Робота з текстом (читання та переклад латинського тексту з перекладами кількома мовами) також може розглядатися як трансдисциплінарне дослідження при опануванні латинської мови. Оскільки наведений вище файл не містить посилань на широку палітру іконографії *Ara Pacis*, необхідної для повного розуміння тексту Августа, опанування даного аспекту може бути запропоновано для самостійного дослідження, результати якого представляються на колективне обговорення.

3. Контекстуальне навчання. Контекстуальне навчання є важливою складовою в процесі опанування латинської мови, оскільки дозволяє студентам розуміти мову у зв'язку з її соціокультурним та історичним контекстом. Контекстуалізація при вивченні латини передбачає активізацію історичного контексту, який пов'язаний з артефактами античного світу. Це допомагає студентам краще орієнтуватися не тільки в культурному контексті античності, але й розуміти макроконтекст європейської цивілізації. Взаємодія між усіма

учасниками навчального процесу при засвоєнні давніх мов передбачає використання різних інтерактивних методів, що сприяє активній участі студентів у навчальному процесі та обміну мовними навичками.

4. Мовне моделювання пов'язане з використанням зразків та прикладів мовного вживання крилатих античних виразів та сентенцій. Мовне моделювання допомагає опанувати граматику, лексику та структуру давніх мов.

5. Емоційна складова реалізується методами, що активізують емоційну сферу. Наприклад, використання музики, мультимедійних засобів, цікавих історій, допомагає покращити мотивацію та залучення до вивчення мови. Асоціації зі звуками та ритмом підкреслюють звукові та ритмічні особливості латинської мови. Наприклад, при вивченні віршованої поезії можуть бути залучені сучасні пісенні варіації античних зразків. Наприклад, виконання відомої поезії Катутла *vivamus mea lesbia atque amemus*, яка подається у музичному супроводі і представлена на сайті <https://www.youtube.com/watch?v=w1K0xqx17Bo>.

Висновок. Таким чином, інноваційні принципи, у викладанні давніх мов, засновані на синергетичній парадигмі, є результатом балансу між асиміляцією та акомодациєю. Конструктивістський підхід, який застосовується для створення гармонійного та продуктивного освітнього процесу, активізує взаємодію між викладачем, студентом та навчальними матеріалами, стимулює розвиток навчальних навичок, формує широкий науковий світогляд. Принцип когнітивного конфлікту підштовхує студента до реорганізації своїх знань та уявлень, спонукає до більш глибокого засвоєння матеріалу, створює такі умови, які в процесі вивчення латини розвиваються навички «знати-розуміти», навички копіткого і терплячого дослідження мовних реалій, що дозволяє простежити історію розвитку людства без упередженості і хибних переконань, нав'язаних соціумом. Латина дає те, що називається виховання розуму, те, що не має собі рівних у жодній іншій дисципліні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Домброван І, Діахронічна лінгвосинергетика: перші здобутки та вектори подальшого розвитку Нова філологія. – 2016. – № 68. – С. 154–160.
2. Колеснікова Є. Б. Виховання патріотизму при викладанні гуманітарних дисциплін у коледжі: синергетичний підхід. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2011. – Вип. 2. – С. 53–59.
3. Малевич Л., Дзюба М. Синергетичний підхід до викладання української мови в технічних ЗВО. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=19588> (дата звертання: 28.07.2023).
4. Béatrice Bakhouché et Eugénie Duthoit, "Méthodes d'apprentissage du latin à l'Université : entre tradition et innovation", *Revue internationale de pédagogie de l'enseignement supérieur* 29(1), 2013. URL :<http://journals.openedition.org/ripes> (дата звертання: 28.07.2023).
5. Charvet Pascal et Bauduin David, *Les humanités au coeur de l'école. Rapport sur la valorisation des langues et cultures de l'Antiquité*, remis le lundi 29 janvier 2018 au ministre de l'Éducation, Jean – Michel Blanquer. URL <https://pegasus-pedagogie.web.ac-grenoble.fr/content/rapport-sur-la-valorisation-des-langues-et-cultures-de-lantiquite-du-29-janvier-2018> (дата звертання: 29.07.2023).
6. Dewey John. *Unmodern Philosophy and Modern Philosophy*. Southern Illinois University Press, 2012, 400 p.
7. Francesca Dell'Oro, *Méthodes et modèles de l'apprentissage des langues anciennes, vivantes ou construites, hier et aujourd'hui*. Cahiers du CLSL, n° 62, 2020, p. 7–16.
8. Gaffiot, F. *Pour faire la version latine*. Paris : Jeune. 1917, 197p.
9. Hartog François, *Plus et moins qu'une discipline : le cas des études classiques*, *Fabula-LhT*, n° 8, », mai 2011 URL: <https://www.fabula.org/lht/8/hartog.html> (дата звертання: 29.07.2023).
10. Leonhard Jürgen . *La grande histoire du latin, traduction française B. Vacher*, Paris, CNRS éditions, 2010, 514 p.
11. Soleil, D. (2019). *La didactique du grec et du latin à l'ère de la mondialisation : refonder les enseignements par le désir de langues*. *Revue TDFLE*, (actes n°1), 2019 URL: <https://revue-tdfle.fr/articles/actes-1/137-la-didactique-du-grec-et-du-latin-a-l-ere-de-la-mondialisation-refonder-les-enseignements-par-le-desir-de-langues> (дата звертання: 29.07.2023).

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ КНИГОВИДАНЬ В УКРАЇНІ: КОНТЕКСТ ВЗАЄМОДІЇ ЧИТАЧІВ З КНИЖКОЮ

DEVELOPMENT TRENDS OF MODERN CHILDREN'S BOOK PUBLISHING IN UKRAINE: THE CONTEXT OF READERS' INTERACTION WITH THE BOOK

У статті розглянуто актуальну проблему розвитку дитячих книговидаць в Україні для молодших школярів у ХХІ столітті.

Проаналізовано сучасні наукові дослідження еволюції дитячих книжок; виокремлено сучасні напрями розвитку та трансформаційні процеси у галузі книговидаць для дітей. Розкрито особливості нових типів і видів традиційних паперових та електронних дитячих книжок за змістом, формою, тематикою, авторською приналежністю, способами взаємодії дитини з текстом, у т.ч. видаць, які інтегрують у собі класичний і цифровий формати. З'ясовано сутнісні характеристики вімельбухів, коміксів, книжок у форматі щоденників, листів, літератури нон-фікшн, двомовних, аудіо-книжок, книжок з доповненою реальністю та ін.

Зроблено посиленний акцент на потенційних можливостях зазначених типів видаць урізноманітнювати способи і форми взаємодії учнів з текстом, дитячою книжкою, позитивно впливати на розвиток читацьких мотивів, різних аспектів читацької діяльності дітей. На прикладах книжок з аудіосупроводом показано їх потенціал сприяти розвитку аудіативних умінь, різних видів пам'яті, механізмів зорового сприймання, тактильних відчуттів, становленню окремих складників навички читання.

Обґрунтовано, що дитячі книжки з доповненою реальністю – AR-технології з анімованими зображеннями, музичним супроводом, цікавими іграми спонукають читачів-молодших школярів до ознайомлення із сюжетом творів у повному обсязі, а створені до книжок розмальовки – збірки контурних малюнків на основі ілюстрацій, цікаві розвивальні завдання за змістом творів мають позитивний вплив на розвиток творчих здібностей, творчої уяви, дрібної моторики рук дитини, сприяють глибшому проникненню у сюжетну канву твору.

Значну увагу у статті зосереджено на особливостях читачів-молодших школярів в умовах їх активної взаємодії із сучасними цифровими технологіями; висвітлено як позитивні, так і негативні чинники такої взаємодії.

Ключові слова: дитячі медіа; еволюція дитячих книжок; сутнісні характеристики нових книговидаць; молодші школярі; особливості сучасних читачів; форми взаємодії з текстом, дитячою книжкою.

The article examines the current problem of the development of children's book publishing in Ukraine for younger schoolchildren in the 21st century.

Modern scientific research on the evolution of children's books is analyzed; modern directions of development and transformational processes in the field of book publishing for children are highlighted. Features of new kinds and types of traditional paper and electronic children's books are revealed in terms of content, form, subject matter, authorship, methods of interaction of the child with the text, including publications that integrate classic and digital formats. The essential characteristics of vimelbukhs, comics, books in the format of diaries, letters, non-fiction literature, bilingual, audio books, augmented reality books, etc. have been clarified.

The article emphasizes the potential of these types of publications to diversify the ways and forms of students' interaction with the text, the book, to positively influence the development of reading motives and various aspects of children's reading activities. The examples of books with audio accompaniment show their potential to promote the development of auditory skills, various types of memory, mechanisms of visual perception, tactile sensations, and the formation of individual components of reading skills.

It is substantiated that children's books with augmented reality – AR-technologies with animated images, musical accompaniment, interesting games encourage younger school readers to familiarize themselves with the plot of the books in full, and coloring books created to accompany the children's books – collections of outline drawings based on illustrations, interesting educational tasks based on the content of the texts have a positive effect on the development of creative abilities, creative imagination, fine motility of the child's hands, contribute to a deeper penetration into the plot of the book.

Considerable attention is focused in the article on the peculiarities of the readers-younger schoolchildren in the conditions of their active interaction with modern digital technologies; both positive and negative factors of such interaction are highlighted.

Key words: book publishing for children; evolution of children's books; essential characteristics of new publications; younger schoolchildren; features of modern readers; forms of interaction with the text, children's book.

УДК 82.0.09+372.41
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.11>

Мартиненко В.О.,

канд. пед. наук, ст. науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти імені О.Я. Савченко Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У схваленій цьогогоріч Кабінетом міністрів України Стратегії розвитку читання на період до 2032 р. «Читання як життєва стратегія» визначено пріоритетним «підхід до підтримки українського автора та національного виробника українськомовної книжкової продукції, створення належних умов для розвитку книжкового ринку як важливого елемента національної безпеки та національних інтересів України» [15]. Особливої актуальності

ця теза набуває у ХХІ столітті, де спостерігається відчутне зниження інтересу до книжки, до читання у дітей і дорослих.

Читацька діяльність учнів у початковій школі – базовий компонент освіти, під час якого формуються основні уміння й навички, від яких залежить успішність подальшого навчання. Сприйняття читання в дитинстві має вирішальний вплив на частоту читання у дорослому віці. Рівень становлення читацької компетентності учнів, звички і потреби

у щоденному читанні нерозривно пов'язані з розвитком дитячих медіа українських та зарубіжних авторів, - якісних різножанрових видань у різних форматах. Надзвичайно важливо, щоб дитяча література сьогодення задовольняла та враховувала потреби, читацькі запити і пізнавальні інтереси сучасних читачів, стимулювала їх до читання як свідомої та регулярної практики для дозвілля, навчання, розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальні питання функціонування, тенденції розвитку сучасної дитячої книги та книговидання в Україні, національної бібліографії та статистики друку є об'єктами досліджень багатьох робіт українських науковців.

Так, теоретико-практичні висновки щодо українського дитячого книговидання, обґрунтування нових підходів до створення й випуску дитячих книжок; основні кількісні та якісні тенденції формування їх репертуару, культуру тексту дитячого видання, характеристику сучасної дитячої книжки в українському соціумі в аспекті її національної специфіки знаходимо у фундаментальних працях Е. Огар [11–12].

У своєму дисертаційному дослідженні О. Папуша теоретично обґрунтувала дитячу літературу з допомогою наратологічних категорій темпоральності, та модальності, зробила аналіз розповідного дискурсу творів українських і зарубіжних письменників з погляду базових концептів літератури (автор, текст, читач) [13].

Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури, кризи дитячого читання, посилення уваги до редакційно-видавничої підготовки книжок до друку були предметом уваги у наукових публікаціях О. Литвиненко [5–6]. Проведене дисертанткою О. Петренко дослідження обліку друку дитячих книг на основі бібліографічних даних та облікових документів у аспекті вивчення державної статистики друку й дитячого книговидання на теренах України, слугує вагомим підґрунтям для подальших розвідок з української книжкової культури модерного та постмодерного періоду [14].

Дослідники О.Бойчук [1], А. Ємець [3] зосереджують увагу на ґрунтовному аналізі тенденцій розвитку та тематичному наповненні сучасної дитячої літератури, що входить до кола читання дітей. Нові різновиди дитячих паперових видань (вімельбухи, комікси), які порівняно недавно з'явилися на книжковому ринку України, досліджували у своїх роботах Н.Косьмацька А. Єфремова, М. Лавренюва, Т. Чикалова.

Роботи Е. Огар, С.Шевчук, М. Вернигори, О. Петренко актуалізують надзвичайно важливі питання вимог до змісту текстів дитячих книжок, їх мовленнєвого оформлення, мовних особливостей спілкування автора з читачем-дитиною,

теоретичних та практичних аспектів художнього оформлення дитячих видань з урахуванням можливостей сприймання книги читачами різних вікових груп. Як зазначає дослідниця Н. Вернигора, «Дитяча аудиторія – це особливе дискурсивне співтовариство, що має притаманну лише йому мову спілкування, межі комунікативного сприйняття, що базується на потребі індивідуальної соціалізації та необхідності отримання нових знань про світ» [2; с. 118].

Актуальність робіт цих авторів посилюється у зв'язку з ускладненням останніми роками сучасних текстів для учнів у порівнянні з текстами ХХ століття. Ускладнився їх лексичний склад, що пов'язано з розвитком мови, складнішими стали синтаксичні одиниці, збільшився обсяг інформації, що вимагає більших часових затрат на їх осмислення та інтерпретацію читачами. Для багатьох сучасних молодших школярів під час читання незнайомими виявляється значна частина слів навіть з числа загальнонавчованої, нейтральної лексики. Аналіз дитячих паперових медіа засвідчує також про непоодинокі випадки недотримання гарнітури шрифту, якості паперу, друк тексту на кольоровому фоні, що є неприпустимим для книжкових видань цієї вікової категорії читачів.

Початок ХХІ ст. ознаменувався відчутною трансформацією дитячих книжок, яка внесла зміни до форми презентації змісту дитячих видань, їх функціонування у сучасному соціумі, посилила роль електронних видань, інтерактивних книг для дітей в Україні, книжок, що містять технології доповненої реальності. Дослідження сутності таких видань, що базуються на використанні новітніх технологій, характеризуються мультифункціональністю представлення інформації, їх класифікація та перспективи розвитку, відображено у монографіях Н. Колесник, Е. Огар [7, 11], статтях В. Теремка, О. Литвиненко, Н. Єфімової, М.Женченко [4], А. Бесараб, М. Гресько та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри активізацію в останні роки досліджень щодо еволюції дитячих книговидань в Україні, недостатньо вивченими залишаються питання їх психолого-педагогічного потенціалу у контексті розвитку читацької діяльності молодших школярів та урізноманітнення форм взаємодії з ними учнів.

Формулювання цілей статті: проаналізувати тенденції розвитку у ХХІ столітті дитячих класичних, а також видань з використанням цифрових технологій для молодших школярів; вивчити їх психолого-педагогічний потенціал під кутом зору нових способів взаємодії дитини з текстом, розвитку різних аспектів читацької діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У цифрову інформаційну добу спостерігаємо становлення

нового типу читача-молодшого школяра і пов'язані з цим тенденції розвитку дитячих медіа.

Збільшення питомої ваги комунікативних контактів сучасних школярів з мультимедійними засобами висвітлили позитивні і негативні чинники, пов'язані з читацькою діяльністю учнів. Так, багатьох сучасних дітей характеризує багатозадачність – здатність одночасно або паралельно виконувати кілька дій (наприклад, читати і слухати музику), але таке читання зазвичай буде поверховим, фрагментарним [8].

Активна взаємодія дітей з електронними засобами позначилася на темпоритмі дітей, особливостях сприймання візуальної інформації; сприяла розвитку умінь і навичок роботи з невербальним матеріалом. Діти миттєво схоплюють і усвідомлюють зміст невербальної інформації на моніторі комп'ютерів, планшетів, гаджетів, уміють швидко переключатись, сприймаючи розрізнені смислові фрагменти, виявляють високу швидкість оброблення інформації. Такі читачі потребують постійної інноваційності у всьому, що їх оточує.

Водночас постійна і тривала взаємодія учнів з електронними медіа ресурсами призвела до інформаційного перевантаження дітей, зниження у них обсягів робочої пам'яті, різних властивостей уваги, істотне скорочення обсягу змісту тексту, який сприймається за одиницю часу, негативно відобразилася на розвитку зв'язного мовлення дітей.

Внаслідок щоденної взаємодії дітей з екранними технологіями, механізми зорового сприймання учнів призвичаюються до «співпраці» з яскравим, емоціогенним візуальним рядом, розмаїттям фарб, стрімкою зміною кадрів, картинок і т. ін. Натомість читання/розуміння лінійних текстів на паперових носіях, у т.ч. дитячих книжок, які потребують уваги і зосередження, відстеження розвитку сюжетної лінії, розуміння логічного взаємозв'язку між епізодами, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, вчинками персонажів тощо викликає у дітей значні труднощі.

Вплив екранних технологій негативно позначився і на розвитку у молодших школярів технічної сторони навички читання. Наші дослідження показують, що 15–20% учнів 3–4 класів застосують покладовий спосіб читання, чимало дітей, з числа тих, що читають словами, роблять між ними тривалі паузи, що уповільнює процес сприймання тексту, негативно позначається на якісних характеристиках його розуміння [10; с. 38].

Як засвідчує практика, сьогодні більш затребуваними серед школярів 1–4 класів, які мало читають, є дитячі книжки з короткими текстами на сторінці і значним його візуальним супроводом. До слова, раніше такі дитячі видання користувалися попитом переважно серед учнів 1–2 класів.

Водночас варто зазначити, що за великим рахунком читання не зникло з життєдіяльності молодших школярів. Воно стало іншим: прагматичним, інформаційним, більш мотивованим, індивідуалізованим. Наприклад, діти з цікавістю прочитають той чи інший твір, якщо будуть розуміти, для чого це їм потрібно.

Серед трансформаційних процесів у сфері читацької діяльності досить помітною є зміна в розвитку читацьких інтересів молодших школярів з числа тих, які систематично читають книжки. Такі читачі – більш ерудовані, орієнтуються у змісті і тематиці сучасних книжок, усвідомлено формулюють свої читацькі запити у бібліотеці. Вони, наприклад, надають перевагу книжкам, які сьогодні користуються найбільшим попитом серед одноліток не лише в Україні, а й у світі (наприклад, серії дитячих видань письменників Д. Роулінг, М. МакДональд, Д. Кінні, Т. Парвелла, книжки Д. Стронга, Р. Дала, Г. Касдепке, У. Старка та інших. Зазначимо, що окремі з них (напр., твори Д. Роулінг, Д. Кінні) більшою мірою адресовані учням середнього шкільного віку, але їх висока популярність серед дітей світу є значним стимулом для читання і молодшими школярами нашої країни.

У сучасних дітей збільшилась питома вага читання інформації з екрану. Така модель читання має свої особливості, порівняно з традиційним. У цьому процесі по-іншому діють механізми зорового сприймання й уваги. На жаль, у сучасних дослідженнях ми поки що не знаходимо розроблених кваліфікованих методик з навчання учнів читання екранних текстів.

Новітні трансформаційні процеси у сфері інформаційних та цифрових технологій неминуче вплинули на книжковий світ, де сьогодні переглядаються фундаментальні закони, за якими протягом багатьох століть функціонувала паперова книжка. У медійному просторі в останні кілька десятиліть точаться активні дискусії про те, що «епоха Гутенберга» залишається в минулому: традиційні паперові видання витісняють їх електронні аналоги.

Чи справді доля класичних видань у «цифрову» добу виглядає так песимістично? Розглянемо детальніше, які зміни за формою і змістом протягом останніх десятиліть відбулися у сфері дитячих видань. Для означення концепту «дитячі видання» – незалежно від їхнього матеріального втілення (класичні, паперові, цифрові) – відома дослідниця Е. Огар, пропонує використовувати як родовий узагальнений термін «дитячі медіа», розуміючи під ним сукупність понять «дитяча книжка», «дитячий журнал», «дитяча газета», «дитячий Інтернет-ресурс» [8].

Сучасна книжкова індустрія враховує інтереси «цифрових» дітей, готуючи для них видання все більш інтерактивні, розширюючи при цьому їх функції і можливості. Серед видань дитячої

літератури XXI століття помітною тенденцією є переважаючі у їх змісті візуальної інформації над вербальною.

Окремо зупинимо увагу на різновидах таких дитячих видань, які порівняно недавно з'явилися у сегменті дитячої літератури в Україні і досить швидко стали дуже популярними серед юних читачів. Йдеться про *комікси (мальюписи) та вімельбухи*.

Комікси або мальюписи – дитячі видання, у яких преважують на сторінках малюнки з мінімальним текстом або відповідними скупими коментарями, візуальний послідовний ряд яких створюють певну зв'язну розповідь. Назва походить від англійського «comic» – «кумедний». Перші українські мальовані історії для дітей з'явилися після 2010 року у вітчизняних дитячих журналах «Барвінок» та «Пізнайко». До цього періоду діти послуговувалися перекладними історіями із зарубіжних видань. Сьогодні все активніше почали з'являтися книжки коміксів для молодших школярів українських авторів. Зазначимо окремі з них: Юліта Ран (Юлія Тараненко) «Пес Патрон і шкарпетковий монстр»; Роман Крижанівський «Герой Горобець», «Книголюбчики» та ін.; Т. О. Клапчук – серія книжок-коміксів «Коти-захисники UA».

Малюнки з наскрізним сюжетом у таких книжках допомагають дітям пізнавати світ; вони завжди захопливі: мають цікавий, динамічний сюжет із несподіваними поворотами. Комікси легко сприймаються, вони дуже грамотно побудовані, завдяки чому утримують увагу читача до останньої сторінки. Сприяють збагаченню словникового запасу дітей, розвитку уяви й фантазії. Важливим позитивом коміксів є те, що вони пробуджують уяву читача засобами домислювання, що допомагає розвивати творчі здібності дитини, виховувати креативну особистість, навчати її мислити і вибудовувати сюжетну лінію. У деяких випадках вони підсилюють ефект сюжету, а в інших — пояснюють зображення.

Вімельбухи у перекладі з німецької мови означають «книжки, що миготять». Серед особливостей видань таких книжок, як і коміксів, можна виділити мінімум тексту, максимум ілюстративного матеріалу; великий формат видання; яскраві деталізовані ілюстрації, можливість щоразу вигадувати нову історію, одночасне розгортання сюжетних ліній і т. ін. Вони призначені передусім для спільного читання-розглядання дітей і дорослих. Покликані сприяти розвитку пам'яті дитини, концентрації уваги, формуванню візуальної грамотності, умінь виділяти головне, стимулювати творчу уяву і т. ін. Мусимо визнати, що в Україні переважають вімельбухи зарубіжних авторів та ілюстраторів. Наші видавництва роблять перші кроки в освоєнні технології підготовки такого виду видань для дітей.

Як бачимо, позитивний вплив вищезгаданих видань на розвиток різних якостей особистості дитини є очевидним. Водночас надзвичайно важливо, щоб тематичні й жанрові уподобання читачів-молодших школярів не обмежувалися книжками такого типу і формату. Постійна взаємодія з лише такими виданнями може призвести до спрощеного сприймання інформації, і в підлітковому віці діти матимуть труднощі у засвоєнні змісту значних за обсягом лінійних навчальних текстів, наприклад, з літератури, історії, географії та ін..

Серед розмаїтого світу дитячих книжок XXI століття варто виокремити видання у форматі щоденників, листів, у яких персонажі розповідають цікаві історії про самих себе, своє дозвілля і навчання, пригоди, що з ними трапляються. Вони користуються популярністю у дітей. Не останню роль у цьому відіграє невеликий обсяг логічно завершених «міні-сюжетних» історій із сучасного життя персонажів. Враховуючи зниження концентрації уваги учнів під час читання лінійних паперових текстів, формат листів, щоденників, приваблює дітей, почасти перетворюючи процес читання в творчість. Варто також зазначити інтерактивний характер таких книжок, посилення у їх змісті діалогової взаємодії дитини-читача з текстом твору, його героями. Наведемо приклади таких видань українських та зарубіжних письменників: К.Єгорушкіна «Мої вимушені канікули»; В. Терен «Миша, яка пише листа до Парижа»; Іан Вайброу «Капосна книжка Малого Вовчика»; Джеф Кінні «Щоденник слабака»; Ульф Старк «Мій друг Бофало, Біл і я»; Ліз Пічок «Чудовий світ Тома Гейтса»; Тімо Парвела «Елла та друзі», Торіс Шемблін «Щоденник Вишеньки» (у 2-х книгах): «Завмерлий зоопарк», «Таємнича книга») та ін.

Після подій на Майдані, початку збройного конфлікту на Сході нашої країни у 2014 році, а також повномасштабної російсько-української війни книжковий ринок активно відреагував на ці події. З'явилося чимало творів українських письменників у т.ч. для молодших школярів на зазначену тематику, які мають неоціненний вплив з погляду трансляції у них та набуття учнями досвіду національно-патріотичного виховання. Наприклад, Г. Кирпа «Мій тато став зіркою»; Марія Чумарна «Періто»; Мар'яна Савка «Залізницею додому»; К.Єгорушкіна «Мої вимушені канікули», Оля Русіна «ТОР – тракторець, що тягне танк»; Т.Стус «Таємні історії маленьких і великих перемог»; Катерина Тихозора «Дім»; Володимир Чернишенко «Битва за місто»; Віталій Запека «Полінка» та ін.

Шкільна практика показує, що діти-читачі молодшого шкільного віку досить чутливо реагують на соціально-політичні події, які відбуваються в нашій країні. Так, вивчення нами читацьких інтересів учнів у цей період дало змогу виявити

підвищений попит у дітей на літературу героїко-патріотичної, історичної тематики.

Сучасний глобалізований світовий інформаційний та культурний простір активізував підвищений інтерес до вивчення іноземних мов у здобувачів освіти. На книжковому дитячому ринку України все частіше почали з'являтися видання двомовних книжок – книжок-білінгвів. Такі книжки для дітей уможливають читання текстів паралельно українською, англійською чи іншою іноземною мовою. Вони стають досить популярним явищем, адже дають змогу залучати юних читачів до нового мовного середовища, розширювати їхній словниковий запас іншомовною лексикою.

Активного розвитку в Україні останніх десятиліть зазнала *література нон-фікшн для дітей*. Нон-фікшн у дослівному перекладі з англійської означає «не вигадка». Сьогодні цим словом можна назвати практично всю нехудожню літературу. Дослідженням цього різновиду дитячих медіа, зокрема питаннями їх використання в закладах дошкільної освіти, вивченням прийомів розвитку читацької уваги під час сприймання учнями текстів такого виду займалися науковці С. Кондратюк, С. Фіялка та ін. [9, 16].

Дитячий нон-фікшн – це видання пізнавального характеру, які диференціюються на такі різновиди: науково-художні, науково-пізнавальні, довідкові. Для дітей – це особливий виклад змісту, який органічно поєднує у собі реальні наукові факти, події, явища і художній вимисел у доступній і цікавій формі для юних читачів. Варто зазначити, що дитяча пізнавальна література для дітей видавалася в Україні і в попередньому столітті. Водночас більшу питому вагу у цьому сегменті займали перекладні видання книжок, енциклопедій, довідників тощо. Відомими українськими авторами науково-художньої літератури для молодших школярів були Ю. Старостенко, О. Копиленко, А. Давидов, П. Утевська, Л. Воронина, А. Григорук та інші.

На початку XXI столітті інтерес до такої літератури у дітей значно зріс. Досить швидко український книжковий ринок наповнився пізнавальною літературою для читачів дошкільного, а також молодшого шкільного віку з різних галузей знань. У першу чергу увагу дітей привертав зовнішній вигляд таких книжок: великий формат, яскраві ілюстрації і мінімум тексту. Але не лише це.

Як ми вже зазначали вище, під впливом інтенсивного розвитку інформаційних технологій змінювалися і самі діти-читачі та їхні читацькі інтереси. У значної частини дітей – активних читачів спостерігалося прагнення до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, розширення свого світогляду, амбітні установки стати у майбутньому знаменитими, успішними людьми. У читацькій діяльності таких учнів відчутно вирізняв інтерес до пізнавальної літератури, із змісту яких школярі

одержували цікаву інформацію, різні факти про дітей – майбутніх видатних постатей різних країн світу, а також відомості про великих українців, імена яких примножили славу нашої країни у світовому масштабі. Це такі видання: «Життя видатних дітей», «Маленьким про великих», «Видатні особистості: біографічні нариси для дітей»; «Круті знання для пізнання»; Ганна Булгакова «Історії про життя 50 українців та українок», Ірина Барішевська «Жінки, які прославили Україну. (33 надихаючі історії)», Назар Розлуцький «Українці у світі (33 правдиві історії)» та ін. Отже, тут інтерес до читання зумовлений соціально значущими мотивами, пов'язаними з визначенням такими дітьми свого місця у майбутньому житті, ставленням до знань як важливої цінності, прагненням до інтелектуального та фізичного самовдосконалення.

Розмаїття дитячої літератури нон-фікшн останніх років може задовольнити інтереси всіх читачів, які цікавляться пізнавальною інформацією з різних галузей знань. Таким книжкам притаманні інтерактивність, діалогічність, поєднання наукових фактів, соціальних явищ і візуальної гри. Вони написані доступною мовою, у захопливій формі з прекрасним ілюстративним супроводом залучають школярів до цікавого світу наукових відкриттів, спонукають дітей знаходити у тексті прямі і приховані авторські запитання, які потребують обдумування відповідей по ходу читання; самостійно ставити запитання до змісту тексту, прогнозувати його орієнтовний зміст.

Серед розмаїтого світу дитячого нон-фікшн виокремимо лише деякі видання книжок українських авторів, які порівняно недавно вийшли у світ, але вже стали популярними серед читачів-молодших школярів. Це серія книжок Р. Романішин, А. Лесіва «Я так бачу» – все про зір і усе, що з ним пов'язано; «Голосно, тихо, пошепки» – книжка розповідає про звук в усій повноті його проявів; «Куди і звідки» – про рух і мандри не лише людей, а й тварин, рослин, вітру, води, нашої планети і т. ін.; Богдана і Наталі Тихолозів «Франко від А до Я»; А. Гресь «Фінансова грамотність для дітей»; С. Ройз «Книжка сили і перетворень»; К. Кузякіна «Біла трішки чорна-пречорна книжка»; Ю. Смаль «Цікава хімія: життєпис речовин»; Л. Ра «Щоденник котячих мандрів»; А. Копилової «Червона книжечка».

У «цифрову» добу дитячий книжковий ринок все активніше почав наповнюватися книжками, присвяченими актуальній сьогодні темі онлайн-режиму, взаємодії людини з віртуальним світом. Зокрема, типові ситуації з віртуального та реального життя дітей відображено у книжках вітчизняних та зарубіжних письменників: «Як не заблукати в павутинні» Т. Щербаченко, «Мама по Скайпу» М. Савки, «Федько, прибулець з Інтернету» С. Гридіна, «Тато на зв'язку» Філіпа де Кемметера та ін.

Дитячі письменники, а також книжкова індустрія дуже швидко відреагували на підвищений інтерес дітей до комп'ютерних ігор. Сьогодні на книжковому ринку з'явилося багато видань про подорожі у паралельні світи, космічні подорожі, дитячі детективи, фантастика, фентезі, дитячих книжок, у яких герої – лицарі, розбійники, чудовиська, космічні пірати, роботи, дракони і т. ін.

Цифровізація сучасного суспільства для всіх дійсно стала неминучою реальністю. Як зазначають українські дослідниці М. Женченко, О. Литвиненко, Е. Огар, [4, 5, 11], під впливом докорінних змін у сучасних інформаційних технологіях, паперовий тип соціальної комунікації змінюється і буде змінюватися у майбутньому. Однією з виразних ознак таких змін у сфері дитячих медіа є процес інтеграції традиційних паперових носіїв з новітніми цифровими носіями.

Новим напрямом у видавничій індустрії стало виготовлення електронних версій друкованих видань, а також аудіо книг. Їх сьогодні випускає абсолютна більшість українських видавництв. Серед них: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», видавництво «Старого Лева», «Ранок», «Фоліо», «Клуб сімейного дозвілля», «Аудіо Планета», «Атлантик», «Теза», «Vivat» та ін.

Як показують результати опитування молодших школярів, бесіди з працівниками дитячих бібліотек, останнім часом серед учнів – читачів, особливо 6–8 років, є зростання попиту на дитячі книжки з аудіо- супроводом.

З одного боку, таку тенденцію можна пояснити відчутним зниженням інтересу сучасних дітей до читання чорно-білих сторінок, яке для багатьох є заняттям важким, нецікавим. Це доконаний факт. Крім того, дослідження показують, що сьогодні до 1 класу приходить близько 50% дітей, які мають функціональну незрілість пізнавальних процесів. Зрозуміло, що становлення у таких учнів повноцінної навички читання відбувається із значними труднощами. З іншого боку, в абсолютній більшості дітей цієї вікової групи розвинений природний потужний пізнавальний інтерес до навколишнього світу, бажання щодня дізнаватися про щось нове, цікаве, досі незвідане. Отже, якщо дитині самостійно читати книжки важко або нецікаво, вона задовольняє свої пізнавальні потреби через інші канали сприймання, наприклад, шляхом аудіювання. Зазвичай сприймання змісту тексту на слух не викликає значних фізичних, вольових зусиль, часових затрат.

І тут важливо наголосити, що такий, на перший погляд, ризикований спосіб одержати у майбутньому активного слухача і пасивного, некваліфікованого читача, може мати дуже оптимістичні прогнози щодо розвитку позитивної мотивації до читання у дітей, які роблять перші кроки в оволодінні навичкою читання.

Все залежить від кваліфікованого керівництва дитячим читанням з боку вчителів, батьків, працівників бібліотек. Маємо на увазі відповідний добір дитячих книжок з аудіо- супроводом. Це мають бути невеликі за обсягом, гарно ілюстровані видання, у яких експліцитно (очевидно, чітко) представлені елементи композиційно-логічної структури: заголовки, членування тексту на логічно завершені частини, послідовний розвиток сюжетної лінії, достатня частотність повторюваності ключових слів, понять, термінів, поліграфічне оформлення матеріалу (наприклад, шрифтові виділення, розташування ілюстрацій), актуальний для дитини емоційно-чуттєвий, соціальний досвід, враховувати сучасні пізнавальні, читацькі інтереси, інформаційні запити тощо. Зразками таких книжок можуть бути видання Є. Сольської «Кошеня і Сонечко», «Кошеня і кленовий листок», Г. Меламеда «Найкращий татусь».

Якщо вдало дібрана книжка викликала інтерес, батьки зазначали, що діти, які знали лише літери, з допомогою аудіо-супроводу самостійно вчилися читати цілими словами, застосовуючи багаторазове (до 10–15 разів) звернення до змісту книжки. Наприклад, спочатку дитина кілька разів прослуховувала зміст, потім уважно розглядала ілюстрації, намагаючись зрозуміти, який саме епізод озвучує диктор, далі – запам'ятавши зміст окремих невеликих відрізків тексту, які були розташовані під ілюстрацією, знаходила у них знайомі слова, словосполучення, промовляючи їх разом з диктором, а згодом промовляла(прочитувала) цілі смислові відрізки.

Такий спосіб взаємодії дитини з дитячою книжкою сприяє розвитку аудіативних умінь, різних видів пам'яті (зорової, слухової, тактильних відчуттів), механізмів зорового сприймання, властивостей уваги (концентрація на заданому, стійкість, розподіл, перерозподіл), умінь співвідносити ілюстрації із змістом твору, становленню важливих складників навички читання (читання цілими словами, правильність, виразність, розуміння, темп), позитивних читацьких мотивів, саморегуляції власної діяльності.

Поступово у нашій країні знаходять розвиток і набирають популярності нові види і типи дитячих видань. Вони одержали назву «книжок з доповненою реальністю» або «збагачені книжки» -AR – технології.

Такі книжки являють собою комбінацію класичної друкованої книжки з віртуальними компонентами у реальному часі. У віртуальній і доповненій реальності фізичний і цифровий світ можуть взаємодіяти буквально. Їх можна не лише читати, але і переглядати, інтерактивно діяти в 3D, 4D – форматі на екрані комп'ютера чи смартфона, на які встановлюються спеціальні застосунки-ігри. Як

показують спостереження, інтерактивні видання приваблюють сучасних дітей, які з перших років живуть з гаджетами у руках.

Щоб активувати AR-технології у книжці, дитина наводить екран смартфона на сторінку й отримує анімоване зображення, на якому герої книжок оживають, рухаються чи спілкуються, запрошують зіграти в інтерактивні ігри. Фактично діти одночасно читають історію і проходять гру за щойно прочитаним сюжетом. Крім того, вони можуть робити селфі з героями книжки або записувати відео, де вітаються з одним із персонажів.

До позитивів зазначеного контенту варто віднести і той факт, що українські видавництва станом на сьогодні більшість книжок з доповненою реальністю створюють на основі дитячих творів зарубіжних письменників-класиків, які з кінця минулого століття, на жаль, відчутно втратили свою популярність серед дітей. AR-технології з анімованими зображеннями, музичним супроводом, цікавими іграми спонукають юних читачів до ознайомлення із сюжетом творів у повному обсязі. До окремих книжок видавництва створюють розмальовки з використанням зазначеної технології – збірки контурних малюнків на основі ілюстрацій. Наводимо приклади таких книжок: «Кіт у чоботах», «Попелюшка», «Спляча красуня» Шарля Перро, «Піноккіо» Карла Коллоді, «Аліса в Країні див», «Аліса в задзеркаллі» Льюїса Керрола, «Снігова королева», «Дикі лебеді» Ганса Хрістіана Андерсена, «Лускунчик і Мишачий король» Ернста Теодора Амадея Гофмана та ін. Окремо варто наголосити, що поступово на українському книжковому ринку з'являються інтерактивні дитячі видання вітчизняних авторів, наприклад, книга Ірини Громової «Джойки (з мобільним додатком), дитячі видання Антона Хуснутдінова «Нокс. Шлях у невідоме», «Нокс. Крізь свідомість». Перша книжка цього автора – це видання коміксів, у якій всі ілюстрації анімовані: герої оживають, рухаються, розмовляють.

Крім творів художньої літератури, на українському книжковому ринку з'явилися цікаві дитячі енциклопедії з інтерактивними додатками у 3D, 4D – форматі: «Космос». «Чудеса світу». «Дивовижний транспорт», «Монстри океану» та ін.

Друковані видання на компакт-диску, видання з додатком на веб-сайті випускають відомі в Україні дитячі часописи «Пізнайко», «Професор Крейд», «Джміль», «Ангелятко» та ін.

У 2023 році вперше в Україні видавництво «Ранок» випустило в світ дитячу книжку, написану й проілюстровану з допомогою штучного інтелекту. Книжка називається «Хочу на Марс». Під час її створення редактори ставили штучному інтелекту запитання від імені 5-річної дитини, а потім відбирали та редагували їх, оскільки у ШІ досить складна лексика, багато наукових фактів

потребували перевірки. Ілюстрації, згенеровані штучним інтелектом, красиві, яскраві та водночас складні і не відповідають дійсності. За висновками працівників видавництва, штучний інтелект не зможе замінити ані письменників, ані ілюстраторів, якщо розглядати їхню роботу як витвори мистецтва. З іншого боку, потенціал штучного інтелекту може бути продуктивно використаний у галузі освіти та розвитку учнів.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Аналіз дитячих видань перших десятиліть XXI століття, адресованих дітям молодшого шкільного віку, показує, що книжковий ринок активно розвивається під впливом сучасних інформаційних технологій, з урахуванням читацьких запитів та інтересів цієї категорії читачів. У порівнянні з попереднім століттям відчутно урізноманітнилися традиційні паперові дитячі видання за жанровим, тематичним спрямуваннями, змістом, формою, та способами взаємодії з ними сучасних читачів, у т.ч. діалогічної взаємодії школярів з текстом, автором твору. Досить помітною є тенденція видання великоформатних книжок, у яких спостерігається переважання ілюстративного матеріалу над вербальним.

У сучасному глобалізованому інформаційному світі з'явилися електронні видання (електронні копії авторських творів у вербальній, аудіальній, візуальній семіотичних формах, електронні копії традиційних книжкових видань, власне електронні твори, що створені для існування лише в електронному середовищі; дитячі видання з віртуальною та доповненою реальністю, у яких традиційна паперова книжка інтегрована з новітніми цифровими технологіями. У «цифрову» добу зазнали змін і самі діти-читачі. Читання таких дітей стало більш прагматичним, орієнтованим на одержання нової, цікавої, пізнавальної інформації. Чимало з дітей-молodших школярів надають перевагу легкій, розважальній літературі, де домінує ілюстративний матеріал.

Паперові видання, попри песимістичні прогнози окремих дослідників, продовжують жити і ніколи не втратять популярності, передусім, завдяки своєму тактильному потенціалу. Адже дітям, особливо найменшим читачам, дуже важливо тримати книжку в руках і розглядати ілюстрації. Крім того, те різноманіття естетичної, онтологічної, гедоністичної функцій, які виконують високохудожні друковані видання для дітей, електронна книжка забезпечити не може. А сучасні цифрові технології, які сьогодні активно взаємодіють та інтегруються з традиційними друкованими виданнями, сподіваємося, сприятимуть розвитку позитивних читацьких мотивів, поверненню дитячої книжки в активне культурне поле молодших школярів.

Перспективні наукові проблеми досліджень.

Зважаючи на активізацію наповнення дитячого книжкового ринку електронними виданнями, поширенням практики використання в шкільному освітньому процесі електронних підручників, навчальних посібників, варто посилити увагу до наукового обґрунтування та розроблення методики навчання молодших школярів читання текстів з екрану.

В умовах істотного зниження учнів інтересу до читання вимагають ширшого вивчення питання розвитку у дітей позитивних читацьких мотивів, активнішого упровадження у шкільну практику сучасних читацьких стратегій і практик, розроблення прийомів роботи із значними за обсягом текстами для молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчук А. Еволюція вітчизняної літератури для дітей. *Науковий вісник Миколівського державного університету імені В.О. Сухомлинського*, 2013, вип. 4.12. С. 24–29.
2. Вернигора Н.М. До проблеми дискурсу тексту для дитячого сприйняття. *Наукові записки Інституту журналістики. Том 55*, 2014. С. 116–119.
3. Ємець А. Своєрідність дитячої літератури ХХІ століття і сучасний школяр: зб. наук. праць. Частина 1. Харків, 2012. С. 112–119.
4. Женченко М. Дитяча література в електронному форматі: типологічна характеристика і бізнес-моделі. *Вісник Книжкової Палати*, 2016. № 5. С. 14–19.
5. Литвиненко О. Дитяча книжка в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. наук із соц. комунік. Харків, 2011. 20 с.
6. Литвиненко О. Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 8. С. 7–11.
7. Колесник Н.Є. Web-дизайн мультимедійної книги: теорія і практика: монографія. Житомир : ТОВ "505", 2020. 180 с.
8. Кондратенко Л., Манілова Л. Шкільні проблеми дітей інформаційної ери. *Vzdelávanie a spoločnosť*, 2 (2). 2017. С. 87–92.
9. Кондратюк С. Шляхи використання літератури нон-фікшн у закладах дошкільної освіти: інтегрований підхід. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 1, Ч. II 2019. С. 249–258.
10. Мартиненко В.О. Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів. *Методичний посібник*. Київ: Конві Прінт. 2020. 88 с.
11. Огар Е. Дитяча книжка в українському соціумі (досвід перехідної доби): монографія. Львів: Світ, 2012. 320 с.
12. Огар Е. Сучасна дитяча книга як національний культурний продукт. *Поліграфія і видавнича справа*. 2014/1-2. 2014. С. 3–8.
13. Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: автореф.дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2004.
14. Петренко О. Дитяча книга на теренах України: видавничий і статистично-обліковий аспекти (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття). Автореф. дис...канд. істор. наук, К. 2021. 23 с.
15. Стратегія розвитку читання на період до 2032 р. «Читання як життєва стратегія». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> цьогоріч(дата звернення: 26.07.2023 р.).
16. Фіялка С. Розмаїття засобів утримання читацької уваги в сучасній пізнавальній книзі для дітей. *Поліграфія і видавнича справа*. 2017. № 2. С. 163–173.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛОВОТВОРУ ТА ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

FEATURES OF INTERACTION OF WORD FORMATION AND PROFESSIONALLY ORIENTED VOCABULARY IN THE TEACHING OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

У статті окреслено проблеми вивчення словотвірних особливостей професійно орієнтованої лексики медичної галузі під час навчання української мови майбутніх лікарів-іноземців. Актуальність теми наукового дослідження визначається потребою вивчення масиву спеціальних термінологічних одиниць у складі лексичної системи підмови медицини в межах курсу української мови як іноземної. Метою статті є спроба розглянути особливості взаємодії словотвору та професійно орієнтованої лексики з акцентом на практичних результатах використання словотвірних ресурсів української мови. Обґрунтування науково-методичної доцільності впровадження словотвірного компонента у процес навчання фахової лексики іноземних здобувачів вищої освіти базується на результатах роботи кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Задля опанування майбутньої спеціальності, роботи з фаховою літературою, успішної соціальної та професійної комунікації в іноземній аудиторії, що отримує вищу освіту за медичним спрямуванням, має бути сформовано достатній словниковий запас і високий рівень лексичної компетентності. Автор вбачає вирішення цього завдання в ознайомленні студентів-інофонів у межах мовного курсу з основними закономірностями словотвору й актуальними тенденціями в термінотворенні. Ефективність засвоєння нової лексики залежить від рівня знань студента про структуру слова, словотвірні одиниці української мови та способи словотворення, а також володіння навичками аналізу структури деривата і продукування слів за моделями. Розглянуто специфічні ознаки й основні засоби творення медичних термінів, а також способи презентації матеріалу такого плану на заняттях з української мови як іноземної у відповідних ЗВО.

У результаті дослідження зроблено висновок про те, що під час роботи студентів над професійно орієнтованою лексикою слід приділяти більше уваги засвоєнню продуктивних у підмові медицини міжнародних терміноелементів та правил їх поєднання для побудови термінологічних одиниць. Наведено приклади словотвірних завдань, виконання яких сприятиме формуванню лексичної компетенції студентів-медиків.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лексична компетентність, професійно орієнтована лексика, термінотворення, словотвірні засоби, інтернаціональні медичні терміноелементи, система словотвірних завдань.

The article outlines the problems of studying the word-forming features of professionally oriented vocabulary in the medical field while teaching the Ukrainian language to future foreign doctors. The relevance of the topic of scientific research is determined by the need of studying a range of specific terminological units as part of the lexical system of the sub-language of medicine within the course of Ukrainian as a foreign language. The article is aimed at an attempt to consider the peculiarities of interaction between word-forming and professionally oriented vocabulary with an emphasis on the practical results of using word-forming resources of the Ukrainian language. The substantiation for the scientific and methodological feasibility of introducing the word-forming component into the process of teaching professional vocabulary of foreign applicants for higher education is based on the results of the work of the Department of Language Studies of the National Medical University named after O.O. Bogomolets. In order to master the future speciality, work with medical literature, and successful social and professional communication, foreign applicants for higher education should have a sufficient vocabulary and a high level of lexical competence. The author sees the solution to this problem to be the familiarization of foreign language students within the language course with the basic patterns of word formation and actual trends in term formation. The effectiveness of learning new vocabulary depends on the level of knowledge of a student about the structure of the word, the word-forming units of the Ukrainian language and the methods of word formation, as well as the skills of analyzing the structure of the derivative and forming words according to models. The specific features and basic means of creating medical terms, as well as ways of presenting the material of such a plan in classes on the Ukrainian language as a foreign one in the relevant HEIs are considered.

As a result of the study, it was concluded that during the work of students on professionally oriented vocabulary, more attention should be paid to the assimilation of international terminology elements that are productive in the substructure of medicine and the rules for their combination for the construction of terminology units. Examples of word-forming tasks, the implementation of which will contribute to the formation of lexical competence of medical students, are given.

Key words: Ukrainian as a foreign language, lexical competence, professionally oriented vocabulary, terminology, word-building means, international medical terminology elements, system of word-building tasks.

УДК 378.147:811.161.2'373.611'276.6]-054.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.12>

Мірошніченко О.С.,

викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Обґрунтування аналізу проблеми. Розгляд специфіки словотворення у процесі опанування професійно орієнтованої лексики відповідає

сучасним тенденціям комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення іноземними студентами мови країни навчання. Такі тенденції посилюють увагу

до практичних результатів використання словотворчих ресурсів української мови. «Пріоритетність формування мовної компетенції в галузі словотворення і морфології у процесі навчання української мови як іноземної зумовлена результатами пошуків нових підходів в методиці викладання дисципліни» [7, с. 84].

Формування та вдосконалення мовних, включно й лексичних, навичок вважають одним зі способів досягнення студентами комунікативної компетенції. Потреба засвоєння лексичних знань у процесі вдосконалення професійно орієнтованого спілкування є першочерговою для іноземних здобувачів вищої, зокрема й медичної, освіти упродовж усього періоду вивчення української мови. Під час навчання інофони можуть зіткнутися з проблемою відсутності словникового запасу, необхідного для вивчення медичної літератури, а також для соціального і професійного спілкування. Зрозуміло, що вивчення української мови майбутніми лікарями-іноземцями в медичному ЗВО є не лише необхідною умовою отримання фаху і професійного спілкування, але й особистісною потребою. Їм необхідно опанувати українську мову як інструмент соціальної взаємодії та комунікації.

На важливість лексичної роботи студентів вказує те, що збільшення активного словника відбувається ефективніше завдяки творчому застосуванню засвоєної лексики в нових контекстах. Створювати в мовців пасивний та активний словники, формувати потенційний словниковий запас – це ті завдання, які уможливають самостійне розуміння студентами нової лексики. Ознайомлення студентів зі специфічними для наукового стилю нормами використання мовних елементів, з лексико-семантичними зв'язками й закономірностями є необхідною умовою успішного навчання фахової мови. Викладеними вище положеннями зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми вивчення особливостей слово- і термінотворення в галузі медицини під час навчання української мови іноземних студентів медичних закладів вищої освіти присвячено чимало досліджень та наукових розвідок, а саме:

- дослідження з педагогіки української вищої школи (І. Нагрибельна, Л. Овсієнко, А. Попович, Т. Симоненко);
- наукові розвідки з питань теорії й методики вищої професійної освіти медичного профілю (А. Варданян, І. Гуменна, Н. Литвиненко, М. Лісовий, Ж. Рагіна);
- роботи, присвячені проблемам навчання в Україні іноземних громадян (О. Адаменко, Л. Рибаченко, С. Шехавцова);
- праці з методики викладання української мови як іноземної (З. Бакум, Н. Василенко, Л. Субота, М. Цуркан, Г. Швець);

- дослідження, присвячені теорії й методиці навчання іноземних мов (В. Безлюдна, О. Беляєва);

- дослідження словотвірної системи української мови (П. Білоусенко, К. Городенська, В. Німчук, О. Степаненко);

- наукові розвідки щодо використання словотвірної специфіки мови як способу розширення лексичного запасу (Н. Дзеньдзюра, З. Мацюк, Н. Місник, Г. Темник, А. Sukying, S. Baleghisaden та ін.).

Беручи до уваги результати аналізу наявних досліджень у галузі навчання лексики студентів-іноземців, можна припустити, що на сьогодні в методиці викладання української мови як іноземної спостерігаємо нестачу досліджень із науковим обґрунтуванням методики навчання професійно орієнтованої лексики медичної сфери за допомогою словотворчого інструментарію. Цей факт визначає **наукову новизну** нашої роботи.

Мета статті – окреслити особливості взаємодії словотвору і спеціальної лексики, яка має бути предметом вивчення студентами, з огляду на основні засоби та специфічні ознаки термінотворення в галузі медицини. Навчання лексики медичної сфери іноземних студентів-медиків буде ефективним у разі психолого-педагогічного обґрунтування відбору фахової лексики і розроблення критеріїв такого відбору, створення методичної класифікації корпусу професійно орієнтованої лексики, а також розроблення комплексу вправ для навчання відповідної лексики іноземних студентів-медиків, спрямованого на формування лексичних навичок студентів.

Для аналізу основних параметрів лексичної роботи майбутніх лікарів-іноземців у нашому дослідженні послуговуємося поняттям «професійно орієнтована лексика». Йдеться про лексичні одиниці професійно орієнтованої, тобто медичної, тематики, засвідчені в сучасному медичному дискурсі. Як відомо, сферу наукової медичної галузі обслуговує підмова, основу якої становить добре розвинена терміносистема. З огляду на це в даній роботі як пріоритетні для розгляду визначено закономірності українського словотворення в проекції на творення медичних термінологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості презентації студентам нової лексики та способи її семантизації. Йдеться про використання наочних засобів, добір синонімів і/чи антонімів, використання вже відомих мовцям способів словотвору, семантизацію шляхом перекладу слова, а також розвиток мовної здогадки через контекст. Як бачимо, важливу роль у лексичній роботі відведено саме застосуванню словотворчих ресурсів, адже під час формування навичок мовної здогадки мовцю необхідно розуміти закономірності словотворення української мови, мати

навички членування слова, вміти визначати його словотвірну структуру, а також виявляти продуктивні словотвірні моделі.

Виходимо з того, що словотвір є одним із основних джерел поповнення лексичного складу мови; нові лексеми утворюються на базі вже наявних за певними схемами й закономірностями. У процесі розвитку мови, включно з її словниковим складом, відбувається вдосконалення способів словотворення. Як наслідок такої взаємодії – поява нових словотвірних моделей і словотвірних типів.

Вивчення взаємозв'язку словотвору з лексичною системою та граматику для методики викладання української мови як іноземної важко переоцінити. Ілюстрацією цього є той факт, що, з одного боку, значення лексеми може бути розкрито за допомогою словотворчого інструментарію, а з іншого – розуміння словотвірної структури сприяє усвідомленню граматичної форми слова.

Лексична компетентність студента-іноземця виявляється як у процесі комунікації, так і під час роботи з фаховими текстами [2].

Як показує практика, найчастіше проблемним для інофонів є розуміння нових слів; відзначимо також і труднощі пов'язані з недостатнім словниковим запасом. Це означає, що в процесі навчання української мови майбутніх лікарів-іноземців необхідно активно знайомити їх з основними закономірностями слово- й терміноутворення, словотвірними елементами спеціальної лексики. Дослідження деривації в межах певного термінологічного поля, відпрацювання продуктивних словотвірних моделей дають змогу не лише швидко та якісно засвоїти медичну термінолексику, але й краще орієнтуватися в системі наукових понять вказаної галузі знань.

Терміноутворення, базуючись на словотвірній підсистемі мови, має все ж таки низку специфічних рис. Насамперед, творення спеціальної лексики розглядаємо як свідомий процес, який може бути контрольованим / регульованим шляхом стандартизації, уніфікації тощо. Зазначимо також, що для утворення термінів у мові є значно більший арсенал словотворчих засобів, ніж у загальнолітературному словотворі. В термінології до словотворчого інструментарію входять і можуть комбінуватися питомі, інтернаціональні та запозичені засоби.

Під час розгляду цих особливостей терміноутворення на прикладі медичної лексики беремо до уваги, що основну її частину становить група інтернаціональних лексем, які походять з класичних мов. До міжнародних термінів належать слова давньогрецької та латинської мов з термінологізованим значенням. Наприклад, *вакцина* від латинського слова *vaccine*, *травма* від грецького *trauma* тощо.

Важливим способом поповнення медичної терміносистеми стало словотворення з використанням

терміноелементів класичного походження із закріпленими в міжнародному масштабі значеннями. Так, поняттю «кров» у складних словах відповідають початковий терміноелемент *гем-*, *гемо-*, *гемато-* (гр. *haema*, *haemat-*) і кінцевий формант *-емія* (гр. *-aemia*), пор.: *гематологія*, *лейкемія*.

Для роботи з інтернаціональними медичними термінами студентам-іноземцям необхідно засвоїти особливості членування даної категорії слів і навчитися визначати похідні лексеми. Скажімо, суфікси *-ит*, *-ит* в міжнародних клінічних термінах *коліт*, *кардит*, *нефрит* та ін. мають бути чіткою вказівкою на найменування захворювань (запального процесу того органа тіла людини, який названо кореневою морфемою). Терміноелементи такого плану мають вузьку сферу вживання в певній терміносистемі, а тому членуються тільки в межах медичної термінології. Слід зазначити, що елементи міжнародних термінів в цьому разі є рідно вживаними у статусі самостійних слів. Попри назви захворювань *кардит*, *нефрит*, *гепатит*, *гастрит* та ін., похідною базою яких стали основи греко-латинського походження, в українській мові назви відповідних органів – це питомі лексеми *серце*, *нирки*, *печінка*, *шлунок* тощо. Для порівняння наведемо кілька термінів аналогічної структури із групи слів, які мають здатність вільно членуватися: *бронхіт* (*бронхи*), *трахеїт* (*трахея*), *плеврит* (*плевра*).

Разом із тим, численні лексеми на зразок *дисфункція*, *аритмія* можуть бути легко семантизовані і членовані як в терміносистемі, так і в загальнолітературній мові. Наприклад, корінь *-функц-* та префікс *дис-* засвоєні загальнолітературною мовою достатньою мірою, аби їх можна було вичленувати під час зіставлення з такими словами, як *функція*, *функціональний*, *функціонувати*.

Отже, можливість виділення спільної морфеми в низці слів у межах певного термінологічного поля являє собою критерії членованості інтернаціональних медичних термінів.

Розглядаючи особливості морфологічного, насамперед, суфіксального як найпродуктивнішого, способу творення професійно орієнтованої лексики, студенти мають відзначити характерну рису термінологічного словотворення – його чітко виражене логіко-понятійне спрямування. Важливою особливістю суфіксальних морфем на зразок: *-ом(а)*, *-оз*, *-ит*, *-ім*, *-он* та ін. є те, що вони у специфічний спосіб лексикалізуються в межах медичної термінології.

Дослідження арсеналу афіксальних засобів з огляду на префіксальний спосіб творення медичних термінів дає можливість студентам чітко розмежовувати питомі українські та запозичені словотворчі форманти (переважно греко-латинського походження). Префікси *під-*, *при-*, *зне-*, *пере-*, *про-*, *роз-* та інтернаціональні *а-*, *анти-*, *гіпер-*,

де-, дез-, ультра- тощо служать для творення найменувань зі спільним предметним значенням, у якому можна виділити кілька семантичних полів, а саме: значення протилежності, інтенсивності ознаки, неповноти ознаки. Такі форманти є загальнолітературною нормою словотвору, характеризуючи водночас науковий стиль (біологічної, хімічної, медичної підмов). Здебільшого препозитивні форманти іншомовного походження мають співвідносні з ними за значенням власнемовні афікси.

Продуктивним у студентській аудиторії є, на нашу думку, зіставлення запозичених і автохтонних префіксів, здатних передавати близькі або тотожні значення. Це стосується також і словотворчих формантів, яким надається статус терміноелементів – стандартних частин композитних утворень. Мова йде і про базові кореневі терміноелементи (антропоморфеми), які формують основні поняття медицини, і препозитивні форманти, й постпозитивні терміноелементи.

Погоджуємося з думкою Л. Симоненко, що з компонентами, кожен з яких містить у собі постійну семантичну ознаку, створюються своєрідні стандартні словотвірні структури-формули, які вносять елемент системності в терміносистему медичних наук [10]. Це уможлиблює поділ термінів-композитів на лексико-тематичні групи: терміни на позначення захворювань (*міопатія, глікемія*), назви медичних наук та їх розділів (*невропатологія, травматологія*), назви процесів, систем дослідження, лікування (*термометрія, гастроскопія, оксигенотерапія*) та ін.

Отже, в термінотворенні медичної й біологічної галузей спостерігаємо значну кількість

спеціалізованих засобів словотвору. Розглянувши основні особливості та способи творення медичних термінів, доходимо висновку, що під час роботи над термінами вищевказаної сфери слід приділяти значну увагу засвоєнню інтернаціональних терміноелементів і правил їх сполучуваності.

Практичною реалізацією викладених вище положень стала розроблена автором система словотворчих завдань, запропонованих у навчальному посібнику [1] кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Відповідно до методики викладання іноземних мов і української мови як іноземної, система вправ зі словотвору покликана сприяти вільному розумінню студентами нової похідної лексики, розширенню потенційного запасу слів, а відтак – розвитку словотвірної компетентності в цілому.

Презентований комплекс вправ містить завдання, спрямовані на формування та вдосконалення навичок словотвірного й морфемного аналізу похідних слів. Досить продуктивними є завдання, що формують вміння добирати споріднені слова, а також утворювати нові лексеми зі словотворчих елементів професійно орієнтованої лексики. Наведемо приклади таких вправ.

Наведені вище типи завдань спрямовані на розвиток навичок членування похідних слів і творення термінів за поданими моделями, розуміння значень міжнародних терміноелементів у складі медичного терміна, уміння класифікувати незнайому лексику на основі її структурних особливостей, а також систематизацію лексичних знань.

Фрагмент 1.

1. Проаналізуйте ряди спільнокореневих слів із основами *людина, здоров'я, норма, медицина*, використовуючи матеріал Таблиці 6: Добірка словотвірних рядів (Грамотичний довідник "Let's learn Ukrainian together!").

що?	хто?	який?	що робити?
_____	_____	_____	_____

Фрагмент 2.

2. Від поданих слів утворіть прикметники, побудуйте словосполучення.

Медицина – _____ університет; диплом – _____ робота; стоматологія – _____ факультет; кардіологія – _____ центр; документ – _____ підтвердження; кафедра – _____ звіт.

Фрагмент 3.

3. Знайдіть спільнокоренені слова.

Склера, кардіологія, клінічний, трахея, клініка, трахеїт, кардит, клініцист, склероз, тахікардія.

Фрагмент 4.

4. Прочитайте словосполучення. Поміркуйте, від яких слів утворені прикметники.

Адміністративний корпус _____
 кардіологічний корпус _____
 морфологічний корпус _____
 фізико-хімічний корпус _____
 санітарно-гігієнічний корпус _____
 стоматологічний корпус _____
 фармацевтичний корпус _____

Висновки. Розгляд проблеми застосування елементів словотвору у практиці викладання мови іноземній аудиторії покликаний засвідчити, що формування словотвірної компетентності студентів-медиків є одним із основних чинників лексичної роботи на різних етапах вивчення української мови. Вивчення особливостей слово- й термінотворення в мові є одним зі способів семантизації нових слів, а також засобом формування у студентів-іноземців лексичної та загальномовної компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вивчаймо українську разом! : Навчальний посібник для іноземних студентів / Н.В. Місник, О.С. Мірошніченко, В.В. Квіцинська, О.Ю. Ніколаєва; за ред. проф. Н.П. Литвиненко. Київ: Фенікс, 2022. 104 с.
2. Грещук В., Грещук О. Словотвір і текст: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2022. 223 с.
3. Дзеньдзюра Н. Методика вивчення словотвору української мови іноземними студентами. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. № 2. С. 27–32.
4. Литвиненко Н.П., Місник Н.В. Термін і терміно-система в контексті інноваційних технологій мовної підготовки. Інноваційна педагогіка. 2021. Науковий журнал. Випуск 32. Том 2. С. 98–103.
5. Мацюк З. Лінгвістична база методики викладання словотвору української мови як іноземної. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків: ХНУ ім. В.Н. Караїна, 2009. Вип. 14. С. 137–144.
6. Місник Н.В. Дерииваційні процеси як аспект формування термінологічного фонду медичної науки. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л.В. Туровська. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2019. Вип. 5. С. 261–267.
7. Мірошніченко О.С. Словотвірний компонент у мовному навчанні іноземних студентів медичного профілю. Інноваційна педагогіка. Науковий журнал. Випуск 42. Видавничий дім «Гельветика». 2021. С. 84–88.
8. Рагіна Ж. Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування : дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2017. 298 с.
9. Симоненко Л. О. Історична тяглість розвитку української наукової термінології. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64 (1). С. 320–329.
10. Степанюк Г.М., Думанська Л.Б. Особливості викладання української морфеміки та словотвору іноземним студентам технічних закладів вищої освіти. Мова. Одеса, 2021. № 35. С. 229–234.
11. Темник Г.Д. Засоби словотвору у вивченні української мови як іноземної. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». Острог, 2017. Вип. 64. Том 2. С. 148–151.
12. S. Baleghisaden. The effect of pair work on a word-building task. English Language Teachers Journal / ELT Journal. Oxford University Press. 2010. Volume 64/4. P. 405–413.
13. A. Sukying. Word Knowledge through Morphological Awareness in EFL learners. TESOL International Journal. 2020. 15 (1). P. 74–85.

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

CONDITIONS OF THE EFFICIENCY OF KNOWLEDGE INTEGRATION: THEORETICAL ASPECT

Автором узагальнено умови ефективності інтеграції знань у контексті філософії, педагогіки та шкільної освіти. Зазначено, що філософія, як фактор об'єднання для всіх галузей пізнання, обумовлює її інтеграційні процеси. Розкрито їх сутнісні аспекти щодо знань з точки зору таких законів філософії як перехід кількості в якість, єдність та боротьба протилежностей, заперечення заперечення. Узагальнено ідеї різних авторів щодо важливих умов інтеграції в шкільній освіті та необхідності врахування факторів, які сприяють ефективності здійснення інтегративного підходу до змісту навчання закладів загальної середньої освіти.

Охарактеризовано умови інтеграції знань і з точки зору едукативної інтегративної теорії освітньої інтеграції, теорії, яка незалежна від галузі дослідження і яка будується на системі логічно взаємопов'язаних законів та їх наслідків. Потлумачено закони корелятивності, імперативності і доповнювальності, їх закономірності та наслідки у контексті інтегративних процесів та елементів інтеграції.

Закцентовано увагу на умову, яка є особливо важливою та не виконується ні у випадку синтезу елементів, ні у формуванні комплексів і систем, – збереження індивідуальних властивостей інтегрованих елементів і знань зокрема. Її результатом є можливість структуризування знань як за предметним, так і за проблемним принципом. Зазначено про необхідність і водночас проблематичність вибору критеріїв для визначення порогових значень.

Звернено увагу, що ефективність інтеграції знань пов'язана і з використанням дидактичних принципів, а саме: гармонійності, координації, локалізації, призначення і суперпозиції знань. Водночас наголошено, що у практиці інтеграції знань реалізуються різні, часто суперечливі підходи до неї, що призводять до порушення низки особливо значущих дидактичних принципів.

Ключові слова: дидактична інтегративна теорія, ефективність, закони, інтеграція знань, принципи, умови, філософія, шкільна освіта.

The author summarizes the conditions for the effectiveness of the integration of knowledge in

the context of philosophy, pedagogy and school education. It is noted that philosophy, as a unifying factor for all branches of knowledge, also conditions integration processes. Their essential aspects regarding knowledge are revealed from the point of view of such laws of philosophy as the transition of quantity into quality, unity and the struggle of opposites, denial of denial. The ideas of various authors regarding the important conditions of integration in school education and the need to take into account factors that contribute to the effectiveness of the implementation of an integrative approach to the content of education in general secondary education institutions are summarized.

The conditions of knowledge integration are also characterized from the point of view of educational integrative theory – a scientific theory of educational integration, a theory that is independent of the field of research and is based on a system of logically interconnected laws and their consequences. The laws of correlativity, imperativeness and complementarity, their regularities and consequences in the context of integrative processes and elements of integration are explained.

Attention is focused on a condition that is particularly important and is not fulfilled either in the case of the synthesis of elements or in the formation of complexes and systems – the preservation of individual properties of integrated elements and knowledge in particular. Its result is the possibility of structuring knowledge both according to the subject and according to the problem principle. The necessity and, at the same time, the problematic nature of the selection of criteria for determining threshold values are indicated.

It is noted that the effectiveness of knowledge integration is also related to the use of didactic principles, namely: harmony, coordination, localization, assignment and superposition of knowledge. At the same time, it is emphasized that in the practice of knowledge integration, different, often contradictory approaches to it are implemented, which leads to the violation of a number of particularly significant didactic principles.

Key words: didactic integrative theory, efficiency, laws, integration of knowledge, principles, conditions, philosophy, school education.

УДК 37.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.13>

Павелко В.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки,
дошкільної та початкової освіти
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виконання державних стратегічних завдань реформування змісту освіти обумовлює потребу інтеграції. Розвиток інтегративних тенденцій як суттєвої ознаки сучасного наукового й прикладного знання набуває особливого значення сьогодні, зважаючи на інформаційне переважання навчально-пізнавального процесу. Відповідно проблема інтеграції знань є багатогранною та актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У контексті теми дослідження вагомими є праці С. Батишева, Н. Бібік, І. Бега, І. Зязюна, В. Кремена,

Н. Ничкало, О. Савченко (сучасні тенденції розвитку педагогічної теорії і практики); П. Атутова, С. Гончаренка, І. Козловської, В. Моштук, С. Клепка (методологічні підходи до формування змісту освіти на інтегративній основі); А. Беляєвої, С. Батишева, М. Берулави, А. Грітченка, Р. Гуревича, В. Жукова, С. Клепка, І. Козловської, Д. Коломійця, В. Кулішова, В. Сидоренка, Я. Собка (теоретичні та методичні аспекти інтеграції загальноосвітньої та професійної підготовки здобувачів) тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи результати

проведених досліджень й багатоаспектність поняття «інтеграція», важливим є виокремлення й узагальнення теоретичної основи умов ефективності інтеграції знань.

Мета статті – визначити й узагальнити умови ефективності інтеграції знань у теоретичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Для осмислення умов ефективності інтеграції знань визначимо відповідні чинники інтеграційних процесів у філософському й освітньому контекстах.

Основи філософії є фактором об'єднання для всіх галузей пізнання, тому й інтеграційні процеси обумовлюються її законами, а саме [8]:

1) Перехід кількості в якість, тобто це виникнення якісно нових знань, методів навчання й виховання під час інтегративного навчання.

2) Єдність та боротьба протилежностей. Інтеграція й диференціація становлять діалектичну єдність, оскільки ці категорії одночасно й взаємно виключають, і передбачають, і збагачують, й обумовлюють і доповнюють одна одну.

3) Заперечення заперечення. Йдеться про наступність у розвитку знань. Закон ґрунтується на поетапності домінування інтеграції або диференціації.

Узагальнюючи наслідки законів філософії, у контексті інтеграції знань, можемо стверджувати, що їх ефективність обумовлюється систематичністю інтегрування й водночас необхідністю диференціації та почерговістю змінюваності цих процесів.

Інтеграційні процеси, елементи інтеграції визначаються й законами едукативної інтегративної – цілісної теорії освітньої інтеграції, наукової теорії, незалежної від галузі дослідження. Вони логічно взаємопов'язані, утворюють систему, в якій: «перший закон встановлює аксіоматичні властивості (атрибути) інтеграції, другий – постулює саме поняття «інтеграція» та його суттєві ознаки, а третій – охоплює діалектично протилежний процес (диференціацію), що забезпечує можливість розвитку інтегративних процесів» [5, с. 8]:

1. Закон корелятивності. Елементи інтеграції мають мати властивості, які забезпечують здатність до узгодженої взаємодії (корелятивність).

2. Закон імперативності. Процес є інтегративним тоді й тільки тоді, коли виконуються такі умови: поява якісно нових властивостей як результат інтеграції; наявність системно-структурного характеру зінтегрованого об'єкта; існування декількох його стабільних станів; збереження індивідуальних ознак елементів інтеграції.

3. Закон доповнювальності. **Встановлює** зв'язки інтеграції та диференціації, оскільки інтегративні процеси зумовлюють процеси диференціації й навпаки.

«Здатність знань як до інтеграції, так і до диференціації свідчить про наявність у них інваріантної частини (фундаментальні знання); про їх здатність до квантування; дидактичний потенціал знань, який визначає здатність до їх використання та перетворення, поетапно знаходиться у резерві то інтеграції, то диференціації» [4, с. 385].

Застосування кожного з вище зазначених законів передбачає наявність відповідних результатів, зазначає І. Козловська [4]. Зокрема наслідками закону корелятивності є те, що елементи інтеграції:

– мають бути достатньо однорідними (для збереження здатності до взаємодії);

– мають бути достатньо різномірними (для запобігання їх синтезу);

– мають мати критичні (порогові) значення, починаючи з яких взаємодія є ефективною. Водночас реалізація принципу локалізації, тобто взаємодія суто предметних знань, призводить їх до підсумовування, а принципу суперпозиції, тобто взаємодія проблемних (інтегрованих) знань, породжує нові знання.

Відповідно до закону імперативності, його наслідків, то «наявність системно-структурного характеру зінтегрованого об'єкта суттєва за формування комплексів та синтетичних об'єктів, проте практично не відіграє ролі в інших видах взаємодії (наприклад, міжпредметних зв'язках). ... Особливо важливою умовою є збереження індивідуальних властивостей інтегрованих елементів – ця умова не виконується ні у випадку синтезу елементів, ні у формуванні комплексів і систем» [4, с. 383]. Вона реалізується, як правило, у міждисциплінарній взаємодії, але не гарантує об'єкту-результату ні синтетичності, ні системності.

Тому інтеграція є єдиним процесом взаємодії елементів, який характеризується й забезпеченням системності кінцевого результату процесу, й збереженням індивідуальних властивостей елементів інтеграції. «Саме це поєднання ознак інтеграції забезпечує можливість існування декількох стабільних станів зінтегрованого об'єкта, що особливо важливо у дидактиці» [4, с. 383].

Наслідками закону імперативності також є: результат інтегративного процесу – система; збережені індивідуальні властивості елементів інтегрованих знань – це можливість структурування знання й за предметним, і за проблемним принципами; нелінійність функціональних залежностей між параметрами інтегрованої системи; обсяг інтегрованих знань є меншим, ніж елементів знань, які інтегруються (як результат якісних перетворень елементів); дуалізм знань, тобто можливість їх структурування, або прояв предметного чи інтегративного (проблемного) характеру знань відповідно до умов й зокрема збереження індивідуальних ознак елементів; якісна зміна елемента, як їх

вхід у структуру інтегративної системи під час її формування [4].

Важливим є й наслідок закону доповнюваності, а саме: поява порогового значення процесу диференціації й навпаки. Зумовлює це критичне значення наростання інтегративного процесу. Водночас потрібно враховувати розвиток усіх компонент дидактичної системи: змісту, форм та методів навчання, управління тощо. «Елементи інтеграції повинні мати критичні (порогові) значення, починаючи з яких їх взаємодія є ефективною: суть цього наслідку полягає в реалізації інтеграції, яка спрямована на оптимальну, ефективну взаємодію елементів (очевидно, що взаємодія може бути у загальному випадку і шкідливою, і малоефективною)» [4, с. 385].

Необхідним і водночас проблематичним є вибір критеріїв для визначення порогових значень, тобто однієї чи декількох величин для кожного параметра знань. «Очевидно, що ці значення можуть бути різними для одного і того ж параметра в різних типах навчальних закладів чи для різних цілей» [4, с. 385], Критерії обумовлюються як загальним аспектом (наприклад, інформаційне перевантаження за надмірної диференціації), так конкретизованим (для окремих навчальних закладів, курсів тощо). Оптимальне співвідношення інтегративного та диференційованого підходів у дидактичній системі забезпечує застосування властивостей кон'юнкції, а саме: утворене або сформоване висловлювання є істинним тоді й тільки тоді, коли істинні усі вихідні висловлювання, і є хибним, коли хибне хоча б одне з них [4].

Тобто у контексті законів едукативної інтегративності та їх наслідків факторами, які забезпечують ефективність інтеграції знань є: корелятивність; критичні (порогові) значення, починаючи з яких взаємодія є ефективною, а відповідно й вибір для їх визначення критеріїв (однієї або декількох величин для кожного параметра знань); збереження індивідуальних властивостей інтегрованих елементів; наявність і інтеграції, й диференціації з урахуванням властивостей кон'юнкції.

Ефективність інтеграції знань обумовлюється також використанням дидактичних принципів, а саме [4, 5]:

– гармонійності, тобто одиничне знання або вміння має проникнути в систему інших знань та вмінь так, щоб забезпечити загальний результат – формування особистості, мінімальний – формування цілісної системи загальноосвітніх та фахових знань (студентів);

– координації, тобто встановлення зв'язків між навчальними предметами й соціальною практикою. Створення можливості для визначення ступеня як інтегративності, так і фундаментальності знань. Ступінь інтегративності знань характеризується кількістю різномірних елементів знань у

всій цій системі знань. Зокрема ступінь інтегративності навчального курсу визначається кількістю елементів, використаних з різних галузей предметних знань. Ступінь фундаментальності знань обумовлюється кількістю елементів фундаментальних знань відносно загальної кількості елементів у всій цій системі знань. Наприклад, підсистема предметних знань з відповідної галузі знань;

– призначення знань, тобто необхідність логічного й достатнього обґрунтування конкретної (загальноосвітньої або професійною) мети залучення кожної підсистеми знань у зміст навчання. Цей принцип має особливо важливе значення у професійній освіті. Також є одним із дієвих способів боротьби з навчальним перевантаженням;

– суперпозиції знань, тобто інтеграція проблемних знань породжує нові знання, а саме: елементи проблемних знань між собою взаємодіють, збагачуються та доповнюються;

– локалізації. Інтеграція тільки предметних знань призводить до їх об'єднання – це відбувається підсумовування інформації. За своєю сутністю такий підхід не є інтегративним і сприяє перевантаженню змісту навчання другорядною та застарілою інформацією. Як наслідок виникає нагальна потреба архівації та згортання зайвої інформації.

Відповідно особливості педагогічної інтеграції є об'єднання за усіма складовими навчально-виховного процесу: зміст, форми, методи, що спричиняє розширення. Сучасні вчені-педагоги [7], визначаючи шляхи реалізації інтегративного підходу в освіті, виокремлюють інваріантні функції педагогічної інтеграції: методологічну, технологічну, розвивальну.

Сьогодні розрізняють три рівні інтеграції. Кожний із них має свою логічну структуру: базис (кооперуюча дисципліна), завдання (проблема базової дисципліни), знаряддя (теоретичний і технічний інструментарій базової та суміжних дисциплін), зазначає Д. Коломієць [6]. Перший рівень дидактичної інтеграції – асиміляція дисциплінарного інструментарію. Другий – синтез взаємодіючих наук на основі деякої базової дисципліни, виключаючи просте механічне злиття або поглинання одного предмета іншим. Третій – формування нової навчальної дисципліни з власним предметом вивчення (наприклад, створення інтегративного курсу).

Інтегративний підхід до змісту освіти, зокрема інтеграція знань, має базуватися на проектуванні дидактичного процесу, гарантуванні запланованого кінцевого результату та завершеності процесу навчання, акцентуванні уваги на структуру й зміст знань як основних елементів освіти, зазначає Я. Собко [9].

На думку В. Сидоренка, умови інтеграції навчальних дисциплін базуються на таких дидактичних аспектах: «супідрядність функцій окремих навчальних дисциплін; економічність ущільнення та концентрація навчального матеріалу, усунення дублювання у його вивченні; сталість інтеграційного базису, інтеграція навчальних предметів на основі одного з них; наявність достатнього обсягу навчального матеріалу, який може бути засвоєним на базі іншої дисципліни» [1, с. 333].

Узагальнивши ідеї різних авторів щодо інтеграції в навчанні у закладах загальної середньої освіти, С. Клепко зазначає [3]:

1. Зміст сучасної шкільної освіти не можна будувати навколо якогось одного центру інтеграції знань як обраного абсолюту. Освітній процес має базуватися на ідеї полііцентричної інтеграції, тобто характеризуватися наявністю декількох основних центрів інтеграції – мови, математики, філософії, технології, мистецтва тощо.

2. Інтеграція в освіті – це не стільки об'єднання предметних галузей у межах нових інтегральних навчальних дисциплін, скільки взаємопроникнення фундаментальних інформаційних структур, звичок мислення та діяльності у весь зміст шкільної освіти.

3. Інтегративні процеси в навчанні більше сприяють прискоренню диференціації наукового знання, ніж формуванню єдиної науки.

Важливими є й інші умови, які сприяють ефективності здійснення інтегративного підходу до змісту навчання [2, 4, 5]:

1. Визначення основи для об'єднання навчальних одиниць.

2. Орієнтація на домінуючі для предметної галузі знання та операційно-діяльні процесуальні структури цих знань. Це дидактичне положення є загальним для інтеграції у будь-якій предметній галузі. Тобто соціальний досвід учня як цілісний результат освоєння дійсності – це й знання, як теоретичне цілісне засвоєння такої дійсності, й способи діяльності, що забезпечує реалізацію отриманих знань.

3. Розвиток інструментарію набуття знань, прийомів опрацювання матеріалу, роботи з різними джерелами інформації, загальнонавчальних умінь. Завдання педагога – створення комфортних умов психолого-педагогічного супроводу й надання підтримки в самореалізації.

4. Ступінь інтегрованості знань впливає на якість їх засвоєння. Тобто кількість знань, яка опановується, не залежно від етапу навчання чи системи (навчального курсу, теми, модуля тощо) має мати максимальний обсяг, який не можна перевищувати, бо є ризик «розвалити» систему.

5. Необхідність враховувати наявність й уникати:

а) лжеінтеграції – маскування за терміном «інтеграція» процесів, які не є інтеграційними у науковому сенсі;

б) реалізації у практиці інтеграції знань різних, часто суперечливих підходів до неї, що призводить до порушення низки принципово важливих дидактичних принципів.

Висновки. Умови ефективності інтеграції знань першочергово визначаються законами філософій та едукативної інтегративності, їх наслідками. Важливим є використання відповідних дидактичних принципів та врахування інших необхідних умов інтеграції навчальних дисциплін, змісту освіти. Тобто формування нових зв'язків між інтеграцією знань та загальними компонентами дидактики. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні теоретико-практичних основ інтеграції знань молодших школярів та готовності до неї педагогів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грітченко А. Інтеграція змісту техніко-технологічної підготовки вчителя трудового навчання в педагогічному ВНЗ. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*: зб. наук. пр. Випуск 18. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. С. 332–337.

2. Жуков В.П. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до інтегрованого навчання учнів основної школи. дис. д-ра філософії. 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2020. 366 с.

3. Клепко С.Н. Інтегрована освіта і поліморфізм знання. Київ – Полтава – Харків: ПОУПОПП, 1998. 360 с.

4. Козловська І.М., Гаврилук М.В. Можливості використання закономірностей інтеграції у процесі вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу. *Молодий вчений*. №5(81). 2020. С. 382–387.

5. Козловський Ю., Козловська І. Теоретичні основи та можливості практичного застосування едукативної інтегративності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія педагогічні науки. 2014. № 41. С. 7–11.

6. Коломієць Д.І. Інтеграція знань з природничо-математичних і спеціальних дисциплін у професійній підготовці учителя трудового навчання. Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2000.

7. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.

8. Сидоренко В.К. Інтеграція трудового навчання і креслення (дидактичний аспект). К.: УДПУ, 1995. 141 с.

9. Собко Я.М. Теоретико-методичні основи впровадження інтегративних курсів у професійно-технічній освіті: навч.-метод. посіб. Львів: Норма, 2014. 134 с.

ВАЖЛИВІСТЬ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗНАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

THE IMPORTANCE OF MANAGEMENT KNOWLEDGE FOR STUDENTS OF DESIGN SPECIALTIES

Ця стаття розглядає важливість управлінських знань для студентів дизайнерських спеціальностей і акцентує увагу на необхідності впровадження менеджменту в креативні професії. Зростаючий попит на інновації та креативність у сучасному світі робить дизайнерів ключовими учасниками суспільного розвитку. Проте, традиційна професійна освіта у дизайні не завжди надає необхідні навички управління, що створює неефективність в реалізації проєктів.

Стаття аналізує переваги, які може забезпечити вивчення управлінської теорії і методик для студентів дизайнерських спеціальностей. Вона висвітлює роль менеджменту у забезпеченні ефективного планування, координації і контролю процесу творчої роботи. Застосування менеджменту може допомогти оптимізувати витрати ресурсів, збільшити продуктивність та покращити якість дизайнерських рішень.

Сфера дизайну швидко розвивається, тому важливо включити управлінські компетенції у навчальні програми дизайнерських спеціальностей. Це дозволить студентам ефективніше реагувати на виклики сучасного ринку та досягати успіху у своїй професійній діяльності. Ділова спритність, лідерські якості та уміння працювати в команді стануть вагомими активами для студентів дизайнерських професій у подальшій кар'єрі.

Також стаття розглядає потенційні переваги для бізнесу, якщо дизайнери отримують підготовку в управлінні. Інтеграція управлінських знань у дизайнерську практику може підвищити ефективність комунікації між дизайнерами, клієнтами та різними відділами компанії. Це сприятиме більш плавному і координованому процесу розробки та реалізації проєктів, що збільшить конкурентоспроможність організації.

У підсумку, стаття закликає до впровадження менеджменту в навчальні програми для студентів дизайнерських спеціальностей, зазначаючи, що володіння управлінськими компетенціями стане ключовим чинником успіху в сучасному світі креативних професій. Професійно підготовлені дизайнери-менеджери зможуть впливати на розвиток індустрії та принести інновації в свою сферу діяльності, сприяючи створенню стійкого і успішного майбутнього.

Ключові слова: дизайн, професійна освіта, дизайн-менеджмент, управління, креативні професії, інновації.

This article explores the importance of management knowledge for students of design specialties and emphasizes the need to integrate management into creative professions. The growing demand for innovation and creativity in the modern world makes designers crucial contributors to social development. However, traditional professional education in design often falls short in providing essential management skills, leading to inefficiencies in project implementation.

The article analyzes the benefits that studying management theory and methodologies can offer students of design specialties. It highlights the role of management in ensuring effective planning, coordination, and control of the creative process. Applying management principles can help optimize resource allocation, increase productivity, and enhance the quality of design solutions.

As the design industry rapidly evolves, incorporating management competencies into design education becomes essential. This will enable students to respond more effectively to the challenges of the contemporary market and achieve success in their professional endeavors. Business acumen, leadership qualities, and teamwork skills will become valuable assets for students pursuing design careers.

The article also considers potential advantages for businesses if designers receive management training. Integrating management knowledge into design practice can enhance communication between designers, clients, and various departments within a company. This will facilitate a smoother and more coordinated development and implementation process for projects, ultimately boosting organizations' competitiveness. In conclusion, the article advocates for the incorporation of management education into the curricula for students of design specialties, highlighting that possessing management competencies will be a key factor for success in the modern world of creative professions. Professionally trained designer-managers will have the ability to influence industry development and bring innovation to their field, contributing to the creation of a sustainable and successful future.

Key words: design, professional education, design management, management, creative professions, innovation.

УДК 7.05-057.87:005.94
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.14>

Пасько О.М.,

канд. пед. наук, доцент,
декан факультету дизайну
Київського національного університету
технологій та дизайну

Кравченко М.С.,

викладач кафедри мультимедійного
дизайну
Київського національного університету
технологій та дизайну

Постановка проблеми. Важливість управлінських знань для студентів дизайнерських спеціальностей полягає в тому, що вони допомагають створити синергію між креативністю та ефективним управлінням проєктами. Зростаючий попит на інновації та креативність у сучасному світі ставить дизайнерів в центр суспільного розвитку, але успіх у роботі креативного професіонала не обмежується лише творчим потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Катрін Бест, авторка книги "Design Management: Managing Design Strategy, Process, and Implementation", виокремлює необхідність знань дизайн-менеджменту для студентів дизайнерських спеціальностей, оскільки вона розуміє важливість поєднання креативності з ефективним управлінням проєктами, підкреслюючи, що успішний дизайнер повинен об'єднати креативність

з управлінськими навичками, щоб ефективно втілювати свої ідеї в життя та досягати успіху в дизайн-індустрії [3, с. 12]. Дослідження показують, що оволодіння дизайн-менеджментом допоможе студентам розвивати повний спектр навичок, що є ключовими для успішної кар'єри в сучасному дизайн-середовищі.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Більшість досліджень доводять, що традиційна професійна освіта у дизайні, часто зосереджена на розвитку творчих здібностей та художньої експресії, може не надати необхідних навичок управління, таких як планування, організація, контроль та комунікація. Внаслідок цього, проекти можуть зіштовхуватися з неефективністю, затримками, перевищенням бюджету та недосяжними цілями. З'являється необхідність виділити, які саме знання з менеджменту необхідні дизайнерам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета. Визначення основних управлінських навичок в сфері дизайну.

Методи: теоретичний аналіз наукової літератури та мережі Інтернет, педагогічні спостереження, практичний досвід дизайнерів.

Виклад основного матеріалу дослідження:

Впровадження менеджменту в креативні професії стає необхідністю, щоб оптимізувати творчі зусилля та реалізувати ідеї в практичних та вдалих проектах. Навички управління допоможуть дизайнерам здійснювати ефективно планування роботи, раціонально розподіляти ресурси, встановлювати реальні терміни виконання та ефективно спілкуватися з командою, клієнтами та стейкхолдерами.

Успішна інтеграція управлінських знань допоможе забезпечити практичне втілення креативних ідей, дозволить студентам виявляти сильні та слабкі сторони проекту, управляти ризиками та забезпечить створення реалістичних та досяжних цілей [2], [3], [4]. Крім того, це забезпечить удосконалення комунікаційного процесу між різними структурами організації та забезпечить співпрацю між різними відділами які працюють над проектом.

Дослідження доводять, що впровадження управлінських знань у креативні професії підвищує шанси на успішне втілення інноваційних ідей, підсилює конкурентоспроможність на ринку праці та сприяє стійкому розвитку дизайнерських проєктів. Важливо виділити основні вміння якими повинен володіти дизайнер [7], [8].

Основні складові успішного проєкту: дедлайн, кошторис, якість кінцевого продукту.

На початку розробки проєкту дизайнер має дослідити ринок. Це дослідження дозволяє з'ясувати, хто є цільовою аудиторією продукту та дозволить дизайнеру створити рішення, які будуть відповідати потребам та очікуванням майбутніх користувачів. Дослідження ринку допомагає

з'ясувати, які проблеми або потреби є у сфері, в якій він планує працювати. Це допомагає зосередити увагу на розробці продуктів, які будуть дійсно корисними та популярними. Дослідження ринку дозволяє вивчити конкурентів, їхні продукти та підходи до дизайну. Це допомагає зрозуміти, в чому ви можете бути унікальними та чим ваш продукт може відрізнятися від інших на ринку.

Враховуючи, що ринкові умови постійно змінюються. Дослідження дозволяє підготувати дизайнера до того, що може зустрітися на ринку, і підібрати оптимальні рішення. Знання про ринок допомагає дизайнеру зробити продукт більш привабливим та відповідним потребам клієнтів. Це може збільшити шанси на успіх проєкту і задоволеність клієнтів.

Враховуючи вищесказане, студентів необхідно навчити досліджувати ринок продуктів, так як це є важливим аспектом їхньої підготовки в якості дизайнерів. Також це дозволить студентам знайти ідеї та натхнення для своїх проєктів.

Наступним етапом є керування часом проєкту. Керування часом є критично важливою складовою успіху будь-якого проєкту, незалежно від його масштабів або галузі. Ефективне керування цим ресурсом допомагає встановити, що роботу буде завершено вчасно. Виконання термінів є ключовим для задоволення потреб клієнта та збереження довіри до дизайнера.

Відомо, що затримки в проєкті можуть призвести до збільшення витрат більше, ніж передбачалося. Це може негативно позначитися на бюджеті і рентабельності проєкту. Часовий графік допомагає уточнити послідовність дій і завдань, що сприяє кращому плануванню ресурсів, людських потоків та матеріалів. Оптиміальне керування часом допомагає уникнути перевантаження команди або окремих учасників проєкту, що може призвести до зниження продуктивності та виснаження.

Коли часом керують ефективно, дизайнер може більш уважно працювати над рішеннями, витрачати менше часу на зайві зміни і забезпечувати вищу якість роботи. Плановані терміни дозволяють ідентифікувати можливі ризики та забезпечувати належне управління ними, щоб запобігти потенційним затримкам. Адаже вчасне закінчення проєкту забезпечує задоволення клієнтів і можливість отримати позитивні рекомендації та повторні замовлення.

Часовий графік допомагає відстежувати прогрес проєкту, виявляти затримки та приймати необхідні корективні заходи особливо якщо це командна робота.

Взагалі, ефективне керування часом дозволяє збільшити шанси успіху проєкту, знизити ризики його невиконання та покращити загальну продуктивність команди.

Вміння планувати час проєкту дає дизайнеру можливість прорахувати бюджет. Це наступне вміння яким має володіти дизайнер. Часовий графік проєкту є основою для оцінки затрат ресурсів, зокрема робочих годин, оплати праці, матеріалів та інших витрат, пов'язаних з виконанням проєкту.

Оцінка часових рамок допомагає дизайнеру приблизно зрозуміти кількість ресурсів, необхідних для виконання проєкту. Наприклад, яка кількість годин потрібна для розробки концепції, виготовлення прототипів, тестування та налагодження. Це дозволяє також адаптувати бюджет в разі неочікуваних змін або затримок в проєкті.

Володіння навиками планування часу та прорахунку бюджету дозволяє дизайнерам бути більш професійними та відповідальними у виконанні своїх проєктів.

Кожен проєкт має свої сильні та слабкі сторони, тому під час його виконання можуть виникати проблеми, а саме ризики. Вони несуть за собою збільшення часу та витрат на проєкт.

Вміння визначати ризики є ключовим для успішного управління та забезпечення виконання проєктів з мінімальними негативними наслідками. Визначення ризиків допомагає дизайнерам та учасникам проєкту заздалегідь ідентифікувати можливі проблеми або загрози, які можуть виникнути протягом роботи.

Тому студенту необхідно вміти ретельно аналізувати всі аспекти проєкту, включаючи цілі, обсяг, ресурси, терміни та вимоги замовника. Визначати, які етапи проєкту можуть бути складними та вимагатимуть особливої уваги.

Важливим є вміння обговорювати ризики з учасниками команди, залученими до проєкту. Кожен член команди може внести свої власні знання та досвід для виявлення потенційних ризиків.

Інноваційними є методи, такі як «мозковий штурм», аналіз "SWOT" (переваги, недоліки, можливості, загрози) та інші техніки, щоб ідентифікувати ризики з різних точок зору.

Також, вплив мають зовнішні фактори, такі як зміни в ринкових умовах, законодавстві, технології та інші фактори, що можуть впливати на проєкт.

Визначення ризиків дозволить дизайнерам розробити план управління ризиками, що включатиме стратегії їх зниження, виявлення та контроль негативних подій і, в разі потреби, плани реагування на них. Це допоможе забезпечити більш успішну реалізацію проєкту та зменшити вплив непередбачених подій.

Узагальнюючи весь матеріал, зрозуміло, що студентам дизайнерських спеціальностей важливо вивчати та практикувати ключові поняття та принципи управління, що допоможуть їм успішно втілювати свої креативні ідеї в практичні проєкти. Тому оволодіння принципами проєктного менеджменту допоможе студентам організувати та

керувати своїми проєктами ефективно. Це включає: визначення мети, складання плану робіт, розподіл завдань, контроль та управління ризиками.

Здатність ефективно спілкуватися з командою, замовниками та стейкхолдерами є критичною для успіху проєктів. Студенти повинні вчитися чітко висловлювати свої ідеї та вміти слухати інших.

Також, розуміння та оптимальне використання ресурсів (часу, бюджету, людських ресурсів) допоможе уникнути зайвих витрат та підвищить продуктивність роботи.

Важливо вивчати основи маркетингу та дослідження ринку, щоб зрозуміти потреби та вимоги цільової аудиторії та створити продукти, що їх задовольняють.

Управління проєктами часто вимагає лідерських якостей та вміння працювати в команді. Студентам варто розвивати свої лідерські навички та вміння співпрацювати з іншими. У дизайні можуть виникати зміни та непередбачувані обставини. Важливо вчитися адаптуватися до нових ситуацій та швидко змінювати стратегії. Розуміння бізнес-аспектів дизайну, таких як фінанси, продажі та правові аспекти, допоможе студентам зрозуміти економічну сторону своєї професії.

Висновки. Отже виділивши основні моменти з якими зіштовхуються дизайнери в своїй роботі, важливим є впровадження менеджменту в навчальний план всіх дизайнерських спеціальностей.

Управлінські знання допоможуть дизайнерам розвивати навички, які є необхідними для успішного виконання проєктів. Це дозволяє їм зростати як професіоналом та отримувати більше можливостей для кар'єрного росту.

Знання з управління проєктами дозволяє дизайнерам краще планувати, керувати ресурсами, контролювати ризики та досягати поставлених цілей вчасно та в межах бюджету. Це допомагає підвищити продуктивність та ефективність роботи.

В цілому, впровадження в дизайн освіту управлінських знань допомагає дизайнерам бути більш компетентними, більш успішними та більш ефективними у своїй професійній діяльності. Воно додає цінності до їхньої творчої роботи та допомагає побудувати стабільні та успішні кар'єрні перспективи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kathryn Best "Design Management: Managing Design Strategy, Process, and Implementation" 2006. с. 12–26.
2. Royal College of Art: Royal College of Art Launches New City Design MA Programme Aalto веб-сайт. URL: <https://www.rca.ac.uk/news-and-events/news/royal-college-art-launches-new-city-design-ma-programme/>

3. Stanford University: "Design Thinking and the Art of Innovation" веб-сайт. URL:<https://stacks.stanford.edu/file/druid:qn758pg5219/TR217.pdf>

4. Aalto University: "The Design Process Management course is truly multidisciplinary" веб-сайт. URL:<https://www.aalto.fi/en/news/the-design-process-management-course-is-truly-multidisciplinary>

5. Keio University: "Design and Management" веб-сайт. URL: <http://www.sdm.keio.ac.jp/en/>

6. What is Design Management? веб-сайт. URL: http://www.dmi.org/?What_is_Design_Manag

7. Ліголенко Л.О. Дизайн-менеджмент як методологія пошуку та впровадження інновацій. Академічний огляд Д. 2020. No 2 (53) с. 64–75.

8. Design Delivers 2018: HOW DESIGN ACCELERATES YOUR BUSINESS. веб-сайт. URL: <https://ddc.dk/en/design-delivers-%202018-how-design-accelerates-your-business>

9. The-New-Design-Frontier-from-InVision веб-сайт. URL: <https://www.invisionapp.com/inside-design/the-new-design-frontier-explore-the-widest-reaching-report-on-how-design-affects-business/>

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ПОШУК ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ З ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ОЛІМПІЙСЬКИЙ, ПРОФЕСІЙНИЙ ТА АДАПТИВНИЙ СПОРТ»

SEARCH OF WAYS TO IMPROVE THE SYSTEM ASSESSMENT OF KNOWLEDGE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS FROM THE EDUCATIONAL COMPONENT «OLYMPIC, PROFESSIONAL AND ADAPTIVE SPORTS»

Стаття присвячена проблемі підготовки майбутніх фахівців в сфері фізичної культури і спорту до майбутньої професійної діяльності, набуття відповідними фахівцями професійних компетентностей. Основна увага зосереджується на описі нестандартних підходів до оцінювання знань здобувачів вищої освіти в межах освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт», який входить до циклу професійної підготовки фахівців в сфері фізичної культури і спорту. Запропонований нами вид оцінювання знань при викладанні освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт» застосовується в двох варіантах. Перший варіант спрощений. Другий варіант є більш складним і вимагає відповідної підготовки від викладача (уміння чітко роз'яснити правила), а також максимальної ввічливості у заняття здобувачів вищої освіти, оскільки треба не тільки обміркувати, які питання поставити супернику, але й добре зважити чи зможе він сам відповісти на поставлене питання й не втратити бали, які належать усій команді. Зазначається, що застосування в практиці професійної підготовки майбутніх фахівців в сфері фізичної культури і спорту, зокрема (в межах освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт») авторського підходу до оцінювання знань позитивно позначається на отриманні у здобувачів вищої освіти по-перше, мінімально необхідного досвіду стосовно стратегічного мислення, по-друге, вироблення відповідальності за власні знання та дії (наявність старанності в контексті підготовки до занять), по-третє, відчуття команди та вироблення взаємодії її представників, по-четверте, включення у роботу усіх без виключення здобувачів вищої освіти в межах одного заняття, по-п'яте, подальше формування мотивації до покращення засвоєння інформації майбутніми фахівцями в сфері фізичної культури і спорту (в яких наявні психологічні травми пов'язані з оцінюванням знань), а також зменшення стресового фактору для таких здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: майбутні фахівці в сфері фізичної культури і спорту, удосконалення,

система оцінювання знань, освітній компонент «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт».

The article is devoted to the problem of training future trainers for future professional activities, acquisition of professional competencies by relevant specialists. The main focus is on the description of non-standard approaches to the assessment of the knowledge of higher education students within the educational component «Olympic, professional and adaptive sports», which is included in the cycle of professional training of specialists in the field of physical culture and sports. It is noted that the type of assessment proposed by us in teaching the educational component «Olympic, professional and adaptive sports» was used in two versions. The first option is simplified. The second option is more difficult and requires good preparation of the teacher (the ability to clearly explain the rules), maximum inclusion in the classes of students of higher education, since it is necessary not only to consider what questions to ask the opponent, but it is also good to consider whether he can answer the question himself and not lose the points that belong to the whole team. It is noted that the application in practice of professional training of future specialists in the field of physical culture and sports, in particular (within the educational component «Olympic, professional and adaptive sports») the author's approach to the assessment of knowledge also has a positive effect on the achievement of higher education seekers, firstly, the minimum required experience in strategic thinking, secondly, development of future trainers' responsibility for their own knowledge and actions (the presence of diligence in the context of preparation for classes), thirdly, the feeling of the team and the development of the interaction of its representatives, fifth, further formation of motivation to improve the assimilation of information by future specialists in the field of physical culture and sports (in which there are psychological injuries associated with the assessment of knowledge), and also reducing the stress factor for such students of higher education.

Key words: future specialists in the field of physical culture and sports, improvement, knowledge assessment system, educational component «Olympic, professional and adaptive sports».

УДК 371.13:75
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.15>

Бабич В.І.,
докт. пед. наук,
професор кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Янович І.В.,
Заслужений майстер спорту України,
викладач кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Малькова Я.П.,
аспірантка кафедри олімпійського та професійного спорту
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Вступ. Підготовка майбутніх фахівців професійної діяльності залишається актуальною в сфері фізичної культури і спорту до майбутньої проблемою. Пошук нових технологій навчання

та нестандартних підходів до оцінювання знань, на наш погляд, є одним з оптимальних шляхів набуття професійних компетентностей фахівці в сфері фізичної культури і спорту, зокрема в межах освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт». Про актуальність пошуку нових підходів до оцінювання майбутніх фахівців в сфері фізичної культури і спорту зазначає В. Стоянов [6]. На думку науковця, останнім часом в педагогічній практиці чітко простежується напрям розробки й апробації методів і засобів, основою яких є сучасні інноваційні технології – упровадження нового в педагогічний процес [6].

Зауважимо, що метою вивчення навчальної дисципліни «Олімпійський і професійний та адаптивний спорт» є вивчення історії і розвитку олімпійського руху, його ідеалів і принципів, місця в системі явищ, сучасного громадського життя, організаційно-правових і економічних основ олімпійського та адаптивного спорту, розуміння його гуманістичної та соціальної значущості, надання майбутнім спеціалістам необхідних знань, умінь і навичок в сфері олімпійського, професійного спорту та адаптивного для їх застосування в подальшій професійній діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз наукової літератури тури засвідчує, що проблемі пошуку шляхів удосконалення системи оцінювання знань майбутніх фахівців в сфері фізичної культури і спорту, майже не висвітлюється в науковій літературі. Між тим, не аби яку цінність в межах даної публікації відіграють наукові праці Р. Ахметова, С. Бубки, Н. Волкової, Л. Оніщук, В. Платонова, Н. Степанченко, В. Стоянова, Т. Туркот, В. Шаверського та інших.

Мета дослідження полягає у розкритті алгоритму та особливостей застосування запропонованого нами підходу до оцінювання знань «інтелектуальна дуель» в межах освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт».

Виклад основного матеріалу дослідження. Запропонований нами та впроваджений в практику (в межах освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт») авторський підхід до оцінювання знань «інтелектуальна дуель» виокремлений нами як самостійний, хоча його певним чином можна вважати модернізацію «Синон-методу», суть якого полягає у виявленні емоційної стійкості студента, котрий розміщується перед іншими студентами й має відповідати на провокаційні питання, «ударяючи» по його найболючіших місцях, зберігаючи при цьому емоційну рівновагу, що, певним чином, може свідчити про готовність студента до взаємодії з людьми в ролі керівника трудового колективу або його члена [2; 7].

Відмінність виду оцінювання «інтелектуальна дуель» від синон-методу полягає в тому, що він,

по-перше, не передбачає емоційного випробування окремого студента в тому вигляді як це відбувається за вимогами синон-методу, по-друге, у даному випадку для студентів створюються рівні умови, у яких вони опиняються, по-третє, основна увага оцінювання зосереджується на закріпленні отриманих раніше знань завдяки максимальній активізації здобувачів вищої освіти у незвичайних умовах, по-четверте, запропонований підхід до оцінювання також передбачає командні дії (тобто відчуття плеча), а не навпаки, що пропонується синон-методом (де всі здобувачі наступають на одного).

Даний вид оцінювання при викладанні освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт» ми застосовували в двох варіантах (I варіант – спрощений, II варіант – ускладнений), починаючи зі спрощеного варіанту.

Умови застосування даного виду оцінювання (відповідно I варіанту) полягають у наступному. Після розподілу здобувачів вищої освіти на дві команди від кожної команди студенти делегують по одному представнику команди, який візьме участь в інтелектуальній дуелі зі своїм «ві за ві». Зазначений підхід до оцінювання корисно застосовувати в межах будь-якого освітнього компоненту (навчальної дисципліни), бажано після вивчення курсу, коли здобувачі вищої освіти отримали значний обсяг інформації із зазначеного освітнього компоненту. Важливо зауважити, що участь у занятті приймають по черзі усі здобувачі вищої освіти. Студенти, які вийшли на «інтелектуальна дуель», сідають один перед одним на стільці (або, якщо є можливість, стають за кафедри (трибуни). Кожен з дуелянтів по черзі задає один одному питання відповідно матеріалу, який пропонувався здобувачам вищої освіти протягом вивчення усього курсу (як на лекційних, семінарських заняттях, так і відповідно матеріалу, який мав бути засвоєний студентами самостійно). Кожна відповідь на питання оцінюється по десятибальній шкалі спеціально обраними експертами (тобто кращими студентами та викладачем, склад яких у загальній кількості має бути не менш трьох чоловік, при цьому викладач лише слідує, щоб при виставленні балів не було зверхності до кожного окремого студента, який надає відповідь). Завдання кожного студента полягає в тому, щоб задати питання, на яке його «ві за ві» не зміг би відповісти, або дати неправильну (чи неповну) відповідь і набрати якомога менше балів. Таким чином, кожен із дуелянтів задає одне одному по черзі від трьох і більше питань (в залежності від того, скільки часу виділяється викладачем). Для того, щоб інші представники обох команд глибше занурювались у заняття, кожному із дуелянтів надається право на одну підказку від представників своєї команди. Але таку підказку має надати тільки той студент,

на якого випав вибір за випадковим жеребкуванням. Наприклад, усі представники команди обирають собі порядковий номер від одного і до, у залежності від того, скільки студентів у команді. Таким чином, дуелянт, який потребує допомоги у спеціальному кошику (сумці і т.д.) із заплученими очима обирає аркуш, на якому зображений номер. Відповідно, дуелянту може надати підказку тільки студент (представник його команди), який за заздалегідь обраним номером відповідає витягнутому дуелянтом номеру з кошику. Такий підхід вимагає обов'язковості (готовності) від усіх без виключення студентів, оскільки не володіючи матеріалом, студент може підвести всю команду. Саме у зв'язку з вищезазначеним, про проведення оцінювання знань у такому вигляді викладач оголошує студентам заздалегідь, що, у свою чергу, збуджує відчуття відповідальності навіть у тих студентів, які не відрізнялись високим прагненням до навчання.

Важливо зауважити, що студент, котрий надає допомогу, також оцінюється експертами, тільки максимальна кількість балів у даному випадку становить не більше семи балів. Як варіант, за дозволом викладача, у разі, якщо студент не може надати допомогу дуелянту зі своєї команди, йому дозволяється користуватись конспектами або навчально-методичним забезпеченням (книга, навчальний посібник, словник тощо). Але, по-перше, це повинно відбуватись за край незначний проміжок часу (наприклад 30–45 секунд), по-друге, така підказка оцінюється від максимальної – 4 бали.

Це необхідно для того, щоб повністю занурювались у сам процес не тільки відмінники, але й усі без виключення студенти на основі розуміння, що саме від них багато в чому може залежати перемога своєї команди, яка обов'язково має бути нагороджена оцінками.

Оцінювання діяльності майбутніх фахівців відіграє вкрай важливе значення. У зв'язку з цим, враховуючи модульну систему, згідно якої загальна кількість балів (100 б.) набувається студентом шляхом поточної перевірки теоретичних знань та практичних умінь, модульних робіт та самостійної (в окремих випадках науково-дослідної роботи) роботи в нашому випадку ми пропонували студентам бонус від 15% (що відповідно до загальної суми балів передбачалась для оцінювання знань студентів) за II місце. Й до 25% за I місце в дуелі. Такий стимул відіграє вкрай важливу роль, оскільки підвищує інтерес, спрямування до перемоги.

II варіант запропонованої нами методу оцінювання є дещо складнішим й вимагає від студентів стратегічного мислення (яким ми застосовували в межах третього етапу експерименту). За умовами його проведення кожній з команд надається

«банк» у розмірі – 200 балів. Перед тим, як озвучити саме питання (умовно означимо учасників дуелі: «дуелянт – I» та «дуелянт – II») «дуелянт I» починає торг з його «ві за ві». Суть торгу полягає у наступному: наприклад, «дуелянт I» починає зі слів «ставлю 10 балів, що мій «ві за ві» не дасть повної відповіді (або взагалі не зможе відповісти) на поставлене мною питання». При цьому важливо зазначити, що вартість ставки може визначатись індивідуально в залежності від того наскільки складне пропонується питання. У той час, «дуелянт II», ще до того, як йому (дуелянт I) озвучить питання, має прийняти або не прийняти ставку. У разі прийняття «дуелянтом II» ставки й надання відповіді на питання ставка подвоюється (тобто становить 20 балів, які переходить до команди «дуелянта II»). Якщо «дуелянт II» не приймає запропоновану ставку, його команда автоматично втрачає половину від зробленої ставки, не почувши питання (тобто якщо первинна ставка була 10 балів, то відповідно команда «дуелянта», що відмовився відповідати, втрачає 5 балів). У разі, якщо ставка приймається, а відповіді на поставлене питання немає або вона є неповною в залежності від того на, що була зроблена ставка «дуелянта I», його команда отримує 10 балів, а також право на наступне питання, оскільки відповідно другого варіанту запропонованого нами методу право на питання до «дуелянта» протилежної команди отримується в разі надання відповіді на поставлене питання його «ві за ві».

Оскільки відповідно зазначених правил (проведення оцінювання студентів за авторським методом) стратегічно вигідно першому задавати питання, на початку торгів починає задавати питання представник тієї команди, яка, наприклад, перша відповідь на будь-яке поставлене питання викладачем відповідно отриманого раніше матеріалу з вивченого освітнього компоненту.

Як і у попередньому випадку, поки учасники вступають у інтелектуальний двобій, інші представники команд також мають можливість на активні дії. Так у разі, якщо один з «дуелянтів» не відповідає на поставлене йому питання, будь-хто з представників його команди може подвоїти ставку (при згоді «дуелянта», який пропонував питання) і дати відповідь на нього. У разі, якщо представник команди відповідає правильно, подвоєна ставка може переходити в особистий рахунок представника команди (резерв команди), який він зможе використати в потрібний час. Якщо представник команди відповідає неправильно, «дуелянт», який пропонував питання, повинен ще вдвічі підвищити ставку (що буде становити вже 40 балів) і відповісти сам на поставлене ним питання. Це є *обов'язковим!* Якщо відповідь є неточною або невірною взагалі, усі бали переходять до протилежної команди.

Це, у свою чергу, по-перше, може слугувати стримуючим фактором дуелянта, який прагне задати першим найскладніше питання, і сам не може правильно й повно відповісти на нього, оскільки в такому разі вся його команда може втратити у чотири рази більше, ніж була першо-чергова ставка.

Як бачимо, другий варіант запропонованого нами методу оцінювання є дещо складнішим й вимагає, по-перше, гарної підготовленості самого викладача (уміння чітко роз'яснити правила); по-друге, максимальної включеності у заняття студентів, оскільки треба не тільки обміркувати, які питання поставити супернику, але й добре зважити чи зможе він сам відповісти на поставлене питання й не втратити бали, які належать усій команді.

Висновки. Застосування в практиці професійної підготовки майбутніх фахівці в сфері фізичної культури і спорту, зокрема (в межах освітнього компоненту «Олімпійський, професійний та адаптивний спорт») авторського підходу до оцінювання знань «інтелектуальна дуель» позитивно позначається на отриманні у здобувачів вищої освіти по-перше, мінімально необхідного досвіду стосовно стратегічного мислення, по-друге, вироблення у фахівці в сфері фізичної культури і спорту відповідальності за власні знання та дії (наявність старанності в контексті підготовки до занять), по-третє, відчуття команди та вироблення взаємодії її

представників, по-четверте, включення у роботу усіх без виключення здобувачів вищої освіти, по-п'яте, подальше формування мотивації до більш кращого навчання здобувачів з наявністю психологічних травм пов'язаних з оцінюванням знань, а також зменшення стресового фактору для таких здобувачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ахметов Р. Ф., Шаверський В. К. Проблеми й перспективи формування професійної майстерності фахівців фізичної культури засобами інноваційних технологій. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1519/1/07arfizit.pdf>
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навч.-методич. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Оніщук Л. М. Олімпійський спорт : навч. посіб. для студентів денної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. 135 с.
4. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування. Київ : Перша друкарня, 2020. 704 с.
5. Платонов В., Бубка С., Павленко Ю. Олімпійський спорт в сучасній Німеччині. *Наука в олімпійському спорті*. 2020. № 2. С. 85–89.
6. Стоянов В. А. Інформаційні технології як інструментальна основа підготовки вчителів фізичної культури в умовах інформатизації суспільства. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. URL: <https://scholar.google.com.ua/>
7. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Кондор, 2019. 608 с.

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FORMATION OF HEALTH-SAVING COMPETENCE IN MEDICAL STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Експорт освітніх послуг є наразі одним із найпріоритетніших напрямів розвитку вищої професійної освіти. Сьогодні Україна має всі можливості для модернізації медичної освіти відповідно до вимог часу. Сучасне суспільство вимагає від викладачів та студентів здоров'язбережувальної грамотності. Розробляється низка освітніх технологій, спрямованих на оптимізацію особистого здоров'я. Наразі важливо підтримувати на належному рівні потенціал закладів вищої освіти, зокрема медичних, з підготовки висококваліфікованих кадрів, здатних ефективно виконувати завдання збереження і зміцнення власного здоров'я та здоров'я інших, що підвищує вимоги до здоров'язбережувальної компетентності майбутніх працівників у галузі медицини.

У статті авторами розглядається проблема практичного впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес медичних закладів вищої освіти. Визначено особливості навчальних дисциплін загального циклу: «Фізичне виховання», «Гігієна та екологія», «Профілактична медицина» та «Оздоровча рекреаційна рухова активність» їх значення для формування медико-профілактичних компетенцій у студентів усіх спеціальностей. Зосереджено акцент на проблемі формування здоров'язбережувальної компетентності у студентів на заняттях з фізичного виховання. Авторами представлено аналіз проблеми масовості питань, щодо збереження і зміцнення не тільки суспільного, а й особистого здоров'я. Проаналізовано науково-дослідну діяльність студентів медичних закладів вищої освіти з позицій формування в них здоров'язбережувальної компетентності. Узгоджено результати, отримані у студентських дослідницьких роботах, з даними інших авторів. Окреслено перспективу перегляду низки навчальних програм вищої медичної освіти з метою наповнення їх практичним змістом, який сприятиме формуванню медико-профілактичних компетенцій у студентів усіх спеціальностей.

Ключові слова: студенти медичних закладів вищої освіти, компетентнісний підхід, здоров'язбережувальна компетентність, стан здоров'я, організація харчування, фізичне виховання.

The export of educational services is currently one of the most priority directions for the development of higher professional education. Today, Ukraine has all the opportunities to modernize medical education in accordance with the requirements of the times. Modern society requires health literacy from teachers and students. A number of educational technologies aimed at optimizing personal health are being developed. Currently, it is important to maintain at an appropriate level the potential of higher education institutions, in particular medical ones, for training highly qualified personnel capable of effectively performing the tasks of preserving and strengthening one's own health and the health of others, which increases the requirements for the health-preserving competence of future workers in the field of medicine.

In the article, the authors consider the problem of practical implementation of the competence approach in the educational process of medical institutions of higher education. The peculiarities of the educational disciplines of the general cycle: "Physical education", "Hygiene and ecology", "Preventive medicine" and "Healthy recreational motor activity" and their importance for the formation of medical and preventive competencies in students of all specialties are determined. Emphasis is placed on the problem of forming health-preserving competence among students in physical education classes. The authors present an analysis of the problem of the mass of issues related to the preservation and strengthening of not only social, but also personal health. The research activity of students of medical institutions of higher education was analyzed from the standpoint of the formation of health-saving competence in them. The results obtained in student research papers have been reconciled with the data of other authors. The perspective of revising a number of educational programs of higher medical education is outlined in order to fill them with practical content that will contribute to the formation of medical and preventive competencies in students of all specialties.

Key words: students of medical institutions of higher education, competence approach, health-preserving competence, state of health, food organization, physical education.

УДК 613.956

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.16>

Бадрак Т.В.,

викладач циклової комісії фізичного виховання та здорового способу життя Черкаської медичної академії

Гордієнко Н.О.,

викладач циклової комісії фізичного виховання та здорового способу життя Черкаської медичної академії

Шевченко В.В.,

викладач циклової комісії фізичного виховання та здорового способу життя Черкаської медичної академії

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Зазначимо, що студенти відрізняються від усіх інших категорій населення особливим соціальним статусом, специфічними умовами навчальної діяльності, побутом та способом життя, що робить цю групу надзвичайно вразливою в соціальному плані та схильною до впливу негативних чинників суспільного життя.

Згідно з даними досліджень у різних закладах вищої освіти України, навчальний процес істотно позначається на здоров'ї та працездатності

студентів. Дані щорічних медичних оглядів свідчать про те, що під час вступу до закладу освіти від 25% до 37% студентів вже мають серйозні відхилення здоров'я [2, с. 11]. А це не може не позначатися негативно на їх фізичній і розумовій працездатності, а отже, уповільнювати процес адаптації до нових умов навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі ми маємо констатувати наявність підвищеного інтересу до розробки концепції здоров'язбереження студентської спільноти,

формування навичок до здорового способу життя, необхідних компетенцій до культури здоров'я. Відмітимо, що проблему формування здоров'язбережувальної компетентності та культури здоров'я, здорового способу життя неодноразово підкреслювали вітчизняні вчені (О. Баштовенко, В. Донченко, І. Корженко, Л. Лехолетова, Т. Миронюк, О. Кабацька, Д. Оленєв, О. Ткачук та ін.): найтриваліший робочий день, довгі транспортні переміщення містом через особливості розташування клінічних баз, необхідність роботи після навчання в бібліотеці, на кафедрах із препаратами, робота в контакті з хворими, нічні чергування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Принагідно зазначимо, що за даними низки авторів (М. Гриньова, Г. Корж, С. Іванчикова, А. Рубан, С. Станєва), кількість студентів із фізичним, психічним напруженням і перенапруженням становить від 30% до 60% і має стійку тенденцію до наростання від молодших до старших курсів. А це визначає дедалі більший інтерес до розроблення концепції здоров'язбереження здобувачів вищої освіти у медичних вишах країни. Успішне розв'язання проблеми підвищить якість професійної підготовки студентів, а отже, підвищить конкурентоспроможність вітчизняної медичної освіти на світовому ринку послуг.

Мета статті полягає в аналізі науково-дослідної роботи студентів медичних вишів з позицій формування в них здоров'язбережувальної компетентності

Виклад основного матеріалу. Сучасна система навчання вітчизняних закладів вищої освіти характеризується активним впровадженням компетентнісного підходу на всіх щаблях освіти, у тому числі й у вищій школі. Це зумовлено необхідністю інтеграції студентів у міжнародний освітній простір, суттєвим збільшенням темпів оновлення наукових знань, потребою розвитку навички їх ефективного, зокрема й самостійного вмотивованого опанування.

Інтегруючи матеріали, наведені різними авторами, можна дійти висновку, що компетентність – це складне поняття, що містить достатній обсяг знань, умінь і навичок, які в сукупності з особистісним ставленням до предмета діяльності дають змогу спеціалістові ухвалювати рішення та нести за них відповідальність у своїй професійній царині. Необхідно зазначити, що нині організації вищої освіти отримали замовлення на формування за підсумками навчання зрілого фахівця як у професійному, так і в особистісному плані [1, с. 115].

Однак існує низка проблем у практичному впровадженні компетентнісного підходу у вищій школі, пов'язаних насамперед із необхідністю визначення найбільш значущих компетенцій у межах вивчення того чи іншого курсу, зміни методів

роботи викладацького складу, а також способів оцінювання отриманих результатів.

У діяльності медичних освітніх організацій особливого значення набуває формування медико-профілактичних компетенцій у студентів усіх спеціальностей. На думку А. Рубан, «культура здоров'я студентів – це складне, багатовимірне соціальне явище, що характеризує ступінь розвитку системи формування позитивних цінностей у молоді» [5, с. 350]. Опановування професією медика передбачає відповідальне ставлення до власного здоров'я, фізичну та психологічну стійкість до стресогенних факторів, а також неухильне дотримання принципу «почни з себе», глибоке розуміння здоров'я як найвищої цінності. Саме ці аспекти слугуватимуть мірою професійної та особистісної компетенції в питаннях здоров'язбереження.

Ми погоджуємось із думкою С. Станєвої в тому, що у загальному розумінні формування здоров'язбережувальної компетентності, навчання грамотності у сфері здоров'я передбачає наявність в студентської спільноти навичок збереження, зміцнення здоров'я, а також турботи про нього, формування умінь зберігати, зміцнювати й використовувати здоров'я та дбайливо ставитися до нього, що досягається шляхом виконання таких завдань:

- формувати знання про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, взаємозв'язк організму людини з природним, техногенним і соціальним середовищем;

- розвивати мотивацію до піклування про власне здоров'я, удосконалювати фізичні, соціальні, психічні та духовні чинники;

- виховувати в студентів потребу бути здоровим, що є важливою життєвою цінністю, свідоме бажання вести здоровий спосіб життя;

- розвивати вміння приймати рішення щодо власних дій;

- дати можливість самостійного набуття досвіду щодо збереження свого здоров'я з урахуванням фізичного стану;

- шляхом виконання практичних дій у повсякденному житті набути досвіду збереження власного здоров'я та здоров'я оточуючих [6, с. 160].

Аналіз проблематики дозволяє поділити її на три основні напрями: формування здоров'язбережувальних компетенцій і здоров'язбережувального простору у виші, стан здоров'я здобувачів вищої освіти та оцінка якості їх життя, суб'єктивна оцінка стану власного здоров'я [3, с. 105].

Проте питанням здоров'язбережувальної спрямованості безпосередньо змісту й організації навчальної діяльності у виші не приділено достатньої уваги. Насторожує і той факт, що основним джерелом інформації про здоровий спосіб життя для студентів є засоби масової інформації:

газети, теле- і радіорепортажі (46%). Рідко використовується інформація, отримана зі спеціальної літератури, матеріалів лекцій і семінарів вишу (14%) [4, с. 125].

На наш погляд, одним із найбільш перспективних курсів для формування у студентської аудиторії медичних ВНЗ ціннісного ставлення до власного здоров'я є курс гігієни та заняття з фізичного виховання, адже основу добробуту людини становить її фізичне здоров'я та високий рівень стресостійкості.

У рамках вивчення тем гігієни харчування, праці, дітей і підлітків, комунальної гігієни порушується значна кількість питань, що стосуються збереження і зміцнення не тільки громадського, а й особистого здоров'я. Найчастіше виникає дисонанс між тим, як повинно бути (згідно з нормативними документами), і тим, як у реальних умовах розв'язуються багато питань гігієнічного спрямування, що спонукає студентів проводити власні науково-дослідні роботи, аналізувати причини ситуації, що склалася. Особливо важливою є підтримка такої ініціативи викладачами, які мають досвід не тільки педагогічної, а й науково-дослідної діяльності.

Для розв'язання окресленої проблеми дослідження ми провели анкетування 177 студентів вищої освіти (148 дівчат і 29 юнаків) Черкаської медичної академії з різних аспектів їхнього способу життя. Для вивчення питань організації харчування студентів та визначення їх рівня рухової активності розроблено спеціальний опитувальник.

Технічною базою дослідження стало використання Google Форми для онлайн-анкетування, в якому взяли участь 177 учасників освітнього процесу 1-4-х курсів різних факультетів. Серед них були представники 4-го курсу – 28,3%, 3-го курсу – 27,3%, 2-го – 22,2% і 1-го курсу – 16,2%. Середній вік респондентів становив 21 рік.

Крім того, 50 студентів 3-го курсу всіх факультетів пройшли додаткове поглиблене анкетування щодо деяких аспектів їхнього способу життя. Опитувані були ознайомлені з правилами проведення анкетування, дали згоду на участь в опитуванні, а також опрацювання отриманих даних.

Першочерговою проблемою, що найгостріше хвилює сучасних студентів, є проблема організації харчування. У зв'язку з цим перший блок запитань був присвячений питанням харчування (режим харчування, уподобання в їжі, критерії вибору продуктів).

Другий блок анкетування включав запитання, пов'язані зі станом здоров'я. Запитання стосувалися як оцінки свого здоров'я загалом, так і наявності скарг на головний біль, болі в спині, животі, дратівливість, поганий настрій, відчуття занепокоєння. Крім того, було отримано дані про тривалість

нічного сну в навчальні та вихідні дні та ступінь задоволеності життям.

Студенти сформували базу даних і проаналізували отримані матеріали.

Аналіз організації харчування показав, що кількість приймання їжі у $33,3 \pm 3,7\%$ опитаних становить не більше ніж 2 рази на день, $42,2 \pm 3,4\%$ – 3 рази, $15,7 \pm 4,2\%$ – більше ніж 3 рази. Лише 1 раз на день приймають їжу $8,8 \pm 4,3\%$ студентів. Середній час між прийманням їжі становив 6,5 годин, що не відповідає принципам раціонального харчування. Однією з вагомих причин такої ситуації є розклад навчального дня студентів, складений без урахування часу, необхідного для приймання їжі. Таким чином, у свідомості студентів формується певна суперечність між тим, чого їх навчають (режим харчування – одна з найважливіших складових поняття раціональної організації харчування), і тими умовами, в яких вони перебувають. На наш погляд, принциповим є питання, що стосується формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця – чи зможе медичний працівник, який не має звички харчуватися раціонально, навчати цього своїх майбутніх пацієнтів?

Виявлено, що на сніданок найпопулярнішими стравами є каші ($43,1 \pm 3,4\%$) і хлібобулочні вироби ($42,2 \pm 3,4\%$); на обід – м'ясні страви ($48 \pm 3,3\%$), а також легкий перекус у зв'язку з відсутністю часу на повноцінний обід ($42,2 \pm 3,4\%$), що порушує умови раціонального харчування; на вечерю – гарячі страви ($74,5 \pm 2,3\%$). Під час оцінки раціону харчування студентів було відзначено знижене споживання фруктів і овочів, що може сприяти розвитку гіповітамінозів, зниженню працездатності та реактивності організму. Насторожує і той факт, що в переважній кількості респондентів – майбутніх медичних працівників пріоритетну роль у виборі харчових продуктів відіграють смакові якості.

Так, під час вибору їжі головними чинниками стали смакові якості страв ($82,4 \pm 1,9\%$), вартість продуктів ($54,9 \pm 3,0\%$). На поживну цінність їжі, що вживається, звертають увагу менше половини опитаних ($45,1 \pm 3,4\%$). Встановлено, що при оцінці свого харчування $52,0 \pm 3,1\%$ респондентів не розцінюють його як здорове, а $44,1 \pm 3,4\%$ – оцінили як здорове з невеликими порушеннями.

Це дає підставу звернути особливу увагу на вивчення цього питання не тільки в рамках курсу гігієни, а й у рамках клінічних дисциплін.

Хронічні захворювання мають $32,0 \pm 3,7\%$ опитаних, серед яких чільну позицію посів гастрит ($62,8 \pm 2,8\%$), $6,0 \pm 4,4\%$ студентів вже мають підвищений рівень холестерину і $4,0 \pm 4,5\%$ – підвищений артеріальний тиск. Слід зазначити, що $14,7 \pm 4,2\%$ респондентів страждають на надлишкову масу тіла, але не вважають за потрібне розв'язувати цю проблему.

Щотижня погане самопочуття відзначають $45,0 \pm 5,5\%$ студентів, $40,0 \pm 5,7\%$ – головний біль, $55,0 \pm 4,9\%$ – дратівливість і погані настрої, $44,0 \pm 5,5\%$ – відчуття занепокоєння. Близько чверті опитаних повідомляють про болі в животі ($22,0 \pm 6,5\%$), спині ($20,0 \pm 6,6\%$), безсонні ($21,0 \pm 6,5\%$) і запамороченнях ($22,0 \pm 6,4\%$). При цьому переважна більшість студентів перебувають у стані дефіциту сну в навчальні дні – менше ніж 8 годин сплять $47,0 \pm 5,4\%$ опитаних, менше ніж 5 годин – $42,0 \pm 5,6\%$. Водночас більшість респондентів оцінюють своє здоров'я як добре ($55,0 \pm 5,0\%$) і задовільне ($37,0 \pm 5,9\%$) та значною мірою задоволені своїм життям ($47,0 \pm 5,3\%$), що поряд із великою кількістю скарг з боку здоров'я свідчить про недостатню сформованість у них здоров'язбережувальної компетентності.

Проаналізований нами матеріал показує, що проблема формування здоров'язбережувальної компетентності для студентів медичних закладів вищої освіти на заняттях з гігієни та фізичного виховання є вельми актуальною, тому що здоров'язбережувальна поведінка дає змогу молодим людям, як майбутнім медичним працівникам, тобто представникам тієї професії, котра стосується безпосередньо здоров'я людини, набутти знань і вмінь у сфері збереження і зміцнення свого здоров'я.

Висновки. Проведення подібних опитувань, на кшталт нашого, у різних формах, зокрема й привабливій для молоді онлайн-версії, важливе з тієї позиції, що, відповідаючи на поставлене запитання, молода людина обов'язково зверне увагу на ту чи іншу проблему, що стосується власного здоров'я.

Робота за принципом «рівний – рівному», коли студенти проводять такі дослідження серед своїх колег по навчанню, є психологічно комфортнішою для молоді та не викликає відторгнення нав'язаної думки старших. Це вкрай важливо для формування усвідомленого ставлення до власного здоров'я. Медичний працівник, який дотримується принципів здорового способу життя, має всі підстави навчати їм своїх пацієнтів.

Самостійне проведення студентами повного циклу наукового дослідження

(ідея – ініціатива – формування опитувальника – розробка механізму анкетування, вибір контингенту – проведення анкетування – збір та обробка первинного матеріалу, аналіз результатів дослідження) дає підставу вважати таку форму діяльності одним зі способів формування компетенцій, необхідних майбутньому медичному працівнику.

Узгодженість результатів, отриманих у студентських дослідницьких роботах, свідчить про надзвичайну актуальність обговорюваної проблеми та дозволяє переглянути чинні навчальні програми вищої медичної освіти з метою наповнення їх практичним змістом, який би сприяв формуванню медико-профілактичних компетенцій у студентів усіх спеціальностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воскобойнікова Г.Л. Валеологічні аспекти соціального партнерства освітніх і медичних закладів у здоров'язберігаючій діяльності сучасного педагога. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2015. Вип. 24(34). С. 115–117.
2. Казін Е.М. Проблема збереження здоров'я і розвитку учнів в системі освіти в умовах її модернізації. *Валеологія*. 2018. № 2. С. 10–15.
3. Омельчук О., Слобожанінов А., Ляхова І. Формування здоров'язбережувальних компетентностей студентів засобами інфокомунікаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2022. Серія 15. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. № 6. С. 105–109.
4. Потужній О., Поліщук В. Здоров'язбережувальна освіта та формування її компетентностей у студентів в освітньому середовищі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. 2022. № 1. С. 124–129.
5. Рубан А.К. Формування навичок здорового способу життя у соціально неадаптованих підлітків. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 9(14). С. 349–363.
6. Станєва С.В. Вплив фізичної культури на всебічний розвиток та адаптацію дітей з особливими освітніми потребами в контексті соціальних відносин. *Journal of Danubian Studies and Research*. 2023. 12 (2). С. 157–165.

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК І САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК СКЛАДОВІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AND SELF-EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS AS COMPONENTS OF THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Стаття присвячена проблемі професійного саморозвитку і самовиховання майбутніх фахівців, що є складовими сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. Зокрема, перед сучасними закладами вищої освіти юридичного профілю стоїть завдання – ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців для формування їх професійної майстерності.

Важливою формою освітнього процесу в умовах воєнного стану виступає самостійна робота майбутніх фахівців, яка пов'язана з вихованням мислення майбутніх фахівців та є умовою для створення самостійної думки, пізнавальної активності особистості.

Проаналізовано різні твердження вітчизняних вчених до трактування змісту таких понять: «самопізнання», «самостійна робота», «самовиховання», «саморозвиток», «технологія професійного самовиховання», які націлені на формування професійних знань майбутніх фахівців, розвиток умінь, вирішення питань та подолання проблеми самостійно робити висновки.

Розкрито основні завдання щодо організації самовиховання майбутніх фахівців та загальні вимоги, яких слід дотримуватись при організації й проведенні самостійної роботи в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Відмічено, що кожен компонент технології професійного самовиховання майбутніх фахівців є необхідним для успішного оволодіння процесом самовдосконалення.

Проведено дослідження з майбутніми фахівцями другого і третього курсів денної форми навчання Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ на визначення стану рівня здатності до саморозвитку і самоосвіти в умовах воєнного стану.

Проаналізовано показник розвитку мотивації, позитивного прагнення до самостійної роботи та розвиток професійно значущих якостей майбутніх фахівців: самостійність, ініціативність, активність.

Зазначено, що одним із шляхів вирішення проблеми може бути посилення і поглиблення самостійної роботи, адже самостійна робота націлена на формування професійного саморозвитку і самовиховання майбутніх фахівців в умовах воєнного стану, що спонукає до подолання проблеми самостійно обґрунтувати свої рішення.

Ключові слова: самопізнання, самовиховання, самоосвіта, професійний саморозвиток, технологія професійного самовиховання.

The article is devoted to the problem of professional self-development and self-education of future specialists, which are components of the modern educational process in the conditions of martial law. In particular, modern institutions of higher education of a legal profile face a task – effective professional training of future specialists for the formation of their professional craftsmanship.

An important form of the educational process in the conditions of martial law is the independent work of future specialists, which is related to the education of thinking of future specialists and is a condition for the creation of independent thought, cognitive activity of the individual.

Various statements of domestic scientists regarding the interpretation of the content of the following concepts were analyzed: «self-knowledge», «independent work», «self-education», «self-development», «technology of professional self-education», which are aimed at the forming of professional knowledge of future specialists, developing skills, solving questions and overcoming problems from an independent conclusions.

The main tasks regarding the organization of self-education of future specialists and general requirements are revealed, which should be observed when organizing and conducting independent work in institutions of higher education in the conditions of martial law. It was noted that each component of the technology of professional self-education of future specialists is necessary for the successful mastery of the process of self-improvement.

A study was conducted with future specialists of the second and third courses of full-time education of the Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs to determine the state of the level of ability to self-development and self-education in the conditions of martial law.

The indicator of the development of motivation, a positive desire for independent work and the development of professionally significant qualities of future specialists were analyzed: independence, initiative and activity.

It is noted that one of the ways to solve the problem may be to strengthen and deepen independent work, because independent work is aimed at the formation of professional self-development and self-education of future specialists in the conditions of martial law, which prompts to overcome the problem to independently substantiate their decisions.

Key words: self-knowledge, self-education, self-discipline, the professional self-development, technology of professional self-education.

УДК 378.017:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.17>

Білоус Т.Л.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін

Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх
справ

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сьогодні Україна перебуває в умовах воєнного стану, що суттєво змінюють основні положення військових так і цивільне життя країни. І це

автоматично означає, що змінюється умови життя кожного громадянина. У такі часи кожен громадянин, повинен намагатись реалізувати свої здібності, навички та знання.

В Законі України «Про освіту» записано, що освіта – це всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [1].

Перед сучасними закладами вищої освіти юридичного профілю стоїть завдання – ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців для формування їх професійної майстерності. Заклади вищої освіти, зокрема юридичні, покликані не лише давати знання майбутнім фахівцям, а саме головним чином навчити самостійно вчитися, думати, аналізувати, робити висновки тощо.

Формування творчої особистості майбутнього фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності є основним завданням вищої освіти. Передача знань від викладача до майбутніх фахівців відбувається від пасивних слухачів на активних організаторів, які вміють створювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти кращий результат і довести його правдивість. Важливою формою освітнього процесу в умовах воєнного стану виступає самостійна робота майбутніх фахівців яка повинна стати їх основою. Розвиток творчих здібностей, орієнтація на активні методи знань майбутніх фахівців переведено на індивідуалізоване навчання з урахуванням вимог та можливостей особистості в умовах воєнного стану.

Самостійна робота це діяльність, яка пов'язана з вихованням мислення майбутніх фахівців, а будь-який вид занять, що є умовою для створення самостійної думки, пізнавальної активності особистості пов'язаний із самостійною роботою.

Важливу роль у вирішенні завдань освітнього процесу відіграє самостійна робота, яка сприяє збільшенню реального часу для засвоєння навчального матеріалу кожним майбутнім фахівцем; здійсненню диференційованого підходу до навчання; посиленню індивідуалізації навчання; поглибленню вивчення навчальної діяльності; підвищенню мотивації навчання та вдосконаленню управління процесом навчання. Якщо самостійна робота майбутніх фахівців методично правильно організована, то це сприяє вихованню вдумливості, наполегливості, ініціативності, відповідальності, що має велике виховне значення для особистості.

Професійний саморозвиток є невід'ємною складовою особистісного саморозвитку. Вчений В. Г. Кремень визначає, що професійний саморозвиток здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, самореалізації як прагнення до самоактуалізації

на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та способів інтенсифікації цього процесу [2, с. 802].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Самостійна праця є основою навчання, такої думки дотримувались такі педагоги: А. Алексюк, Я. Коменський, О. Савченко, П. Підкасистий та інші. Як зазначає Н. І. Бойко, дуже гострою є проблема оптимального управління систематичною роботою особистості протягом усіх років навчання у закладах вищої освіти [3, с. 10].

Вчений В. В. Ягупов визначає, що самостійна пізнавальна діяльність розвиває та вдосконалює увагу, сприйняття, пам'ять, різні види мислення, уяву, почуття та волю особистості. Самопізнання – початковий етап самовиховання особистості, вивчення нею своїх властивостей, системи цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів та мотивацій, характеру, темпераменту, особливостей процесів пізнання. Самопізнання дає можливість самостійно визначити шляхи успіху в певній сфері діяльності, проаналізувати та удосконалити свою повсякденну діяльність» [4].

Самовиховання – знаходиться в нерозривному взаємозв'язку з вихованням, не тільки підкріплюючи, але і розвиваючи процес формування особистості. З точки зору психології, самовиховання – це усвідомлювана практична діяльність людини, яка спрямована на удосконалення особистості та вироблення позитивних і подолання негативних якостей, рис, звичок [5].

Перед усім самовиховання потребує від майбутніх фахівців знання і уміння про психічну діяльність людини, волю, свідомість, характер, почуття, темперамент, здібності, мотиви поведінки, інтереси, потреби, а також розкривають сутність самовиховання, методи і прийоми роботи над своєю особистістю.

Вчені відмічають (Н. Горбач, І. Ващенко, В. Тюріна), що самовиховання є складним процесом, в якому взаємодіють воля, емоції, інтелект, моральність, де проявляється весь духовний світ людини та свого місця і своєї поведінки в навколишньому світі. Емоційно-моральний характер самовиховання тісно поєднується з вольовим та інтелектуальним, утворюючи складну картину самозміни особистості майбутніх фахівців [6].

М. Супрун, підкреслює велику роль у формуванні готовності майбутніх фахівців особистісно-орієнтованого навчання, методів самоосвіти та самовиховання. Він зазначає, що самоосвіта і самовиховання – це процеси засвоєння людиною досвіду попередніх поколінь за допомогою внутрішніх душевних чинників, що забезпечують розвиток, які спрямовані на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, ідеалів та переконань.

Самоосвіта і самовиховання припускають певний рівень розвитку особистості, її самосвідомість, здібності до самоаналізу при свідомому зіставленні своїх вчинків з вчинками інших людей. Відношення людини до своїх потенційних можливостей, правильність самооцінки, уміння бачити свої недоліки характеризують зрілість людини і є передумовами організації самоосвіти та самовиховання [7].

Готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності як здатність і прагнення виконувати будь яку діяльність, що містить певну систему знань, умінь, навичок вольових якостей та професійних якостей особистості [8, с. 77]. Вчена розглядає здатність як функцію знань, вмінь та навичок, де знання це розуміння і зберігання у пам'яті системи фактів та їх узагальнення, що відображає реальну дійсність; уміння це можливість успішного виконання дій на основі набутих знань для вирішення поставлених завдань до заданих умов; навички це багаторазові повторення одних і тих самих дій в різних умовах, що доведені до автоматизму [8].

Поняття «готовність» на думку С. Д. Максименка є цілеспрямованим вираженням особистості, що включає її переконання, мотиви, почуття, погляди, інтелектуальні та вольові якості, знання, уміння й установки [9, с. 95].

Готовність майбутніх фахівців досягається в процесі загальнокультурної, професійно-виховної, спеціальної і професійної підготовки та є результатом всебічного розвитку особистості з вимогами, що зумовлені особливостям професійної діяльності.

Формулювання цілей і завдань дослідження. В цій науковій статті ми поставили за мету проаналізувати та експериментально перевірити основні особливості рівня здібностей майбутніх фахівців до саморозвитку та самовиховання в умовах воєнного стану, що є складовими сучасного освітнього процесу. Відповідно до мети визначені такі завдання дослідження: проаналізувати стан дослідження проблеми у філософській, психолого-педагогічній, науково-методичній літературі та практиці; обґрунтувати та експериментально перевірити рівень здібностей майбутніх фахівців до саморозвитку та самовиховання; сформулювати відповідні висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне самовиховання і саморозвиток – це діяльність, спрямована на удосконалення своєї особистості у відповідності з вимогами професії до людини. Особистісний саморозвиток і професійне самовиховання нерозривно пов'язані між собою. Обидва процеси складні за своєю структурою і здійсненням, проте оволодіння технологією професійного самовиховання й саморозвитку допоможе майбутнім фахівцям продуктивно

організувати самостійну підготовку до професійної діяльності та скоротити шлях до майстерності.

Ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців не може існувати без самоосвіти, саморозвитку та самовиховання, а навчання і самонавчання майбутніх фахівців потребує знання форм і методів аудиторної роботи, праці з книгою, сучасними джерелами інформації та застосування вольових зусиль, розвитку певних особистісних якостей, а для цього потрібно виробити у собі прагнення стати кращим, усунути вади у характері й формувати нові риси та якості, які необхідні для життя.

Успішність професійної діяльності багато в чому залежить від уміння і здатності майбутніх фахівців мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, знімати емоції та психічні перевантаження, керувати своїм емоційним станом, раціонально будувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самостійної підготовки до занять в умовах воєнного стану. Ці якості є результатом довготривалої роботи над собою.

Всі особистісні зміни (уміння керувати своїм психічним станом, вольова цілеспрямованість, розвиток педагогічних здібностей, інтелектуальний розвиток, культурний розвиток) стають могутнім стимулом у особистісному і професійному саморозвитку та формують потребу у самовдосконаленні – це є технологія професійного самовиховання. Відмічаємо, що кожен її компонент є необхідним для успішного оволодіння процесом самовдосконалення. Видалення одного з них може зробити технологію неробочою або породить помилки, які нелегко буде виправити.

Ефективність самовиховання залежить насамперед від стійкої мотивації, позитивних установок, цілеспрямованості, вірного вибору методів самовдосконалення та самоконтролю. Нарешті, самовиховання – це одна з різновидів людської діяльності, це робота над собою у професійній діяльності та взагалі у житті.

Професійне самовиховання спрямоване на більш повну реалізацію майбутніх фахівців як особистості. Важливим чинником професійного росту майбутніх фахівців є прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, що виступає одним із шляхів розширення їх творчих можливостей, пізнавальних інтересів та формування творчої індивідуальності.

Загальні вимоги, яких слід дотримуватись при організації та проведенні самостійної роботи є такі: поєднання самостійної роботи майбутніх фахівців як окремого виду навчальної діяльності з іншими видами їх пізнавальної діяльності; поєднання та узгодження різних форм самостійної роботи (індивідуальної, парної, групової) між собою; чергування видів діяльності в системі самостійної роботи (репродуктивних, реконструктивних,

варіативних, творчих та ін.); залежність вибору виду та форми самостійної роботи від конкретної дидактичної мети; спрямованість на формування загально-дидактичних умінь майбутніх фахівців; удосконалення мислення, логічних операцій, розумових дій майбутніх фахівців у процесі самостійної роботи; диференціація та індивідуалізація самостійної роботи; опосередковане (непряме) керівництво самостійної роботи з боку викладача (постановка цілі, облік, спостереження, контроль, надання необхідної допомоги) для самостійної роботи майбутніх фахівців.

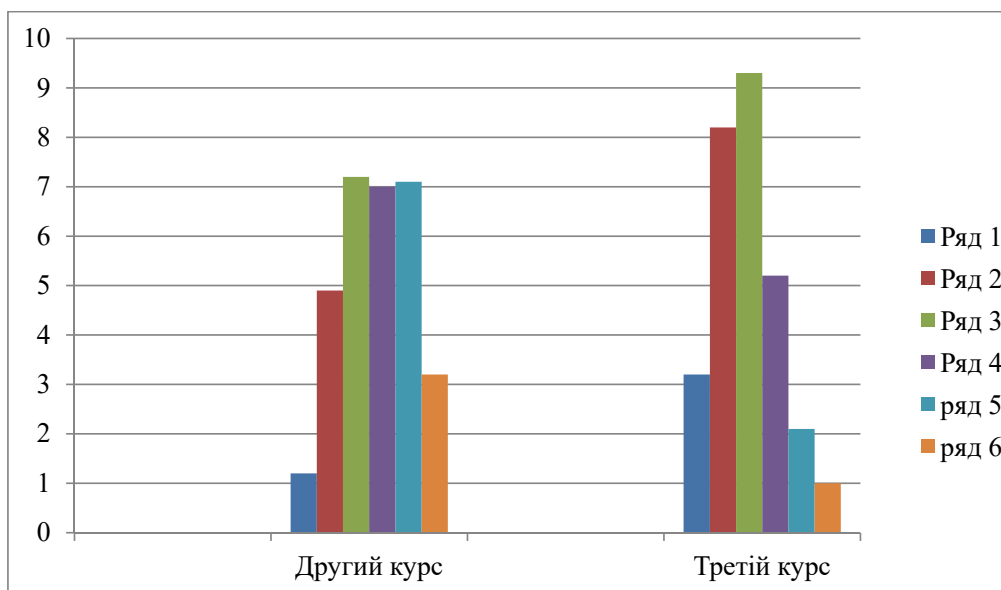
Чи стануть майбутні фахівці справжніми фахівцями залежить від того, як вони самі працюватимуть над своєю особистістю, які їх установки, інтереси, потреби, яка їх активність до опанування науковими знаннями і вміннями та цілеспрямовано, свідомо і наполегливо працюють над розвитком у собі тих рис, які утворюють особистості майбутніх фахівців.

Нами було проведено тестування серед 60 майбутніх фахівців вищої освіти другого та третього курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ за анкетною «Визначення рівнів здатності до саморозвитку і самоосвіти» (Сергеєнкова О. П.), яка дозволяє визначити точні уявлення про рівень здібностей майбутніх фахівців до самоосвіти й саморозвитку.

Наше дослідження отримало наступні результати майбутніх фахівців другого курсу: дуже високого рівня – 1,2%, високий рівень – 4,9%, вище за середній рівень – 6,3%, трохи вище середнього рівня – 7,2%, середній рівень – 7,1%, трохи нижче середнього рівня – 3,2%.; та результати майбутніх фахівців третього курсу: дуже високого рівня – 3,2%, високий рівень – 8,2%,

вище за середній рівень – 9,3%, трохи вище середнього рівня – 6,2%, середній рівень – 1,1%, трохи нижче середнього рівня – 1,0%. Проведене тестування серед другого та третього курсу майбутніх фахівців Сумської філії ХНУВС показало різний рівень розвитку здібностей майбутніх фахівців до самоосвіти та саморозвитку в умовах воєнного стану. Ефективність організації саморозвитку та самоосвіти вищий у майбутніх фахівців третього курсу, якість знань, умінь і навичок на високому рівнях більший – 20,7% ніж у майбутніх фахівців другого курсу – 12,4%. Можемо зазначити, що рівень здатності до самоосвіти і саморозвитку майбутніх фахівців як показано на малюнку 1, ще не в усіх майбутніх фахівців повністю сформований, тому дослідження надає можливість визначити, де потрібно допрацювати, щоб отримати високий рівень здібностей майбутніх фахівців до самоосвіти та саморозвитку. Відзначається показник розвитку мотивації, позитивного прагнення до самостійної роботи та у більшості майбутніх фахівців присутній розвиток професійно значущих якостей особистості: самостійність, ініціативність, активність.

Високий рівень професіоналізму потребує постійного удосконалення професійних знань, умінь та навичок, що можливо за умов сформованості у майбутніх фахівців потреби і вміння самостійно отримувати нову інформацію, аналізувати та робити висновки, самостійно застосовувати нові знання, оволодівати передовим досвідом, пошуковою дослідницькою роботою. Тому, основні завдання щодо організації самовиховання майбутніх фахівців є: актуальність процесу самовиховання для всебічного розвитку особистості; вміння адекватно оцінювати себе; виховання

Мал. 1. Рівень здібностей другого і третього курсу майбутніх фахівців до саморозвитку й самоосвіти

готовності до співпраці з професіоналами, які можуть надати поради, рекомендації щодо самовиховання.

Висновки. Одним із можливих шляхів вирішення поставлених задач є посилення та поглиблення самостійної роботи майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. А самостійна робота націлена саме на формування професійного саморозвитку і самовиховання майбутніх фахівців, що спонукає до подолання проблеми самостійно обґрунтовувати свої рішення.

Проведене дослідження з майбутніми фахівцями другого та третього курсу денної форми навчання Сумської філії ХНУВС показало, що майбутні фахівці третього курсу мають кращий рівень здібностей до саморозвитку та самоосвіти. Для досягнення високих результатів у професійній діяльності майбутнім фахівцям в умовах воєнного стану потрібно систематично вивчати себе, знати свої сильні та слабкі сторони, постійно формувати в собі внутрішній стержень, розвивати як особистісний так і професійний ріст. Саме у професійній діяльності особистісний ріст – неодмінна умова досягнення професіоналізму, а для цього необхідно вдосконалювати самовиховання, саморозвиток майбутніх фахівців.

Отже, професійне самовдосконалення майбутніх фахівців є як усвідомлена, цілеспрямована діяльність розвитку своєї професійної підготовки і професійно-значущих якостей, що визначається рівнем розвитку мотивації. Професіоналізм майбутніх фахівців при розвитку мотивації професійного самовдосконалення полягає в умінні з'ясувати внутрішні спонукальні сили їх, в поєднанні здібностей найоптимальнішим чином, виходячи з конкретної ситуації.

Перспективними напрямками підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти є: профілактика втрати професійних цінностей,

формування позитивної мотивації до роботи, зміцнення здоров'я, стимулювання до самовиховання у тому числі фізичного самовиховання для фізичної підготовленості до екстремальних умов, формування емоційної стійкості, самоповаги, стресостійкості, психолого-педагогічних і спеціальних знань [10, с. 63].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 26.06.2023р.)
2. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремінь. Київ : *Юрінком Інтер*, 2008. 1040 с.
3. Бойко Н. І. Форми та шляхи організації самостійної роботи студентів // *Соціальна робота*, 2002. №11. С. 10
4. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: *Либідь*, 2002. 560 с.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: *Прапор*, 2007. 640 с.
6. Горбач Н. Л., Ващенко І. В., Тюріна В. О. Формування пізнавальної самостійності курсантів вищих навчальних закладів МВС як основа підвищення їх професійної підготовки: навч. посіб. Київ: ТОВ «Міжнар. фінан. Агенція», 1998. 38 с.
7. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: навч. посіб. Київ: *РВВ КІВС*, 1998. 100 с.
8. Тюріна В. О. Становлення особистості майбутніх правоохоронців на засадах толерантності їх професійної підготовки. *Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону*: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф., 5–7 квіт. 2007 р. Ялта : *РВВ КГУ*, 2007. С. 76–79.
9. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: *МАУП*, 2000. 256 с.
10. Білоус Т. Л. Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ України: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Держ. ВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2015. 179 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У ЗВО МВС УКРАЇНИ

ACTUAL ISSUES OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN FUTURE DISTRICT POLICE OFFICERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS IN UKRAINE

У статті розглянуто стан дослідженості проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки та обґрунтовано її актуальність. Проведено огляд наукових досліджень з питань професійної підготовки дільничних офіцерів поліції у закладах вищої освіти МВС України.

Визначено основні проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки, які потребують теоретичного обґрунтування і вирішення. Виокремлено особливості професійної підготовки дільничних офіцерів поліції у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Розглянуто зміст професійної діяльності дільничного офіцера поліції та кокретизовано види його професійної діяльності: пізнавально-пошукова, організаційно-конструктивна, комунікативна, соціально-педагогічна, посвідчувальна. Визначено комплекс психолого-педагогічних та професійно-специфічних методів, якими повинен володіти дільничний офіцер поліції для здійснення професійної діяльності. Обґрунтовано важливість і необхідність формування професійно-комунікативної компетентності у дільничних офіцерів поліції для ефективного виконання службових завдань.

Запропоновано етапи формування професійно-комунікативної компетентності: набуття конкретного досвіду; усвідомлення та рефлексія; концептуалізація досвіду; активного застосування комунікативних вмінь і навичок

Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на удосконалення освітнього процесу задля формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки: розширення змісту підготовки та інтеграція фахових і соціально-гуманітарних дисциплін, запровадження інноваційних, тренінгових та інтерактивних методів та форм навчання, доповнення методичних матеріалів завданнями професійно-комунікативної спрямованості; залучення до освітнього процесу досвідчених дільничних офіцерів поліції; використання провідного закордонного досвіду підготовки шерифів до роботи з громадою в освітню практику вітчизняних закладів вищої освіти з підготовки поліцейських.

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійно-комунікативна компе-

тентність, дільничні офіцери поліції, курсанти, поліцейські, професійна підготовка.

The article examines the state of research on the problem of forming professional and communicative competence of future district police officers in the process of professional training and substantiates its relevance. A review of scientific research on the issues of professional training of district police officers in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine was conducted.

There were defined the main problems of forming the professional and communicative competence of future district police officers in the process of professional training, which require theoretical substantiation and solution. In addition, it was highlighted the peculiarities of professional training of district police officers in higher education institutions with specific training conditions.

The article considers the content of professional activity of a district police officer and specifies the types of his/her professional activity: cognitive and search, organisational and constructive, communicative, socio-pedagogical, and certification. The article defines a set of psychological, pedagogical and professionally specific methods which a district police officer should have to carry out professional activities. The importance and necessity of forming professional and communicative competence of district police officers for the effective implementation of official tasks are also substantiated.

There were suggested the formation stages of professional and communicative competence: acquisition of specific experience; awareness and reflection; conceptualisation of experience; active application of communicative skills.

It was also suggested a set of measures aimed at improving the educational process for the formation of professional and communicative competence of future district police officers in the process of professional training. This is expanding the content of training and integrating professional, social and humanitarian disciplines, introducing innovative, training and interactive methods and forms of teaching, supplementing teaching materials with tasks of professional and communicative orientation; involving experienced district police officers in the educational process; using leading foreign experience of training sheriffs to work with the community into the educational practice of national higher education institutions for police training.

Key words: communicative competence, professional and communicative competence, district police officers, cadets, police officers, professional training.

УДК [378.6:351.74]:316.77](477)(043.5)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.18>

Білоусов А.В.,
викладач кафедри іноземних мов,
аспірант кафедри іноземних мов
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Професія поліцейського є однією з найбільш

соціально значущих в умовах сучасного державно-правового розвитку України. В умовах становлення

України як демократичної та правової держави, особливої актуальності набуває проблема модернізації вищої відомчої освіти, яка має забезпечити підготовку висококваліфікованих дільничних офіцерів поліції, здатних протистояти злочинності на засадах законності, верховенства права, дотримання прав і свобод людини в сучасних умовах.

Проблемі формування професійно-комунікативної компетентності фахівців різних галузей присвячено дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Берестенко, Дж. Віманна, К. Данцигера, М. Заброцького, К. Касярум, О. Корніяки, І. Писаревського, Дж. Філіпса, Д. Хеймса, Г. Чайки, Т. Чмут, Б. Шпітсберга та інших. Проте лише деякі із вказаних наукових концепцій та підходів знайшли своє відображення у дослідженнях проблеми формування різних аспектів професійної компетентності майбутніх офіцерів Національної поліції у процесі фахової підготовки.

Аналізуючи ступінь вивчення проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців у процесі фахової підготовки, було встановлено, що вона знайшла відображення у працях О. Борисюк, Л. Герман, Л. Дунець, Ю. Жидецького, Н. Калька, Я. Когут, Т. Крашеннікової, Л. Мороз, О. Новікової, А. Павліченко, Р. Пащук, Н. Поліщук, О. Федоренко, В. Тюріної, М. Ценко, О. Цільмак, С. Яковенка та ін.

У роботах вказаних авторів проблема формування професійно-комунікативної компетентності розглядається не окремо, а у контексті формування загальної та/або фахової компетентності офіцера поліції.

Ефективність виконання поліцейськими службових завдань залежить від умінь спілкуватися з людьми, встановлювати психологічний контакт, отримувати важливу для професійної діяльності інформацію. Це вимагає наявності у майбутніх дільничних офіцерів поліції глибоких знань із загальної, вікової та соціальної психології, педагогіки; розвинутих комунікативних умінь і навичок (встановлювати контакт, вести діалог, активно слухати, вести бесіду та ін.) та комунікативних якостей особистості. Саме тому необхідність розвитку і вдосконалення у дільничних офіцерів поліції професійно-комунікативної компетентності відображено у нормативних документах державного рівня, зокрема у Законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»,

інших нормативно-правових актах Міністерства внутрішніх справ України.

Доцільність розв'язання проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки пов'язана з необхідністю подолання *суперечностей* між:

- вимогами законодавчих та нормативно-правових актів України, рекомендаціями міжнародно-правових документів щодо запровадження положень компетентнісного підходу у процес підготовки поліцейських та недостатньою готовністю науково-педагогічних працівників до організації та побудови освітнього процесу на відповідних засадах;

- сучасними вимогами Державних освітніх стандартів до професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції, та відсутністю спеціально розробленої технології її формування у процесі фахової підготовки;

- необхідністю формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції та недостатньою розробленістю змісту, форм і методів такої діяльності на основі компетентнісного підходу;

- об'єктивною необхідністю підвищення рівня професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції та не розробленістю теоретичних, методичних засад і педагогічних умов її формування в освітньому процесі закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Необхідність розв'язання цих суперечностей потребує переосмислення мети, змісту і завдань професійної підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції відповідно до сучасних реалій, сучасних вимог та запитів суспільства.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан і особливості професійної підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції у закладах вищої освіти МВС в аспекті формування професійно-комунікативної компетентності; розглянути зміст професійної діяльності дільничного офіцера поліції; визначити комплекс заходів, спрямованих на формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції в процесі фахової підготовки у ЗВО МВС України.

Виклад основного змісту. Професійна діяльність дільничних офіцерів поліції спрямована на вирішення завдань з охорони публічного порядку, попередження правопорушень, а також на захист, допомогу і реалізацію прав і законних інтересів громадян. Одним з основних завдань в діяльності дільничного офіцера поліції є профілактична робота з населенням задля попередження правопорушень та зниження злочинності. Основною функцією професійної діяльності є активне спілкування (постійне,

особисте, з великою кількістю людей) та взаємодія з різними категоріями громадян, зокрема з тими, хто став суб'єктом адміністративних та кримінальних правовідносин (правопорушником, потерпілим, свідком та ін.). Комунікативна діяльність є основою професійної діяльності дільничного офіцера поліції, і визначає її ефективність [11].

Проблеми професійної підготовки дільничних офіцерів поліції розкриваються в працях таких вітчизняних дослідників як Д. Александров, О. Губарев, Г. Джагупов, М. Задорожна, Т. Трегубенко та ін.

Як зазначають М. Задорожна [5], Т. Крашеннікова [7], О. Новікова, К. Пономаренко [9], С. Олексієнко, Л. Герман [10] для ефективного виконання службових обов'язків майбутні дільничні офіцери поліції повинні вміти знаходити ефективні рішення в нестандартних ситуаціях, розробляти алгоритми їх реалізації, володіти прийомами психологічного впливу та ефективною комунікативною взаємодією. На підставі цього особливої актуальності набуває проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки як важливої складової їхньої фахової компетентності.

Підкреслимо, що у багатьох психолого-педагогічних дослідженнях (М. Задорожна, З. Кісіль, Г. Кудрявцева, В. Тюріна, О. Федоренко та ін.), доведено, що категорія професійно-комунікативної компетентності є системною якістю особистості, яка формується у процесі професійної підготовки у ЗВО і є її результатом.

Як вказують дослідники (Г. Джагупов, М. Долгополова, І. Кравченко), системі фахової підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції властива низка особливостей, які визначають засади та специфіку здобуття вищої освіти саме дільничними офіцерами поліції. Такими особливостями є:

- воєнізований характер навчання, який, поєднує фізичну, вогневу, тактико-спеціальну підготовку;

- поєднання фахового, фізичного та особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців. Саме у процесі поліцейської діяльності яскраво проявляється необхідність володіння не тільки фундаментальними знаннями з обраного фаху, а й необхідність мати високий рівень фізичного та особистісного розвитку;

- освітній процес підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції у ЗВО МВС має практичну спрямованість, що втілюється у залученні курсантів до забезпечення публічного порядку та безпеки, до роботи у складі слідчо-оперативних груп, проходженні різних видів практики (ознайомчої, навчальної, стажування на посаді), що у подальшому дозволяє їм швидко адаптуватися до умов служби та підвищує її ефективність;

- пріоритетність вимог дотримання дисципліни, Статуту та спеціального внутрішнього розпорядку, що виражається в особливих умовах проживання, харчування, побуту курсантів, участь у чергуваннях, патрулюваннях тощо.

Вказані особливості закладають підвалини нормативно-правового регулювання відносин у сфері фахової підготовки та подальшого професійного розвитку майбутніх дільничних офіцерів поліції.

У науковій літературі проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки представлена не значною кількістю досліджень.

Сучасна освітня практика підготовки поліцейських свідчить, що:

- має місце тенденція до посилення професіоналізації і забезпечення спеціалізації у підготовці фахівців, що призводить до дроблення дисциплін та збільшення їх кількості;

- постійно збільшується обсяг інформації з навчальних дисциплін, який повинен бути засвоєний студентом (курсантом), що унеможлиблює їх глибоке вивчення та всебічний розгляд;

- спостерігається «домінування» навчальних дисциплін одного спрямування (наприклад, загально-правових) за рахунок зменшення обсягу викладання і кількості навчальних дисциплін іншого спрямування (соціальних, гуманітарних та ін.), не зважаючи на їх важливу, іноді – обов'язкову роль у підготовці фахівців правоохоронної галузі [2; 8].

Крім того, проаналізувавши існуючий стан підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції у закладах вищої освіти МВС, дослідники (З. Кісіль, Г. Кудрявцева, О. Федоренко та ін.) вважають, що крім існування позитивних тенденцій інноваційного розвитку освітньої діяльності існує певна низка проблемних питань. Як вказують дослідники основними проблемами підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції є:

- зміст навчальних дисциплін переобтяжений нормативно-теоретичними положеннями;

- недостатність практичної орієнтованості при проведенні аудиторних занять, необхідність більш широкого використання мультимедійних пристроїв, тренажерів, симуляторів, макетів тощо, які дозволяють оволодіти навичками професійної діяльності поліцейського;

- необхідність запровадження закордонного досвіду та сучасних методик і розробок в освітню практику закладів вищої освіти МВС України. Це вимагає здійснення міжнародної освітньої мобільності викладачів, участі у закордонних стажуваннях з оволодіння практичними навичками навчання поліцейських для різних підрозділів (слідчих, шерифів, патрульних та ін.).

Також актуальним є запровадження відповідної мобільності для курсантів у закордонні заклади з підготовки поліцейських;

– недостатній рівень використання інтерактивних та інноваційних методів навчання у процесі викладання фахових дисциплін;

– у змісті професійної освіти поліцейських недостатня кількість навчальних дисциплін (як обов'язкових, так і вибіркових) психолого-педагогічної та соціальної спрямованості, попри те, що професія поліцейського належить до типу професії «людина – людина».

М. Горська [2], Г. Джагупов [3] зазначають, що реалії сьогодення висувають нові вимоги до підготовки працівників поліції. Дослідники вважають, що підготовку поліцейських доцільно здійснювати на основі забезпечення інтеграції знань з дисциплін соціально-гуманітарного та професійно-практичного циклів підготовки, відповідного методичного забезпечення освітнього процесу, використання інноваційних методів та форм навчання курсантів, результатом чого повинно бути формування професійної компетентності фахівця правоохоронної галузі.

Як свідчить практика, натеper освітній процес підготовки майбутніх офіцерів поліції здійснюється на підставі типових навчальних планів, які певною мірою «уніфікують» підготовку поліцейських для різних підрозділів Національної поліції, тобто не враховують специфіку та особливості професійної діяльності різних підрозділів, не забезпечують формування відповідних вмінь та навичок, зокрема, проактивних, комунікативних, педагогічних та ін., які потрібні для професійного виконання службової діяльності і забезпечують розвиток професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції.

Компетентнісний підхід у професійній освіті спрямований не тільки на розвиток у майбутніх фахівців системи знань, а більшою мірою – вмінь та навичок їх застосовувати, набуття досвіду їх використання в різних ситуаціях, формування компетентностей (загальних, спеціальних фахових), які забезпечують ефективність професійної діяльності цих фахівців.

Аналіз професіограми дільничного офіцера поліції свідчить, що основу його професійної діяльності складає:

– *пізнавально-пошукова діяльність*, пов'язана із аналізом, вивченням та узагальненням інформації, необхідної для вирішення професійних завдань (профілактично-виховної роботи, попередження і розкриття злочинів, розшуку злочинців та осіб, зниклих без вісті, аналізу оперативної інформації та обстановки тощо);

– *організаційно-конструктивна діяльність*, пов'язана із плануванням професійної діяльності, регламентуванням взаємодії з населенням, пер-

спективним прогнозуванням подій та заходів на закріпленій території;

– *комунікативна діяльність* з громадянами, працівниками різних служб та установ (освітніх, медичних, фінансових та ін.), соціальними групами в межах виконання завдань професійної діяльності; отримання інформації через спілкування;

– *соціально-педагогічна діяльність* спрямована на реалізацію профілактичних заходів, проведення правового виховання населення та превентивної просвітницької діяльності серед населення та осіб, які вчинили правопорушення задля сприяння їх поверненню до соціально схвалюваного способу життя;

– *посвідчувальна діяльність* пов'язана із узагальненням і обліком отриманої інформації, веденням відповідної документації (журналів звернень та прийому громадян, реєстрації повідомлень про подію, планів роботи, облікових карток різних категорій громадян тощо), яка відображає хід і результати діяльності дільничного офіцера поліції [11].

Для реалізації вказаних видів діяльності дільничні офіцери поліції повинні застосовувати в передбаченому законом порядку такі *методи*, як-от: психолого-педагогічні (бесіда, спостереження, опитування громадян, психологічний вплив) та професійно-специфічні (огляд місяця події, дослідження предметів і документів, ідентифікацію особистості, обстеження приміщень, будівель, ділянок місцевості й транспортних засобів тощо).

Отже, вказані види діяльності дільничного офіцера поліції вимагають як фахових знань та умінь (загальноправових, специфічно-професійних, тактико-спеціальних та ін.), так і соціально-психологічних, комунікативних, педагогічних, що поєднує в собі поняття «професійно-комунікативна компетентність».

Підводячи підсумки аналізу сучасного стану професійної підготовки дільничних офіцерів поліції ЗВО МВС, що відображено у дослідженнях авторів (М. Задорожної, Г. Кудрявцевої, О. Федоренко), зазначимо, що формування їхньої професійно-комунікативної компетентності доцільно здійснювати *поетапно*, а саме: 1 етап – *набуття конкретного досвіду* (здатність до високої сприйнятливості нового досвіду); 2 етап – *усвідомлення та рефлексії* (осмислення досвіду, його інтерпретація з різних точок зору, підходів, інтеріоризація); 3 етап – *концептуалізація досвіду* (здатність до цілісного розуміння-сприйняття, формування понять і уявлень у послідовну, логічну теорію); 4 етап – *активного застосування комунікативних вмінь і навичок* (здатність використовувати набуті уявлення для прийняття рішень, вирішення проблем, що, в свою чергу, сприяє набуттю нового досвіду).

За результатами вивчення вітчизняного досвіду підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції в освітньому процесі закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання можна стверджувати, що вона потребує вдосконалення.

Враховуючи сучасну практику підготовки дільничних офіцерів поліції з метою формування в них професійно-комунікативної компетентності в процесі фахової підготовки пропонуємо реалізувати такі заходи:

- основою організації підготовки курсантів у межах закладу вищої світи, окрім набуття системи знань з різних галузей права, повинен стати розвиток та формування професійно-комунікативних умінь через послідовне поєднання теоретичної, практичної та самостійної складових підготовки;

- розробка і запровадження в освітній процес навчальних дисциплін (освітніх компонентів) за вибором здобувачів освіти (курсантів), які мають інтегрований характер і безпосередньо спрямовані на розвиток професійно-комунікативної компетентності;

- доповнення методичних матеріалів для проведення практичних та семінарських занять переліком завдань та ситуацій, вирішення яких передбачає використання психологічних, комунікативних, педагогічних та ін. знань та умінь, що дозволить забезпечити комунікативну спрямованість у викладанні фахових дисциплін;

- застосування різних форм проведення семінарських та практичних занять з ключових тем навчальних дисциплін: пошуковий семінар (семінар-дослідження), семінар-«круглий стіл», наукові семінари, семінари з використанням ігрових ситуацій та ситуативних завдань, міжпредметні семінари;

- використання різних форм самостійної роботи, що залежить від специфіки навчальної дисципліни;

- використання тренінгових та інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки дільничних офіцерів поліції, розробка і запровадження цільових тренінгових програм для формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції;

- запровадження провідного закордонного досвіду з підготовки шерифів (дільничних офіцерів поліції) до роботи з громадою;

- залучення досвідчених дільничних офіцерів поліції до проведення бінарних практичних, семінарських занять, тренінгів та майстер-класів;

- удосконалення процесу проходження практик (навчальної та ознайомчої) і стажування на посаді із максимальним залученням курсантів до виконання професійних функцій дільничного офіцера поліції.

Висновок. Отже, організація фахової підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції потребує

вдосконалення, пошуку нових форм і методів підготовки курсантів, відпрацювання методик, які сприятимуть формуванню різних аспектів професійної компетентності. Ми вважаємо, що формування професійно-комунікативної компетентності, як складової професійної компетентності, необхідно здійснювати поетапно і системно шляхом використання комплексу тренінгових і інтерактивних технологій, посилення міждисциплінарних зв'язків та практичної орієнтованості фахових дисциплін.

Перспективним напрямком подальших досліджень. На сучасному етапі також не дістали теоретичного обґрунтування сутність, структура професійно-комунікативної компетентності дільничних офіцерів поліції, зміст, форми, методи і педагогічні умови її формування у майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі фахової підготовки, що є перспективним напрямком нашого дослідження і потребує подальшого вивчення і впровадження в освітній процес закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горська М. О. Особливості професійного навчання поліцейських у сучасних умовах. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : мат-ли І Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 травня 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 116–120.

2. Джагунов Г. В. Професійна підготовка дільничного інспектора: питання сьогодення. *Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дії в екстремальних умовах* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 груд. 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 71–73.

3. Долгополова М. М., Кравченко І. С. Окремі питання професійної підготовки поліцейських. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 березня 2016 р.). Дніпро: ДДУВС, 2016. С. 178–180.

4. Дунець Л. М., Павліченко А. П. Особливості професійного спілкування майбутніх працівників поліції. *Актуальні проблеми психології*. Київ. 2019. Том 1. Вип. 54. С. 3–8.

5. Задорожна М. В. Основні характеристики сформованості професійної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: «Педагогічні науки»*. 2021. № 22(3), С. 93–102.

6. Кісіль З. Р. До питання професійної підготовки працівників правоохоронних органів у сучасних умовах : міжнародний досвід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Психологічна. 2017. Вип. 1. С. 12–24.

7. Крашеннікова Т.В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.

8. Кудрявцева Г. І. Особливості підготовки працівників Національної поліції України до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Вип. 6. С. 166–170.

9. Новікова О. О., Пономаренко К. В. Особливості комунікативної компетентності працівників поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 164–168.

10. Олексієнко С.Б., Герман Л.В. Значущість комунікативної складової в професійно-психологічній підготовці правоохоронців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2015. № 1. С. 117–126.

11. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції) науковий довідник. Ч. 1. Київ: ДНДІ МВС України, 2018. 108 с.

12. Федоренко О.І. Зміст професійної компетентності фахівців юридичної галузі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 68. С. 223–227.

ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГУ ЛЮДИНИ ТА КОМП'ЮТЕРА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ТЕХНІЧНИХ ТА ОСВІТНІХ СИСТЕМ

FEATURES OF HUMAN-COMPUTER DIALOGUE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF TECHNICAL AND EDUCATIONAL SYSTEMS

У статті виявлено особливості діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції технічних та освітніх систем. Визначено основні завдання вирішення проблеми діалогу «людина-комп'ютер», а саме: визначення можливостей, позитивних та негативних характеристик діалогу «людина-комп'ютер» у загальних рисах; виділення психологічного аспекту проблеми діалогу «людина-комп'ютер»; врахування вікових особливостей людини у контексті її психологічної готовності до спілкування з комп'ютером; аналіз специфіки навчання з точки зору оптимального використання цифрових технологій у навчально-пізнавальному процесі; розробка дидактичних підходів до реалізації діалогу «людина-комп'ютер» за допомогою цифрових технологій як одного з універсальних засобів підвищення якості знань і розвитку особистості. Виявлені особливості діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції технічних та освітніх систем поділено на чотири групи. У першій групі досліджено природу технічних та освітніх системи природа, психічні особливості людського та машинного мислення, специфіку технічного моделювання психічних функцій людини, вплив віку та досвіду людини на її спілкування з машиною тощо. Друга група містить опис переваг і можливостей діалогу людини з комп'ютером (прийом та передача інформації за допомогою цифрових технологій, усунення рутинної праці для людини, швидкість спілкування тощо). У третю групу включено ризики діалогу людини і комп'ютера, зокрема комп'ютер може не зрозуміти людину, якщо питання виходять за межі змісту обраної навчальної програми, машина може нав'язувати людині темп роботи; для машини не існує очевидних істин, які доступні найменш кмітливим людям, що може привести до низки непорозумінь тощо). Четверта група презентує особливості ефективною інтеграції технічних та освітніх систем (теоретичне узагальнення та аналіз практики в системі «людина-комп'ютер» дає підстави для ефективного використання діалогу в контексті інтегративного навчання, що вимагає інтеграції спеціальних, загальних та цифрових навичок та достатнього рівня мобільності: У сенсі горизонтальної інтеграції діалогу передбачено максимальне взаємовикористання різнопредметних та міждисциплінарних знань і умінь для вирішення професійних чи загальноосвітніх завдань. Вертикальна інтеграція діалогу визначає оптимальні категорії для засвоєння того чи іншого типу знань, координує за ступенями освіти забезпечення наступності отримуваних знань з врахуванням професійної діяльності. **Ключові слова:** цифрові технології, діалог «людина-комп'ютер», інтеграція, верти-

кальна інтеграція, горизонтальна інтеграція, освітні системи, особливості.

The article reveals the peculiarities of the human-computer dialogue in the context of the integration of technical and educational systems. The main tasks of solving the problem of the "human-computer" dialog are defined, namely: determining the possibilities, positive and negative characteristics of the "human-computer" dialog in general terms; highlighting the psychological aspect of the "human-computer" dialogue problem; taking into account the age characteristics of a person in the context of his psychological readiness to communicate with a computer; analysis of the specifics of learning from the point of view of the optimal use of digital technologies in the educational and cognitive process; the development of didactic approaches to the implementation of the "human-computer" dialogue using digital technologies as one of the universal means of improving the quality of knowledge and personal development. The identified features of human-computer dialogue in the context of integration of technical and educational systems are divided into four groups. The first group investigates the nature of technical and educational systems, the mental features of human and machine thinking, the specifics of technical modeling of human mental functions, the influence of a person's age and experience in his communication with a machine, etc. The second group contains a description of the advantages and possibilities of human-computer dialogue (reception and transmission of information using digital technologies, elimination of routine work for humans, speed of communication, etc.). The third group includes the risks of human-computer dialogue, in particular, the computer may not understand the person, if the questions go beyond the content of the selected educational program, the machine may impose the pace of work on the person; for the machine there is no obvious truth that is accessible to the least intelligent people, which can lead to a number of misunderstandings, etc. The fourth group presents the features of the effective integration of technical and educational systems (the theoretical generalization and analysis of practice in the "human-computer" system provides grounds for the effective use of dialogue in the context of integrative learning, which requires the integration of special, general and digital skills and a sufficient level of mobility: In the sense of horizontal integration of the dialogue, the maximum mutual use of various subject and interdisciplinary knowledge and skills is provided for solving professional or general educational tasks. Vertical integration of dialogue determines the optimal categories for assimilation of this or that type of knowledge, coordinates by degrees of education to ensure the continuity of the acquired knowledge, taking into account professions new activity.

Key words: digital technologies, human-computer dialogue, integration, vertical integration, horizontal integration, educational systems, features.

УДК 377:373.027:8

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.19>

Біляковська О.О.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Прусак Ю.В.,

канд. тех. наук,
доцент кафедри інформаційних
технологій
Навчально-наукового інституту
деревообробних та комп'ютерних
технологій і дизайну Національного
лісотехнічного університету України

Гульченко С.Г.,

викладач англійської мови
Педагогічного фахового коледжу
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Широке розповсюдження інформаційних технологій в останнє десятиліття має значний соціальний вплив на суспільство, ініціює появу нових галузей знань. Зокрема, це інформатика, цифрові технології, штучний інтелект, комп'ютерна діагностика тощо. У цьому контексті набуває актуальності дослідження проблеми діалогу людини та комп'ютера у філософському, технічному та освітньому аспектах.

Сучасні процеси комп'ютеризації виробництва зумовили виникнення таких форм навчання як комп'ютеризоване (навчання з періодичним чи епізодичним використанням цифрових технологій) та комп'ютерне (навчання із систематичним використанням цифрових технологій). Водночас, оскільки сам комп'ютер виник на основі інтегративного поєднання різних наук (фізики, математики, логіки, хімії тощо), впровадження цифрових технологій у навчальний процес також посилює інтеграційні процеси в освіті.

Протягом тривалого періоду процес отримання та переробки нової інформації проходили відносно повільно і рівномірно. Швидкий розвиток цифрових технологій призвів до якісних змін у науці й техніці. Поява таких форм спілкування як «людина-комп'ютер» чи «людина-людина через комп'ютерні мережі», а також загальні можливості комп'ютерної техніки привели до змін у людській свідомості. Оскільки нові прогностичні можливості трансформують психологію особистості, надзвичайно актуальним стає дослідження діалогу людини і комп'ютера у психологічному та педагогічному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі важливу роль відіграє «розвиток інформаційних, високих та інших технологій. У недалекому майбутньому перед людством постане завдання побудови творчо орієнтованого суспільства, де знання – орієнтовані технології – будуть застосовуватись як допоміжний інструментарій» [10, с. 8]. Водночас, інформаційний підхід «детермінує раціональність цифрових процесів, яка набуває щораз більшої ваги у міру виникнення і загострення глобальних проблем людської цивілізації: екологічних, демографічних, продовольчих, політичних тощо. Їх розв'язання неможливе без всебічного наукового аналізу, який дозволяє врахувати усю багатоманітність діючих чинників і знайти оптимальні рішення» [5, с. 105]. С. Єзова вважає, що «комунікативна компетентність включає здатність людини застосовувати знання, вміння, особистісні якості: у побудові та передачі повідомлення (змісту спілкування) за допомогою традиційної та віртуальної взаємодії; у вибудовуванні відносин; у виборі тактики поведінки; у формах спілкування з партнером» [4, с. 15].

Проблема спілкування людини з машиною до тієї чи іншої міри стосується усіх досліджень у галузі інформатизації освіти та впровадження цифрових технологій в освіту. Зокрема, у роботах М. Антонченко [1] досліджувався розвиток цифрової компетентності педагогів у закладах післядипломної педагогічної освіти.

В. Биков та О. Буров [2] розглядали такі питання як цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань, а Р. Гуревич та Н. Лазаренко [3] вивчали виклики, можливості, напрями та ризики цифровізації сучасної освіти:

Цифрова компетентність у контексті її сутності та динамічного розвитку досліджена у працях О. Наливайко [9], а методологічні засади формування цифрової компетентності педагога у роботах О. Стечкевича [11]. Методичну систему розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій запропонувала О. Трифонова [12].

У нашому дослідженні ми спиралися на Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні [7] та наукові розробки з проблем інтеграції, такі як теоретичні основи та можливості практичного застосування едукативної інтегративності [6] та психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації навчання [8] та ін.

Водночас, проблема діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції технічних та освітніх систем не була предметом спеціального дослідження, що і зумовило вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є особливості діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції технічних та освітніх систем

Виклад основного матеріалу. Методика організації навчання безпосередньо залежить від ступеня і темпів розвитку науки і техніки в кожній країні. Очевидно, що рівень освіти, який забезпечується у навчальних закладах країни, визначає швидкість науково-технічного прогресу. Вплив техніки і технології на освітні процеси має дві складові. По-перше, вдосконалення техніки і технології ставить вищі вимоги до рівня освіти. По-друге, методи навчання вдосконалюються під впливом нових досягнень науки і техніки.

Проблема діалогу «людина-комп'ютер», на нашу думку, передбачає вирішення наступних завдань: визначення можливостей, позитивних та негативних характеристик діалогу «людина-комп'ютер» у загальних рисах; виділення психологічного аспекту проблеми діалогу «людина-комп'ютер»; врахування вікових особливостей учнів у контексті їх психологічної готовності до спілкування з комп'ютером; аналіз специфіки навчання з точки зору оптимального використання цифрових технологій у навчально-пізнавальному процесі; розробка дидактичних

підходів до реалізації діалогу «людина-комп'ютер» за допомогою цифрових технологій як одного з універсальних засобів підвищення якості знань і розвитку особистості.

Засоби інформаційних технологій повинні використовуватися не для підтримки традиційних форм і методів навчання, а для створення варіативних методів реалізації психолого-педагогічних впливів лонгітюдного характеру. Ці методи повинні бути спрямовані на наступні аспекти: розвиток мислення; розвиток потенціалу особистості до прояву творчої ініціативи в процесі прийняття рішень у непередбачуваних ситуаціях; компенсаторний вплив психологічних бар'єрів, що перешкоджають використанню цифрових технологій; розвиток естетичних почуттів (комп'ютерна графіка, мультимедійні технології); виховання інформаційної культури; формування навичок самостійного здобуття, презентації та засвоєння знань (експертні системи, системи штучного інтелекту); розвиток умінь і навичок здійснювати інформаційну, навчальну та експериментально-дослідницьку діяльність тощо.

У дослідженні нами виявлені особливості діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції технічних та освітніх систем, які поділено на чотири групи.

У першій групі досліджено природу технічних та освітніх системи природа, психічні особливості людського та машинного мислення, специфіку технічного моделювання психічних функцій людини, вплив віку та досвіду людини на її спілкування з машиною тощо.

Основними засобами вирішення питань діалогу «людина-комп'ютер» є особливості технічного мислення, поєднання теоретично-поняттєвих, образно-наочних і практично-дійових компонент, а також моделювання технічних процесів. Технічне моделювання психічних функцій (створення пристроїв, у яких відтворюються кінцеві результати роботи мозку щодо сприймання, збереження, відтворення та переробки інформації) на сучасному етапі найбільш яскраво виявляється у цифрових технологіях, які виконують функцію збереження та логіко-дедуктивної обробки інформації. Не маючи достатнього обсягу знань й відповідних навичок роботи з цифровими технологіями, людина почуває дискомфорт у низці виробничих та побутових ситуацій.

Специфіка різновидності діалогу «людина-комп'ютер» в освіті є одним з важливих аспектів сучасного навчального процесу, оскільки на основі діалогічного мислення розвивається проблемне навчання. Структура навчального процесу має форму діалогу, обміну письмовими та усними повідомленнями, причому зміст відповіді на чергове запитання визначає зміст нового запитання. Разом з тим, необхідно відрізнити діалог від почергових висловлювань кількох чи двох осіб.

Проблема комунікації (обміну інформацією), має свої специфічні особливості для різних вікових категорій. Спілкування з комп'ютером людей різного віку суттєво відрізняється за своїми психологічними та дидактичними аспектами. Освоєння комп'ютерної техніки представниками старших поколінь пов'язаний з подоланням певного психологічного бар'єру. У цьому контексті можна виділити характеристики людино – комп'ютерного діалогу, має ряд обмежень (обмеження мови діалогу, словникового запасу, мовних стереотипів тощо).

Загалом медіа мають значний вплив на освіту, що вимагає чіткого розуміння основних переваг і недоліків використання Інтернету в освіті. До перших можна віднести здатність забезпечити гнучкість навчання, взаємодоповнюваність програм, підвищення мотивації, взаємодію та спільну діяльність. Другі не можуть ігнорувати недоліки використання Інтернету в освітньому процесі, такі як дезінформація, інформаційне переважання та залежність від технологій. Незважаючи на проблеми, недоліки та ризики використання Інтернету, розвиток комп'ютерних технологій в освіті є неминучим.

У зв'язку з вищесказаним виникає питання пріоритету та пошуку переваг і недоліків діалогу «людина-комп'ютер» та діалогу «людина-людина через комп'ютерні мережі».

Друга група містить опис переваг і можливостей діалогу людини з комп'ютером (прийом та передача інформації за допомогою цифрових технологій, усунення рутинної праці для людини, швидкість спілкування тощо). Суттєвою перевагою є прийом та передача інформації за допомогою технічних засобів, що вимагає дотримання певних правил, відповідної реакції на інформацію. Особливістю комп'ютера є його здатність допомогти людині, повторити дію, виправити помилку тощо.

У третю групу включено ризики діалогу людини і комп'ютера, зокрема комп'ютер може не зрозуміти людину, якщо питання виходять за межі змісту обраної навчальної програми, машина може нав'язувати людині темп роботи; для машини не існує очевидних істин, які доступні найменш кмітливим людям, що може привести до низки непорозумінь тощо). Швидкість діалогу залежить в основному від людини. Але комп'ютер виконує в тисячі разів більше операцій за одиницю часу, ніж людина. Тому у процесі діалогу «людина – машина» машина «нав'язує» людині темп роботи. Ця проблема має два аспекти. Якщо людина хоче отримати швидко результат своїх команд, вона змушена якнайшвидше реагувати на додаткові запитання чи застереження цифрових технологій, що вимагає постійного спостереження за змінами. Разом з тим, швидкодія машини обмежена і будь яке завдання вона виконує за скінченний проміжок часу.

Четверта група презентує особливості ефективною інтеграції технічних та освітніх

систем (узагальнення та аналіз практики в системі «людина-комп'ютер» дає підстави для ефективного використання діалогу в контексті інтегративного навчання, що вимагає інтеграції спеціальних, загальних та цифрових навичок та достатнього рівня мобільності:

Теоретичне узагальнення передового досвіду в освітній системі «людина-комп'ютер» дає підстави для ефективного використання діалогу «людина-комп'ютер» в системі інтегративного навчання. Це вимагає інтеграції спеціальних, загальних та цифрових знань і навичок та достатнього рівня мобільності, що може призвести до сталого, високого рівня розвитку і швидких змін у самому режимі готовності до інформаційно-комунікаційної діяльності. Переконавання, притаманні основним тенденціям розвитку педагогіки, необхідно своєчасно впроваджувати у зміст і засоби формування системи інформаційної компетентності.

У сенсі горизонтальної інтеграції діалогу «людина-комп'ютер» передбачене максимальне взаємовикористання різнопредметних та наскрізних (міждисциплінарних) знань і умінь в освоєнні комп'ютера, що використовується для вирішення професійних чи загальноосвітніх завдань. Вертикальна інтеграція діалогу «людина-комп'ютер» визначає оптимальні вікові категорії для засвоєння того чи іншого типу знань, координує за ступенями освіти забезпечення наступності отримуваних знань з врахуванням специфіки професійної діяльності. Горизонтальна інтеграція дозволяє переконати людину у доцільності та необхідності застосування цифрових технологій для виробничої діяльності, а вертикальна дає методи адаптації до «людина-комп'ютер» враховуючи особливості вікової психології. Реально постає завдання створення інтегративно-комп'ютерних курсів, які використовуючи відповідно до потреб навчального процесу перший чи другий тип інтеграції, забезпечать ефективну підготовку фахівців різних галузей.

Висновки. Визначено основні завдання вирішення проблеми діалогу «людина-комп'ютер» та виявлені особливості діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції технічних та освітніх систем, які поділено на чотири групи. У першій групі досліджено природу технічних та освітніх систем природи, психічні особливості людського та машинного мислення, специфіку технічного моделювання психічних функцій людини, вплив віку та досвіду людини на її спілкування з машиною тощо. Друга група містить опис переваг і можливостей діалогу людини з комп'ютером. У третю групу включено ризики діалогу людини і комп'ютера. Четверта група презентує особливості ефективної інтеграції технічних та освітніх систем.

До подальших напрямів дослідження відносимо конкретизацію загальних особливостей діалогу людини та комп'ютера в контексті інтеграції

технічних та освітніх систем для окремих спеціальностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонченко М. Розвиток цифрової компетентності педагогів у закладах післядипломної педагогічної освіти. Педагогічні науки та освіта. 2022. Вип. XL–XLI. С. 24–29.
2. Биков В. Ю., Бузов О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців, методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. Вінниця: Друк плюс, 2020. Вип. 55. С. 11–22.
3. Гуревич Р., Лазаренко Н., Жовнич Л. Цифровізація сучасної освіти: виклики, можливості, напрями, ризики. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2021 : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару, 2 березня, 2021. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2021. С. 43–46.
4. Єзова С. А. Комунікативна компетенція. Наукові та технічні бібліотеки. 2008. вип.4. С. 14–18.
5. Зашкільняк Л. Теорія інформації і історія: нова методологія чи ще один метод? *Філософські пошуки*. 1997. Вип. 1–2. С. 101–106.
6. Козловський Ю., Козловська І. Теоретичні основи та можливості практичного застосування едукативної інтегративної педагогії. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогічні науки. 2014. № 41. С. 7–11.
7. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні: нова редакція / НАПН України. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzheniya-mediaosviti-v-ukraini-nova-redaktsiya/>
8. Моргун В.Ф. Інтердифізія освіти: психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтердифізія) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін. Курс лекцій. – Полтава: Наукова зміна, 1996. – 78 с.
9. Наливайко О. Цифрова компетентність: сутність поняття та динамічного його розвитку. Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика / за ред. О. А. Жукової, А. І. Комишана. Харків: ХНУ, 2021. С. 40–65.
10. Одрін В.І. Технологія наукової і технічної творчості: нова наука та високоінтелектуальна інформаційна метатехнологія. *Вісник НАН України*. 2005. №6. С. 43–64.
11. Стечкевич О. О. Методологічні засади формування цифрової компетентності педагога. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 58, т. 2. С. 333–339.
12. Трифонова О. М. Методична система розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій у навчанні фізики і технічних дисциплін: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Центральноукраїнський держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2020. 595 с.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АНАТОМІЧНОЇ ТА ГІСТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІМИ ЛІКАРЯМИ

INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE STUDY OF ANATOMICAL AND HISTOLOGICAL TERMINOLOGIES BY FUTURE DOCTORS

У статті розглядаються проблеми застосування міждисциплінарного підходу до формування термінологічної компетентності майбутніх лікарів у контексті їх професійної підготовки у закладах вищої медичної освіти. Проаналізовано сутність поняття «міждисциплінарний підхід», наведено тлумачення понять «пререквізити», «кореквізити» та «постреквізити» як базових компонентів системи міждисциплінарних зв'язків.

Окреслено роль анатомічної та гістологічної термінології у формуванні професійної термінологічної компетентності майбутнього працівника галузі охорони здоров'я.

Анатомо-гістологічна термінологія базується на уніфікованому переліку анатомічних та гістологічних термінів переважно латинського й частково грецького походження, затверджених Міжнародною асоціацією анатомів і є основою медичного спілкування фахівців різних країнах світу.

Формування загальних понять професійної лексики майбутнього лікаря, розуміння сутності процесів терміноутворення та коректного вживання термінологічних конструкцій у професійній діяльності є результатом інтеграційних процесів, які і покладено в основу міждисциплінарного підходу до вивчення дисципліни «Медична термінологія з основами латинської мови». У межах цієї навчальної дисципліни студенти вивчають: лексичний мінімум, необхідний для утворення анатомо-гістологічних термінів; елементи граматики в тих обсягах, які важливі для граматично правильного утворення термінів; словотвірні моделі. Це дає підстави стверджувати, що навчальна дисципліна «Медична термінологія з основами латинської мови» відіграє визначальну роль у забезпеченні рівня професійної комунікативної компетентності майбутніх лікарів.

У статті визначено та описано пререквізити, кореквізити та постреквізити навчальної дисципліни «Медична термінологія із основами латинської мови». Показано, що застосування міждисциплінарного підходу до формування професійної термінологічної компетентності майбутнього лікаря реалізується через горизонтальні та вертикальні зв'язки з дисциплінами фахової підготовки, насамперед: «Медична термінологія з основами латинської мови», «Анатомія людини», «Гістологія, цитологія та ембріологія», «Медична біологія», «Українська мова».

Ключові слова: міждисциплінарний підхід, анатомічна та гістологічна термінології, професійна термінологічна компетентність, майбутній лікар.

The article deals with the problems of applying an interdisciplinary approach to the formation of the terminological competence of future doctors in the context of their professional training in the institutions of higher medical education. The essence of the notion of "interdisciplinary approach" has been analyzed, the interpretation of the concepts of "prerequisites", "corequisites" and "postrequisites" as the basic components of the system of interdisciplinary ties has been given.

The role of anatomical and histological terminologies in the formation of the professional terminological competence of the future healthcare worker is outlined. Anatomical and histological terminologies are based on the unified list of anatomical and histological terms of mainly Latin and partly Greek origin, approved by the International Association of Anatomists and is the basis of medical communication between specialists in different countries of the world.

The formation of general concepts of the professional vocabulary of the future doctor, the understanding of the essence of the processes of term formation and the correct use of terminological constructions in professional work is the result of integration processes, which are the basis of the interdisciplinary approach to the study of the discipline "Medical terminology with the basics of the Latin language". Within this educational discipline, students study: the lexical minimum, which is necessary for the formation of anatomical and histological terms; the elements of grammar in those scopes, which are important for the grammatically correct formation of terms; and word formation models. This gives the reason to assert that the educational discipline "Medical terminology with the basics of the Latin language" plays a decisive role in ensuring the level of professional communicative competence of future doctors.

The article defines and describes the prerequisites, corequisites and post-requisites of the educational discipline "Medical terminology with the basics of the Latin language". It is shown that the application of an interdisciplinary approach to the formation of the professional terminological competence of the future doctor is implemented through horizontal and vertical connections with the disciplines of professional training, primarily: "Medical terminology with the basics of the Latin language", "Human anatomy", "Histology, cytology and embryology", "Medical biology" and "The Ukrainian language".

Key words: interdisciplinary approach, anatomical and histological terminologies, professional terminological competence, future doctor.

УДК 37.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.20>

Благу́н С.С.,

докт. філос. наук, доцент,
викладач кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

Стучинська Н.В.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри медичної
і біологічної фізики та інформатики
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

Духота С.А.,

викладач кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

Актуальним завданням сучасної медичної освіти є забезпечення надання громадянам якісної медичної допомоги, яка можлива завдяки високому рівню підготовки медичних працівників, для яких життя і здоров'я пацієнтів – основні людські та професійні цінності. У Стратегії розвитку

медичної освіти в Україні зазначено, що «якісна медична допомога неможлива без зміни культурної парадигми та створення нового професійного середовища – самовідтворюваного та незалежного» [10], також окреслено низку шляхів і способів розв'язання проблем підвищення якості вищої

медичної освіти, серед яких є формування комунікативної, мовної та цифрової компетентності медичних працівників [10].

Проведений у рамках дослідження аналіз наукової літератури показав високий інтерес дослідників до підвищення якості професійної підготовки майбутніх стоматологів [8], фармацевтів [1, 6, 7], а також лікарів [5].

Мета дослідження – проаналізувати особливості міждисциплінарного підходу до вивчення анатомічної та гістологічної термінології майбутніми лікарями, з'ясувати роль атомічної та гістологічної термінології задля формування професійної термінологічної компетентності майбутнього медичного працівника.

Застосування міждисциплінарного підходу у процесі фахової підготовки майбутніх лікарів має на меті підвищити рівень комунікативної, мовної та цифрової компетентності випускників медичних закладів вищої освіти.

Насамперед з'ясуємо сутність поняття «міждисциплінарний». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо визначення «міждисциплінарний» – це той, що стосується декількох галузей знання, розділів тієї або іншої науки; що знаходиться на стику різних наукових дисциплін [9]. Дослідники А. Є. Мудра, Л. Я. Федонюк, А. Г. Шульгай визначають міждисциплінарну інтеграцію як «цілеспрямоване посилення міждисциплінарних зв'язків за умов збереження теоретичної і практичної цілісності навчальних дисциплін», додаючи, що це «водночас процес узгодження змісту навчальних дисциплін щодо відображення ними єдиних, безперервних і цілісних явищ професійної діяльності» [5, с. 114]. Аналіз наукової літератури свідчить, що у вищій медичній школі традиційний варіант побудови міждисциплінарної інтеграції – це «послідовне вивчення медико-біологічних, фундаментальних, а пізніше – клінічних (профільних) дисциплін, коли кожна наступна дисципліна спирається на попередні шляхом активізації необхідних знань, навичок, умінь із попередніх. Це так зване предметно-орієнтоване навчання в межах вертикальної інтеграції» [5, с. 114].

Міждисциплінарний підхід до вивчення дисципліни полягає у створенні ланцюжків, які неформально об'єднують різні науки, коли знання з дисципліни попереднього вивчення (забезпечуючої дисципліни) є важливими для опанування нової дисципліни, що в свою чергу впливатиме на розуміння та засвоєння наступної дисципліни.

Таким чином, вивчення дисципліни «Медична термінологія із основами латинської мови» на медичних факультетах упродовж першого року навчання має міждисциплінарні зв'язки з тими дисциплінами, які студенти вивчають не лише на першому курсі, а й на старших курсах, та має на меті формування термінологічної компетентності

майбутнього лікаря. Розглянемо пререквізити, кореквізити та постреквізити вивчення дисципліни «Медична термінологія із основами латинської мови» та з'ясуємо сутність даних понять. Пререквізити (попередні вимоги): необхідні попередні знання, звичайно визначені у формі успішного закінчення інших (попередніх) освітніх компонентів; кореквізити (супутні вимоги): освітні компоненти, які вимагають щоб певні інші компоненти вивчалися одночасно або безпосередньо після успішного досягнення результатів навчання відповідних цьому компоненту; та постреквізити – дисципліни, для вивчення яких потрібні знання, уміння й навички, що здобуваються по завершенню вивчення даної дисципліни [2, с. 26]. Пререквізитами вивчення дисципліни «Медична термінологія з основами латинської мови» є знання таких дисциплін, як «Українська мова», «Іноземна мова», «Біологія», «Хімія», «Фізика», «Історія», «Культурологія». Кореквізити. Вивчення дисциплін «Анатомія людини», «Медична біологія», «Біологічна та біоорганічна хімія», «Медична і біологічна фізика», «Гістологія, цитологія та ембріологія». Постреквізити. Дисципліна «Медична термінологія з основами латинської мови» є прикладною дисципліною для вивчення Міжнародного класифікатора хвороб, а також таких дисциплін як «Анатомія людини», «Медична біологія», «Біологічна та біоорганічна хімія», «Медична і біологічна фізика», «Гістологія, цитологія та ембріологія», «Мікробіологія», «Фізіологія», «Патофізіологія», «Патанатомія», «Фармакологія» та дисциплін клінічного спрямування (рис. 1).

Роль анатомічної та гістологічної термінології у професійній підготовці майбутніх лікарів.

Анатомо-гістологічна термінологія – це уніфікований перелік анатомічних та гістологічних термінів, затверджених Міжнародною асоціацією анатомів, вона є основою медичного спілкування, що ґрунтується на використанні однакових латинських назв кожної структури у різних країнах світу. Анатомічна та гістологічна термінології складається переважно з термінів латинського й частково грецького походження, цим обумовлена актуальність вивчення дисципліни «Медична термінологія з основами латинської мови» студентами медичних факультетів медичних закладів вищої освіти, а кінцевою метою вивчення дисципліни є оволодіння компетентностями грамотного і вільного використання греко-латинських анатомо-гістологічних, фармацевтичних та клінічних термінів у практичній діяльності фахівця.

Вільне володіння термінологією для майбутніх лікарів є запорукою успішної професійної діяльності, тому виокремлюємо термінологічну компетентність як складову професійної компетентності. Поняття «професійна термінологічна компетентність» розглядаємо як здатність фахівця відповідати

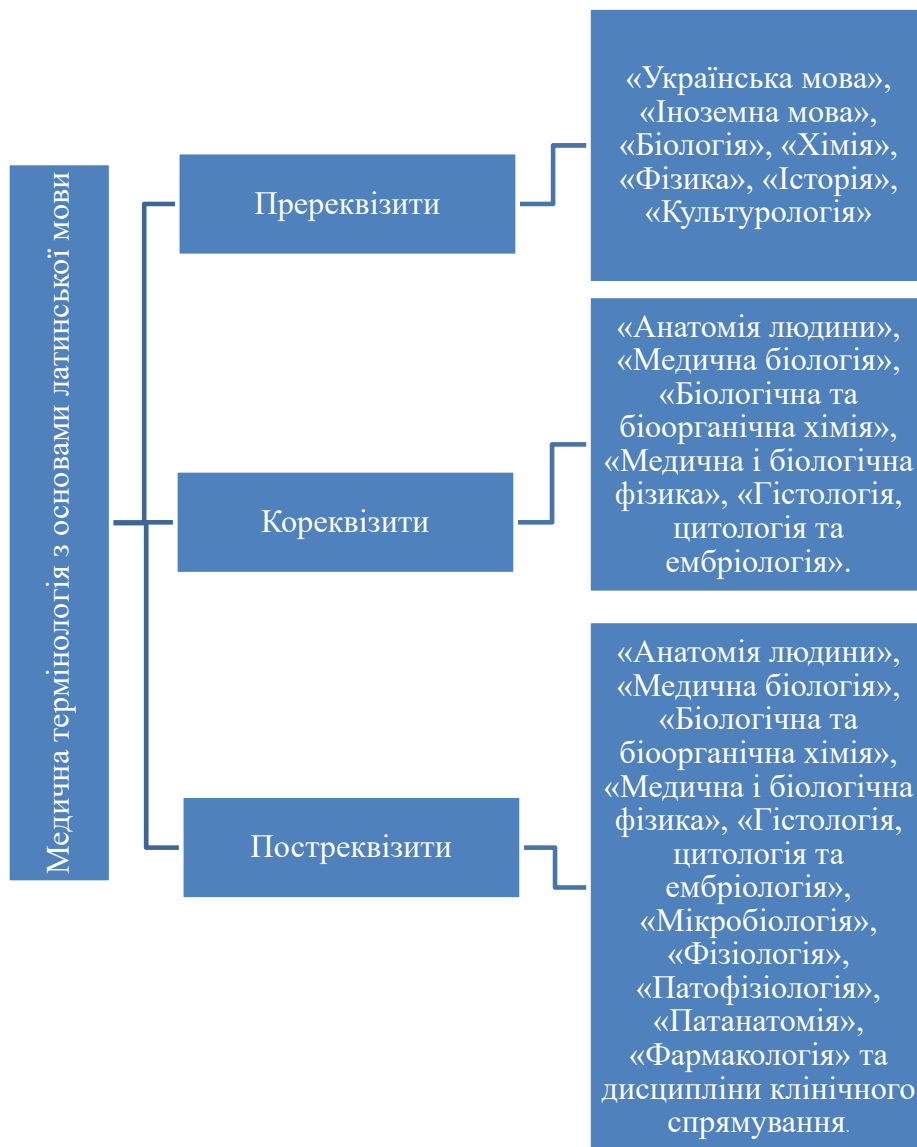

Рис. 1. Необхідні навчальні компоненти (пререквізити, кореквізити і постреквізити) дисципліни «Медична термінологія з основами латинської мови»

вимогам професії, демонструвати належні особисті якості в ситуаціях професійного спілкування, використовувати знання фахової термінології, вміння та навички вживати точно і лінгвістично правильно терміни в усному й писемному професійному мовленні, ґрунтуватись на власній внутрішній мотивації та досвіді, усвідомлювати необхідність саморозвитку та самовдосконалення [4, с. 219].

Для вивчення анатомічної та гістологічної термінології потрібно опанувати вміння та навички, які студенти здобувають у межах таких дисциплін: «Медична термінологія з основами латинської мови», «Анатомія людини», «Гістологія, цитологія та ембріологія», «Медична біологія», «Українська мова» та ін. (рис. 2).

У межах дисципліни «Медична термінологія з основами латинської мови» студенти вивчають лексичний мінімум, необхідний для утворення анатомо-гістологічних термінів, елементи граматики в тих обсягах, які важливі для граматично

правильного утворення термінів, словотвірні моделі та ін. Дисципліна «Анатомія людини» передбачає набуття кожним студентом знань з анатомії у світі природничо-наукових уявлень про будову і функції організму людини в цілому, вміння використовувати набуті знання при подальшому вивченні інших фундаментальних наук медицини, та у практичній діяльності лікаря. «Гістологія, цитологія та ембріологія» дозволяє опанувати знання, вміння та практичні навички, які надають можливість фахівцеві правильно побудувати алгоритм діагностики, який необхідний для постановки діагнозу та лікування хворого, у будь-якій галузі медицини. Вивчення дисципліни «Медична біологія» спрямоване на формування в студентів наукового світогляду з медико-біологічних аспектів життєдіяльності людини, здатності до аналізу інформації й оволодіння сучасними знаннями з медичної біології та визначення місця її складових в загальній системі знань про природу і медицину. Опанування

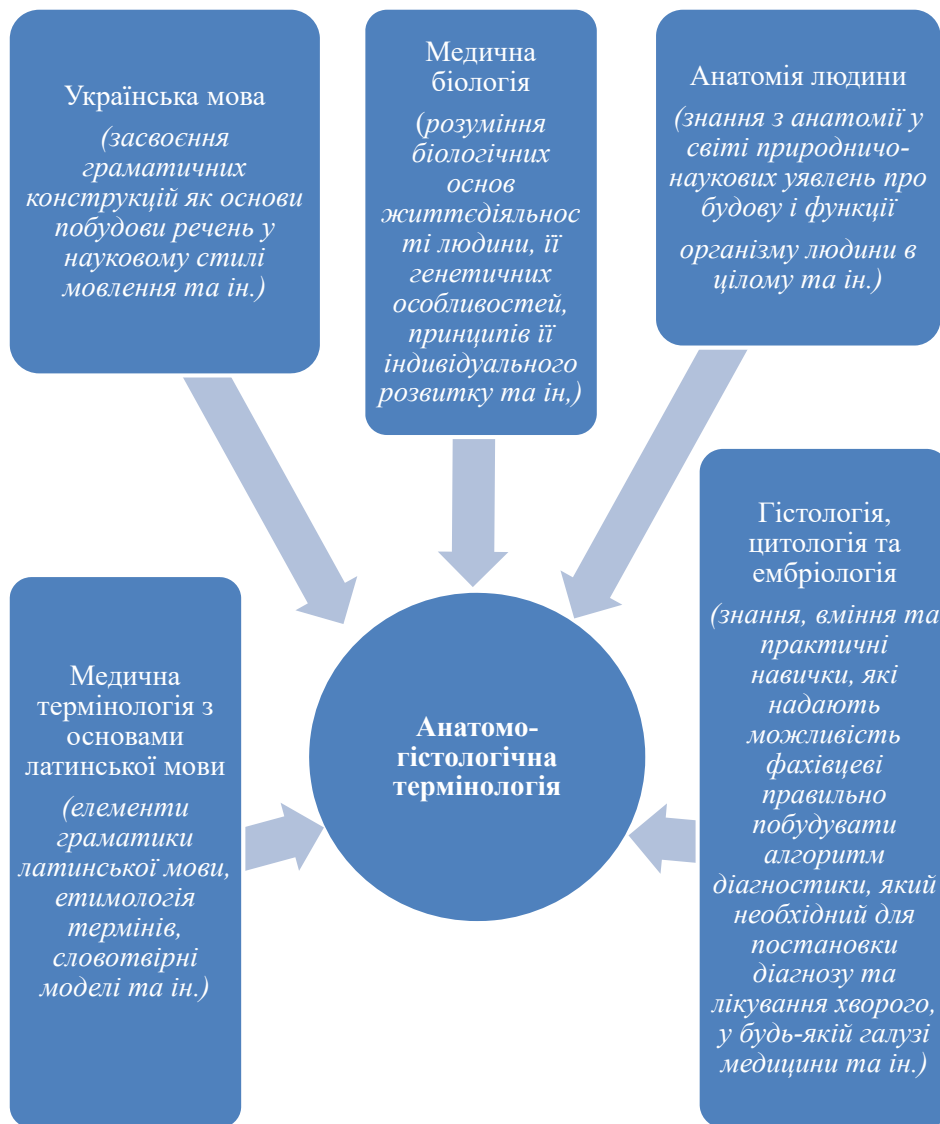

Рис. 2. Приклад міждисциплінарних зв'язків під час вивчення анатомічної та гістологічної термінології у професійній підготовці майбутніх лікарів

анатомо-гістологічної термінології неможливе без вивчення дисципліни «Українська мова», яка передбачає перехід від ознайомлення студентів із медичною лексикою та особливостями слововживання в українській мові до з'ясування специфіки використання цих засобів у діалогах лікаря з хворим. Важливим є засвоєння граматичних конструкцій як основи побудови речень у науковому стилі мовлення, зокрема під час вивчення анатомії, біології, фізики, хімії та інших предметів.

Отже, під час вивчення анатомічної та гістологічної термінології майбутніми лікарями здійснюється кооперація різних наукових дисциплін першого року навчання («Медична термінологія з основами латинської мови», «Медична біологія», «Анатомія людини», «Гістологія, цитологія та ембріологія», «Українська мова» та ін.), у межах яких відбувається циркуляція загальних понять для розуміння явищ у процесі термінотворення та коректному їх вживанні, що становить основу

міждисциплінарного підходу у професійній підготовці майбутніх лікарів.

Висновки. Професійна підготовка майбутніх лікарів передбачає вивчення різних навчальних дисциплін, що пов'язані між собою послідовністю вивчення, забезпечують засвоєння дисциплін подальших років навчання і є відправною точкою для майбутньої професійної діяльності в галузі медицини. Вивчення дисциплін «Медична термінологія з основами латинської мови», «Медична біологія», «Анатомія людини», «Гістологія, цитологія та ембріологія», «Українська мова» та ін. є основою формування професійної термінологічної компетентності, що здійснюється на основі міждисциплінарного підходу під час вивчення анатомічної та гістологічної термінології. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці методики вивчення анатомічної та гістологічної термінології майбутніми лікарями на засадах міждисциплінарного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Благун С. С. Формування професійної термінологічної компетентності майбутніх магістрів фармацевції засобами інтерактивних технологій. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук»*, м. Одеса, 7–8 серпня 2020 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 93–95.
2. Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) / За ред. І. І. Бабина. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 128 с.
3. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Термін і терміносистема в контексті інноваційних технологій мовної підготовки. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2021. № 32. С. 98–103.
4. Тур О. Термінологічна компетентність – важлива складова мовно-комунікативної компетентності сучасного документознавця. *Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство-2012»*, 25–28 квітня 2012 року, Львів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 218–219.
5. Шульгай А. Г. Федонюк Л. Я., Мудра А. Є. та ін. Міждисциплінарна інтеграція як складова проблемно-орієнтованого навчання у медичному університеті. *Медична освіта*. 2018. № 4. С. 113–116.
6. Blahun S.S., Naumenko O.M., Stuchynska N.V., Lytvynenko N.P. The use of modern technologies and web tools for organizing distance learning at medical universities. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. CLI (151). С. 205–213. DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-151.2021.23>
7. Blahun S., Stuchynska N., Lytvynenko N., Khmil I., Serhienko T., Hladyshev V. The Communicative Competence of Future Healthcare Specialists in the Context of Pharmaceutical Market Transformation. *Arch. Pharm. Pract.* 2022. № 13(1). P. 74–81.
8. Kaniura, O. A., Melnyk, B. M., Mykytenko, P. V., Novikova, I. M., & Gritsenko, N. L. Professional training of masters of dentistry within quarantine restrictions and martial law: A comparative analysis of educational process. *Wiadomosci lekarskie*. Warsaw, Poland: 1960. 76(4), P. 772–777. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202304111>
9. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 2005. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk>
10. Розпорядження від 27 лютого 2019 р. N 95-р «Про схвалення Стратегії розвитку медичної освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-%D1%80#Text>

ВЕКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО»

VECTORS OF PROFESSIONAL REALIZATION OF GRADUATES INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAM «FINE ARTS»

Стаття присвячена розгляду актуальної для сьогодення проблеми працевлаштування випускників закладів вищої освіти освітньо-професійної програми «Образотворче мистецтво». У роботі визначено та схарактеризовано чотири вектори можливої професійної самореалізації випускників-художників; зокрема: художньо-педагогічна діяльність; проєктна діяльність художником-фрілансером; реалізація індивідуальної художньої діяльності (творів мистецтва) в соціальних мережах та через співпрацю з арт-менеджерами; діяльність в суміжних галузях (робота фотохудожником, дизайнером-художником тощо). По першому означеному вектору зроблений висновок про те, що випускники-художники, для досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності, повинні мати не лише ґрунтовні знання з образотворчого мистецтва, але й розумітися на педагогіці, психології, методиці викладання фахових дисциплін, що уможливить їх творчий, інтелектуальний та емоційний розвиток, а також сприятиме формуванню нового покоління талановитих і креативних молодих митців. Щодо другого вектору, то під проєктною діяльністю художником-фрілансером розуміємо написання картин чи копій картин, виконаних за попередньою домовленістю з замовником; окреслені переваги та недоліки роботи фрілансером у царині образотворчого мистецтва. Щодо третього вектору, то в статті розглянуті можливості професійного становлення та самореалізації випускників-художників через просування своїх творів у соціальних мережах та користування послугами арт-менеджерів. По четвертому вектору встановлено, що навчання образотворчому мистецтву дає основні професійні освітні компетентності, які, в поєднанні зі знаннями комп'ютерних програм та сучасної техніки, можуть забезпечити професійну реалізацію в суміжних галузях, як-то фотохудожник чи дизайнер-художник. Зроблено висновок про те, що попри відсутність робочих місць для випускників-художників, створених державою, такі фахівці мають широке поле можливостей для професійної самореалізації, успішність якої залежить від особистості митця, його зусиль, наполегливості та терпіння.

Ключові слова: випускники-художники, художньо-педагогічна діяльність, художник-фрілансер, арт-менеджери, віртуальне середовище.

The article is devoted to consideration of the currently relevant problem of employment of graduates of higher education institutions of the educational and professional program «Fine Art». The article defines and characterizes four vectors of possible professional self-realization of graduate artists; in particular: artistic and pedagogical activity; project activity as a freelance artist; implementation of individual artistic activity (artwork) in social networks and through cooperation with art managers; activity in related fields (work as a photographer, designer-artist, etc.). According to the first defined vector, it was concluded that, in order to achieve success in artistic and pedagogical activity, graduate artists should have not only thorough knowledge of fine arts, but also an understanding of pedagogy, psychology, teaching methods of professional disciplines, which will enable their creative, intellectual and emotional development, and will also contribute to the formation of a new generation of talented and creative young artists. As for the second vector, project activity by a freelance artist is understood as writing paintings or copies of paintings made by prior agreement with the customer; the advantages and disadvantages of working as a freelancer in the field of fine arts are outlined. As for the third vector, the article examines the possibilities of professional development and self-realization of graduate artists through the promotion of their works in social networks and the use of the services of art managers. According to the fourth vector, it was established that studying fine arts provides basic professional educational competences, which, in combination with knowledge of computer programs and modern technology, can ensure professional realization in related fields, such as a photo artist or a designer-artist. It was concluded that despite the lack of jobs for artist graduates created by the state, such specialists have a wide field of opportunities for professional self-realization, the success of which depends on the personality of the artist, his efforts, perseverance and patience.

Key words: graduate artists, artistic and pedagogical activity, freelance artist, art managers, virtual environment.

УДК 37.036

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.21>

Бобир О.І.,

докт. філос.,

доцент кафедри образотворчого

мистецтва і дизайну

Дніпровського національного

університету імені Олеся Гончара

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У зв'язку зі стрімкою діджиталізацією та переходом всіх сфер життєдіяльності у віртуальний простір, дуже гостро постає питання подальшого працевлаштування сьогоденних студентів-художників, чия праця пов'язана зі створенням художніх образів засобами традиційного образотворчого мистецтва. Попри те, що держава виділяє певну

кількість бюджетних місць для здобувачів освіти зі спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», але їх подальше працевлаштування залишається проблемою самих випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням професійної реалізації та працевлаштування випускників закладів вищої освіти

займається низка вчених у різних галузях знань. Розвідки науковців на означену проблематику стосуються різних аспектів; зокрема: питанням моніторингу працевлаштування випускників займалися І. Анненкова, О. Гринькевич, О. Замятна, О. Левицька, У. Садова, І. Сновидович та ін.; огляд стану працевлаштування випускників в умовах економічної кризи знаходимо в працях Л. Лісогор; дослідження державного інструментарію вирішення проблем працевлаштування випускників вишів здійснювали С. Аляб'єва, К. Коваль, О. Мензул; механізм співпраці роботодавців та закладів вищої освіти був у колі наукових інтересів Н. Гук, І. Савченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри чисельні наукові доробки з дослідження питання реалізації та подальшого працевлаштування випускників закладів вищої освіти різних галузей та спеціальностей, шляхи професійної реалізації випускників-художників майже не розкриті у вітчизняних розвідках.

Мета статті. Дана робота має на меті висвітлити актуальне питання нашого сьогодення – вектори можливої самореалізації та подальшого працевлаштування випускників-художників, котрі здобули фахову вищу освіту у відповідних закладах.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, уточнимо зміст поняття «професійна реалізація», яка є однією з провідних сфер життєдіяльності людини. Досліджуючи означений феномен, В. Куліш [6] визначає його як певний шлях розвитку людини, котрий пов'язаний зі здобутою професією, в процесі якого відбувається розкриття особистісного професійного потенціалу, набуття відповідного досвіду, фахового вдосконалення та особистісна самореалізація.

У поняття «професійної самореалізації» Ю. Руденко [9] закладає здійснення особистістю певної трудової діяльності, на реалізацію якої впливають як індивідуальні особливості людини, так і оточуюче соціальне середовище. Дослідниця зазначає, що в процесі трудової діяльності відбувається не лише набуття професійного досвіду та засвоєння професійних цінностей, але й реалізація своїх потреб, інтересів та здібностей.

Попри те, що професійна самореалізація повинна бути органічним продовженням зростання випускників після закінчення навчання в закладах вищої освіти, поділяємо тезу Н. Гаркавенко [1], що значна частина ЗВО не враховують реальні перспективи подальшого працевлаштування своїх вихованців та не готують студентів до труднощів, з якими вони можуть зіштовхнутися в процесі подальшої трудової діяльності.

Базуючись на педагогічному досвіді підготовки студентів-художників, професійній

діяльності в царині образотворчого мистецтва та розуміннях тенденцій сучасного арт-ринку, визначаємо такі вектори професійної реалізації випускників закладів вищої освіти освітньо-професійної програми «Образотворче мистецтво»: художньо-педагогічна діяльність; проєктна діяльність художником-фрілансером; реалізація індивідуальної художньої діяльності (творів мистецтва) в соціальних мережах та через співпрацю з арт-менеджерами; діяльність в суміжних галузях (робота фотохудожником, дизайнером-художником тощо). Розглянемо детально кожен позицію.

1. **Художньо-педагогічна діяльність.** Поділяючи тезу Т. Паньок [8], що художньо-педагогічна освіта є цілісною системою підготовки в закладах вищої освіти фахівців з образотворчого мистецтва, які спроможні здійснювати педагогічну діяльність у закладах освіти різного рівня, зазначимо, що художньо-педагогічна діяльність передбачає реалізацію випускниками своїх педагогічних здібностей в загальноосвітніх (викладання курсів «Образотворче мистецтво», «Художня культура» та «Основи креслення») та художніх школах; центрах позашкільної освіти (гуртки, студії, секції); закладах фахової передвищої та вищої освіти (при отриманні диплома освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»); індивідуальних заняттях із учнями та онлайн-курсах.

Викладач образотворчого мистецтва займає важливе місце серед педагогічних професій у системі освіти, адже його роль полягає не лише в передачі знань про мистецтво, а й у розвитку творчих здібностей здобувачів, формуванні критичного мислення, розширенні культурно-мистецької свідомості, розвитку емоційного інтелекту тощо.

О. Музика [7] зазначає, що випускник-художник, для досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності, повинен мати не лише ґрунтовні знання в царині образотворчого мистецтва, але й розумітися на педагогічній науці, психології, методиці викладання фахових дисциплін.

Педагогічна діяльність випускника-художника передбачає системний та систематичний розвиток його особистісний та професійних якостей, вдосконалення набутих умінь та навичок, а також художньо-естетичного виховання учнівської молоді [12].

У дисертаційній роботі Лі Хан [11], де розкривається питання формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва, наголошується на тому, що окреслена проблематика належить до сучасних пріоритетів розвитку освіти й полягає в гармонійному поєднанні творчих аспектів художньої та педагогічної складових.

Досліджуючи підготовку майбутніх фахівців у галузі мистецтва до художньо-педагогічної діяльності як історико-педагогічну проблему, Т. Філатєва [10] робить висновок про те, що потреба в художниках-педагогах існувала постійно й сьогодні є в фокусі уваги науковців, дисертаційні роботи яких присвячені означеній проблематиці.

Відтак, професія викладача образотворчого мистецтва має численні переваги, які сприяють творчому, інтелектуальному та емоційному розвитку педагога, а також уможлиблює формування талановитих, креативних майбутніх художників та виховання гармонійної й культурно свідомої молоді.

2. *Проектна діяльність художником-фрілансером.* Перш за все, уточнимо зміст поняття «фріланс». Поділяємо тезу Н. Заболотної [3], що в поняття «фріланс» суспільство сьогодні закладає певну співпрацю між роботодавцем та виконавцем-фрілансером, котра не передбачає офіційного працевлаштування фахівця та за якої працівник не прив'язаний до певної локації, адже виконує роботу віддалено. Слід зазначити, що такий фахівець є більш вмотивованим на роботу, адже його винагорода залежить від конкретно виконаних завдань. Відтак, під проектною діяльністю художником-фрілансером розуміємо написання картин чи копій картин, виконаних як конкретне замовлення.

У сучасному світі, де мистецтво стає все більш різноманітним як за формою, так і за концептуальним наповненням, художники все частіше співпрацюють із замовниками для створення художніх творів. Митець, приймаючи замовлення, бере на себе відповідальність, адже він повинен врахувати побажання замовника та його бачення твору, яке може «не вписуватися» в загальноприйняті правила живопису. Разом із тим, не завжди замовники віддають перевагу роботам гарної якості, що свідчить про недостатнє розуміння художньо-естетичної цінності того чи іншого твору мистецтва [5]. У цьому контексті поділяємо тезу С. Давимуки [2], що кожен художній твір, виставлений на продаж, окрім його ринкової вартості, має індивідуальну художньо-естетичну цінність.

Попри те, що художня діяльність на замовлення має свої виклики та обмеження, вона є унікальним способом співпраці між творцем та замовником, адже дозволяє зберегти унікальність та індивідуальний підхід митця, втілюючи бажання та потреби замовника. Таке партнерство сприяє розвитку мистецтва, збагачує культурне середовище та надає можливість митцям проявити свій талант у різноманітних аспектах життя сучасного суспільства.

3. *Реалізація індивідуальної художньої діяльності (творів мистецтва) в соціальних мережах*

та через співпрацю з арт-менеджерами. Сучасний світ інтернет-технологій та соціальних мереж надає безмежні можливості для художників, які бажають популяризувати свої твори та будувати успішну художню кар'єру. Індивідуальна художня практика, поєднана з ефективним використанням соціальних мереж та послугами арт-менеджерів, стає ключовим фактором успіху в сучасному художньому світі, де традиційні прийоми просування творів мистецтва (виставки, конкурси тощо) не завжди є дієвими.

У віртуальному середовищі сьогодні існує безліч майданчиків, функціонал яких дає змогу продавати твори мистецтва; відтак, поділяємо тезу О. Замятної [4], що сьогодні соціальні мережі вже не розглядаються лише як платформи для проведення вільного часу та спілкування, адже дедалі більше їх можливості використовуються для професійної комунікації в різних сферах життєдіяльності людини.

У соціальних мережах митці публікують фотографії своїх робіт, діляться творчим процесом, а також спілкуються зі своїми шанувальниками, іншими представниками художньої спільноти та замовниками. Разом із тим, хоча соціальні мережі допомагають художникам будувати власний бренд, залучати аудиторію та розвиватися як професіонали; проте, їх успішне використання вимагає від авторів не лише творчої активності, але й вміння ефективно управляти своєю «онлайн-присутністю» (необхідно ретельно обирати контент для публікацій, дотримуватися єдності стилю, взаємодіяти зі своєю аудиторією, підтримувати активний онлайн-діалог тощо). Окрім того, художникам слід зберігати баланс між особистим життям та професійною діяльністю, адже вони стають представниками свого бренду, поведінка яких впливає на сприйняття їх творчості.

Попри те, що сучасні митці досить непогано навчилися виконувати менеджерські функції, користування послугами професійних арт-менеджерів може допомогти авторам ефективніше управляти своєю кар'єрою, адже це фахівці, які здатні професійно вирішувати адміністративні, маркетингові та організаційні питання, забезпечувати комунікацію з потенційними клієнтами, галереями та іншими художниками.

«Зіркові» художники часто користуються послугами арт-менеджерів для ефективного керування своєю кар'єрою та збільшенням своєї популярності; але, агент може стати цінним партнером і для маловідомих митців, допомігши знайти нові можливості та розширити коло зацікавлених в їх творчості людей. Звісно, на початкових етапах не кожен художник може дозволити собі послуги арт-менеджера, але в майбутньому це можна розглядати як один із засобів

для розвитку «художньої кар'єри» (комерційний аспект).

Відтак, реалізація індивідуальної художньої діяльності (творів мистецтва) через соціальні мережі та співпрацю з арт-менеджерами хоча і потребує певної гнучкості від митця, відповідно до запитів арт-ринку, проте може сприяти досягненню успіху в означеній сфері.

4. *Діяльність в суміжних галузях (робота фотохудожником, дизайнером-художником тощо)*. Історія професії «художник» сягає своїм корінням глибокої давнини, а основи образотворчої грамоти, яким сьогодні навчають у закладах освіти, пройшли довгий шлях свого становлення і сьогодні вже стали тими законами та канонами, якими користуються митці різних галузей.

Так, у нашому сьогоденні художня фотографія, як вид мистецтва, є досить популярною, адже щодня поповнюється не лише новими іменами українських та світових митців, але й новими напрямками та течіями, котрі доповнюють один одного. До творення якісного фотомистецтва завжди долучений фотограф-художник, особистісне «бачення» якого базується на професійних знаннях з образотворчого мистецтва, які здобувають студенти-художники в процесі навчання. Відтак, переконані, що випускники-художники, які опанували основні засади композиції, рисунка, живопису, кольорознавства та інших освітніх компонент, мають досвід образотворчої діяльності, вивчивши функціонал комп'ютерних програм та сучасної техніки, можуть реалізуватися в суміжних галузях.

Отже, це лише основні вектори для можливої реалізації майбутніх митців, які показують досить широке поле їх професійної діяльності. Проте, переконані, що будь-який із окреслених варіантів подальшого професійного зростання випускників-художників потребує зусиль, наполегливості та терпіння.

Висновки. Попри те, що сучасна вища освіта в Україні не завжди взаємодіє з реальним ринком праці та економікою, вбачаємо, що випускники-художники мають можливості для різновекторної професійної реалізації; однак, будь-яка з означених діяльностей залежить від особистості

випускника та його мотивації до подальшого професійного становлення та зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаркавенко Н. О. Проблеми зайнятості та безробіття на національному ринку праці. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. № 4. С. 170–171.
2. Давимука С. А. Екосистема мистецтва: наукові засади становлення та сучасні практики : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2021. 581 с.
3. Заболотна Н. Я. Фріланс як нова форма зайнятості та трудових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 143–145.
4. Замятна О. Використання соціальних мереж у діяльності університету щодо сприяння працевлаштуванню випускників. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2018. № 17. С. 135–142.
5. Каленюк О., Панфілова О. Просування сучасного українського мистецтва в умовах артринку. *Українська академія мистецтва*. 2022. Вип. 32. С. 111–116.
6. Куліш В. І. Професійна самореалізація особистості як психологічна проблема. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України*. 2009. Вип. 5. С. 235–245.
7. Музика О. Проблема професійного саморозвитку особистості майбутнього художника-педагога в процесі фахової підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2016. № 14. С. 221–228.
8. Паньок Т. В. Сутність поняття «вища художньо-педагогічна освіта». *Педагогіка та психологія*. Харків, 2016. Вип. 53. С. 309–319.
9. Руденко Ю. Ю. Професійна самореалізація майбутніх соціальних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64, Т. 2. С. 112–117.
10. Філатьева Т. В. Підготовка майбутніх фахівців у галузі мистецтва до художньо-педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах як історико-педагогічна проблема. 2014. С. 75–78.
11. Хан Л. Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів образотворчого мистецтва: дис. ... доктор філософії : 011 / Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова. Київ, 2021. 286 с.
12. Цін Л. принципи формування готовності до професійно-творчої самореалізації майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. Вип. 2 (24). С. 23–28.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

PRIORITIES IN THE DIRECTIONS OF EDUCATIONAL WORK OF H.S. SKOVORODA KHARKIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Автор у статті окреслив напрями виховної роботи: національно-патріотичне виховання; психологічна та емоційна підтримка здобувачів; волонтерська робота; культурно-естетичний простір особистісного і професійного зростання; професійне та трудове виховання; фізичне виховання.

Також авторка зосередила увагу на визначенні ідентичності учасників освітнього процесу з ідеями місії університету: як складне особистісне утворення, котре має багаторівневу структуру, що пов'язана з трьома основними рівнями людської сутності: індивідуальним, особистісним і соціальним. Стадійність цього процесу передбачає: відчуття ідентичності; формування ідентичності; конфігурація – результат цього процесу. На прикладі виховної роботи у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди наведено приклади реалізації цих елементів алгоритму.

У статті зазначено, що базисом виховної роботи є творення безпечного позитивного комунікативного простору. Увесь навчальний рік здобувачі були охоплені системною психологічною та позитивною емоційною підтримкою з боку кураторів академічних груп, працівників психологічної служби, викладачів – груп забезпечення освітніх програм. На всіх факультетах періодично проходять просвітницькі онлайн-заходи з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами, тематичні кураторські години, майстер-класи та тренінги з інформаційної безпеки, в межах яких студенти виконували вправи, покликані розвивати критичне мислення, навчалися пошуку першоджерел та процесу верифікації інформації.

У статті зазначено, що формування ідентичності відбувається через низку актуальних заходів волонтерської роботи, культурних заходах і мистецьких подіях.

Ключові слова: виховання, особистість, професійна спрямованість, педагогічна освіта, креативність, ідентичність, волон-

терство, студент, соціалізація, вища освіта, національне виховання.

In the article, the author outlined the directions of educational work: national-patriotic education; psychological and emotional support of applicants; volunteer work; cultural and aesthetic space for personal and professional growth; professional and labor education; Physical Education.

The author also focused on determining the identity of the participants of the educational process with the ideas of the university's mission: as a complex personal education, which has a multi-level structure related to the three main levels of the human essence: individual, personal and social. The gradualness of this process involves: a sense of identity; identity formation; configuration is the result of this process. Examples of implementation of these elements of the algorithm are given on the example of educational work at the H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

The article states that the basis of educational work is the creation of a safe, positive communicative space. Throughout the academic year, the winners were covered by systematic psychological and positive emotional support from the curators of academic groups, employees of the psychological service, and teachers from the educational program support groups. All faculties periodically hold educational online events on avoiding exposure to mines and explosive objects, thematic curatorial hours, master classes and trainings on information security, during which students performed exercises designed to develop critical thinking, learned how to find primary sources and the process of information verification.

The article states that the formation of identity takes place through a number of topical activities of volunteer work, cultural events and artistic events.

Key words: education, personality, professional orientation, pedagogical education, creativity, identity, volunteering, student, socialization, higher education, national education.

УДК 378.06:37.04

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.22>

Борисенко Н.О.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри освітології
та інноваційної педагогіки,
проректор з навчально-виховної роботи
Харківського національного
педагогічного університету імені
Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Виховна робота в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди завжди була невід'ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах військової агресії РФ проти України, її важливість складно переоцінити. Усе, що відбувається сьогодні – серйозний виклик для університету, викладачів та здобувачів вищої освіти. На нашу долю випав нелегкий історичний період. Але як і вся країна, ми гідно проходимо всі випробування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання. Протягом

2022/2023 навчального року виховна робота проводилась відповідно до основних положень Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», нормативних документів МОН України, Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст., Концепції національно-патріотичного виховання молоді, наказів по університету [2–4; 6; 8] та була спрямована на формування свідомих громадян України, на забезпечення відповідних умов для самореалізації студентів, виховання внутрішньої культури майбутніх учителів, здатних нести знання школярам і орієнтованих на продуктивну та ефективну взаємодію з іншими. Методологічні підвалини цієї публікації сформовано з опорою на висновки про суть ідентифікації

молоді за Е. Еріксоном [1]. Унікальний досвід організації виховної роботи в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди презентовано Т. Собченко, Є. Бондаренком, В. Ворожбіт-Горбатюк [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї публікації визначено розкриття результатів виховної роботи у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди упродовж 2022–2023 навчального року.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Підбиваючи підсумки виховної роботи університету 2022/23 навчального року, варто виокремити пріоритети за напрямками: національно-патріотичне виховання; психологічна та емоційна підтримка здобувачів; волонтерська робота; культурно-естетичний простір особистісного і професійного зростання; професійне та трудове виховання; фізичне виховання. Виконання завдань зазначених напрямів виховання передбачає комплексне використання традиційних та інноваційних методів та форм виховання: індивідуально, в академічній групі (здійснюють куратор і викладач), у групах за інтересами (колективи художньої самодіяльності, спортивні секції, науково-проблемні групи, спільноти за інтересами тощо).

Виховна робота в нашому університеті завжди була спрямована на систематичну й цілеспрямовану підготовку нової генерації педагогічної еліти, формування головних цінностей громадянина незалежної держави, відчуття самодостатності [9]. На нашу долю випала важлива місія – виховати покоління справжніх патріотів, з незламним духом та з відчуттям високих національних цінностей. Сковородинівський університет добре з цим справляється! Адже кожен учасник освітнього процесу в університеті відчуває і демонструє ідентичність з університетом. У цій публікації ідентичність ми розуміємо як складне особистісне утворення, котре має багаторівневу структуру, що пов'язана з трьома основними рівнями людської сутності: індивідуальним, особистісним і соціальним. Стадійність цього процесу передбачає: а) відчуття ідентичності; б) процес формування ідентичності; в) ідентичність як конфігурація, результат цього процесу [1].

Відчуття ідентичності, належності до спільноти педагогічної еліти формується шляхом творення безпечного відкритого позитивного комунікативного простору. Фактично упродовж усього навчального року здобувачі були охоплені системою психологічною та позитивною емоційною підтримкою. Так, зважаючи на нові виклики, важливо продовжувати формувати безпечний простір та бути поряд зі здобувачами вищої освіти. Тому

у цей складний період куратори академічних груп, координатори з виховної роботи активно підтримували студентів. Систематично на всіх факультетах проходили кураторські години, бесіди. Це не просто години, це миттєвості приємного спілкування. Життя в умовах воєнного часу складне й непередбачуване і вимагає знань з безпеки поведінки і є життєво необхідною компонентою. Тому важливо студентам постійно нагадувати про правила поведінки під час воєнних дій. На всіх факультетах періодично проходять просвітницькі онлайн-заходи з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами, які проводять фахівці Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України. Особливу увагу в університеті приділяють безпеці інформаційного поля та медіаграмотності. Тому кожного місяця на всіх факультетах проводилися тематичні кураторські години, майстер-класи та тренінги з інформаційної безпеки, в межах яких студенти виконували вправи, покликані розвивати критичне мислення, навчалися пошуку першоджерел та процесу верифікації інформації.

Процес формування ідентичності відбувається через низку актуальних заходів волонтерської роботи, яка вже стала історичною традицією. У цьому році волонтерському загону Сковородинівського університету «Злагода» виповнюється 23 роки. Викладацький склад волонтерського загону організував логістику гуманітарної допомоги за потребами військових частин НГУ, ЗСУ, добровольчих батальйонів, підрозділів поліції та ДСНС. Значна гуманітарна допомога надається медичним закладам та військовим шпиталям. З 2014 року наші волонтери продовжують підтримувати в/ч 3017 та 3005 Національної гвардії України, бійцям ЗСУ 57-ої бригади (17 батальйон), 92-ої, 80-ї, 95-ої, 3 полку спецпризначенців, ТРО, НАНГУ, ХУПС імені І. Кожедуба, Полк поліції та ін.). Створено волонтерський склад для гуманітарної допомоги людям з деокупованих територій, шпиталям та підтримки ЗСУ.

Після звільнення територій в Харківській області наш волонтерський загін поїхав з гуманітарною допомогою на деокуповані території: мешканці Дергачівщини, Ізюмщини, Балаклійщини, Куп'янщини отримали продуктові набори та засоби гігієни. Кожен виїзд складав від 500 осіб до 1000 мешканців на звільнених територій, які отримували комплекти гуманітарної допомоги. Тисячі людей і сотні дітей мали можливість відчути, що про них піклуються освітяни. За час військових дій з 2014 року було проведено понад 800 концертів у прифронтових зонах для військових та місцевих жителів, 6 благодійних концертів на підтримку і реабілітацію поранених в реабілітаційних центрах м. Львів, Полтава, Харків та ін. До складу музичного батальйону «Help army» входять викладачі та

випускники нашого університету (А. Денисенко, Анастасія Долапчі, Олександр Кварта, Юлія Лісичкіна, Юрій Яровой, Павло Гаплевський, Ігор Обиденніков, Геннадій Мезінов, Володимир Мезінов). За відданість Україні та захисникам нашої держави 30 грудня 2022 року Президент України Володимир Зеленський нагородив головну волонтерку нашого вишу, доцента кафедри освітології та інноваційної педагогіки Анжелу Денисенко державною відзнакою «Золоте серце» [7].

Ідентичність як конфігурація, виразно прослідковується в усіх культурно-мистецьких заходах в ХНПУ імені Г.С. Сковороди, які мають за мету підтримувати вже сформовану громадянську позицію студентства. Адже саме на майбутніх вчителів лежить відповідальність щодо виховання нового покоління українців. Розкриття творчого потенціалу студентської молоді є одним із завдань у роботі Культурно-мистецького центру університету, який постійно працює над розвитком креативних здібностей студентської молоді. Навіть у воєнний час Центр займався організацією дозвілля, залученням студентів до активного культурного життя. У цьому році загальноуніверситетський конкурс аматорського мистецтва «Дебют першокурсників» проводився у рамках фестивалю «Skovoroda-fest». На базі Культурно-мистецького центру було створено театр-лабораторію «Реформа» (кер. Анна Щербина). У річницю з початку російського вторгнення у нашу країну відбулася прем'єра перформативної вистави «Нескорена весна» за мотивами новел школи письменницької майстерності «Риба». Актори-студенти продовжують нести важливу просвітницьку місію і самореалізуються креативно, сформували окремий тренд віртуальних національно спрямованих кемпів для здобувачів [5].

Традиційний фестиваль аматорського мистецтва «Студентська весна-2023» також був адаптований під умови воєнного часу. Загалом у конкурсі взяли участь понад 200 здобувачів вищої освіти. Кращі з переможців були рекомендовані до участі у міському огляді «Студентська весна» і здобули 25 призових місць. Цікавий літературно-музичний проєкт «Історія нескореного народу», був створений співробітниками, викладачами та студентами Сковородинівського та вперше проведений для Харківської обласної організації ветеранів України.

Різноманітні мистецькі події на теренах нашого міста протягом цього навчального року уже традиційно відбувалися за участі талановитих студентів та викладачів університету. Наші народні колективи постійно підвищують свій творчий рівень на всеукраїнських і міжнародних фестивалях і конкурсах. Студенти факультету мистецтв протягом навчального року були активними учасником різноманітних творчих заходів, всеукраїнських та міжнародних конкурсів і неодноразово здобували переможні місця.

Вагому роль у виховній роботі і утвердженні ідентичності як конфігурації університету відіграє Музейний комплекс ХНПУ імені Г.С. Сковороди. На його базі продовжилась реалізація започаткованого музейним комплексом проєкту «Історія незламних» про історію розвитку, культурові і історичні пам'ятки міст України. На початку навчального року 2022–2023 було запущено новий історико-просвітницький проєкт «Трофейна техніка як зразок звияги ЗСУ» у онлайн та офлайн форматі. У рамках національно-патріотичного виховання розпочав роботу проєкт відкритих лекцій «Видатні Українці». До 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди співробітниками музейного комплексу було проведено відкриту серію онлайн-лекцій «Григорій Сковорода і вісімнадцяте століття: портрет на фоні епохи». На постійній основі для здобувачів вищої освіти та школярів Харківської області проводяться відкриті заняття «Віртуальні екскурсії в музеї світу».

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Отже, у цій статті презентовано результати виховної роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди через призму ідентичності Сковородинівської родини. Ключове поняття розглянуто з опорою на бачення Е. Еріксона як складне особистісне утворення, котре має багаторівневу структуру, що пов'язана з трьома основними рівнями людської сутності: індивідуальним, особистісним і соціальним. На прикладі проведених івентів презентовано алгоритмічність формування ідентичності: відчуття ідентичності; процес формування ідентичності; ідентичність як конфігурація, результат цього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. ERIKH.ERIKSON IDENTITY youth and crisis W.W. NORTON & COMPANY o INC New York (1994). URL: http://ni.biz.ua/12/12_3/12_30156_i-znoem-istomlen-ya-na-puti-stoyu.html
2. Закон України Про вищу освіту. Документ 1556-VII, поточна редакція від 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Закон України Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Документ 2834-IX, поточна редакція від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Наказ МОН №1038 від 29.07.2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>
5. Собченко Т., Ворожбіт-Горбатюк В., Бондаренко Є. Основні вектори виховної роботи педагогічного закладу вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. Вип. 1 (21). С. 97–106. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.97-105](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.97-105)

6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Опубліковано 15.04.2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>

7. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №850/2022 Про нагородження відзнакою Президента України «Золоте серце» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8502022-45229>

8. Указ Президента України Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Документ 334/2015, поточна редакція від 12.06.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/2015#Text>

9. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Офіційний мережевий ресурс. (2023). URL: <http://hnpu.edu.ua/>

ОБРАЗ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ «ІНТЕРНЕТ+»

THE IMAGE OF MODERN CHINESE MUSIC TEACHERS IN THE CONTEXT OF INTERNET + EDUCATION

Стаття присвячена актуальній проблемі образу сучасних китайських учителів музики в контексті освіти «Інтернет+». В інформаційну нову епоху всі носії інформації стали більш різноманітними, а канали отримання людьми інформаційних ресурсів – багаточисельними. Тому, для більш стійкого розвитку, учителі музики мають підвищувати професійну, інформаційно-комунікаційну, цифрову компетентності та сприяти формуванню останніх у здобувачів.

Метою даної статті є: на основі вивчення питань формування іміджу вчителя музики та навичок роботи з цифровою інформацією в університетській освіті музично-педагогічних фахівців на тлі «Інтернет+освіта», окреслити орієнтири для її подальшого розвитку.

У статті розкрито як функції музики змінювалися залежно політичної ситуації в країні, починаючи від правлячої функції династії Ся і Шан (ритуально-музична система) до сьогодення.

Уточнено, що вчителі музики несуть важливу соціальну відповідальність як носії та вихователі культури. Розкрито образ сучасних китайських вчителів музики в контексті освіти «Інтернет+» та зазначено, що в нинішню інформаційну епоху вони перебувають у положенні між традиційною моделлю освіти та моделлю освіти «Інтернет+».

Здійснено аналіз нормативної бази КНР, яка детермінує культивування розвитку інновацій «Інтернет+» та в контексті зазначеного, розкрито вимоги до сучасних вчителів музики.

У статті представлено, що інтеграція музичної педагогічної освіти з освітою «Інтернет+» може бути реалізована в таких трьох напрямках: професійна етика для вчителів, професійна компетентність у галузі музики, можливості цифрової інформатики.

Зроблено висновок про те, що сучасні китайські вчителі музики є спадкоємцями традиційної китайської музичної культури, практиками модернізації та реформи музичної освіти, а також розробниками традиційної моделі музичної освіти. У це інформаційне століття, сповнене викликів і можливостей, сучасні китайські вчителі музики активно виконують свої соціальні обов'язки і водночас сповнені безмежних надій на майбутній розвиток музичної освіти.

Окреслено перспективи подальших наукових розвідок, які полягають у дослідженні імплементації досвіду китайських педагогів щодо формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців мистецьких дисциплін у закладах вищої освіти України.

Ключові слова: освіта «Інтернет+», освіта вчителів музики, імідж учителя, музично-педагогічні фахівці, інформаційно-комунікаційна компетентність.

The article is devoted to the actual problem of the image of modern Chinese music teachers in the context of Internet+ education. In the information new era, all media have become more diverse, and the channels for people to receive information resources have become numerous. Therefore, for more sustainable development, music teachers should improve professional, information and communication, and digital competencies and promote the formation of the latter in students.

The purpose of this article is to outline the guidelines for its further development based on the study of the issues of forming the image of a music teacher and skills in working with digital information in the university education of music teachers against the background of "Internet + education".

The article reveals how the functions of music have changed depending on the political situation in the country, from the ruling function of the Xia and Shang dynasties (ritual and musical system) to the present day.

It is clarified that music teachers have an important social responsibility as carriers and educators of culture. The image of modern Chinese music teachers in the context of Internet+ education is revealed and it is noted that in the current information age they are in a position between the traditional model of education and the model of Internet+ education.

The author analyzes the regulatory framework of the People's Republic of China, which determines the cultivation of the development of Internet+ innovations, and in this context, the requirements for modern music teachers are revealed.

It is concluded that modern Chinese music teachers are the heirs of traditional Chinese musical culture, practitioners of modernization and reform of music education, as well as developers of the traditional model of music education. In this information age, full of challenges and opportunities, modern Chinese music teachers actively fulfill their social responsibilities and at the same time are full of boundless hopes for the future development of music education.

Prospects for further scientific research are outlined, which consist in studying the implementation of the experience of Chinese teachers in the formation of information and communication competence of future specialists in artistic disciplines in higher education institutions of Ukraine.

Key words: Internet+ education, music teacher education, teacher image, music and pedagogical specialists, information and communication competence.

УДК 378.016:[7:004.738.5]

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.23>

Му Веньлун,

аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді. «Інтернет + освіта» простежується на прикладі таких нормативно-правових документів КНР: «Проекту сучасної дистанційної освіти», «Плані

дій з відродження освіти в 21 столітті», випущеному Міністерством освіти КНР в 1998 році [5], Плані дій Міністерства освіти КНР «Інформатизація освіти 2.0» на період з 2018 по 2023 роки [6],

«Модернізація освіти Китаю 2035» [7], запуску «Національної платформи державних послуг для інтелектуальної освіти» (2022 р.) [8]. У лютому 2023 року в країні успішно проведено Всесвітню конференцію з цифрової освіти, а також «Цифрова освіта – це ключові питання, що стосуються музики» [8].

Музична освіта, будучи ключовим компонентом стратегічної мети сприяння цілісному розвитку учнів, є ключовим компонентом естетичної освіти. З іншого боку, музична педагогічна освіта дає основний імпульс для розвитку естетичної освіти. Під час підготовки фахівців музичного мистецтва особливо важливо дослідити розвиток іміджу вчителя в контексті освіти «Інтернет+». Серед найважливіших аспектів цього образу – професійна етика вчителя та здатність викладати за допомогою цифрової інформації, які закладені в сучасному образі вчителя музики.

Таким чином, визначена проблема є досить затребуваною та вимагає негайного її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вивченню проблеми підготовки майбутніх музично-педагогічних фахівців у вищій освіті КНР приділяли належну увагу науковці, зокрема, теоретичні й практичні розвідки сучасних китайських учених присвячено таким питанням, як от: можливості музичної освіти в університетах в епоху «Інтернет +» (Хао Сінь) [16], (Ма Сянлянь) [9], мета, роль, функції вчителя в інформаційну епоху (Сюнь Юань) [10], (Ян Вейчао) [11], імідж учителя музики в сучасному Китаї (Чжан Дешань) [12], обґрунтування змін в образі сучасного вчителя музики (Тянь Юй, Ден Лань) [13], зміна парадигми процесу навчання майбутніх фахівців мистецьких дисциплін в КНР в епоху «Інтернет +» та розкрито роль інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці музично-педагогічних працівників (Му Веньлун, Чан Чжень) [1; 2] та українських науковців: організація змішаного навчання у підготовці майбутнього вчителя в Україні та КНР (Собченко Т.М., Ці Шень) [3], формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету (Собченко Т., Ткачов А., Ткачова Н.) [4].

Мета даної статті – на основі вивчення питань формування іміджу вчителя музики та навичок роботи з цифровою інформацією в університетській освіті музично-педагогічних фахівців на тлі «Інтернет+освіта», окреслити орієнтири для її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу.

I. Образи вчителів традиційної китайської музики

Існування будь-чого – це динамічний розвиток, і в процесі такого розвитку воно зберігає відносну стабільність. За 5000 років китайської історії образ учителя поступово формувалася, починаючи

з періодів Весни й Осені та Воюючих держав, а конфуціанство вплинуло на всю історію китайського феодального суспільства. Ідея навчання шляхом вибору найкращого та викладання відповідно до своїх здібностей також вплинула на розвиток образу традиційного китайського вчителя.

Учителі несуть важливу соціальну відповідальність як носії та вихователі культури. Функція музики змінювалася від політичної правлячої функції династій Ся і Шан (ритуально-музична система) до соціальної повчальної функції, яку пропагувало конфуціанство в період Весни і Осені («шість мистецтв»), а пізніше від династій Цинь і Хань до династій Мін і Цин, коли художня функція музики поступово вийшла на перший план. В історії китайської музичної освіти «усна традиція» була однією з найважливіших форм передачі знань, а в процесі музичної освіти вчитель відіграв роль «добродісного і шанованого» мудреця.

З погляду соціальної природи музики, традиційна китайська музична освіта слугувала культурним потребам суспільства того часу. Після Опійної війни 1860 року історія музичної освіти в Китаї вступила в новий період, новий початок в історії сучасної китайської освіти. Опійна війна спричинила зіткнення та обмін між західною та китайською культурами. Велика кількість літераторів і вчених стали на шлях порятунку та виживання. Це був також час, коли розвиток музики поступово увійшов в епоху «шкільних музичних пісень» [14]. Це була епоха «шкільної музичної пісні». Музична освіта також поступово розвивалася. Це покоління стало батьком-засновником майбутньої музичної освіти в Китаї, піонерами свого часу.

З розвитком історії та соціального прогресу 1994 року було опубліковано Закон Китайської Народної Республіки про вчителів. Він поступово визначив соціальні функції вчителів і стандартизував професійний імідж професії. У цей період імідж учителя також сягнув невеликого піку, а в серцях людей укорінився моральний образ «відданості, навчання та освіти».

Образ учителя в стародавньому, сучасному та новітньому Китаї розвивався, і різні історичні епохи дали педагогам різні історичні образи, а поняття «добродісний, мудрий і святий учитель» дійшло до наших днів.

II. Сучасні китайські вчителі музики в контексті освіти «Інтернет+»

Із розвитком соціальної економіки, настання інформаційної епохи Інтернету значно сприяло інтеграції інформаційних технологій Інтернету та освіти. Для того, щоб відповідати вимогам часу, з кінця 20-го століття і до сьогоднішнього дня у 21-му столітті в КНР було розроблено велику кількість національних стратегій реформування освіти та досліджень за стратегією розвитку моделі «Інтернет+освіта». З настанням ери

5G і подальшим розвитком інтелекту ШІ було створено низку освітніх інформаційних продуктів (наприклад, National Smart Education Public Service Platform App, Rain Classroom App і т. д.) з використанням технології аналізу великих даних і розумних мобільних пристроїв як носіїв.

Сучасні китайські вчителі музики в нинішню інформаційну епоху перебувають у положенні між традиційною моделлю освіти та моделлю освіти «Інтернет+». У цей період учителі музики загалом прийняли зміни у використанні навчального обладнання в класі: епоха дошки, епоха «карткового» слайд-проектора, мультимедійного подіуму, підтримуваного комп'ютерними та інформаційними технологіями. Розглядаючи різні періоди використання навчальних засобів, очевидно, що трансформація засобів навчання є відображенням динамічного технологічного розвитку.

У результаті соціально-економічного та технологічного розвитку, навчальне обладнання, що використовувалося в музичному класі, «педальний орган», поступово перетворилося на електронні органи та фортепіано; обладнання для відтворення музики також розвивалося від «магнітофонів» до «CD». Обладнання для відтворення музики також еволюціонувало від «магнітофонів» до «CD-плеєрів» і «комп'ютерних аудіо- та відеоплеєрів». Навички, необхідні вчителям музики у використанні навчального обладнання в різний час, поступово вдосконалювалися та переходили відповідно до соціально-економічного та технологічного розвитку в різний час.

Настання ери 5G, прискорений потік інформації та інтеграція освіти «Інтернет+» спричинили необхідність для вчителів музики швидше та краще опановувати відповідні технології, щоб адаптуватися до вимог сьогодення. Це єдиний спосіб встигнути за нинішньою реформою освіти. Образ учителя музики в цю епоху має бути практиком і першопрохідцем на шляху музичної освіти «Інтернет+».

III. Інтеграція "III.Інтеграція "Інтернет + Освіта" в освіті вчителів музики

Музична педагогічна освіта – це ключ до підготовки низових учителів музики у вищих закладах освіти. Інтеграція музичної педагогічної освіти з освітою «Інтернет+» може бути реалізована в трьох напрямках:

1. Професійна етика для вчителів.
2. Професійна компетентність у галузі музики.
3. Можливості цифрової інформатики.

Варто зазначити, що ці три аспекти найбільш наочно демонструють образ учителя музики в умовах модернізації освіти. Так, у 2011 році Міністерство освіти опублікувало «Думки Міністерства освіти щодо активного просування реформи навчальних програм у педагогічній освіті» (далі – «Думки»), в яких було запропоновано «посилити

навчання вчителів професійній етиці та зробити Кодекс професійної етики для вчителів початкової та середньої школи обов'язковим курсом у педагогічній освіті».

У Стандартах навчальної програми педагогічної освіти (для пробного впровадження) ідеться про те, що вчителі мають дотримуватися концепції виховання людей, затвердити концепцію навчання впродовж усього життя, посилити відчуття практики та приділяти увагу реальним життєвим проблемам.

У 2022 році Міністерство освіти та вісім інших відомств випустили «План зі зміцнення вчителів у базовій освіті в нову епоху» [15]. У цьому документі пропонується, щоб педагогічна освіта «наполягала на тому, щоб етика вчителя стояла на першому місці, суворо впроваджувала перший стандарт етики вчителя і стиль вчителя, і сприяла тому, щоб вчителі викладали з етикою і утверджували себе з етикою» [15]. А також до 2035 року, щоб відповідати вимогам модернізації освіти, створити надійну систему педагогічної освіти високого рівня та вдосконалити механізм розвитку педагогічної освіти [там само].

У розділі, присвяченому професійній етиці вчителів, роздуми про «Інтернет+» полягають, по-перше, у зміцненні професійної етики вчителів, щоб краще адаптуватися до цілей модернізації освіти Китаю до 2035 року та спиратися на них; по-друге, у висуненні вимог до обізнаності вчителів щодо «цифрової інформатизації» та, найголовніше, у зміцненні їхньої ідентифікації з майбутньою моделлю освіти «Інтернет+», що матиме безпосередній вплив на процес модернізації освіти. Друга – це вимога до обізнаності вчителів щодо цифрової інформатизації і, найголовніше, до їхньої ідентифікації з майбутньою моделлю освіти «Інтернет+», що матиме безпосередній вплив на процес модернізації освіти.

Щодо професійної компетентності музично-педагогічних фахівців, то вона безпосередньо впливає на якість викладання та навчання. Для досягнення стратегічної мети розвитку зі створення системи викладачів високого рівня в рамках програми «Модернізація освіти Китаю 2035» особливо важливо підвищити професійну компетентність музично-педагогічних фахівців. Керівні принципи Національної програми з керівництва навчальним планом для бакалаврів музикознавства (педагогічної освіти) у закладах вищої освіти реалізуються, а також одночасно в них вносяться корективи у світлі реальної ситуації.

Педагогічні здібності вчителів музики також є ключем до якості викладання. Набуття педагогічних здібностей, окрім вивчення теоретичних предметів, таких як педагогіка та психологія освіти, повинно також поєднуватися з педагогічною практикою, роздумами про себе в педагогічній

діяльності та, таким чином, удосконаленням своїх педагогічних здібностей задля подальшого підвищення якості викладання в класі та кращого досягнення цілей викладання.

У педагогічній освіті вчителів музики насамперед необхідно вдосконалювати навички учителів, які здійснюють педагогічну діяльність, чия ідеологія, професійна та теоретична компетентність безпосередньо впливатиме на майбутніх музично-педагогічних фахівців. З огляду на це, педагогічну освіту вчителів музики можна поділити на дві частини: вдосконалення тих, хто здійснює педагогічну діяльність, і підготовка тих, хто ще не став формальним учителем музики.

Тому слід розуміти два аспекти освіти «Інтернет+», а саме: професійну компетентність у музиці та інформаційно-комунікаційну компетентність. Виходячи з цього потрібно акцентувати увагу на збільшенні навчання цифровим інформаційним технологіям в освіті, систематично вивчати «Цифрову грамотність для вчителів» і поступово підвищувати цифрову компетентність учителів музики.

30 листопада 2022 року Міністерство освіти КНР опублікувало та ввело в дію Стандарт галузі освіти Китайської Народної Республіки – Цифрова грамотність вчителів. У «Цифровій грамотності вчителів» представлено п'ять первинних вимірів, 13 вторинних і 33 третинних. У ньому систематично розглядаються питання розвитку та оцінювання цифрової компетентності вчителів, а також теоретичні знання та напрямки застосування цифровізації в освіті. Він являє собою своєрідний посібник з розвитку та вдосконалення цифрових компетентностей вчителів.

На шляху модернізації освіти навички вчителів у галузі цифрової інформатики є одним із найважливіших виразів їхнього іміджу та важливою допоміжною здатністю для розвитку їхньої викладацької та навчальної діяльності. Його мета - якнайкраще дати здобувачам можливість здобути предметні знання, розширити навички мислення й адаптуватися до вимог часу та стратегічних цілей розвитку модернізованої освіти.

Висновки. Сучасні китайські вчителі музики є спадкоємцями традиційної китайської музичної культури, практиками модернізації та реформи музичної освіти, а також розробниками традиційної моделі музичної освіти. У це інформаційне століття, сповнене викликів і можливостей, сучасні китайські вчителі музики активно виконують свої соціальні обов'язки і водночас сповнені безмежних надій на майбутній розвиток музичної освіти.

Отже, інтеграція музичної педагогічної освіти з освітою «Інтернет+» може бути реалізована в таких трьох напрямках: професійна етика для вчителів, професійна компетентність у галузі музики, можливості цифрової інформатики.

Перспективами подальших наукових розвідок є імплементація досвіду китайських педагогів щодо формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців мистецьких дисциплін у закладах вищої освіти України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Му Веньлун. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці музично-педагогічних працівників у процесі навчання у КНР. Новий колегіум. Вип.3 (108) 2022. С. 75–79. DOI: 10.30837/nc.2022.3.75
2. Му Веньлун, Ч.Чжень. Зміна парадигми процесу навчання майбутніх фахівців мистецьких дисциплін в КНР в епоху «Інтернет +». *Інноваційна педагогіка*. Вип.53. Т.1. 2022. С. 92–95. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.1.17>
3. Собченко Т.М., Ці Шень. Організація змішаного навчання у підготовці майбутнього вчителя в Україні та КНР. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 79. С. 113–117. DOI: 10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.2.24
4. Собченко Т., Ткачов А., Ткачова Н. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Вип. 2 (51). С. 145–148. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.145-148
5. 《21世纪教育振兴行动计划》“现代远程教育工程”进展报告（前言和前两部分）. http://www.moe.gov.cn/srcsite/A16/s7062/200309/t20030910_82288.html
6. 教育部关于发布《教育信息化2.0行动计划》的通知。教技〔2018〕6号。 http://www.moe.gov.cn/srcsite/A16/s3342/201804/t20180425_334188.html
7. 中共中央、国务院发布《中国教育现代化2035》。 http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt_gzdt/201902/t20190223_370857.html
8. 教育数字化战略行动取得阶段性成果——国家智慧教育平台正式启动. 2022-03-29 来源：人民网 http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/s5147/202203/t20220329_611601.html
9. 马香莲. “互联网+”时代教师专业发展的重新解构[J]. 现代教育技术, 2016,(6).
10. 荀源. 新时期基础教育教师培养的目的、内容与路径——基于中国教育现代化历程 2035 的教师培养内容分析[J]. 教师教育研究, 2019, 31 (2) : 8-14.
11. 杨伟超. 信息时代音乐教育中的教师角色定位[J]. Northern Music, 2015(10):206-206. doi:10.3969/j.issn.1002-767X.2015.10.171.
12. 张德山. 关于当代中国教师形象的实验探讨[J]. 景德镇中学学报, 2001, 16(1):67-69. doi:10.3969/j.issn.1008-8458.2001.01.015.
13. 田雨, 邓兰. 中国现代教师形象的变化: 历史、模式与启示[J]. 当代教师教育, 2021, 14(1):48-53.
14. 寿国. 校园音乐歌曲对当代音乐教育的影响和作用[J]. 艺术评论, 2022 (9) : 156-159.
15. 教育部等八部门关于发布新时期基础教育强师计划的通知。教师〔2022〕6号。 http://www.moe.gov.cn/srcsite/A10/s7034/202204/t20220413_616644.html
16. 郝欣. “互联网+”时代高校音乐教育的問題與可能吉林師範大學音樂學院, 吉林四平 136000. 20191132(20) DOI.10.3969/j.issn.1004-9436.2019.20.095.

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ BUILDING RESILIENCE OF EDUCATIONAL PROCESS PARTICIPANTS

Актуальність статті обумовлена низкою чинників: провадження воєнного стану в Україні, дистанційний формат організації освітнього процесу, нові ризики соціокультурного характеру, зростання кількості стресогенів і криміногенних чинників. Автори у статті звернули увагу на багатofакторний, міждисциплінарний контекст досліджень і методичних рекомендацій відновлення і збереження цілісності особистості педагога. Пошук адекватних часу психолого-педагогічних впливів, які допоможуть учасникам освітнього процесу досягти визначених очікуваних якісних результатів навчання, налагодити довгострокові взаємодії і партнерства, автори здійснили з опорою на синергетичний і культурологічний підходи.

У статті розгляд резильєнтності педагога здійснено через призму розуміння цього поняття як ресурсу для інших учасників освітнього процесу, а саме: здобувачів, представників громадськості, стейкхолдерів, інших осіб, зацікавлених в якості освіти. Ментальні риси автори визначили як базис стійкості і психологічної пружності українців. Для розвитку резильєнтності сформульовано поради для педагогічних працівників. Перша порада для розвитку резильєнтності передбачає осмислення і усвідомлення своєї спорідненості до педагогічної праці, самоприйняття і опора на природжені здатності легко прожити злету і падіння, любов і віру в інших на основі впевненості в собі, плекання доброї пам'яті, позитивних сподівань і мрій дитинства. Друга порада передбачає осмислення педагогіки оптимізму через практики підкріплення довіри учасників освітнього процесу спільним проживанням малих буденних радостей, дбайливим відновленням відчуття стабільності, безпеки. Третя порада передбачає глибинне осмислення ментальних рис українців: автохтонність, усамітненість, наближеність до землі, кордоцентризм (виражається в чуттєвому проживанні довкілля), працьовитість, пограничне відчуття патріотизму, життєрадісність і оптимізм, анімізм, олюдження довкілля.

Автори стоять на позиції, що уміння тримати баланс через уміння бути вдячним може стати поєднувальним елементом усіх визначених у статті рекомендацій. Також автори наголосили на доцільності ортобіотичного налаштування. Це виявляється через гігієну, чергування фізичної і розумової праці, якісне харчування і гігієну емоцій. Національний контекст виразно прослідковується у корисних практиках створення доброго спадку, збереження усього, що додає сили душевної, віри, радості серця. Перспективною подальшого розроблення теми визначено ретроспекцію систем ціннісних координат в організації освітнього процесу з досвіду Г. Сковороди, І. Мечникова, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Ключові слова: університет, якість освіти, безпечне середовище, психолого-педагогічна підтримка, особистість, соціально цінні навички, освіта упродовж життя.

The relevance of the article is due to a number of factors: the implementation of martial law in Ukraine, the remote format of the organization of the educational process, new risks of a socio-cultural nature, an increase in the number of stressors and criminogenic factors. The authors of the article drew attention to the multifactorial, interdisciplinary context of research and methodological recommendations for restoring and preserving the integrity of the teacher's personality. The search for timely psychological and pedagogical influences that will help the participants of the educational process to achieve the specified expected quality learning results, to establish long-term interactions and partnerships, the authors carried out based on synergistic and cultural approaches.

In the article, the teacher's resilience is considered through the prism of understanding this concept as a resource for other participants in the educational process, namely: applicants, representatives of the public, stakeholders, and other persons interested in the quality of education. The authors identified mental traits as the basis of resilience and psychological resilience of Ukrainians. For the development of resilience, tips for teaching staff have been formulated.

The first advice for the development of resilience involves understanding and realizing one's kinship to pedagogical work, self-acceptance and relying on the innate ability to easily experience ups and downs, love and faith in others based on self-confidence, nurturing good memories, positive hopes and dreams of childhood.

The second advice involves understanding the pedagogy of optimism through the practice of strengthening the trust of participants in the educational process by sharing small everyday joys, carefully restoring a sense of stability and security. The third advice involves an in-depth understanding of the mental traits of Ukrainians: autochthonousness, solitude, closeness to the earth, cordocentrism (expressed in sensual living of the environment), hard work, borderline sense of patriotism, cheerfulness and optimism, animism, humanization of the environment. The authors are of the position that the ability to keep balance through the ability to be grateful can become a connecting element of all the recommendations defined in the article. The authors also emphasized the expediency of the orthobiotic setting. This is manifested through hygiene, alternation of physical and mental work, quality nutrition and hygiene of emotions. The national context is clearly traced in the useful practices of creating a good inheritance, preserving everything that adds strength to the soul, faith, joy of the heart.

The perspective of further development of the topic is defined as a retrospection of value coordinate systems in the organization of the educational process based on the experience of H. Skovoroda, I. Mechnikov, A. Makarenko, and V. Sukhomlynskyi.

Key words: university, quality of education, safe environment, psychological and pedagogical support, personality, socially valuable skills, lifelong education.

УДК 378.04:37.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.24>

Ворожбіт-Горбатюк В.В.,

докт. пед. наук, професор,
ст. науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінально-
виконавчого права

Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії
правових наук України

Козиренко С.І.,

канд. тех. наук, доцент,
доцент кафедри прикладної
математики

Харківського національного
університету радіоелектроніки

Циркуненко О.В.,

ст. викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін і трудового права
імені професора О.О. Процевського
Харківського національного
педагогічного університету імені
Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Глобалізаційні процеси в світі загалом, динамічність і багатозадачність буття сучасної людини актуалізує проблематику психолого-педагогічної адаптивності, витривалості й стійкості кожної особистості. Проведення воєнного стану в Україні, дистанційний формат організації освітнього процесу, нові ризики соціокультурного характеру, зростання кількості стресогенів і криміногенних чинників – ці та інші ознаки сучасного буття українців актуалізують проблематику досліджень і методичних рекомендацій відновлення і збереження цілісності особистості, спонукає до пошуку адекватних часу і ситуаціям психолого-педагогічних впливів, які допоможуть учасникам освітнього процесу досягти визначених очікуваних якісних результатів навчання, налагодити довгострокові конструкти взаємодії і партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика резильєнтності учасників освітнього процесу перебуває у полі уваги широкого кола міждисциплінарних досліджень. Багато напрацювань і цінних висновків презентовано представниками психологічної науки. У цій статті ми послуговувалися напрацюваннями і рекомендаціями, презентованими К. Балахтар, Т. Цюман, О. Нагула, З. Адамська, D. Hellerstein (методологічний базис і підходи до визначення ключового поняття цієї публікації) [1; 9; 3], Є. Дядуш (психологічний дискурс і авторська модель формування резильєнтності) [4]. Цінні практичні напрацювання і рекомендації у контексті реалій українського сьогодення [5; 6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, вивчення наявних у відкритому доступі матеріалів з означеної теми свідчить про певний дисонанс. Зокрема, не розкритими лишаються культурологічні чинники формування резильєнтності, поза увагою дослідників лишаються ментально обумовлені аспекти формування і підтримки такої якості учасників освітнього процесу.

Мета статті. Враховуючи вищезазначене, метою нашої публікації є розкриття особливостей формування резильєнтності педагогів як учасників освітнього процесу в умовах провадженого стану з опорою на культурологічний і синергетичний підходи.

Виклад основного матеріалу. Ретельне опрацювання широкої джерельної бази свідчить про багатофакторний, міждисциплінарний контекст досліджень і методичних рекомендацій відновлення і збереження цілісності особистості педагога. Однак на теперішній час лишається актуальним пошук адекватних часу психолого-педагогічних впливів, які допоможуть учасникам освітнього процесу досягти визначених очікуваних якісних результатів навчання,

налагодити довгострокові взаємодії і партнерства в ситуаціях перманентної нестабільності, інколи – загрози життю. У реаліях сьогодення ми маємо для досягнення якості освіти не лише зосереджувати увагу на новітніх досягненнях психологічної науки, тале й здійснити синергію з історично, ментально обумовлених джерел стійкості українців, з опорою на синергетичний і культурологічний підходи розглянемо поняття резильєнтності педагога через призму розуміння цього поняття як ресурсу для інших учасників освітнього процесу, а саме: здобувачів, представників громадськості, стейхолдерів, інших осіб, зацікавлених в якості освіти. Традиційно для української освіти педагог є не просто організатором освітнього процесу, тим, хто здійснює освітній процес. Педагог – носій усталених соціально значимих ціннісних орієнтирів, демонструє суспільству виважене і доцільне ставлення до усіх процесів і подій, що відбуваються в реаліях дійсності. Педагог так само є носієм і ретранслятором кращих ментальних рис. У цьому ми підтримуємо світоглядну і методологічну позицію історика освіти і педагогічної думки С. Сірополка [7].

Традиційно для українських педагогів, освітян першочерговою умовою стабільності внутрішнього єства є відчуття спорідненої праці. Унікальні висновки з цього напрямку Г. Сковороди [8] і послідовників визначного філософа, просвітника, педагога, на наш погляд, в реаліях сьогодення, є надзвичайно значимими. Зазначимо тут, спорідненість до педагогічної праці виражається у природжених здатностях легко проживати злети і падіння, через любов і віру в інших на основі впевненості педагога в собі, плекання в собі пам'яті, сподівань, мрій дитинства. Глибинною людяністю як апіорною цінністю пронизані поради визначного мислителя Г. Сковороди: добро починається з любові до себе. Любов починається з доброго ставлення до себе. Переконані, що привертання уваги сучасних педагогів в закладах освіти усіх рівнів до відновлення і забезпечення природньої людської потреби в любові, у визнанні себе як самоцінності є потужним ресурсом стійкості і самовідновлення, адже опирається на ментальну пам'ять українців. Уважаємо за необхідне привертати увагу громадськості і наукової спільноти, здобувачів, випускників, їхніх батьків до гострої потреби підтримки і визнання цінності і високої репутації українських педагогів, які часто на рівні відкритого ентузіазму, нездоланного оптимізму забезпечують освітній процес, продовжують наукові і прикладні розвідки в період провадженого стану у зв'язку військовою агресією російської федерації.

Ми переконані в тому, що ментально обумовлене правило завжди бути на своєму боці, яка пронизує бачення проблеми самопізнання

Г. Сковородою, доцільно відтворити в реаліях українського освітянського простору через афішування діяльності громадських спільнот, презентування досвіду учасників освітнього процесу конкретних закладів освіти.

Значущим аспектом, який сприяє формуванню резильєнтності, є довіра. Історико-педагогічні корені цієї цінності детально описано С. Сірополком [7]. Для сьогодення українського педагога вкрай поціновується його вміння підкріплювати довіру до себе і закладу освіти в учасників освітнього процесу спільним проживанням малих буденних радостей, дбайливим поступальним відновленням відчуття стабільності, безпеки під час синхронних і асинхронних навчальних комунікацій.

Приборкання стресу і негативних емоцій можливе через ментальну рису вдячності українців. Адже мистецтво тримати баланс через вміння бути вдячним слугує потужним психолого-педагогічним ресурсом не лише резильєнтності як риси характеру.

З-поміж інших ментальних рис українців виокремимо такі, які благотворні для формування резильєнтності: автохтонність, усамітненість, наближеність до землі – ці риси дають змогу чітко візуалізувати зону свого контролю. Кордоцентризм в розуміння чуттєвого проживання довкілля, анімізм, олюднення довкілля – ці ментальні риси допомагають у мить скрути, проживання болю водночас нарощувати внутрішній скелет емоційної рівноваги. Працьовитість, життєрадісність, оптимізм – риси, які допомагають навчитися бачити в трудності, виклику, проблемі сходинку особистісного і професійного зростання. Для реалізації вузлових моментів Болонського процесу компетентність вчитися упродовж життя є однією з системоутворювальних [2]. Тож у цьому аспекті бачимо органічне поєднання ціннісних орієнтирів національного культурологічного і загальноєвропейського освітлогічного дискурсу. Ще одним аксіоматичним ресурсом формування резильєнтності учасників освітнього процесу є ортобіотичне налаштування, яке ми розуміємо як чітке дотримання норм гігієни загальної, емоційної, комунікативної, природно потребу чергування фізичної і розумової праці, якісного помірного харчування. Саме ортобіотичний підхід традиційно дає спонуку для створення доброго спадку: множення, збереження і плекання усього, що додає душевної сили, віри в добру природу людини, радості серця, формування приязних перманентних соціальних зв'язків через живе спілкування.

Щодо практичних рекомендації формування резильєнтності учасників освітнього процесу, у цій статті виокремимо ті, які на наш погляд є універсальними, доцільними для усіх рівнів освіти. З огляду на виокремлені вище ментальні риси

українців пропонуємо такі поради, дотримання яких сприятиме формуванню чи удосконаленню здатності захищати свою цілісність, стабільний рух (розвиток): опора на довіру у підтримці надії «ми впораємося, бо я поруч»; віра через акцент уваги на позиції здобувача як активного суб'єкта власної життєдіяльності («ти єдиний собі господар»); мужність: орієнтуватися не на вади, а на ресурси, сильні сторони кожної конкретної людини. Використовувати почуття гумору як прояв любові, створення позитивного комунікативного простору. Забезпечте узгоджуваність самоідентифікації «Я» і «Я очима інших»; формування досвіду цілепокладання. Підтримуйте бажання здобувача бути помічником, експертом, критиком, систематиком тощо. Формуйте стабільний тонус навчального партнерства. Візьміть до уваги, що корекція поведінкової сфери здобувача передбачає візуальний приклад, наявність певних взірців. Будьте особливі, харизматичні, подайте приклад інтелект-дозвілля, душевного балансу, мужності і емоційної гігієни. Разом із здобувачами створіть алгоритм сили, щоденник емоцій і відчуттів (замітки, особистісний меседжер, рукопис), де продемонструєте, опишете досвід композиціонування сили знання (схильності зовнішнього та внутрішнього споглядання), сили вміння (задатки до всебічного розвитку тіла), сили душі (любити, соромитися і володіти собою) за Й. Песталоцці. Розробіть свою систему перспектив за А. Макаренком: завтрашня радість → середня перспектива – успіх у навчанні → далека перспектива віддячити тим, хто тобі допоміг стати саме таким. Освітнянською спільнотою формуйте корисний спадок: яке своє досягнення за останній рік ви покладете у скриньку доброї спадщини спершу?

Висновки. Отже, констатуємо, що ментальні риси автори можуть закласти базис стійкості і психологічної пружності українців – представників педагогічної, освітянської спільнот. Для розвитку резильєнтності сформульовано поради для педагогічних працівників: осмислення і усвідомлення спорідненості до педагогічної праці, плекання доброї пам'яті, позитивних сподівань і мрій дитинства і практики підкріплення довіри учасників освітнього процесу спільним проживанням малих буденних радостей, осмислення ментальних рис українців: автохтонність, усамітненість, наближеність до землі, кордоцентризм (виражається в чуттєвому проживанні довкілля), працьовитість, пограничне відчуття патріотизму, життєрадісність і оптимізм, анімізм, олюднення довкілля.

Ця стаття не вичерпує усі аспекти заявленої проблематики. Доцільним вважаємо зведення до проблеми резильєнтності через формування комунікативної компетентності, коли сталі вислови – українські фразеологізми виступають

своєрідним ціннісним маркером психолого-педагогічної стійкості. Перспективою подальшого розроблення теми бачимо ретроспекцію систем ціннісних координат в організації освітнього процесу з досвіду Г. Сковороди, І. Мечникова, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Balakhtar, K. S. Peculiarities of the influence of creativity on the subjective well-being of foreign languages teachers of higher education institutions. SHEI "University of Education Management" NAPS of Ukraine, Kyiv. 2021. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/16917>
2. European Commission. Tuning educational structures in Europe: Universities' contribution to the Bologna Process. (December, 2006). SocratesTempus. 152 p. Retrieved from: <https://aca-secretariat.be/newsletter/tuningeducational-structure-in-europe>
3. Hellerstein, D. How I can become resilient. Heal Your Brain. 2011. URL: <http://www.psychologyto-day.com/blog/healyour-brain> Alexander, D. E. Resilience and disaster risk reduction: An etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences*. 2013. 13(11), 2707- 2716.
4. Дядуш Є. Модель плекання резилієнтності у когнітивно-поведінковій терапії. Люблін, 2020. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/%D0%95%D0%B2%D0%B0-%D0%94%D1%8F%D0%B4%D1%83%D1%88_%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C-%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%83-%D0%9A%D0%9F%D0%A2.pdf
5. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/ стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах. Київ, 2017. URL: https://lib.iitta.gov.ua/707663/1/Bohdanov2017_1.pdf
6. Резильєнтність як особистісний ресурс учасників освітнього процесу в умовах війни. 31 Травня 2022. URL: <http://umo.edu.ua/news/rezilijentnistj-jak-osobistisnij-resurs-uchasnikiv-osvitnjogho-procesu-v-umovakh-vijni>
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні : [монографія]. Укр. Вільний Ун-т (м. Мюнхен, Німеччина), Друзі т-ва ім. Г. Ващенко. Київ: Наук. думка, 2001. 911 с.
8. Сковорода Г. Самовладання. Тарас Лютий. Київ, Темпора, 2022. 624 с.
9. Цюман Т., Нагула О., Адамська З. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2022. № 38 (2). С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3813>

ЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА: СУТНІСТЬ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ECONOMIC COMPETENCE OF THE MODERN TEACHER: THE ESSENCE AND FACTORS OF FORMATION IN THE CONDITIONS OF HIGHER ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION

У статті доведено, що економічна освіта окрім підготовки майбутніх фахівців економічного профілю, посідає все значніше місце на різних щаблях освіти, починаючи з дошкільної і до вищої професійної, у тому числі й педагогічної, як суттєвий її складник, що має забезпечити оптимальну адаптацію й інтеграцію кожної особистості до наявної в суспільстві економічної системи, активної самореалізації в умовах ринкової економіки. Продемонстровано, що сучасні суспільні реалії, євроінтеграційні процеси, умови сучасного виробництва, завдання, поставлені в Концепції «Нова українська школа» актуалізують економічний контент професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарних спеціальностей, зокрема й мистецького напрямку. Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічної доцільності формування в майбутніх учителів мистецького напрямку економічної компетентності й визначенні її сутнісних характеристик з огляду на осмислення специфіки художньо-педагогічної освіти.

За результатами аналізу наукових джерел доведений унікальний потенціал, що містить художньо-педагогічна освіта щодо здійснення природного поєднання економіки (економічних знань, економічної свідомості, економічних умінь, досвіду економічно доцільної поведінки тощо) і художньої культури. Висвітлено такі сутнісні характеристики економічної компетентності, як багатofункційність, універсальність, соціальна детермінованість. Доведено, що її формування залежить від низки внутрішніх і зовнішніх чинників. Економічну компетентність майбутнього педагога художньо-мистецького напрямку потрактовано як інтегративне професійно-особистісне новоутворення, що забезпечує його спроможність адаптуватися до умов суспільного життя, розуміти соціально-економічні процеси, які відбуваються в ньому, бути конкурентоздатним, активним, відповідальним, готовим до самовдосконалення, вирішення повсякденних художньо-педагогічних і економічних завдань, умотивованим до навчання впродовж життя, культивування і передавання культурних цінностей, здатним до раціональної економічної поведінки в умовах ринкових відносин.

Ключові слова: компетентність, економічна компетентність, майбутній педагог, вища освіта, художньо-педагогічна

освіта, компетентнісний підхід, чинники, формування.

The article proves that economic education, in addition to training future specialists in the economic profile, occupies an increasingly important place at various levels of education, starting from preschool to higher professional, including pedagogical, as an essential component of it, which should ensure optimal adaptation and integration of each individual to the existing economic system in society, active self-realization in the conditions of the market economy. It has been demonstrated that modern social realities, European integration processes, conditions of modern production, tasks set in the Concept "New Ukrainian School" actualize the economic content of the professional training of future teachers of humanitarian specialties, in particular, the artistic direction. The purpose of the article is to substantiate the pedagogical expediency of forming economic competence in future art teachers and to determine its essential characteristics in view of understanding the specifics of art and pedagogical education.

According to the results of the analysis of scientific sources, the unique potential of artistic and pedagogical education in the implementation of a natural combination of economics (economic knowledge, economic consciousness, economic skills, experience of economically expedient behavior, etc.) and artistic culture has been proven. Within the framework of the competence approach, such essential characteristics of economic competence as multifunctionality, universality, and social determinism are highlighted. It has been proven that its formation depends on a number of internal and external factors. The economic competence of the future art teacher is interpreted as an integrative professional and personal development that ensures his ability to adapt to the conditions of social life, to understand the socio-economic processes that take place in it, to be competitive, active, responsible, ready for self-improvement, solving everyday problems artistic-pedagogical and economic tasks, motivated for life-long learning, cultivation and transmission of cultural values, capable of rational economic behavior in the conditions of market relations.

Key words: competence, economic competence, future teacher, higher education, artistic and pedagogical education, competence approach, factors, formation.

УДК 378:37.011.3-051:7(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.25>

Бу Мінлі,
аспірант кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні запити цивілізованого світового щодо економічного, культурного гуманістично зорієнтованого прогресивного розвитку, реалізуються у суттєві зрушення в усіх суспільних сферах, у тому числі й освіті. Визнання на рівні міжнародних

організацій (ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку тощо) виключного впливу людського капіталу на стабільність і процвітання країн, детермінує усвідомлення ролі освіти в його створенні. Саме освітня галузь, де вища художньо-педагогічна

освіта посідає гідне місце, зобов'язана забезпечувати якісну підготовку до реалізації зазначених завдань і запитів конкурентноспроможного на міжнародному ринку праці молодого покоління.

У контексті вимог концепції «Нова українська школа», де ставиться завдання підготувати випускника-інноватора, здатного «змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя» [5], актуалізується завдання щодо підготовки майбутніх учителів до їх реалізації.

Усе глибше усвідомлюється нагальна потреба підготовки майбутніх педагогів гуманітарних спеціальностей, зокрема й мистецького напрямку, покликаних здійснювати «соціокультурне наповнення суспільства» [10, с. 72], здатних не лише створювати, передавати та підтримувати надбання художньої культури, а й розуміти вагомість економічного чинника соціокультурного розвитку суспільства й особистості, бути спроможними до раціональної компетентної доцільної економічної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У роботах, здійснених ученими в останні десятиліття (В. Антонюк, Дж. Баумель, М. Богорад, Р. Дізон-Рос, А. Ейнарсон, Ф. Казеллі, Г. Ковальчук, В. Музичук, А. Нісімчук, І. Прокопенко Т. Стюарт, Р. Талер, Р. Таузе, Д. Тросбі, Т. Шульц та ін.) доведено взаємоз'язок соціокультурного, економічного й освітнього векторів, і розроблено концептуальні засади його практичної реалізації в реаліях сучасної освітньої галузі.

Теоретико-методичні засади здійснення художньо-педагогічної освіти закладено в наукових дослідженнях Ван Юе, О. Каленюк, М. Кириченко, С. Коновець, М. Лещенко, Лю Цзін, О. Музики, Л. Масол, О. Отич, В. Орлова, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, С. Соломахи, Г. Сотської, Цзюй Ціхунь, Чі Лін, Чень Чжень, Г. Шевченко, О. Щолокової, Ян Чженьюй та ін. Зокрема в працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Н. Авер'янова, В. Ворожбіт, О. Кайдановська, С. Коновець, В. Кузь, Г. Кузьменко, Т. Стас, Г. Тарасенко, Ху Юе, Хуан Цзіншен, О. Шевнюк, Г. Шевченко та ін.) зацентровано на педагогічному потенціалі образотворчого мистецтва, висвітлено особливості його застосування в освітньому процесі закладів освіти різного рівня.

Щодо економічної освіти, то сьогодні увага науковців зосереджується не лише на її вивченні як суто професійно економічної. Інший напрям, до якого і прикута більшою мірою наша дослідницька увага, утворюють наукові розвідки, спрямовані на вивчення економічного аспекту професійної підготовки фахівців інших, неекономічних спеціальностей, у тому числі й педагогів. Економічний складник педагогічної освіти в аспекті реалізації

її компетентнісної парадигми розкрито в низці сучасних наукових досліджень (П. Бойчук, О. Буга, Г. Дмитренко, О. Кінах, Т. Кондратенко, В. Курок, В. Куценко, О. Лодатко, О. Любченко, М. Морозова, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Пронікова, Д. Разуменко, Г. Реброва, В. Саюк, М. Свіржевський, Т. Ткаліч, М. Ховрич, О. Шпак та ін.). Учені наголошують на необхідності акцентуації змісту вищої педагогічної освіти на здійсненні економічної підготовки майбутніх учителів, потреби в удосконаленні підходів до розроблення її практикозорієнтованого змісту й інноваційного технологічно-методичного забезпечення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведена аналітична робота дозволяє впевнено констатувати, що попри наявні в педагогічній теорії й освітній практиці серйозні напрацювання щодо побудови методологічних і науково-методичних засад економічної освіти майбутніх фахівців, сутність і шляхи формування в майбутніх педагогів економічної компетентності в умовах вищої художньо-педагогічної освіти висвітлено в сучасному науковому дискурсі все ще недостатньо, що й актуалізує започатковане дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічної доцільності формування в майбутніх учителів мистецького напрямку економічної компетентності й визначенні її сутнісних характеристик з огляду на осмислення специфіки художньо-педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Не зосереджуючись на здійсненому в наших попередніх публікаціях аналізі таких наукових дефініцій, як компетенція і компетентність, зауважимо, що найчастіше вони визначаються за допомогою таких понять, як «здатність», «спроможність», «досягнення», «готовність», «схильність», «ставлення», «розуміння», «знання», «уміння», «цінності».

Компетентність розуміємо як «особистісне надбання, інтегровану особистісну якість фахівця, оцінну характеристику людини, що засвідчує рівень набутих нею в результаті освіти і необхідних для здійснення певної діяльності, досягнень» [6, с. 49]. Як особистісний феномен її характеризують багатofункційність, універсальність, соціальна детермінованість, а формування залежить від внутрішніх (набутого життєвого досвіду, психічного розвитку особистості, ступеня її активності, креативності, здатності до самореалізації і саморозвитку) [2] і зовнішніх (освіта, соціальне середовище) чинників. Зауважимо, що ці властивості родового феномену мають і всі видові феномени.

Серед ключових (таких, що забезпечують здійснення поліфункційних видів діяльності, вирішення широкого, «-поза» і «-між» дисциплінарного кола проблем) компетентностей виокремлюється

економічна. Узагальнено вона характеризується В.Дивак як умова успішної конкурентноздатної професійної діяльності, а на соціокультурному рівні – як «система економічних категорій, що окреслюють цілісну суть виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ» [4, с. 18]. Одним із показників її сформованості в особистості виступає економічне мислення. Із цим погоджується й Ю. Балашова, яка визначає цей термін як «сукупність економічних знань та практичних умінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності» [1, с. 87].

На впливі економічної компетентності на здатність фахівця ефективно і результативно здійснювати професійну діяльність умовах ринкової конкуренції на основі ґрунтовних економічних знань, умінь та особистісних якостей, наголошено в дослідженні Т.Бурлаєнко [3, с. 18].

Як складник соціальної компетентності, що доречи на нашу думку потребує додаткової наукової аргументації, тлумачить економічну компетентність О.Ющенко, водночас правомірно зауважуючи про те, що її сформованість передбачає засвоєння особистістю економічних знань і вмінь. Учена також наголошує на важливості сформованої здатності орієнтуватися і діяти в умовах ринкової економіки [8].

Змістовим ядром економічної компетентності педагога О. Цільмак вважає його здатність «раціонально використовувати матеріальні, фінансові, людські та власні ресурси на основі сукупності певних практично спрямованих знань» [13, с. 133].

Аналіз наукового фонду з проблеми визначення термінологічного поля феномену «економічна компетентність» уможливорює висновок про те, що домінуючим є обрання науковцями структурно-системного підходу. Так у дослідженні В. Саюк економічна компетентність як «інтегрована професійно-особистісна характеристика» потрактована, як така, що включає ціннісні орієнтації, економічні знання, уміння, навички використовувати економічні важелі управління та особистісні якості для досягнення ефективного результату діяльності в ринкових умовах» [12, с. 28].

В.Приступа до системно-структурних складників економічної компетентності фахівця, що вирізняє її з-поміж інших феноменів, відносить економічні знання, економічний світогляд, економічне мислення, готовність до ефективної економічної діяльності й умотивованість особистості до їх опанування [9].

Близький системно-структурний склад феномену «економічна компетентність» як «комплексної інтегративної функційної якості майбутнього фахівця гуманітарного профілю» пропонує й М. Морозова. Учена доповнює його знаннями правових норм економічної діяльності, навичками

й уміннями щодо її здійснення, культурою ділового спілкування й необхідними для виконання в умовах ринкової конкуренції професійної діяльності особистісними якостями [8, с. 195–196].

Перш ніж визначитися щодо сутнісних характеристик економічної компетентності майбутніх педагогів художньо-мистецького напрямку, зауважимо про таке. Художньо-педагогічна освіта містить унікальну можливість здійснення природного поєднання економіки (в особистісному преломленні - економічних знань, економічної свідомості, економічних умінь, досвіду економічно доцільної поведінки тощо) і художньої культури. Як влучно зазначає А. Ейнарсон [14], подібний зв'язок, таке поєднання найкраще позиціонується через таке суто економічне поняття, як «вартість», і категорію, що є єдиною і для художньо-мистецького, і для економічного дискурсу, як «цінність». Адже споживачу і продукувачу культурних цінностей, зокрема мистецьких, художніх творів, зауважує вчений, значно важче здійснити їх оцінювання як капіталу в ринкових відносинах, використовуючи зазначені категорії, ніж проводити цю діяльність лише послуговуючись суто економічним інструментарієм, не беручи до уваги такі суб'єктивні поняття, як «смак», «краса», «естетичність» тощо. Саме педагог художньої галузі, у разі володіння як суто професійними художньо-мистецькими знаннями, уміннями, здатностями, так і будучи компетентним в економіці, маючи ринковий тип мислення, здатний і сам здійснювати, і навчити своїх учнів розуміти й оцінювати не лише цінність, а й вартість вкладених у твори культури і мистецтва (як об'єкти реальних економічних ринкових відносин, що мають грошовий еквівалент) людських творчих ресурсів, що вкрай необхідно в умовах ринкової економіки.

Отже економічну компетентність майбутнього педагога художньо-мистецького напрямку розуміємо як інтегративне професійно-особистісне новоутворення, що забезпечує його спроможність адаптуватися до умов суспільного життя, розуміти соціально-економічні процеси, які відбуваються в ньому, бути конкурентоздатним, активним, відповідальним, готовим до самовдосконалення, вирішення повсякденних художньо-педагогічних і економічних завдань, умотивованим до навчання впродовж життя, культивування і передавання культурних цінностей, здатним до раціональної економічної поведінки в умовах ринкових відносин.

Висновки. Отже, процес формування економічної компетентності майбутніх педагогів, що відбувається в умовах вищої художньо-педагогічної освіти має забезпечити єдність і взаємозв'язок освоєння ним здобутків мистецької, педагогічної та економічної культури людства, усвідомлення невіддільності соціально-економічних процесів

від майбутньої професійної діяльності. Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо у розробленні й обґрунтуванні педагогічних умов формування в майбутніх педагогів економічної компетентності в умовах вищої художньо-педагогічної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балашова Ю.В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників: дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2002. 188 с.
2. Богуш А.М. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти у вищому навчальному закладі. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали метод, семінару (НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України)*. Київ: Педагогічна думка, 2009. С. 271–281.
3. Бурлаєнко Т.І. Формування економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти засобами ігрових форм навчання: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 190 с.
4. Дивак В.В. Розвиток економічної компетентності директорів загальноосвітніх навчальних закладів засобами інформаційно комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
5. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>.
6. Койчева Т.І., Ву Мінлі Компетентнісна парадигма професійної підготовки сучасного вчителя Нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. 2022. Вип. 83. С. 47–51.
7. Лодатко Є. Формування економічної компетентності майбутнього вчителя у контексті викликів Нової української школи. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. № 1 (87). С. 216–224.
8. Морозова М.М. Формування економічної компетентності у студентів гуманітарних спеціальностей у навчально-виховному процесі ВНЗ: дис. ... канд. пед. наук. Старобільськ, 2018. 312 с.
9. Приступа В. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх інженерів радіозв'язку. *Людознавчі студії. Педагогіка*. Дрогобич, 2011. Вип. 23. С. 189–202.
10. Реброва Г.О. Наукові підходи формування економічної культури майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2018. № 2(121). С. 72–78.
11. Сазонова А.В. Художнє слово як засіб економічного виховання дошкільників. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвузівський збірник наукових статей*. 2009. XXI. С. 115–122.
12. Саюк В.І. Розвиток економічної компетентності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації. *Вища освіта України*. 2006. Т. 3. С. 511–520.
13. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта*. 2009. № 1–2. С. 128–134.
14. Einarsson A. *Cultural Economics*. Publisher: Bifröst University. Icelan, 2016. 180 p.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE INFORMATION PROCESSING AND SOFTWARE OPERATORS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN VOCATIONAL (VOCATION-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

У статті з'ясовано, що сучасне суспільство потребує кваліфікованих мобільних фахівців із високим рівнем професійних умінь і навичок, конкурентоспроможних на ринку праці та готових до кар'єрного зростання впродовж життя. Зазначено, що пріоритетними завданнями модернізації змісту професійної (професійно-технічної) освіти є удосконалення системи підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців відповідно до розроблених державних стандартів, синтезування нових педагогічних підходів і принципів та форм для ефективного реалізації освітніх завдань і функцій, привнесення з врахуванням творчої екстраполяції ефективних способів і методів, створення сприятливих умов для формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки. Виявлено, що в сьогоденнішніх реаліях удосконалення організації її діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти важливо спрямувати освітній процес на цілісне засвоєння освітніх компонентів за видами підготовки (загально-професійна-підготовка, професійно-теоретична підготовка, професійно-практична підготовка) освітньої програми та опанування суб'єктами освіти теоретичного матеріалу, оволодіння необхідними практичними навичками застосування набутих знань і умінь, зміцнення мотивації саморозвитку особистості, посилення потенціалу внутрішньої потреби самореалізації, підвищення професійної майстерності. Обґрунтовано та визначено педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Подальшого напрацювання потребує розроблення структурно-функціональної моделі формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: професійна (професійно-технічної) освіта, освітній процес, педагогічні умови, професійна компетентність, майбутні оператори з обробки інформації та програмного забезпечення.

The article found that modern society needs qualified mobile specialists with a high level of professional skills and abilities, competitive in the labor market and ready for career growth throughout life. It is noted that the priority tasks of the modernization of the content of professional (vocational and technical) education are the improvement of the system of training future qualified specialists in accordance with the developed state standards, the synthesis of new pedagogical approaches and principles and forms for the effective implementation of educational tasks and functions, the introduction, taking into account the creative extrapolation of effective methods and methods, creating favorable conditions for the formation of professional competence of future information and software processing operators in the process of professional training. It was found that in today's realities of improving the organization and activities of vocational (vocational-technical) education institutions, it is important to direct the educational process to the integral assimilation of educational components by types of training (general-professional-training, professional-theoretical training, professional-practical training) of the educational program and mastering theoretical material by subjects of education, mastering the necessary practical skills of applying the acquired knowledge and skills, strengthening the motivation for self-development of the individual, strengthening the potential of the internal need for self-realization, increasing professional skills. The pedagogical conditions for the formation of the professional competence of future information processing and software operators in the process of professional training of professional (vocational and technical) education institutions are substantiated and defined. The development of a structural and functional model of the formation of professional competence of future information processing and software operators in the process of professional training requires further development.

Key words: professional (professional and technical) education, educational process, pedagogical conditions, professional competence, future operators of information processing and software.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.26>

Газдик М.М.,

аспірантка кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах ринкової економіки професійна (професійно-технічна) освіта в Україні перебуває на етапі трансформаційних перетворень. Сучасне суспільство потребує професіоналів, кваліфікованих мобільних фахівців із високим рівнем

професійних умінь і навичок, конкурентоспроможних на ринку праці та готових до кар'єрного зростання впродовж життя. Нагальною сьогодні є потреба модернізації професійної (професійно-технічної) освіти, удосконалення системи підготовки робітничих кадрів, інтенсифікації освітнього

процесу, оновлення освітніх програм, удосконалення навчальних планів відповідно з урахуванням державних вимог.

Пріоритетними завданнями модернізації змісту професійної (професійно-технічної) освіти є удосконалення системи підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців відповідно до розроблених державних стандартів, синтезування нових педагогічних підходів і принципів та форм для ефективної реалізації освітніх завдань і функцій, привнесення з врахуванням творчої екстраполяції ефективних способів і методів, створення сприятливих умов для формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовці майбутніх фахівців професійної (професійно-технічної) освіти приділяють увагу в контексті обґрунтування теоретико-методологічних основ багато науковців, серед них: Т. Вакалюк, А. Гуржій, О. Джулик, С. Жуковський, Т. Івченко, М. Кадемія, О. Кіяшко, І. Лікарчук, С. Овчаров, Н. Падун та ін.; модернізація професійно (професійно-технічної) освіти є предметом досліджень багатьох науковців у галузі педагогіки та психології, зокрема: В. Аніщенко, В. Бойчук, Т. Вакалюк, Р. Гуревич, О. Данилова, І. Зязюн, О. Кіяшко, І. Козловська, А. Литвин, Л. Лук'янова, В. Манько, М. Мілохіна, Н. Ничкало, В. Свистун, С. Сисоєва, Я. Сікора, Л. Сліпчизин, Т. Стойчик, Л. Сушенцева, Ф. Шльосек та ін.; проблематику формування професійної компетентності здобувачів освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти у вітчизняній науці розглядали науковці, серед них: М. Бирко, Р. Гуревич, І. Ратинська та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У Законі України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» зазначено важливість підготовки конкурентоспроможних майбутніх фахівців для забезпечення потреб суспільства, значущість розвитку наукового світогляду та творчого мислення робітничих кадрів, набуття високих людських якостей та творчого відношення до справи, урахування самореалізації особистості, формування професійної компетентності майбутніх фахівців у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а саме: «...формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання впродовж життя» [3].

У сьогоdnішніх реаліях удосконалення організації й діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти важливо спрямувати освітній процес на цілісне засвоєння освітніх компонентів за видами підготовки

(загально-професійна-підготовка, професійно-теоретична підготовка, професійно-практична підготовка) освітньої програми та опанування суб'єктами освіти теоретичного матеріалу, оволодіння необхідними практичними навичками застосування набутих знань і умінь, зміцнення мотивації саморозвитку особистості, посилення потенціалу внутрішньої потреби самореалізації, підвищення професійної майстерності, виховання важливих якостей на оволодіння професією, здобуття майбутніми операторами з обробки інформації та програмного забезпечення ціннісних орієнтацій спрямованих на формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та виявлення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Завдання дослідження: 1. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців. 2. Виявити педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами аналізу наукових джерел (В. Аніщенко, О. Синиця, І. Кірік, І. Мехедок), теоретичних і методичних підходів, соціального замовлення на компетентних майбутніх кваліфікованих робітників здатних до продуктивної професійної діяльності, організація освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти потребує виявлення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки. Розглянемо детальніше поняття педагогічні умови.

У педагогічній і психологічній літературі (Л. Моторна, І. Ратинська) під педагогічними умовами науковці вбачають систему цілеспрямованих педагогічних впливів, обставин, факторів, форм, методів, засобів освітнього середовища, які в комплексній взаємодії забезпечують ефективний перебіг процесів на досягнення конкретної педагогічної мети, в основі якої лежить діяльність та сприяють ефективному досягненню комплексу необхідних і достатніх результатів і навчальних цілей. У дослідженнях Л. Моторної педагогічні умови виступають складовими освітнього процесу та інноваційної педагогічної діяльності, які цілеспрямовано направлені на підготовку кваліфікованих майбутніх фахівців із врахуванням Державних стандартів професійної освіти [2; 4; 5]. Педагогічними умовами доцільно вважати «обставини, від яких залежить

та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [8, с. 243]. Водночас Л. Сподін розглядає поняття педагогічні умови, як підпорядкованість зовнішнім і внутрішнім чинникам, де: зовнішні чинники впливають на зміст, організацію навчально-виховного процесу закладу освіти, удосконалення освітнього матеріалу, міжособистісні взаємодії майбутніх фахівців; внутрішні чинники сприяють надбанню професійної мотивації, досягненню самовдосконалення, формуванню уподобань та зацікавленості в професійному становленні [9, с. 47]. У цьому контексті дослідниця Т. Шмоніна вважає, що під педагогічними умовами слід розуміти якісні характеристики основних важливих процесів, явищ, факторів освітнього середовища, які: упроваджуються й реалізуються цілеспрямовано в освітньому середовищі; уможливають впровадження педагогічних завдань; зумовлюють планомірне дослідження та сприяють його апробації; привносять ефективні результати навчально-виховного процесу [10].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та науково-методичних джерел, спираючись на дослідження науковців було визначено комплекс педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти: підвищення інтересу майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення до професійної діяльності; удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу; організація самостійної роботи на основі активізації проєктної діяльності; упровадження поетапної адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у процесі виробничої практики.

Реалізація визначеного комплексу педагогічних умов сприятиме удосконаленню освітнього процесу, задіяності ефективної сукупності спеціально-професійних обставин й дієвих факторів, активізації системи методів й засобів і форм навчання та практичної підготовки, створенню сприятливого середовища для формування цілісної системи професійних умінь і навичок на досягнення сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення. Обґрунтуємо детальніше кожну з педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – підвищення інтересу майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення до професійної діяльності. Підвищенню інтересу майбутніх фахівців до професійної діяльності сприяє: створення

позитивного психологічного зацікавлення щодо здобуття професійних компетенцій та важливих якостей на оволодіння професією, ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, поглиблення набутих теоретичних знань й вмінь на оволодіння практичного досвіду в процесі виробничої практики, активізація інтересу на оволодіння практичного досвіду роботи, надбання прагнення майбутніми фахівцями на досягнення кваліфікованої майстерності та професійної реалізації.

Друга педагогічна умова – удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу. Реалізація цієї педагогічної умови спрямована на: розвиток професійної майстерності, формування умінь творчо діяти відповідно до поставлених завдань та здатності критично мислити, підсилення теоретичної та практичної спрямованості навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності, оволодіння ефективними механізмами практичного досвіду.

Третя педагогічна умова – організація самостійної роботи на основі активізації проєктної діяльності. Дана педагогічна умова ґрунтується на засадах компетентнісного підходу з врахуванням: формування необхідності постійного збагачення та удосконалення професійних знань, набуття значущих якостей особистості до саморегулювання, готовності до самоосвіти, усвідомлення внутрішньої мотивації на формування професійної компетентності та підготовленості до майбутньої діяльності на основі активізації проєктної діяльності.

Четверта педагогічна умова – упровадження поетапної адаптації майбутніх фахівців у процесі виробничої практики. Педагогічна умова сприятиме: одержанню первинного досвіду роботи за професією, здобуттю сукупності професійних знань, умінь і навичок до практичної діяльності, зростанню прагнень до саморозвитку, набуттю адаптації до професійної діяльності.

Відзначимо, що педагогічні умови слід розглядати як цілісний освітній процес обумовлений обставинами для проявлення активності суб'єктів освіти та їх самореалізації, сукупністю взаємопов'язаних компонентів освітнього процесу направлених на ефективний процес навчання та виховання робітничих кадрів, уможливленням взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників спрямованих на розвиток професійних компетентностей майбутніх фахівців, цілеспрямованою організацією освітнього процесу на формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Висновки. На основі одержаних результатів дослідження робимо висновок, що визначені

педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти спрямовані на: створення позитивної мотивації в освітній діяльності для особистісного та майбутнього професійного зростання, активізацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, посилення рефлексивної та практичної складових за видами підготовки (загально-професійна-підготовка, професійно-теоретична підготовка, професійно-практична підготовка), розвиток професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця, цілісне ставлення на оволодіння професії, здобуття власного трудового досвіду, поглиблення професійної майстерності на засадах компетентнісного підходу, успішну підготовку та виховання компетентних і конкурентоспроможних майбутніх фахівців. Подальші перспективи в цьому напрямку плануються у розробці структурно-функціональної моделі формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аніщенко В. М. Стандарт професійної компетентності основа підготовки робітничого персоналу фірми у контексті європейської інтеграції. *Професійно-технічна освіта*. 2008. № 3. С. 41–43.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» (11 вересня 2003 року, № 1158-IV із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-15/#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
3. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.07.2023).
4. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року (Кабінет міністрів України розпорядження від 12 червня 2019 р. № 419-р Київ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
5. Моторна Л. В. Педагогічні умови застосування освітніх технологій в процесі викладання природничо-наукових дисциплін у технічних коледжах. *Гуманізм та освіта* : IX міжнародна науково-практична конференція (10–12 червня 2008 р.). URL: <http://conf.vntu.edu.ua/hummed/2008/txt/Motorna.php>. (дата звернення: 12.07.2023).
6. Ратинська І. О. Формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в процесі вивчення економічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природоко-ристування. Рівне, 2018. 21 с.
7. Синиця О., Кірік І., Мехедок І. Інноваційні підходи до формування професійної компетентності майбутнього робітника. *Профтехосвіта*. 2014. № 9. С. 12–14.
8. Словник-довідник з професійної педагогіки. / авт.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.
9. Сподін Л. А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості особистості студентів вищих аграрних закладів освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Центральний ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2001. 228 с.
10. Шмоніна Т. А., Глухов І. Г. Сучасні підходи до розуміння поняття «педагогічні умови». *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. № 59. 2011. URL: <http://ps.stateuniversity.ks.ua/arkhivvidannya?id=25> (дата звернення: 18.07.2023).

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ ПЕРВИННИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ

THE ECOLOGICAL PARADIGM AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS TO FORM PRIMARY IDEAS ABOUT THE NATURAL ENVIRONMENT IN PRESCHOOLERS

В статті розглянуто екологічну парадигму як методологічне підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування в дошкільників первинних уявлень про природне довкілля.

Окреслено ключові законодавчі акти на суспільні рішення, що сприяли визнанню екологічної парадигми як пріоритетної в подальшому розвитку природи та суспільства. Схарактеризовано роль освіти в досягненні цілей сталого розвитку. Виокремлено методологічне підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування в дошкільників первинних уявлень про природне довкілля: наявність сприйняття та осмислення майбутнім вихователем доцільності екологічної поведінки; здобуття теоретичних знань, які відтворюються у вміннях і навичках по здійсненню збереження та охорони природного довкілля; прояв емоційно-ціннісного ставлення до природи; прагнення до безперервної самоосвіти; здійснення творчого пошуку в професійній діяльності; готовність до партнерської взаємодії з дітьми та їхніми батьками у вирішенні проблем збереження та відновлення природного довкілля. Доведено, що перед майбутнім фахівцем дошкільної освіти стоїть завдання оволодіння професійною екологічною компетентністю, що охоплює основні ідеї сталого розвитку та подолання екологічних криз. Обґрунтовано важливість формування в майбутніх вихователів свідомого ставлення до природного довкілля.

Новизна наукового дослідження полягає у визначенні сутності екологічної парадигми як методологічного підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування в дошкільників первинних уявлень про природне довкілля. Надано актуальну інформацію, знання та поради майбутнім вихователями щодо сутності екологічної парадигми та важливості усвідомлення і застосування системи певних принципів та правил екологічно зорієнтованої підготовки підростаючого покоління.

Ключові слова: *природне довкілля, сталий розвиток, професійна підготовка майбутніх вихователів.*

Of the research has been to outline the components of the ecological paradigm that constitute the methodological basis for the professional training of future educators to form preschoolers' primary ideas about the natural environment.

The key legislative acts on social decisions that have contributed to the recognition of the ecological paradigm as a priority in the further development of nature and society have been outlined. The role of education in achieving the goals of sustainable development is characterised. The methodological basis for the professional training of future educators to form primary ideas about the natural environment in preschoolers is highlighted: the presence of perception and comprehension by the future educator of the expediency of environmental behaviour; acquisition of theoretical knowledge, which is reproduced in the skills and abilities to preserve and protect the natural environment; manifestation of emotional and value attitude to nature; desire for continuous self-education; creative search in professional activities; the readiness to partner with children and their parents in solving problems of preservation and restoration of the natural environment has been determined. It has been proved that the future specialist of preschool education has been given the task of mastering professional environmental competence, which covers the basic ideas of sustainable development and overcoming environmental crises. The importance of forming a conscious attitude to the natural environment in future educators has been substantiated.

The scientific importance of the research has been to define the essence of the ecological paradigm as a methodological basis for the professional training of future educators to form primary ideas about the natural environment in preschoolers. Providing up-to-date information, knowledge and advice to future educators on the essence of the ecological paradigm and the importance of understanding and applying a system of certain principles and rules for environmentally oriented training of the younger generation.

Key words: *natural environment, sustainable development, professional training of future educators.*

УДК 37.022:[378-027.561:373.2.011.3-051]:373.2.015.31:502/504 028.31(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.27>

Граб О.В.,
аспірантка кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В умовах глобальних світових змін, інформаційного та технологічного прогресу суттєво збільшується навантаження на природне довкілля. Зменшення озонного шару, глобальне потепління, активний видобуток корисних копалин та інші негативні явища, пов'язані з підвищенням рівня якості життя населення світу призводять до погіршення екологічного стану планети. Як наслідок, постає питання збереження та відновлення природного довкілля задля стабільності та добробуту людства

в майбутньому. Адже від відновлення природних ресурсів залежать умови та якість життя кожного громадянина.

Реакцією світової спільноти на існуючі екологічні виклики стало створення концепції сталого розвитку, що є ядром екологічної парадигми сьогодення, а націленість провідних держав світу на формування екологічної компетентності громадян в контексті сталого розвитку окреслюється як завдання, що має високий рівень пріоритетності. Отже, вагомою передумовою збереження

природного довкілля визначається наявністю у всього людства свідомого світоглядного ставлення до природи та розуміння наслідків власних дій по відношенню до природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування свідомого ставлення до природного довкілля є довгостроковим рішенням, що потребує не тільки політичних, фінансових та економічних змін, але й стосується стратегічних перетворень в системі освіти.

Науковці A. Boni, I. Gómez-Trigueros, A. Lopez-Fogues, D. Ortega-Sánchez, T. Owens, M. Walker та інші вважають, що заклади вищої освіти мають відігравати провідну роль в реалізації цілей сталого розвитку [6, 15, 27]. Вони мають можливість інтегрувати ідеї стабільного життя у викладання для того, щоб екологічно доцільна поведінка дітей та молоді стала невід'ємною частиною їх загальної освіти. Вихователь є провідною особою, який виформовує в дітей дошкільного віку свідоме ставлення до природного довкілля. Однак, питання здійснення професійної підготовки майбутніх вихователів в контексті екологічної парадигми залишається мало дослідженим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На основі аналізу наукових матеріалів з проблеми дослідження було встановлено, що у професійній діяльності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти екологічна складова підготовки передбачає формування в них знання сутності екологічної парадигми, усвідомлення системи певних принципів та правил, що складають методологічне підґрунтя їх професійної підготовки та сприяють більш швидкому та якісному переходу до сталого розвитку. Відзначимо, що концепція сталого розвитку була предметом вивчення багатьох науковців, проте її сутність, пов'язана з специфікою професійної підготовки майбутніх вихователів, на нашу думку, потребує більш детальнішого вивчення.

Мета статті. Мета цього дослідження полягає в окресленні складових екологічної парадигми, що становлять методологічне підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування в дошкільників первинних уявлень про природне довкілля.

Виклад основного матеріалу. В наукових доробках С. Толочко, екологічна парадигма визначається як екологічно-відповідальне споживання громадян, що ґрунтується на методологічних та аксіологічних установках [1, с. 238]. Поштовхом до виникнення екологічної парадигми стала розробка низки стратегічних документів міжнародного рівня.

Законодавча та активістська діяльність на початку 70-х років призвела до визнання ролі освіти у вирішенні екологічних проблем. Так, у 1972 році в Стокгольмі відбулась Конференція Організації Об'єднаних Націй з проблем довкілля під час

якої розглядалось питання охорони й поліпшення довкілля для нинішніх та майбутніх поколінь. Означена конференція сприяла усвідомленню екологічної парадигми як пріоритетної. За результатами Стокгольмської конференції 1972 року екологічна парадигма визначалась як процес і результат набуття особою знань, умінь та навичок, що виявляються в розумінні нею природних цінностей, культурних і біологічних взаємозв'язків між людиною, природою та довкіллям. Екологічну парадигму було обрано в якості провідного засобу подолання світових екологічних криз [12].

Рішення про визнання пріоритетності екологічної освіти для суспільства було додатково підкреслено двома наступними зустрічами: Міжнародний семінар з екологічної освіти в Белграді в 1975 році та Національна конференція лідерів екологічної освіти у Вашингтоні в 1978 році. Результатом першої зустрічі стала відома Белградська хартія, що описує цілі екологічної освіти та положення [21]. Концептуалізація екологічної освіти відбулася в Тбілісі в 1977 році і була результатом першої у світі Міжурядової конференції з екологічної освіти. Під час означеної конференції було створено документ, відомий як Тбіліська декларація, і для багатьох вона залишається остаточним формулюванням того, що являє собою екологічна освіта і якою вона має бути [12]. У Тбіліській декларації також відзначено одностайну згоду з важливою роллю екологічної освіти у збереженні та поліпшенні довкілля, а також у здоровому та збалансованому розвитку світових спільнот».

В 1980 році Міжнародна спілка охорони довкілля опублікувала всесвітню природоохоронну стратегію, в якій вперше згадувався сталий розвиток як глобальний пріоритет [28]. В жовтні 1982 року Генеральна асамблея ООН визначила та погодила п'ять загальних принципів збереження природного довкілля, згідно з якими здійснювалась оцінка діяльності людей в природі, а саме:

1. Виявляти повагу до природи та не допускати порушення процесів природного довкілля.

2. Генетична життєздатність планети Земля має залишатись непорушною для всіх популяцій та форм життя. Непорушність життєздатності планети обумовлюється достатністю ресурсів для виживання всіх популяцій та форм життя і з цією метою здійснюється збереження необхідних середовищ існування.

3. Збереженню природного довкілля підлягають як суші, так і моря. Більш високі вимоги висуваються до охорони особливих унікальних територій, представників всіх різних типів екосистем та ареалів рідкісних або зникаючих видів.

4. Екосистемами та організмами, а також земельними, морськими та атмосферними ресурсами, що споживаються людиною, слід керувати з метою досягнення та підтримання оптимальної

стійкості та продуктивності, але не таким чином, щоб не ставити під загрозу цілісність інших екосистем або видів, з якими вони співіснують.

5. Природа має бути захищена від деградації, спричиненої війною або іншою ворожою діяльністю [29].

Перші спроби окреслити зміст словосполучення «сталий розвиток» з'явилися в 1987 році у звіті Всесвітньої комісії ООН з довкілля та розвитку, де було зазначено, що людство має можливість зробити розвиток сталим, тобто таким, що може забезпечити сьогодні задоволення не тільки власних потреб, але й потреб наступних поколінь у майбутньому. Спочатку дискусії навколо сталого розвитку обмежувалися необхідністю зменшення негативного впливу на довкілля. Проте з часом вони набули більш глобального розуміння та зосередились на трьох провідних цілях сталості розвитку, а саме: прояв поваги до природного довкілля, здійснення соціального прогресу та сприяння економічному зростанню [22].

Країнами-учасниками було запропоновано розуміти під поняттям «сталий розвиток» такий рівень розвитку, що задовольняє потреби сьогодення і не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [22]. Означена дефініція вміщує в собі декілька ключових положень. Перше положення передбачає задоволення потреб найбідніших верств населення. Друге положення спрямовано на пошук шляхів економії, обмеження та раціонального застосування ресурсів довкілля. Отже, дефініція «сталий розвиток» стала більш окресленою та набула концептуального значення.

В 1987 році з метою пошуку шляхів подолання існуючих екологічних проблем та попередження більш серйозних руйнувань природного довкілля Генеральна Асамблея ООН скликала міжнародну групу екологічних експертів, політиків і державних службовців (WCED – так звана Комісія Брундтланда). Означена ініціатива також передбачала налагодження більш тісної співпраці між країнами з питань розвитку та використання ресурсів, а також створення процесів, в яких усі країни могли б вирішувати власні екологічні проблеми та проблеми світу в довгостроковій перспективі.

Під час конференції в Брундтланді, було проголошено, що створення концепції сталого розвитку стане стратегічним рішенням у сприянні подоланню екологічної кризи, що посилюється. Міжнародній групі експертів WCED було доручено запропонувати довгострокові рішення для забезпечення сталого розвитку та запровадили їх в 21 столітті.

Звіт Брундтланд вміщував розділи, що охоплювали різноманітні сфери сталого розвитку, а саме: роль міжнародної економіки, населення та людські ресурси, продовольчу безпеку,

діяльність екосистем, енергетики та промисловості, запропоновано правові принципи охорони природного довкілля. Саме в звіті Брундтланд вперше було подано визначення сталого розвитку як «розвитку, що відповідає потребам сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби». Дефініція «потреби» розглядалась в контексті забезпечення базових потреб бідних верств населення світу та зосереджувала увагу на надмірному використанні природних ресурсів, що призводить до обмеження здатності природного довкілля в забезпеченні потреб людства в майбутньому [19].

Сталий розвиток як концепцію було вперше інституційовано на Саміті Землі 1992 року в Ріо-де-Жанейро. У цьому ж році Конференція ООН з довкілля та розвитку опублікувала Хартію Землі, де було здійснено викладення побудови справедливого, стійкого та миролюбного глобального суспільства в 21 сторіччі (план дій). Передумовами до реалізації Хартії Землі визначено набуття громадянами суспільної свідомості, необхідного рівня освіти та поліпшення комунікації [22].

«Порядок денний на 21 сторіччя» для сталого розвитку визначив інформацію, інтеграцію та участь ключовими будівельними цеглинами, що допоможуть країнам-учасникам досягти відповідного рівня екологічної сталості. Окрім того, на порядку денному 21 сторіччя наголошувалось, що широка участь громадськості у прийнятті рішень є фундаментальною передумовою для досягнення сталого розвитку [26]. До 2010 року запровадження концепції сталого розвитку передбачало формування в громадян неспецифічних для екології загальних навичок, наприклад, здатності критично мислити або вирішувати проблеми.

Програму дій з реалізації концепції сталого розвитку («Порядок денний 21») було схвалено очільниками більшості країн світу, а 57 сесія Генеральної Асамблеї ООН, що відбулась у 2002 році, оголосила десятиліття 2005-2015 рр. декадою освіти в інтересах сталого розвитку. Складений у Ріо-де-Жанейро протокол став величезним кроком вперед: вперше представники різних країн світу погодили порядок денний у сфері сталого розвитку [13].

Конкретизація ролі освіти в реалізації концепції сталого розвитку відбулась в 2005 році, коли Європейська економічна комісія ООН ухвалила Стратегію в інтересах «освіти для сталого розвитку» (education for sustainable development), сутність якої полягала в тому, щоб перейти від теоретичного набуття дітьми та молоддю екологічних знань, необхідних для існування в сучасному суспільстві, до здатності діяти й жити в умовах, що швидко змінюються, брати участь в плануванні соціального розвитку, вміти передбачати наслідки вжитих заходів, в тому числі й можливі наслідки

у сфері стійкості природних екосистем і соціальних структур. Європейською економічною комісією ООН було визначено, що провідна роль освіти в реалізації концепції сталого розвитку полягає в здійсненні поінформованості та підвищенні рівня компетентності здобувачів освіти у сфері охорони природного довкілля таким чином, щоб кожна діяльність, пов'язана з її функціонуванням, сприяла задоволенню потреб майбутніх поколінь.

На конференціях міжнародного рівня (Конференція Організації Об'єднаних Націй з довкілля та розвитку (ЮНСЕД) у Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992 р.; Всесвітня зустріч на вищому рівні зі сталого розвитку (ВВСР) у Йоганнесбурзі, Південна Африка, 2002 р.; і Конференція ООН зі сталого розвитку («Ріо+20») знову в Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 2012 р.) освіту було визнано провідним чинником сталого розвитку.

У 2012 році під час Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку (Ріо+20) було наголошено на необхідності сприяння розвитку освіти в інтересах сталого розвитку та активніше включати проблематику сталого розвитку в навчальні програми. За результатами означеної конференції було створено рамкову програму сталого способу життя та освіти на 2012–2020 роки.

12 листопада 2014 року на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з освіти в інтересах сталого розвитку в Аїті-Нагої, Японія, було оголошено про початок здійснення Глобальної програми дій в освіті для сталого розвитку (ОСР), затвердженої Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її 37-й сесії (листопад 2013 року) і схваленої Генеральною Асамблеєю ООН в її резолюції 69/211. Створення глобальної програми дій передбачало здійснення діяльності на всіх рівнях освіти, розширення її масштабів з метою прискорення прогресу на шляху до сталого розвитку. Глобальна програма дій зосереджувалась на п'яти пріоритетних галузях діяльності, що розглядалися як ключові важелі досягнення прогресу в освіті для сталого розвитку. В Аїті-Нагойській декларації з ОСР, що була погоджена представниками країн-учасниць визначалось життєво важливе значення освіти як засобу здійснення сталого розвитку [3].

Залучення «освіти в інтересах сталого розвитку» передбачало досягнення таких стратегічних цілей: навчання здобувачів освіти ставити запитання, критично та системно мислити; вміти визначати екологічну проблему та досягати її вирішення із прогнозуванням наслідків щодо здійснення рішень в майбутньому; вміти застосовувати знання в різноманітних життєвих ситуаціях та відповідально ставитись до власних дій в природному довкіллі; демонструвати впевненість та самостійність в прийнятті рішень; вміти комунікувати та працювати разом (виявляти відповідальність та повагу до інших, співпрацювати, брати участь

в демократичних процесах з прийняття рішень тощо).

Активне запровадження концепції сталого розвитку було розпочато в 2015 році, коли Організація Об'єднаних Націй (ООН) погодила «Порядок денний сталого розвитку до 2030 року», в якому наголошувалось на реалізації плану дій для людей, планети та процвітання «Зелений курс» (European Green Deal) [18]. Окреслений ООН «Порядок денний сталого розвитку до 2030 року» передбачав накладання зобов'язань на всіх держав-учасниць координувати діяльність в галузі розвитку та спрямовувати зусилля на досягнення процвітання паралельно із захистом нашої планети. Погоджений план дій визнавався всіма членами як такий що є універсальним та неподільним.

З 2015 року концепція Сталого розвитку стала базовою передумовою поліпшення тривалості та якості життя людей у всьому світі. Її змістове наповнення передбачало розв'язання низки стратегічних завдань задля підтримки екологічних систем планети на різних рівнях.

Варто зазначити, що впродовж свого становлення, концепція сталого розвитку піддавалася критиці. Так, науковці Williams, Colin & Millington, Andrew в якості недоліка визначали відсутність суттєвого прогресу з початку існування концепції [27]. А Джеймс Браун (J. Brown) висловлював критичні зауваження щодо реалізації концепції сталого розвитку через її недосконалість, спираючись на факт, що розвиток є нестійким за своєю суттю [7].

Наразі провідною лінією концепції визначено досягнення такого стану суспільства, за якого умови життя та ресурси застосовуються для подальшого задоволення потреб людей без завдання шкоди цілісності та стабільності екосистеми природи. Концепція сталого розвитку ґрунтується на припущенні, що суспільству необхідно керувати трьома типами капіталу (економічним, соціальним і природним), які можуть бути незамінними й надмірне споживання яких може бути незворотним. Концепція сталого розвитку залишається провідною темою дискусій в контексті подальшого соціально-економічного розвитку країн Європейського Союзу. Прагнення до інтеграції природи, технологій та суспільства спонукало до розробки країнами Європейського союзу концепції освіти для сталого розвитку (ESD – education for sustainable development).

Успішне запровадження міжнародною спільнотою нового бачення сутності сталого розвитку (Порядок денний сталого розвитку до 2030 року) передбачаю переорієнтування соціально-економічного розвитку на 17 провідних цілей, які є інтегрованими та неподільними для досягнення мети сталого розвитку на глобальному рівні [18].

В окреслених глобальних, всеосяжних й спрямованих на перетворення цілях знайшли

відображення найважливіші завдання, що виникли перед людством у сфері сталого розвитку. Сенс досягнення цілей сталого розвитку полягає в тому, щоб забезпечити кожній людині можливість мирного, процвітаючого і справедливого життя на землі сьогодні і в майбутньому. Цілі охоплюють глобальні проблеми, розв'язання яких має життєво важливе значення для виживання людства [24].

В окреслених цілях було враховано можливості природи та встановлено критичні пороги використання природних ресурсів. Окреслення цілей сталого розвитку передбачає розв'язання низки соціальних проблем, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та зайнятості. Одночасно вони покликані сприяти розв'язанню проблем, пов'язаних зі зміною клімату та захистом довкілля. Досягнення 17 цілей також передбачає усунення провідних системних бар'єрів на шляху сталого розвитку, таких як нерівність, нестійкі моделі споживання, слабкий інституційний потенціал і погіршення стану довкілля. Окреслені цілі (разом із 169 завданнями та 232 пов'язаними з ними показниками) визначають результативність досягнення сталого розвитку [20]. Наразі існує низка наукових праць Е. Barbier [4], J. Burgess [4], С. Allen, G. Metternicht, Т. Wiedmann [2], в яких наголошується що досягнення цілей сталого розвитку буде можливим лише за умови застосування системного та інтегрального підходів, які гармонійно взаємодоповнюють один одного. Отже, освіта для сталого розвитку (ОСР), закріплена в цілях сталого розвитку як засіб для досягнення всіх 17 окреслених цілей. Вона слугує підґрунтям для необхідних перетворень, шляхом забезпечення кожного громадянина знаннями, навичками, цінностями та ставленням, щоб стати агентами змін для сталого розвитку.

Генеральна Асамблея ООН визначила роль освіти в інтересах сталого розвитку як невід'ємного компонента мети у сфері сталого розвитку, що стосується якісної освіти, й одного з ключових чинників, що сприятиме досягненню всіх інших цілей у сфері сталого розвитку [9]. В резолюції 72/222 (2017 р.) Генеральної Асамблеї ООН «Освіта для сталого розвитку» відзначено освіту як один із ключових чинників, що сприяє досягненню всіх інших цілей у сфері сталого розвитку, що віднайшло додаткове підкріплення в резолюції 74/233 (2019 року) у заклику до країн активізувати зусилля з реалізації освіти для сталого розвитку.

На порядку денному в галузі сталого розвитку на період 2030 року Генеральна Асамблея ООН радила урядам країн ЄС активізувати зусилля щодо системної інтеграції сталого розвитку в сферу освіти та інші відповідні сектори щодо її подальшої інституціоналізації, зокрема шляхом надання фінансової підтримки, включення питань освіти в контексті сталого розвитку до відповідних стратегій та нарощування потенціалу представниками директивних органів, керівниками установ та викладачів, шляхом активізації дослідницької та інноваційної діяльності та контролю й оцінки у сфері освіти в інтересах сталого розвитку для сприяння більш масштабного тиражування передових практичних методів [10]. Наприклад, шляхом здійснення роботи дослідницьких клубів зі сталого розвитку або шляхом встановлення партнерських відносин з місцевим бізнесом та промисловістю безпосередньо на місцевому та регіональному рівнях [17].

Згідно зі звітом ООН, провідною фундаментальною умовою ефективного функціонування освіти в цьому контексті є інтеграція «принципів, цінностей і практик сталого розвитку в усі аспекти освіти і навчання» [23]. Також йдеться про забезпечення

Рис. 1. Цілі сталого розвитку (Sustainable Development Goals (SDGs) [24]

успіху педагогів в професійній діяльності шляхом формування навичок, мотивації, цінностей, що дозволять їм зробити внесок у добробут світової спільноти [14]. Вважаємо, що методологічне підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування в дошкільників первинних уявлень про природне довкілля становлять такі складові екологічної парадигми, а саме: наявність сприйняття та осмислення майбутнім вихователем доцільності екологічної поведінки; здобуття теоретичних знань, які відтворюються у вміннях і навичках по здійсненню збереження та охорони природного довкілля; прояв емоційно-ціннісного ставлення до природи; прагнення до безперервної самоосвіти; здійснення творчого пошуку в професійній діяльності; готовність до партнерської взаємодії з дітьми та їхніми батьками у вирішенні проблем природного довкілля.

Наразі освіта для сталого розвитку знаходить відображення в освітній політиці країн Європейського Союзу, процесах підготовки майбутніх педагогів, оновленні освітніх програм. Однак часто-густо роль освіти в сталому розвитку інтерпретується у вузькому ключі актуальних питань, а не в контексті цілісного підходу до змісту освітніх програм, педагогічних методів і результатів навчання для забезпечення фундаментальної зміни поведінки всіх громадян в бік сталого розвитку [11, с. 26].

Задля збільшення внеску освіти в побудову більш справедливого та стійкого світу, а також досягнення окреслених сімнадцяти цілей, Організацією об'єднаних націй з питань, освіти, науки та культури було ухвалено дорожню карту «Освіта в інтересах сталого розвитку: на шляху до досягнення цілей сталого розвитку на період до 2030 року» [8].

Означена дорожня карта містить заходи з п'яти пріоритетних сфер діяльності, посилює увагу на ключовій ролі освіти в успішному досягненні цілей сталого розвитку, а також значенні особистісних й суспільних перетворень, необхідних для розв'язання нагальних проблем природного довкілля. Передбачено, що дорожня карта сприятиме інтеграції принципів та цілей сталого розвитку в діяльність у галузі освіти на всіх рівнях, а також забезпечуватиме інтеграцію аспектів освіти та навчання в усі види діяльності, що сприяють сталому розвитку та досягненню його цілей. Вона також передбачає підвищення професійного рівня педагогічних працівників як передумову щодо поліпшення якості освіти для сталого розвитку. Увагу акцентовано на розширенні можливостей педагогів в набутті знань, навичок, ціннісних орієнтирів та поведінкових установок [8].

З часу прийняття Організацією Об'єднаних Націй декларації про освіту для сталого розвитку

(declaration on education for sustainable development (ESD)), країни та університети в усьому світі прагнуть підвищити свідомість, знання, ставлення та поведінку здобувачів освіти щодо сталого розвитку [25]. В Декларації зазначено, що освіта для сталого розвитку має ґрунтуватися на повазі здобувачів освіти до природного довкілля, а також до прав людини, демократії, верховенства права, дискримінації, рівності та гендерної рівності. Крім того, вона має сприяти міжкультурному взаєморозумінню, культурному розмаїттю, культурі миру і не насильству та концепції відповідального й активного глобального громадянства [25, с. 2]. Отже, декларація в освіті для сталого розвитку спрямована на формування в дітей, молоді та суспільства в цілому зрілого відповідального ставлення до природних ресурсів, а також просування серед громадськості ідей сталого розвитку.

Стратегії та ініціативи різних рівнів щодо сталої освіти переважно ґрунтуються на взаємодії соціальних, екологічних та управлінських факторів. Адже природне довкілля, потреби людей та їх діяльність не можуть існувати окремо. Тому реалізація означеної Декларації також передбачає посилення співпраці між закладами вищої освіти, науково-дослідними організаціями та бізнесом, з метою створення умов для обміну досвідом. Вища освіта, безсумнівно, робить вагомий внесок у прискорення необхідних змін завдяки навчання, здійсненню прикладних досліджень та налагодженню співпраці з промисловістю й студентськими організаціями.

Наразі стратегія «освіта для сталого розвитку» продовжує реалізовуватись як всеосяжна програма, що дає змогу вирішувати питання індивідуалізації освіти, а також пов'язані між собою екологічні, соціальні та економічні проблеми.

Висновки. За весь період свого існування екологічна парадигма поступово набувала трансформаційних змін. Усвідомлення педагогами важливості руху до сталого розвитку та набуття в професійній діяльності необхідних знань та навичок, може сприяти більш швидкому та якісному переходу до сталого розвитку. Екологічна складова підготовки майбутніх вихователів передбачає формування в них поглядів на себе як частки екосистеми планети. Знання майбутніми вихователями сутності екологічної парадигми, усвідомлення системи певних принципів та правил, що складають методологічне підґрунтя їх професійної екологічно зорієнтованої підготовки є важливим кроком у здійсненні раціонального та свідомого споживання дошкільниками природних ресурсів та закладання основ свідомої громадської думки. Вважаємо, що кризь призму такого бачення і має відбуватись формування в дітей дошкільного віку уявлень про природне довкілля.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Толочко С. Екологічна парадигма в поліпарадигмальному освітньому просторі. *Грааль науки*. 2021. № 7. С. 233–239. DOI: 10.36074/грааль науки.27.08.2021.043
2. Allen C., Metternicht, G., Wiedmann T. Prioritizing SDG targets: Assessing baselines, gaps and interlinkages. *Sustain. Sci.* 2019. No. 14. 421–438.
3. Aichi-Nagoya Declaration on Education for Sustainable Development. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development, 10–12 November 2014. Aichi-Nagoya, Japan: draft programme 2014. 18 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000230613>
4. Barbier E. B., Burgess J. C. The sustainable development goals and the systems approach to sustainability. *Economics*. 2017. No. 11. 1–23.
5. Bonn Declaration. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development, Bonn, Germany. 2009. 123 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185056>
6. Boni A., Lopez-Fogues A., Walker M. Higher education and the post-2015 agenda: A contribution from the human development approach. *J. Glob. Ethics* 2016. 12. 17–28.
7. Brown James H. The Oxymoron of Sustainable Development. The Age of Sustainable Development Sachs Jeffrey D. *University of Columbia Press*. 2015. P. 1027–1029 <https://academic.oup.com/bioscience/article/65/10/1027/1996049>
8. Education for sustainable development: a roadmap. Published in 2020 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 7, place de Fontenoy. 75352 Paris 07 SP. France. UNESCO 2020. P. 74.
9. Education for Sustainable Development in the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly 20 December 2017. 72/222 <https://undocs.org/ru/A/RES/72/222>
10. Education for sustainable development in the overall context of the context of the 2030 Agenda for Sustainable Development for the period up to 2030. Resolution adopted by the General Assembly 19 December 2019. No 74/223. <https://undocs.org/ru/A/RES/74/223>
11. Educational content up close: Examining learning dimensions of ESD and GCE (UNESCO, 2020). 65 p.
12. Eneji C., Akpo D., Edung E. Historical Groundwork of Environmental Education (Fundamentals and Foundation of Environmental Education). *Int. J. Contin. Educ. Dev. Stud.* 2017. No 3. 110–123
13. Environment and sustainable development: implementation of Agenda 21 and the Programme for the Further Implementation of Agenda 21: report of the 2nd Committee: General Assembly, 57th session. 2002. <https://digitallibrary.un.org/record/481736?ln=en>
14. Odell V., Molthan-Hill P., Martin S., Sterling S. Transformative education to address all sustainable development goals. In *Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. Leal Filho W., Ed.; Springer Nature Switzerland AG 2019; Springer: Cham, Switzerland, 2020. P. 905–916.
15. Ortega-Sánchez D., Gómez-Trigueros I. M. Massive Open Online Courses in the Initial Training of Social Science Teachers: Experiences, Methodological Conceptions, and Technological Use for Sustainable Development. *Sustainability* 2019. No 11. 578 p.
16. Owens T. L. Higher education in the sustainable development goals framework. *Eur. J. Educ.* 2017. No 52. P. 414–420.
17. Pacher C., Valakas G., Adam K. Raw materials curricula and sustainable development: Assessment of curricula towards the achievement of Sustainable Development Goals. *GAIA Ecol. Perspect. Sci. Soc.* 2020. No 29. 269–271.
18. Purvis B., Mao Y., Robinson D. Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science*. 2018. ISSN 1862-4065 <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
19. Report of the World Commission on Environment and Development: «Our Common Future». Available online: http://www.channelingreality.com/Documents/Brundtland_Searchable.pdf
20. Sachs J. D. From millennium development goals to sustainable development goals. *Lancet* 2012. No 379. 2206–2211.
21. The Belgrade Charter, Adopted by the UNESCO-UNEP International Environmental Workshop, October 13–22. 1975. Available online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000017772>
22. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development 2015. Available online: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
23. UNESCO. Draft International Implementation Scheme for the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014). Available online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139023>
24. UNESCO Education for Sustainable Development Goals Learning Objectives. 2018. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
25. UNESCO World Conference on Education for Sustainable Development. Learn for our planet/ Act for sustainability. <https://en.unesco.org/sites/default/files/esdfor2030-berlin-declaration-en.pdf>
26. United Nations Sustainable Development. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 Agenda 21 https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf?_gl=1*sht99z*_ga*MTgyMTQ0MTM5NC4xNjgzNzlxOTI5*_ga_TK9BQL5X7Z*MTY4NTQxOTQ5NC4xMS4xLjE2ODU0MjE5NTEuMC4wLjA
27. Williams C., Millington A. The diverse and contested meanings of sustainable. *The Geographical Journal*. 2004. No 170. P. 99–104. 10.1111/j.0016-7398.2004.00111.x. https://www.researchgate.net/publication/227689651_The_diverse_and_contested_meanings_of_sustainable
28. World conservation strategy living Resource Conservation for Sustainable Development <http://www.a21italy.it/medias/31C2D26FD81B0D40.pdf>
29. World Charter for Nature. Official Records of the General Assembly. Thirty-seventh Session Plenary Meetings, 49 th meeting, paras 2-7 <https://digitallibrary.un.org/record/39295#record-files-collapse-header>

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ, ТВОРЧИХ ТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

THE ROLE OF INDEPENDENT WORK IN THE FORMATION OF COGNITIVE INTEREST, CREATIVE AND RESEARCH ABILITIES OF STUDENTS

У статті висвітлюються практичні підходи до організації і проведення самостійної роботи студентів, акцентується увага на важливих моментах організації планової позааудиторної самостійної роботи. Метою самостійної роботи здобувачів освіти є засвоєння в повному обсязі навчальної програми та послідовне формування у студентів самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у формуванні сучасного фахівця вищої кваліфікації. В умовах сьогодення навчання здобувачів освіти відбувається у нестандартних та особливих для освіти умовах. Студентам, які навчаються за змішаною та дистанційною формою навчання, необхідна сильна мотивація, оскільки більшість матеріалу приходиться засвоюватися самостійно. Це вимагає достатньої сили волі, самодисципліни, самоорганізованості, відповідальності та самоконтролю. Тому розуміння викладачами особливостей мотивації, знання і використання закономірностей та механізмів впливу на неї є необхідним та важливим аспектом навчальної діяльності. У статті розглядаються внутрішні мотивуючі чинники, які активізують виконання самостійної роботи студентами, вказуються вимоги до завдань та необхідне методичне забезпечення.

Самостійна робота студентів розглядається як одна з форм активної навчально-пізнавальної діяльності та є невід'ємною частиною і логічним продовженням лекційно-семінарської системи навчання. Самостійна робота здобувачів освіти сприяє поглибленню й розширенню знань, посиленню інтересу до пізнавальної діяльності, формуванню творчої особистості майбутнього спеціаліста, здатного до постійного самовдосконалення та самоосвіти впродовж життя. Постійна робота мислення веде до розвитку самостійності того, хто навчається, внаслідок чого відбувається плідна робота над виявленням особистих здібностей, нахилів, способів вирішення навчальних завдань, а також до розвитку комунікативної компетенції та активізації студентів.

Ключові слова: самостійна робота, активна навчально-пізнавальна діяльність,

позааудиторна робота, мотивація до навчання, індивідуальний підхід.

The article highlights practical approaches to the organization and conduct of students' independent work, focusing attention on the important points of organizing planned extracurricular independent work. The goal of the independent work of education seekers is to master the curriculum in its entirety and the consistent formation of independence in students as a character trait, which plays a significant role in the formation of a modern highly qualified specialist. In today's conditions, the training of education seekers takes place in non-standard and special conditions for education. Students studying in blended and distance education need strong motivation, as most of the material has to be learned independently. This requires sufficient willpower, self-discipline, self-organization, responsibility and self-control. That is why teachers' understanding of the peculiarities of motivation, knowledge and use of patterns and mechanisms of influence on it are a necessary and important aspect of educational activity. The article examines the internal motivating factors that activate the performance of independent work by students, indicates the requirements for the tasks and the necessary methodical support. Independent work of students is considered as one of the forms of active educational and cognitive activity and is an integral part and logical continuation of the lecture-seminar system of education. Independent work of education seekers contributes to the deepening and expansion of knowledge, increasing interest in cognitive activity, forming the creative personality of a future specialist capable of constant self-improvement and self-education throughout life. The constant work of thinking leads to the development of the student's independence, as a result of which there is fruitful work on the identification of personal abilities, inclinations, methods of solving educational tasks, as well as the development of communicative competence and activation of students.

Key words: independent work, active educational and cognitive activity, extracurricular work, motivation to study, individual approach.

УДК 378.147.091.33-022.27:001.89-057.875]:37.041

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.28>

Діхтяренко Л.М.,

ст. викладач циклової комісії математики та інформатики Черкаської медичної академії

Чубенко В.А.,

викладач-методист циклової комісії математики та інформатики Черкаської медичної академії

Головня Т.Л.,

викладач циклової комісії математики та інформатики Черкаської медичної академії

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Шлях розвитку нашого суспільства можна забезпечити шляхом формування покоління людей, які мислять та працюють згідно інновацій. Причому, центральну увагу необхідно приділяти розвитку особистості, її культурологічній та комунікативній підготовленості, вмінню самостійно здобувати та розвивати знання, формувати соціальні та інформаційні навички. Успіх підготовки такої людини залежить від багатьох факторів, одним із яких є ефективна самостійна робота студентів. Вона є засобом формування професійної

компетентності, способом саморозвитку, самоорганізації та самоконтролю студентів; відкриває великі можливості для вдосконалення процесу навчання з погляду сучасних вимог, що висуваються до системи освіти. Застосування самостійної роботи поряд з іншими видами діяльності здобувачів освіти забезпечує глибоке засвоєння не тільки програмного матеріалу з дисциплін, але і активізує мислення, пробуджує зацікавленість, сприяє більш повному розкриттю здібностей студентів, виховує моральні та вольові якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Учені й педагоги-практики Г. Васківська, Н. Волкова, О. Малихін, А. Бугра, М. Солдатенко, І. Вакулєнко, Н. Бойко, С. Вітвицька, Г. Козлакова, В. Кухаренко, В. Ясулайтис, А. Петров, Е. Полат, О. Тищенко, А. Хуторський та ін. одноставні в тому, що самостійна навчальна діяльність є винятково важливою в професійному та особистісному саморозвитку студентів, оскільки тільки за її допомогою стає можливим формування творчої самостійності, ініціативності, креативності, професійної культури студентів загалом та культури розумової праці зокрема, саме в такий спосіб закладаються основи для їх саморозвитку та самовдосконалення. Проблема організації самостійної навчальної діяльності та провідних її форм (при очній, змішаній, дистанційних формах навчання) розглядається в численній кількості наукових публікацій провідних учених сьогодення. Досягнення сформованості у студентів самостійності багато в чому, на думку дослідників М. Айзенберга, Г. Воробйова, І. Геллера, Н. Гендіної, М. Жалдака, Н. Морзе, Л. Макаренка, Є. Полат, Л. Савенкової, С. Яшанова та інших, залежать від рівня їхньої інформаційної культури, а саме від уміння самостійно здобувати, опрацьовувати інформацію засобами ІКТ.

Мета статті є визначити роль, яку має виконувати самостійна робота студентів у формуванні пізнавального інтересу, творчості, креативності, наполегливості у саморозвитку студентів; надання рекомендацій для покращення організації самостійної роботи студентів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

На сьогодні є різні рекомендації щодо оптимальних підходів в організації та проведення самостійної роботи студентів, але їх методичні та технологічні складові постійно потребують удосконалення, чим пояснюється актуальність даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасна вища освіта вимагає інноваційних підходів до організації самостійної роботи студентів. Це обумовлено цифровізацією суспільства в цілому, а також вимогами до освітнього процесу у вищій школі, пов'язаними з інтеграцією України до європейського освітнього простору.

Світова пандемія, а потім війна в Україні в лютому 2022 року внесла корективи в освітній процес. В усіх закладах освіти збільшилися години дистанційного навчання, що виявило певні проблеми. На сьогодні стоїть питання надання якісних неперервних освітніх послуг, які повинні забезпечити заклади освіти. Здобувачі, незалежно від форми навчання, повинні отримувати знання комплексно: і теоретично, і практично. ЗВО послідовно переходить від передачі інформації до керівництва освітньою діяльністю студентів і формування

у них навиків самостійної роботи. Самостійна робота (СР) – це форма організації і реалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, яку спрямовує і контролює викладач або сам студент відповідно до програми навчання та індивідуальних потреб на аудиторних заняттях або в позааудиторний час з метою оволодіння професійними знаннями, навичками й уміннями та для самовдосконалення [2, с. 7]. За даними ЮНЕСКО, в університетах країн Європи на самостійну роботу відводиться від 40% до 70% усього навчального часу. У США на одну годину аудиторної роботи припадає дві години позааудиторної. За іншими даними, співвідношення аудиторної та позааудиторної роботи у світі становить 1:3,5. У ЗВО нашої країни передбачається, що самостійна робота студентів як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом має становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни [5, с. 51].

Отже, зрозуміло, що перед цим видом освітньої діяльності ставляться важливі завдання. Проте реалізувати їх можливо лише за умови дотримання низки вимог до організації самостійної роботи студентів (СРС), а саме:

- 1) формування у студентів потреби й інтересу до самостійної роботи;
- 2) володіння студентами вміннями та навичками самостійної навчальної діяльності;
- 3) урахування індивідуальних особливостей студентів під час визначення завдань для самостійної роботи;
- 4) урахування групових особливостей студентів (рівень інтелектуального розвитку, провідний тип темпераменту, мотив навчальної діяльності та ін.);
- 5) розробка індивідуальних творчих завдань для самостійної роботи студентів і керівництво нею з боку викладача;
- 6) створення необхідного методичного забезпечення для організації самостійної роботи студентів;
- 7) грамотне керівництво самостійною роботою студентів і надання вчасної допомоги для усунення недоліків [1, с. 18].

Відповідно до вимог пропонуємо рекомендації викладачеві щодо організації самостійної роботи студентів з навчального предмета:

1. Розробіть систему завдань різних рівнів складності згідно з наперед визначеними рівнями засвоєння знань.

2. Складаючи систему завдань для СРС, урахуйте необхідність актуалізації мотивів навчальної діяльності студентів та трансформації характеру цих мотивів від пізнавального й наукового до професійного.

3. Конкретизуйте вимоги до знань, умінь і навичок, які потрібно сформувати в студентів в процесі

реалізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Обґрунтуйте форми контролю та критерії оцінювання діяльності студентів.

4. Проаналізуйте можливості виконання завдань в аудиторний та позааудиторний час, прогнозуючи та обґрунтовуючи терміни їхнього опрацювання студентами.

5. Надайте студентам конкретні ситуації, у яких вимагалось вирішення завдань, запропонованих для самостійного опрацювання. Контекстний характер такого підходу дає змогу використати морфологічний аналіз проблеми та знайти нетипові рішення.

6. Запропонуйте студентам технологічний ланцюжок виконання необхідних завдань, що дасть змогу раціонально розподілити час, дії та прийоми навчання студентів. *Доцільно пропонувати працювати за наступною схемою: постановка мети → виявлення вихідних даних, їх аналіз → вибір способу досягнення мети → виконання дій → проведення самоконтролю → коригування досягнення мети → коригування виконання дій.* Така послідовність сприятиме розвитку творчих здібностей студента, цілеспрямованості, відповідальності, наполегливості, дисциплінованості.

7. Забезпечте виконання СРС відповідним фондом інформаційно-методичних матеріалів (література, методичні рекомендації, практикуми, опорні конспекти, сітковий план, доступ до лабораторій та комп'ютерних класів, тощо).

Обов'язкова позааудиторна СРС, є логічним продовженням аудиторних занять, передбачається навчальним планом і програмою. Тому теми і кількість годин, відведених на самостійне вивчення, обговорюються і узгоджуються на засіданнях циклових комісій та кафедр і плануються в робочій програмі. Планування цього виду роботи повинно відповідати вимогам:

1. Необхідно розрахувати і визначити час і об'єм СРС.

2. Форми, методи і зміст самостійної роботи повинні мати професійну спрямованість і передбачити загальний розвиток студентів.

3. Форми і методи самостійної роботи повинні бути різноманітні (від простих до складних), передбачити можливість індивідуального підходу та систематичного контролю.

4. Самостійна робота повинна мати завершальну форму.

5. Критерії оцінки та вимоги до самостійної роботи повідомляються студентам завчасно.

Особливу увагу при плануванні необхідно приділити вибору форм СРС, вони дуже різноманітні. Як приклад наведемо деякі з них:

скласти конспект по плану, заповнити прості та порівняльні таблиці по формі, побудова графологічної структури, відповіді на питання по

тексту (усно та письмово), самостійна робота по вивченню електричних схем, векторних діаграм, графіків та ін., рішення проблем або проблемного питання, побудування графіків залежності двох величин, складання та рішення практичних та ситуаційних задач, вивчення учбового матеріалу при допомозі навчальних тестів, закінчити рішення проблеми та інше. Планування необхідно розпочинати з найпростіших форм для першого рівня засвоєння. Наприклад: скласти план до навчального матеріалу, дати відповіді на поставленні питання, скласти конспект по плану. При переході до глибшого засвоєння матеріалу використовуємо більш складні форми: скласти порівняльні таблиці, підготувати схеми рішення проблем та проблемних питань, скласти структурно-логічну схему, інтелект-карту, кластер навчального матеріалу. Такі форми вимагають від студентів вміння систематизувати та узагальнювати знання, тому краще їх використовувати ближче до підсумкових занять. Засвоєння навчального матеріалу на високому рівні потребує виконання самостійної роботи розрахованої на творчість, вміння аналізувати, узагальнювати та систематизувати знання. Сюди слід віднести реферативні повідомлення, складання тематичних тестів та кросвордів, складання проблемних питань, розробка ситуаційних задач, тощо.

Наступним глобальним завданням викладача є формування потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи. Вона можлива лише за наявності серйозної і стійкої мотивації. Зарубіжні та вітчизняні педагоги вважають мотивацію одним із найважливіших факторів, що впливають на успішність навчання. Тому розуміння викладачами особливостей мотивації, знання і використання закономірностей та механізмів впливу на неї є необхідним та важливим аспектом навчальної діяльності. Формування у студентів потреб і мотивів до активної самостійної роботи внаслідок спонукання (наказ, вимога) викладача не ефективно. Будь-яка діяльність, що не викликає у людини професійного інтересу, малопродуктивна [3, с. 40].

Розглянемо внутрішні чинники, які активізують виконання СРС:

1. Найбільш сильним з них є усвідомлення студентом значення результатів своєї навчальної діяльності у подальшій професійній роботі.

2. Корисність виконуваної роботи. Якщо студент знає, що результати його роботи будуть, наприклад, в методичному посібнику, в практикумі, використані для підготовки публікації чи іншим чином, то ставлення до виконання завдання істотно змінюється і якість роботи зростає.

3. Важливим мотивуючим чинником є інтенсивна педагогіка (застосування активних методів навчання).

4. Використання мотивуючих чинників контролю за навчанням (накопичування оцінок, рейтинг, нестандартні залікові заняття).

5. Участь студентів у творчій діяльності. Це може бути науково-дослідна робота, підготовка вікторин, квестів, конкурсів, тощо.

Такі форми роботи вимагають від викладача кропіткої роботи щодо їх організації і проведення, особливо під час дистанційного навчання, але вони дійсно викликають інтерес до навчальної дисципліни, її змісту, тобто є одним із дієвих мотивуючих чинників до активної СРС.

Наступним важливим етапом організації СРС є розробка завдань. Виконуючи цей етап роботи, викладачеві необхідно слідувати вимогам:

- завдання повинні бути різного ступеню складності та багатоваріантними;

- завдання повинні мати професійну орієнтацію;

- система завдань повинна поєднувати різні види, при їх використанні слід застосовувати різноманітні прийоми в організації СРС;

- завдання має носити цілісний характер;

- завдання повинні бути доступними для вирішення їх студентом;

- обсяги завдань повинні враховувати зайнятість студентів одночасним їх виконанням з декількох навчальних дисциплін;

- технологія виконання завдань повинна формувати у студентів практичні навички роботи з різноманітними інформаційними джерелами;

- у завданнях повинен прослідкуватись взаємозв'язок між темами та навчальними дисциплінами [4, с. 176].

Викладач повинен розуміти, що не викликають ентузіазму ні легкі, ні занадто важкі запитання та завдання. Визначити задачу, яка під силу кожному студенту, в цьому і полягає індивідуальний підхід до організації самостійної роботи. [6, с.15] З досвіду викладання фізико-математичних дисциплін можемо впевнено сказати, що розв'язування прикладних задач мотивує до процесу учіння, сприяє запам'ятовуванню вивченого, формує інтелектуальні вміння. З цією метою викладачами математики нашої академії розроблено «Збірник математичних задач фармацевтичного та медико-біологічного спрямування», в якому до кожного розділу з дисципліни складені задачі професійного напрямку достатнього, високого і поглибленого рівня, що дає можливість вибору завдань для різних типологічних студентських груп.

Створення необхідного методичного забезпечення – наступний важливий етап організації СРС. Фонд методичного забезпечення СРС – це навчально-методичні засоби, необхідні для самостійної навчальної діяльності. Це підручники, навчальні посібники, електронні ресурси,

методичні рекомендації, опорні конспекти, професійні алгоритми, мультимедійні засоби, матеріали для самоконтролю (банки завдань: тести, задачі, банк розрахункових, моделюючих, тренажерних програм, програм для самоконтролю, автоматизовані навчальні та контролюючі системи), і т.д. Всі матеріали знаходяться у вільному доступі у бібліотеці, на освітній платформі «Moodle», у навчальних кабінетах та лабораторіях. Керівництвом для студента при виконанні СР є методичні рекомендації, які включають: перелік тем і кількість годин відведених для їх вивчення; основні положення теми з вказівками, в яких посібниках можна їх знайти, в яких джерелах найбільш повно представлене кожне з питань теми; таблиці, заповнення яких при самостійному вивченні допомагає систематизувати набуті знання; ситуаційні задачі, що пов'язують теорію з її практичним застосуванням; запитання для самоконтролю.

Важливим моментом в організації СР є систематичний контроль за її результатами з боку викладача. Контроль за СР студентів забезпечує оцінку результатів навчання, дає змогу викладачеві вносити корективи в організацію навчальної діяльності, якщо виявляються якісь недоліки. Контроль включає: відповідь на тестові питання, перевірка конспекту, рефератів, презентацій, розв'язання задач, розрахунків, виконаних графічних вправ і завдань, виконаних індивідуальних завдань.

В організації СР велике значення має допомога викладачів, особливо на першому курсі навчання, коли не всі студенти мають сформовані навички самостійної навчальної діяльності. Ця допомога здійснюється не лише у вигляді індивідуальних консультацій з викладачем, докладного інструктажу виконання роботи, але самостійна робота студентів може базуватися на принципах взаємопідтримки та взаємодопомоги, коли студенти самі виконують роль тьютора, помічника іншим студентам.

Постійний характер контролю та різноманітні його форми змушують студентів до систематичної роботи з вивчення курсу, сприяють розвитку навичок організації власної навчальної діяльності.

Висновки. Найміцнішими є ті знання, які людина здобула самостійно, завдяки власному досвіду та ініціативі. Тому викладач повинен приділяти подвійну увагу ефективній організації СРС, особливо в непростих умовах сьогодення, так як саме вона стає головним резервом підвищення ефективності підготовки фахівців. Викладені міркування дають змогу стверджувати, що СРС слід розглядати як систему взаємодії студента та навчального матеріалу з дисципліни, яка за умови її чіткої організації викладачем забезпечить активізацію професійної підготовки майбутніх фахівців, сприятиме формуванню творчого, самостійного мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко Н. І. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 27 с.
2. Ягельська Н. В. Методика організації самостійної роботи студентів з англійської мови з використанням професійного мовного портфеля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 25 с.
3. Солдатенко М. М. Самоосвітня діяльність як засіб професійного становлення та саморозвитку. *Вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 36. С. 39–42.
4. Павленко Л. В. Інноваційні аспекти в організації самостійної роботи студентів в контексті болонського процесу. *Наукові праці Вищого навчального закладу "ДонНТУ". Сер. Педагогіка, психологія і соціологія*. 2014. Вип. 1 (15). С. 174–178.
5. Вакуленко І. В. Управління самостійною роботою студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2016. Вип. 18 (25). С. 50–64.
6. Бугра А. В. Дидактичні засади індивідуалізації самостійної навчальної діяльності з математичних дисциплін студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09. Тернопіль, 2016. 20 с.

РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF FUTURE TEACHERS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Наукове дослідження присвячене ролі інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Зосереджуючись на сучасних тенденціях у педагогічній практиці, автори аналізують, яким чином інтерактивні технології допомагають підвищити рівень креативності, інноваційності та критичного мислення у студентів-педагогів. В статті наведено визначення понять «інтерактивні технології» та «творчі вміння». Термінологічна одиниця «формування творчих умінь майбутніх педагогів із залученням інтерактивних технологій» розглядається як постійне та систематичне тренування студента у реалізації завдань творчого характеру з використанням комплексу інтерактивних методів під керівництвом педагога, що має позитивний вплив на формування та вдосконалення умінь, навичок та навчальної діяльності студента загалом.

Стаття описує змістово-процесуальне забезпечення, яке сприяє формуванню творчих умінь у майбутніх педагогів через інтерактивні методи та технології. Акцентовується увага на виборі підходів до навчання, креативних завдань, застосуванні різноманітних інтерактивних інструментів та сприянні самостійності та ініціативи студентів. Розглядаються можливості, які надають інтерактивні технології у контексті педагогічного навчання, а також виклики, з якими стикаються викладачі та студенти при використанні цих технологій. Аналізуються інструменти та підходи, що можуть бути використані для підвищення якості підготовки майбутніх педагогів за допомогою інтерактивних технологій. Також звертається увага на необхідність розвитку навичок використання технологій в процесі навчання та викладання.

Окрему увагу звернено на розвиток творчих умінь майбутніх педагогів у процесі їхнього професійного становлення. Проаналізовано педагогічні моделі формування майбутнього педагога із залученням інтерактивних технологій, умови забезпечення ефективності формування творчих умінь майбутніх педагогів, а також окреслено зміст та процес розвитку творчих умінь студентів майбутніх педагогів. Доведено, що інтерактивні технології є суттєвим інструментом для розвитку творчих умінь майбутніх педагогів. Вони сприяють формуванню інноваційної та креативної особистості, готової ефективно працювати у сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: педагогіка вищої школи, інтерактивні технології, освіта педагога, творчі вміння, фахова передвища освіта.

The scientific study is devoted to the role of interactive technologies in the process of professional training of future teachers. Focusing on modern trends in pedagogical practice, the authors analyse how interactive technologies help to increase the level of creativity, innovation and critical thinking of student teachers. The article defines the concepts of "interactive technologies" and "creative skills". The terminological unit "formation of creative skills of future teachers with the involvement of interactive technologies" is considered as constant and systematic training of a student in the implementation of tasks of a creative nature using a complex of interactive methods under the guidance of a teacher, which has a positive effect on the formation and improvement of the student's abilities, skills and educational activities in general.

The article describes content-procedural support that promotes the formation of creative skills in future teachers through interactive methods and technologies. Emphasis is placed on the choice of learning approaches, creative tasks, the use of various interactive tools, and the promotion of student independence and initiative. The opportunities provided by interactive technologies in the context of pedagogical learning, as well as the challenges faced by teachers and students when using these technologies, are considered. Various tools and approaches are analysed that can be used to improve the quality of training of future teachers with the help of interactive technologies. Attention is also drawn to the need to develop skills in the use of technologies in the process of learning and teaching.

Particular attention is paid to the development of creative skills of future teachers in the process of their professional formation and development. Pedagogical models of formation of future teachers with the involvement of interactive technologies, conditions for ensuring the effectiveness of formation of creative skills of future teachers are analysed, as well as the content and process of development of creative skills of students of future teachers are outlined. It has been proven that interactive technologies are an essential tool for the development of creative skills of future teachers. It contributes to the formation of an innovative and creative personality, ready to work effectively in a modern educational environment.

Key words: higher school pedagogy, interactive technologies, teacher education, creative skills, professional pre-higher education.

УДК 378.147.3:004.738.5:37.015
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.29>

Іващук А.С.,

докт. філос. у галузі педагогіки,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська
політехніка»

Тирон А.І.,

викладач музично-теоретичних
дисциплін
Педагогічного фахового коледжу
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні процеси активної діджиталізації суспільства вимагають суттєвих стратегічних змін у меті, завданнях та змісті професійної підготовки майбутніх педагогів. Виникає потреба переосмислення освітнього процесу як вищої педагогічної школи, так і фахових передвищих

педагогічних навчальних закладів із метою впровадження моделі майбутньої фахової діяльності, що матиме місце у сучасних умовах розвитку закладів загальної середньої освіти [2, с. 6]. Вона характеризується переходом від засвоєння навчального матеріалу до творчого пошуку, що стає можливим завдяки використанню інтерактивних технологій.

Наукова проблема, що розглядається, вимагає перегляду навчальних програм навчально-методичного забезпечення учбового процесу, імплементації інноваційних підходів до підготовки студентів, які здобувають фах педагога [3]. Із огляду на це, проблема підготовки майбутніх учителів або викладачів до провадження їхньої професійної діяльності із використанням сучасних технологій є пріоритетним завданням вищої та передвищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиткові творчих вмінь та здібностей студентів присвячені численні праці вітчизняних науковців. Серед них згадаємо О. Мілашовську (досліджувала розвиток творчих здібностей студентів у навчальному процесі), А. Дудік (окреслила розвиток творчого потенціалу студентів педагогічних спеціальностей у закладах вищої освіти), О. Каленюк (описала активність студентів у художньо-творчій діяльності), С. Кирилащук (проаналізувала розвиток творчого мислення студентів технічних спеціальностей), О. Ємчик (здійснила ґрунтовне дослідження проблеми розвитку творчого потенціалу магістрів дошкільної освіти у процесі професійної підготовки) та багато інших. Проблемі застосування інтерактивних технологій у освітньому процесі присвячені наукові виклади М. Адобовської (проаналізувала підготовку майбутніх учителів географії до професійної діяльності із застосуванням інтерактивних технологій), Ю. Бондар (досліджувала формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій), Н. Коломієць (окреслила дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів) та інших. Не оминемо також сучасні праці зарубіжних вчених, як-от Л. Дуарте (дослідив використання інтерактивних технологій навчання у контексті пандемії та пост-пандемії), Льюїс М. Хант (описав інтерактивне навчання, а саме його стратегії, технології та ефективність), М. Роблаєр (описав імплементування інтерактивних технологій у викладання), та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Здійснивши аналіз наукових джерел, дотичних до теми нашого дослідження, ми дійшли висновку, що проблема розвитку творчих вмінь студентів педагогічних спеціальностей із застосуванням інтерактивних технологій у методичній науці досі вирішувалася лише частково, тому вважаємо, що цей аспект педагогічної науки потребує подальших розробок.

Мета статті. Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку творчих умінь студентів педагогічних спеціальностей із застосуванням інтерактивних технологій, а також можливостей та викликів, що їх представляє згадана наукова проблема.

Виклад основного матеріалу. Існує кілька причин, через які інтерактивні технології посідають важливе місце в сучасному освітньому процесі. Передовсім, інтерактивні технології забезпечують активну участь студентів у процесі навчання. Вони стимулюють цікавість, сприяють активному дослідженню, експериментуванню та вирішенню проблем. Це сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу та підвищенню мотивації до навчання. Окрім того, інтерактивні технології допомагають перетворити абстрактну та складну інформацію на більш зрозумілу, у більш доступній формі. Завдяки візуалізації, симуляціям, віртуальним лабораторіям та іншим інтерактивним інструментам, студенти можуть бачити, чути та взаємодіяти з навчальним матеріалом, що полегшує їхнє розуміння [7].

Важливу роль відіграє також стимулювання студентів до критичного мислення, аналізу та оцінки інформації. Саме інтерактивні технології надають можливість вирішувати проблеми, приймати рішення та розв'язувати завдання в реальних або віртуальних ситуаціях, що сприяє розвитку їхнього критичного та творчого потенціалу. Інтерактивні технології дозволяють студентам отримувати доступ до різноманітних джерел інформації та досліджень з усього світу. Вони можуть вивчати матеріал у своєму темпі, повторювати його та отримувати негайний зворотний зв'язок. Це розширює можливості самоосвіти та навчання на відстані [6].

Творчі вміння майбутніх педагогів можуть мати досить різноманітну та комплексну структуру та зміст. Серед компонентів цієї структури можемо виділити гнучкість мислення (дозволяє розглядати проблему з різних точок зору та знаходити нестандартні підходи до її вирішення), творчість мислення (здатність створювати нові ідеї, концепції та рішення), критичність мислення (здатність критично аналізувати і оцінювати інформацію, знаходити слабкі місця в аргументах та розв'язаннях проблем), самостійність та ініціативність (готовність студентів брати ініціативу, працювати самостійно, розвивати власні проєкти та ідеї), проблемне мислення (здатність визначати проблеми, розпізнавати потреби та використовувати творчі методи для їх вирішення), комунікативні навички (здатність чітко висловлювати свої ідеї та думки, спілкуватися з іншими та працювати в команді), самоорганізація та планування (вміння ефективно організувати свій час, планувати свою роботу та виконувати поставлені завдання) та інші [5].

У процесі формування творчих умінь студентів педагогічних спеціальностей із застосуванням інтерактивних технологій важливо спиратися на певну педагогічну модель. Розглянемо цю модель у формі п'яти етапів:

- *Ознайомлення з інтерактивними технологіями*, що передбачає ознайомлення майбутніх педагогів з різними інтерактивними інструментами та технологіями, які вони можуть використовувати для вдосконалення своєї педагогічної діяльності. Таке ознайомлення може бути здійснене у форматі лекцій, семінарів, або відпрацювання зразків використання технологій у навчальних ситуаціях;

- *Стимулювання до творчості*, що передбачає стимулювання творчого мислення майбутніх педагогів. Воно може включати роботу з креативними завданнями, пошук ідей, спільну генерацію нових підходів та методик, що використовують інтерактивні технології;

- *Практичне застосування*, або етап, що полягає в тому, щоб майбутні педагоги отримали можливість самостійно використовувати інтерактивні технології у своїй педагогічній діяльності. Вони повинні мати можливість розробити і провести власні уроки, застосовуючи інтерактивні технології для підвищення залученості студентів, активності та рівня засвоєння матеріалу;

- *Рефлексія та оцінка* ефективності використання інтерактивних технологій у навчальному процесі. Майбутні педагоги повинні вміти аналізувати результати своєї роботи, виявляти успішні підходи та перешкоди, а також розвивати свої навички використання інтерактивних технологій;

- *Постійний розвиток*, що передбачає постійне покращення навичок у використанні інтерактивних технологій. Майбутні педагоги повинні слідкувати за новітніми тенденціями у сфері технологій та інновацій, ознайомлюватися із новими інструментами, що допоможе їм ефективно застосовувати інтерактивні технології у своїй практиці.

Зміст формування творчих умінь у майбутніх педагогів із застосуванням інтерактивних технологій охоплює такі важливі компоненти як визначення змісту навчального матеріалу та організацію навчального процесу з метою розвитку творчих здібностей студентів. Серед основних аспектів змістово-процесуального забезпечення є *вибір інтерактивних методів та прийомів*, оскільки майбутні педагоги повинні вміти вибирати методи та прийоми, що сприяють активному взаємодії учнів або студентів із навчальним матеріалом. Серед них можуть бути діалогові форми роботи, проекти, групові діяльності, ігри, дискусії тощо. Важливо обирати інтерактивні методи, які стимулюють творчість та критичне мислення студентів. Не менш важливим аспектом є *побудова творчих завдань*, адже вони повинні ставити перед студентами проблемні ситуації, що потребують творчого підходу до їх розв'язання. Викладачі можуть запропонувати завдання з альтернативними рішеннями, які стимулюють думку та пошук нових ідей [5].

Використання різноманітних інтерактивних технологій, як-от відеоуроки, інтерактивні

презентації, веб-квести, віртуальні лабораторії та симулятори збагачує навчання та забезпечує різноманітність у сприйнятті матеріалу. Важливим є також *сприяння самостійності та ініціативи студентів*. Студенти повинні мати можливість вибирати напрямок та форму навчання, самостійно розробляти проекти, брати участь у творчих колективах та ініціювати нові ідеї. *Формування рефлексивних вмінь* студентів необхідне для того, щоб вони могли самокритично оцінювати свої дії та результати. Забезпечення можливості для аналізу та самооцінки сприяє розвитку творчого мислення та самопізнання. Врешті, *підтримка інтерактивного спілкування* сприяє обміну ідеями, думками та досвідом. Взаємодія в колективі підтримує творчий розвиток студентів [4].

Впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес задля розвитку творчих умінь майбутніх педагогів дозволяє створювати нові можливості та сприяє зміні підходів до навчання. Інтерактивні технології можуть створювати захопливе навчальне середовище, яке сприяє більшій залученості та мотивації студентів, вони дозволяють використовувати різноманітні інтерактивні методи та інструменти, такі як вебінари, інтерактивні платформи, віртуальні лабораторії та ігрові елементи, що допомагають збагачувати навчальний процес. Не менш важливим є те, що інтерактивні технології дозволяють адаптувати навчальний матеріал до потреб та інтересів кожного студента та підвищують ефективність навчання та розвиток творчих здібностей. Таким чином, враховуючи швидкий технологічний розвиток, інтерактивні технології допомагають майбутнім педагогам адаптуватися до сучасного світу, де інновації та технології стають невід'ємною частиною освіти.

Серед головних викликів, з якими можуть зіткнутися педагоги та студенти при впровадженні інтерактивних технологій є насамперед технічні обмеження, потреба у підготовці викладачів (не всі викладачі володіють цифровими засобами навчання, тому їм може бути потрібна додаткова підготовка). Використання інтерактивних технологій може дозволити студентам більшу свободу та самостійність у навчанні. Однак, це також вимагає від них відповідальності та дисципліни, щоб забезпечити ефективне використання цих ресурсів та залучення до навчання. Врешті, оцінювання результатів навчання з використанням інтерактивних технологій може бути складнішим та вимагати нових методів вимірювання успішності студентів.

Висновки. Інтерактивні технології є суттєвим інструментом для розвитку творчих вмінь майбутніх педагогів. Вони сприяють формуванню інноваційної та креативної особистості, готової ефективно працювати у сучасному освітньому середовищі. Перераховані перспективи демонструють, що використання інтерактивних

технологій у процесі розвитку творчих вмінь майбутніх педагогів є важливим кроком у підготовці компетентних та креативних фахівців для майбутньої освіти. Незважаючи на виклики, впровадження інтерактивних технологій у процесі розвитку творчих вмінь майбутніх педагогів є перспективним та важливим шляхом для підготовки сучасних та компетентних вчителів, які зможуть ефективно працювати у сучасному освітньому середовищі. Розумне поєднання традиційних методів та інноваційних технологій допоможе забезпечити успішний розвиток творчих здібностей учнів та педагогічних здібностей майбутніх вчителів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адобовська М. В. Підготовка майбутніх учителів географії до професійної діяльності із застосуванням інтерактивних технологій : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Хмельницький, 2020. 23 с. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30512/1/Adobovska_aref.pdf (дата звернення: 01.07.2023).
2. Бондар Ю. В. Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій : дис. ... д-ра філософії в галузі педагогіки : 013. Тернопіль, 2022. 542 с.
3. Тимошенко В. Діджиталізація освіти: допомагає чи шкодить навчальному процесу? – Delo.ua. *Останні новини України та світу онлайн – Головний діловий портал Delo.ua*. URL: <https://delo.ua/education/didzitalizaciya-osviti-dopomagaje-ci-skodit-navcalnomu-procesu-415284/> (дата звернення: 18.07.2023).
4. Advantages and disadvantages interactive technologies in education. *Digital Medtech solutions – Ukrainian manufacturer of electronics for education and rehabilitation*. URL: <https://briolight.com/advantages-and-disadvantages-interactive-technologies-in-education/> (date of access: 12.07.2023).
5. Evolution of Education: How Interactive Technologies Reshaped Learning. *eLearning Industry*. URL: <https://elearningindustry.com/evolution-of-education-how-interactive-technologies-reshaped-learning> (date of access: 18.07.2023).
6. Les technologies dans l'éducation. *Home | UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/gem-report/fr/node/77> (date of access: 12.07.2023).
7. Nouvelles technologies dans l'enseignement : un impact très positif ? | *Genially Blog*. *Genially Blog*. URL: <https://blog.genial.ly/fr/la-technologie-est-elle-le-futur-de-leducation/> (date of access: 04.07.2023).

РОЛЬ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ У ВИВЧЕННІ АЕРОКОСМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»

THE ROLE OF SPEECH COMMUNICATION IN THE STUDY OF AEROSPACE TERMINOLOGY OF TEACHING THE COURSE «UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE»

У статті сформульовані основні положення, особливості навчально-методичного підходу і навчальна роль «мовленнєвого спілкування» у викладанні курсу «Українська мова як іноземна» з технічним ухилом для студентів-іноземців аерокосмічної галузі в стінах Національного авіаційного університету.

Зазначено, що запорукою стійкого мовленнєвого спілкування українською мовою студентами-іноземцями, в процесі опанування всього курсу навчання, є засвоєння ними необхідної аерокосмічної термінології, а також передбачає набуття навичок та вмій у різних видах практичної мовної діяльності та оволодіння знаннями за певною класифікованою методикою інформаційних розділів. Така класифікація передбачає розподіл на умовно три основні методичні блоки: аудіювання, читання і безпосереднє мовлення, а також письмова діяльність.

Відповідно до цієї класифікації, існують чинники, які, певною мірою, забезпечують якість безпосереднього мовленнєвого спілкування українською мовою студентів-іноземців та повноту засвоєння ними всієї програми навчання.

По-перше: це метод аудіювання як активний вид мовленнєвої діяльності, який дає можливість сприймати на слух мовлення і, взагалі, за логікою формулювати свої думки, формувати достатні знання студентів у процесі сприйняття та розуміння ними всього курсу «Українська мова як іноземна» з використанням авіаційно-технічної лексики.

По-друге: враховуючи, що мовлення та мова невід'ємні компоненти людської життєдіяльності, центральне місце в системі мовленнєвого спілкування студентів займає метод безпосереднього мовлення.

По-третє: значущим елементом мовної підготовки студентів є формування у них стійких знань та навичок правильного читання, володіння методикою і технікою читання, що забезпечує високий рівень сприйняття мовної інформації: алфавіту, слів та словосполучень, знаків пунктуації, граматичних ознак української мови.

По-четверте: завершальним методом опанування української мови студентами-іноземцями є навчання основам письмової мови, що дає їм змогу повноцінно оволодіти курсом навчання за програмою базової технічної освіти щодо обраного фаху.

Ключові слова: мовленнєве спілкування, мовлення, студенти-іноземці, аерокосмічна термінологія, авіаційна технічна лексика, аудіювання, читання, письмова мова, дистанційне навчання.

The article formulates the main provisions, peculiarities of the educational and methodological approach and the educational role of «speech communication» in the teaching of the course «Ukrainian as a foreign language» with a technical focus for foreign students of the aerospace industry at the National Aviation University.

It is noted that the key to stable speech communication in the Ukrainian language by foreign students, in the process of mastering the entire course of study, is their assimilation of the necessary aerospace terminology, and it also provides for the acquisition of skills and abilities in various types of practical language activities and mastery of knowledge according to a certain classified method of informational sections. Such a classification involves the division into conditionally four main methodical blocks: listening, reading and direct speech, as well as written activity.

According to this classification, there are factors that, to a certain extent, ensure the quality of direct speech communication in the Ukrainian language of foreign students and the complete assimilation of the entire training program by them.

First of all: it is a method of listening as an active type of speech activity, which gives the opportunity to listen to speech and, in general, logically formulate their thoughts, to form sufficient knowledge of students in the process of their perception and understanding of the entire course «Ukrainian as a foreign language» using aviation and technical vocabulary.

Secondly: considering that speech and language are integral components of human life, the central place in the system of students' speech communication is occupied by the method of direct speech.

Thirdly: a significant element of language training of students is the formation of stable knowledge and skills of correct reading, mastery of reading methods and techniques, which ensures a high level of perception of language information: the alphabet, words and phrases, punctuation marks, grammatical signs of the Ukrainian language.

Fourthly: the final method of mastering the Ukrainian language by foreign students is learning the basics of the written language, which enables them to fully master the course of study under the basic technical education program of the chosen specialty.

Key words: speech communication, speech, foreign students, aerospace terminology, aviation technical vocabulary, listening, reading, written language, distance learning.

УДК 81'27:316.454.52:629.78(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.30>

Кириченко Н.М.,

доцент,

доцент кафедри філологічних

та природничих дисциплін

Національного авіаційного університету

Остапчук С.С.,

канд. пед. наук.,

доцент кафедри журналістики

Національного авіаційного університету

Розвиток суспільно-політичного, економічного, науково-технічного прогресу і культурологічного життя сучасної української держави вносить багато змін та новацій в лексико-семантичну

систему новітньої української мови. Особливо це стосується технічної лексики і, зокрема, аерокосмічної термінології в галузі літакобудування і ракетної техніки як невід'ємної частини активно

застосованої та постійно удосконаленої системи розвитку науково-технічного словотворення української мови в технічному середовищі.

Особливо на процеси україномовного лексичного збагачення впливає стрімкий розвиток вітчизняного науково-технічного прогресу в сфері машинобудування, де аерокосмічна галузь посідає одне з провідних місць в системі наукових структур промислового виробництва і, взагалі, всієї інноваційної діяльності українського технологічного суспільства. До цієї тематики прикута увага всього міжнародного суспільства, а також вітчизняних засобів масової інформації, які з кожним роком нарощують свій публіцистичний інтерес.

Останнім часом, з науково-революційним бурхливим розвитком в сучасному світі наукового напрямку досліджень «штучного інтелекту», розробки новітніх безпілотних літальних апаратів, будівництва міжнародних космічних супутників і орбітальних станцій, також інтенсивного розвитку в провідних високотехнічних науках набула *технологічна лексикографія* як розділ спеціалізованої філології без використання якої не може існувати жодна технічна освітня програма навчання фахівців-інженерів, а також майбутніх працівників медійних структур аерокосмічної галузі.

У процесі вивчення курсу «Українська мова як іноземна» з аерокосмічним технічним ухилом студенти-іноземці повинні обов'язково опанувати певний обсяг матеріалів лексичної технічної термінології, яка є обов'язковим елементом базових фахових знань майбутніх інженерів.

Але слід зауважити, що ракетно-космічна термінологія, як одна з наймолодших українських терміносистем, постійно оновлюється через розвиток технологій.

Такий підхід щодо набуття студентами-іноземцями стійкого *мовленнєвого спілкування* в процесі опанування всього навчального курсу є запорукою системного засвоєння ними необхідної аерокосмічної термінології і передбачає набуття студентами навичок та вмінь у різних видах практичної мовної діяльності та оволодіння ними методикою отримання необхідної класифікованої інформації, зокрема, це: *аудіювання, безпосереднє мовлення, читання, конспектування та написання текстів* [4, с. 50].

Враховуючи зазначену класифікацію можна сформулювати чинники, які певною мірою забезпечують якість мовленнєвого спілкування українською мовою студентів-іноземців та повноту засвоєння ними програмного матеріалу, а також опанування необхідного обсягу технічної лексики в тому числі й аерокосмічної фахової термінології.

Метод *аудіювання* дає змогу взагалі творчо формувати глибокі знання студентів у процесі сприйняття на слух та розуміння ними всього курсу української мови з використанням

авіаційно-технічної лексики. При цьому існує стійкий зв'язок між слуховими та артикуляційними навичками студентів-іноземців з безпосереднім спілкуванням із викладачами в аудиторії в процесі засвоєння курсу навчання. Певні корективи в цьому плані вносить дистанційне навчання, іншими словами це можна назвати «телекомунікаційне спілкування», де безпосереднє аудиторне спілкування за моделлю «викладач – студент» вимушено замінено на аудіо-візуальне спілкування через монітор комп'ютера – телекомунікацію. Саме в цьому і є майстерність викладацької діяльності: щоб студенти відчували аудиторну присутність проведення занять і уроків. Викладач повинен, у процесі дистанційного навчання, намагатись створити певні уявні умови і викликати у студентів-іноземців відчуття присутності в аудиторії: де і на що звернути увагу кожного студента, де відзначити їх успіхи або прорахунки в засвоєнні навчального матеріалу.

Дуже важливим чинником у засвоєнні курсу навчання є створення таких умов дистанційного навчання, де були б задіяні всі форми і методи навчання, в результаті яких студенти-іноземці одразу з перших кроків повинні відчувати специфіку авіаційно-технічної фахової підготовки. Тому, дуже велике значення мають різні візуальні малюнки і графічні таблиці щодо тем уроків, які можуть бути використані в процесі проведення занять і, які візуально суттєво доповнюють засвоєння студентами навчальної програми в процесі дистанційного навчання.

Успішне використання методу аудіювання в процесі навчання студентів-іноземців цілком залежить від сформованих протягом усього курсу навчання лексичних, граматичних та фонетичних навичок, які були отримані ними від безпосереднього спілкування з викладачем за умов використання необхідних підручників, посібників, словників, текстів і тестів, дидактичних усних вправ і модульних завдань, практичних письмових і усних уроків, що передбачені, відповідно індивідуального плану, програмою навчання з курсу «Українська мова як іноземна».

Не менш значним в системі набуття навичок мовленнєвого спілкування студентів-іноземців є метод безпосереднього *мовлення*.

Цей метод мовної підготовки з різновидом мовної діяльності, в тому числі і навчальної, за допомогою якого здійснюється вся загальна мовна комунікація між студентами і викладачами. Різні національні групи студентів-іноземців суттєво відрізняються між собою за рівнем сприйняття навчального матеріалу, а тому для кожного студента необхідно створювати індивідуальну систему засвоєння навчального матеріалу, враховуючи їх навчання в групах і особливо в процесі дистанційного навчання.

Аналогічно різні групи студентів-іноземців сприймають інформацію, особливо в процесі дистанційного навчання, щодо фахової термінології, в зв'язку з чим для такої категорії студентів треба застосовувати різні методики мовленнєвого засвоєння навчального спеціального термінологічного матеріалу. Іноді, для більш глибокого засвоєння навчального термінологічного матеріалу в процесі навчання необхідно звертатись за послугами перекладачів-термінологів і лексикографів, які більш детально і зрозуміло можуть роз'яснити студентам сутність технічних понять і дефініцій. Особливо корисні знання таких фахівців в проведенні безпосередніх рецензувань навчальних програм з точки зору їх термінологічної насиченості.

Для вирішення цього завдання добре зарекомендували себе на практиці проведення дистанційних занять розроблені модульні завдання та тематичні тексти, які успішно використовуються викладачами університету останніми роками з моменту переходу на дистанційне навчання. Контроль знань показує, що за допомогою методу мовлення українська мова стає дієвим засобом комунікації і конкурентом англійської мови серед студентів-іноземців і викладачів для досягнення основної мети – отримання фахової авіатехнічної інженерної освіти в стінах НАУ.

Не менш значущим елементом мовної підготовки студентів-іноземців є формування у них стійких знань та навичок правильного читання, що, в свою чергу, дає змогу високоякісно і вільно сприймати текстуальну інформацію українською мовою, в тому числі, авіакосмічну термінологію. Високий рівень знань правильного читання забезпечує студентам-іноземцям, окрім засвоєння друкованого матеріалу за програмою навчання, можливість самостійно користуватись підручниками та посібниками, знайомитись з українськими фаховими технічними виданнями, користуватись україномовним Інтернетом, бібліотечним фондом, і, головне, – дає можливість вільно читати науково-довідкову та практичну літературу, набуваючи високий рівень фахового мовленнєвого спілкування.

Така форма навчання передбачає необхідність засвоєння студентами-іноземцями техніки читання, що передбачає певний рівень фонетичної підготовки з курсу «Українська мова як іноземна», який дає змогу набутти вміння встановлювати логічні буквено-звукові лінгвістичні україномовні відповідності.

Усім відомо, що *письмова* мова вторинна по відношенню до *усної* мови, а тому треба зазначити необхідність розробки індивідуальних планів сприйняття усної мови для різних мовних середовищ і фонетичних груп студентів-іноземців, так-як вони, в більшості, по різному сприймають українську мову, взагалі, і особливо технічну

термінологію, зокрема. Це обумовлено тим, що студенти розмовляють на іноземних мовах з іншою графічною, фонетичною і лінгвістичною системою алфавітів, наприклад: ієрогліфи або латиниця чи арабська мова. Тому, з метою встановлення високого рівня мовленнєвого спілкування, в університеті розроблені філологічні методики викладання «Української мови як іноземної» і засвоєння технічної термінології для різних мовних національних груп студентів-іноземців з урахуванням особливостей їх рідних мов.

Ще одним із невід'ємних методів опанування української мови студентами-іноземцями є їх навчання основам *письмової* мови, що дає їм змогу успішно фахово повноцінно навчатись за програмою лекційної та практичної роботи за основним курсом базової освіти. Це дає можливість студентам самостійно особисто фіксувати набуті знання письмово в зошитах відповідних текстів лекційних занять, а також матеріалів практичних семінарів з дотриманням граматичних правил правопису за допомогою викладачів-філологів.

Крім цього, такі навички дають можливість студентам, у разі необхідності, використовувати свої знання в частині письмової мови на побутовому рівні щодо написання різноманітних заяв, можливих скарг, особистих листів, письмових звернень і прохань до адміністрації навчального закладу, тощо.

В основі засвоєння базової фахової програми підготовки студентів-іноземців за класичною стаціонарною формою навчання разом із усною підготовкою лежить письмове навчання, тому перевага надається лекційній роботі і проведенню практичних письмових занять, які дають можливість студентам усвідомлювати сутність і логіку лекційного матеріалу, базуючись на знаннях усної мовної підготовки і обсягу загального словникового запасу та технічної лексики авіаційної термінології з усіх тем основного курсу навчання.

Єдиною особливістю є те, що останнім часом основною формою підготовки майбутніх авіаційних інженерів стало проведення дистанційного навчання, де конспекти лекцій замінені на письмові практичні модульні завдання, за якими студенти повинні виконувати індивідуальні письмові роботи і вести записи-словники аеротехнічних термінів щодо кожного уроку модуля. При цьому, одним із завдань професорсько-викладацького складу, за такої форми навчання, є обов'язкова регулярна перевірка результатів модульних завдань і своєчасне персональне коригування знань, а головне, – усунення можливих помилок у процесі реалізації дистанційного навчання.

Ступінчата і послідовна методика проведення модульного дистанційного навчання дає змогу вносити коригування в нарощуванні мовних знань, перевірки засвоєння синтаксичних

навичок і граматичних правил попередніх модульних завдань з української мови. Модульна система подачі навчального матеріалу має унікальну можливість: дуже швидко реагувати на можливі похибки навчальних завдань і вносити необхідні корективи в їх текстуальну частину щодо відповідності до програми навчання з метою посилення сприйняття студентами навчальної інформації.

Тут виступає на передній план роль участі професорсько-викладацького складу закладу вищої освіти, що володіє управлінням засобами комп'ютерних телекомунікаційних мереж як центральної системи освіти щодо застосування в навчальному процесі технічних засобів навчання, прогресивних педагогічних технологій і новітніх напрямків науково-методичної роботи.

Рівень і якість знань спеціальної термінології студентів-іноземців з курсу «Українська мова як іноземна» залежить, перш за все, від достатнього дидактичного оснащення інформаційними джерелами, навчально-методичними матеріалами – носіями термінологічної лексики, які повинні бути невід'ємною частиною модульного дистанційного навчання і вільного доступу студентів-іноземців до необхідної інформації за допомогою можливостей Інтернету. Ці спеціальні технічні дидактичні матеріали повинні постійно поповнюватись і оновлюватись, в залежності від обсягу засвоєної навчальної інформації. Для цього існують певні комп'ютерні телекомунікаційні системи і освітні мережі, спеціальні комп'ютерні носії: навчальні програми, електронні підручники, довідники, словники, які повинні використовуватись студентами дистанційно і суттєво розширювати їх освітній простір.

Таким чином, удосконалення авіаційно-технічної лексики в системі підготовки студентів-іноземців з української мови потребує постійної безпосередньої модернізації самих програм навчання з базових курсів та напрямків підготовки спеціалістів аерокосмічної галузі, включно з факультативними і спорідненими дисциплінами. Крім цього, значна кількість практичних завдань та навчальних текстів спрямована на вивчення української мови з точки зору набуття побутових навичок та адаптації іноземних студентів у повсякденному житті, а також ознайомлює їх зі славетною історією участі нашої держави в галузі літакобудування та космічних польотів [4, с. 54].

Важливим етапом мовленнєвого спілкування в системі дистанційної підготовки фахівців є їх можливість участі в практичному обговоренні результатів виконаних аналогічних модульних завдань за формулою «он-лайн урок – викладач – студент», де, в обговоренні допущених помилок, можуть брати участь усі студенти групи, що допомагає іншим студентам отримувати критичну інформацію в процесі проведення дистанційного уроку і, тим самим, уникати помилок в сприйнятті

щодо засвоєння навчального матеріалу. Така навчально-методична форма контролю формує комунікативні здібності студентів і сприяє колективній спільній роботі в навчальних групах.

Ще одним корисним чинником у розвитку мовленнєвого спілкування в системі підготовки студентів-іноземців є їх активна участь у підготовці текстів виступів-рефератів і наукових повідомлень на студентських тематичних он-лайн конференціях, «круглих столах», презентаціях, де вони мають змогу, окрім набуття додаткових фахових знань, отримати навички риторики мовлення, публічного спілкування і ведення дистанційного діалогу, брати участь в обговоренні та рецензуванні доповідей, підготовки курсових робіт і виконання модульних завдань під контролем викладачів-методистів і кураторів навчальних груп.

Мета статті в тому, що взагалі вноситься пропозиція, для закладів вищої технічної освіти: необхідно розробити *обов'язковий спеціальний курс української мови з поглибленим вивченням технічної лексики*, який дасть можливість охопити низку важливих методологічних і практичних завдань. Цей навчальний курс повинен бути чітким і містити основні відомості про нормативність української мови з урахуванням сучасних вимог технічної лінгвістики, виробляти й підносити рівень усного й писемного мовлення, навчати професійної мови (вживання термінологічної, правильної фахової, загальної інтелектуальної лексики), давати основні відомості з історії української літературної мови та технічної стилістики, навчати укладати різні види ділових паперів, технічну документацію, надати навички працювати з науковими, культурологічними, діловими-технічними і художніми текстами [2, с. 69].

Дуже важливим фактором в удосконаленні мовленнєвого спілкування є самостійна робота студентів-іноземців при обробці фахової україномовної науково-технічної літератури, яка повинна проводитись під постійним навчально-методичним керівництвом викладача [2. 16].

У цій роботі також активну участь можуть брати технічні працівники бібліотечного фонду університету і викладачі-методисти, через яких студенти-іноземці можуть мати доступ до інформаційних технологій закладу вищої освіти. З цією метою, всі іноземці – здобувачі освітніх послуг повинні мати можливість і чітку інструкцію щодо того, яким чином вони можуть підтримувати постійний стійкий зв'язок з кураторами груп, безпосередньо з викладачами дисциплін і технічним персоналом університету.

Практика мовної підготовки показує, що значна кількість уроків, практичних завдань та навчальних текстів повинна бути спрямована на вивчення української мови з точки зору набуття побутових навичок та адаптації студентів-іноземців до

повсякденного життя в Україні, що також дає можливість їм ознайомитись зі славетною історією участі нашої держави у високотехнологічних аерокосмічних міжнародних програмах і сучасному літакобудуванні, де науковці Національного авіаційного університету теж брали активну і плідну участь.

Як висновок можна сказати, що всі ці навчально-методичні, організаційні і моніторингові заходи, в першу чергу, спрямовані на підвищення якості навчання студентів-іноземців, а також майбутніх працівників медійної сфери ЗМІ на факультетах Національного авіаційного університету, отримання ними фундаментальних знань за фахом і опанування термінології з обраних авіаційно-технічних спеціальностей та, в кінцевому результаті, підвищенню міжнародного авторитету української вищої школи щодо підготовки іноземних фахівців з аерокосмічної галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
2. Гуманітарна освіта в технічному університеті : проблеми та перспективи : матеріали конф., Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2001. 163 с.
3. Зубков М.І. Сучасна ділова мова за професійним спрямуванням: підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Харків : Факт, 2006. 496 с.
4. Кириченко Н.М. Актуальні аспекти вивчення авіаційно-космічної термінології в методиці викладання української мови для іноземних студентів НАУ. *Світові виміри освітніх тенденцій: науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних громадян* : зб. матеріалів доп. учасн. XIII Міжн. наук.- практ. конф. Київ : НАУ, 2021. С. 50–55.
5. Ліпінська А.В. Науково-технічна термінологія : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2007. 219 с.
6. Тягло Л.В. Термінологія ракетно-космічної галузі в лексикографічних працях. *Філологія* : матеріали Міжнар. наук. – практ. конф., Вена. 27 липня 2015 р. Прага, 2015. С. 153–156.
7. Чистякова А.Б., Селіверстова Л.І., Лагута Т.М. Українська мова для іноземців : підручник. Харків : ХНУ, 2009. 522 с.
8. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Вид. 4-те, переробл. і допов. Київ : Алерта, 2014. 694 с.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ

FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF SCHOOL STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM: MODERN VECTORS

У статті доведено, що формування комунікативної культури учнів Нової української школи в умовах інформаційного суспільства набуває виключної пріоритетності. Її метою виступає дослідження сутнісних ознак комунікативної культури школярів як динамічного особистісного новоутворення. За результатами аналізу наукових джерел доведена міждисциплінарність і широта комунікативної культури як предмета дослідження, що зумовлює різноаспектність його вивчення, представлення в науковому дискурсі й затребуваність у системі сучасної освіти. Визначення його сутнісних ознак потребувало уточнення понять «культура» та «комунікативна культура». Показано, що всеохоплюючий фундаментальний характер феномену «культура» спричинює складність визначення і наявність багатовекторного розмаїття його інтерпретацій, серед яких основними виокремлено діяльнісний, аксіологічний, гуманістичний, семіотичний, особистісний, гносеологічний, синергетичний, соціологічний, психологічний, педагогічний, комунікативний аспекти. Доведено, що саме системний підхід до інтерпретації культури дозволяє синтезувати її найсуттєвіші сутнісні характеристики як надскладної системи, яка утворюється, існує та розвивається завдяки взаємоперетворення, взаємозв'язку і взаємозалежності основних форм її існування (людська, діяльнісна і предметна).

Конкретизовано, що комунікативна культура як вид загальної культури проявляє себе у двох іпостасях: як соціокультурний і водночас особистісний феномен. Вона виступає «людським виміром суспільних і міжсуб'єктних відносин». Установлено, що комунікативна культура школяра як педагогічна категорія виявляє себе як динамічне особистісне утворення, базується на позитивному соціально-комунікативному досвіді і сприяє здійсненню школярами продуктивного інформаційного обміну на вербальному та невербальному рівнях.

Ключові слова: культура, комунікативна культура, комунікативна культура школяра, сутнісні ознаки, системний підхід, формування, освіта, Нова українська школа.

The article proves that the formation of the communicative culture of students of the New Ukrainian School in the conditions of the information society acquires exceptional priority. Its purpose is to study the essential features of schoolchildren's communicative culture as a dynamic personal development. According to the results of the analysis of scientific sources, the interdisciplinary nature and breadth of communicative culture as a subject of research has been proven, which determines the diversity of its study and presentation in scientific discourse and its demand in the system of modern education. Determining its essential features required clarification of the concepts "culture" and "communicative culture". It is shown that the all-encompassing fundamental nature of the phenomenon "culture" causes the complexity of the definition and the presence of a multi-vector variety of its interpretations, among which the functional, axiological, humanistic, semiotic, personal, epistemological, synergistic, sociological, psychological, pedagogical, communicative aspects are highlighted. It has been proven that the systematic approach to the interpretation of culture allows us to synthesize its most essential essential characteristics as an extremely complex system that is formed, exists and develops due to mutual transformation, interconnection and interdependence of the main forms of its existence (human, activity and object).

It is specified that communicative culture as a type of general culture manifests itself in two guises: as a socio-cultural and at the same time a personal phenomenon. It acts as "the human dimension of social and interpersonal relations." It was established that the communicative culture of schoolchildren as a pedagogical category manifests itself as a dynamic personal formation, is based on positive social and communicative experience and contributes to productive information exchange by schoolchildren at the verbal and non-verbal levels.

Key words: culture, communicative culture, communicative culture of schoolchildren, essential features, systematic approach, formation, education, New Ukrainian school.

УДК 316.37:316.772-043.83:373.3(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.31>

Кібіч Д.О.,

аспірант кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні умови глобалізації, інформатизації, модернізації суспільства вимагають від громадян здатності до здійснення комунікації на всіх рівнях як запоруки гармонійного входження й опанування культурного простору людства, успішної адаптації до соціального життя і знаходження свого місця в ньому. Саме тому формування комунікативної культури, що посідає значне місце в загальнокультурному становленні особистості, розглядається як важливе завдання освіти, проблема і спеціальний предмет педагогічних досліджень, що не

втрачає своєї актуальності. Це завдання актуалізується й відмовою від традиційного підходу до освіти, де її здобувач має засвоїти певну суму знань з різних дисциплін. Нова освітня парадигма акцентує на становленні, формуванні, розвитку і саморозвитку різнобічно розвинутої конкурентоздатної творчої особистості, її культури, компетентності, готовності до розв'язання новопосталих завдань і проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарність і широта предмета дослідження зумовили різноаспектність його вивчення

і представлення в науковому дискурсі. Проблематика продуктивної взаємодії в освітньому процесі на засадах гуманізації широко представлена в наукових доробках Г. Балла, І. Беха, А. Богуш, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Лозової, В. Лугового, К. Роджерса, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. Процес формування комунікативної дії, здібностей і вмінь як соціалізаційного потенціалу особистості став предметом досліджень таких науковців, як Л. Бірюк, С. Бондаренко, Ф. Варел, Ю. Габермас, В. Гаркуша, Н. Голуб, П. Гончарук, В. Кан-Калік, Л. Карамушка, Т. Лесіна, Т. Лукман, С. Максименко, У. Матуран, В. Мотирко, А. Мудрик, М. Пентиліук, А.Н. Перре-Клермон, В. Семиченко, Т. Шепеленко, Т. Яценко та ін.

Культурологічний вектор формування готовності особистості до соціальної взаємодії через призму дослідження таких феноменів, як «культура спілкування», «культура мовлення», «культура міжособистісних взаємин», «культура соціальної взаємодії» тощо не сходять з виднокраю як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Н. Бабич, Г. Берегова, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Волкова, В. Галузяк, В. Гриньова, М. Євтух, З. Єрмакова, І. Зязюн, М. Каган, Т. Калюжна, А. Карнаух, К. Климова, М. Коваль, О. Леонтєв, Н. Масі, Т. Окуневич, А. Омеляненко, В. Пасинок, В. Ремізов, І. Сайтарлі та ін.).

Комунікативна культура презентована як важливий вид і складник загальної культури особистості, що детермінує її соціальне становлення (М. Бубер, Ю. Габермас, Ф. Гемстергойс, А. Димер, В. Кульман, І. Кон, Т. Марсель, Дж. Мід, Е. Муньє, В. Кульман, С. Сарновська, С. Франк, М. Хайдеггер, К. Черрі, Т. Шибутані, К. Ясперс та ін.).

У наукових розвідках О.Бовдир, Т. Галацин, Л. Іванченко, В. Лівенцової, К. Малашевської, В. Майковської, Г. Медведь, Л. Мороз-Рекотової, А. Омельчук, Л. Руденко, В. Садової, С. Сарновської, Г. Тимченко, А. Хом'як, М. Шовікун, Д. Щербини та ін. феномен комунікативної культури розглядався у контексті професійної підготовки майбутнього фахівця, якісне вирішення професійних функцій якого пов'язано із ступенем її сформованості як інтегрального особистісного утворення.

Психолого-педагогічні аспекти формування комунікативної культури дітей і підлітків на засадах виявлення й урахування вікових та особистісних потреб здобувачів освіти презентовано в дослідженнях таких вітчизняних учених, як В. Бедер, К. Гончар, О. Корніяка, Ю. Смолянко, В. Тернопільська, В. Штифурак та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи постійну увагу науковців до проблематики комунікативної культури особистості, активне і продуктивне студювання різних її аспектів, питання визначення її сутнісних ознак й особливостей формування

у сучасних школярів в умовах навчання в Новій українській школі висвітлено недостатньо.

Мета статті полягає у дослідженні сутнісних ознак комунікативної культури школярів як особистісного новоутворення.

Завдання дослідження: уточнити поняття «культура», «комунікативна культура»; визначити сутність поняття «комунікативна культура школяра» як педагогічної категорії; схарактеризувати сучасні вектори, що зумовлюють формування комунікативної культури школярів як динамічного новоутворення.

Виклад основного матеріалу. Логіка реалізації поставлених у роботі мети і завдань перш за все передбачає з'ясування сутності феномену «культура», що виступає смисловим центром започаткованого дослідження. Складність визначення поняття «культура» полягає в тому, що воно має всеохоплюючий фундаментальний характер. У буквальному перекладі з латини воно означає «обробіток, обробка» і спочатку використовувалося саме в сенсі роботи з землею (культивація), з рослинами. Пізніше (після праці М.Т. Цицерона «Тускуланські бесіди») це поняття все більше стало набувати антропологічного змісту, позначаючи роботу над людиною через освіту і виховання з метою зміни її духовного світу на краще. Доречі в працях античних філософів (Ксенофонт, Парменід, Платон та ін.) слова «cultura» і «paideia» час від часу синонімізувалися, зважаючи на їх роль у позитивних змінах людини [2].

Отже, беручи свій початок з античної епохи, філософські традиції дослідження культури мають глибоке коріння. У історії філософії пропонувалися різні варіанти осмислення культури. Не маючи на меті їх докладний аналіз, лише наведемо деякі з них: концепція культури І.Г. Гердера («Ідеї до філософії історії»); ідея дискретного розвитку історії О.Шпенглера («Захід Європи»); концепція особистості як творця культури Н. Бердяєва («Про культуру» тощо); психологічні інтерпретації культури К. Юнга («Феномен духу у культурі та науці» тощо), З. Фрейда («Я», «Незадоволення культурою» тощо); концепція кругообігу локальних цивілізацій А. Тойнбі («Збагнення історії») та ін. У другій половині ХХ століття з'являється розмаїття інших ідей і концепцій, що відбивають розуміння культури їх авторами: структурно-функційний підхід К.Леві-Стросса («Структурна антропологія»); концепції та теорії ігрової культури Й.Хейзінгі («Людина, яка грає»), Х. Ортега-і-Гассета («Дегуманізація мистецтва»). Антропологічна спрямованість досліджень проявляється у роботах Е. Тайлора, Дж. Фрезера, Л. Уайта. Створюються інформаційні моделі культури (М. Маклюєн, О. Тоффлер, Дж. Несбіт та ін.), що призводить до появи декілька сотень визначень поняття «культура» [13]. Поступове нагромадження у філософії та інших науках ідей

і концепцій, пов'язаних з культурою, призводять до виникнення на початку ХХ ст., нового терміну «культурологія» (за У. Оствальдом), а в середині ХХ в. з'являється особлива наука про культуру – культурологія.

На основі аналізу наукового фонду можна стверджувати, що при визначенні культури найчастіше вдаються до інтерпретації. До сьогодні досить поширеною можна вважати діяльну інтерпретацію культури як прогресивної, творчої, соціальної за характером діяльності людини у всіх сферах «буття та свідомості» [6, с. 215]; як сукупності «матеріальних і духовних надбань суспільства й людини», що набуваються, втілюються і реалізуються в процесі «продуктивної діяльності» [5, с. 182].

Водночас сучасний науковий дискурс не обмежується філософським і діяльним аспектами презентації культури як феномену, серед них також можна виділити:

- аксіологічний, у рамках якого вивчається процес створення і водночас сукупність матеріальних і духовних цінностей та їх роль для «буття людини в культурі»;

- гуманістичний, пов'язаний з можливістю цілеспрямованого впливу культурних цінностей на становлення духовного світу особистості, її духовно-морального розвитку й удосконалення;

- семіотичний, що націлює на дослідження культури як сукупності знаків і знакових систем;

- особистісний, що відкриває можливості розуміння культури як процесу творчої самореалізації особистості, яка розглядається як «суб'єкт культурно-історичного процесу»;

- гносеологічний, з позицій якого культура вивчається як процес відображення її у почуттях, уявленнях, світогляді людей;

- синергетичний, відповідно до якого культура предстає як антропоморфна структура, що виникає та існує завдяки творчому саморозвитку людини, і водночас, сприяє її суб'єктивації;

- соціологічний, пов'язаний з дослідженням детермінованості культури соціально-економічними чинниками;

- психологічний, з позицій якого вивчаються особливості психології духовної творчості, соціально-психологічних механізмів впливу мистецтва на духовний світ людини, її світовідчуття, ціннісні орієнтації, менталітет;

- педагогічний, що розглядає культуру як зумовлений історичним процесом засіб і результат формування та розвитку творчої активної свідомої особистості;

- комунікативний, відповідно до якого культура досліджується як засіб комунікації між «творцями та споживачами культурних цінностей» [8, с. 126];

- системний, який дозволяє синтезувати найсуттєвіші сутнісні характеристики культури як

надскладної системи, що утворюється та існує завдяки взаємоперетворення, взаємозв'язку і взаємозалежності основних форм її існування (людська, діяльна і предметна) [2; 6; 7; 8; 11; 13] тощо.

Вирізняючи культуру як соціокультурний («людський вимір суспільних і міжсуб'єктних відносин» [10, с. 9]) і водночас особистісний феномен, надалі будемо розглядати саме особистісну її іпостась, беручи до уваги феномен «загальна культура особистості», серед видів якої виділяється комунікативна культура. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати про розмаїтість наявних у сучасному дискурсі її тлумачень. Одним із таких, що пов'яже обидві іпостасі досліджуваного феномену, є його визначення як упорядкованої динамічної системи, яку утворюють визнанні суспільством цінності, знання, норми і традиції, прийняті та засвоєні особистістю, що дозволяє їй органічно спілкуватися, продуктивно здійснювати соціальну взаємодію [11].

На тісний взаємозв'язок соціальної і комунікативної культури акцентує Т. Гончар, правомірно зауважуючи про те, що вона виступає засобом і водночас умовою набуття індивідами позитивного життєвого соціального досвіду, їх взаємозбагачення в процесі «взаємотрансляції знань» [4].

Визначення, запропоноване І. Тимченко, дозволяє простежити наявний у науковому дискурсі тісний зв'язок між поняттями «комунікативна культура» і «культура спілкування». Учена, застосовуючи критеріальний підхід, характеризує його як складне особистісне утворення, що поєднує етичні й мовні аспекти, що характеризують культуру спілкування особистості [12, с. 12].

На динамічність цього феномену звертає увагу В. Садова, яка пропонує розуміти його як утворення, що гуманізує, сприяє набуттю ознак ефективності соціальної взаємодії, поєднує емпатійні й перцептивні вміння, мистецтво мовлення та слухання [9, с. 6, 7].

У визначенні, запропонованому в дослідженні А.Аносової, акцент робиться на особистісних змінах, що характеризують сформованість комунікативної культури, серед яких виокремлюються такі особистісні досягнення, як здатність до самопізнання, комунікативні знання, якості, емоції, загальноприйняті соціокультурні норми і цінності особистості, що детермінують її успішну взаємодію з довкіллям [1].

На опосередкованості морально зорієнтованої взаємодії, взаєморозуміння і взаємовпливу учасників процесу спілкування, яким властива комунікативна культура, наголошує О. Корніяка. Учена вирізняє притаманний цьому процесу «афективно-інформаційний обмін», що відбувається як його суб'єктами [8].

На думку О. Гаврилюк, комунікативна культура має властивості віддзеркалювати соціально зумовлений рівень розвитку особистості в площині її підготовленості до соціально-комунікативної діяльності. Її утворює специфічне поєднання поглядів і дій, що мають системні ознаки й забезпечують задоволення потреб особистості щодо соціалізації і самореалізації [3].

Вводячи до наукового обігу поняття «соціально-комунікативна культура», В. Тернопільська тлумачить його як «певний ступінь єдності комунікативних і соціальних властивостей індивіда, що виявляється у його вмінні розв'язувати різноманітні життєві проблеми засобами спілкування, встановлювати міжособистісні взаємини на різних рівнях для забезпечення адекватної адаптації й самореалізації у суспільстві» [11, с. 12].

На підставі вищезазначеного встановлено, що комунікативна культура школяра виявляє себе як динамічне особистісне утворення, що базується на позитивному соціально-комунікативному досвіді і сприяє здійсненню школярами продуктивного інформаційного обміну і гуманістичної взаємодії на вербальному та невербальному рівнях. Його формування відбувається як в процесі природної соціалізації, самодіяльності і саморозвитку особистості, так і під час її цілеспрямованого навчання.

До параметрів, які слугують виразом сутності комунікативної культури як особистісного новоутворення, що зумовлюють основні вектори його формування в учнів Нової української школи, віднесено її розуміння як:

- базового компоненту (виду) загальної культури особистості;
- мети, підґрунтя, модусу регламентації та умови ефективності комунікативних процесів;
- засобу самотворення школяра як суб'єкта соціальних відносин;
- системної сукупності культуротворчих елементів (культура мислення, культура мовлення, культура почуттів, морально-етична культура), зовнішніх (соціокультурні норми) і внутрішніх (комунікативні знання, уміння, здібності, соціальна активність особистості);
- умови й запоруки гармонізації і гуманізації взаємин індивіда з довкіллям і самим собою;
- засобу репрезентації соціальних потреб особистості.

Висновки. Сучасні суспільні реалії, аналіз наукового фонду й освітньої практики підтверджують актуальність порушеної проблеми і фіксують

потребу у формуванні комунікативної культури сучасних школярів Нової української школи. Адже сьогодні на перший план виходять здатності максимально ефективно розв'язувати новопосталі життєві завдання і проблеми, успішно комунікувати, продуктивно взаємодіяти в соціумі на засадах культуровідповідних комунікативних норм і традицій. Перспективу подальших досліджень убачаємо у висвітленні методологічних засад формування комунікативної культури сучасних школярів в умовах НУШ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аносова А.В. Інтернет як середовище прояву комунікативної культури старшокласників. *Народна освіта*. 2011. Вип. 2 (14). URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/14/statti/anosova.htm>
2. Безклубенко С.Д. Теорія культури. Київ: КНУ-КиМ, 2002. 324 с.
3. Гаврилюк О.О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи: автореф. ... дис. канд. пед. наук. Кіровоград, 2007. 22 с.
4. Гончар Т.І. Комунікативна культура в контексті психологічних теорій особистості. *Вісник книжкової палати*. 2013. № 5. С. 42–44.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
6. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка Київ: Знання України, 2012. 580 с.
7. Княжева І.А. Загальнонаукове трактування сутності макроконцепту «культура». *Наука і освіта*. 2011. № 1/LXXXXVII. С. 43–46.
8. Корніяк О.М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ: Міленіум, 2016. 336 с.
9. Садова В.В. Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи: автореф. ... дис. канд. пед. наук. Харків, 2000. 18 с.
10. Сарновська С.О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2000. 18 с.
11. Тернопільська В.І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження: *монографія*. Житомир: вид-во ПП «Рута», 2008. 300 с.
12. Тимченко І.І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2001. 20 с.
13. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture. A Critical Review of Concept and Definitions. Harvard Univ. 1952. P. 10–29.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У СВІТЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FUTURE PHILOLOGISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION IN VIEW OF UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM'S TRANSFORMATION

У статті розглянуто критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутнього філолога (ПКМФ) у закладі вищої освіти (ЗВО). Виокремлення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності дозволяє проаналізувати сучасний стан та перспективи розвитку у галузі професійної підготовки студентів мовних ЗВО. Автор виокремлює ряд критеріїв, які застосовуються для діагностики сформованості професійної компетентності майбутнього філолога, серед яких мотиваційно-ціннісний, змістовно-діяльнісний, операційно-технологічний та особистісно-рефлексійний.

Визначення показників критеріїв та їх значення є одним з ключових завдань для успішної діагностики ПКМФ. У роботі охарактеризовано наступні показники рівня сформованості ПКМФ: позитивна мотивація до формування професійної компетентності; усвідомлення ролі іншомовної професійної компетентності у майбутній професійній діяльності; системність і ґрунтовність теоретичних та практичних загальнопрофесійних та вузькопрофесійних знань, умінь та навичок; ефективне використання професійних знань, умінь та навичок у ситуативній професійній діяльності; ефективне використання новітніх цифрових технологій у спілкуванні та професійній діяльності та взаємодія з медіапростором; здатність самостійно формувати траєкторію професійного розвитку; навички здійснювати самоконтроль, самоаналіз й самооцінку результатів професійної діяльності. Автором також запропоновано ряд методів та засобів діагностики ПКМФ, серед яких анкетування, комп'ютерне тестування, діагностичне спостереження тощо, та визначено рівні сформованості професійної компетентності майбутнього філолога: креативний (високий), що характеризується постійним прагненням до професійного саморозвитку та досконалим володінням усіма необхідними професійними знаннями, уміннями та навичками; фаховий (достатній), що визначається нестійкою професійною позицією та наявністю необхідних знань, практичних вмінь та навичок, які дозволяють відносно успішно виконувати професійну діяльність; базовий (початковий), який є вихідною базою для професійної діяльності та охоплює елементарні знання у професійній сфері.

Ключові слова: освіта, вища освіта, компетентність, професійна компетентність,

майбутній філолог, критерії, показники, рівні.

The article in question examines the criteria, indicators and levels of future philologists' professional competence (FPPC) formation within the context of higher education institutions. The defining of these criteria, indicators, and levels enables comprehensive analysis of the current state and future prospects concerning the professional training of students-philologists. Specifically, we explore the following criteria: the motivational-value criterion, content-activity criterion, operational-technological criterion, and personal-reflective criterion, which are instrumental in diagnosing the future philologists' professional competence formation.

The precise determination and significance of these criteria's indicators are crucial for effective diagnostic assessment of FPPC. Our research formulates specific indicators for evaluating the degree of FPPC formation, including the positive motivation towards the formation of professional competence; awareness of the language-specific professional competence's role in future professional activity; systematic and comprehensive theoretical and practical general and specific professional knowledge, skills, and abilities; effective application of professional knowledge, skills, and abilities in context-based professional activities; effective use of modern digital technologies in communication and professional activities, and interaction with media space; ability to independently shape the trajectory of professional development; skills in self-control, self-analysis, and self-assessment of the professional activities' results.

The author also suggests a range of methods and tools for diagnosing FPPC, including questionnaires, computer testing, diagnostic observation, etc., and defines the levels of future philologists' professional competence formation: creative (high), characterized by a constant desire for professional self-development and a perfect command of all necessary professional knowledge, skills, and abilities; professional (sufficient), determined by an unstable professional position and possession of the necessary knowledge, practical skills, and abilities, enabling relatively successful performance of professional activities; basic (initial), which serves as the starting base for professional activities and encompasses elementary knowledge in the professional field.

Key words: education, higher education, competence, professional competence, future philologist, criteria, indicators, levels.

УДК 378.011.3-057.175:80

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.32>

Климович Ю.Ю.,

викладач кафедри міжкультурної комунікації та іншомовної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах соціально-економічних перетворень та поступової інтеграції України в європейський освітньо-науковий простір якісна професійна підготовка студентів філологічних спеціальностей

відіграє важливу роль у культурному відродженні держави та активній співпраці з міжнародними партнерами [10, с. 4]. Згідно зі Стандартом вищої освіти України об'єктами вивчення та професійної діяльності філолога є не лише знання мови в її

теоретичному та практичному аспектах, але й між-культурна та масова комунікація в усній та письмовій формі, а отже і налагодження контактів та забезпечення взаєморозуміння між носіями різних мов та культур [16]. Як стверджує Н.Б. Голуб, «оволодіння навичками будувати конструктивний діалог – одна із сучасних освітніх вимог у світі, спричинених суспільною необхідністю, особистісним і професійним становленням людини» [5, с. 133].

Саме тому діагностика сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх філологів у закладі вищої освіти є актуальним завданням, оскільки дає змогу, за результатами експериментальної перевірки, виявити можливі недоліки у фаховій підготовці студентів мовних спеціальностей та шляхи їх усунення, що забезпечить підвищення якості надання освітніх послуг, а також сприятиме вдосконаленню змісту вищої професійної освіти в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розглядаючи процеси освітньої трансформації в Україні, вчені (С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна [8], В.П. Антонюк [1], Б.Л. Гульчук [6], А.В. Гета, О.В. Мороз, А.В. Остапов [4]) звертають увагу на те, що освітні реформи не припинилися навіть після початку повномасштабної війни на території нашої країни, що свідчить про підтримку як з боку самої держави, так і з боку іноземних партнерів. Відтак, якісна професійна (професійно-технічна) освіта залишається пріоритетом номер один з огляду на важливість людського капіталу для повоєнного відновлення України.

Проблема діагностики ефективності професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти в аспекті розробки критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців досліджується у наукових працях вітчизняних та закордонних науковців С.Ю. Ніколаєвої, В.Н. Багрій [2], О.Б. Бігич, М. Mulde [17], К. Murkatic [18] та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з тематики дослідження дозволяє стверджувати, що вчені висувають загальні вимоги до виокремлення й обґрунтування критеріїв та їх показників. Зокрема О.В. Жихорська зазначає, що критерії мають відображати основні закономірності функціонування об'єкта дослідження та його якості,

крім того, якісні та кількісні показники критеріїв мають виступати цілісно, взаємодоповнюючи один одного. Дослідниця справедливо вважає, що критерії та їх показники дають можливість встановити зв'язки між усіма компонентами досліджуваного об'єкта [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. С.А. Вітер у своїй роботі стверджує, що наразі не існує єдиної системи критеріїв і загальної стандартної процедури визначення рівнів сформованості професійної компетентності фахівців, адже кожен науковець має суб'єктивне бачення цього питання у контексті власного дослідження [3].

По перше, здійснений аналіз наукових праць доводить, що проблема формування професійної компетентності філолога, який пов'язаний з іноземними мовами, переважно розглядається в аспекті підготовки конкретно *вчителя* або конкретно *перекладача*, натомість, поняття «*філолог*» є ширшим і розглядає особистість як знавця мови та літератури, ретранслятора культури в суспільстві.

По друге, з розвитком системи освіти змінюється підхід до визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності, з'являються нові вимоги до підготовки фахівців у ЗВО. Тож цілком погоджуємося з тезою колективу авторів В.М. Ліпич, О.Ю. Кузьменко, І.С. Беркешук про те, що сфера освіти повинна адаптуватися до нових непередбачених викликів глобалізації та діджиталізації, крім того, у контексті кібервійни та постійних інформаційно-психологічних впливів, саме гуманітарна, філологічна освіта відіграє важливу роль [12].

Таким чином, **мета статті** полягає у визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх філологів у закладі вищої освіти з огляду на сучасний стан, нові виклики та перспективи розвитку системи освіти.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблему визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості тієї чи іншої компетентності, вчені пропонують дотримуватися системності у описі педагогічного експерименту, тож у нашому дослідженні ми керувалися послідовністю, яку зобразимо у вигляді схеми:

Малюнок 1. Послідовність процесу діагностики сформованості професійної компетентності майбутнього філолога (ПКМФ)

Таким чином, з метою визначення стану сформованості професійної компетентності майбутніх філологів, першочергово слід описати її базові поняття: «критерій», «показник» та «рівень».

Вчені трактують поняття «критерій» як стандарт (еталон), який застосовується для оцінки якості та порівняння досліджуваного явища або процесу (у нашому випадку – формування професійної компетентності майбутніх філологів) з власне запропонованим стандартом. Згідно з «Словником української мови» в 11 томах «критерій – це підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [14]. Натомість «Словник іншомовних слів» дає визначення слова «критерій» як «мірило для визначення, оцінки предмета, явища, ознака, взята за основу класифікації».[13] Тож у нашому дослідженні «критерій» розглядаємо як еталон, міру для порівняння якісних і кількісних показників сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх філологів.

Дослідники виділяють наступні критерії сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя філологічного профілю: стимулюючий, інформаційно-пізнавальний, операційно-дієвий і оцінно-результативний [11]; стимулюючий, когнітивний, практичний, ціннісний та результативний [9]; мотиваційний, комунікативно-когнітивний, рефлексивний та особистісно-професійний [15].

Аналіз науково-педагогічних праць з тематики дослідження, а також екстраполяція досвіду вчених на сучасний соціально-педагогічний контекст дозволили нам визначити у роботі наступні критерії сформованості професійної компетентності майбутніх філологів: **мотиваційно-ціннісний** (мотиви професійної діяльності та розуміння її цінності); **змістовно-діяльнісний** (знання про зміст (об'єкт) професійної діяльності); **операційно-технологічний** (навички прикладного використання здобутих знань); **особистісно-рефлексійний** (самооцінка, саморозвиток).

На нашу думку, кожен з представлених критеріїв має свій ваговий коефіцієнт значущості в експерименті. Наприклад, мотиваційно-ціннісний критерій має найменший коефіцієнт (0,1), адже попри його важливість для майбутніх філологів, мотивація не завжди гарантує успіх у формуванні професійної компетентності. Натомість змістовно-діяльнісний критерій (коефіцієнт – 0,4) відіграє найважливішу роль для діагностики, адже охоплює важливі професійні знання, умінні та навички, якими повинен володіти майбутній фахівець.

Слід зауважити, що система критеріїв має бути логічно пов'язана з компонентами структури професійної компетентності та відображати її найбільш суттєві ознаки. Раніше нами було охарактеризовано структуру професійної компетентності

філолога, що охоплює ключові, базові та спеціальні компетентності. [10] У нашому дослідженні рівень сформованості *ключових компетентностей* діагностується за мотиваційно-ціннісним та особистісно-рефлексійним критеріями, *базових компетентностей* – за змістовно-діяльнісним критерієм та *спеціальних компетентностей* – за операційно-технологічним критерієм.

У процесі вивчення критеріїв важливим є визначення їх показників. «Словник української мови» в 11 томах пропонує наступні визначення поняття «показник» – *свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь* [14]. Таким чином, показник є ознакою того, наскільки реалізовано критерій, конкретним, типовим виявленням однієї із ознак досліджуваного явища, за яким можна встановити якісний та кількісний рівень його розвитку.

Науковці виокремлюють *базове значення показника* (значення якості, прийняте за основу під час порівняльного оцінювання) та *відносне значення показника* якості (відношення значення показника якості, що оцінюється, до відповідного базового значення). Крім того, значення показників критеріїв мають бути чіткими та точними, а отже доцільним є замінити / співставити якісні значення показників з кількісними. Таким чином, у нашому дослідженні базовим значенням показника є 100% (тобто повна наявність показника критерію).

Підбір методів та засобів діагностики відіграє вирішальну роль у визначенні рівня сформованості професійної компетентності майбутнього філолога, адже обрані методи та засоби прямо впливають на точність та ефективність експерименту. Як видно з таблиці, для визначення рівня ПКМФ ми використовували анкетування, комп'ютерне тестування, бесіди зі здобувачами освіти, діагностичне спостереження тощо.

Наступним кроком у дослідженні є виокремлення рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх філологів. Словник пропонує наступне визначення поняття «рівень»: *ступінь якості, величина і т. ін., досягнуті у чому-небудь* [14]. На підставі визначених критеріїв, показників та їх значень нами охарактеризовано рівні сформованості ПКМФ: *креативний* (високий), що характеризується постійним прагненням до професійного саморозвитку та досконалим володінням усіма необхідними професійними знаннями, уміннями та навичками; *фаховий* (достатній), що визначається нестійкою професійною позицією та наявністю необхідних знань, практичних вмінь та навичок, які дозволяють відносно успішно виконувати професійну діяльність; *базовий* (початковий), який є вихідною базою для професійної діяльності

Таблиця 1

Критерії, показники та методи діагностики рівня сформованості професійної компетентності майбутнього філолога

Критерії та їх коефіцієнти	Показники	Значення показників	Методи та засоби діагностики
Мотиваційно-ціннісний (0,1)	• позитивна мотивації до формування професійної компетентності	• 50–11 – наявний • 10–0 – відсутній	анкетування, бесіда, діагностичне спостереження
	• усвідомлення ролі іншомовної професійної компетентності у майбутній професійній діяльності	• 50–11 – наявний • 10–0 – відсутній	анкетування, інтерв'ювання, діагностичне спостереження
Змістовно-діяльнісний (0,4)	• системність і ґрунтовність теоретичних та практичних загально-професійних та вузькопрофесійних знань, умінь та навичок	• 100–60 – наявний • 59–0 – відсутній	комп'ютерне тестування, портфоліо, діагностичне спостереження
Операційно-технологічний (0,3)	• ефективне використання професійних знань, умінь та навичок у ситуативній професійній діяльності	• 60–11 – наявний • 10–0 – відсутній	експертна оцінка, діагностичне спостереження
	• ефективне використання новітніх цифрових технологій у спілкуванні та професійній діяльності та взаємодія з медіапростором	• 40–11 – наявний • 10–0 – відсутній	комп'ютерне тестування, діагностичне спостереження
Особистісно-рефлексійний (0,2)	• здатність самостійно формувати траєкторію професійного розвитку	• 50–11 – наявний • 10–0 – відсутній	бесіда, створення «дорожньої карти філолога», діагностичне спостереження
	• навички здійснювати самоконтроль, самоаналіз й самооцінку результатів професійної діяльності	• 50–11 – наявний • 10–0 – відсутній	рефлексивне есе, діагностичне спостереження

та охоплює елементарні знання у професійній сфері.

Висновки. Визначені нами критерії, показники та рівні сформованості ПКМФ показали свою ефективність під час експерименту в ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка. Окреслені у роботі показники, критерії та рівні дозволили нам комплексно оцінити сформованість професійної компетентності майбутніх філологів, а також експериментально визначити динаміку формування ПКМФ, зокрема з використанням інноваційних засобів навчання. Оскільки сучасна наука наразі зазнає тотальних змін, з'являються нові вимоги як до фахівця-філолога, так і до професійної освіти загалом, тому це може скласти перспективи майбутніх досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк В.П. Проблеми формування людського капіталу України в системі освіти та його ризики в реаліях війни. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 161–170. URL: <http://bitly.ws/Pmhi>

2. Багрій В.Н. Критерії та рівні сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 10–15. URL: <http://bitly.ws/Pmn6>

3. Вітер С.А. Критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. № 10. С. URL: <http://bitly.ws/Pmrg>

4. Гета А.В., Мороз О.В., Остапов А.В. Світові тренди та виклики системі вищої освіти. *Фізична культура в університетській освіті: світова практика та сучасні тренди*: зб. мат. міжнар. наук.-практ. конф. (13 квітня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 116–118. URL: <http://bitly.ws/Pmkg>

5. Голуб Н. Б. Культура діалогу на уроці української мови: проблеми і перспективи. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 133–136.

6. Гульчук, Б.Л. Інноваційні процеси в системі освіти України. *Вектори модернізації економіки України в контексті сталого розвитку*: мат. міжн. наук.-практ. конф. (29–30 травня 2023 р.) Луцьк: Волинський інститут ім. В. Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2023. С. 222–227. URL: <http://bitly.ws/PmhT>

7. Жихорська О.В. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. С. 33–38. URL: <http://bitly.ws/PmpR>

8. Ілляшенко, С.М., Шипуліна, Ю.С. Інтелектуальний капітал як ключовий фактор повоєнного відновлення економіки України: проблеми розвитку. *Відновлення України та її регіонів в контексті глобальних трендів: управління, адміністрування та забезпечення*: тези доп. міжн. наук.-практ. конф. (25–26 трав. 2023 р.) Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 192–195. URL: <http://bitly.ws/Pmfk>

9. Калінін В.О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: дис. ... канд. пед. наук:

13.00.04 / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка, Житомир, 2005.

10. Климівич, Ю.Ю. Let's Flip: Розвиток мовної особистості студента-філолога в умовах перевернутого навчання: навч.-мет. посібник. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2022. 112 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/34680/>

11. Кубрак С.В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя філологічного профілю засобами інформаційних технологій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 13.00.04. Житомир, 2012. 21 с. URL: <http://bitly.ws/PmtY>

12. Ліпич В.М., Кузьменко О.Ю., Беркещук І.С. Філологічна наука й освіта України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: трансформація і сучасні вектори розвитку. *Академічні візії*. 2023. № 16. URL: <http://bitly.ws/PmrW>

13. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/>

14. «Словник української мови» в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/>

15. Сорокіна Н.В. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів засобами мультимедійних технологій: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2016.

16. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». 2019. МОН України. URL: <http://bitly.ws/PzfF>

17. Mulder M. Conceptions of professional competence. *International handbook of research in professional and practice-based learning*. 2014. P. 107–137.

18. Murkatik, K., Harapan, E., & Wardiah, D. The Influence of Professional and Pedagogic Competence on Teacher's Performance. *Journal of Social Work and Science Education*. 2020. Vol. 1(1), P. 58–69. URL: <http://bitly.ws/Pmp7>

ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА» І «ОСНОВИ САМОДОПОМОГИ ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА» ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ «ПСИХОЛОГІЯ» ТА «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

SIGNIFICANCE OF THE EDUCATIONAL COMPONENTS "FOUNDATIONS OF PSYCHOLOGICAL SELF-HELP OF THE SOCIAL WORKER" I "FOUNDATIONS OF SELF-HELP OF THE PRACTICAL PSYCHOLOGIST" FOR THE SPECIALTIES "PSYCHOLOGY" AND "SOCIAL WORK"

У статті визначено, що наявність навчальних дисциплін «Основи психологічної самопомоги соціального працівника» і «Основи самопомоги практичного психолога» в ОПП спеціальностей відповідає вимогам професійної діяльності, актуальність якої диктується складними явищами, що загострюють соціальну проблематику в суспільстві. Тривале напружене спілкування з клієнтами супроводжується емоційною насиченістю та когнітивною складністю, провокуючи виникнення стресу і вигорання у працівників. Визнання необхідності індивідуального втручання з метою сприяння здоров'ю працівника на робочому місці знайшло підтвердження в Міжнародній класифікації хвороб, прийнятій на 72 сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я (травень 2019 р.), до якої було включено синдром вигорання, що виникає на робочому місці внаслідок хронічного стресу і не був успішно подоланий. Підкреслено відповідність побудови курсів вимогам: Стандарту вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 565 від 24.04.2019 року, Освітньо-професійної програми та навчального плану зі спеціальності 053 «Психологія»; Стандарту вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 557 від 24.04.2019 року, Освітньо-професійної програми та навчального плану зі спеціальності 231 «Соціальна робота». Розкрито обумовленість програм курсів загальними і спеціальними компетентностями і програмними результатами навчання. Підкреслено, що робочі програми навчальних дисциплін відповідають вимогам кредитно-модульної системи організації навчального процесу за рекомендацією Європейської кредитно-трансферної системи (EKTS). Доведено відповідність дисциплін нагальним вимогам підготовки бакалаврів за спеціальностями «Соціальна робота» і «Психологія» в звичайних та кризових умовах.

Ключові слова: соціальний працівник, психолог, професійна діяльність, стрес, вигорання, технології і методи самопомоги, профілактика і корекція негативних робочих наслідків.

The article determines that the presence of the educational disciplines "Fundamentals of psychological self-help of a social worker" and "Fundamentals of self-help of a practical psychologist" in the EPP of specialties meets the requirements of professional activity, the relevance of which is dictated by complex phenomena that exacerbate social problems in society. Prolonged intense communication with clients is accompanied by emotional saturation and cognitive complexity, provoking stress and burnout among employees. The recognition of the need for individual intervention in order to promote the health of the worker at the workplace was confirmed in the International Classification of Diseases adopted at the 72nd session of the World Health Assembly (May 2019), which included the burnout syndrome occurring in the workplace due to chronic stress and was not successfully overcome. The compliance of the construction of the courses with the requirements of: the Standard of Higher Education, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 565 dated 04/24/2019, the Educational and Professional Program and the curriculum in the specialty 053 "Psychology" is emphasized. The standard of higher education, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 557 of April 24, 2019, of the Educational and Professional Program and Curriculum in the specialty 231 "Social Work". The connection between the components of the course programs: lectures, practical classes, independent work of applicants, calculation and graphic work - with general and special competences and program learning results is revealed. It is emphasized the work programs of educational disciplines meet the requirements of the credit-module system of the organization of the educational process as recommended by the European Credit-Transfer System (EKTS). The correspondence of the disciplines to the urgent requirements for the training of bachelors in the specialties "Social Work" and "Psychology" and their expediency in normal and crisis conditions has been proven.

Key words: social worker, psychologist, professional activity, stress, burnout, self-help technologies and methods, prevention and correction of negative work consequences.

УДК 159.96

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.33>

Колот С.О.,

канд. психол. наук, доцент,

доцент кафедри психології

та соціальної роботи

Національного університету «Одеська політехніка»

Постановка проблеми. Для сучасного суспільства все більш характерною стає інтенсифікація соціально-економічних та політичних умов життя людини, що породжує зростання соціальних факторів ризику і пов'язаних з ними підвищених вимог щодо забезпечення соціальної захищеності людей. Злободенність ситуації в країні

загострила проблеми, що пов'язані з наданням допомоги, зокрема, внутрішньо переміщеним особам; особам, що потребують повоєнної реабілітації; а також у зв'язку із зниженням рівня соціальної напруги в цілому. Професійна діяльність фахівців з соціальної роботи і практичних психологів передбачає надання соціальної і психологічної

допомоги, спрямованої на вирішення проблем окремих осіб і груп. Вона визначається високою відповідальністю, організаційними правилами, вимогами, етичним кодексом спеціаліста. Особливостями виконання означених видів діяльності є велика кількість клієнтів, що породжує безліч різноманітних професійних проблем і виконуваних функцій. Однією з таких проблем, що має комплексний характер, є психологічне здоров'я самого працівника, яке обумовлює вміння справлятися із завданнями своєї професійної діяльності в процесі надання кваліфікованої допомоги іншим людям.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вирішенню цієї проблеми сприятиме включення у відповідні освітньо-професійні програми підготовки соціальних працівників і практичних психологів дисципліни «Основи психологічної самопомоги», яка може бути представлена у вигляді системи процесів самовивчення і саморегуляції професійного та особистісного функціонування і розвитку з метою збереження психологічного здоров'я в цілому. Вона здійснюється як для запобігання можливим негативним наслідкам, так і для корекції тих, що вже виникли. Це визначає її доцільність у професійній підготовці фахівців за спеціальностями 231 «Соціальна робота» (Основи психологічної самопомоги соціального працівника) і 053 «Психологія» (Основи самопомоги практичного психолога) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, відповідно до стандартів означених спеціальностей [6; 7] і освітньо-професійних програм (ОПП) [8; 9].

Порівняння інтегральних компетентностей обох програм демонструє однакові характеристики, які обумовлюють можливість вирішення негативних явищ у працівників внаслідок професійної діяльності: «Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері ..., що передбачають застосування ... теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов» [8; 9]. Схожість інтегральних компетентностей є суттєво важливим фактором однакової змістовної спрямованості програм обох курсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для розробки навчальних програм дисциплін «Основи психологічної самопомоги соціального працівника» і «Основи самопомоги практичного психолога» стали відповідні Стандарти вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня освіти, а також Освітньо-професійні програми і навчальні плани зазначених галузей знань, які були розроблені робочими групами кафедри психології та соціальної роботи гуманітарного факультету (зараз – Інститут гуманітарних наук) Одеського Національного політехнічного університету (зараз – Національний університет «Одеська політехніка»).

На 72 сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, до Міжнародної класифікації хвороб був включений код QD85 - синдром вигорання, що виникає в результаті хронічного стресу на робочому місці і не був успішно подоланий, що також підтверджує доцільність знань з психологічної самопомоги в системі підготовки фахівців означених спеціальностей [11].

Постановка завдання. Різке зростання очікувань суспільства відносно втілення гуманістичних ідеалів, досягнення благополуччя, високої якості життя індивідами та групами значною мірою залежить від психологічного здоров'я фахівців, які надають необхідну допомогу та підтримку. Відповідно, **ціллю статті** є аналіз змісту і методики викладання дисциплін «Основи психологічної самопомоги соціального працівника» та «Основи самопомоги практичного психолога».

Комплексність ОПП визначає логічну змістовну наповненість курсів, яка забезпечується орієнтацією на завдання курсу і програмні результати навчання (ПРН), що націлені на формування відповідних компетентностей, загальних (ЗК) та спеціальних (СК), необхідних для вирішення означеної вище проблеми.

Загальні та спеціальні компетентності за курсом «Основи психологічної самопомоги соціального працівника»:

ЗК9. Здатність вчитися і бути сучасно навченим.

ЗК12. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

СК10. Вміння організовувати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).

СК13. Навички виявлення ресурсів індивіда та групи.

Загальні та спеціальні компетентності за курсом «Основи самопомоги практичного психолога»:

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

СК6. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження.

СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.

Відповідні програмні результати навчання дозволять здобувачеві:

Дисципліна «Соціальна робота»:

ПРН 9 (ВА) Використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички у ході надання соціальної допомоги.

ПРН 11 (У/Н, ВА) Використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки,

міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин.

ПРН 15 (ВА) Приймати практичні рішення для покращення соціального добробуту та підвищення соціальної безпеки.

ПРН 16 (З,ВА) Застосовувати методи менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу.

Дисципліна «Практична психологія»:

ПРН 5 (З, ВА) Самостійно обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.

ПРН 6 (У/Н, ВА) Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, вміння дотримуватися процедури дослідження.

ПРН 8 (У/Н) Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для поінформованої аудиторії, формулювати розгорнутий аналіз та тези досліджень.

ПРН 12 (У/Н) Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до запиту.

Комплексність ОПП забезпечує взаємодоповнюючий зв'язок між освітніми компонентами кожної програми через їхні ЗК і СК, тим самим опосередковано поширює дію ПРН освітніх компонент. Звідси, **загальна мета обох дисциплін** полягає у формуванні комплексу знань щодо сучасних підходів до вирішення проблеми психологічної самопомоги та допомоги і компетентностей щодо практичного визначення особливостей впливу професійної діяльності на працівника, а також головних чинників профілактики і корекції негативних наслідків цього впливу.

Основні завдання, що вирішуються здобувачами при освоєнні дисциплін:

- сформувати комплексне уявлення про предмет психологічної самопомоги;

- опанувати навичками визначення моделей діяльності як основи професійно-особистісного розвитку працівника;

- опанувати навичками аналізу робочого місця працівника в залежності від функціональної спрямованості;

- сформувати навички виявлення негативних наслідків стресу і вигорання та особливостей їхнього впливу на особистість;

- опанувати навичками оцінки впливу організаційних та індивідуальних чинників на виникнення негативних наслідків професійної діяльності на робочих місцях;

- опанувати навичками визначення стратегій, моделей, методів і технологій подолання наслідків стресу і вигорання;

- оволодіти навичками проектування програм профілактики і корекції впливу негативних наслідків професійної діяльності із залученням індивідуальних та організаційних ресурсів.

Теоретична та практична спрямованість курсів сприятиме формуванню у здобувачів готовності до їх майбутньої професійної діяльності за спеціальностями 231 «Соціальна робота» і 053 «Психологія» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчальні дисципліни «Основи психологічної самопомоги соціального працівника» і «Основи самопомоги практичного психолога» викладаються у першому навчальному семестрі. Програми курсів розраховані на 180 годин, з них аудиторних занять – 60 годин: 30 годин – лекційних, 30 годин – практичних занять. На самостійну роботу здобувачів відведено 75 годин, на індивідуальну роботу з виконання РГР – 15 годин. Структура навчальних дисциплін передбачає 2 модулі, підсумковою формою роботи є екзамен (табл. 1). Розподіл часу між змістовими модулями, видами навантаження і СРЗ наведено у таблиці 2. Назви змістових модулів відображують логіку побудови курсу.

Програми курсів «Основи психологічної самопомоги соціального працівника» і «Основи самопомоги практичного психолога» передбачають 15 лекційних і 15 практичних занять у семестрі. Тематика та види навчальних занять:

1 тиждень:

Лекція 1. Психологічна самопомога і проблема здоров'я у професійній діяльності соціального працівника і психолога [1, с. 4–11], [2].

Практичне заняття 1. Визначення психологічної самопомоги як основи ефективного професійного та особистісного функціонування. Здоров'я людини, психологічні чинники здоров'я.

2 тиждень:

Лекція 2. Особливості моделювання професійно-особистісного розвитку фахівця [1, с. 11–17].

Практичне заняття 2. Побудова моделі професійно-особистісного розвитку фахівця.

3 тиждень:

Лекція 3. Професійне самовизначення особистості [1, с. 18–24], [5].

Практичне заняття 3. Дослідження професійного становлення особистості з урахуванням напрямків професійно-особистісного розвитку.

4 тиждень:

Лекція 4. Професійний розвиток спеціаліста [1, с. 24–30], [5].

Практичне заняття 4. Визначення рівнів професіоналізму і рольового репертуару як основи кар'єрного зростання.

Склад і структура дисципліни

Семестр за навчальним планом		Семестр 5	Семестр 6	Всього
Кількість кредитів ЄКТС		6	–	6
Кількість семестрових модулів		2		2
Повний обсяг часу, год.		180		180
В тому числі кількість аудиторних занять, год.		60		60
З них	лекційних	30		30
	практичних	30		30
Види завдань та робіт (РР, РГР, КР, КП)		РГР		РГР
Обсяг часу на СРЗ, год.		75		75
Індивідуальна робота, год.		15		15
Підсумкова форма контролю: Е – екзамен		Е (30)		Е (30)
Для заочної форми навчання, год.			8	8
З них	лекційних		4	4
	практичних		4	4
Обсяг часу на СРЗ, год.			172	172
Кількість контрольних робіт, шт			2	2

Таблиця 2

Розподіл обсягу навчальної дисципліни за семестровими та змістовими модулями

№	Найменування змістових модулів	Кількість годин (ауд./СРЗ)	
		Лекції	Практичні заняття
Семестровий модуль 1			
1	Особливості професійної діяльності психолога (соціального працівника)	8/8	8/8
2	Емоційна робота в організаціях	4/6	4/8
3	Професійна діяльність психолога як джерело стресу та вигорання	2/4	2/4
Семестровий модуль 2			
4	Професійна діяльність психолога як джерело стресу та вигорання	6/7	6/6
	Профілактика і психокорекція наслідків стресу та професійного вигорання	10/12	10/12
Всього:		30/37	30/38

5 тиждень:

Лекція 5. Емоційна трудова діяльність як основа соціальних професій [1, с. 31–37].

Практичне заняття 5. Визначення емоційної роботи як основи соціальних професій. Ідентифікація емоційної трудової діяльності в організаціях.

6 тиждень:

Лекція 6. Діяльність практичного психолога і соціального працівника у фокусі емоційної трудової діяльності [1, с. 48–55].

Практичне заняття 6. Моделювання емоційної трудової діяльності. Емоційна регуляція емоційної трудової діяльності. Наслідки емоційної роботи.

7 тиждень:

Лекція 7. Психологічний стрес і синдром вигорання [1, с. 56–64], [3].

Практичне заняття 7. Визначення стресу і вигорання як негативних наслідків професійної діяльності.

8 тиждень:

Лекція 8. Негативні наслідки соціальної емоційної роботи [1, с. 65–72], [3].

Практичне заняття 8. Виявлення чинників, негативних наслідків соціальної/емоційної роботи і засобів їхнього запобігання.

9 тиждень:

Лекція 9. Змістовна характеристика факторів, що сприяють вигоранню [1, с. 72–80], [3].

Практичне заняття 9. Визначення факторів, що сприяють розвитку синдрому вигорання. Специфічні особливості професій, що зазнають вигорання. 10 тиждень:

Лекція 10. Організаційний стрес і моделі вигорання [1, с. 80–88].

Практичне заняття 10. Визначення багатофакторних моделей вигорання, профілактичні підходи до вигорання на засадах організаційного стресу.

11 тиждень:

Лекція 11. Дослідження особливостей професійної діяльності фахівця [1, с. 97–112], [4], [5].

Практичне заняття 11. Визначення засобів і методів психічної саморегуляції.

12 тиждень:

Лекція 12. Стратегії і моделі долаючої поведінки [1, с. 112–119], [3].

Практичне заняття 12. Визначення стратегій і моделей долаючої поведінки, ресурсів подолання.

13 тиждень:

Лекція 13. Психічна саморегуляція як внутрішній ресурс. Раціонально-емоційна терапія [1, с. 119–130], [3], [4].

Практичне заняття 13. Визначення раціонально-емоційної терапії і позитивного мислення як ефективних методів антистресової терапії. Розвиток позитивного мислення.

14 тиждень:

Лекція 14. Ресурси профілактики і психокорекції вигорання [1, с. 130–141], [3].

Практичне заняття 14. Визначення ресурсів, технологій і технік профілактики і психокорекції негативних наслідків вигорання.

15 тиждень:

Лекція 15. Принципи профілактики і психокорекції негативних наслідків вигорання [1, с. 130–141], [3].

Практичне заняття 15. Визначення особливостей побудови програм профілактики і корекції негативних наслідків стресу і вигорання.

На лекційних заняттях використовується діалогічна форма викладу матеріалу з обговоренням проблемних питань. Практичні заняття спрямовані на поглиблення теоретичних знань і формування практичних навичок, розвиток креативності і проводяться у формі круглого столу, аналізу кейсів, тренінгових вправ.

Розподіл самостійної роботи здобувачів (СРЗ) за видами навчальних занять: підготовка за тематикою лекцій – 37 годин, за тематикою практичних занять – 38 годин. СРЗ за тематикою кожної лекції і практичного заняття передбачає підготовку домашніх завдань з метою поглибленого, креативного осмислення навчального матеріалу. Тематика завдань спрямована на знання теорії та її практичне застосування.

Аналіз зв'язку ПРН з метою СРЗ підтверджує їх узгодженість з інтегральною компетентністю і метою самої дисципліни.

Дисципліна «Соціальна робота»: ПРН 9 (ВА) Використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички у ході надання соціальної допомоги.

Дисципліна «Практична психологія»: ПРН5 (У) Уміти використовувати результати проведеного аналізу для синтезування отриманої інформації.

Навчальними планами дисциплін передбачено щотижневе проведення консультацій, метою яких є додаткове роз'яснення теоретичного матеріалу, підвищення самостійності здобувачів у встановленні зв'язку між теоретичним і практичним матеріалом, формування вміння переводити проблемні питання у площину задач.

Навчальні дисципліни передбачають виконання індивідуальних завдань у формі розрахунково-графічної роботи (РГР), на виконання якої відводиться 15 годин.

Розрахунково-графічна робота є індивідуальним завданням дослідницького характеру, яка має на меті не лише поглиблення, узагальнення і закріплення знань здобувачів з навчальної дисципліни, а й застосування їх під час проведення самостійного соціально-психологічного дослідження, з використанням валідного і надійного психодіагностичного інструментарію і технологій психологічної допомоги.

Тематика розрахунково-графічної роботи формулюється узагальнено: «Дослідження негативних наслідків професійної діяльності працівника та особливостей їхньої профілактики і корекції». Кожен здобувач уточнює тему РГР залежно від особливостей конкретної діяльності та організації, в якій проводиться дослідження. Під час виконання РГР здобувачі навчаються самостійно формулювати постановку проблеми, робити інформаційний пошук, розробляти структуру роботи, визначати теоретичне підґрунтя проблеми, проводити дослідження, аналізувати отримані результати, розробляти програму профілактики/корекції негативних наслідків роботи, проводити презентацію результатів дослідження.

Виконання РГР забезпечує реалізацію наукових і практичних компетенцій у відповідних результатах навчання:

Практична психологія:

– ПРН 5 (З, ВА) Самостійно обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.

– ПРН 6 (У/Н, ВА) Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, вміння дотримуватися процедури дослідження.

– ПРН 8 (У/Н) Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для поінформованої аудиторії, формулювати розгорнутий аналіз та тези досліджень.

– ПРН 12 (У/Н) Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до запиту.

Соціальна робота:

– ПРН 9 (З). Використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички у ході надання соціальної допомоги.

– ПРН 11 (ВА). Використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин.

– ПРН 15 (У/Н). Приймати практичні рішення для покращення соціального добробуту та підвищення соціальної безпеки.

Під час консультацій здобувачі мають змогу уточнювати хід виконання РГР за усіма питаннями.

Поточний контроль знань здобувачів здійснюється за показниками їх активної участі під час лекційних занять, індивідуальної та групової роботи на практичних заняттях, а також виконання самостійної роботи і модульних контрольних робіт. Основною метою поточного контролю є виявлення знань здобувачів за допомогою зворотного зв'язку між здобувачами і викладачами, який показує рівень підготовки та мотивацію здобувачів і можливі індивідуальні заходи з підвищення якості навчання.

Модульні контрольні роботи виконуються письмово, на сьомому і чотирнадцятому тижнях, складаються з теоретичної частини (десять тестових запитань) і практичної частини (два практичних завдання). Правильна відповідь на запитання оцінюється в один бал, за невірну відповідь або відповідь з помилкою ставиться нуль балів. Правильне, ґрунтовне вирішення практичного завдання оцінюється у п'ять балів. При загалом вірному рішенні, але наявності незначних помилок, відповідь оцінюється у чотири бали. При недостатньо розкритому вмінні використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички у ході надання психологічної допомоги, відповідь оцінюється у три бали. При частковому вирішенні завдання, без достатнього використання відповідних наукових досліджень та роз'яснення отриманих результатів, відповідь оцінюється у два бали. Занадто узагальнена відповідь, що демонструє розрізнені, окремі знання, оцінюється в один бал. Якщо відповідь загалом неправильна або повністю відсутня, оцінка становить нуль балів.

Система оцінювання рівня досягнень ґрунтується на принципах ЄКТС. Модульна контрольна робота оцінюється максимально у 20 балів, РГР оцінюється у 20 балів, модуль оцінюється максимально у п'ятдесят балів.

Підсумковий контроль проводиться у формі усного екзамену. Екзаменаційний білет з дисципліни складається з теоретичної частини, яка

містить три питання рівної складності (60 балів), і практичної частини, яка містить два завдання рівної складності (40 балів). Загальна оцінка – до 100 балів. Мінімальна кількість балів, що зараховується як позитивний результат, дорівнює 60. Критерії оцінювання відповідей на теоретичні питання і практичні завдання аналогічні і зорієнтовані на повноту і правильність відповідей.

Висновки з проведеного дослідження. Дане дослідження обґрунтовує значення і змістовну наповненість дисциплін «Основи психологічної самопомоги соціального працівника» і «Основи самопомоги практичного психолога» у професійній підготовці майбутніх фахівців. Основний напрямок побудови дисциплін задається відповідними Стандартами і ОПП обох дисциплін, які визначають збалансованість необхідних загальних та спеціальних компетентностей і програмних результатів навчання. Тематика курсу послідовно розкриває внутрішні і зовнішні обставини, що можуть породжувати необхідність профілактичних і коригувальних заходів, а також самі заходи з надання психологічної самопомоги представникам допомагаючих професій.

Перспективи в цьому напрямку пов'язані з можливою корекцією змісту програм, зокрема, їх практичної спрямованості, відповідно до нагальних вимог професійної діяльності соціальних працівників і практичних психологів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колот С.О. Конспект лекцій з курсу «Основи психологічної самопомоги». Для бакалаврів усіх форм навчання за спеціальностями 231 Соціальна робота, 053 Психологія. Одеса: ОНПУ, 2020. 68 с.
2. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / За ред. І.Я. Коцана. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
3. Лисенкова, Г. Гончарова І. Діагностика, профілактика та корекція синдрому емоційного вигорання у соціальних робітників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологія.* 2018. Випуск 3. С. 98–106. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/visnik_3_2018_psh.pdf.
4. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. К.: НДІП, 1990. 240 с.
5. Мірошниченко, О. Профілактика «синдрому» професійного вигорання у працюючих в екстремальних умовах: начальна-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 155 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 565. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бака-

лаврського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 557. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf>

8. Освітньо-професійна програма зі спеціальності 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджена вченою радою Одеського національного політехнічного університету / Протокол № 1 від 27.08.2020 р. Введена в дію наказом ректора від 28 серпня 2020 р. <https://op.edu.ua/education/programs/bac-053-0>

9. Освітньо-професійна програма зі спеціальності 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвер-

джена вченою радою Одеського національного політехнічного університету / Протокол № 2 від 27.09.2022 р. Введена в дію наказом ректора від 27.09.2022 р. № 33. <https://op.edu.ua/education/programs/bac-053-0>

10. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова. СумДПУ імені А.С.Макаренка. Суми, 2017. 334 с.

11. World Health Organization Recognizes 3 Major Symptoms of Workplace Burnout. URL: <https://www.inverse.com/article/56212-workplace-burnout-who-icd-11>

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ

PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS BY INTERACTIVE STUDY METHODS

У статті розглянуто педагогічні аспекти формування комунікативної компетентності студентів інтерактивними методами навчання при викладанні дисципліні «Основи теорії мовної комунікації» у ЗВО. Розглянуто методологічну основу інтерактивного навчання та запропоновано модель особистості спеціаліста з вищою освітою з відповідними характеристиками.

Зазначено, що сьогодні у ЗВО використовуються найрізноманітніші технології інтерактивного навчання: тренінги, дискусії, кооперативне навчання, командні ігри, кейс-технології, технології мозкового штурму, проєктного навчання та ін. Досягнути визначених цілей запропоновано за допомогою навчання у співробітництві (cooperative learning), або навчання у парах-малих групах. Сутність такого навчання полягає у спільному оволодінні знаннями, уміннями, навичками на індивідуальному рівні на основі набуття досвіду кооперації зусиль із розв'язання навчальних завдань за допомогою обміну інформацією, постановки питань, взаємостимулювання, усвідомлення відповідальності за результати навчання.

Констатовано, що кооперативна навчальна діяльність здебільшого реалізується як модель навчання у малих групах для досягнення спільної мети. Головна ідея навчання у співробітництві – вчитися разом, а не просто щось виконувати разом. Ефективність інтерактивного навчання забезпечується дотриманням основних принципів: принцип активності; принцип діяльності; принцип навчання через практику комунікації і досвід та інші.

Визначено принципи та педагогічні умови організації роботи малих груп студентів при навчанні дисципліні «Основи теорії мовної комунікації». Під час проєктування етапів застосування кооперативного навчання у малих групах запропоновано таку структуру заняття: організаційна структура, часова структура, методична структура тощо. Запропоновано загальну схему етапів та базовий сценарій заняття, узагальнено результати анкетування студентів щодо ефективності застосування кооперативного навчання у малих групах.

Ключові слова: студенти, інтерактивні методи навчання, кооперативна робота в групах, комунікативні навички.

The article examines the pedagogical aspects of the formation of the communicative competence of students in interactive methods of training in the academic discipline "Fundamentals of the theory of movable communication". The methodological basis of the interactive training was reviewed and the model of the specialty of the specialist with great illumination and outstanding characteristics was proposed. It has been appointed that these days has developed the most innovative technologies of interactive training: trainings, discussions, cooperative training, team games, case-technologies, brainstorming technologies, project training and others. Achieving significant goals is proponent for additional training in cooperative learning, or training in para-small groups. The essence of such a learning spells knowledge, wisdom, and learning on an individual basis on the basis of the beginning of cooperation, the reason for the establishment of the initial tasks for the additional exchange of information, setting meals, bridge, recognition of the results of the training. It was stated that the cooperative initial activity of the community is realized as a model of training in small groups to achieve good health. The main idea of learning from spivrobitnitstv is to read at once, and not just to learn at once. The effectiveness of interactive learning is ensured by the following basic principles: the principle of activity; the principle of activity; the principle of learning through the practice of communication. The principles of pedagogical mind and organization of work for small groups of students in the course of the discipline "Fundamentals of the theory of movable communication" were determined. Under the hour of designing stages of cooperative training in small groups, the following occupational structure was proposed: organizational structure, hourly structure, methodical structure, too. A general scheme of stages and a basic employment scenario was proposed, and the results of a student survey on the effectiveness of cooperative training in small groups were discussed.

Key words: students, interactive teaching methods, cooperative work in groups, communication skills.

УДК 378.1:37
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.34>

Кондрашова О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики
та журналістики
Кременчуцького національного
університету імені Михайла
Остроградського

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні, в умовах геополітичних змін і катаклізмів, стрімко підвищуються вимоги до фахівців, які були б здатні забезпечити функціонування усіх галузей промисловості, освіти, інфраструктури України тощо. Тому у сучасних умовах пріоритетами стають комунікативна компетентність працівників та керівників, знання мов, хмарні технології та соціальний контекст технологій та баз даних, здатність до взаємодії тощо [3].

Методики ж викладання студентам освітніх компонентів у ЗВО, що засновані на традиційних

підходах у навчанні, мають характерні вади і не здатні замінити інші, більш інноваційні технології, що стимулюють до творчої та командної роботи. Тому підвищується роль інтерактивних методів, що включають творчі та дослідницькі завдання. Такі методи здатні викликати інтерес студентів, вони заохочують активну участь кожного в навчально-виховному процесі, звертаються до почуттів кожного учасника, сприяють ефективному засвоєнню матеріалу, мають багатогранний вплив на студентів, дозволяють надавати відгуки, формувати життєві навички та сприяють зміні поведінки [8].

Науковці визначають такі основні переваги інтерактивних методів навчання студентів: вони забезпечують щільну взаємодію студентів з викладачами та студентами; створюють умови для активної діяльності студентів у навчальному процесі; сприяють швидкому формуванню комунікативних навичок; дозволяють враховувати їх пізнавальні інтереси і зацікавлення; сприяють здоровій співпраці за рахунок навчального змагання; розкривається життєвий досвід студентів тощо [4].

Отже, проблема застосування інтерактивних методів навчання студентів ЗВО є на сьогодні актуальною при підготовці майбутніх фахівців різних спеціальностей, особливо при розгляді її аспектів під час формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Аналіз наукових праць показав, що науковці приділяють належну увагу дидактичним проблемам, зокрема таким її аспектам, як: теоретичні засади компетентнісного підходу в педагогіці (В. Луговий), психології (П. Гальперін); реалізація компетентнісного у підході в освіті (Л. Корольова). Теоретичні та практичні розробки в галузі методичних інновацій у вищій школи, що пов'язані із застосуванням інтерактивних методів навчання належать В. Гузєву, А. Гіну, О. Пометун, Л. Пироженко. Теорія та практика інтерактивного навчання, проблеми впровадження інтерактивних технологій представлені у численних наукових працях (Н. Коломієць, О. Комар, І. Луцик, О. Пехота, О. Пометун та ін.).

Перераховані цими ученими вимоги до процесу навчання та інтерактивних технологій відображають наявність певних суперечностей під час навчання студентів у ЗВО:

- між необхідністю креативного навчання студентів та інерційністю застарілих методичних підходів у ЗВО;

- між зростаючими вимогами до компетентностей студентів та традиційною системою викладання дисциплін у ЗВО, що не здатна це повністю забезпечити.

Мета статті – розглянути педагогічні аспекти формування комунікативної компетентності студентів інтерактивними методами навчання при викладанні дисципліни «Основи теорії мовної комунікації» у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо методологічну основу інтерактивного навчання. Нами, для проведення дослідження, обрані такі основні підходи:

- системний підхід (знання вибудовуються у свідомості за схемою: основні наукові поняття – основні положення теорії – наслідки – застосування;

- компетентнісний підхід (спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових життєвих та професійних компетентностей особистості);

- особистісно орієнтований підхід (основою особистісно орієнтованої освіти є гуманізація: вияв поваги й довіри, розуміння і врахування запитів, інтересів, цілей, і відповідний вплив на процес їхнього формування);

- комплексний підхід (застосування закону діалектики, відповідно до якого кожне явище слід розглядати в усіх зв'язках і опосередкуваннях, брати кожне у єдності спільного, індивідуального й одиничного);

- синергетичний підхід (науковий напрям теорії самоорганізації, що формулює принципи самоорганізації, які діють на всіх структурних рівнях матерії).

Аналіз наукових досліджень з проблеми комунікативної компетентності, потреб роботодавців дозволив розробити модель особистості спеціаліста з вищою освітою з відповідними характеристиками, а це: сформованість загальнолюдських і національних цінностей; якісна базова підготовленість фахівця певної спеціальності; здатність до комунікації та взаємодії; здатність до прийняття рішень, гнучкість мислення; прагнення до самовдосконалення і здобуття нових умінь у сфері професійних інтересів; мотивація до праці і переконаність в обраному шляху; висока соціальна активність у всіх сферах життєдіяльності; здатність до ефективної роботи в групі, толерантність та емоційна врівноваженість тощо.

Термін «інтерактивний» з англійської мови означає «взаємодіючий». Ще його називають «діалогове навчання», а це означає здатність взаємодіяти, вести діалог з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною) [5]. Учені О. Пометун та Л. Пироженко зазначають, що сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів [6].

Сьогодні у ЗВО використовуються найрізноманітніші технології інтерактивного навчання: тренінги, дискусії, кооперативне навчання, командні ігри, кейс-технології, технології мозкового штурму, проектного навчання та ін.

Досягнути визначених нами цілей можливо, на нашу думку, за допомогою навчання у співробітництві (cooperative learning), або навчання у парах-малих групах. Ця форма навчання виникла в 20-ті роки ХХ ст. на концептуальних засадах соціал-конструктивізму Л. Виготського та мета-когнітивізму Дж. Флейвеля. Її також активно використовували прихильники прагматизму та суб'єктивізму, однак розробка технологій навчання у співробітництві почалася лише в 70-х роках ХХ ст. (Великобританія, Канада, Австралія, Ізраїль та ін.). Ідеологія ж навчання у співробітництві була розроблена групами американських педагогів з університету Джона Хопкінса, університету Мінесота (Р. Джонсон і Д. Джонсон) і групою Дж. Аронсона

з Каліфорнії, а також групою Ш. Шаран Тель-Авівського університету в Ізраїлі.

Сутність такого навчання полягає у спільному оволодінні знаннями, уміннями, навичками на індивідуальному рівні на основі набуття досвіду кооперації зусиль із розв'язання навчальних завдань за допомогою обміну інформацією, постановки питань, взаємостимулювання, усвідомлення відповідальності за результати навчання [2].

Кооперативна навчальна діяльність здебільшого реалізується як модель навчання у малих групах для досягнення спільної мети. Головна ідея навчання в співробітництві – вчитися разом, а не просто щось виконувати разом.

Нами враховані такі аспекти при структуруванні заняття з кооперативного навчання, а це: позитивна взаємозалежність, яка полягає в усвідомленості того, що зусилля кожного члена групи потрібні та незамінні для успіху всіх; безпосередня особистісна взаємодія, яка стимулює навчальну діяльність за допомогою підтримки один одного. Дуже важливим тут ми вважаємо також існування ефекту соціалізації і формування саме комунікативних вмінь.

Варто зазначити, що ефективність інтерактивного навчання забезпечує дотримання визначених основних принципів: принцип активності; принцип діяльності; принцип навчання через практику комунікації і досвід; принцип відкритості; принцип зворотного зв'язку; принцип систематичності у навчанні та інші.

В організації роботи малих груп при вивченні навчальних дисциплін професійного спрямування рекомендують спиратися на принципи ефективності кооперативного навчання (за Д. Джонсоном): позитивна взаємозалежність (кожний студент повинен знати матеріал і забезпечити його вивчення іншими); взаємодія підтримки «пліч-о-пліч» (безпосередній взаємообмін та сприяння іншим у виконанні завдань); індивідуальна відповідальність шляхом оцінювання кожного іншими членами групи; вміння спільно працювати (становлення довірливих взаємин, продуктивне спілкування, конструктивне розв'язання конфліктів); групова обробка результатів (обговорення ефективності виконання завдань) [1].

Нами враховано, що застосування кооперативного навчання у малих групах доцільне з метою: закріплення та актуалізації розглянутого на лекціях і семінарах матеріалу; взаємодопомоги у самостійному вивченні фрагментів навчальної теми; взаємоконтролю засвоєння самостійно опрацьованих одиниць навчальної інформації; взаємостимулювання та взаємооцінювання розвитку особистісно-професійних новоутворень та їх критичного осмислення [7].

При організації роботи малих груп студентів при викладанні дисципліни «Основи теорії мовної

комунікації» ми дотримувалися таких педагогічних умов: добір завдань професійного характеру, що викликають зацікавленість у всіх студентів і є для них особистісно значущими; можливість «міграції» членів групи, що позбавляє стереотипності в роботі та розвиває здатність до адаптації в іншій групі; варіювання рівня складності завдань; атмосфера колективного моніторингу успішності розв'язання поставлених навчальних завдань; позиція викладача – консультант-фасилітатор.

При викладанні цієї дисципліни можуть також проводитися професійно-орієнтовані ігри, що мають професійну тематику, сприяють розвитку творчого мислення, формуванню практичних комунікативних навичок та вмінь, що допомагають взаємодіяти під час колективного розв'язання завдань на заняттях.

Під час проектування етапів застосування кооперативного навчання у малих групах викладачем відпрацьовується структура заняття: організаційна структура, часова структура, методична структура тощо.

До організаційної структури входить: планування етапів заняття, підготовка до проведення; управління увагою на різних етапах та розробка її принципів (активності, творчості, відпрацювання навичок роботи у групі, управління динамікою, змагальності і т.ін.), порядок розподілу учасників на підгрупи.

Методична структура занять включає: основні принципи та засади роботи у групі, інструкцію-порадник, систему оцінювання діяльності студентів, сценарії, завдання на самостійне відпрацювання, порядок використання технічних засобів і наочних приладь, порядок використання матеріалів для презентацій тощо.

Часова структура занять визначає часові етапи їх проведення: підготовчий етап, вступна частина, основна частина, підбиття підсумків та оцінювання учасників, аналіз роботи в кожній групі та динаміки процесів тощо.

За допомогою методичних прийомів на заняттях вдається змоделювати різні ситуації професійної діяльності фахівців, активізувати процес формування комунікативних навичок, сприяти атмосфері креативності на занятті тощо.

Можна запропонувати таку загальну схему етапів заняття. Підготовчий етап: 1) пошук та опрацювання студентами рекомендованої літератури, статей за темою, що запропонована для обговорення; 2) визначення структури, часу, вимог до заняття; 3) підбір цікавих комунікативних проблем та ситуацій, що потрібно обговорити у групах; 4) підбір практичного матеріалу з професії тощо.

При цьому базовий сценарій самого заняття може бути таким: визначення теми згідно спеціальності; розподіл учасників за командами; команди самі обирають капітанів та спікера; спікери є представником команди; кожна гіпотеза розглядається у командах;

команда формує презентацію та доповідь шляхом дискусій та узгодження точок зору тощо.

Важливо, щоб студенти заздалегідь знали і розуміли критерії оцінювання успішності їх роботи в групі (активність у роботі, комунікативні навички, ефективність взаємодії в групі, доцільний розподіл ролей, вживання доцільних термінів та понять, розвинутість операцій мислення, словниковий запас і т. ін).

Анкетування студентів після пілотажного експерименту показало, що, що їм подобається кооперативне навчання у малих групах (вказали про це 88%), вони зрозуміли принципи роботи в групах (вказали про це 78%), набули нових комунікативних навичок спілкування в групах (76%). До того ж 64% опитаних вказали, що у ЗВО, на їх погляд, необхідно використовувати і традиційні, і нові технології навчання; а 68% студентів зазначили, що інтерактивні методи навчання краще впливають на формування саме комунікативних навичок.

Таким чином, аналіз педагогічних аспектів формування комунікативної компетентності студентів ЗВО інтерактивними методами навчання дозволив сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**:

1. У статті розглянуто педагогічні аспекти формування комунікативної компетентності студентів інтерактивними методами навчання при викладанні дисципліні «Основи теорії мовної комунікації» у ЗВО. Розглянуто методологічну основу інтерактивного навчання та запропоновано модель особистості спеціаліста з вищою освітою з відповідними характеристиками.

2. Досягнути визначених цілей запропоновано за допомогою навчання у співробітництві (cooperative learning) або навчання у парах-малих групах. Сутність такого навчання полягає у спільному оволодінні знаннями, уміннями, навичками на індивідуальному рівні на основі набуття досвіду кооперації зусиль із розв'язання навчальних завдань за допомогою обміну інформацією, постановки питань, взаємостимулювання, усвідомлення відповідальності за результати навчання.

3. Визначено принципи та педагогічні умови організації роботи малих груп студентів при навчанні дисципліні «Основи теорії мовної комунікації». Під час проектування етапів застосування кооперативного навчання у малих групах запропоновано таку структуру заняття: організаційна структура, часова структура, методична структура тощо.

4. Запропоновано загальну схему етапів та базовий сценарій заняття, узагальнено результати анкетування студентів щодо ефективності застосування кооперативного навчання у малих групах.

У подальшому планується розробка педагогічної технології навчання студентів дисципліні «Основи теорії мовної комунікації».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білан Н. Комунікативний метод навчання іноземних мов студентів немовних ВНЗ. Молодь і ринок. 2012. № 5. С. 149–153.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. С. 338–339.
3. Керницький О.М., Пасічник В.І., Васищев В.С. Педагогічні особливості ігрового моделювання при навчанні слухачів магістратури вищого військового навчального закладу. *Зб.наук.пр. «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школах»*. Зап.: КПУ, 2020. № 73/2020. С. 33.
4. Кузнецова О.В., Одарченко В.І. Метод проєктів – сучасна технологія навчання в умовах Нової української школи. *VIRTUS*. 2017. № 14. С. 74–77.
5. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання студентів: проблеми та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота» : збірник наукових праць ЗОІППО. № 1 (27). 2017. Вип. 20. С. 69–70.
6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.
7. Кузякіна М. Реалізація проєктної методики навчання іншомовного спілкування студентів економічних спеціальностей. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць*. 2012. Спецвип. 8. Ч. II. С. 27–32.
8. Sava Raluca. Using interactive methods in teaching accounting. *Studies in Business and Economics*, no. 11(2), 130–139.

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В МАГІСТЕРСЬКІЙ ПІДГОТОВЦІ
ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИTHE ROLE OF PROFESSIONAL PEDAGOGICS IN THE MASTER'S DEGREE
TRAINING OF THE SOCIONOMIC SPHERE SPECIALISTS

Неусвідомлення необхідності формування загальних компетентностей у фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти у ЗВО України і водночас ролі загальних дисциплін у їхній професійній підготовці, надання переваги суто дисциплінам фахової підготовки, – призводить до безперервного зменшення кількості загальних дисциплін або їх обсягу в освітніх програмах. Різноманітні педагогічні дисципліни, як дисципліни загальної підготовки (для магістрів непедагогічних спеціальностей), що тривалий час посідали чільне місце у навчальних планах, не є виключенням. Тому виникає необхідність обґрунтування доцільності вивчення педагогічних дисциплін здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти шляхом аналізу їх ролі і змісту у професійній підготовці, думки здобувачів, які ці дисципліни вивчають. В статті висвітлені дидактичні можливості освітньої компоненти «Професійна педагогіка» у формуванні загальних компетентностей магістрантів. Схарактеризовані окремі особливості методики викладання професійної педагогіки, що забезпечують зацікавленість здобувачів у її вивченні, усвідомлення її необхідності для подальшого професійного розвитку. Такими особливостями вважаємо: практичну зорієнтованість змісту навчального матеріалу професійної педагогіки, доцільне поєднання методів і прийомів навчання з урахуванням мети кожного конкретного заняття; залучення магістрантів до безпосередньої реалізації педагогічного процесу; виконання індивідуальних, практичних завдань, участь в проблемних дискусіях, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок, креативності і критичного мислення, усвідомленню необхідності навчання впродовж життя; відкритість критеріїв оцінювання; поєднання формальної та неформальної освіти; урахування думки здобувачів для подальшого вдосконалення процесу викладання професійної педагогіки; можливість навчання в режимах офлайн і онлайн.

Ключові слова: рівень вищої освіти, магістрант, магістерська підготовка, освітня компонента, освітньо-професійна програма.

Lack of awareness of the need for the formation of general competencies among specialists of the second (master's) level of higher education in higher education institutions of Ukraine and at the same time the role of general disciplines in their professional training, giving preference to purely professional training disciplines and also leads to a continuous decrease in the number of general disciplines or their volume in educational programs. Various pedagogical disciplines, such as disciplines of general training (for masters of non-pedagogical specialties), which have occupied a prominent place in curricula for a long time, are not exception. Therefore, there is a need to substantiate the expediency of studying pedagogical disciplines by students of the second (master's) level of higher education by analyzing their role and contents in professional training, the opinions of students who study these disciplines. The article highlights the didactic possibilities of the educational component 'Professional pedagogics' in the formation of general competencies of master's students. Specific features of the teaching methodology of professional pedagogics are characterized, which ensure the interest of students to their study, awareness of its necessity for further professional development. We consider these features such as: practical orientation the content of the educational material on professional pedagogics, an appropriate combination of teaching methods and techniques taking into account the purpose of each specific lesson; involvement of master's degree students in the direct implementation of the pedagogical process; performance of individual, practical tasks, participation in problem discussions, which contributes to the development of their communication skills, creativity and critical thinking, requirement of the need for lifelong learning; openness of evaluation criteria; combination of formal and informal education; taking into account the opinions of students for further improvement the process of teaching professional pedagogics; the possibility of learning in offline and online modes.

Key words: level of higher education, master's degree, master's degree training, educational component, educational and professional program.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.35>

Корнещук В.В.,

докт. пед. наук, професор,
директор

Навчально-наукового інституту
гуманітарних наук,

професор кафедри психології
та соціальної роботи

Національного університету «Одеська
політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Педагогічні дисципліни є невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти різноманітних спеціальностей та наявні в переважній більшості сучасних освітньо-професійних (ОПП) та освітньо-наукових (ОНП) програм ЗВО України. Для непедагогічних спеціальностей вони є дисциплінами загальної підготовки і можуть мати статус обов'язкової або вибіркової освітньої компоненти. Наявність педагогічних дисциплін

в магістерській підготовці, на наш погляд, невідповідна, адже такі дисципліни є першим кроком у підготовці здобувачів ЗВО до викладацької діяльності: саме педагогічні дисципліни надають їй теоретичне підґрунття, а також певні практичні навички майбутньої педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національний університет «Одеська політехніка» не є виключенням, адже в різний час в магістерській підготовці здобувачів усіх спеціальностей університету викладались такі дисципліни, як «Педагогіка та психологія вищої

школи», «Професійна педагогіка», «Професійна підготовка фахівців соціономічної сфери», «Методика викладання професійних дисциплін» тощо. Аналіз ОПП і ОНП Одеської політехніки для 2022 року вступу дозволяє констатувати, що дисципліна «Педагогіка та психологія вищої школи» є обов'язковою для здобувачів третього рівня вищої освіти. Такі освітні компоненти (ОК), як «Професійна педагогіка» і «Методика викладання професійних дисциплін» як обов'язкові або вибіркові викладаються лише на деяких окремих спеціальностях університету.

Водночас, в навчально-науковому інституті гуманітарних наук (ІГН) Одеської політехніки освітня компонента «Професійна педагогіка» є обов'язковою та викладається на таких ОПП, як: «Соціальна робота», «Кризова та реабілітаційна психологія», «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», «Культурологія, кіберкультура, культурна урбаністика» тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи, що будь-які педагогічні дисципліни для здобувачів непедагогічних спеціальностей не можуть бути передбачені їхньою бакалаврською підготовкою, то доцільність внесення таких дисциплін до магістерської підготовки важко переоцінити.

Метою статті є ознайомлення зі змістом ОК «Професійна педагогіка» та методикою її викладання в ІГН, обґрунтування доцільності вивчення педагогічних дисциплін здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі думки здобувачів, які її вивчали.

Методи дослідження. Під час написання статті використовувались такі методи: теоретичні (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, систематизації) – для дослідження проблеми викладання ОК «Професійна педагогіка» для майбутніх фахівців соціономічної сфери; емпіричні (спостереження, бесіда) – для виявлення ступеня відповідності змісту і методів викладання запитам здобувачів, подальшого вдосконалення методики викладання і навчання на ОК.

Виклад основного матеріалу. Вивчення дисципліни «Професійна педагогіка» має на меті оволодіння основними дидактичними засадами навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти, закономірностями, методами, принципами і засобами професійного навчання і виховання майбутніх фахівців, видами і формами їх організації. Розробляючи програму дисципліни, добираючи її зміст [2] і методи навчання, ми ставили перед собою такі завдання:

– сформувати у здобувачів комплексне уявлення про психолого-педагогічні особливості навчально-виховного процесу, сучасні педагогічні технології, методи і форми організації професійного навчання, засоби виховання та розвитку

особистості майбутнього фахівця у закладах вищої освіти;

– сформувати в них інтерес і готовність до самостійного пізнання проблем дидактики, теорії і методики професійної освіти, сучасних тенденцій розвитку освіти та інтеграційних процесів у ній шляхом опанування засад загальної методології педагогічного знання та методики психолого-педагогічної діагностики;

– розвинути педагогічні здібності здобувачів; причепити їм навички застосування набутих знань, втілення їх в подальшу викладацьку діяльність.

Як можна бачити з поставлених завдань, професійна педагогіка не обмежується формуванням загальноприйнятих у Стандартах вищої освіти для здобувачів другого (магістерського) компетентностей (наприклад: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; навички міжособистісної взаємодії; здатність доводити знання та власні висновки до фахівців та нефахівців; здатність генерувати нові ідеї (креативність); здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети; володіння науково-методичними засадами навчання та інноваційними підходами до фахової підготовки інформаційних фахівців; планування власної науково-педагогічної діяльності та ін.).

На лекційних заняттях з професійної педагогіки здобувачі ІГН набувають знання щодо структури системи освіти України, законодавчих актів України про освіту; методологічних і теоретичних засад професійної підготовки фахівців соціономічної сфери у вищій школі; основних категорій педагогічного процесу у вищій школі; місця професійної педагогіки в системі педагогічних наук, її зв'язку з іншими науками; специфіки організації педагогічного процесу у вищій школі; сучасних педагогічних технологій та можливостей їх застосування в процесі професійної підготовки фахівців соціономічної сфери у вищій школі; психологічних і характерологічних особливостей людини та їх впливу на ефективність професійної підготовки фахівців соціономічної сфери у вищій школі; методів педагогічного дослідження, особливостей організації і проведення педагогічного експерименту тощо. Кожне лекційне заняття з дисципліни чітко структуроване. Його тема, навчальні питання та стисла навчальна інформація представлені презентаціями. Така систематизація та структуризація навчального матеріалу має спонукати магістрантів до аналогічного підходу під час підготовки та проведення власних занять з фахових дисциплін. Активізація пізнавальної активності магістрантів на лекційних заняттях відбувається за допомогою дискусій, що дозволяє здобувачам не лише висловлювати власну позицію з різних проблемних питань, але й обґрунтовано її відстоювати з використанням наданого теоретичного матеріалу. Обговорення дискусійних питань слугує закріпленню теоретичного матеріалу,

усвідомленню можливості його застосування в практиці педагогічної діяльності.

На практичних заняттях здобувачі набувають умінь застосовувати різноманітні методи, форми навчання та сучасні педагогічні технології в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери у вищій школі; враховувати психологічні і характерологічні особливості здобувачів для підвищення ефективності навчально-виховного процесу; використовувати психолого-педагогічні знання як засіб пізнання основних законів і закономірностей освіти, навчання й виховання особистості; проводити педагогічні експерименти, впроваджувати результати наукових педагогічних досліджень у власну педагогічну діяльність; працювати із сучасними науковими джерелами в галузі професійної освіти та враховувати інноваційні тенденції її розвитку у власній педагогічній діяльності [1]. Ефективному формуванню таких умінь слугують розв'язання різноманітних педагогічних ситуацій, побудованих на власному навчальному досвіді здобувачів, а також аналіз спеціально дібраних викладачем педагогічних задач. Особливий інтерес у здобувачів викликає аналіз відеофрагментів вітчизняних і зарубіжних кінофільмів педагогічного змісту, що їх готують студенти в межах самостійної роботи з дисципліни відповідно до тем практичних занять.

Безпосередніх практичних навичок викладацької діяльності здобувачі набувають під час виконання індивідуального завдання – підготовки та проведення власного заняття. Здобувачі можуть обрати тему такого заняття із запропонованого переліку або сформулювати її самостійно (за умови, що тема власного заняття має відповідати змісту професійної педагогіки, поглибленню або розширенню знань з дисципліни). Підготовка до такого заняття передбачає укладання відповідної методичної розробки, що у свою чергу, потребує: добору та аналізу навчально-методичної літератури за обраною темою заняття; виокремлення навчальних питань заняття (побудова плану заняття) та підготовку навчальної інформації для кожного з них з урахуванням відведеного часу; розробку методичних рекомендацій щодо викладу навчальної інформації за кожним навчальним питанням; розробку унаочнювального або роздаткового матеріалу; розробку заходів контролю засвоєння навчального матеріалу за темою заняття; узгодження змісту методичної розробки з викладачем та часу проведення власного заняття; проведення власного заняття відповідно до методичної розробки.

Здобувачі мають можливість поширювати свої педагогічні знання в межах неформальної освіти. Наявність відповідного сертифікату дозволяє викладачу перезарахувати відповідну тему з дисципліни (за умови відповідності програмі

дисципліни) або отримати додаткові бали з урахуванням обсягу (в кредитах) безкоштовних вебінарів, майстер класів, розміщених на різних освітніх платформах.

Слід зазначити, що здобувачі мають можливість вивчати дисципліну «Професійна педагогіка» не тільки аудиторно, але й в режимі онлайн, що доволі зручно для здобувачів заочної форми навчання або в період карантинних обмежень, військового стану тощо. За корпоративним акантом магістранти мають доступ до електронного кабінету дисципліни, розміщеного в Google classroom, де представлені: теоретичний матеріал за всіма темами; контрольні питання для самоперевірки за навчальним матеріалом кожної теми; практичні завдання із зазначенням відповідного балу за їх правильне виконання; вимоги до оформлення методичної розробки заняття та перелік тем до них. Виконання модульних контрольних робіт також може здійснюватись онлайн відповідно до розкладу з невідкладним отриманням результату тестування.

Характерною особливістю викладання професійної педагогіки в ІГН є відкритість критеріїв оцінювання різних видів діяльності здобувачів з подальшим їх дотриманням всіма учасниками освітнього процесу. Так, на першому занятті з дисципліни здобувачі знайомляться з обов'язковими для виконання та додатковими видами діяльності, передбаченою максимальною кількістю балів для кожної з них. Так, наприклад, кожна модульна контрольна робота дозволяє отримати максимально по 30 балів, індивідуальне завдання з підготовки та проведення власного заняття – 20 балів. Інші бали студенти можуть отримати шляхом усних відповідей на лекційних та практичних заняттях, виконання (за вибором) практичних завдань під час самостійної роботи. Такий підхід до організації педагогічного контролю спрямований не тільки на забезпечення об'єктивності усіх контрольних заходів, але й передбачає підготовку магістрантів до правильної організації таких заходів під час подальшої власної педагогічної діяльності.

Для вдосконалення процесу викладання професійної педагогіки в ІГН і забезпечення якості навчання на ОК відбувається вивчення думок здобувачів, яке здійснюється наприкінці семестру шляхом анонімного анкетування з подальшим його якісним аналізом, що дозволяє враховувати пропозиції здобувачів для подальшого вдосконалення змісту навчальної дисципліни, методів її викладання, корегування практичних завдань тощо. Одним із засобів зворотного зв'язку зі здобувачами є написання ессе (яке не підлягає оцінюванню та за бажанням магістрантів може бути анонімним) з теми «Роль професійної педагогіки у магістерській підготовці». Прочитуємо фрагменти таких ессе:

– здобувачка Ю.Б.: «завдання, які ми виконували на заняттях, які обговорювали з іншими студентами та викладачем сприяють розвитку наших комунікативних навичок, ораторських здібностей, стають поштовхом для вираження наших думок...»; «професійна педагогіка була корисна особисто для мене, як для фахівця соціальної роботи. Тому що, ця дисципліна розвивала в нас такі якості та здібності, які потрібні для нашої успішної професійної діяльності: комунікабельність, критичне мислення, творчий підхід, емпатію та найголовніше – навички учіння, це особливо важливо»; «недаремно ми вивчаємо професійну педагогіку саме на магістерському рівні освіти. Адже, ми знаємо, що магістр має право викладати в навчальних закладах I-II рівнів акредитації (тобто у коледжах і училищах), а також у школі, а в університетах можна викладати лише після закінчення аспірантури і захисту кандидатської. В такому випадку, деякі студенти можуть обрати для себе шлях викладання, і тому знання, отримані при проходженні курсу «Професійна педагогіка» можуть бути надзвичайно корисними, адже людина, що прийшла з дипломом магістра і не має практичного досвіду викладання вже буде ознайомлена із формами, методами, технологіями навчання та педагогічним контролем зокрема»;

– здобувач Д.Г.: «ця дисципліна є ключовою у формуванні професійної ідентичності майбутніх педагогів, а також доповнює і розширює їх теоретичні знання, що сприяє підвищенню якості освіти в суспільстві»; «забезпечує студентам теоретичну базу, необхідну для виконання професійних обов'язків у галузі освіти»; «отримані знання дозволяють студентам ефективно впроваджувати сучасні підходи до навчання та виховання, адаптуватися до різних учнів, враховувати їх індивідуальні потреби та можливості. В результаті, професійна педагогіка допомагає студентам стати якісними педагогами, здатними ефективно впливати на розвиток своїх учнів»; «ця дисципліна стимулює студентів до дослідження інноваційних педагогічних підходів, розвитку свого професійного мислення та творчих здібностей. У процесі вивчення професійної педагогіки студенти мають можливість аналізувати різноманітні педагогічні теорії, досліджувати практичні випадки та розв'язувати проблеми, що трапляються у роботі з учнями. Це сприяє формуванню їхнього критичного мислення та здатності до самовдосконалення, що є важливими якостями для професійного зростання»; «професійна педагогіка розширює розуміння студентами процесів навчання та виховання, враховує останні тенденції у сфері освіти та допомагає студентам знайти своє місце в сучасному освітньому середовищі; ... відкриває перед студентами широкі можливості для ...використання інноваційних технологій навчання та розробки нових методик викладання»;

– здобувач О.С.: «професійна педагогіка розширює горизонти студентів і допомагає їм розуміти сутність та значення професійного розвитку. Це дозволяє магістрам бути впевненими у своїх знаннях і навичках, а також розуміти необхідність постійного самовдосконалення та навчання протягом усього життя. В результаті студенти здатні адаптуватися до швидких змін освітніх технологій, розвивати нові підходи та інновації у своїй професійній діяльності»; «вона надає їм необхідні педагогічні інструменти та стратегії для успішного керування класом, ...впровадження інтерактивних методик навчання, адаптації до різних стилів навчання учнів та створення сприятливого навчального середовища. Професійна педагогіка також навчає магістрів аналізувати свою практику, робити науково-педагогічні дослідження та вносити покращення в освітній процес»;

– здобувач К.С.: «для мене як магістра і людини, яка обмірковує в майбутньому йти в аспірантуру, ця дисципліна виявилася вкрай корисною»; «сподобалось, що можна об'єктивно оцінити викладача, його методика викладання, вміння імпровізувати, вміння порозумітися зі студентами. Це все потрібно, щоб зробити висновки і зрозуміти, як не можна викладати, або навпаки, взяти на озброєння деякі підходи до викладання»; «мені дуже сподобалося укладати методичну розробку заняття. Використовуючи теоретичні та практичні знання, вивчаючи тему, яка для мене була цікавою, я з великим задоволенням працював над методичною розробкою власного заняття. Я навіть відчув себе в ролі педагога у ВНЗ»; «під час практичних занять ми ...

ми брали активну участь у проведенні заняття. Мені здається, що це завдяки тому, що викладач ставив нам добре поставлені, цікаві запитання. Запитання були досить прості, але при цьому у повному форматі розкривали суть проблеми»; «аналіз викладання та освіти шляхом перегляду фільмів – це дуже цікавий підхід, адже перегляд фільму це завжди цікаво, так ще й можна висловити свою думку з тих чи інших поставлених питань. Найголовніше, що маючи теоретичні знання з цього предмета, можна краще розуміти ті чи інші процеси у фільмі, проводити аналіз дій педагогів».

Наведені фрагменти есеїв здобувачів та їх аналіз переконують у доцільності внесення педагогічних дисциплін у професійну підготовку магістрів.

Висновки. Вищевикладене дозволяє дійти висновку про доцільність викладання педагогічних дисциплін в межах магістерської підготовки фахівців різних непедагогічних спеціальностей, про що свідчать відгуки здобувачів та наші спостереження й переконання щодо дидактичних можливостей таких дисциплін. Маємо констатувати,

що практична зорієнтованість змісту навчального матеріалу професійної педагогіки, доцільне поєднання методів і прийомів навчання з урахуванням мети кожного конкретного заняття, залучення магістрантів до безпосередньої реалізації педагогічного процесу, – забезпечують формування в них відповідних компетентностей і програмних результатів навчання, а виконання індивідуальних, практичних завдань, участь в проблемних дискусіях, – сприяють розвитку їхніх комунікативних навичок, креативності і критичного мислення; усвідомленню необхідності навчання впродовж життя. Якість навчання на ОК «Професійна педагогіка» забезпечується, зокрема відкритістю критеріїв оцінювання, поєднанням формальної та неформальної освіти, урахуванням думки здобувачів для подальшого вдосконалення процесу викладання

професійної педагогіки, можливістю навчання на ОК в режимах офлайн і онлайн тощо. Подальші перспективи вдосконалення методики викладання професійної педагогіки вбачаємо в розробці механізмів поєднання формальної та неформальної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корнещук В. В. Педагогічні дисципліни в системі магістерської підготовки фахівців соціономічних професій: матеріали Одинадцятої міжнародної наук.-практ. конф. [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»], (Одеса, 17 травня 2018 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2018. С. 162–164.
2. Корнещук В. В., Федірчик Т. Д. Професійна підготовка фахівців у закладах вищої освіти : навчальний посібник. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2018. 109 с.

ОСНОВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ФАРМАКОЛОГІЇ У МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

BASIC PEDAGOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES IN TEACHING PHARMACOLOGY IN A MEDICAL UNIVERSITY

У науковій статті розглядаються поняття педагогічних підходів, їх сутність та значення при викладанні фармакології у медичному університеті та основні відмінності від поняття метод. Досліджується поняття методологія, яка необхідна для розв'язання певних педагогічних проблем. Наводиться класифікація теоретико-методичних підходів з урахуванням історичних особливостей, щодо педагогічної науки, з урахуванням критеріїв, що використовуються в якості методологічної основи. У процесі професійної підготовки майбутніх лікарів важливим елементом є визначення основних педагогічних підходів, які мають оптимізувати цей процес навчання відповідно до потреб суспільства. В статті розглядається основні педагогічні підходи, зокрема: антропологічний, культурологічний, особистісно-орієнтований, міждисциплінарний, діяльнісний, комунікативний. Обернутується їх роль і місце при викладанні фармакології. Наголошується, що одним з основних педагогічних підходів у медичній сфері, це міждисциплінарний, що ґрунтується на міжпредметній інтеграції. Значне місце займає діяльнісний підхід, що сприяє формуванню. У майбутніх лікарів професійних умінь, а також постійно удосконалювати свою професійну майстерність й постійно займатись самоосвітою. Аналізується особистісно-орієнтований підхід, що базується на процесах самопізнання, саморегуляції та самовдосконалення. В основі особистісно-орієнтованого підходу знаходиться принципи самоактуалізації, індивідуальності, суб'єктивності, вибору, творчості і успіху, довіри і підтримки. Розглядається комунікативний підхід, як основа для покращення мовленевих навичок і вмінь та їх застосування на практиці, оскільки цей компонент надзвичайно важливий для реалізації творчого потенціалу у практичній діяльності лікаря. Вибір представлених підходів сприяє досягненню інтегративного результату – знаннями з фармакології.

Ключові слова: викладання фармакології, медичний заклад вищої освіти, педагогічна наука, педагогічний підхід, антропологічний, культурологічний, особистісно-орієнтований, міждисциплінарний, діяльнісний, комунікативний, підготовка майбутніх лікарів.

The article discusses the concept of pedagogical approaches, their essence and importance in teaching pharmacology at a medical university and the main differences from the concept of method. The concept of methodology, which is necessary for solving certain pedagogical problems, is studied. A classification of theoretical and methodological approaches is given, taking into account historical features, in relation to pedagogical science, taking into account the criteria used as a methodological basis. In the process of professional training of future doctors, an important element is to identify the main pedagogical approaches that should optimize this learning process in accordance with the needs of society. The article discusses the main pedagogical approaches, in particular: anthropological, cultural, personality-oriented, interdisciplinary, activity-based, communicative. Their role and place in teaching pharmacology is substantiated. It is emphasized that one of the main pedagogical approaches in the medical field is interdisciplinary, based on interdisciplinary integration. An important place is occupied by the activity approach, which contributes to the formation of professional skills in future doctors, as well as to constantly improve their professional skills and to be constantly engaged in self-education. The article analyzes the personality-oriented approach based on the processes of self-knowledge, self-regulation and self-improvement. The personality-oriented approach is based on the principles of self-actualization, individuality, subjectivity, choice, creativity and success, trust and support. The communicative approach is considered as a basis for improving speech skills and abilities and their application in practice, since this component is extremely important for the realization of creative potential in the practical activities of a doctor. The choice of the presented approaches contributes to the achievement of an integrative result – knowledge in pharmacology.

Key words: teaching pharmacology, medical institution of higher education, pedagogical science, pedagogical approach, anthropological, cultural, personality-oriented, interdisciplinary, activity-based, communicative, training of future doctors.

УДК 378.147:615
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.36>

Луценко О.А.,
викладач кафедри фармакології
клінічної фармакології та фармацевції
Полтавського державного медичного
університету

Петренко Л.М.,
докт. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки
та андрагогіки
Полтавського національного
педагогічного університету імені
В.Г. Короленка

Постановка проблеми. На сучасному етапі вища медична освіта перебуває в стані системної модернізації, що зумовлене глобальними змінами, що відбуваються в економічній і соціальній сферах і вимагають впровадження нових підходів до організації професійної підготовки майбутніх лікарів [25, р. 1].

Вирішення методологічних проблем можуть формулюватись в рамках певних методологічних підходів. Термін «підхід» використовується для позначення сукупності ідей, принципів, методів, що знаходяться в основі вирішення проблем [13, с. 12].

Підхід – це методологія вирішення проблеми, що розкриває основну ідею, соціально-економічні, філософські, психологічно-педагогічні передумови, цілі, принципи, етапи для досягнення мети.

Існують думки, що аналіз дефініції «підхід» зазвичай звертаються в особливі періоди розвитку певної діяльності, коли фіксуються принципіальні зміни або виникають не розв'язувані наявними засобами проблеми. До ХХ ст. характеристика підходів обговорювалась відносно ретроспективного заперечення будь-яких підходів (Платон, софісти, Ф. Бекон, Аристотель та емпіризм Локка). Методологія різних сфер

діяльності в ХХ-му столітті вимагала безпосереднього конструювання різних підходів. Різні підходи розробляються в конкретних науках, де вони або змінювали один одного або співіснували не порушуючи дисциплінарної цілісності, створюючи полі- предметність в рамках однієї дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання підготовки фахівців закладів вищої освіти стали предметом дослідження відомих науковців М. Гриньова, В. Кремінь, Я. Кульбашна, М. Лещенко, Н. Литвиненко, Г. Пустовіт, І. Сліпуха, В. Фазан, М. Філоненко.

Методичні підходи при викладанні у медичних закладів вищої освіти висвітлені у роботах І. Булах, О. Волосовець, Н. Волощук, І. Войтовіч, О. Гомонюк, Б. В. Ждан, Зіменковський, В. Кремінь, В. Кресюн, О. Лінчевський, Н. Литвиненко, І. Мельничук, О. Науменко, Л. Петренко, Н. Стручинська, І. Чекман, та ін.

У той же час ряд аспектів даної проблеми залишаються не повною мірою з'ясовані, зокрема реалізація методичних підходів до вивчення змісту дисципліни фармакологія майбутніми лікарями.

Мета статті. Метою статті є спроби окреслити сутність основних методичних підходів до вивчення дисципліни фармакологія у процесі підготовки майбутніх лікарів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У філософії «підхід» розглядається як одне з методологічних понять, поряд з такими категоріями, як метод, програма, алгоритм. Всі вони реалізують процедуру наукової роботи, що призводить до отримання наукового знання.

Поняття підхід в методологічній літературі найменш розроблене та розглядається як найбільш загальне з перерахованих: «підхід виступає теоретичною основою для більш конкретних методологічних приписів» [2, с. 43].

Порівнюючи підхід і метод вчені називає три головні відмінності:

1. Підхід – менш оформлена методологічна освіта, використовується коли наукова проблема ще не може бути вирішена чіткими методами, вчений шукає тільки підхід до самої проблеми.

2. Підхід – менш директивна методологічна освіта, він може передбачати альтернативи вирішення проблеми у вигляді інших підходів, тобто він свідомо передбачає або має альтернативи.

3. Підхід – більша методологічне утворення, що може об'єднувати в собі сукупність методів і крім методів включає в себе теоретичні тези, поняття, принципи, що буде основою підходу.

Таким чином, можна виділити дві характеристики методологічного підходу: теоретичну концептуальну частину та технологічну частину, як спосіб її реалізації.

Методологічний підхід у вищій освіті та педагогічній науці розглядається як система принципів і методів вивчення, проектування і організації освітнього

процесу, що базується на основі системи знань про закономірності та закони взаємодії елементів освітнього процесу, що сформований відносно будь-якої якості або сторони буття людини [19, с. 111; 21 с. 30]. В сучасній освіті існують різні підходи: системно-діяльнісний, аксіологічний, антропологічний, культурологічний, технологічний, особистісно-орієнтований, компетентнісний та ін. Сучасна модель освіти проектується і реалізується на основі зазначених методологічних підходів [10, с. 164].

Основою будь-якої педагогічної технології є підготовка майбутніх спеціалістів з використанням різноманітних методологічних підходів у навчальному процесі. Наведемо основні визначення терміну «методологія». Методологія походить від «метод» і «логія» – вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності [15, с. 216]. Методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему [8, с. 8]. Також методологію трактують як вчення про структурну побудову, логічні конструкції, методи і принципи розв'язання наукової проблеми, конкретніше – вчення про основоположні принципи побудови, форми і засоби наукового пізнання дійсності. Вочевидь методологія ґрунтується на сукупності принципів і методів, застосування яких у конкретному науковому дослідженні має можливість розв'язати певні проблеми. Сутність методології педагогічної науки представляється, як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби педагогічної діяльності в області теорії і практики [14, с. 8].

Перед тим, як розглядати педагогічні підходи і принципи викладання фармакології майбутнім лікарям у медичних закладах вищої освіти торкнемося загальних питань теоретико-методичних підходів у педагогічній науці на яких вони базуватися та сутності поняття «підхід». У роботах з філософії та методології науки продемонстровано, що категорія «підхід» розглядається як одне з методологічних понять, поряд з такими категоріями, як «метод», «програма», «алгоритм». Всі вони є способами опису процедури наукової діяльності, що призводить до отримання наукового знання [11, с. 46].

В педагогічній науці та практиці виголошувалися фактично основні три підходи, це статевовіковий, індивідуальний і діяльнісний [10, с. 162]. Ці підходи на зараз істотно поповнились і в кінці ХХ ст. з'явилися акмеологічний, валеологічний, гуманістичний, діяльнісний, діагностичний, інтегральний, інформаційний, комунікативний, комплексний, середовищний, ситуаційний, технологічний, соціокультурний, парадигмальний, проблемний, особистісно-орієнтований, компетентнісний, цілісний, ціннісний та інші підходи [11, с. 162].

Існує класифікація теоретико-методичних підходів щодо вивчення дисципліни, з урахуванням

критеріїв, що використовувались в якості методологічної основи [24, р. 688]. Виділяють шість підходів до педагогічної науки як наукової дисципліни, що розглядаються як три опозиції з точки зору: педагогічного процесу – наукоорієнтований-соціоорієнтований, здобувача освіти – антропологічний – культурологічний, педагога-практика, що сприймає і використовує педагогічні знання та феноменологічний – деонтологічний.

Наукоорієнтований, антропологічний і феноменологічний підходи свідчать про увагу дослідників до внутрішньосистемних фактів. Соціоорієнтований, культурологічний, деонтологічний – свідчать про проникнення педагогічних знань в ширший соціальний, культурний і етнічний контекст. Антропологічні ідеї якості філософського контексту спираються на ідеї гуманістичної філософії, зокрема антропологічної онтології. У данному випадку мета науки визначається як встановлення закономірностей становлення і розвитку людини в освітньому процесі. У випадку антропологічного підходу предметом науки виступає освітня діяльність як основний тип системи, що саморозвивається [23, с. 39].

Культурологічний підхід в педагогічній науці спирається на розуміння екзистенціальної філософії про культуру. Цьому підходу активну увагу почали приділяти наприкінці 20-го століття. Культурологічний підхід у вищій школі виявляє нові аспекти і є чинником цілісності, що об'єднує професійні та особистості компоненти навчання здобувачів вищої освіти. Становлення культурологічного підходу таким чином відбувається шляхом набуття студентами гуманітарної культури [5, с. 9]. Його можна трактувати як створення світу культури у здобувачі вищої освіти, при чому відбувається особистісно-орієнтована актуалізація закладених у ній сенсів. Культура, як спосіб життєдіяльності людини, форма буття вирізняється прагненнями та вчинками, які несуть в собі ідеї гуманізму, свободи, розумності та духовності. В лоні культури людина реалізує закладені в ній сутнісні якості, реалізуються як особистість, яка сповідує гуманістичні цінності [4, с. 96].

Культура і медицина пов'язана всіма своїми гранями між собою, вирішуючи загальну задачу розвитку, якісного становлення людини. Діяльність майбутнього лікаря передбачає розвиток та набуття особистісних якостей, які дозволили б методами і формами медичної практики стверджувати вищі людські ідеали істини, краси і добра.

В педагогічній науці методологічний підхід визначає принципи організації педагогічного процесу та діяльність його учасників. Проведений аналіз теорії та практики української вищої освіти вказує на необхідність пошуку та впровадження принципово нових шляхів та підходів до формування ключових компетентностей майбутнього

лікаря, особливо при вивченні надскладної дисципліни фармакологія.

Компетентність вченими-педагогами визначається, як інтегральна якість особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що базується на знаннях і досвіді, що набуті в процесі навчання, соціалізації.

Слід зазначити, що існує запит суспільства на якісну підготовку майбутніх лікарів, що потребує активізувати питання удосконалення їхньої фармакологічної підготовки, як однієї з основних складових лікування пацієнтів. Тому особливе значення має урахування низки підходів, що мають вирішальне значення у побудові освітньої траєкторії такої підготовки.

Педагогічні підходи органічно доповнюють, зумовлюють і збагачують один одного й утворюють системну цілісність [19, с. 111]. У контексті завдань дослідження визначено основні методологічні підходи стосовно фармакологічної підготовки майбутніх лікарів до оволодіння фаховими компетентностями та програмними результатами навчання у медичних закладах вищої освіти: міждисциплінарний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, комунікативний, компетентнісний, аксіологічний, контекстний і полікультурний. Розглянемо деякі з них.

Одним з провідних педагогічних підходів при вивченні фармакології є міждисциплінарний підхід, що являє собою інтегральні характеристики якості підготовки майбутніх лікарів, пов'язані зі здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного міждисциплінарного кола питань. Міждисциплінарний підхід – є методом пізнання, що виникає на межі різних наукових дисциплін [12, с. 16].

Міждисциплінарна інтеграція в медичній сфері проводиться за трьома основними напрямками. Спочатку визначаються дисципліни, їхні розділи, попередні теми (забезпечувальні), базові (основні), щодо вивчення теми даного заняття. На наступному етапі визначаються наступні предмети їх розділи, теми, в яких надалі будуть застосовувати матеріали цієї теми заняття. Такі дисципліни називають наступними, що забезпечуються. На третьому етапі планується встановити внутрішньопредметні зв'язки, що передбачають інтеграцію вивчаємої теми з попередніми і наступними темами даної дисципліни. Міждисциплінарний підхід при вивченні фармакології є одним з найбільш ефективних способів підвищення якості підготовки майбутніх лікарів [16, с. 8]. В його основі знаходиться здатність цільового осмислення застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного кола питань. Загальна спрямованість міждисциплінарного підходу в освіті полягає в можливості дозволити сформувати культуру цілісного світогляду майбутнього лікаря. Цей

підхід відображає інтегральні тенденції в розвитку фармакології.

Саме в системі охорони здоров'я система між-предметної інтеграції та комплексний підхід до опанування ОПП «Медицина» є безумовно необхідною. Системний міждисциплінарний метод навчання дозволяє підготувати майбутнього лікаря з новим рівнем мислення [7, с. 209].

Термін «інтеграція» (від лат. *integrum* – ціле, *integration* – відновлення) означає поєднання, взаємопроникнення. Інтеграція навчального процесу у вищих медичних закладах відбувається за принципом послідовно вивчення освітніх компонент і «комплексування» навчання. У медичному закладі вищої освіти викладання здійснюється так, щоб знання одного предмету були основою для вивчення наступної. Методичне опрацювання змісту навчальних предметів полягає в систематизації матеріалу отриманого при вивченні різних дисциплін. В медичному закладі вищої освіти міжпредметна інтеграція формує спроможність здобувачів освіти логічно мислити при вирішенні проблематичних питань, розвиває професійну ініціативність та відповідальність [7, с. 210].

Реалізація міжпредметних зв'язків у медичному закладі вищої освіти – це один з необхідних дидактичних засобів формування у студентів професійних знань, вмінь і навичок. Також важливо, щоб отримана інформація при вивченні попередніх дисциплін не дублювалася в наступних, а мотивувала для навчання студентів.

Формування міждисциплінарної інтеграції у медичному вузі відбувається послідовно і розпочинається з вивчення циклів освітніх компонент розпочинається з циклу загальної підготовки продовжуються циклом професійної підготовки і циклом практичної підготовки [16, с. 8]. Також на кожному курсі додатково відбувається вивчення вибіркового освітнього компонент. Існує й горизонтальна інтеграція, яка дозволяє здійснювати об'єктно-орієнтоване навчання і досягти кращої міжпредметної інтеграції. При горизонтальній інтеграції основним елементом є об'єкти майбутньої професійної діяльності лікаря. При цьому навчальні дисципліни об'єднуються для вивчення функціональних систем і органів у нормі та патології [20, с. 87].

Діяльнісний підхід – це підхід, при якому основна увага приділяється соціальній сутності особистості. Він дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес виходячи з закономірностей організації людської діяльності. Здатність набувати практичні результати навчання та застосовувати теоретичні знання на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи та розвиток ключових компетентностей забезпечує діяльнісний підхід в освіті. Цей педагогічний підхід сприяє вироблення у майбутніх лікарів професійних умінь планувати,

організовувати, проводити постійну професійну самоосвіту, оскільки на фармацевтичному ринку постійно з'являються нові лікарські препарати, а також контролювати, аналізувати і оцінювати отримані результати.

Можна сказати, що особистість у даному випадку розглядається як сукупність соціальних характеристик, властивостей та якостей, які людина, зокрема майбутній лікар набуває під час предметної діяльності. Цей підхід реалізується при вивченні фармакології шляхом взаємодії викладача і здобувача освіти та направлений поряд із засвоєнням знань, умінь та навичок, також на організацію професійної діяльності майбутнього лікаря. Зазначають, що професійні якості викладача впливають на навчальну, пізнавальну діяльність студента, а також на результати педагогічно-навчальної діяльності, яка забезпечує розвиток особистісних рис і якостей майбутнього лікаря, формує ставлення, інтереси, професійні, ціннісні орієнтації [1, с. 5].

Діяльнісний підхід – це єдність особистості та діяльності, процес спрямований на становлення свідомості людини та її особистості в цілому. При цьому підході в педагогічній науці людина виступає як активний творчий «початок», саморозвиток і самоорганізація якої відбувається через діяльність та в процесі діяльності й людина стає самою собою [17, с. 269]. Зазначений підхід сприяє вироблення у майбутніх лікарів ставити перед собою мету, планувати, організувати, здійснювати самоосвітню діяльність, контролювати, аналізувати й оцінювати практичні результати навчання [1, с. 6].

Наступний підхід, що використовується при опануванні спеціальних (фахових, предметних) компетенцій та програмних результатів навчання при вивченні фармакології є особистісно-орієнтований підхід. Цей підхід опирається на систему взаємопов'язаних понять, ідей та способів дій, підтримує і забезпечує процеси самопізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості майбутнього лікаря [22, с. 293]. Особистісно-орієнтований підхід до розгляду педагогіки як науки в якості методологічної бази опирається на твердження, що основою будь-якої педагогічної теорії є політика як концентрований вираз економіки і філософії. В історичному аспекті ідеї особистісно-орієнтованої освіти зверталися Сократ з його евристичним методом [22, с. 294]. Особистісно-орієнтоване навчання виникло в 90-х роках минулого століття і активно розвивалось [3, с. 3].

Цей підхід розроблено у працях українських вчених-педагогів А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, а також найшов відображення у працях В. Безпалько, В. Кременя О. Савченко. Також ці вчені розробили більшість положень, що покладені в основу сучасних

концепцій особистісно-орієнтованого підходу в навчанні. Особистісно-орієнтоване навчання – це цілісна психолого-педагогічна концепція, що охоплює різні сторони навчального процесу. Гриньова М.В. зазначає, що особистісно-орієнтований підхід визначає зміни характеру об'єкта і процесу навчання, а також основної схеми взаємодії викладача та студента. Замість схеми взаємодії викладач – суб'єкт педагогічного впливу і керування – об'єкт впливу, повинна зайняти місце схема суб'єкт – суб'єктного рівно партнерського навчального співробітництва викладача і студента у сумісному дидактично організованому викладачем розв'язанні навчальних задач.

Суть особистісно-орієнтованого підходу з позиції того, кого навчають, на думку І. Зимньої (1997) полягає в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, гарантуванні безпеки особистісного прояву; формуванні активності здобувача освіти, його готовності до вирішення проблемних завдань; забезпечення поєднання зовнішніх і внутрішніх мотивацій студента; отримання задоволення від розв'язання навчальних задач і завдань у співпраці з іншими студентами; забезпеченні умов для само оцінювання, самореалізації та само актуалізації особистості студента; зміни позиції викладача як передавача контролера знань на позицію фасилітатора, тобто помічника, діяльність якого спрямована не на передачу знань, а на організацію діяльності студента [23, с. 237].

При особистісно-орієнтованому підході при викладанні фармакології викладач враховує особливості майбутнього лікаря такі як: мислення, увага, сприйняття, уява, особливості емоційної сфери, особливості поведінки, темп діяльності, стиль навчання, фізичні особливості, працездатність, схильності, загальні здібності, інтереси, спрямованість особистості, рівень успішності з суміжних предметів. При викладанні матеріалів по окремим темам, організації самостійної роботи та роботи студентської наукової групи враховуються всі ці особливості для підготовки вихованої цілісної, гармонійно розвиненої індивідуальності та повноцінності майбутнього лікаря.

Особистісно-орієнтований підхід відповідає на питання, що розвивати у майбутнього лікаря. Поряд з професійним набором якостей, що орієнтуються на державні інтереси, цей метод дає змогу розвивати індивідуальні здібності і схильності студента. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу відбувається шляхом зосередження уваги на особистих досягненнях студента, акценти ставити на намаганнях і прагненні до здобуття новітніх знань, підтриманні творчого підходу, самостійності та ініціативності [6, с. 56]. В основі особистісно-орієнтованого підходу знаходиться принципи самоактуалізації, індивідуальності, суб'єктивності, вибору, творчості і успіху, довіри і підтримки. Ці принципи особливо

актуальні при вивченні фармакології – комплексної та надскладної дисципліни.

Комунікативний підхід – в основі такої організації навчального процесу знаходиться комунікативна взаємодія майбутніх лікарів, що забезпечує участь кожного з них як об'єкта і суб'єкта пізнавальної діяльності [9, с. 75]. В основі цього підходу покладено процеси розуміння мовленевих явищ та навичок і вмінь їх застосовувати в комунікативній діяльності. Слід відзначити, що комунікативний компонент досить важливий у практичній діяльності лікаря формується на практичних заняттях, особливо під час усної відповіді. Цей компонент припускає володіння державною та/або англійською мовами, грамотною і розвиненою промовою, вмінням бачити і будувати логіко-композиційну основу для попередження та вирішення конфліктних ситуацій в колективі, роботу в групі на основі принципів поваги особистісних, етнічних, релігійних взаємин, відстоювання своєї точки зору, а також латинською термінологією. Вміння комунікувати також передбачає попередження і розв'язання конфліктних ситуацій при консультації пацієнтів і підлеглих медичних працівників [18, с. 24]. Важливим та дієвим для комунікативно-когнітивного підходу є використання завдань пізнавального характеру. Важливим для майбутніх лікарів при цьому підході є розгляд специфічної медичної та фармацевтичної термінології (назви лікарських препаратів і побічних реакцій при їх застосуванні), що в свою чергу викликає зацікавленість і мотивує їх до навчання та майбутньої роботи. Комунікативний підхід при вивченні фармакології активно використовується на інтерактивних заняттях, зокрема робота в «малих групах». Це спонукає здобувача освіти до ефективного сприйняття та опрацювання інформації, вираження своєї думки. Тому створюються умови для реалізації творчого потенціалу майбутнього лікаря.

Висновок. Фармакологічна підготовка майбутніх лікарів до професійної діяльності може бути ефективною в контексті синергії різних методологічних підходів. Вибір представлених підходів як методологічного підґрунтя визначений прагненням розкрити сутність процесу підготовки майбутніх лікарів, що сприяє досягненню інтегративного результату – оволодіння знаннями з фармакології.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адарюкова Л.Б. Поняття «самонавчання» та «самоосвіта» в контексті дослідження поняття «самоосвітня компетентність». Наук. пр. ВНЗ «Донецький національний технічний університет». Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія 2017, № 1(20), С. 4–9.
2. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках: навч. посіб. Вид. 2-ге перероб. і доп. Київ : НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2022. 173 с.

3. Виховання особистості. В 2 кн. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. Київ : Либідь, 2003. 280 с.

4. Гнатовська К. Культурологічний підхід як засіб формування толерантності майбутніх фахівців. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 23. С. 96–100. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/4804>.

5. Гриньова В.М. Культурологічний підхід в педагогіці. *Гуманітарні науки*. 2013. №1. С. 8–14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturologichniy-pidhid-v-pedagogitsi>

6. Дубасенко О.А. Технологічні засади впровадження особистісно-орієнтованого підходу у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 29. С. 55–59. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42970835.pdf>

7. Інтеграція навчального процесу у вищих медичних закладах / М.М. Багрій та ін. *Вісник проблем біології і медицини*. 2010. Вип. 3. С. 209–211.

8. Калініна Л. Науковий дискус сучасних методологій організованого механізму управління в сфері освіти. *Рідна школа*. 2017. № 1-2. С. 8–17.

9. Колодницька О.Д. Комунікативна культура майбутнього лікаря. *Медична освіта*. 2021. №2 (додаток). С. 74–78.

10. Литвин А.Ф. Методологічні підходи до формування технологічної культури майбутніх учителів технологій у професійній підготовці. Збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 139. С. 162–172.

11. Максимюк С.П. Педагогіка : Навчальний посібник. Київ, Кондор, 2005. 667 с.

12. Міждисциплінарна інтеграція викладання біологічної хімії в медичному університеті / Е. Ю. Рождественский та ін. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2009. Т. 9, вип. (ч. 3). С. 249–251.

13. Медвідь В.Ю. Данько Ю.І., Коблянська І.І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.

14. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень. Методологія наукової діяльності : навч. посіб., вид. 3-тє, перероблене / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця : Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.

15. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. О.П. Кириленко. Теніпіль: Економічна думка, 2012. 196 с.

16. Волощук Н. І., Пашинська О. С., Іваниця А. О., Таран І. В. Міждисциплінарна інтеграція як фактор удосконалення викладання фармакології у медичному виші. *Медична освіта*. 2016. №4. С. 8–11.

17. Москалець, В. П. Проблема вивчення поняття «готовність до професійної діяльності» у психології. *Вісник Національного університету оборони України: питання психології*. 2014. 4 (41). С. 268–273.

18. Практики комунікативної культури в медичному закладі. Пацієнт-центрований підхід, 2020. 72 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/596/%D0%97%D0%B1%D1%80%D0%B%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2-web_final.pdf

19. Стогній А. Методологічні підходи до навчальної дисципліни «Загальні технології харчових виробництв» у процесі підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: *Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 9. С. 110–114.

20. Чечотіна С.Ю. Актуальність упровадження міждисциплінарної інтеграції при вивченні фармакології. *Український стоматологічний альманах*. 2013. №4. С. 86–89.

21. Шабанова Ю.О. Ш 12 Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. Магістратури; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2014. 120 с.

22. Шишкін В.Г. Особистісно-орієнтоване навчання майбутніх учителів технологій. Серія 5. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2013. Вип. 40. С. 292–297.

23. Юрій М. Антропологія: навч. посібник. Київ : Дакор, 2008. 421 с.

24. Hede S., Flatau A., Wilson D. Integrating threshold concepts with reflective practice: discussing a theory-based approach for curriculum refinement in dental education. *Eur. J. Dent. Educ.* 2018. Vol. 22(4). P. 687–697.

25. WHO Global Health Workforce. World Health Organization (2020). URL: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/topic-details/GHO/health-workforce>

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЮВЕНАЛЬНИМИ ДЕЛІНКВЕНТАМИ
TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK WITH JUVENILE DELINQUENTS

У публікації, присвяченій проблемі соціальної роботи з ювенальними делінквентами, чимало уваги зосереджено на поняттях «поведінка», «соціальна поведінка», «девіантна поведінка», «делінквентна поведінка». Детальне вивчення зазначених понять дало нам змогу з'ясувати першопричини їх зародження, умови, що роблять поведінкові вияви стихійними або плановими. В роботі вказано детермінанти девіантної поведінки як відхильної від усталених суспільних норм. Опираючись на науковий доробок щодо окресленої проблеми, ми висвітлили зміст делінквентної поведінки як сукупності вчинків, що схожі з конкретними правопорушеннями, зазначеними в Кримінальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення.

В статті міститься пояснення представників сектору ювенальної превенції та фахівців соціальної сфери щодо делінквентної поведінки. Здійснено наголос на пошуку дієвих технологій соціальної роботи з метою превенції неправомірних дій та ресоціалізації підлітків, які перетнули межу.

У публікації висвітлено результати наукових розвідок вітчизняних науковців стосовно дієвих технологій соціальної роботи (діагностика, коригування, соціальна адаптація, профілактика), окреслено їх види та функції. У висновках зазначено, що посилення соціально-психологічної та просвітницької складової соціальної роботи з підлітками-делінквентами є одним з провідних завдань. Вказано, що головною умовою ефективності сучасної соціальної роботи з ювенальними правопорушниками є опрацювання діючих та вироблення нових технологій соціальної роботи; результативність теоретичних та практичних напрацювань розкриватиме нові шляхи превенції криміналізації осіб та оптимізації умов життя підлітків задля їх повноцінної соціалізації.

Ключові слова: соціальна поведінка, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, ювенальні правопорушники, технології

соціальної роботи, ресоціалізація підлітків-делінквентів.

In the publication, devoted to the problem of social work with juvenile delinquents, a lot of attention is focused on the next concepts: «behavior», «social behavior», «deviant behavior» and «delinquent behavior». A detailed study of these concepts allowed us to discover the root causes of their origin, the conditions, that make behavioral manifestations spontaneous or planned. The work indicates the determinants of deviant behavior as deviant from established social norms.

Based on the scientific work on the clarified problem, we highlighted the content of delinquent behavior as a set of actions similar to specific offenses specified in the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

The article contains an explanation of agents of the juvenile prevention sector and specialists in the social sphere regarding delinquent behavior. Emphasis was placed on the search for effective technologies of social work for the purpose of prevention of illegal actions and resocialization of teenagers who crossed the border.

The publication highlights the results of scientific investigations of domestic scientists regarding effective technologies of social work (diagnosis, correction, social adaptation, prevention), outlines their types and functions.

The conclusions indicate that strengthening the socio-psychological and educational component of social work with juvenile delinquents is one of the leading tasks. It is indicated, that the main condition for the effectiveness of modern social work with juvenile offenders is the development of existing and forming new social work technologies; the effectiveness of theoretical and practical studies will reveal new ways of preventing the criminalization of persons and optimizing living conditions of teenagers for their complete socialization.

Key words: social behavior, deviant behavior, delinquent behavior, juvenile delinquents, technologies of social work, resocialization of juvenile delinquents.

УДК 364:342.26 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.37>

Бриндіков Ю.Л.,
докт. пед. наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Українська дійсність супроводжується чималою кількістю суспільних та економічних проблем, що провокують ріст соціальних патологій, руйнують усталені морально-етичні цінності, негативно відображаються на світогляді та поведінці громадян. Суспільні трансформації нерідко супроводжуються невизначеністю, невпевненістю в перспективі, що посилює агресивні настрої громадян, підлітків, зокрема. Хиткість соціально-економічної системи провокує неповнолітніх осіб самостійно формувати «безхмарне» майбутнє шляхом скоєння асоціальних, неправомірних дій.

Засоби масової інформації все частіше повідомляють про крадіжки, шахрайства, грабежі, вбивства, зґвалтування та порушення громадського правопорядку підлітками. Дослідники окресленої проблеми наголошують на тому, що неповнолітні особи складають когорту потенційних злочинців.

Актуальність проблеми стала спонукою до її поглибленого опрацювання задля подальшого вироблення дієвих рекомендацій та ефективного інструментарію щодо превенції та локалізації делінквентної поведінки в підлітковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів психологічної

діагностики щодо підліткової схильності до делінквентної поведінки переймалися такі науковці як О. Дідик, В. Синьов, Л. Казміренко, В. Оржеховська, В. Татенко. Профілактика девіантної поведінки була об'єктом вивчення С. Голод, Р. Бойченко, О. Чулкова.

Вирішення невирішених раніше частин загальної проблеми. Уваги потребує питання, що стосується форм та принципів взаємодії фахівців соціальної сфери з окремими делінквентами та групами ювенальних правопорушників (ретристські, агресивні, випадкові, корисні, злочинні). Відкритим залишається питання, що стосується сімейного виховання підлітків, схильних до делінквентної поведінки. Чільне місце серед проблемних аспектів посідає часткова відсутність чіткого алгоритму дій та дієвого інструментарію в роботі фахівців соціальної сфери з ювенальними делінквентами.

Мета статті полягає у висвітленні поняття «делінквентна поведінка», з'ясуванні детермінант її зародження, наслідків подібних поведінкових проявів для підлітків та їх оточення. Завдання передбачає здійснення наголосу на протиправній поведінці неповнолітніх осіб як передумові їх повної криміналізації. Ціллю доробку є висвітлення дієвих технологій соціальної роботи при взаємодії мультидисциплінарної команди фахівців з підлітками, схильними до делінквентної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Античні філософи звертали увагу на потреби та намагання людини, що формуються під акомпанемент її задоволення або невдоволеності і таким чином оцінюють рівень придатності організму до життя [4]. Поведінкова активність особи визначається вольовим рухом та емоційним станом, який має природне підґрунтя [3; 10]. Дослідники вважають, що поведінка – не одинична, а повторювана дія, реалізація якої може відбуватись в інтелектуальній, матеріальній або соціальній сферах. Опіраючись на наукові розвідки, окреслимо поведінку як результат дії зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, під дією яких людина намагається досягнути поставленої мети.

Згадані ознаки можна відслідкувати в соціальній поведінці людини, яка вважається такою за умови взаємодії з іншими представниками соціальної групи. В іншому випадку, поведінка не матиме характеру соціальної. Соціальна поведінка є об'єктом вивчення низки соціологічних теоретичних підходів, зокрема, біхевіоризму, феноменологічної соціології, символічного інтеракціонізму, структурного функціоналізму, рольової теорії та теорії обміну. Науковці звертають увагу на плановість або стихійність соціальної поведінки. Її чітку спрямованість до поставленої мети або відсутність спрямованості до конкретної цілі. Попри наукові суперечки, думки дослідників сходяться

на тому, що соціальна поведінка є результатом впливу внутрішніх та зовнішніх сил, де в якості перших виступають цінності, потреби та характеристики людини, а в якості зовнішніх сил слугують предмети фізичного світу людини, соціальні ролі, норми та зразки культури.

Діяльність та комунікація особи з іншими суб'єктами, які демонструють власні соціальні установки та позиції, формують соціальний зміст поведінки. Соціальна поведінка найкраще розкривається в контексті групової поведінки особи. Соціальні потреби (потреба в спілкуванні, самореалізації, взаємодії з собі подібними за інтересами, переконаннями, віком) слугують рушієм поведінки людини задля досягнення певних цілей.

Інколіжиттєві обставини (суб'єктивні/об'єктивні) породжують апатію особи. В такому випадку ми говоримо про девіантну поведінку людини, яка пояснюється науковцями [2; 6] як погана дія або вчинок дорослого чи підлітка, що виходить за межі офіційних соціальних норм та правил. Фахівці пояснюють відхильну поведінку як соціальне явище, що проявляється в масовій діяльності людей і не відповідає усталеним суспільним нормам.

Девіантна поведінка супроводжується бажанням неповнолітнього заявити про себе в оточенні нерідко шляхом порушення правових та морально-етичних норм, через суспільний конфлікт тощо. Групові девіації, як зауважують дослідники [12], характеризуються схожістю девіантних проявів близьких людей, головуючих в референтній групі.

З-поміж різновидів девіантної поведінки вирізняється делінквентна поведінка, яка трактується як сукупність злочинів та протиправних дій, скоєних всупереч діючим суспільно-правовим нормам. Подібний вид поведінки породжується суспільною дезадаптацією особи, відсутністю можливості щодо забезпечення власних потреб законним шляхом.

Науковці пояснюють [5; 11] делінквентну поведінку як злочинну, що виходить за межі усталених суспільних норм та правил взаємодії з іншими суб'єктами, супроводжується некримінальними правопорушеннями. Науковий доробок дає нам змогу тлумачити делінквентну поведінку як протиправну поведінку особистості, некримінальне правопорушення. Дослідники заявленої проблеми характеризують делінквента як неповнолітню особу з соціальними відхиленнями в поведінці, що провадиться протиправними вчинками. Практики свідчать, що більшість правопорушників мають гарне фізичне та психічне здоров'я поряд з негативним життєвим досвідом, спотвореними соціальними знаннями та шкідливими звичками.

Делінквентна поведінка – це сума вчинків, що мають схожість з конкретними правопорушеннями, висвітленими в Кримінальному кодексі

України та Кодексі України про адміністративні правопорушення. Згідно чинного законодавства навмисне нанесення тяжких тілесних пошкоджень, тортури, шахрайство, крадіжка, зґвалтування, грабіж, розбій, порушення недоторканості приватного житла, пошкодження / знищення чужої власності, вживання / продаж / виробництво заборонених наркотичних та психотропних речовин, вживання алкогольних напоїв у заборонених місцях, заняття проституцією, азартні ігри в громадських місцях та дрібне хуліганство складають перелік зовнішніх проявів делінквентної поведінки.

Представники сектору ювенальної превенції Хмельницького районного управління поліції Головного управління національної поліції в Хмельницькій області наголошують, що ювенальні делінквенти характеризуються високим рівнем правової свідомості, проявляючи при цьому активне або пасивне ставлення до усталених суспільних та правових норм. Такий факт пояснює необхідність пошуку дієвих технологій соціальної роботи щодо попередження неправомірних дій та ресоціалізації підлітків, які перетнули межу закону.

Опираючись на науковий доробок, зауважимо, що соціальна робота – це професійна діяльність фахівців соціальної сфери, головне спрямування якої полягає в захисті соціально незахищених категорій населення, забезпеченні їх повноцінної соціалізації.

Спеціалісти соціальної галузі використовують в роботі діагностику як інструмент отримання об'єктивної інформації про досліджуване явище або процес. Соціальний діагност виявляє соціальні патології, з'ясовує причини їх формування та намагається оперативно локалізувати проблему.

Унікальність фахівців соціальної сфери полягає у володінні комплексними знаннями з психології, педагогіки, соціології, фізіології та права. Сучасні трансформаційні процеси соціально-економічного спрямування вимагають високого кваліфікаційного рівня фахівців соціальної сфери, адже професійні вміння та навички допомагатимуть в роботі з клієнтами, що потрапили у складні життєві обставини і не можуть самотужки подолати труднощі. Фахівець мусить приймати правильні рішення,

розуміти їх наслідки, обирати дієві технології соціальної роботи для досягнення намічених цілей [7].

Наукові розвідки вітчизняних науковців дали нам змогу трактувати технологію соціальної роботи як сукупність методів та прийомів, покликаних допомагати особам, що опинились у складних життєвих обставинах. Соціальні технології – це інтегральне поєднання вмінь, навичок, знань, спрямованих попереджати негативні зародження. Шляхом застосування технологій соціальної роботи здійснюється допомога окремим особам / групам осіб, фахівці намагаються попередити потрапляння громадян в складні життєві ситуації, сприяють вирішенню низки соціальних проблем.

Технології соціальної роботи розглядаються спеціалістами як діяльність задля порятунку соціально вразливих категорій населення, врегулювання проблемних аспектів у взаєминах між громадянами та органами державної влади. Міждисциплінарний та мультидисциплінарний характер соціальної роботи сприяє формуванню соціально-психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних та соціально-медичних технологій.

Існує два різновиди технологій соціальної роботи – загальні та конкретні, де перші спрямовані на роботу з різними категоріями населення, другі – на допомогу конкретним верствам населення. Класифікуються технології соціальної роботи за метою (комплексне призначення / цільове призначення), об'єктом (за соціальною ознакою: студент, військовослужбовець), за віковою (дитина, підліток, людина похилого віку), за кількісною ознакою (окрема особистість, соціальна група, колектив), суб'єктом (початківець у соціальній галузі, з досвідом роботи, висококваліфікований фахівець), обсягом (орієнтація на весь цикл роботи над проблемою або вирішення окремих завдань), місцем застосування (місце проживання, освітній заклад, територіальний центр), способом реалізації (головний метод, сукупність методів).

Технології соціальної роботи виконують низку функцій, які відображено у таблиці 1 [1; 13].

Таблиця 1

Функції технологій соціальної роботи

Назви функції	Зміст функції
Аналітико-прогностична	Облік соціально вразливих категорій населення
Діагностична	Аналіз першочергових соціальних проблем, з'ясування детермінант їх зародження, дослідження соціального здоров'я клієнта
Проектно-організаторська	Обґрунтування, оцінка соціальних проектів, програм, їх розробка, спрямована на подолання важливих проблем
Інструментально-практична	Подолання СЖО, полівекторна допомога
Активізаційна	Активізація можливостей клієнта
Евристична	Координація діяльності організацій, закладів, установ будь-якої форми власності, формування соціальної та кадрової політики

Головним завданням в соціальній роботі з підлітками, на думку спеціалістів, є посилення індивідуальної роботи зі школярами, вихованцями інтернатів, систематичне ведення соціально-психологічної та просвітницької діяльності, проведення розвиваючих занять з врахуванням когнітивних та психоемоційних особливостей підлітків, оптимізація дозвілля неповнолітніх осіб.

Дослідження соціальних патологій розкриває нам першопричини неповноцінного життя підлітків. Задля виявлення соціальних проблем використовують діагностичний інструментарій, в якості якого слугує інтерв'ю, анкета, тест, проводиться аналіз документів, застосовується біографічний метод. Виявлення кількісно-якісних характеристик особи відбувається шляхом проведення анкетування. Питання анкети сприяють отриманню необхідної інформації. Інтерв'ю застосовується з метою отримання потрібної інформації про ювенальну особу від різних суб'єктів, які приймають участь у її особистому та освітньому житті. Інтерв'ювання передуює формуванню плану прямої взаємодії з респондентом. Фахівців застосовують спостереження задля виявлення детермінант певних поведінкових проявів підлітка в різних життєвих ситуаціях. Спостереження передбачає задоволення конкретних завдань, ведеться згідно плану, що містить алгоритм конкретних дій. Дієвим інструментом вважається тестування, оскільки допомагає отримувати вагому інформацію шляхом застосування науково-дослідних матеріалів. За допомогою тестування можна виміряти відмінності підлітків в освітній сфері. Вказаний метод соціальної роботи використовується при соціально-психологічному супроводі осіб, що потрапили у СЖО.

Діагностика та коригування життєвих орієнтирів клієнта здійснюється через посередництво біографічного методу. Зазначений метод розкриває суб'єктивні сторони життя клієнтів. Застосовуючи цей метод, фахівці здійснюють збір свідчень рідні, друзів, збір автобіографічних даних клієнта (фото / відео архіви, інтерв'ю тощо) [9].

В роботі з ювенальними делінквентами чільне місце посідає соціальна адаптація та профілактика. Перша допомагає пристосуванню підлітка або групи підлітків до оточення та суспільства до потреб особи з їх подальшим задоволенням. Соціальна адаптація має чимало складових, а саме:

- управлінська адаптація (вплив соціальних інституцій на соціалізацію особи);
- педагогічна адаптація (пристосування ювенальної особи до навчально-виховного процесу, формування морально-етичних, ціннісних орієнтирів особи);
- економічна адаптація (засвоєння нових соціально-економічних норм);

- психологічна адаптація (пристосування органів чуття до факторів впливу з метою попередження надмірного навантаження на рецептори);

- професійна адаптація (пристосування до нової професії, освітнього середовища, навчального процесу, нової спеціальності).

Профілактика, в свою чергу, слугує інструментом впливу на осіб, схильних до асоціальної поведінки та їх соціальне оточення. У площині профілактичної роботи перебувають індивіди з їх поведінковими проявами; спосіб життя людей, що може спонукати до скоєння злочинних дій. Фахівці вважають, що індивідуальна профілактика має спрямовуватись на правопорушника, його негативні риси характеру, суспільне оточення, що здійснює вплив на зловмисника.

Беручи до уваги генезу особи правопорушника, виокремлюють ранню профілактику (проводиться робота з підлітками, що перебувають на початковому етапі криміналізації) та безпосередню профілактику (передбачає виявлення джерел асоціального впливу на підлітка, обставини, що спричинили його зацікавлення подібними речами). Фахівці соціальної сфери проводять інформаційно-просвітницьку, роз'яснювальну роботу з неповнолітніми особами щодо небезпечності певних знайомств та контактів. Профілактична робота передбачає подолання схильності та інтересу до поганих звичок, які можуть призвести до адміністративної відповідальності. Професіонали стримують підлітка від подальших злочинних дій, попереджають повну криміналізацію особи, докладають чималих зусиль аби змінити негативне мікросередовище неповнолітньої особи.

Поведінкова корекція ювенального правопорушника реалізується шляхом профілактичних заходів, вектором яких є виявлення осіб із суспільно небезпечною поведінкою, вивчення факторів деструктивного впливу на клієнта, прогнозування подальшої поведінки делінквента, його постановка на облік, здійснення контролю за його соціальним життям.

Профілактика підлітків, схильних до делінквентної поведінки, супроводжується вивченням причин притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності. При цьому, відбувається вивчення злочинного досвіду особи клієнта, що відображається в історії злочинів, участі в злочинних угрупованнях, навичках, вміннях. Вивчаються причини та мотиви злочинних дій (алкоголізм, наркотична залежність, сімейно-побутові конфлікти), беруться до уваги соціально-демографічні та соціально-рольові характеристики (вік, соціальний статус, освіта, місце проживання). Фахівців досліджують схильності до адиктивної поведінки, агресивних реакцій на зовнішні подразники, паразитуючого способу життя тощо. В роботі з клієнтом враховуються наступні його психо-фізіологічні

особливості: відхилення в статевих аспектах, психопатичні вияви, відкритість / замкненість, соціальна активність, рівень соціальної відповідальності, матеріальні та духовно-вольові якості.

Висновки. Опираючись на досвід практичної взаємодії з фахівцями закладів та установ соціального спрямування, представниками сектору ювенальної превенції, опрацьовану наукову літературу, можемо стверджувати, що посилення соціально-психологічної та просвітницької складової соціальної роботи з підлітками-делінквентами є одним з пріоритетних завдань. Опрацювання дієвих технологій соціальної роботи та вироблення новітніх є необхідною умовою сучасної соціальної роботи з ювенальними правопорушниками, оскільки різниця між кримінальною та делінквентною поведінками криється не у віці, з якого особа несе кримінальну відповідальність, а в ступені розуміння змісту правопорушень, їх незаконності, наслідків та ступеню відповідальності.

Теоретичні напрацювання слугуватимуть ефективним інструментом для фахівців соціальної сфери, вектором діяльності яких є превенція криміналізації особи, оптимізація умов життя підлітків задля їх повноцінної соціалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В. П., Бех В. П., Лукашевич М. П. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть: монографія. Київ, 2001. 344 с.
2. Все про соціальну роботу: навчальний енциклопедичний словник-довідник / за ред. В. М. Пічі. Львів, 2013. 616 с.
3. Герасимів Т. З. Поняття «поведінка» та «діяльність» як основа філософами девіантної поведінки. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Збірник наукових праць. Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 228–232.
4. Ентелехія – це життя. URL: <https://yrok.pp.ua/novini-ta-susplstvo/570-entelehya-ce-zhittya.html> (дата звернення: 21.07.2023).
5. Жигайло Н. І. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. Львів, 2007. 256 с.
6. Захарова Т. Й., Захарова М. М. Девіантна поведінка: проблема визначення та причини існування. Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: збірник наукових праць викладачів гуманітарного інституту. Хмельницький : ХНУ. 2006. С. 14–16.
7. Капська А. Й. Соціальна робота: навчальний посібник. Київ, 2005. 328 с.
8. Коленіченко Т. І. Концептуальні засади дослідження проблеми адаптації особистості до нових умов життєдіяльності. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. Вінниця. 2015. Вип. 43. С. 411–416.
9. Лукашевич Н. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій. 2-ге вид. Київ. 2014. 544 с.
10. Мітосек Зофія. Теорії літературних досліджень / пер з польської В. Гуменюк. Сімферополь: Таврія, 2003. 408 с.
11. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. Київ, 2013. 312 с.
12. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів, 2014. 192 с.
13. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. Київ, 2006. 464 с.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МІГРАНТАМ PECULIARITIES OF PROVIDING SOCIAL SUPPORT TO MIGRANTS

У статті висвітлити особливості надання соціальної допомоги мігрантам. Визначені чинники, які впливають на формування міграційних настроїв громадян, види соціальної роботи з мігрантами. З'ясовано, що проблема трудової міграції вимагає ефективного вирішення на державному рівні за допомогою розробки алгоритму дій та заходів, які б сприяли формуванню престижності різних напрямків професійної діяльності в країні та їх гідну оплату. А також зосередження уваги на наданні необхідної допомоги та підтримки потенційним мігрантам, а саме: сприяння інформаційній грамотності мігрантів та потенційних мігрантів щодо їх прав закріплених на законодавчому рівні; зниження рівня тривожності та занепокоєння від нестабільних умов життя; подолання незадоволеності від обставин в яких знаходиться особа; розвиток умінь знаходити вихід зі скрутного фінансового положення за допомогою пошуку актуальних сфер заробітку коштів у рідній країні; розвиток навички підтримувати міцні сімейні стосунки на відстані під час перебування за кордоном; формування умінь звернутися за кваліфікованою допомогою у заклади які допомагають мігрантам; розвиток та удосконалення вміння здійснювати самопомогу у проблемних ситуаціях та під час адаптації. Окреслені заходи, які допоможуть отримати необхідні знання, покращити умінь знаходити вихід зі складних життєвих ситуацій пов'язаних з фінансовою нестабільністю та незадоволенням рівнем матеріального достатку, правильно знаходити необхідну інформацію пов'язану з міграцією та звертатися до кваліфікованих фахівців за допомогою, освоєння правил психологічної самопомоги, проходження успішної адаптації до нових умов за кордоном та після повернення на батьківщину, налагодження взаємостосунків у сім'ї через тривалу розлуку та подолання дистанції яка виникла у відносинах з чоловіком (дружиною) або дітьми.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, соціальна допомога, соціальний працівник.

The paper highlights the peculiarities of providing social support to migrants. Factors that affect the formation of migratory attitudes of citizens and types of social work with migrants are determined. It was found out that the problem of labour migration requires an effective solution at the state level with the help of developing an algorithm of actions and measures that would contribute to the formation of the prestige of various professions in the country and their decent rent. As well as paying attention to the data of necessary assistance and support of potential migrants, namely: promoting information literacy of migrants and potential migrants regarding their rights enshrined at the legislative level; lowering the level of anxiety and protection against unstable living conditions; overcoming dissatisfaction with the environment in which the person is located; development of the ability to find a way out of a difficult financial situation by finding relevant areas of earning money in the native country; development of skills to maintain strong family ties at a distance during a stay abroad; the formation of skills for qualified help in institutions that help migrants; identification and regulation of self-help skills in problematic situations and during adaptation.

The presented measures can help to obtain necessary knowledge, improve the ability to find the way out of difficult life situations associated with financial instability and inadequate level of material well-being, correctly obtain the necessary information related to migration and turn to qualified specialists for help, master the rules of psychological self-help, undergo successful adaptation to new conditions abroad and after returning to the homeland, establish relationships in the family through long-term separation and overcome the distance that arose in relations with a husband (a wife) or a partner.

Key words: migration, labour migration, social assistance, social worker.

УДК 364-78:314.15(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.38>

Віщукаєва К.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає в необхідності вирішення складних проблем, пов'язаних з міграцією, захисту прав мігрантів та сприяння їх соціальної інтеграції. Соціальні працівники відіграють важливу роль у цьому процесі, допомагаючи їм адаптуватися та забезпечувати їх основні потреби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До науковців, які займалися проблематикою міграційних процесів належать: О. Позняк, О. Хомра, М. Ожеван, Т. Петрова, В. Нагорний, О. Примак, В. Чорна, Н. Гусак, К. Левченко, Н. Романова, М. Романюк, З. Смутчак, Т. Семигіна, І. Трубавіна, В. Турок та інші.

Проте, не зважаючи на те, що перераховані вище науковці займалися дослідженням різноманітних аспектів процесу міграції, все ще залишається недостатньо вивченим питання роботи і організації соціальної допомоги мігрантам

з врахуванням реалій сьогодення з питання міграції в Україні.

Мета статті – висвітлити особливості надання соціальної допомоги мігрантам.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняною дослідницею Е. Лібановою було створено та описано шість компонентів сучасної зовнішньої міграції українців. Перша складова – (еміграція) виїзд на постійне місце проживання до іншої країни, частіше всього є безповоротним і вказує на прямі втрати України: скорочується загальна чисельність населення та відсоток робочої сили, втрачаються ресурси, витрачені на освітньо-професійну підготовку таких осіб. За такого виду міграції стосунки в родині практично не страждають, оскільки люди частіше всього виїжджають всією сім'єю або ж через деякий час після влаштування власного житла забирають своїх рідних.

Друга складова – короткотермінова (сезонна) трудова міграція, переважно пов'язана зі збиранням урожаю. Вона не спричиняє негативного впливу ні на ринок праці, ні на соціально-демографічну ситуацію в Україні. Її сутність полягає в тому, що люди які не мають спеціальної професійної підготовки за потреби виїжджають на заробітки та повертаються по закінченню терміну роботи. Така міграція, через свою нетривалість, не відображається на відносинах у сім'ях мігрантів. Тому цю складову варто оцінювати радше позитивно.

Третя складова – короткотермінова трудова міграція пов'язана з неаграрним сектором, переважно, не має вираженої сезонності. Тобто, за відсутності обмеженості робочого місця сезоном виникає імовірність переходу успішних заробітчанин у категорію довготривалих мігрантів, що в свою чергу породжує низку негативних наслідків для відносин в родині, виховання дітей та збереження шлюбу.

Четверта складова – довготермінова трудова міграція кваліфікованих працівників стратегічно важливих галузей промисловості країни, що вкрай негативно позначається на українському ринку праці.

П'ята складова – це brain drain, вплив висококваліфікованих науковців, освітян, медиків, акторів тощо.

Останньою є учбова міграція до вищих і середніх професійних навчальних закладів, що означає подальше працевлаштування молоді за кордоном з усіма негативними економічними і демографічними наслідками для батьківщини [2, с. 20–22].

На основі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що міграційна поведінка індивідів залежить від низки чинників, які формують бажання виїхати за кордон у пошуках кращих умов життя. Визначальним чинником є ступінь задоволеності (комфорту) людини тим становищем в якому вона перебуває в даний момент. Тобто, задоволеність є своєрідним індикатором сили міграційних настроїв у соціумі. У випадку коли людина починає відчувати дискомфорт від власного життя постають наступні запитання: чому мені некомфортно в країні де я живу зараз; який вихід існує з даної ситуації; якщо людина не може покращити власне життя і не бачить перспективних шляхів вдосконалення свого життя у рідній країні, вона замислюється над можливістю спробувати знайти місце в іншій країні, де вона змогла б спробувати налагодити власне життя та здобути комфорт [5, с. 72].

Основним важелем який формує думки про міграцію є незадоволення особою власним матеріальним становищем, стилем життя, роботою, відсутністю перспективи в професійному напрямку та своїм місцем проживання. Наприклад, часто люди здійснюють внутрішню міграцію змінюючи місце

проживання тому, що рідне місто не може в повній мірі забезпечити повну професійну реалізацію.

Науковець С. Бондирева опираючись на головні потреби людей виокремила наступні мотиви міграції: бажання «кращого життя» – дієздатне населення намагається змінити місце проживання і покидає неблагополучні місця; почуття заздрощів до мешканців більш благополучних місць. В такому випадку міграція немає ні гуманітарних ні політичних причин; комплекс меншовартості, коли людина довго не може знайти своє місце в житті і надіється, що міграція допоможе знайти вихід із ситуації; бажання повної реалізації власного потенціалу. Для таких осіб важливим перш за все є самоствердження, самореалізація та поліпшення фінансового становища; прагнення бути у безпеці. Це стосується відомих діячів різноманітних галузей, які можуть піддаватися переслідуванням, або людей які втікають через обставини які загрожують її життю – війни [4, с. 42–43].

Отже, зазвичай міграція може мати безліч мотивів, які підштовхують людину на зміну власного місця проживання. Перше, це формування почуття незадоволеності від місця власного проживання через низку причин. Єдиним почуттям яке є протилежним бажанню мігрувати є патріотизм, який змушує людину докладати власні зусилля для розвитку місця свого народження та на благо країни.

Чинники міграції дослідники поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать: економічні (задоволення матеріальних потреб); політичні (невдоволеність економічною та соціально-політичною ситуацією в країні, що впливає на благополуччя людини); етнокультурні (бажання працювати в умовах, які є подібними за своєю культурою та мовою до тих в яких народилася особа); соціальні (покращення соціального статусу завдяки працевлаштуванню за кордоном); психологічні (перебудова системи цінностей у соціумі. Суб'єктивними чинниками є такі, що обумовлені характеристиками особистості та рисами найближчого соціального оточення людини [4, с. 63].

Необхідно розглянути більш детально наступні групи чинників, які виступають передумовою прийняття особою рішення про трудову міграцію: економічні (низький рівень життя населення, обмежені матеріальні можливості, безробіття, низька заробітна плата); політичні (нестабільне зовнішньополітичне становище в країні та нестабільна політична ситуація всередині країни); етнічні (шанс повернутися на етнічну батьківщину, прагнення жити в соціумі, де зберігається попередній спосіб життя, принаймні у сфері міжетнічних і культурно-мовних відносин); соціальні (можливість покращити соціальний статус, реалізувати власний потенціал в новому суспільстві); психологічні (після того як людина набула позитивний досвід

знаходження в іншій прогресивній, високорозвиненій країні змінюються смаки та мотивація, формується стиль життя, якого важко досягнути в результаті прикладання праці на вітчизняному ринку [4, с. 45–46].

Для кращого розуміння в чому полягає сутність допомоги мігрантам необхідно проаналізувати законодавчу базу, а саме Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» де в тринадцятій статті сказано наступне – трудові мігранти і члени їхніх сімей мають право на отримання від центральних та місцевих органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання трудової міграції, інформації про умови виїзду та працевлаштування за кордоном, ризики потрапляння в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, умови міжнародних договорів України щодо трудової міграції та будь-якої іншої інформації, що підвищує рівень обізнаності громадян з питань працевлаштування за кордоном з урахуванням вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» [8, стаття 13].

У соціальній роботі з мігрантами виділяються два основні види:

1. Практична соціальна робота (робота з конкретною людиною або групою людей, які потребують соціальної допомоги). Практична соціальна робота з мігрантами проводиться за такими основними напрямками: соціальним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним, соціально-правовим, медико-соціальним, фінансовим, соціально-економічним, матеріальним, соціально-інформаційним та соціально-трудовам.

2. Організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності тощо) [3, с. 99–100].

Важливу роль покладено на соціальні служби яким потрібно вчитися управляти міграцією, готувати кадри, накопичувати інформацію про форми і методи роботи, опановувати кошти, за допомогою яких можна здійснювати управління цим процесом. Незважаючи на гостроту проблеми, ця галузь соціальної діяльності перебуває поки що на стадії формування, а нестача матеріальних засобів явно заважає дійсно ефективній роботі міграційної служби.

По відношенню до мігрантів важливо застосувати досить розповсюджений напрям допомоги – психологічну адаптації. Основними критеріями якої виступають такі: фізичне й психологічне благополуччя, задоволеність міжособистісними стосунками; а критеріями соціально-психологічної адаптації є наявність постійної стабільної роботи, яка задовольняє особистість за своїм змістом, умовами та оплатою; матеріальний добробут і можливість забезпечити для себе гідний рівень життя та допомагати своїй сім'ї; участь у соціальному та культурному житті країни. Результатом

успішної адаптованості у країні працевлаштування, є нормальний емоційний стан і настрій; здатність долати стресові, проблемні ситуації; усвідомлення наявності життєвих і професійних перспектив та шляхів їх досягнення [4, с. 189].

Під час надання допомоги мігрантам соціальний працівник опирається на допомогу деяких спеціалізованих державних і суспільних центрів. Серед них: Координаційна рада допомоги біженцям і змушеним переселенцям, що проводить просвітницьку роботу; Центр допомоги біженцям, що допомагає створювати робочі місця; Міжнародна організація по міграції, що робить експертну й консультативну допомогу, та організує семінари; Благодійна організація допомоги вимушеним переселенцям [6, с. 67].

Дослідницею А. Капською було виділено такі функції соціального працівника, успішність реалізації яких, сприятиме налагодженню ефективної соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями (мігрантами): соціально-побутова – сприяння у наданні необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормального побуту; соціально-медична – організація роботи по проведенню профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги; соціально-педагогічна – створення сприятливих умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності; соціально-психологічна – проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації [1, с. 35].

Проблема трудової міграції вимагає ефективного вирішення на державному рівні за допомогою розробки алгоритму дій та заходів, які б сприяли формуванню престижності різних напрямків професійної діяльності в країні та їх гідну оплату. А також зосередження уваги на наданні необхідної допомоги та підтримки потенційним мігрантам, а саме: сприяння інформаційній грамотності мігрантів та потенційних мігрантів щодо їх прав закріплених на законодавчому рівні; зниження рівня тривожності та занепокоєння від нестабільних умов життя; подолання незадоволеності від обставин в яких знаходиться особа; розвиток уміння знаходити вихід зі скрутного фінансового положення за допомогою пошуку актуальних сфер заробітку коштів у рідній країні; розвиток навички підтримувати міцні сімейні стосунки на відстані під час перебування за кордоном; формування уміння звернутися за кваліфікованою допомогою у заклади які допомагають мігрантам; розвиток та удосконалення вміння здійснювати самопомогу у проблемних ситуаціях та під час адаптації.

Модель програми надання допомоги мігрантам та потенційним мігрантам повинна бути розрахована на роботу з такими групами осіб: мігрантами, потенційними мігрантами, членами їх родини та містити такі заходи: організація та проведення консультативних бесід з метою надання актуальної інформації про стан ринку праці у країні, здійснення профорієнтаційних заходів для молоді; організація навчальних тренінгів, курсів, вебінарів з метою сприяння та допомоги у відкритті власної справи; надання допомоги в професійній підготовці та за потреби у перепідготовці, підвищенні кваліфікації мігрантів; ознайомлення мігрантів з інформацією щодо державних, зарубіжних та громадських організацій, які займаються вирішенням проблем даної категорії населення; допомога в організації груп самопомоги мігрантів, які знаходяться за кордоном; проведення заходів по адаптації з мігрантами які виїхали за кордон та тільки що повернулися додому; надання консультативної, психолого-педагогічної допомоги сім'ям мігрантів у налагодженні взаємовідносин між подружжям та батьками і дітьми; використання досвіду інших високорозвинених країн щодо здійснення підтримки мігрантів.

Висновки. Отже, впровадження описаних вище заходів допоможе отримати необхідні знання, покращити уміння знаходити вихід зі складних життєвих ситуацій пов'язаних з фінансовою

нестабільністю та незадоволенням рівнем матеріального достатку, правильно знаходити необхідну інформацію пов'язану з міграцією та звертатися до кваліфікованих фахівців за допомогою, освоєння правил психологічної самопомоги, проходження успішної адаптації до нових умов за кордоном та після повернення на батьківщину, налагодження взаємостосунків у сім'ї через тривалу розлуку та подолання дистанції яка виникла у відносинах з чоловіком (дружиною) або дітьми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Капська А. Й. Соціальна робота : [Навчальний посібник] / А.Й. Капська. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
2. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018, No 2 (33). С. 11–26.
3. Моргай Л.А. Особливості роботи соціального працівника з мігрантами *Інноваційна педагогіка*. Вип.33. Т.2. 2021. С. 98–101.
4. Слюсаревський М. М. Психологія міграції : навчальний посібник / М. М. Слюсаревський, О. Є. Блинова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : ТОВ «ІмексЛТД», 2013. 244 с.
5. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
6. Харламов М. І. Соціальна робота : Курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2013. 96 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУORGANIZATION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH CHILDREN
OF YOUNGER SCHOOL AGE DURING WAR

Дослідження присвячене організації соціально-педагогічної роботи з дітьми молодшого шкільного віку під час воєнного стану в Україні. На основі теоретичного аналізу наукових джерел щодо соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами під час військових дій було з'ясовано сутність та особливості досліджуваних явищ. Встановлено, що головними завданнями соціальної роботи як виду суспільної діяльності виступає покращення соціального самопочуття дитини, покращення умов її життя, надання відповідного соціального функціонування, гармонізація системи стосунків в родині, в колективі та в суспільстві в цілому. На сьогоднішній день ситуація в Україні яскраво демонструє нову соціальну реальність, загострення як національних, так і соціально-економічних проблем, наслідком яких є зміна ієрархії людських цінностей, погіршення людських взаємостосунків, занепад гуманістичних відносин. Воєнні дії на території нашої країни, спрямовані на захист цілісності та незалежності української держави від зазіхань сусідів, є тому підтвердженням. У результаті цього зазнають страждань, відчувають страх та безпорадність величезна кількість дітей, які опинилися в епіцентрі конфлікту. В дитячій психології одне з центральних місць займає тема психологічних особливостей молодших школярів. Період молодшого шкільного віку характеризується важливим нововведенням в житті дитини. На жаль, в умовах воєнного стану, діти були змушені переїхати до нових міст, в інші країни та почати адаптуватися знов. Ця нова соціальна ситуація вносить великі зміни в життя дітей, адже навчання в школі та позиція школяра вимагають від нього організованої мимовільності, відповідальності за дисципліну, за розвиток дій, які пов'язані з набуттям навчального розвитку. Саме тому така категорія дітей потребує якісної та систематичної соціально-педагогічної роботи і підтримки. Виходячи з цього, було організовано кваліфіковану роботу щодо покращення соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану та розроблено соціально-педагогічну програму. Програма складалась з декількох блоків занять, які поетапно вирішували внутрішні проблеми дітей. Підводячи підсумки проведеної експериментальної програми, можна стверджувати, що заняття були підібрані влучно для кожного учасника. Кожна вправа на заняттях була цікава і продуктивна. Діти активно брали участь у кожному завданні, розкривали свої страхи та переживання, відчували себе розкрито та впевнено з кожним наступним заняттям.

Ключові слова: соціальна робота, діти молодшого шкільного віку, тривожність, експериментальна програма.

The study is devoted to the organization of socio-pedagogical work with children of primary school age during the martial law in Ukraine. Based on the theoretical analysis of scientific sources regarding socio-pedagogical work with younger schoolchildren during military operations, the essence and peculiarities of the studied phenomena were clarified. It has been established that the main tasks of social work as a type of social activity are improving the social well-being of the child, improving the conditions of his life, providing appropriate social functioning, harmonizing the system of relationships in the family and in society as a whole. Today, the situation in Ukraine vividly demonstrates a new social reality, the aggravation of both national and socio-economic problems, the consequence of which is a change in the hierarchy of human values, the deterioration of human relations, and the decline of humanistic relations. The military actions on the territory of our country, aimed at protecting the integrity and independence of the Ukrainian state from the encroachments of its neighbors, are a confirmation of that. As a result, a huge number of children who find themselves in the epicenter of the conflict suffer, feel fear and helplessness. In child psychology, one of the central places is occupied by the topic of psychological characteristics of younger schoolchildren. The period of primary school age is characterized by an important innovation in a child's life. Unfortunately, in the conditions of martial law, children were forced to move to new cities, to other countries and start adapting again. This new social situation brings great changes in the lives of children, because studying at school requires from him to be disciplined, for the development of actions that are related to the acquisition of educational skills, as well as for mental development. That is why this category of children needs high-quality and systematic socio-pedagogical work and support. Based on this, qualified work was organized to improve the socio-psychological adaptation of children of primary school age during martial law and a socio-pedagogical program was developed. The program consisted of several blocks of classes that gradually solved the children's internal problems. Summarizing the results of the conducted experimental program, it can be stated that the classes were selected appropriately for each participant. Every exercise in the classes was interesting and productive. The children actively participated in each task, revealed their fears and worries, and felt relaxed and confident with each subsequent activity.

Key words: social work, children of primary school age, anxiety, experimental program.

УДК 364-78:373.3"364"(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.39>

Леонova В.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями У зв'язку з розгортанням

повномасштабної війни на території України та виникненням складної соціально-політичної ситуації гостро постає питання психологічної та

соціальної допомоги родинам, зокрема з дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок військових подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями та особливостями соціальної роботи з дітьми займалися такі науковці, як І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, М. Лукашевич, І. Мигович, І. Пінчук, С. Хлебик та інші.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці особливостей соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами під час воєнного стану.

Методи дослідження: теоретичні та емпіричні: аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, включене спостереження, усне та письмове опитування, методи статистичної обробки даних.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Особливе занепокоєння викликають діти, які тривалий час перебували у зоні бойових дій і змушені були залишити власні домівки з батьками або наодинці з метою збереження життя. Для особи будь-якого віку, чи то молодшого шкільного, чи підліткового, війна – це страх, біль, жакіття, страждання, смерть. Це й психотравмуючий фактор, який може доповнитися втратою батька або матері, спричинити зниження почуття захищеності. Наслідком даної ситуації може стати реакція дезадаптації.

З огляду на широкий спектр проблематики дітей під час воєнного стану, необхідно залучити до роботи всіх спеціалістів, в тому числі й соціального педагога задля надання цій категорії дітей комплексної допомоги, яка сприятиме відновленню соціального статусу особистості. З метою надання висококваліфікованої та ефективної допомоги даній категорії населення соціальний педагог повинен віднайти оптимальний баланс між емоційним та розумовим розвитком особистості, між розумним впливом на дитину та її свободою, відповідальністю за свої дії, між необхідністю засвоєння суспільного досвіду та прагненням до самореалізації. В цьому віддзеркалюється гуманістична спрямованість діяльності соціального педагога, визнання ним гідності та цінності кожної особистості [4].

У зв'язку з цим можна визначити основні напрями діяльності соціального педагога з дітьми в умовах воєнного стану [1]:

1. Соціально-педагогічна діагностика, яка передбачає визначення особливостей розвитку дитини у соціальному середовищі, актуального психологічного стану, її соціальних стосунків з оточуючим світом, впливу на її особистість різноманітних зовнішніх факторів з метою порівняння особливостей її розвитку з відповідними науково визначеними еталонами. Результатом діагностики є встановлення соціальним педагогом соціального

діагнозу, тобто констатація порушень у розвитку або поведінці дитини.

2. Соціальна профілактика – напрямок соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі.

3. Консультування – технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з приводу їхньої соціалізації, відновлення й оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування. Проведення консультування соціальним педагогом покликане надати підлітку допомогу у вирішенні складних життєвих обставин, з якими самостійно вона впоратися не в змозі.

4. Соціально-педагогічна корекція. Суть її полягає у застосуванні комплексу психолого-педагогічних методів задля виправлення наявних недоліків у розвитку дитини, її соціалізації та поведінці. Соціально-педагогічна корекція передбачає не лише подолання та виправлення недоліків розвитку та негативних форм поведінки, а й сприяє розвитку та формуванню ефективних соціальних навичок дитини, посиленню її адаптивної поведінки та успішній інтеграції в суспільне життя, що безперечно необхідно підлітку.

5. Реабілітаційна діяльність – сприяє відновленню здатності особистості до нормальної та повноцінної життєдіяльності у суспільстві. Реабілітаційні заходи сприяють встановленню соціальних зв'язків підлітка, яка опинилася у новому соціальному середовищі, залученню її до суспільно-корисної діяльності, формуванню почуття соціальної значущості та позитивного відношення до суспільного життя.

Нестійка і напружена соціально-політична та економічна ситуація нашої країни зумовлює підвищення рівня різноманітних відхилень, які відбуваються в особистісному розвитку підростаючого покоління. Серед них особливу тривогу та занепокоєння викликає систематично зростаюча відчуженість, тривожність, духовна спустошеність дітей, невпевненість у собі та у власних силах. Найбільш гостро ця проблема стосується дітей, тому що саме в цей період діти проходять великий шлях у своєму розвитку, а саме через внутрішні конфлікти із самим собою та оточуючими. Центр уваги зміщується з навчальної діяльності на спілкування, яке стає для дітей одним з провідних видів діяльності.

Результати теоретичного аналізу соціально-психологічної адаптації та особливостей соціальної роботи з дітьми молодшого шкільного віку під час воєнного стану, визначити необхідність емпіричного дослідження стану соціально-психологічної

адаптації та особистісних особливостей такої категорії дітей.

Дане завдання вирішувалося під час констатуючого експерименту. З цією метою було проведено діагностика дітей молодшого шкільного віку. Вибірка досліджуваних складалася з 32 осіб. Усі респонденти – діти молодшого шкільного віку, які проживали чи проживають на території України с початку повномасштабної війни. Вік досліджуваних – від 6 до 9 років. Дітей було розподілено на дві групи – контрольну групу (КГ) та експериментальну групу (ЕГ) по 16 дітей в кожній групі.

Метою констатувального етапу емпіричного дослідження стало визначення особливостей соціально-психологічної адаптації та особистісних особливостей молодших школярів під час воєнного стану.

Отримані результати показали, що основними проблемами дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану є низький рівень соціально-психологічної адаптації, низький емоційний фон, надлишкова тривожність, схильність до занепокоєння. Крім того, посилюються дезадаптивні стани дітей, які посилюються такими симптомами, як емоційна напруженість, підвищений рівень дратівливості, неконтрольовані напади тривоги чи безпричинні спалахи гніву. Можна спостерігати відстороненість, відчуження, почуття провини, нічні

кошмари, нав'язливі спогади про психотравмуючі події.

Виходячи з цього було організовано кваліфіковану роботу щодо покращення соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану та розроблено соціально-педагогічну програму.

Мета такої програми – отримати позитивні зміни в поведінці дітей молодшого шкільного віку за допомогою розвитку навичок саморегуляції психоемоційних станів, керування агресією та гнівом, розширення інструментів ефективної взаємодії, формування готовності дотримуватися прийнятих норм в соціумі та ненасильницьких моделей поведінки.

Програма складається з 10 занять. Розраховано, що тривалість одного заняття становить 45–60 хвилин. Заняття проводяться з періодичністю 2 рази на тиждень. Після проведеної роботи соціального педагога з дітьми молодшого шкільного віку було проведено повторну діагностику для того, щоб перевірити ефективність проведеної програми.

Основна форма проведення занять – тренінг розвитку навичок, який може реалізовуватися як в індивідуальному, так і в груповому плані. Групова форма роботи є більш ефективною, так як дозволяє працювати в групі.

Таблиця 1

Тематичний план соціально-педагогічної програми для дітей молодшого шкільного віку

Номер заняття	Короткий зміст заняття
Заняття 1 Знайомство. Причини та наслідки вчинків	Знайомство з учасниками, встановлення правил роботи в групі, встановлення позитивної атмосфери та взаємної підтримки.
Заняття 2 Знайомство з емоціями	Ознайомити з базовими емоціями людини. Розгляд того, як емоції проявляються та як функціонують. Продовжувати створювати позитивну атмосферу в групі.
Заняття 3 Особиста мета під час керування емоцій	Визначення головної мети участі дітей в програмі, розвиток навичок досягнення цілей адекватним, соціальним шляхом.
Заняття 4 Зародження та поява емоції гніву	Ознайомити дітей з емоцією гніву, розглянути фактори, які спричиняють її виникнення та як це проявляється в поведінці. Напрацювати пускові механізми появи роздратування та особливостей появи агресії.
Заняття 5 Керування гнівом у тілі	Практично напрацювати навички контролю над фізичним збудженням під час активних ситуацій агресії та гніву.
Заняття 6 Розвиток навичок самоспостереження	З'ясувати головні шляхи думок та їх інтерпретацій, які підсилюють появу емоцій агресії та гніву. Відпрацювати навички самоспостереження за власними думками, які спричиняють негативні емоції.
Заняття 7 Способи вираження гніву та які це спричиняє наслідки	Розглянути варіанти прояву емоційних дій під час конфліктних та під час провокуючих ситуацій; з'ясування їх недоліків та переваг.
Заняття 8 Способи попередження конфлікту	Формувати навички контролю своїх емоцій. Напрацювати стратегій попередження конфліктних ситуацій та вияву агресії.
Заняття 9 Конструктивне вираження емоцій	Формувати навички адекватної поведінки під час спілкування та взаємодії з іншими під час конфліктних ситуацій.
Заняття 10 Навички спілкування	Формувати навички ефективної комунікації, уміння слухати та поважати поведінку і потреби інших людей.

Рекомендована кількість учасників групи – від 10 до 16 дітей.

Висновки. Таким чином, проведена робота продемонструвала, що більшість дітей молодшого шкільного віку з експериментальної групи значно покращили свої результати. Їх рівень соціально-педагогічної адаптації значно підвищився. Діти перестали виражати свої негативні почуття через грубість, вони стали частіше спілкуватися з іншими людьми та дітьми, приймати участь в спільних іграх та заняттях. В контрольній групі таких змін не відбулося. Тож організована та проведена робота соціального педагога сприяла формуванню адекватної соціально-психологічної адаптації

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зимівець Н. В. Соціальна дезадаптація дітей та молоді. Соціальна педагогіка. Київ : Академвидав, 2013. С. 55–66.
2. Леонова В.І. Соціальне виховання дітей засобами культурно-дозвілєвої діяльності в умовах

воєнного стану. *Матеріали за XVII міжнародна научна практична конференція, Найновите постиження на європейската наука – 2022, 17–25 юни, 2022 Педагогически науки. : София.«Бял ГРАД-БГ» – 96 с. С-89-94.*

3. Леонова В.І. Організація культурно-дозвілєвої діяльності в умовах воєнного стану. *Materiły xvii międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji wschodnie partnerstwo – 2022 07 – 15 września, 2022 roku, Volume 3, Przemyśl, Poland, Nauka i studia – 52 s. S-39-43.*

4. Леонова В.І, Радчук М. Основні напрями роботи соціального педагога з дітьми в умовах воєнного стану. *Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кривий Ріг, 21 квітня 2023. С. 86–89.*

5. Леонова В.І., Віцукаєва К.М. Експериментально-дослідна програма подолання тривожності молодших школярів за допомогою ігротерапії. *Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 55. Том 1. С. 124–128.*

ОСВІТНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ МІНЛИВОСТІ

EDUCATIONAL FACTORS OF INFLUENCE ON THE PROFESSIONAL SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF SOCIAL CHANGE

У статті проаналізовано чинники впливу на професійну соціалізацію особистості в умовах соціальної мінливості та обґрунтовано напрями діяльності закладу вищої освіти при переході до нової моделі освіти. З'ясовано сутність феномену мінливості, який розкривається через такі поняття, як зміна, динаміка, розвиток, адаптація та їх похідні. Визначено, що процес соціалізації особистості, її формування, розвитку, становлення відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке впливає на цей процес за допомогою різних соціальних факторів. Якщо розглядати процес адаптації особистості до умов професійної діяльності та особливості професійного становлення, то можна говорити про її професійну соціалізацію. Визначено фактори, які впливають на необхідність переходу до нової моделі освіти, адекватної тим кардинальним змінам, які відбуваються в суспільстві, заклади вищої освіти мають готувати майбутнього фахівця до життя у надзвичайно динамічному, суперечливому соціальному середовищі; трансформуються і видозмінюються не лише знання та вміння, а й особисті ідеали молодого покоління, означені і запрограмовані знання, ідеали і норми життєдіяльності особистості уже не можуть бути провідною метою навчання; зростає значення творчого компоненту у навчанні. Визначено, що метою вищої освіти як соціального середовища є підготовка творчого спеціаліста, здатного репродукувати уже здобуті знання, ідеали, норми поведінки. Доведено, що в умовах соціальної мінливості важливим є перехід до нової моделі освіти, основними напрямами якої є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація. Модель підготовки спеціаліста з вищою освітою в умовах соціальної мінливості повинна базуватися на інтеграції. Визначено, що важливим напрямом діяльності закладу вищої освіти повинен стати перехід від мети навчання у вигляді системи знань, умінь і навичок у їх класичному розумінні до особистісних характеристик майбутнього фахівця, які все більше виступають у ролі безпосередніх показників рівня його професійної соціалізації. Успіх процесу професійної соціалізації залежить від низки як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин.

Ключові слова: соціальна мінливість, соціалізація, професійна соціалізація, вищі заклади освіти, модель освіти, майбутні фахівці, інтегративний підхід.

The article analyzes the factors influencing the professional socialization of the individual in the conditions of social variability and substantiates the directions of the higher education institution during the transition to a new model of education. The essence of the phenomenon of variability, which is revealed through such concepts as change, dynamics, development, adaptation and their derivatives, is clarified. It was determined that the process of socialization of an individual, its formation, development, formation takes place in interaction with the environment, which affects this process with the help of various social factors. If we consider the process of personal adaptation to the conditions of professional activity and the peculiarities of professional development, then we can talk about its professional socialization. The factors that affect the need to transition to a new model of education and upbringing, adequate to the radical changes that are taking place in society, are determined, there are institutions of higher education that must prepare the future specialist for life in an extremely dynamic, contradictory social environment; not only knowledge and skills, but also the personal ideals of the young generation are transformed and changed, then defined and programmed knowledge, ideals and norms of personal life can no longer be the leading goal of student education and upbringing; the importance of the creative component in education is increasing. It was determined that the purpose of higher education as a social environment is to train a creative specialist capable of reproducing already acquired knowledge, ideals, and norms of behavior. It has been proven that in the conditions of social change it is important to transition to a new model of education, the main directions of which are humanization, humanitarianization, and informatization. The model of training and education of a specialist with a higher education in conditions of social change should be based on integration. It was determined that the transition from the goal of education in the form of a system of knowledge, abilities and skills in their classical sense to the personal characteristics of the future specialist, which increasingly act as direct indicators of the level of his professional socialization, should become an important direction of the higher education institution. The success of the process of professional socialization depends on a number of both objective and subjective circumstances.

Key words: social variability, socialization, professional socialization, higher education institutions, model of education, future specialists, integrative approach.

УДК 37.018.1(073)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.40>

Цюприк А.Я.,

докт. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи,
управління та суспільних наук
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Гаврилюк М.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська
політехніка»

Якимович О.Н.,

канд. пед. наук,
провідний фахівець кафедри штучного
інтелекту
Національного університету «Львівська
політехніка»

Постановка проблеми. Мінливість – найвищезначніша характеристика соціуму, яка сприймається людиною. Вища школа знаходиться в стадії фундаментальних змін, основу яких становить принципово нове мислення, орієнтоване на якісно нові умови життєдіяльності молоді людини. Проблеми сьогодення в системі української вищої

освіти обумовлені як світовими процесами, так і змінами, пов'язаними з радикальними перетвореннями суспільного життя України. Війна піддала глибинній переоцінці духовні основи суспільства, його ідеали. Невдовзі чекають зміни пов'язані з післявоєнною відбудовою. А в нестабільних умовах незбалансованості соціального середовища

для успішної життєдіяльності вирішальне значення має рівень сформованості духовного світу особистості. Функція ж його формування в основному відводиться системі освіти.

Аналіз досліджень. У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється проблемам взаємозв'язку освіти та соціалізації особистості. Проаналізовано глибинні, сутнісні соціальні зміни, що відбиваються на системі вищої освіти як компоненті соціального макросередовища, яке є динамічним та зазнає постійних змін [1]. Визначено, що вся система соціального виховання у вищій школі покликана формувати нову свідомість і нове мислення майбутніх фахівців. Саме у цьому контексті розглядається інтегративний підхід до навчального процесу [5]. Педагогічні дослідження показали, що технологічні можливості освіти, які відбуваються в умовах євроінтеграції, повинні супроводжуватись посиленням ролі моральної основи соціальних перетворень, етичної обумовленості людської діяльності [2]. Обґрунтовано, що саме в процесі соціалізації особистості система освіти і виховання має зіграти істотну роль [6]. Встановлено, що система соціального виховання в структурі вищої освіти має бути «керованою випереджаючою системою, яка б передбачала і задовольняла потреби нинішніх і майбутніх поколінь, що відповідає духу нової цивілізованої моделі розвитку – моделі стійкого розвитку особистості» [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми На підставі висловленого можна зробити такий висновок: сьогодні майбутній розвиток соціуму все частіше проектується через інститут освіти і виховання, який має орієнтуватись, перш за все, не на поточні, а на перспективні цінності суспільства, які обумовлюють як образ майбутнього природного і соціального середовища, так і відповідного йому інтелектуального, морального і діяльнісного образу особистості. Проте недостатньо дослідженою залишається проблема професійної соціалізації майбутніх фахівців в умовах соціальної мінливості.

Мета статті полягає в аналізі чинників впливу на професійну соціалізацію особистості в умовах соціальної мінливості та обґрунтування напрямів діяльності закладу вищої освіти при переході до нової моделі освіти.

Виклад основного матеріалу. У різних галузях знань сутність феномену «мінливості» розкривається через такі поняття, як зміна, динаміка, розвиток, адаптація та їх похідні. Кожен із цих термінів спрямований на пояснення окремих сторін мінливості: зміна є результатом, продуктом мінливості, динаміка вказує на траєкторію, повторюваність (циклічність) і перманентність змін, поняття розвиток позначає якісне зростання, еволюційність, закономірність перетворень, і, нарешті, адаптація пояснює мінливість як зворотній зв'язок,

як реакцію, спрямовану на зняття протиріччя між зовнішніми змінами і внутрішнім станом. Для пояснення соціальної дійсності, і в її категоріальному апараті виник термін «соціальна мінливість». Винятковість терміну «соціальна мінливість» у порівнянні з такими як «соціальна зміна» та «суспільний розвиток» не передбачає однозначної зумовленості переходу від етапу до етапу, чіткої спрямованості розвитку, вивчає усе розмаїття можливих станів суспільства. Залежно від розмірів, масштабів їх виявлення у суспільстві. Таким чином, в різних галузях знань сутність феномену «мінливості» розкривається через такі поняття, як зміна, динаміка, розвиток, адаптація та їх похідні. Кожен із цих термінів спрямований на пояснення окремих сторін мінливості: зміна є результатом, продуктом мінливості, динаміка вказує на траєкторію, повторюваність (циклічність) і перманентність змін, поняття розвиток позначає якісне зростання, еволюційність, закономірність перетворень, і, нарешті, адаптація пояснює мінливість як зворотній зв'язок, як реакцію, спрямовану на зняття протиріччя між зовнішніми змінами і внутрішнім станом [1, с. 30].

Вища освіта є багатограним компонентом макросередовища. У ході дослідження її впливу на становлення особистості можна вичленити дві групи актуальних проблем. Перша група стосується проблематики функціонування вищої освіти як досить важливого інституту відтворення і розвитку культури суспільства. Виходячи з даної проблеми, ми вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу на дослідженні змін у функціонуванні і розвитку соціуму, зокрема, тих елементів, які відіграють важливу роль у життєдіяльності студента і які повинні змістовно забезпечуватись системою вищої освіти. Друга група актуальних проблем стосується вивчення проблем, пов'язаних з пошуком перспективних моделей освіти, необхідних для формування більш сучасних та динамічних якостей особистості, які досить значущі як для індивідуального розвитку студента, так і для майбутнього розвитку суспільства.

Фактом є те, що вищу освіту як елемент духовної сфери включено у широкий соціокультурний контекст, її стан і перспективи розвитку багато в чому визначаються системою наявних у соціумі зв'язків і відносин. У соціальному плані вища освіта – важливий механізм, який підтримує як відтворення соціальної структури, так і соціальну мобільність. Накопичений в межах закладу освіти потенціал знань і особистісних орієнтацій є тією умовою, що дозволяє активній частині населення переходити у більш престижний соціальний стан.

Соціокультурне середовище як на макро-, так і на мікрорівні також впливає на систему вищої освіти. Маються на увазі, перш за все, певні моральні цінності суспільства, існуючі традиції,

вплив соціальної структури. У свою чергу, вища освіта – це один із найбільш важливих способів трансляції молодим поколінням накопичених людством знань і соціального досвіду і є одним із провідних інститутів професійної соціалізації майбутніх фахівців.

На рівні суб'єкта мінливість проявляє себе як складний механізм соціалізації, результатом якого є перетворення структур свідомості. Цей механізм діє на поверховому рівні (смыслеутворення, смыслоусвідомлення) як приєднання нових та переосмислення наявних мислинневих структур; і на глибинному рівні (смысловудова) – як створення нової системи цінностей. Рушієм мінливості, як ми можемо відмітити з вищезрозглянутого, виступає протиріччя. Протиріччя між реальним та внутрішнім світом особистості, або протиріччя між внутрішнім світом однієї та іншої особистості. Знімається цей конфлікт незворотнім перетворенням структур свідомості суб'єкта [1, с. 32].

У сучасному суспільстві молода людина зазнає (сильного чи слабшого) впливу в результаті дії багатьох соціальних інституцій, серед яких система освіти у цьому процесі посідає не останнє місце. Якщо наочно відтворити цей вплив на особистість різних компонентів мікро- і макросередовищ, то можна вичленити компоненти, які різними шляхами, за допомогою різних механізмів і за різних умов можуть впливати на особистість. Серед них три компоненти мікросередовища: сім'я, неформальні групи, первинні колективи, в яких відбувається міжособистісне спілкування. Інші компоненти представляють духовну сферу: система освіти, засоби масової інформації (телебачення, радіо, газети, журнали тощо), установи комунікації (бібліотеки, музеї, театри тощо), ідеологія, наука, мистецтво, кожний із яких по-своєму впливає на становлення і зміни особистості.

Таким чином, можна говорити про соціалізацію, як безперервний і багатограний процес, який триває протягом усього життя людини. Однак найбільш інтенсивно він протікає в дитинстві і юності, коли закладаються всі базові ціннісні орієнтації засвоюються основні соціальні норми і відносини, формується мотивація соціальної поведінки. Процес соціалізації" особистості, її формування, розвитку, становлення відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке впливає за допомогою різних соціальних факторів [6, с. 19].

Розрізняють макро-, мезо- та мікрофактори соціалізації особистості. На соціалізацію людини впливають світові процеси – екологічні, демографічні, економічні, соціально-політичні, а також країна, суспільство, держава в цілому, які розглядаються як макрофактори соціалізації. До мезофакторів належать формування етнічних установок; вплив регіональних умов, в яких живе і розвивається дитина, тип поселення, засоби масової комунікації

та ін. До мікрофакторів відносять сім'ю, освітні установи, групи однолітків, що становить найближчий простір і соціальне оточення, в якому перебуває дитина і в безпосередній контакт з яким вона вступає. Це найближче середовище, в якому відбувається розвиток дитини, називають соціумом, або мікросоціумом [6; с. 21].

Загалом суть розуміння впливу освіти відображається в трьох основних аспектах. Перший аспект: освіта формує не особистість взагалі, а особистість у конкретному суспільстві і для нього. Другий аспект: оптимальною одиницею для освітнього процесу є не індивід, а група. Групи розрізняються за кількістю її членів, цілями і функціями. У ході соціалізуючого процесу виробляються різні моделі поведінки, яким підпорядковуються індивіди в групах. Третій аспект: цілі освіти у суспільстві не можуть бути адекватно зрозумілими, доки вони відокремлені від конкретних ситуацій, в які попадає кожна група, і від соціального устрою, в якому вона формується. Якщо розглядати процес адаптації особистості до умов професійної діяльності та особливості професійного становлення, то можна говорити про її професійну соціалізацію.

Фактори, які впливають на необхідність переходу до нової моделі освіти і виховання, адекватної тим кардинальним змінам, які відбуваються в суспільстві: заклади вищої освіти мають готувати майбутнього фахівця до життя у надзвичайно динамічному, суперечливому соціальному середовищі; трансформуються і видозмінюються не лише знання та вміння, а й особисті ідеали молодого покоління, то означені і запрограмовані знання, ідеали і норми життєдіяльності особистості уже не можуть бути провідною метою навчання і виховання студента; зростає значення творчого компонента у навчанні.

Метою вищої освіти як соціального середовища була не стільки підготовка творчого спеціаліста, скільки працівників, здатних репродукувати уже здобуті знання, ідеали, норми поведінки. В сучасних умовах володіння інформацією, комп'ютерною технікою значною мірою перебирають на себе означені функції, що дозволяє спеціалістові посилювати свій творчий потенціал. А звідси постає завдання готувати спеціаліста, здатного до творчої діяльності, нестандартного мислення, гуманістичної поведінки. Зростає роль гуманістично-етичної концепції, яка лежить в основі життєдіяльності суспільства і визначає допустимі варіанти його розвитку, а в ньому кожного індивіда.

Як наголошує Н. Лавриченко у своєму дослідженні [4], «освіта як особлива соціальна інституція залежна у своїй організації від особливостей структури та функціонування інших суспільних підсистем – економічної, політичної, соціальної і, в свою чергу, справляє визначальні організаційні

та функціональні впливи на інші суспільні підсистеми. Саме це й зумовлює посилення наголосу на значенні проблем соціалізації як особливої форми і змісту взаємозв'язків системи освіти в сучасному суспільстві» [4, с. 83].

В останні роки зростає актуальність загальнокультурної та гуманітарної підготовки фахівців у сфері технічних та природничих наук. «З ускладненням інженерної діяльності різко розширилась сфера факторів, що визначають рівень професіоналізму. Наукова та технічна творчість, що характерна для інженерної діяльності, неможлива без високого рівня розвитку загального та професійного інтелекту, креативності особистості та розвинутої уяви. Вища школа повинна не лише давати вузькоспеціальну підготовку, але і формувати висококультурну, гуманну та моральну особистість, розвивати громадянські якості, вчити цивілізованим формам спілкування. У формуванні світоглядного, соціально-культурного аспекту професіоналізму у будь-якій сфері професійної діяльності значну роль відіграє соціально-гуманітарне знання» [5, с. 27].

На думку вчених, університети мають готувати не лише до спеціальних професійних знань, але й давати всебічний загальнолюдський, моральний і громадянський розвиток. Одним із недоліків вищої школи О. Киричук [3] вважав надмірну і ранню спеціалізацію, що призводило до звуження горизонту майбутнього спеціаліста і це орієнтувало його лише на інтереси професії. На його думку, знання гуманітарних наук у спеціалістів природничих і технічних наук розбуджують уяву, фантазію, інтуїцію; у свою чергу, знання основ точних наук гуманітаріями дисциплінує їхній розум.

Сьогодні можна з певністю сказати, що досконале знання рідної й іноземної мови об'єктивна є першочергова необхідність фахівця з вищою освітою. Дегуманізація суспільства призвела його до дегуманізації соціальних відносин, до зміни місця цілей і засобів. Усвідомленню цього негативного явища покликана слугувати гуманізована освіта, яка має сприяти багатогранному розвитку особистості, формуванню широкого духовного потенціалу. Процес гуманізації у вищій школі повинен бути спрямований, перш за все, на створення сприятливих умов для самовираження і розвитку особистості як студента, так і викладача, на формування повноцінного середовища інтелектуального, творчого спілкування, яке може сприяти реалізації пізнавальних запитів і духовних потреб особистості, її професійному зростанню.

Не можна обійти ще одного напрямку реформування вищої школи – інформатизації. Метою даного процесу є підготовка випускників університету до життя і праці у сучасному світовому співтоваристві, підвищення рівня їхнього професіоналізму. на основі широкого використання «сучасних

інформаційних технологій як основи компетентнісно-орієнтованого формування професіоналізму фахівців у процесі їхньої освітньої підготовки» [2, с. 17]. Отже, в умовах соціальної мінливості важливим є перехід до нової моделі освіти, основними напрямками якої є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація.

Модель підготовки спеціаліста з вищою освітою в умовах соціальної мінливості повинна базуватися на інтеграції наук про природу і наук про людину, соціально-гуманітарного і природничо-наукового знання. Це обумовлено творчим характером майбутньої професійної діяльності студентів університету. Диференціація та інтеграція знань, їх системний характер, міжгалузеві зв'язки повинні мати своє відображення як у змісті освіти, так і у змісті соціального виховання, забезпечуючи гнучкість, мобільність, динамізм соціально значущої діяльності студентів відповідно до вимог сучасного суспільства. Такими, на нашу думку, є основні ознаки, які визначають специфіку соціальної мінливості, і освіти майбутнього спеціаліста, зокрема. Вони відбиваються на системі вимог до підготовки і виховання спеціаліста як соціальної особистості і обумовлюють необхідність умов, які б сприяли професійній соціалізації індивіда.

У цьому плані визначаємо вимоги до сучасного фахівця.

Професійна компетентність. Вона передбачає поєднання теоретичних знань і практичних навичок у певній галузі професійної діяльності, уміння здійснювати аналіз і розрахунки, знання світових і національних досягнень у своїй галузі. Нині професійна компетентність багато в чому визначається готовністю використовувати інформаційні технології.

Наявність навичок творчості. Вона передбачає здатність випускника вищого навчального закладу здійснювати аналіз і дослідження при вирішенні професійних завдань, уміння орієнтуватись у нестандартних умовах і ситуаціях, прагнення до постійного особистісного професійного самовдосконалення.

Системність поглядів. Передбачає розуміння динамічних процесів у суспільстві, науці і техніці, уміння оцінювати взаємозв'язок явищ, виявляти причинні зв'язки. Вона реалізується умінням розробляти достовірні моделі, оптимізувати параметри рішень, які приймаються, шляхом знаходження розумного компромісу між різними суперечливими вимогами.

Комунікативність. Базується на володінні усним і писемним літературним мовленням; володіння хоча б однією іноземною мовою; уміння користуватися комп'ютерною технікою спілкування; знання психології і етики спілкування.

Усвідомлена відповідальність. Вона передбачає розуміння соціальної значущості рішень, що

приймаються, свої ролі у діяльності виробничої мікрогрупи, відповідальності перед нинішнім і майбутнім поколіннями.

Таким чином, важливим напрямом діяльності закладу вищої освіти повинен стати перехід від мети навчання у вигляді системи знань, умінь і навичок у їх класичному розумінні до особистісних характеристик майбутнього фахівця, які все більше виступають у ролі безпосередніх показників рівня його професійної соціалізації. Успіх процесу професійної соціалізації залежить від низки як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин. Останні характеризуються загальною спрямованістю особистості, її прагненням до самоствердження, самореалізації, специфічними інтересами й особливостями та індивідуальним досвідом. Дані особистісні показники обумовлені, з одного боку, індивідуальною потребою в освіті, реалізація якої – свобода діяльності особистості, яка базується на її активності та виборі; з другого – соціокультурною ситуацією в суспільстві, яка впливає на соціальну роль кожного із студентів, соціальний статус майбутнього фахівця, на його життєві пріоритети тощо.

Висновки. Таким чином, діяльність закладів вищої освіти спрямована на професійну соціалізацію майбутніх фахівців. Така діяльність здійснюється на основі інтегративного підходу. В умовах

соціальної мінливості важливим є перехід до нової моделі освіти, основними напрямками якої є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аверіна О. І. Соціальна мінливість: когнітивний аналіз : монографія / за ред. проф. В. П. Бега ; К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 202 с.
2. Гаврилук М. В., Якимович Т. Д. Теоретичні засади моделювання багатомірних технологій навчання в умовах євроінтеграції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць. Спецвипуск. Том 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 16–21.
3. Киричук О.В. Філософія освіти і проблеми виховання. *Філософія освіти в сучасній Україні*. К.: ІЗМН, 1997. С. 116–122.
4. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. К.: ВІРА ІН САЙТ, 2000. 444 с.
5. Пастирська І. Я., Якимович О. Н. Інтегративний підхід до навчального процесу в контексті соціалізації майбутніх фахівців технічного профілю. *Молодь і ринок*. 2018. № 4 (159). С. 26–30.
6. Цюприк А. Роль соціалізації в процесі розвитку особистості. *Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток*: матеріали III Всеукр. н-пр. конф. з міжнар. участю від 26–27 травня 2016 року. С. 19–23.

РОЗДІЛ 5. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

БЕЗПЕКА ДІТЕЙ РАНЬОГО І ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ФАКТИ І МОЖЛИВОСТІ

SAFETY OF CHILDREN OF EARLY AND PRESCHOOL AGE IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: FACTS AND OPPORTUNITIES

У статті висвітлено можливості, сприятливі для безпечного перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі, на основі фактів, якими наповнено період воєнного стану в Україні.

Зосереджено увагу на проблемі безпечного перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі в умовах воєнного стану в Україні.

Наголошено на потребі дітей та дорослих перебувати у цифровому середовищі, яку сформовано на сьогодні у тій мірі, що підкоряється втручанню за розумного використання цифрового контенту задля розвитку та виховання дітей.

Загострено увагу на питання використання можливостей, які надає дорослим цифрове середовище та якими вони можуть скористатися у важливий для нас час, коли безпека дитини знаходиться під загрозою.

Розглянуто процес перебування дитини у цифровому середовищі з огляду на причини, які зумовлюють таке перебування та передумови – можливості, які дорослі можуть використати для розвитку власної дитини. З огляду на вище зазначене, можливості розглянуто як передумови за існування яких безпека дітей у цифровому середовищі вбачається нами як наслідок, що має відображення в осмисленому виборі дитини між реальним та віртуальним світами за участі дорослих.

Установлено соціально-політичні та соціально-педагогічні умови в історичному часі 2022–2023 років, які впливають на безпеку дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі. До соціально-політичних умов відносимо загарбницький напад на територіальну цілісність України (24.02.2022 р.), прийняття політичних рішень, які знайшли відображення у законодавчих документах, забезпечення Збройними силами України безпечного місцеперебування дітей у містах, селищах. До соціально-педагогічних причин відносимо: дотримання, розробку і впровадження законодавчого забезпечення здійснення дошкільної освіти в Україні на державному рівні, розробку і впровадження в освітній процес науковцями та педагогічними колективами базових ЗДО заходів та способів у змісті яких розкрито особливості здійснення освітнього процесу в умовах ЗДО та цифрового середовища, завдання яких суголосні питанню створення безпечного цифрового освітнього середовища для дітей дошкільного віку.

Ключові слова: батьки, безпека, заклад дошкільної освіти, діти раннього і дошкільного віку, можливості, педагози, передумови, причини, фактори, цифрове середовище.

The article highlights opportunities favorable to the safe stay of children of early and preschool age in the digital environment, based on the facts that filled the period of martial law in Ukraine.

Attention is focused on the problem of safe stay of children of early and preschool age in the digital environment in the conditions of martial law in Ukraine.

The need of children and adults to be in the digital environment is emphasized, which is formed today to the extent that it obeys the intervention for the intelligent use of digital content for the development and upbringing of children.

The issue of using the opportunities that the digital environment provides to adults and which they can take advantage of at an important time for us, when the safety of a child is at risk, has been sharpened.

The process of a child's stay in the digital environment is considered, taking into account the reasons that lead to such a stay and prerequisites – opportunities that adults can use for the development of their own child. In view of the above, the possibilities are considered as prerequisites for the existence of which the safety of children in the digital environment is seen by us as a consequence, which is reflected in the child's meaningful choice between the real and virtual worlds with the participation of adults.

The socio-political and socio-pedagogical conditions in the historical time of 2022–2023, which affect the safety of children of early and preschool age in the digital environment, have been established. The socio-political conditions include the invasive attack on the territorial integrity of Ukraine (February 24, 2022), the adoption of political decisions that were reflected in legislative documents, the provision by the Armed Forces of Ukraine of a safe place for children in cities and towns. The socio-pedagogical reasons include: compliance, development and implementation of legislative support for the implementation of preschool education in Ukraine at the state level, development and implementation in the educational process by scientists and pedagogical teams of basic preschool education institutions of measures and methods, the content of which reveals the peculiarities of the implementation of the educational process in the conditions institutions of preschool education and the digital environment, the tasks of which are consistent with the issue of creating a safe digital educational environment for preschool children.

Key words: parents, safety, preschool education institution, children of early and preschool age, opportunities, teachers, prerequisites, reasons, factors, digital environment.

УДК 37.018.1–055.52–047.22:004.056–053.4]“2022/2023”

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.41>

Васильєва С.А.,

канд. пед. наук,
провідний науковий співробітник
лабораторії дошкільної освіти
і виховання

Центру раннього розвитку дитини
і дошкільної освіти Інституту проблем
виховання Національної академії
педагогічних наук України

Канішевська Л.В.,

докт. пед. наук, професор,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи

Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні безпека є чинником, що виступає у ролі причини і наслідку за дотримання причинно-наслідкових зв'язків у соціально-політичних та соціально-педагогічних умовах в яких нині перебуває Україна. В історичному часі, а саме періоді воєнного стану в Україні (2022–2023 рр.) безпека є фактом, затребуваним умовами співжиття та співіснування дітей та дорослих на територіях звільнених від окупантів та на територіях, які перебувають в окупації. Стан, коли дитині ніщо і нічого не загрожує перебуває під постійними впливами інформації, що надходить із цифрового середовища, спілкування дорослих [22].

Безпека є фактом, який сприймаємо як цінність й досяжність, що створюється людьми, як потреба і благо, прагнення до захищеності, стабільності, відсутності страху, тривоги, що є постійною потребою дітей і дорослих, необхідною умовою їх існування і розвитку [22; 23].

Безпека дітей у цифровому середовищі – сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію в якій дитина має осмислено здійснити вибір між реальним та віртуальним світами за участі дорослих / умови перебування дітей у цифровому середовищі.

Саме умови воєнного стану в Україні актуалізували потребу дітей та дорослих бути у безпеці, знайти безпечне середовище, що захистить від подій, фактів та наслідків історичного часу 2022–2023 рр.

Поряд із потребою дітей і дорослих у безпеці існує цифрове середовище, яке у період воєнного стану в Україні діє за значенням інформувати про події, заходи, розваги, комп'ютерні ігри, наповнювати змістом види діяльності дітей раннього та дошкільного віку, соціалізувати, розважати, вчити, виховувати і т.д. Ми розглядаємо цифрове середовище як віртуальний світ для дитини і дорослого. Цей світ наповнено цифровим освітнім контентом, електронними дидактичними матеріалами та іншими цифровими засобами розвитку, виховання, навчання дітей раннього і дошкільного віку. Цифрове освітнє середовище для вихователів, батьків дітей раннього та дошкільного віку – система, в якій задіяні на інформаційному рівні дорослий і дитина як учасники освітньої-виховної взаємодії з метою розвитку особистості за врахування її вікових та психофізіологічних особливостей. Цифровий освітній контент – зміст, наповнений дидактичним потенціалом, підпорядкований єдиній меті, структурований відповідно віку дітей, тематичного або середовищного спрямування, можливостей інформаційного ресурсу [3; 4].

Обраний у цифровому середовищі (ЦС) цифровий освітній контент (ЦОК) відкриває можливості, які за розумного використання дорослими,

забезпечать означені вище дії за значенням. І саме відповідальність за безпеку дитини у цифровому середовищі несуть дорослі – батьки дітей раннього та дошкільного віку, господарі гаджетів та комп'ютерів.

Потребу дітей та дорослих перебувати у цифровому середовищі сформовано у тій мірі, яка ще підкоряється втручанню за розумного використання цифрового контенту задля розвитку та виховання дітей. Залишається відкритим питання використання можливостей, які надає дорослим цифрове середовище, якими вони можуть скористатися у важливий для нас час, коли безпека дитини знаходиться під загрозою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У наукових розвідках (Андрющенко К., Волосюк А., Воропаєва А., Давидова А., Добрун Н., Донченко Л., Дудник Н., Климчук О., Коваленко Т., Колеснікова І., Лохвицька Л., Назаренко Г., Орлова О., Руденко Ю., Собко О., Суятинова К., Фамілярська Л., Чекан О.) надано уваги інформаційному освітньому середовищу в ЗДО, ІК технологіям та створенню простору в ЗДО в якому ІКТ існують для розвитку дітей дошкільного віку [1; 2; 6; 7; 8; 11; 12; 13; 17; 21; 25; 26; 29; 30]. Поряд із цим Баранова В., Лазаренко А., Мардарова І., Тимофєєва І., Чекан О. дослідили проблему формування цифрової компетентності у майбутніх педагогів ЗДО [18; 16; 24; 29]. Ходонова М., Чекан О., розкрили аспекти інтелектуального психічного розвитку у дошкільників в інформаційному середовищі [28; 30]. Проблеми інформатизації дошкільної освіти, онлайн-безпеки учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання вивчили Доценко С., Ворожбіт-Горбатюк В., Собченко Т. [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, питання визначення передумов та фактів, які супроводжують процес безпечного перебування дітей у цифровому середовищі, звернення до можливостей, сприятливих для безпечного перебування дітей у цифровому середовищі, що відкриті для батьків, педагогів з метою розвитку дітей раннього та дошкільного віку, не були предметом досліджень, що в свою чергу зумовлює до їх вивчення в умовах воєнного стану в нашій країні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розкрити можливості, сприятливі для безпечного перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі на основі фактів, якими наповнено період воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Перебування дитини у цифровому середовищі зумовлено історичним часом, який наповнено віртуальними і реальними світами і діти

вимушені перебувати в них, бо військовий стан в Україні – то є реальний стан їхнього життя, частина дитинства – періоду, в якому діти мають отримати розвиток і виховання. Діти у даному періоді набули категорії здобувачів освіти, тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях, тих, хто перебуває на де окупованих територіях, тих, хто перебуває на контрольованій Україною території, поблизу зон активних бойових дій, у відносно віддалених від активних бойових дій регіонах, тих, хто перебуває за кордоном і здобуває дошкільну освіту у двох закладах, та які змушені отримувати освіту дистанційно [19].

Бути у цифровому освітньому середовищі (ЦОС) на сьогодні для дитини є потребою, яку формують не тільки цифрові контенти, таку потребу формує війна, інформаційні повідомлення гаджетів про тривоги та їхні відбої, про отримання відомостей від рідних, близьких дітям людей. Ця причина (обставина), яку ми відносимо до соціально-політичних умов періоду з 24 лютого 2022 року і до тепер, спонукає дорослих використовувати цифрове середовище, бо їх свідомий вибір на користь розвитку та виховання дитини уможливорює використання цифрових контентів, їх змістового, звукового, художньо-естетичного та іншого наповнення.

Дорослі, маючи потребу у забезпеченні змістом всіх видів дитячої діяльності, у спілкуванні з дитиною, використовують наповнення цифрового середовища. Опитування батьків дітей раннього та дошкільного віку дозволяє вести мову про:

– існування інтегрованого уявлення батьків про цифрове освітнє середовище в якому важливість цифрового освітнього контенту – змісту, що існує в іграх, казках, завданнях, мультфільмах, визначається саме собою, без загострення уваги на цифровому освітньому контенті, що засвідчило ставлення батьків до суті гри, казки, їхнього пізнавального, художньо-естетичного наповнення, яке сприятиме розвитку дитини у хвилини, коли батьки і дитина спів діють у цифровому середовищі. Обізнаність батьків про можливості цифрового освітнього контенту, які існують у реальному цифровому середовищі, залишається на початковому рівні, з огляду на використання потенціалу цифрового освітнього контенту, цифрового освітнього середовища та свідоме ставлення до перебування власної дитини у цифровому полі;

– існування потреб у батьків, які не задоволені, бо здійснений нами аналіз цифрового освітнього середовища, цифрових освітніх контентів, які присутні у цифровому полі, за дотримання межі віку дітей та методичного супроводу, потребує наголосу на різних проявах відповідальності перед дітьми за дозвіл перебувати у ЦОС, використовувати ЦОК без попереднього їх перегляду та при-

йняття рішення про використання дитиною або разом із дитиною навіть з огляду на позитивну налаштованість дітей до зустрічі із вибраним батьками цифровим освітнім контентом та існуючим контролем входження дитини у цифровий простір;

– існування активного використання батьками ЦОС та сприймання ЦОК як факту, що вже існує, за відсутності бажання, потреби, інтересу його змінити, обрати під потребу дитини, її психофізичні особливості поряд із затребуваністю у забезпеченні ЦОС в якому ЦОК буде сприяти розвитку дитини; також можемо вести мову про загальну потребу батьків у науково-методичному супроводі процесу використання ЦОС, у якому присутні дидактичні матеріали, що сприяють пізнавальному, художньо-естетичному розвитку дітей раннього та дошкільного віку [4].

Потреба дитини у цифровому середовищі, в такому перебуванні, є важливим, але неосмисленим, небезпечним кроком. Дії з гаджетами захоплюють динамікою рухів, візуальними ефектами, нереальними героями, тоді як уявлення дитини про реальний світ, який навколо неї, в якому вона живе, грає, спілкується, проходить соціалізацію, ще не чітко сформовані і відрізнити реальний та віртуальний світи дитині важко, а іноді неможливо в міру власних вікових можливостей. Психічні процеси, які передбачають формування уявлень про предметне середовище, сенсорні уявлення; процеси, які формують у дитини ставлення, базові якості особистості, морально-етичні орієнтири у дітей у реальному світі не мають відображення у віртуальному у тій мірі, яка б дозволила дитині порівняти ці два світи осмислено, самостійно обрати час для гри за гаджетом та час спілкування з однолітком, родиною.

Дорослі встановлюють правила перебування дитини у цифровому середовищі, про які діти знають і користуються ними, вибирають місце і час, зважаючи на вірність власного вибору з одного боку, з іншого – свідомо забезпечують перебування дитини у цифровому середовищі, не занурюючись у зміст ігор, мультфільмів, казок, дії та вчинки героїв віртуального світу, який для дитини стає джерелом прояву ставлень, здійснення вчинків, вибору ролей, які можна програвати у родині, закладі дошкільної освіти, зі знайомими людьми. Батьки «убезпечують» себе від спілкування з дітьми, тоді як небезпека перебування дітей у цифровому середовищі залишається з огляду на ставлення батьків до власного вибору цифрового освітнього середовища та цифрового освітнього контенту до яких вони залучають дітей.

Поряд із цим у даному періоді існують факти: дотримання, розробка і упровадження законодавчого забезпечення на державному рівні, зокрема Концепції виховання дітей та молоді в цифровому середовищі (2021) [14]. Існування цифрового

освітнього середовища в ЗДО підтримано на державному рівні, про що зазначено у Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект), що створює наукову ґрунтовну підтримку для врахування об'єктивних і реальних чинників, в тому числі, пов'язаних із ризиками раннього занурення дітей у цифрове освітнє середовище, зі збереженням їхнього здоров'я [15].

Процес упровадження у практику ЗДО цифрового освітнього середовища, доступного і сучасного, для забезпечення здобуття дітьми дошкільної освіти, визначив одним із головних чинників відбору змістового наповнення цифрових освітніх контентів задля розгортання освітнього процесу в ЗДО, активної взаємодії, спілкування батьків із дитиною в умовах поза ЗДО – чинник збереження здоров'я дітей раннього і дошкільного віку. Збереження здоров'я дітей раннього і дошкільного віку пов'язано із такими проявами, як от: мозаїчність, кліповість мислення дітей, розсіяність уваги, встановлення і підтримки різниці між реальним та віртуальним світом («плаваюча картинка світу»), зниження сенсорного розвитку, творчої уяви, зосередження уваги, культивування терпіння, власної дії, існування і потреби у комунікації; проявами емпатії, рольових моделей соціальної поведінки, рефлексії, що є результатом неконтрольованого використання дітьми та батьками комп'ютерів, гаджетів, змістового наповнення цифрових освітніх контентів, які часто-густо не відповідають потребам та віку дітей [3]. Поряд із цим у Санітарному регламенті для дошкільних навчальних закладів (2016) визначено вимоги до розпорядку дня і навчання, організації життєдіяльності, активностей дітей раннього та дошкільного віку у яких чітко зазначено про організацію занять із використанням комп'ютерів у закладах дошкільної освіти для дітей старшого дошкільного віку [20].

Беручи до уваги характеристику категорій діалектики «причина», «наслідок», «умова», за Г. Заїченко та В. Касьяном, розглядаємо процес перебування дитини у цифровому середовищі з огляду на причини, які зумовлюють таке перебування та передумови – можливості, які дорослі можуть використати для розвитку власної дитини; наслідки розуміємо як результат дії причин і передумов, що впливають на безпеку перебування дитини у цифровому середовищі [5; 10, с. 159–161; 27]. Передумови, розглядаємо як попередні умови – обставини, що зумовлюють, сприяють, впливають на наслідки. Враховуючи, що причина і наслідок взаємно зумовлюють одне одного: вони пов'язані генетично, асинхронні в часі (спершу причина, потім наслідок), виникнення наслідку впливає на причину, зумовлюючи її зміни, зокрема шляхом опосередкованих взаємозв'язків, які і є причиною, – визначаємо передумови перебування дитини у цифровому середовищі як можливості,

які безпосередньо та опосередковано впливають на отримані дорослими наслідки [10 с. 159]. Також розглядаємо факти, що зумовлюють, сприяють, впливають на означений процес перебування з одного боку та виокремлюємо безпеку як факт, що присутній у соціально-політичних, соціально-педагогічних умовах в яких нині перебуває Україна у період воєнного стану. Під фактами розуміємо дійсні події та явища (вияв змін, перетворень), що відбулися насправді та об'єктивно існували та існують в історичному часі 2022–2023 рр. [5]. До того ж досліджуємо історичний час як час, наповнений змістом, подіями, характеристиками цих подій. Визнаємо змістову наповненість історичного часу, бо вона має важливе значення для виокремлення можливостей перебування дітей у цифровому середовищі. З огляду на вище зазначене можливості розглядаємо як передумови за існування яких безпека дітей у цифровому середовищі вбачається нами як наслідок, що має відображення в осмисленому виборі дитини між реальним та віртуальним світами за участі дорослих. До причин та передумов відносимо:

- забезпечення Збройними силами України безпечною місцеперебування дітей у містах, селищах, що створює можливості налагоджувати відносно мирне життя в якому діти і дорослі мають змогу спілкуватись, грати разом, перебуваючи в реальному та віртуальному світах;

- вибір дорослих і дітей локацій як от: заклад дошкільної освіти, поза межами закладу дошкільної освіти (ЗДО), які насичені предметами, ігровим обладнанням (ігрові майданчики, спортивні майданчики, гуртки), що сприяє пізнавальній, художньо-естетичній та інших активностей у дітей за безпосередньої взаємодії з дорослими та оточуючим середовищем до яких входять гаджети, комп'ютери;

- присутність, доступність гаджетів і комп'ютерів у житті дорослих та дітей створює можливості їх перебування у реальному та віртуальному світах разом, окремо один від одного, на відстані, у часі;

- бажання дітей раннього і дошкільного віку бути у цифровому середовищі уможливорює звернення дорослих до цифрового середовища в якому цифровий освітній контент забезпечить потребу дитини у пізнанні навколишнього світу, сприятиме її розвитку;

- осмислене сприймання батьками потреби та бажання дітей перебувати у цифровому середовищі відкриває можливості для розвитку дітей в якому батьки приймають активну участь, самостійно здійснюючи вибір цифрового освітнього контенту;

- раціональне використання гаджетів, комп'ютерів батьками та дітьми створює можливості, які призводять до безпечною перебування

дітей у цифровому середовищі, що відображається на розвитку психічних процесів у дітей, їх руховому, мовленнєвому розвитку;

– осмислений вибір дитини між реальним та віртуальним світами, за участі дорослих, передбачає сформовані у неї уявлення про реальний та віртуальний світи, розуміння дитиною різниці між ними, яку вона може продемонструвати на прикладі використання комп'ютера у закладі дошкільної освіти чи гаджета в домашніх умовах за супроводу педагогів чи батьків (осіб, які їх замінюють). Такий вибір створить можливість для безпечного перебування дитини у цифровому середовищі;

– організація безпечного перебування дитини у цифровому середовищі – відповідальність дорослих і це можливо за врахування чинників: існування у батьків та педагогів тематичних кейсів, які уможливають звернення до цифрового освітнього контенту, дидактичні можливості якого спрямовано на розвиток дітей; упровадження в умовах ЗДО та для батьківської громади технології методичного супроводу педагогів та батьків дітей раннього та дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі, як системи способів і прийомів, що забезпечують систематичну і послідовну співдію педагогів та батьків, спрямовану на використання дидактичних можливостей цифрового освітнього середовища для розвитку дітей раннього і дошкільного віку; визначення шляхів реалізації партнерської взаємодії батьків і педагогів у єдиному цифровому середовищі задля розвитку дітей та підтримки безпечного перебування їх в цифровому середовищі;

– вибір дорослими цифрового освітнього контенту самостійно або із тематичних кейсів. Для самостійного вибору єдиним вірним рішенням є усвідомлення процесу вибору (дорослий вибирає, а не цифрове середовище надає цифровий освітній контент). Різниця у можливостях, які пропонує цифрове середовище, бо осмислений вибір дорослими цифрового освітнього контенту задля розвитку власної дитини має переважати запропоновані цифровим середовищем сумнівні контенту (мультфільми, комп'ютерні ігри і т.д.);

– відсутність доцільного цифрового освітнього контенту відкриває можливість створення і апробації потрібних контентів, що забезпечать освітній процес дітей в домашніх умовах або в умовах ЗДО. Приклади використання таких можливостей існують у базових ЗДО (м. Київ, м. Житомир, м. Ірпінь);

– перебування дітей на де окупованих територіях та тих, хто перебуває на контрольованій Україною території, поблизу зон активних бойових дій (Харківщина, Сумщина), у відносно віддалених від активних бойових дій регіонах, за варіативного режиму функціонування закладів дошкільної освіти – у родині, у ЗДО існує можливість долу-

читися до освітнього процесу через проведення із дітьми у форматі онлайн ігор, бесід, різних видів та типів занять до структури яких привнесено педагогами цифровий освітній контент, для батьків – встановлено можливість переглянути заняття, ігри та відтворити в домашніх умовах дії дитини, зокрема прийняти участь у спільних майстер-класах, квестах, які упроваджують базові ЗДО, що приймають участь у проведенні наукового дослідження «Цифрове середовище для забезпечення батьків дітей раннього та дошкільного віку дидактичними матеріалами» (2022–2024) та інших заходах із використанням цифрового освітнього контенту, долучитися до онлайн міні-вебінарів для батьків «Цифрове середовище для моєї родини»;

– перебування дітей із батьками за кордоном та здобуття дошкільної освіти у двох закладах або дистанційно, визначає унікальну можливість ознайомлення із специфікою функціонування закладів для дітей дошкільного віку за кордоном, виявлення особливостей організації освітнього процесу, організації контингенту груп у закладах на основі вікового та здоров'язбережувального критеріїв, розширення дитячого досвіду перебування у безпечному цифровому освітньому середовищі, яке створено у закладах;

– взаємоузгоджені та взаємовідповідальні дії, діалог, добровільність, взаємна зацікавленість батьків та педагогів ЗДО відкривають можливість для батьків прийняти активну участь у створенні безпечного цифрового середовища закладу дошкільної освіти [14].

Таким чином, урахуовуючи причини, можливості, які визначають перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі, можемо установити соціально-політичні та соціально-педагогічні умови в історичному часі 2022-2023 років, які впливають на безпеку дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі. До соціально-політичних умов відносимо загарбницький напад на територіальну цілісність України (24.02.2022 р.), прийняття політичних рішень, які знайшли відображення у законодавчих документах, забезпечення Збройними силами України безпечного місцеперебування дітей у містах, селищах. До соціально-педагогічних причин відносимо: дотримання, розробку і упровадження законодавчого забезпечення здійснення дошкільної освіти в Україні на державному рівні, розробка і упровадження в освітній процес науковцями та педагогічними колективами базових ЗДО заходів та способів у змісті яких розкрито особливості здійснення освітнього процесу в умовах ЗДО та цифрового середовища, завдання яких суголосні питанню створення безпечного цифрового освітнього середовища для дітей дошкільного віку.

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Отже, розкрито

можливості, сприятливі для безпечного перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі на основі фактів, якими наповнено період воєнного стану в Україні; визначено в історичному часі 2022–2023 років причини, які зумовлюють перебування дітей раннього та дошкільного віку у цифровому середовищі та соціально-політичні та соціально-педагогічні умови в історичному часі 2022–2023 років, які впливають на безпеку дітей раннього та дошкільного віку. Подальші перспективи даного дослідження вбачаємо у визначенні організаційно-педагогічних умов забезпечення батьків дітей раннього та дошкільного віку засобами цифрового середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко К. Назаренко Г. Інформаційно-комунікаційні технології як інструмент підвищення якості дошкільної освіти. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. № 69 (1). URL: https://www.researchgate.net/publication/331367799_informacijno-komunikacijni_tehnologii_ak_instrument_pidvisenna_akosti_doskilnoi_osviti (дата звернення 04.07.2023 р.).
2. Волосюк А. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадянськiстю: тематичний збірник праць / за заг. редакцією Л. А. Шишолік. Рівне: РОІППО, 2015.
3. Васильєва С. Збереження здоров'я дітей раннього і дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. С. 24–27.
4. Васильєва С. Потреби батьків раннього і дошкільного віку у використанні цифрового середовища. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. Вип. 11. С. 45–49.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь: Перун, 2004. 1440 с.
6. Воропаєва, О., Давидова М. Застосування ІКТ в освітньому просторі ЗДО. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених [Електронне видання]* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молод. Учених. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2022. С. 60–62.
7. Добрун Н. Розвиток цифрової компетентності старших дошкільників під час навчання в закладі дошкільної освіти. Укладання комп'ютерно-ігрового комплексу. *Кривий Ріг*, 2022. 67 с.
8. Донченко Л. Педагогічні умови використання комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі ДНЗ. Дошкільна освіта у сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Ч. 2. С. 38–43.
9. Доценко С., Ворожбіт-Горбатюк В., Собченко Т. Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2021. 192 с.
10. Касьян В. Філософія: навч. посіб. Київ : Знання, 2004. 406 с.
11. Климчук О., Собко О. Комп'ютерно-ігровий комплекс в ДНЗ. URL: <https://informatika-ikt.at.ua/fr/2/0570807.pdf> (дата звернення: 01.05.2023).
12. Коваленко Т. Використання ІКТ у навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадянськiстю : темат. зб. праць / упоряд: А.А. Волосюк. Рівне: РОІППО, 2015. URL: <https://roippo.org.ua/upload/iblock/fe1/posibnyk-zakhodu.pdf>
13. Колеснікова І., Орлова О., Цифровізація освітнього процесу у закладі дошкільної освіти. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/50/part_2/37.pdf (дата звернення 04.07.2023 р.).
14. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2022. 51 с.
15. Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення 02.11.2022).
16. Лазаренко А. Аналіз проблеми формування цифрової компетентності майбутніх вихователів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 43, том 2, 2021. С. 208–212.
17. Лохвицька Л., Руденко Ю., Дудник Н. Використання ІКТ для формування здоров'язбережувальної компетентності старших дошкільників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 81 (1). С. 15–35. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10753>
18. Мардарова І., Баранова В. Підготовка майбутніх вихователів до розвитку мовлення дошкільників засобами ІКТ. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 1(64). С. 161–166.
19. Рекомендації слухань Комітету Верховної ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання» (11 травня 2023 року). URL: <https://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/38605.pdf> (дата звернення 01.07.2023).
20. Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів. Наказ МОЗ України, 24.03.2016, № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text> (дата звернення 02.11.2022).
21. Суятинова К. Формування цифрової компетентності дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. Т. 2. С. 148–151.
22. Тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka> (дата звернення 02.05.2023).
23. Тихий В. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. URL: <http://visnyk>

kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-31-46.pdf (дата звернення 03.05.2023 р.).

24. Тимофеева І. Я у світі комп'ютерної грамоти : методичні поради. ТОВ ППНС. Маріуполь, 2017. 136 с.

25. Фамілярська Л. Інформаційно-освітнє середовище дошкільного навчально-виховного закладу. Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ. 2014. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/eigon/2014pdf> (дата звернення 03.05.2023 р.).

26. Фамілярська Л. Інтеграція цифрових технологій в освітнє середовище закладу дошкільної освіти. Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету», (11), 174–183.

27. Філософія: підручник : за ред Г. Заїченка та ін. Київ: Вища шк., 1995. 455 с. : іл.

28. Холодова М. Вплив медіакультури на розвиток емоційного інтелекту дитини дошкільного віку. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів. Національний авіаційний університет. К. : НАУ, 2016. С. 104. <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/pdf> (дата звернення 04.07.2023 р.).

29. Чекан О. Застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності вихователя дошкільного навчального закладу : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 184 с.

30. Чекан О. Формування інформаційної та комп'ютерної грамотності дітей дошкільного віку. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 1. С. 144–146.

НАСТАВНИЦТВО ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ ПЕДАГОГАМИ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

MENTORING AS A WAY OF ORGANIZING METHODOLOGICAL WORK WITH YOUNG TEACHERS IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

У статті висвітлюється питання організації методичної роботи у закладі дошкільної освіти як системної діяльності, що спрямовується на розвиток професійної компетенції педагогів, а відтак – на підвищення якості освітнього процесу і позитивної динаміки розвитку дошкільнят. Охарактеризовано зміст організації методичної роботи з молодими вихователями, який включає методичну, дидактичну, виховну, психологічну, загальнокультурну та технічну підготовку педагогічних працівників. Наголошено, що у закладі дошкільної освіти методична робота з молодими педагогами координується методичною службою – самостійним структурним підрозділом, який цілеспрямовано здійснює професійне становлення педагогів, формування у них професійної компетентності, із врахуванням їхніх індивідуальних можливостей, а також специфіки діяльності конкретного закладу дошкільної освіти.

Проаналізовано індивідуальні (стажування, наставництво, консультування, відвідування режимних процесів та відкритих занять, самоосвіта тощо) та колективні (методичні об'єднання, науково-практичні конференції, творчі майстерні, педагогічні виставки, лекції, постійно діючі семінари, лабораторії тощо) форми методичної роботи з молодими вихователями у закладі дошкільної освіти. Основну увагу сконцентровано на наставництві, як одній із найефективніших форм. Під ним розуміємо міжособистісну суб'єкт-суб'єктну взаємодію у спільній діяльності, яка передбачає індивідуальний вплив наставника на молодого педагогічного працівника для надання йому допомоги і підтримки у професійній діяльності.

Виокремлено основні підходи (програмно-цільовий, особистісно орієнтований, діяльнісний, системний) до організації наставництва як супроводу молодого вихователя закладу дошкільної освіти. Доведено, що ефективність наставництва залежить від дотримання суб'єктами методичної роботи таких принципів, як: системність, неперервність, відкритість, цілеспрямованість, самостійність, актуалізація. Визначено етапи організації супроводу молодого вихователя закладу дошкільної освіти: діагностика проблем у професійній діяльності молодого педагога, проектування маршруту його професійного зростання, реалізація індивідуальної освітньої траєкторії молодого вихователя, контроль та оцінювання результатів наставництва.

Ключові слова: методична робота, молоді педагоги, заклад дошкільної освіти, форми методичної роботи, наставництво.

The article highlights the issue of organizing methodological work in a preschool educational institution as a systemic activity which is aimed at developing teacher professional competence, and therefore – at improving the quality of the educational process and the positive dynamics of preschoolers' development. The article describes the content of the organization of methodological work with young educators, which includes methodological and didactic training, upbringing, psychological, general cultural and technical training of pedagogical workers. It was emphasized that methodological work with young teachers in a preschool educational institution is coordinated by the methodological department – an independent structural unit that purposefully carries out teacher professional development, builds their professional competence taking into account teacher individual capabilities, as well as the specific character of the activities undertaken by a particular preschool educational institution.

The author analyzes individual (internships, mentoring, counselling, attending regular processes and open classes, self-education, etc.) and collective (teacher associations, scientific and practical conferences, creative workshops, pedagogical exhibitions, lectures, regular seminars, laboratories, etc.) forms of methodological work with young educators in a preschool educational institution. The main focus is placed on mentoring as one of the most effective forms. By mentoring we mean interpersonal agent-agent interaction in a joint activity, which involves the individual influence of a mentor on a young pedagogical worker to provide him with help and support in professional activities.

The article identifies the main approaches (program-targeted, personality-oriented, activity-oriented, systemic) to the organization of mentoring as support for a young teacher in a preschool educational institution. It has been proven that the effectiveness of mentoring depends on whether the agents of the methodological work follow the principles, such as: systematicity, continuity, openness, purposefulness, independence, actualization. The author defines the stages of organizing the support for a young teacher in a preschool educational institution: diagnosing problems in the professional activity of a young teacher, building a path to professional growth, implementing the individual educational trajectory of a young teacher, monitoring and evaluating the outcomes of mentoring.

Key words: methodological work, young teachers, preschool educational institution, forms of methodological work, mentoring.

УДК 373.2.091.12:005.963.2-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.42>

Івах С.М.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Дрогобицького державного
педагогічного університету імені
Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком і модернізацією освіти, науки й техніки, що, своєю чергою, актуалізує необхідність неперервного підвищення кваліфікації фахівців, які

мають бути конкурентоздатними на ринку праці. Це безпосередньо стосується і дошкільних педагогів. Адже якість навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти значною мірою залежить від професійної компетентності вихователя,

його майстерності. Він покликаний іти в ногу з часом, постійно вдосконалюватися, орієнтуватися в сучасних потоках інформації, швидко реагувати на зміни в дошкільній освіті, застосовуючи нововведення у повсякденній практичній роботі. Педагогу важливо усвідомлювати необхідність безперервного професійного зростання, відстоювати власну фахову позицію, бути здатним до швидкого оновлення знань, до науково-дослідницької інноваційної роботи.

Однак практика підтверджує, що вихователі, які отримали вищу педагогічну освіту, зазвичай мають належну теоретичну підготовку, натомість їхня методична майстерність характеризується певними прогалинами. Як наголошують фахівці, педагоги, які не опанували методичних умінь організації освітнього процесу, можуть дуже швидко втратити бажання працювати, що пізніше здебільшого призводить до швидкого професійного вигорання. З огляду на це зростає роль методичної роботи закладу дошкільної освіти, головною метою якої є всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагога, в тому числі й молодого спеціаліста, який ще не має досвіду практичної роботи, розвиток його творчого потенціалу задля вдосконалення освітнього процесу та досягнення вихователем належного професійного рівня у вихованні й розвитку дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання методичної роботи у закладі вітчизняної дошкільної освіти розглянуті у дослідженнях Л. Алексєєнко-Лемовської, Т. Бабенко, О. Безсонової [1], А. Бурової та О. Долиної, Н. Василенко, Н. Гаврилів [2], М. Галяпи [3], О. Кононко [4], К. Крутій [5], І. Наумчук, Ю. Новгородської [6], Л. Попович, Л. Присяжнюк, Н. Савінова [6], В. Саук [7], А. Федорович [8], Л. Швайка [9] та ін.

Так, В. Саук, вивчаючи теоретико-методичні засади організації методичної роботи у закладі дошкільної освіти, увиразнює її важливе значення для підвищення у вихователів «...науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної підготовки й професійної майстерності, що, своєю чергою, сприяє вдосконаленню освітнього процесу, досягненню оптимального рівня виховання й розвитку дітей дошкільного віку» [8, с. 18].

Натомість Н. Савінова зазначає, що діяльність методичної служби має задовольняти вимоги та потреби педагогічних працівників щодо умов і засобів праці, сприяючи реалізації загальних підходів до навчально-виховного процесу та концепції розвитку закладу дошкільної освіти. Для цього, на її думку, необхідно створити належні умови для особистісної самореалізації вихователя, оволодіння ним сучасним змістом і технологіями навчання й виховання, методами аналізу

педагогічної діяльності та засобами розв'язання освітніх завдань [7, с. 26].

Дослідниця Ю. Новгородська, наголошує, що методичну роботу у закладі дошкільної освіти необхідно спрямовувати на засвоєння вихователями знань про новітні методики й модерні технології в освіті та формування вмінь реалізовувати їх на практиці (апробацію в конкретних умовах). При цьому надзвичайно важливо реально допомагати вихователям, створюючи для них атмосферу зацікавленості, мотивуючи до творчих пошуків у педагогічному колективі [6, с. 27].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемам організації методичної роботи з молодими вихователями в закладі дошкільної освіти присвячені публікації О. Безсонової [1], Н. Гаврилів [2], М. Галяпи [3], Д. Лахман, О. Коваленко та ін. Дослідники висвітлюють особливості планування та організації методичної роботи, аналізують групові (стажування, консультування, відвідування режимних процесів та відкритих занять, самоосвіта тощо) та колективні (методичні об'єднання, науково-практичні конференції, творчі майстерні, педагогічні виставки, лекції, постійно діючі семінари, лабораторії тощо) форми її проведення. Проте специфічні особливості наставництва як форми методичної роботи з молодими педагогами проаналізовані недостатньо, що й зумовило вибір теми нашої наукової розвідки. Її метою є обґрунтування наставництва як ефективного способу організації методичної роботи з молодими педагогами у закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою методичної роботи закладу вітчизняної дошкільної освіти є робота з молодими педагогами, що передбачає надання їм своєчасної кваліфікованої допомоги у професійному становленні й розвитку.

Стисло охарактеризуємо сутність таких ключових понять предмета нашого дослідження, як «молодий педагог закладу дошкільної освіти», «професійний розвиток молодих педагогів в умовах ЗДО» та «наставництво».

Дослідженням терміна «молодий педагог ЗДО» активно займалася О. Безсонова. Згідно з її трактуванням, молодим педагогом закладу дошкільної освіти є «...фахівець зі спеціальності «дошкільна освіта», який має досвід практичної діяльності за фахом до трьох років. Дослідниця вважає, що ним може бути як випускник вищого педагогічного закладу освіти, так і студент випускових курсів, котрий закінчив бакалаврат, але ще продовжує навчатися у магістратурі [1, с. 39].

Щодо поняття «професійний розвиток молодих педагогів в умовах ЗДО», то ми теж послуговуватимемося трактуванням О. Безсонової, оскільки цій проблематиці названа дослідниця присвятила

дисертаційне дослідження, яке фахівці вважають на сьогодні найґрунтовнішим.

Визначаючи термін «професійний розвиток» у загальному вимірі, вчена акцентує на суб'єктності цього процесу, оскільки він передбачає фахове зростання педагога у майстерності виконання ним своєї діяльності. А це, зі свого боку, включає вдосконалення професійних знань, умінь та навичок і відповідно підвищення якості власне освітньої діяльності [1, с. 44].

Професійний розвиток молодого педагога закладу дошкільної освіти, на думку О. Безсонової, є «...складною багатокомпонентною характеристикою особистісних та професійних змін, які відбуваються з ним завдяки сприятливому впливу зовнішніх та внутрішніх чинників та умов професійної діяльності у конкретному закладі дошкільної освіти» [1, с. 49].

Ще одним ключовим поняттям нашої наукової розвідки є «наставництво», похідне від терміна «наставник». Наставник, згідно зі словниками-довідниками, – це особа, яка є авторитетною в певній сфері і може консультивати, координувати в цій сфері діяльність інших, сприяти їхньому професійному зростанню, здійснюючи їх методичний супровід [2].

Відповідно поняття «наставництво» ми у своїй розвідці трактуємо як суб'єкт-суб'єктну міжособистісну взаємодію між наставником (досвідченим педагогом) і молодим педагогом, що є запорукою розвитку професійної компетентності останнього. Зазначимо, що в цьому процесі відбувається і фахове зростання досвідченого педагога як наставника.

Дослідник Н. Гаврилів, досліджуючи питання наставництва, виокремив два його різновиди: формальне та неформальне [2]. Проаналізуємо їх детальніше.

На думку науковця, під формальним наставництвом слід розуміти цілеспрямований процес, який передбачає офіційне призначення наставника молодого педагога. Цей процес контролюється з боку адміністрації закладу дошкільної освіти і періодично відображається у певній звітності.

Натомість неформальне наставництво є добровільною формою спілкування наставника з молодим педагогом, яка не фіксується у жодних звітах та не контролюється адміністрацією. Неформальне наставництво ґрунтується на взаємній зацікавленості молодого педагога та досвідченого фахівця певною проблематикою, що стосується розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку. До нього не висувають чітких вимог, не пропонують певної програми співробітництва [2].

Оригінальною видається і класифікація видів наставництва, запропонована дослідницею О. Безсоною на основі таких чинників, як:

«– кількість учасників (групове, командне та індивідуальне);

– вектор професійного розвитку: взаємний, зворотний, безпосередній;

– засоби наставництва: традиційні, інноваційні;

– тривалість та інтенсивність: планові, ситуативні, коригувальні;

– спосіб впливу: опосередковане, безпосередне;

– зміст: комплексне, предметно-тематичне;

– особа, яка здійснює наставництво: досвідчений працівник закладу, визнаний авторитет у професії» [1, с. 105].

Незважаючи на розмаїття перелічених видів методичного наставництва, у закладі дошкільної освіти найпоширенішим усе ж залишається т. зв. індивідуальне наставництво. Воно передбачає безпосередню взаємодію наставника з одним молодим педагогом, тісну суб'єктну співпрацю, спільне складання плану роботи, якому передують діагностування потреб та запитів юного колеги.

Вважаємо, що індивідуальне наставництво є найефективнішою його формою завдяки тісному особистісному контакту наставника і молодого педагога. Адже тільки за таких умов досвідчений вихователь має змогу враховувати індивідуальні особливості й потреби педагога-початківця та забезпечувати його професійне зростання. Наставник отримує нагоду представити достатню кількість майстер-класів молодому вихователю щодо реалізації різних режимних моментів та занять, а також відвідати необхідну кількість занять у свого підопічного. Доцільним і результативним при індивідуальному наставництві фахівці вважають використання низки форм та методів методичної роботи: анкетування, інтерв'ювання, бесіди, консультивання, рефлексивні тренінги, практичні заняття і неформальне спілкування.

Водночас з індивідуальним наставництвом у закладі дошкільної освіти застосовують і групове, що передбачає роботу одного наставника з кількома молодими педагогами. Така форма методичної роботи має як свої переваги, так і недоліки. Так, переваги охоплюють:

– заощадження часу досвідченого наставника;

– можливість спільно обговорювати актуальні питання організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти;

– можливість з'ясувати й увиразнити причину своїх помилок, невдач;

– нагода скласти план особистісного професійного розвитку в колективі однодумців. Цікавими методами роботи при груповому наставництві вважаємо рефлексивні бесіди та моделювання ситуацій.

Щодо недоліків групового наставництва, то основним серед них постає неспроможність наставника приділити кожному з підопічних достатню кількість часу для розв'язання його щоденних професійних проблем.

Аби виплекати професійно зрілого компетентного вихователя, наставник має передати педагогу-початківцю вміння організовувати й навчати, планувати й аналізувати навчально-виховну діяльність. Задля реалізації намічених цілей доцільно практикувати:

- бесіди щодо конкретних розділів педагогіки, чинних програм розвитку, навчання й виховання дітей дошкільного віку, про методики організації та проведення різних видів роботи з дітьми групи, де працює молодий педагог;

- відкриті покази своїх занять, режимних моментів із подальшим детальним їх аналізом;

- майстер-класи для ознайомлення з технологіями організації і проведення різних видів роботи з дітьми групи, де працює фахівець-початківець, упродовж яких останній отримує змогу моделювати систему занять і режимних моментів;

- обмін думками стосовно нових здобутків психолого-педагогічної науки, педагогічної практики, сучасних педагогічних технологій, інновацій, передового педагогічного досвіду;

- спільне моделювання системи занять і режимних моментів;

- консультації щодо організації освітнього процесу в ЗДО;

- методична допомога щодо використання дидактичного матеріалу для занять;

- взаємовідвідування занять, режимних моментів із подальшим детальним їх аналізом;

- обговорення сучасної педагогічної літератури, творчих здобутків інших педагогів;

- надання допомоги в роботі серед дітей із девіантною поведінкою та їхніми сім'ями;

- залучення молодого колеги до методичної і громадської роботи.

При цьому завданням наставника насамперед має бути не контроль, а сприяння найбільш оперативній адаптації підопічного до фахової діяльності, надання йому необхідної психолого-педагогічної, методичної та нормативно-правової інформації й допомоги.

Вважаємо, що пріоритетним завданням наставника має стати першочергове розв'язання практичних питань із методик навчання, оскільки воно найбільшою мірою сприяє переходу від теоретичних аспектів педагогіки до їх утілення в життя. Головна мета наставника полягає в тому, щоб на основі критичного аналізу навчально-виховної діяльності молодого педагога визначити рівень методичної, теоретичної та практичної підготовки до практичної роботи в умовах сучасного ЗДО, а також розробити т. зв. стратегію професійно-методичного зростання підопічного, яка б уможливила творчі пошуки ним самостійних шляхів урегулювання методичних проблем, практичну допомогу старшого колеги у плануванні та проведенні занять і режимних моментів тощо.

Висновки. Зазначимо, що лише за умови систематичної індивідуальної роботи педагога-наставника можна сформувані у молодого педагога стійку мотивацію до професійного зростання. Наголосимо, що наставництво як форма взаємодії безпосередньо впливає на поведінку, ставлення й емоційні аспекти взаємин досвідченого і молодого вихователів.

Професійне зростання молодого фахівця відбувається значно якісніше і швидше у сильному і стабільному педагогічному колективі, де відстежуємо високий рівень організаційної та управлінської культури, суттєвий творчий потенціал педагогів, велику підтримку батьків, громадськості, а також належну культуру спілкування.

Отже, наставництво є вагомим фактором розвитку професіоналізму молодих педагогів ЗДО та їх особистих якостей для успішної подальшої соціалізації. За створення сприятливих умов для діяльності наставника молоді педагоги-початківці мають можливість розкрити свої професійні здібності, сформувані вміння критичного самоаналізу та розв'язання конкретних методичних завдань. Вважаємо, що наставництво передбачає і зворотний зв'язок, спонукаючи досвідченого вихователя до постійного саморозвитку й самовдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безсонова О.К. Професійний розвиток молодих педагогів в умовах дошкільного навчального закладу. (Дисертація кандидата пед. наук). Київ., 2019. 180 с.
2. Гаврилів Н. Наставництво як вид професійної діяльності: генеза розвитку та становлення. Взято з http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2009_5/Havryliv.htm.
3. Галяпа М. Роль вихователя-методиста у професійній адаптації педагога-початківця. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 10. С. 8–10.
4. Кононко О. Наставництво як форма організації соціального простору початківця. Практика управління закладом освіти. 2012. № 9. С. 24–34.
5. Крутий К. Групові форми методичної роботи з педагогами в сучасному дошкільному навчальному закладі. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД. 2004. 144 с.
6. Новгородська Ю. Методична робота в дошкільному навчальному закладі. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2013. 190 с.
7. Савінова Н. Організація та планування діяльності методичної служби. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 1. С. 26–28.
8. Саук В. Теоретичні основи методичної роботи та педагогічного дорадництва : методичні рекомендації. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 48 с.
9. Федорович А. Методична робота як засіб підвищення професійної компетентності вихователів дітей дошкільного віку. Молодь і ринок. 2017. № 11. С. 107–112.
10. Швайка Л. Методична робота в ДНЗ. Харків : Видавнича група «Основа», 2017. 304 с.

ЛЕГО-КОНСТРУЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІКЛУВАННЯ ТА СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

LEGO CONSTRUCTION IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE CARE AND SENSORY-COGNITIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN OF EARLY AGE

Стаття присвячена одному з актуальних питань використання ЛЕГО-конструювання для сенсорно-пізнавального розвитку дітей третього року життя у контексті інноваційного піклування. На основі опрацювання енциклопедій, словників, довідників тощо представлена дефінітивна характеристика таких основних понять дослідження, як: сенсорне виховання, сенсорний розвиток, пізнавальна активність. Виокремлені і проаналізовані нормативно-правові документи, у яких знайшли відображення питання освіти і виховання дітей дошкільного віку загалом і раннього віку, зокрема. З огляду на те, що ЛЕГО-конструювання є одним із засобів формування у дітей сенсорно-пізнавальної і дослідницької компетентності, нами здійснено і представлено результати опрацювання психолого-педагогічних досліджень з означеного питання. Окреслені питання історії створення і розповсюдження конструктора ЛЕГО у світі, класифікації цього конструктора, матеріалів виготовлення тощо. На основі опрацювання представлені варіативні парціальні програми, створені за останні роки в Україні, змістом яких є особливості та послідовність використання конструктора ЛЕГО у роботі з дітьми дошкільного віку. Виокремлена послідовність освітньої взаємодії з дітьми з конструювання із геометричних фігур, яка може бути використана в роботі з конструктором ЛЕГО: 1) накладання: на кольорову схему, на контурну схему; 2) викладання за аналогією: за індивідуальним зразком, за демонстраційним зразком; 3) викладання по пам'яті; 4) викладання за задумом. Представлено алгоритм дій з формування пізнавального інтересу і допитливості у дітей: на першому місці – радість та здивування, на другому місці – інтерес і лише на третьому – допитливість та сформульовані рекомендації педагогам і батькам щодо використання конструктора ЛЕГО з цієї метою.

Ключові слова: ЛЕГО-конструювання, діти раннього віку, піклування, сенсорно-пізна-

вальний розвиток, освітня взаємодія педагога з дітьми.

The article is devoted to one of the topical issues of using LEGO construction for sensory and cognitive development of children in the third year of life in the context of innovative care. Based on the study of encyclopedias, dictionaries, reference books, etc., a definitive description of such basic research concepts as: sensory education, sensory development, cognitive activity is presented. Regulatory and legal documents, which reflect the issue of education and upbringing of preschool children in general and early childhood, in particular, were identified and analyzed. Given the fact that LEGO construction is one of the means of forming children's sensory-cognitive and research competence, we have carried out and presented the results of psychological and pedagogical research on this issue. Issues of the history of the creation and distribution of the LEGO constructor in the world, the classification of this constructor, manufacturing materials, etc. are outlined. Based on the study, variable partial programs created in recent years in Ukraine are presented, the content of which is the features and sequence of using the LEGO constructor in working with preschool children. A sequence of educational interaction with children on the construction of geometric shapes, which can be used in work with the LEGO constructor, is highlighted: 1) superimposition: on a color scheme, on a contour scheme; 2) teaching by analogy: by an individual sample, by a demonstration sample; 3) teaching by memory; 4) teaching by design. An algorithm of actions for the formation of cognitive interest and curiosity in children is presented: in the first place – joy and surprise, in the second place – interest and only in the third place – curiosity and formulated recommendations for teachers and parents regarding the use of the LEGO constructor for this purpose.

Key words: LEGO construction, young children, care, sensory and cognitive development, educational interaction of a teacher with children.

УДК 373.2.015.31:159.93]:794.3ЛЕГО
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.43>

Коваленко О.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка

Випирайло І.В.,
магістрантка кафедри дошкільної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Останнім часом питання виховання та розвитку дітей раннього віку все частіше обговорюються на різних рівнях: у наукових колах, педагогічних та батьківських зібраннях, віртуальних спільнотах небайдужих і т. ін. Пильність уваги до цього питання обумовлюється тим, що, відповідно до результатів досліджень психологів і педагогів саме ранній вік є стартовим, визначальним для усього подальшого життя людини. Саме тому у освітній взаємодії з дітьми з раннього віку намагаються використовувати найкраще, найкорисніше, найновіше, здійснюючи піклування на інноваційних засадах. Безмежний світ можливостей для маленьких дослідників відкриває ЛЕГО-конструювання

в контексті інноваційного піклування та сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання використання ЛЕГО-конструювання у освітній взаємодії з дітьми дошкільного віку загалом і раннього віку, зокрема, було і є предметом дослідження таких авторів, як: Е. Алієва, О. Безсонова, О. Брежнева, Г. Беленька, О. Богініч, В. Близнак, О. Борук, В. Вертугіна, Ю. Волинець, Н. Голота, Л. Зайцева, О. Коваленко, Л. Козак, К. Крутій, О. Рома, О. Саприкіна, Т. Степанова, Г. Шварова та ін.

Про значення інтелектуальних ігор, однією з яких є конструктор ЛЕГО, пишуть Н. Гавриш, Л. Зданевич, О. Косенчук, Н. Миськова та ін.

підкреслюючи, що це - особливий вид ігрової діяльності, участь у якій сприяє розвитку розумових здібностей дітей та виникненню у них інтелектуальних почуттів, пов'язаних з потребою в пізнанні та розв'язанні різного роду мисленневих завдань. Ці ігри сприяють формуванню позитивних якостей характеру: сміливості, ініціативи, винахідливості, правильної оцінки своїх можливостей тощо [9].

На перевагах ЛЕГО – конструювання наголошують О. Брежнева, О. Безсонова, Н. Голота, Н. Грама, Т. Гурковська, М. Машовець та ін., а саме: можливість експериментування з деталями та їх оригінального використання; якість; безпечність; свобода в пошуку та виборі тематики й матеріалу, можливість вдосконалення, варіювання, трансформації конструкцій; інтеграції конструкцій у різні види діяльності; яскравість [6; 7; 12].

Підкреслюючи значення використання ЛЕГО-конструювання у роботі з дітьми, Л. Козак і Т. Луцик наголошують, що воно сприяє розширенню словника дитини та збагаченню дитячого мовлення. Виконуючи конструктивні дії, аналізуючи об'єкти, плануючи свою діяльність чи підсумовуючи її, дитина засвоює потрібні слова, вправляється у правильному їх вживанні» [10, с. 68].

Публікації Ю. Волинець і О. Павел, В. Вертугіної, О. Коваленко, Т. Мукий і К. Семеніхіної та ін. присвячені використанню означеного конструктора у процесі формування елементарних математичних уявлень у дітей, а також елементарного експериментування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Опрацювати питання використання ЛЕГО-конструювання у освітній взаємодії з дітьми раннього віку, оскільки це питання не було ґрунтовно висвітлено.

Мета статті. Представити проміжні результати магістерського дослідження, а саме: розкрити дефінітивну характеристику основних понять дослідження, проаналізувати нормативно-правові документи з означеного питання та окреслити важливість використання ЛЕГО-конструювання в контексті інноваційного піклування та сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі дослідження ми опрацювали дефінітивну характеристику основних понять дослідження. Оскільки предметом дослідження є з'ясування сутності поняття «сенсорно-пізнавальний розвиток» нами були виокремлені такі дефініції, як: «сенсорний розвиток», «сенсорне виховання» «пізнавальний розвиток».

«Розвиток» як філософська категорія містить наступні важливі складові: рух, зміна, дія, процес унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Розвиток набуває системного характеру саме завдяки необхідним

властивостям – незворотності (необоротності), спрямованості (направленості) та закономірності. Відомий український психолог Г. Костюк визначає «розвиток як безперервний процес, що виявляється у кількісних змінах людської істоти, тобто збільшення одних і зменшення інших ознак (фізичних, фізіологічних, психічних тощо). Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, тобто ознак, властивостей, які утворюються в ході самого розвитку і зникнення старих» [11, с. 44].

Термін «сенсорика» походить від латинського слова «sensus», що перекладається як «органичуттів», «відчуття». У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» визначення «сенсорика» пояснюється «як сукупність органів чуття організму, що реагують на зовнішні подразники» [1, с. 1306].

Провідну роль у сенсорному розвитку дитини, зазначають Н. Грама, Т. Гурковська, Н. Дятленко, О. Кононко, О. Кочерга, О. Проскура та ін. відіграє ознайомлення із сенсорними еталонами і способами їх використання. Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх систематизація – одне з найважливіших завдань сенсорного виховання в дошкільному віці. Метою сенсорного виховання є формування у дітей чуттєвого досвіду. Розвиваючи сенсорні пізнавальні процеси – відчуття і сприймання, педагог за певних умов їх організації, намагається створити у дитини досвід орієнтації в навколишньому світі, в різноманітних проявах його об'єктів та явищ, у ознаках і відношеннях цих об'єктів та явищ. Отже, сенсорне виховання забезпечує необхідні умови повноцінного сенсорного розвитку дитини. Сенсорний розвиток, у свою чергу, є результатом сенсорного виховання, яке здійснює педагог. Сучасна методика сенсорного виховання спрямована передусім на формування пізнавальної активності дитини [3; 4; 5; 6; 7; 12; 13; 16].

Під пізнавальною активністю дитини науковці розуміють самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях. Поняття «пізнавальна активність» Енциклопедія освіти розтлумачує як рису особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності [8, с. 678–680].

На другому етапі роботи нами були опрацьовані нормативно-правові документи з досліджуваного питання. Це – такі документи, як: Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Державний стандарт дошкільної освіти (БКДО, 2021), Закони України «Про освіту», «Про

дошкільну освіту», «Про інформацію», Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів (2016) та ін. Зокрема, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) містить розділ «Дошкільне виховання», де визначені основні положення щодо цього питання, а саме: «забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень; ... підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професіонального та загальнокультурного рівня».

У «Національній доктрині розвитку освіти» (ст. 9) зазначено, що «пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних технологій, які забезпечують.. подальше удосконалення навчально-виховного процесу; доступність та ефективність освіти; підготовку молодого покоління до життєдіяльності...». В Законі України «Про дошкільну освіту» акцентується увага на необхідності модернізації першої ланки освіти – покращенні її змісту, гуманізації принципів та цілей, модернізації навчально-виховних технологій до рівня сучасних тенденцій суспільства.

Зокрема, у Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку зазначено, що відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти, МСКО (International Standard Classification of Education, ISCED), нульовий рівень освіти (level 0 – Early childhood education) – «освіта дітей раннього віку» охоплює два стратегічно важливих для усього подальшого життя людини періоди: ранній вік (від народження до трьох років) і дошкільний вік (від трьох до шести-семи років), у якому особливе місце посідає передшкільний період, що збігається зі старшим дошкільним віком [2]. Вибіркове представлення нами цих документів переконливо доводить пильну увагу на рівні держави до важливості освіти дітей дошкільного віку загалом і раннього віку, зокрема.

В рамках дослідження цього питання ми вивчали історію створення і розповсюдження конструктора ЛЕГО у світі, його класифікацію, матеріали виготовлення, варіативні парціальні програми щодо послідовності використання цього конструктора, створені за останні роки в Україні, а також можливість використання ЛЕГО-конструктора в умовах воєнного стану тощо.

Заслугує на увагу створення Всесвітньої фундації ЛЕГО, що свідчить про розповсюдження цього конструктора у різних країнах світу і його вплив на розвиток та виховання дітей. На сайті МОН України ми дізналися про проєкт «Сприяння освіті», який започатковано в 2010 р. після підписання Меморандуму про взаєморозуміння між МОН України та фондом the LEGO Foundation (королівство Данія). Україна стала п'ятою державою у світі, що приєдналася до проєкту. Кафедра

дошкільної освіти Київського Університету імені Бориса Грінченка також долучилась до цієї співпраці і впродовж ряду років впроваджує ідеї проєкту the LEGO Foundation у освітній процес зі студентами.

Окрім того, нами була опрацьована низка парціальних програм для ЗДО з використання конструктора ЛЕГО, створених кількома групами авторів, а саме: Програма розвитку конструктивних здібностей у дітей дошкільного віку «ЛЕГО-конструювання» (2010); Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування/EDUKATION & CARE» (2021); «Безмежний світ гри з LEGO» (2016); парціальна програма «Інтелектуальна мозаїка» (2022); парціальна програма «Творці майбутнього» (2023).

Попри низку наукових досліджень цього питання, створення парціальних програм нерідко доводиться чути від педагогів-практиків, що ЛЕГО-конструювання це – діяльність лише для дітей дошкільного і шкільного віку. У цих твердженнях, на нашу думку, – недостатня поінформованість педагогів про потенційні можливості конструктора ЛЕГО та його роль у розвитку пізнавальної активності дітей третього року життя. Саме тому одним з наших завдань було опрацювання цього питання і доведення не тільки можливості, а й необхідності використання конструктора ЛЕГО у освітній взаємодії з дітьми третього року життя.

Дослідження О. Брежнєвої, Н. Гавриш, Н. Грами, Н. Голоти, Т. Гурковської, Н. Дятленко, О. Кононко, О. Кочерги, О. Проскури, В. Рогозіної, Г. Смольникової та ін. доводять, що ранній вік є сензитивним періодом для сенсорного розвитку малят. У цьому віці основними завданнями педагогів і батьків є ознайомлення дітей із сенсорними еталонами, способами їх використання, формування у дітей дій вправлення у обстеженні предметів навколишньої дійсності, явищ природи тощо. Умовою ефективного розвитку сприймання, пам'яті, мислення є організація відповідних дій самої дитини, забезпечення умов для її самостійних спроб експериментування, дослідництва в процесі дії з предметами та конструювання (обстеження форми, кольору, величини, матеріалу, просторового розташування) у дидактичних іграх та вправах [6; 7; 12; 13; 14; 15; 16].

Прагнення до пізнання пронизує усі сфери життєдіяльності дитини раннього віку: вона прагне не лише роздивитись об'єкти найближчого оточення, природи, людей, але й діяти з ними, конструювати, досліджувати, експериментувати, знайомиться з кольором, розміром, формою, особливостями матеріалу тощо. Дитина багаторазово порівнює, добирає, вдивляється, робить помилки, знаходить і виправляє їх з допомогою дорослого, збагачуючи власний досвід. Збільшення самостійних дій дитини стає основою її пізнавального розвитку.

Розвиток цілеспрямованих рухів дитини забезпечує її можливість гратись з моторними іграшками, складати кубики, башточки, викладати мозаїку, будувати перші споруди з будівельного матеріалу тощо.

Провідними вітчизняними психологами і педагогами теоретично і практично доведено, а також сформульовано алгоритм дій з формування пізнавального інтересу і допитливості у дітей. У цьому алгоритмі на першому місці – радість та здивування, на другому місці – інтерес і лише на третьому – допитливість. Зважаючи на це, завданням педагогів і батьків малят є створення атмосфери здивування і радості від зустрічі і знайомства з новим конструктором: яскраві кольори, незвичні деталі та безмежні можливості їх використання. На третьому році життя використання ЛЕГО-конструювання можливе за умови спільної діяльності дорослого і дитини. Заувага: конструювання заради заповнення часового відрізка тут неприпустиме. З метою підвищення інтересу дитини цього віку до конструктивної діяльності предмети, які будує дорослий з дитиною повинні мати практичне призначення: «доріжка для машинки», «столик і стільчик для ведмедика», «ліжечко для ляльки» тощо. У спільній діяльності дорослий спонукає дитину називати кольори деталей конструктора, добираючи за зразком, притискати їх пальчиками, разом радіти від результату спільної праці. Таким чином діти долучатимуться спочатку до так званого безкорисливого конструювання, спрямованого на виявлення властивостей об'єктів і зв'язків безвідносно до виконання будь-яких практичних завдань, а потім – до утилітарного, спрямованого вже на вирішення конструктивних завдань. Заслужують на увагу практиків рекомендації науковців (Н. Гавриш, Л. Зданевич, О. Косенчук, Н. Миськова), опрацьовані нами, щодо послідовності навчання конструювання. Ці автори пропонують таку послідовність: 1) накладання: на кольорову схему, на контурну схему; 2) викладання за аналогією: за індивідуальним зразком, за демонстраційним зразком; 3) викладання по пам'яті; 4) викладання за задумом [9].

Висновки. Представлені нами проміжні результати магістерського дослідження доводять не тільки можливість, а й велике значення використання ЛЕГО-конструювання у освітній взаємодії з дітьми третього року життя. Подальші перспективи дослідження спрямовані на розробку різномірних конструктивних дидактичних вправ для дітей та створення практичного посібника на допомогу педагогам з означеного питання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
2. Воронов, В. А., Гавриш, Н. В., Канишевська, Л. В., Піроженко, Т. О., Рейпольська, О. Д., Сисоєва, С. О. (Укл.). Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (проект) 2020. НАПН України. Київ. <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1763/>
3. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / Гавриш Н. В., Рагозіна В. В., Васильєва С. А. за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с.
3. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку: навч.-мет. пос. / Гавриш Н. В., Васильєва С. А., Рагозіна В. В. за заг. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 158 с.
4. Гавриш Н. Знайоме невідоме покоління або Хто ти, малюку? Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 10. С. 4–10.
5. Грама Н. Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: [монографія]. Одеса. 2018. С. 239.
6. Гурковська Т. Л. Супровід розвитку дітей раннього віку. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
7. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України: Гол. ред. В. Г. Кремень. К: Юрінком. Інтер, 2008. 1038 с.
8. Зданевич Л., Миськова Н., Гавриш Н., Косенчук О. Презентація парціальної програми інтелектуального розвитку дітей раннього та передшкільного віку «Інтелектуальна мозаїка». 14.07.2022 р. <https://www.youtube.com/watch?v=IYjbtMc52k>
9. Козак Л., Луцик Т. Характеристика педагогічних інновацій в роботі з дітьми дошкільного віку. Інноватика у вихованні. 2019. № 10. С. 67–73.
10. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості. К.: Рад. шк., 1968.
11. Кошель В.М. Сенсорне виховання дітей раннього віку: навч.-метод. посіб. для вихователів дітей дошкільного віку, студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та батьків. Чернігів: ФОП Баликіна О.В., 2019. 160 с.
12. Кочерга О. Психологія дітей 1–3 років. К.: Шк. світ, 2006. 128 с.
13. Кочерга О. Психологія раннього дитинства. К.: Шк. світ, 2006. 120 с.
14. Половіна О. А. Ранній розвиток дитини: Потреба соціуму чи батьківські амбіції? Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 10. С. 23–30.
15. Смольникова Г. Особливості розвитку психічних процесів у дітей раннього віку. Палітра педагога. 2018. № 3. С. 3–7.
16. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІМЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ
ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОРНІТОФАУНОЮTHE METHODS OF FORMING CHILDREN'S COGNITIVE ACTIVITY DURING
FAMILIARITY WITH BIRD FAUNA

В статті з'ясовано сутність поняття «пізнавальна активність» як особистісного утворення. Проаналізовано наукову літературу з досліджуваної проблеми (педагогічну, психологічну, методичну); досліджено суть феноменів «активність», «пізнання», «пізнавальна активність», «орнітофауна». Висвітлено значення і роль в птахів в житті і діяльності людини та найоптимальніші методи і прийоми формування пізнавальної активності дітей 6–8 років під час ознайомлення з світом птахів.

Зазначено, що пізнання – це творчий процес отримання та постійного оновлення необхідних людині знань. Активність – загальна характеристика людини, яка характеризує динаміку її діяльності, підтримання життєво значущих зв'язків із навколишнім світом, внутрішня спонука до дії, розвитку, навчання і праці. Вона характеризується діяльністю людини, протилежність цій якості – пасивність. Пізнавальна активність – вид діяльності, що проявляється у тварин у формі орієнтувального рефлексу, а в людини, крім того, у формах мимовільної уваги, цікавості, творчості.

Виявлено, що в сучасній психолого-педагогічній літературі виокремлено різні аспекти проблеми формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а саме психологічні закономірності досліджували Г. Костюк, О. Запорожець та ін., ознайомлення природою як умову формування пізнавальної активності розглянуто в працях сучасних педагогів та науковців Г. Бельської, Н. Грицай, Н. Лисенко, С. Лупаренко, З. Пlochій та ін..

Розкрито специфіку формування пізнавальної активності у старших дошкільників та молодших школярів. У сучасних наукових дослідженнях, у яких аналізується сутність понять «активність», «пізнавальна активність» вони розглядаються в різних аспектах, але спільними є підходи до трактування прояву пізнавальної діяльності, а саме: потреба набутти знання в певній галузі (спрага знань) – прагнення зрозуміти явища, що вивчаються, наявність стійкого готовності до активного пізнання; оволодіння прийомами пізнавальної розумової діяльності. Виявлено, що вплив педагога на формування пізнавальної активності має надзвичайно велике значення. Наведено орієнтовне планування змісту роботи по формуванню пізнавальної активності дітей під час ознайомлення з основами орнітології з використанням різних видів роботи.

Ключові слова: діти дошкільного і молодшого шкільного віку, пізнавальна активність, орнітологія, світ птахів.

The article clarifies the concept of «cognitive activity» as a category of personality psychology and educational psychology. The authors analyze the problem in question on pedagogical, psychological, and methodological levels in Ukrainian and international studies; the phenomena «activity», «cognition», «cognitive activity», «bird fauna» are investigated. The authors show the significance and role of birds in human life, and the most optimal methods and techniques which can be used in the formation of cognitive activity of 6–8 years old children during learning the world of birds.

It is noted that cognition is a creative process of obtaining and constantly updating the knowledge which is necessary for a person. Activity is a general feature of a person, which characterizes the dynamics of his/her activity, the maintenance of vital connections with the outside world, and the inner motivation for action, development, learning and work. It is characterized by human activity, the opposite of this human quality is passivity. Cognitive activity is a type of activity that can be seen in the form of an orienting reflex in animals, and in the forms of involuntary attention, curiosity, and creativity in humans.

Various aspects of the problem of forming cognitive activity of children of senior preschool and primary school are studied in modern psychological and pedagogical studies. G. Kostjuk, O. Zaporozhets studied the psychological patterns of cognitive activity, the familiarization with nature as a condition for the formation of cognitive activity is considered both in the works of modern pedagogues such as G. Belenka, N. Hrytsai, N. Lysenko, S. Luparenko, Z. Plochiy and others.

The specifics of the formation of cognitive activity in senior preschoolers and junior schoolchildren are explored. In modern researches the concepts of «activity», and «cognitive activity» are considered in different aspects, the attention is paid to the need to acquire knowledge in a certain field, the desire to understand the phenomena under study, the presence of a stable readiness for active cognition; mastering the techniques of cognitive mental activity. It is stated that the influence of the teacher on the formation of cognitive activity is extremely important. Indicative planning of the content of work on the formation of cognitive activity of children during teaching the basics of ornithology using various types of work is given.

Key words: preschool and primary school children, cognitive activity, ornithology, educational psychology.

УДК 37.015.31:57.081.1:598.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.44>

Андресва Т.Т.,
канд. філос. наук, доцент,
доцент кафедри психології і педагогіки
дошкільної освіти
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Дзюбенко О.В.,
канд. біол. наук, доцент,
доцент кафедри біології, методології
та методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Вода без риби, повітря без пташок,
час без людей бути не можуть.

Григорій Сковорода

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення Української держави питання екологічної освіти і виховання підростаючого покоління перебувають в центрі уваги суспільства. Особливо важливо зацікавити дитину світом природи, адже в даний час існування біосфери спостерігається її посилене руйнування, і не останнє місце в цьому процесі займає антропогенний фактор. У цьому контексті особливого значення набуває всебічне дослідження і переосмислення на сучасних методологічних засадах формування пізнавальної активності дітей до світу живої і неживої природи з врахуванням багатовікового досвіду існування нашого народу в природному середовищі та впровадження традицій раціонального природокористування в сучасний соціум. Важливо розпочати таку роботу з раннього віку, використовуючи весь накопичений досвід як народної педагогіки, так новітніх досліджень та системно продовжувати на всіх щаблях освіти.

Сучасна освіта, побудована на гуманістичних і духовних орієнтирах, накопичених за тривалий час існування людства є стратегічною лінією розвитку особистості, суспільства, нації й держави, запорукою майбутнього, масштабною сферою розбудови суспільства, його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації. Вона є засобом відтворення й нарощування інтелектуального, морального і духовного потенціалу народу, виховання в дитини ціннісного ставлення до всього живого, до культурної спадщини свого народу. За роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування галузі на основі приєднання до Болонського процесу. За цих умов освіта спрямована на втілення в життя завдань збереження та покращення природного довкілля.

В даному контексті ознайомлення дітей з світом птахів як однієї з важливих ланок геобіоценозів дає надзвичайно великі можливості для формування пізнавальної активності. Відповідно, у Базовому компоненті дошкільної освіти, в освітній лінії «Дитина у природному довкіллі» містяться доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля. Природнича освіченість передбачає наявність уявлень дитини про живі організми і природне середовище, багатоманітність явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки у природному довкіллі та взаємозв'язок природних умов, рослинного і тваринного світу, позитивний і негативний

вплив людської діяльності на стан природи. Ціннісне ставлення дитини до природи виявляється у її природодоцільній поведінці: виважене ставлення до рослин і тварин; готовність включатись у практичну діяльність, що пов'язана з природою; дотримання правил природокористування [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 11.11.2015 №1/11-16378) навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку «Природа рідного краю» розрахована на 2 роки навчання – початковий рівень – 4 години на тиждень (144 години на рік). В програмі зазначено, що переорієнтація змісту позашкільної освіти на цілі сталого розвитку передбачає пізнання дітьми навколишнього середовища свого міста чи села, своєї малої батьківщини, проблем і перспектив свого біорегіону. На таких засадах розроблено навчальну програму «Природа рідного краю», яка реалізується в гуртках еколого-натуралістичного напрямку та спрямована на вихованців віком 7–10 років. Автори Тетяна Васютіна, Ольга Драган, Трегубова Людмила зазначають «Мета програми – розширення, систематизація і поглиблення знань про природу рідного краю, перспективи використання місцевих ресурсів в інтересах краю і країни, розкритті закономірностей природних процесів і явищ, що відбуваються у регіоні; засвоєння основ екологічних знань, перетворенні теоретичних знань у стійкі переконання, формуванні у вихованців активної життєвої позиції та морально-етичних правил поведінки в природному і соціальному оточенні» [25]. Зокрема цікавою і змістовною є теоретична частина. Наприклад, для висвітлення теми «Птахи нашого краю» автори пропонують виділити 20 годин, зокрема розглянути такі теми «Різноманітність та значення птахів своєї місцевості. Особливості зовнішньої будови тіла птахів, які пов'язані з пристосуванням до польоту. Гніздування. Пристосування до різноманітних умов життя. Дикі та свійські птахи. Охорона птахів. Правила ведення фенологічних спостережень за птахами. Практична частина. Експерсії: в природу, у зоопарк для ознайомлення з різноманітністю птахів місцевості. Визначення птахів своєї місцевості за величиною, оперенням, поведінкою, співом». Також доцільно провести дослідницькі практикуми «Сезонні явища в житті птахів», «Зимовий та весняний облік птахів», «Чиї сліди?». Робота над проектами (інформаційними, прикладними, дослідницькими) «Привабливості птахів», «Годівничка», «Пташиний будиночок», «Турбота про потомство у птахів» (куточка живої природи)».

Українські вчені Н. Бібік [5], І. Бех [6], М. Боришевський [10], О. Брежнева [11], Н. Грицай [13], Н. Бойко [8], В. Лозова [20], О. Савченко, [26] здійснили фундаментальні дослідження формування пізнавальної активності дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. В сучасній психолого-педагогічній літературі виокремлено різні аспекти проблеми формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а саме психологічні закономірності досліджували Г. Костюк, Г. Балл [3], та ін., ознайомлення природою як умову формування пізнавальної активності розглянуто в працях сучасних педагогів та науковців Г. Беленької, Т. Науменко, О. Половіної [7], Н. Грицай [13], Жоржик О. [15], О. Крюкової [17] Н. Лисенко [19], З. Плохій [24] та ін. Вони визнають особливу роль активності особистості як у формуванні як психічних функцій, які мають істотне значення у процесі організації та упорядкування знань дитини про світ і її орієнтації в собі самій, так і в збагаченні та уточненні системи знань. Прояв власної активності особистості – це механізм набуття досвіду, який є підґрунтям для подальшого розвитку дитини.

Аналіз психологічних і педагогічних праць дає підстави визначити пізнавальну активність як таку, в якій дитина виступає як суб'єкт, який створює свій досвід до певної міри самостійно; водночас вона є реципієнтом зовнішніх впливів. Стимулюючі дії дорослих можуть суттєво впливати на поведінку дитини, що стає передумовою для формування у неї нових знань та умінь. Це стосується, зокрема, мотиваційної сфери діяльності особливості.

Значним внеском у педагогічну теорію і практику розвитку дітей дошкільного віку на основі діяльного пізнання світу стали праці Л. Артемової [1], О. Чекстере [31] та ін. Теоретичні та емпіричні дані досліджень не знижують актуальності подальших пошуків і розробки стратегій навчання, які й передбачають принципові зміни в організації пізнавальної діяльності дітей, а також структурування їхніх знань.

Отже, проблема формування у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку пізнавальної активності досліджена недостатньо повно і потребує більш детального розгляду, особливо під час ознайомлення з світом птахів, тому в соєму дослідженні ми також використовуємо дані досліджень вчених-орнітологів М. Баніка [4], В. Бондарця [9], Г. Фесенка, А. Бокотея [33], М. Воїнственського [12], В. Талпоша [29].

Мета статті: висвітлити оптимальні методи і прийоми роботи в закладах дошкільної освіти і позашкільних навчальних закладах формування пізнавальної активності у дітей 6–8 років під час ознайомлення з світом птахів. Для реалізації мети було поставлено такі завдання:

1. З'ясувати сутність поняття «пізнавальна активність» як особистісного утворення.

2. Розкрити специфіку формування пізнавальної активності у дітей 6–8 років під час ознайомлення з основами орнітології.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні українські вчені вважають, що активність – поняття дуже широке та багатопрофільне. Як риса особистості людини активність постійно змінюється, що значно ускладнює її характеристику. Активність – загальна характеристика людини, яка характеризує динаміку її діяльності, підтримання життєво значущих зв'язків із навколишнім світом, а також виступає як внутрішнє спонука до дій, розвитку, навчання і праці. Вона характеризується діяльністю людини, протилежність цій якості – пасивність. Активність є однією з основних характеристик особистості, яка полягає в здатності виступати ініціатором змін у взаєминах з навколишнім світом.

У психологічній науці активність розглядається, насамперед, у зв'язку з категоріями «діяльність» і «поведінка». Активність – найважливіша характеристика діяльності і часто розглядається як її синонім. Активність особистості проявляється в спрямованості на певну діяльність і вибірковість у підборі засобів і способів поведінки для досягнення мети. Активна особистість виступає як суб'єкт не лише своєї поведінки і діяльності, але і як стимул для прояву активності іншими.

Пізнання – творчий процес отримання та постійного оновлення знань необхідних людині, сукупність процедур та методів надбання знань про явища та закономірності об'єктивного світу, здатність до розумого сприйняття та переробки зовнішньої інформації, процес людської діяльності, основним змістом якого є відображення об'єктивної реальності в свідомості, а результатом – отримання нового знання про навколишній світ.

Пізнавальна, або інтелектуальна, активність пов'язана з пізнавальною мотивацією. Пізнавальна активність не є вродженою рисою особистості – вона формується і розвивається у процесі її діяльності. Упродовж дитинства пізнавальна діяльність дитини змінюється у зв'язку зі зростанням її психофізіологічних можливостей, розширенням життєвого досвіду, необхідністю виконувати вимоги, що ускладнюються. Основною формою організації навчання в дошкільному навчальному закладі та позашкільних навчальних закладах є заняття, відповідно основним видом діяльності на заняттях є пізнавальна діяльність дітей, яка відбувається на основі практичних і розумових дій дитини і яка протікає під керівництвом педагога у відповідності з завданнями програми навчання і виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Але важливо так організувати життя дітей, щоб

пізнавальна активність могла проявлятися протягом всього дня.

У педагогічній науці пізнавальний акт визначається як мобілізація інтелектуальних, морально-вольових, духовних та фізичних сил дитини для досягнення конкретних цілей навчання і виховання. Пізнавальна діяльність дитини дошкільного віку проявляється в умінні одержувати від дорослого знання, які її цікавлять, за допомогою запитань і самостійно ставити пізнавальні завдання, добирати способи їх розв'язання. У такий спосіб розпочинається процес активізації пізнавальної активності, що триває впродовж усього життя, і сприяє формуванню світогляду, культури, духовності, набуттю суми знань про природу, суспільство, техніку та творчості. Раннє і дошкільне дитинство, а також період шкільного навчання є важливими періодами в житті людини, оскільки це найкращий час для якісних психічних утворень. Це стосується і пізнавальної активності, яка зароджується в ранньому віці, коли відбувається стрімкий фізичний ріст і накопичення знань. В основі конкретного акту пізнання лежить початкове уявлення про світ, його образ, який поступово уточнюється, доповнюється або спростовується під час пізнавальної діяльності. Пізнаючи оточуючий світ, дитина проявляє пізнавальну діяльність. Пізнавальна потреба є центральною ланкою пізнавальної активності особистості, її внутрішнім джерелом. К. Д. Ушинський вважав, що «діяльність за своєю суттю – обов'язкова боротьба і подолання перешкод. Жодна діяльність неможлива без перешкод, без прагнення подолати ці перешкоди і без дійсного подолання їх» [6].

Будь-який процес пізнання та пізнавальної діяльності неможливий без таких основних психологічних процесів і дій, як сприйняття, розуміння, осмислення, узагальнення, закріплення і застосування [14, с. 20]. Пізнання пов'язане із внутрішніми пізнавальними інтересами, які мотивують активність і пізнавальну діяльність.

У психологічному словнику В. Шапара читаємо «Активність – загальна характеристика живих істот, їхня власна динаміка як джерело перетворення або підтримки ними життєво значимих зв'язків із середовищем. Активність формується відповідно до ймовірного прогнозування розвитку подій у середовищі та положення в ньому організму. У психології активність виступає у співвіднесенні» [30, с. 11].

У педагогічній енциклопедії активність визначається як якість особистості, що проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності в роботі, навчанні, громадському житті, різних видах мистецтва, в іграх [14, с. 20].

Пізнавальна активність – вид психічної активності, що проявляється у тварин у формі орієнтувального рефлексу, а в людини, крім того,

у формах мимовільної уваги, цікавості, творчості. Водночас у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «пізнавальна активність», хоча в багатьох дослідженнях учені називають деякі загальні істотні риси цього поняття.

Пізнавальна активність як особливість психічного розвитку людини характеризується спрямованістю і стійкістю пізнавальних інтересів, прагненням до самостійного і ефективного засвоєння інформації, оволодіння прийомами і способами пізнавальної діяльності, критичністю і самокритичністю мислення, вольовими зусиллями для досягнення навчально-пізнавальної мети. Науковці злитно розглядають поняття активність, допитливість і пізнавальна діяльність. Аналіз літератури з цієї проблеми показує, що в дитячому віці пізнавальні процеси проходять під час формування кілька якісних етапів, а саме:

- період раннього дитинства, коли переважає орієнтувальний рефлекс – потреба нових вражень;

- період активного прояву інтересу до предметів і явищ навколишнього світу – допитливість;

- період зародження потреби пізнання.

Найбільш узагальнено структуру пізнавальної активності дітей представлено у дослідженні О. Брежнєвої, яка виокремлює в ній три компоненти: емоційний, змістовий і вольовий, – а також три етапи формування у дітей пізнавальної активності [11, с. 12–14]. Перший етап, на її думку, пов'язаний із виникненням інтересу до пізнання, основою якого є емоційний компонент пізнавальної активності. Він є першоосновою для розвитку активності дітей і посилюється у зв'язку з тим значенням, яке мають емоції і почуття у розвитку дитини, мотивації різних видів її діяльності, зокрема пізнання. Водночас, зазначає дослідниця, у цьому процесі орієнтуватися лише на емоційний компонент недостатньо. С. Ладивір стверджує, що викликана емоціями допитливість як рушійна сила спрямованості інтересів дитини до пізнання навколишнього світу стає суттєвим фактором формування пізнавальної активності лише в тому випадку, коли у своєму розвитку вона поєднується з оволодінням дитиною способами системного цілеспрямованого пізнання [18, с. 3–6].

За відсутності такої обумовленості виникає лише зацікавленість, яка позбавлена свідомого прагнення до отримання знань.

Другий етап виникає під впливом активності на вольовий і змістовий компоненти. У дітей мають сформуватися самостійність під час виконання завдань, ініціативність та відповідальність у виборі рішень, які поєднуються з оволодінням дітьми розумовими діями, а саме узагальненими способами обстеження предметів, здатністю абстрагувати та узагальнювати ознаки і відношення об'єктів пізнання тощо.

На третьому етапі робота педагога спрямовується на вдосконалення пізнавальної активності, окремих вольових якостей дитини – наполегливості, ініціативності тощо. У психолого-педагогічних дослідженнях представлено декілька видів активності, притаманних дитині.

Репродуктивно-наслідувальна активність, за допомогою якої дитина набуває досвід за допомогою використання досвіду іншої людини. Це найпростіша форма прояву активності, проте в розвитку дитини вона відіграє суттєву роль. Ураховуючи те, що в цьому виді активності об'єктивно закладені великі можливості для розвитку особистості дитини, репродуктивно-наслідувальна пізнавальна активність відіграє надзвичайно важливу роль у процесі навчання.

Пошуково-виконавська активність є більш складним видом, оскільки характеризується високим ступенем самостійності. На цьому рівні активності дитині необхідно прийняти завдання яке поставив дорослий і самій відшукати способи його виконання. Пошуки самостійних способів розв'язання завдання сприяють пошуку варіантів діяльності не за зразком, аналізу можливих способів вирішення завдання, відкривають простір для розмірковування про зміст та умови діяльності. Оволодіння дітьми таким видом пізнавальної активності розглядають як значне особистісне досягнення. Показником такої активності є наявність у дитини інтересу до навчального завдання та процесу його виконання; самостійність у пошуку розв'язання пізнавального завдання та застосування знайдених способів його розв'язання в різних практичних ситуаціях; уміння помічати помилки у себе та інших дітей, аналізувати їх причини; здатність чітко формулювати запитання щодо змісту теми, що вивчається, виявляти ініціативу, самостійність у виборі правильного рішення.

Творча активність – найвищий рівень, оскільки цей вид пізнавальної активності передбачає вміння дитини самостійно формулювати нове пізнавальне завдання, відшукувати нові, нетрадиційні, оригінальні способи його розв'язання. Зрозуміло, що цей вид активності можливо сформувати лише у тих дітей, які відзначаються високим рівнем інтелектуального розвитку, тобто обдарованих дітей, яким притаманне прагнення до творчого пошуку в різних видах діяльності, зокрема і в пізнавальній. Цінним і цікавим видом роботи є ознайомлення дітей з основами орнітології, адже птахи населяють усі материки й більшу частину островів Земної кулі.

Орнітологія – один з розділів зоології, яка зосереджує увагу на вивченні їх ембріології, морфології, фізіології, екології, систематики і географічного розповсюдження. Птахи відіграють важливу роль у природі та житті людини. Вони можуть жити скрізь,

де є рослини й тварини, придатні для їхнього живлення: у лісах і садах, на луках і болотах, у тундрі, у степах і пустелях. Деякі птахи більшу частину свого життя проводять у відкритому морі. В даний час у світовій фауні налічується понад 9000 видів птахів. Найбільш різноманітні види птахів у тропічних лісах, а в суворих умовах Арктики й Антарктиди видів небагато, але кількість особин кожного з них дуже велика.

Завдяки своїй дуже великій кількості й різноманітності птахи відіграють у природі досить значну роль. Підраховано, що на земній кулі живе близько 100 млрд. птахів. Усі вони щодня з'їдають велику кількість рослинної і тваринної їжі й цим самим істотно впливають на живу природу, особливо на чисельність комах і дрібних гризунів. Нерідко птахи самі стають їжею для інших тварин. Таким чином птахи є важливою ланкою в ланцюгу живлення живих організмів. Саме за їх посередництвом відбувається поширення насіння багатьох рослин (наприклад, сойки, дрозди, кедрівки). Вони скльовують соковиті плоди горобини, бузини, брусниці, черемхи, чорниці та багатьох інших рослин і, перелітаючи з місця на місце, викидають разом із послідом непошкоджені насінини. Деякі види птахів (нектарниці, колібрі), живлячись нектаром рослин, сприяють перехресному запиленню квіток. Між птахами та іншими видами тварин у природі існують складні взаємозв'язки. Одні види птахів можуть житися іншими видами. Так, хижі птахи поїдають, насамперед, ослаблених і хворих тварин, сприяють природньому добору. Грифи, стерв'ятники поїдаючи загиблих тварин, є санітрами екосистем. У птахів спостерігаються різні види співжиття, коли дрібніші види птахів поселяються в колоніях більших птахів (шпаки селяться разом з граками). Присутність ластівок біля табунів свійських і диких тварин на пасовищі пов'язана з тим, що великі ссавці належать багатьох комах, яких птахи ловлять у польоті. Наприклад, ластівка впродовж літа знищує близько 1 млн комах, а синиця за рік – близько 6,5 млн яєць шкідливих комах. Комахоїдні птахи корисні для рослин, оскільки живляться різними комахами, що завдають рослинам великої шкоди. Особливо значну кількість комах поїдають горобцеподібні, приносячи величезну користь сільському й лісовому господарству.

У житті людини птахи мають велике значення. Це виявляється у величезній ролі свійських птахів у сільському господарстві. Птахи також становлять значну промислову (куріпки, перепілки, фазани) і декоративну (щиглики, папуги, канарки) цінність. Птахи є цікавим об'єктом пізнання. Вони щороку мігрують з півночі на південь і повертаються назад. Деякі з них мають чудові голоси, можуть розмовляти людською мовою і наслідувати голоси інших тварин.

Птахи відіграють важливу роль у природі. В природних умовах, наприклад, існують складні взаємозв'язки між птахами й рослинами, з одного боку, та між птахами й іншими тваринами – з іншого. З найдавніших часів люди цікавилися життям птахів. Обожнювання птахів спостерігалося у давньоєгипетській релігії, де сокіл означав священний символ Сонця. Йому присвячувалися храми, а вбивство вважалося важким гріхом. У Давній Греції розвинулась орнітомантия – ворожіння за допомогою птахів. Ворожили за криком, польотом, посадкою, поведінкою та нутрощами домашніх і диких птахів. В Україні була відома відома народна орнітомантия у вигляді ворожіння «на курку» та «півня»: як вони дзьобають зерно, коли і як співають, якого кольору курка потрапить в курнику вночі в руки та ін. Ознакою великого нещастя вважалося, якщо курка зненацька заспіває півнем.

У давніх слов'ян особливо поважали сокола, він був символом сили та мужності. В міфології він перебував на верхівці світового дерева. Полювання з соколом – атрибут княжого двору, знаті. Сокіл в українському фольклорі протиставляється вороні, як втіленню злих, темних сил: «Де соколи літають, там ворону не пускають» У пізнішому фольклорі сокіл символізує козацьку силу й честь. Християни особливого значення надають голубу, який символізує моральну чистоту і є втіленням Святого Духа.

Велика різноманітність антропогенних факторів та їх дія зводиться головним чином до впливу на птахів та території, де вони живуть. Тому, дуже важливо охороняти не лише самих птахів, але й місця їх проживання. Роль заповідників і зоопарків у збереженні рідкісних видів птахів дуже велика. Враховуючи величезну користь, яку приносять птахи, люди всіляко їх оберігають. Особливо важливу роль в охороні птахів відіграють заповідники і зоопарки. Для охорони птахів у природі велике значення має не лише збереження дорослих птахів, а й охорона їхніх гнізд.

У фауні України є багато рідкісних птахів, занесених до Червоної книги, серед них: пелікан, лелека, беркут, могильник, орел степовий, скопа, дрохва та ін. Основна причина, через яку їм загрожує вимирання, – зникнення необхідних для їх існування біотопів. Загрожує загибель і журавлю сірому, журавлю степовому та іншим мешканцям степів. Тому прийняті в нашій країні закони про охорону тваринного світу мають велике значення для збереження птахів та інших тварин [32].

У зв'язку з тим що птахам дуже часто не вистачає місць для гніздування, слід восени, взимку і навесні розвішувати в лісах, парках, садах і на городах шпаківні, синичники, дуплянки і т. п. Добрі результати дає висаджування кущів, які є схованою для гнізд.

Велике значення для приваблювання й вберегання птахів від загибелі в зимовий період має підгодовування їх не лише в сільській місцевості, а й у містах. Для цього слід влаштовувати в парках, садах і на балконах годівниці.

Птахівництво – дуже важлива галузь господарства, що дає багато високоякісної продукції свійської птиці. Свійськими називають птахів, яких людина приручила і успішно розводить у свійському стані для отримання м'яса, яєць, пуху і пір'я. В Україні розводять курей, гусей, індиків, цесарок, фазанів, качок тощо. Найбільше значення мають кури, гуси і качки. Несучі породи курей (російська біла, леггорн, орловські) дають 200–300 яєць за рік. Кури м'ясо-яєчної породи (загорська, першомайська, московська) дають і м'ясо, і яйця. М'ясні породи (плімутрок) розводять заради м'яса. На качиних фермах розводять качок московської, української, пекінської та інших порід. Особливо вигідно розводити качок на ставках, де вирощують коропів: послід качок удобрює водойму, завдяки чому посилено розмножуються різні безхребетні тварини – чудовий корм для риби.

Як уже зазначалося, птахи є для людини надзвичайно корисними хребетними. Проте з кожним роком все більше видів птахів зменшується за чисельністю, поширенням, багато які стають рідкісними або зовсім зникають на великих територіях (на сьогодні повністю зникло близько 200 видів). Для того, щоб запобігти зникненню птахів, їх треба охороняти. Мало занести той чи інший вид на сторінки Червоної книги, прийняти закон про охорону тварин або певних видів птахів – треба вивчати птахів, знати їхні потреби щодо навколишнього середовища. Мета екологічної освіти на сучасному етапі – формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи бережного дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища. Зміст роботи полягає в розкритті перед дітьми цінності природи, особливо важливо виховати етичне ставлення до живих організмів.

Педагог має стати для вихованців не тільки носієм знань, а й зразком для наслідування. Важливо так організувати щоденну діяльність дітей, щоб через самостійні відкриття, розв'язання проблемних завдань, різноманітні дії з об'єктами вони одночасно оволодівали новими знаннями, вміннями та навичками їх самостійного набуття. Це пов'язане з формуванням пізнавальної активності, яка виявляється в допитливості та експериментуванні, нескладній пошуково-дослідницькій діяльності. Завдяки такому пізнанню природи під керівництвом педагога здійснюється досить глибока самостійна когнітивна діяльність дітей, відбуваються аналіз, порівняння, зіставлення. Проблема розвитку пізнавальної активності дошкільнят є надзвичайно актуальною, оскільки вона є неодмінною

передумовою формування розумового виховання. Джерелом пізнавальної активності є пізнавальна потреба. Її задоволення здійснюється як пошук спрямований на виявлення, відкриття невідомого та його засвоєння. Умовою розвитку пізнавальної активності є практичні дослідницькі дії самої дитини з різноманітними предметами. Особливо цікавими і водночас доступними для спостереження об'єктами є птахи, як дикі, так і свійські. Вони безпечні, естетично привабливі, ведуть активний спосіб життя в різні пори року і тому цілком підходять для даного виду роботи. Звичайно, птахи приваблюють дітей починаючи з раннього віку. народна педагогіка пропонує вже на першому році життя знайомити дітей з птахами. Це коліскова «Прилетіли гулі», забавлянка «Сорока-ворона» тощо. Дітям пропонують казки про птахів «Курочка ряба», «Котик і півник», «Колосок», «Гуси лебеді», «Гидке каченя» тощо. Вихователі постійно проводять спостереження з дітьми різних вікових груп за птахами, у багатьох дітей птахи є вдома, тому іноді птахи не викликають особливого зацікавлення у дітей. Лише під керівництвом педагога. завдяки створеному розвивальному середовищу і систематичній праці у дітей сформується пізнавальна активність стосовно світу птахів. Потрібно інтегрувати різні види навчальної роботи з виховною, з різними видами діяльності дітей (спостереження, розповіді вихователя, бесіди, читання доступної наукової і художньої літератури, різні види ігор, музична, художня діяльність, експериментування). Результати набутих знань кожної дитини мають ґрунтуватися на раніше нею засвоєних відомостях про світ птахів. Лише за цієї умови задовольняється природна допитливість дитини, її інтерес до навколишнього. З дітьми 6–8 роки життя слід забезпечити виконання таких завдань:

- постійний приплив нової інформації;
- формування наукових екологічних уявлень про птахів, їх роль в природі та житті людини, взаємозв'язки у природі;
- розвиток відношення до природи як до нашого спільного дому, де птахи, як частина природи, потребують піклування і захисту;
- формування системи вмінь і навичок екологічно доцільної поведінки;
- позитивне ставлення вихователів до проявів пізнавальної активності і стимулювання їх;
- створення розвивального середовища з можливістю самостійного пошуку інформації в книгах енциклопедичного характеру про птахів;
- бережне ставлення до самостійних роздумів дітей, можливість помилкових суджень.

Дані психолого-педагогічних досліджень та педагогічної практики показують, що для створення творчого середовища в закладах дошкільної та позашкільної освіти необхідно дотримуватись відповідної методики роботи педагога з дітьми.

Вона повинна розглядатися як модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення освітнього процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для дитини і педагога. В. Суржанська створила модель розвивальної методики формування пізнавальної активності старших дошкільників та молодших школярів засобами творчих завдань. Основними елементами зазначеної моделі є такі:

1. Педагогічне середовище формування пізнавальної активності передбачає єдині підходи у застосуванні засобів, спільну діяльність дітей, вихователів та батьків, єдині оцінювальні погляди та дії для усіх учасників педагогічного процесу. Це атмосфера, де панує гуманність, взаємодовіра, взаємодопомога, стимулювання творчої ініціативи.

2. Мета, хід та результат розвитку пізнавальної активності дітей. Провідною метою є формування пізнавальної активності дошкільників та молодших школярів. Ходом є взаємодія дорослого та дитини у процесі вирішення творчих завдань, розумна допомога та підтримка дошкільників. Результат – сформований рівень пізнавальної активності.

3. Організація дитячого пізнання передбачає створення позитивного психологічного клімату, забезпечення відповідного матеріального, предметно-ігрового, розвивального середовища, а також враховується потреба дітей у спілкуванні з дорослими та однолітками; необхідність дотримання санітарно-гігієнічних, естетичних та педагогічних умов.

4. Засоби пізнання. Широкий діапазон пізнавально-розвивальних засобів (предмети, посібники, символічні засоби, іграшки, технічні засоби навчання та інші); мікросередовище, створене педагогом з метою формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку; спеціально розроблені творчі завдання, що спрямовані на формування пізнавальної активності дітей 6–8 років.

5. Дорослі (вихователі та батьки) – безпосередні учасники педагогічного процесу. Їх діяльність проявляється як педагогічна допомога дитині в зростанні її пізнавальної активності, спрямування на стимулювання її проявів у різних видах діяльності.

6. Діти як повноправні учасники педагогічного процесу. Їх діяльність передбачає самостійне вирішення творчих завдань, прояв та зростання пізнавальної активності, позитивних пізнавальних емоцій, оригінальності. Взаємодія дітей і дорослих відбувається у процесі вирішення творчих завдань на трьох умовно визначених етапах (перший етап – вирішення творчих завдань в умовах індивідуальної взаємодії дитини з дорослим; другий етап – вирішення творчих завдань в умовах колективної взаємодії дорослого, дитини з групою

однолітків; третій етап – широке впровадження творчого пошуку та реалізації творчих задумів).

7. Здійснення педагогічної рефлексії та оцінки рівня пізнавальної активності дітей, яке відбувається за визначеними критеріями.

8. Створення перспективи для переходу дітей на якісно новий рівень розвитку пізнавальної активності (це дає змогу прогнозувати діяльність дорослих та дітей у відповідності з набуттям досягнень у пізнавальній діяльності), врахування зони найближчого розвитку [28].

Формуючи пізнавальну активність під час ознайомлення з птахами, педагог застосовує різноманітні засоби, методи і прийоми, але перевагу слід віддавати безпосередньому сприйняттю дітьми природи і активному оволодінню навичками відповідалного природокористування.

Н. Яришева відзначає, що вибір методу залежить від:

1. Особливостей пізнавальної діяльності дітей адже наочно – образне мислення є переважаючим у цьому віці. Дитина вперше знайомиться з багатьма об'єктами природи, через це в роботі з дітьми слід віддавати перевагу методам, що забезпечують безпосередній контакт з реальними об'єктами природи: спостереженню, праці в природі, складним дослідам, іграм з природними матеріалами.

2. Конкретних завдань навчально-виховної роботи, етапу засвоєння знань дітьми. У засвоєнні знань дітьми найчастіше виділяють три етапи:

– первинне ознайомлення (наочні, практичні методи);

– закріплення (наочні, практичні, словесні методи);

– систематизація, узагальнення (методи моделей, бесід, дидактичних ігор).

3. Конкретних умов роботи закладу освіти. У багатьох міських дитячих садках, де на відміну від сільських немає змоги ознайомити дітей із свійськими тваринами за допомогою методу спостереження, використовується демонстрування картин, читання художньої літератури, вивчення віршів, використання відео тощо [34].

Отже, головним методом для ознайомлення з світом птахів є безпосереднє сприймання або спостереження, яке тісно пов'язане із словом. За допомогою слова повідомляється мета спостереження, педагог керує розгляданням об'єктів природи, і досить часто у слові фіксується результат спостереження (бесіди, розповіді про те, що діти бачили).

Потреба використання ілюстративного матеріалу під час ознайомлення дітей з птахами зумовлюється особливою привабливістю ілюстративного матеріалу для дошкільників і молодших школярів та характером їх образного мислення. Розглядання картин, ілюстрацій допомагає вирішувати різноманітні завдання, в першу чергу

уточнювати, закріплювати знання про природні об'єкти, збагачувати їх. Спостереження в природі за птахами не завжди дають змогу розглянути деталі в зв'язку з невеликими розмірами та похливістю деяких представників. Сприймання статичного зображення на картині, таблиці створює умови для уточнення дитячих вражень. Ілюстративний матеріал, що зображує птахів має викликати у дітей чуттєві образи, близькі до сприймання дійсності, тобто вони повинні бути виконані реалістично. Тварини і рослини показують природних умовах існування. Цим вимогам відповідають картини відомих анімалистів О. Комарова, В. Ватагіна.

Проведеними дослідженнями доведено, що демонстрування відеофільмів, кінофільмів, діафільмів та інших технічних засобів навчання є одним з важливих джерел інформації, яке наділене великою силою емоційного впливу, здатне викликати співпереживання, співучасть, збагачувати відночас знаннями, здійснюючи великий вплив на пізнавальну активність.

К. Ушинський радив зробити серйозне навчання цікавим, вважаючи це одним з найважливіших завдань навчання. Під час ознайомлення дітей з птахами часто використовуються різні види ігор. Гра є провідною діяльністю дитини дошкільного віку, в якій вона найбільше задовольняє свої потреби. Ігри викликають у дітей задоволення, підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню у них уявлень про об'єкти природи, їх якості, виховують позитивне ставлення до природи. Надзвичайно важлива роль ігор у закріпленні, систематизації і узагальненні знань про природу. Отже, ігри сприяють піднесенню ефективності навчання дітей у сучасних закладах дошкільної і позашкільної освіти.

В процесі пізнання чуттєве і раціональне взаємодіють. Звідси – важливе значення використання словесних методів, пошуки оптимальної взаємодії їх з наочними методами. Формування пізнавальної активності буде протікати більш ефективно з використанням поетичних творів. Тому природознавчу книгу найчастіше рекомендується читати після спостережень. При цьому художні твори допомагають підсумувати побачене, доповнити, поглибити спостереження, спрямувати увагу дітей на дальше сприйняття природних явищ. Загадки, прислів'я, в яких сконцентровані характерні ознаки птахів, широко використовуються переносні значення слів, метафори, алегорії як засоби образного відображення, швидше сприймаються дітьми, якщо вони пов'язані з безпосереднім сприйманням об'єктів природи. Цінне також використання прислів'їв, в яких відобразився народний погляд на природу, з якого діти повинні черпати народну мудрість, привчатися до спостережливості.

Розповідь педагога повинна відповідати ряду вимог:

- сприяти формуванню вірогідних знань про природу;
- в доступній формі розкривати зв'язки і залежності у природі;
- бути образною, емоційною, цікавою, спрямованою на формування у дітей розумного, дбайливого ставлення до природи та пізнавальної активності.

Дитяча природознавча література сприяє розширенню кола знань дітей про птахів, знайомлять з тими явищами, які діти інколи не можуть безпосередньо спостерігати. Через твори художньої та доступної наукової літератури дошкільники та молодші школярі не тільки ознайомлюються з фактами життя природи, але й із зв'язками, залежностями в природі.

С. Русова розглядає працю як один з основних методів ознайомлення дітей з природою. Цінність праці в природі полягає в тому, що дитина в процесі трудової діяльності взаємодіє з реальними об'єктами а це створює найкращі можливості для формування екологічних знань та реалістичних уявлень про об'єкти природи, зв'язки між ними. У процесі праці найбільш переконливо, наочно діти впевнюються у зв'язку між умовами для життя птахів їх ростом, розвитком. Під час праці

мова дітей збагачується новими для них словами, враження від діяльності спонукають до активного обміну думками, сприяють формуванню суджень на основі аналізу, порівнянь. У процесі праці створюються сприятливі умови для сенсорного розвитку дітей. Діти оволодівають новими прийомами обстеження [25].

Досліди – це способи матеріального впливу людини на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей, це спостереження за спеціально створених умов. За сучасних умов, коли великого значення надається розвитку пізнавальної активності, вихованню прагнення до здобуття нових знань, проведенню дослідів повинно бути приділено значну увагу. Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконуючу силу, знання, яких набувають дошкільнята, мають особливу доказовість, повноту і міцність. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок і сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників. В елементарні досліді для дітей слід вводити такі явища і об'єкти природи, які наочно виражені, зв'язки між якими доступні осмисленню дітьми (таблиця 1).

Таблиця 1

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН РОБОТИ

з формування у дітей 6 – 8 років пізнавальної активності під час ознайомлення з світом птахів

Тематика роботи	Створення розвивального середовища	Заняття (інтегровані, комплексні)	Образотворча діяльність	Народний фольклор
1	2	3	4	5
Вересень				
Птахи знайомі і незнайомі	1. Виставка картин про птахів. 2. Створення природничого куточка в груповій кімнаті.	1. Складання розповіді про птахів 2. Птахи- обереги. 3. Ознайомлення з природничими енциклопедіями	1. Малювання «Півень» 2. Аплікація обриванням «Курчатко» 3. Малювання «Відліт птахів»	Святий Семен вважається покровителем птахів. Після Семена відлітали в теплі краї журавлі.
Жовтень				
Журавлі летять у вирій	1. Екскурсія до водойми. 2. Прикрашання природознавчого куточка рушниками з зображенням птахів	1. Бесіда « Чому птахи відлітають у вирій». 2. Вивчення вірша «Журавлі летять» 3. Свято Покрови	1. Малювання «Відліт журавлів» 2. Аплікація «Рушник» 3. Ліплення «Півник» 4. Конструювання з паперу «Журавлик»	«Яка погода на Покрову, такою буде і зима», «Прийшла Покрова – замовкла діброва»
Листопад				
Як птахи до зими готуються	В природознавчому куточку розмістити українські казки про птахів та народні іграшки.	1. Бесіда «Як птахи до зими готуються» 2. Розгляд картин «Свійські птахи» 3. Дидактична гра «У бабусі на подвір'ї»	1. Малювання «Пташка» (за мотивами опішнянських іграшок); 2. Ліплення «Пташка».	1. Гра-драматизація за казкою «Котик і півник» 2. Рухлива гра «Унадився журавель» 3. Вившування годівниць.

Продовження таблиця 1

1	2	3	4	5
Грудень				
Свійські птахи	1. Організувати майстерню виготовлення атрибутів та подарунків до зимових свят. 2. В природознавчому куточку розмістити довідкову та художню літературу про народні звичаї та традиції поводження з птахами	1. Вивчення віршів про свійських птахів. 2. Ознайомлення з символікою герба. 3. Вивчення колядок та щедрівок. 4. Розповідь казки «Кривенька качечка»	1. Малювання «Гусочка» 2. Конструювання і аплікація з паперу — «Прикраси на ялинку (птахи)»	Гра-драматизація «Кривенька качечка»
Січень				
Як птахи зимують	Природознавчий куточок поповнити репродукціями картин з зображенням птахів	1. Розповідь вихователя «Як раніше святкували прихід Нового року» 2. Читання казки Лесі Українки «Біда навчить»	1. Малювання «Зима». 2. Аплікація «Снігурі». 3. Малювання за казкою Лесі Українки «Біда навчить»	1. Сюжетно-рольові ігри «Подорож у зимовий ліс» 2. Гра –драматизація за казкою Лесі Українки «Біда навчить»
Лютий				
Як живуть пінгвіни	1. Народознавчий куточок поповнити образними іграшками «Птахи».	1. Вивчення коліскових про птахів. 2. Свято «Проводи зими», 3. Розповідь про пінгвінів	1. Малювання «Весна-Красна» 2. Ліплення «Пінгвін».	«В цей день Лютий до Березня приїхав» Ігри забавлянки «Сорока-ворона»
Березень				
Зустріч птахів	1. В природознавчому куточку помістити репродукції картин і листівок про весняні свята та птахів	1. Розповідь дітей «Пригоди птахів у теплих краях» 2. Бесіда «Птахи – обереги родини» 3. Свято «Зустріч птахів»	1. Малювання «Птахи приносять добро» 2. Аплікація «Шпаківня»	1. Будівельно-конструктивна гра «Подорож в село» 2. Рухлива гра «Приліт птахів» 3. Вившування шпоківень
Квітень				
Птахи теплих країн	Поповнити природознавчий куточок листівками про птахів теплих країн	1. Вивчення вірша «Облітав журавель». 2. Розгляд картини та перегляд відео «Страуси»	1. Малювання «Страус» 2. Конструювання «Шпаківня»	1. Сюжетно-рольова гра « Екскурсія на страуси ну ферму» 2. Дидактична гра «Хто що їсть» Ігри «Гаївки та веснянки»
Травень				
Бережемо птахів	1. Поповнити природознавчий куточок картинами про охорону птахів	1. Розповідь про Червону книгу України 2. Бесіда про охорону птахів 3. Висаджування калини	1. Малювання «Казкоавий птах» 2. Аплікація «Півник» 3. Ліплення «Курчатко»	1. Гра драматизація «Кривенька качечка» 2. Рухлива гра «А ми просо сіяли»

Отже, на підставі проведеного аналізу наукової літератури можемо констатувати, що рівень формування пізнавальної активності у старших дошкільників залежить від того, які шляхи і методи використовуються педагогом. Один і той самий зміст навчального матеріалу, використаний із застосуванням різних методів, дає різну наповненість етапу знання, різні заняття дітей, тобто різний реальний результат. Пізнавальна цінність заняття визначається не лише змістом навчального матеріалу, а й діяльністю дітей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Ознайомлення дітей з основами орнітології з використанням різних методів і форм роботи має велике значення для формування пізнавальної активності дітей, адже птахи є прекрасним об'єктом для спостережень. Також можна використовувати величезний об'єм доступної літератури та соціальних мереж. Але без систематичної планомірної роботи педагогів бажаного результату досягти неможливо. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці методики формування у дітей пізнавальної активності до природного довкілля засобами ігор.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артемова Л. В. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. Київ : Томіріс, 1995. 112 с.
2. Базовий компонент (Державний стандарт дошкільної освіти) дошкільної освіти України. Нова редакція: наказ М-ва освіти і науки України від 12 січ. 2021 №33 URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Vazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 15.07.2023)
3. Мислення в діяльності молодших школярів / за ред. Г. С. Костюка, Г. О. Балла. Київ : Радянська школа, 1981. 155 с.
4. Банік М. В. Оцінка залежності чисельності лучної та чорноголової трав'янок від структури біотопу та впливу антропогенних факторів в умовах крейдяних схилів Лівобережної України. *Актуальные вопросы современного естествознания* : тез. Всеукр. конф. молодых ученых. 11–13 апр. 2003. Сімферополь : Таврійський нац. ун-т імені В.І. Вернадського, 2003. С. 14.
5. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : монографія. Київ, 1998. 199 с.
6. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
7. Беленька Г., Науменко Т., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи. Старший дошкільний вік. Київ : Генеза, 2013. 115 с.
8. Бойко Н. О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів : автореферат дис. на здобуття канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1999. 20 с.
9. Бондарець В. І. Атлас птахів України. Київ : Знання, 2020. 480 с.
10. Боришевський М. Й., Музичук С. Т., Антоненко В. В., Удодова Л. П., Пилипенко Л. І., Фролов П. Д., Володарська Н. Д., Мартинюк І. В. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі. Навч.-метод. посіб. Київ : Ін-т змісту і методів навчання. 1999. 190 с.
11. Брежнєва О. Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 1998. № 2. С. 12–4.
12. Воїнственський М. А. Птахи. Київ : Радянська школа, 1984. 304 с.
13. Грицай Н. Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів основної школи у позакласній роботі з біології : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 20 с.
14. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
15. Жоржик О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності. *Рідна школа*. 2000. № 3. С. 37–39.
16. Іщенко Л. В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників: дис. ... к. пед. наук : 13.00.01 / Одеса, 1997. 260 с.
17. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів: дис. ... к. пед. наук : 13.00.07 / Київ, 2005. 242 с.
18. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3–6.
19. Лисенко Н. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи. Київ: видавничий Дім «Слово», 2015. 352 с.
20. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. Харків: ОВС, 2000. 200 с.
21. Марочко Г. С. Формування у дітей старшого дошкільного віку дбайливого ставлення до природи : авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня к. пед. наук. Київ, 1993. 23 с.
22. Мієр Т. І. Дидактичні засади організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Київ, 2017. 594 с.
23. Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня. д-ра пед. наук. Київ, 2001. 41 с.
24. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ : Дошкільне виховання, 2002. 175 с.
25. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.
26. Савченко О. Я. Теоретичні підходи до визначення якості шкільної освіти. *Педагогіка і психологія*, Том 3. 2007. С. 2–6.
27. Суржанська В. А. Підготовчий етап розвивальної методики формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами творчих завдань. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. 2005. № 2. С. 27–33.
28. Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2004. 54 с.
29. Талпош В. Птахи лісів України. Комплект наочності. Навчальна книга «Богдан», 2017. 40 с.
30. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
31. Чекстєре О. Ю. Погляди Ж. Піаже на особливості егоцентризму дитячого мислення. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Частина 8*. 2008. С. 632–642.
32. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 623 с.
33. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). Київ-Львів, 2007. 112 с.
34. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. Київ, 1993. 143 с.
35. Васютіна Т. М., Драган О. А., Трегубова Л. А. Природа рідного краю: авчальна програма з позашкільної освіти еколога-натуралістичного напрямку: еколога-біологічний профіль. Київ, 2015. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/prk.pdf> (дата звернення: 10.07.2023)

ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ПОБУДОВИ ЛОГІЧНИХ СХЕМ З ВИКОРИСТАННЯМ WEB-ЗАСТОСУНКУ “SIMULATOR.IO” В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

FORMATION OF PRACTICAL SKILLS IN BUILDING LOGIC SCHEMES USING “SIMULATOR.IO” WEB-APPLICATION IN DISTANCE EDUCATION CONDITIONS

Стаття присвячена висвітленню інноваційного підходу у формуванні навичок майбутніх фахівців інженерів у закладах вищої освіти в умовах дистанційного навчання. Розкриваються такі поняття як дистанційне навчання, інноваційна педагогічна діяльність, інструменти дистанційного навчання. Висвітлюються структурні компоненти, особливості використання цифрового інструменту, інтерактивна комунікація педагогів зі студентами. Зокрема, розкривається формування практичних навичок побудови логічних схем за допомогою веб-застосунку. Основна увага зосереджується на прикладі проектування практичного навчального матеріалу електронного навчального курсу за допомогою веб-застосунку. На основі аналізу сучасних тенденцій у розвитку та імплементації дистанційного навчання обґрунтовується проектування змісту: визначення інтерактивного змісту, досвіду навчання через відбір і складання навчальних завдань, проектів, що включають цифрові інструменти й електронні ресурси. Висвітлюється спосіб організації індивідуального та групового навчання з використанням інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Сформульована мета та завдання, які забезпечують формування вмінь, необхідних для засвоєння практичних навичок, надаються методичні рекомендації з їх виконання, форма подання результатів виконаної роботи, критерії оцінювання кожної роботи, список індивідуальних завдань, завдань для виконання у парах та групами. Детально розглядається процес використання веб-застосунку для формування практичних навичок з побудови логічних схем. Розглянута реалізація електронного навчального процесу за допомогою веб-застосунку та кроки, які повинен пройти здобувач освіти у процесі навчання. Зазначається також, що концепція інноваційного курсу забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та методичного аспектів.

Ключові слова: дистанційне навчання, інтерактивне навчання, цифровий інстру-

мент, логічні схеми, інноваційна педагогічна діяльність, інтеграція.

This article addresses an innovative strategy to developing the abilities of future engineering specialists in higher education institutions in the conditions of distance learning. In particular, the formation of practical skills in building logical schemes using a web application is revealed. Such concepts as distance learning, innovative pedagogical activities, distance learning tools are revealed. Structural components, features of using a digital tool, interactive communication between teachers and students are highlighted. The focus is on an example of designing a practical learning material for an e-learning course using a web application. Based on the analysis of modern trends in the development and implementation of distance learning, the design of the content is substantiated: the definition of interactive content, the learning experience through the selection and compilation of educational tasks, projects that include digital tools and electronic resources. The method of organizing individual and group training using innovative pedagogical and information and communication technologies is highlighted. The goal and tasks are formulated, which ensure the formation of skills necessary for the acquisition of practical skills, methodical recommendations for their implementation, the form for submitting the results of the work performed, the evaluation criteria for each work, a list of individual tasks, tasks to be performed in pairs and groups are provided. The process of using a web application for the formation of practical skills in the construction of logical schemes is considered in detail. The implementation of the electronic educational process with the help of a web application and the steps that the learner must go through in the learning process are considered. It is also noted that the concept of the innovative course is provided by the unity of methodological, theoretical and methodical aspects.

Key words: distance learning, interactive learning, digital tool, logical schemes, innovative pedagogical activity, integration.

УДК 377

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.45>

Грибик Т.Т.,

аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська Політехніка»

Постановка проблеми. Традиційна аудиторна форма навчання за останні роки втратила свою доцільність на сучасному рівні розвитку суспільства, що призвело до поширення інших форм навчання, зокрема змішаного або й повністю дистанційного навчання. За останні роки дистанційна освіта показала себе не тільки як тимчасовий вимушений метод, а й повноцінний альтернативний метод здобування освіти. Дистанційне навчання має надзвичайний потенціал у формуванні знань майбутніх фахівців за сучасних

умов, коли науково-технічний прогрес розвивається високими темпами і важливо, щоб майбутні фахівці володіли навичками адаптації до швидкої зміни технологій і вміли швидко оновлювати свої професійні знання. Для досягнення цього, система навчання повинна включати інноваційні технології, які дозволять студентам та фахівцям ефективно оволодівати важливими професійними знаннями, вміннями та навичками в короткі терміни та постійно підвищувати свою професійну компетентність.

Проте, якщо з здобуттям теоретичних знань системи дистанційного навчання повністю справляються, то при переході до формування практичних навичок виникає низка проблем. Особливо втрачається потенціал у навчанні майбутніх фахівців комп'ютерної інженерії. Адже існує безліч цифрових інструментів, які б могли органічно доповнити зміст навчальних курсів, проте поки що їх імплементація в дистанційні системи навчання закладів вищої освіти є надзвичайно обмежена. Технічний прогрес рухається надзвичайно швидко, освітній же процес сильно відстає.

Це потребує розробки нових методів та інформаційно-комунікаційних технологій, які дають можливість ширшої взаємодії між студентами і викладачами задля спільного покращення процесу здобуття теоретичних та практичних навичок і вирішення проблем, які можуть постати в процесі навчання. Так дистанційне навчання з використанням інноваційних цифрових інструментів позитивно вплине на організацію активної пізнавальної діяльності кожного студента, здобуття практичних навичок, ефективний зворотній зв'язок, взаємодію, індивідуалізацією та диференціацією навчального процесу, формування стійкої мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Це можливість створити умови, які будуть сприятливі для розвитку навчальної самостійності та фахових навичок здобувача освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці приділяють особливу увагу дистанційному навчанню, що підтверджується значною кількістю нової теоретичної та методичної літератури. Аналіз інформаційних джерел у цій галузі, таких як наукова робота Герасименко І.В. [1], статті зарубіжних науковців Еванса Д. та Шорталя Т. [2] та Штихло Л. [3], показує, що більшість спроб перенесення освітнього процесу на дистанційну форму – це просте відтворення традиційної освіти в онлайн формат, тобто методика, структура лекцій, часові рамки та форми контролю зберігаються в попередній формі. З відмінного висвітлюється кардинальна зміна способу комунікації між студентом та викладачем, де модель особистого обміну інформацією була замінена онлайн-комунікаціями. Перенесення освітнього процесу з строго аудиторної форми навчання в онлайн зробило навчання більш доступним для студентів, але не вирішило проблеми з практичною підготовкою студентів.

Проте є і наукові статті присвячені можливій інноваційній інтеграції цифрових інструментів в онлайн навчання. Наприклад стаття Кизим С. [4] розкриває застосування електронних ресурсів навчального призначення, зокрема електронного навчально-методичного комплексу (ЕНМК). На основі цього дослідження та охарактеризованих у статі етапів, принципів створення ЕНМК та його

функцій, зроблено висновок про те, що чим більш структурованим і гнучким є онлайн-навчання, тим воно є ефективнішим.

Можливі проблеми у використанні цифрових інструментів та електронних ресурсів висвітлені у роботах зарубіжних вчених Д. Стівенса [5] та М. Бернса [6], які досліджують можливості та суттєві характеристики електронних ресурсів. ЕНМК постає у роботах цих вчених різнобічним комплексом. З одного боку як поєднання графічного, текстового та цифрового контенту; з іншого боку – як програмно-інформаційна складова, призначена для всіх учасники освітнього процесу.

Мета статті полягає у розробці авторської методики використання веб-застосунку для формування практичних навичок побудови логічних схем в умовах дистанційного навчання. Ціллю розробки авторської методики є розвиток професійних компетентностей сучасного здобувача освіти, активізації пізнавальної мотивації, спонуканні до самостійного навчання та підвищення ефективності педагогічного процесу загалом. А також забезпечення відповідності досягнутого рівня практичних навичок майбутніх фахівців найвищим вимогам потенційних роботодавців.

Виклад основного матеріалу. Використання технологій дистанційного навчання у навчальному процесі Знеможливе без використання сучасних цифрових інструментів, а їх ефективне застосування можливе лише у тому випадку, коли відповідні технології гармонійно інтегруються у навчальний процес, забезпечуючи нові можливості і викладачам, і студентам. Така інтеграція цифрових інструментів здійснюється завдяки використанню систем онлайн навчання, які в умовах інформатизації навчального процесу стають засобом для надання нових освітніх послуг і доступу до електронних освітніх ресурсів будь де і будь-коли, де є підключення до мережі Internet. Вибір веб-застосунку у цій статті зроблено саме за принципом того, що він не залежить від платформи, на якій виконується завдання, а вимагає лише доступу до інтернету. Це дозволяє вирішити одразу кілька проблем: можливість навчання та здобування практичних навичок студентами не залежно від потрібного обладнання, інструмент для викладача, який дозволить демонструвати теоретичний матеріал на практиці, можливість здобуття практичних навичок дистанційно, зацікавлення студентів в освоєнні матеріалу.

За основу взято веб-застосунок для симуляції логічних схем simulator.io. Перевага застосунку у тому, що вона має простий інтерфейс, що дозволяє зекономити час на освоєння базових навичок використання студентам. Також велика перевага у тому, що як викладач, так і студент можуть мати спільний доступ до однієї дошки, що дозволить перевіряти викладачу виконану роботу, а за

потреби виправити її та вносити певні корективи. Що позитивно вплине на якість засвоєних студентом знань.

Інтерфейс складається з простих елементів (рис. 1).

Верхня частина містить назву схеми та робочий простір. Нижче можна побачити панель інструментів в якій знаходяться елементи керування: запуск симуляції, крок назад, крок вперед. Також елементи редагування: додавання з'єднання, видалення з'єднання, діод, виділення та надпис. В правій частині знаходяться елементи для спільної роботи, кнопка для створення посилання та розгалуження для можливості управління дошкою іншими користувачами. В боковій панелі зліва містяться елементи, які можна розміщати на дошці та використовувати їх при симуляції.

Далі розглянуто принцип, за яким студенти спільно з викладачами можуть виконувати завдання у наведеному вище веб-застосунку. Для прикладу обрано 3 типи завдань.

Перший тип завдання – повторення схеми D-тригера. Це схема, яка дозволяє зберігати в собі

1 біт інформації. В simulator.io вже є D-тригер, як окрема схема, проте потрібно побудувати його за допомогою логічних елементів.

Кроки викладача для створення завдання в simulator.io:

1. Викладач переходить у свій профіль та створює нову дошку, натискаючи кнопку "Add board" (рис. 2). Важливо, щоб всі студенти були зареєстровані у simulator.io та надіслали свої імена викладачу.

2. Створити завдання, яке повинні виконати студенти. Формулювання завдання: «Розробити схему D-тригера, використовуючи логічні елементи. D-тригер повинен виконувати ту ж логіку, що й на зразку». Будуємо схему, яку повинні повторити студенти.

3. Після створення дошки з завданням є 2 варіанти, викладач може створити її копію і надати доступ туди студентам або продовжити роботу на цій же дошці. Для створення копії дошки потрібно натиснути кнопку "Fork" в правому верхньому куті на панелі спільного доступу.

4. Тепер викладач може надати доступ до дошки всім студентам, для цього потрібно натиснути

Рис. 1. Інтерфейс Simulator Io

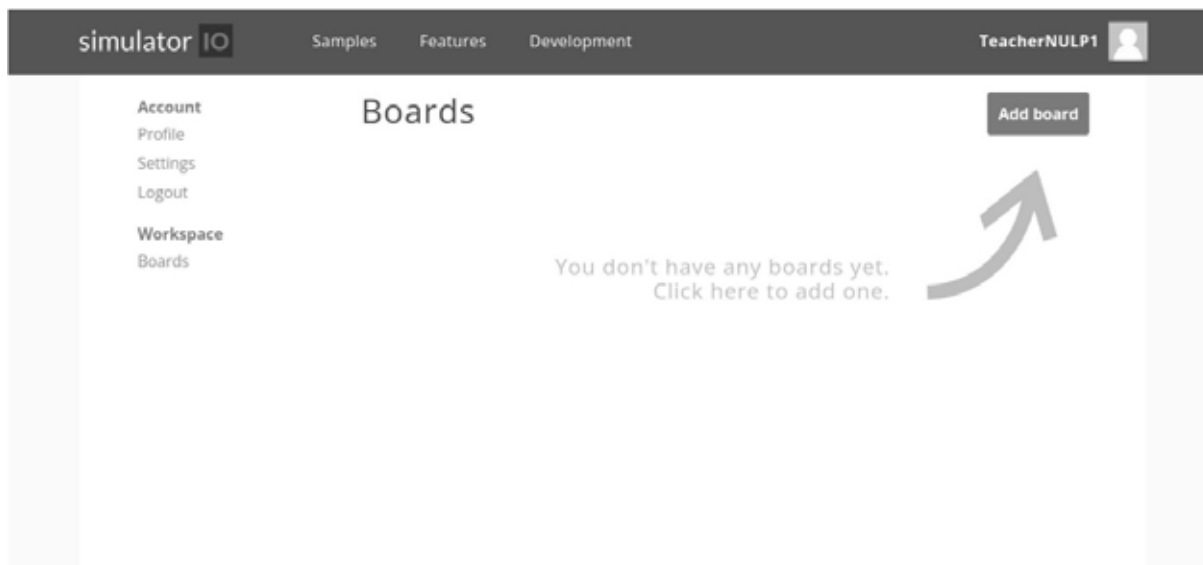

Рис. 2. Створення нової дошки

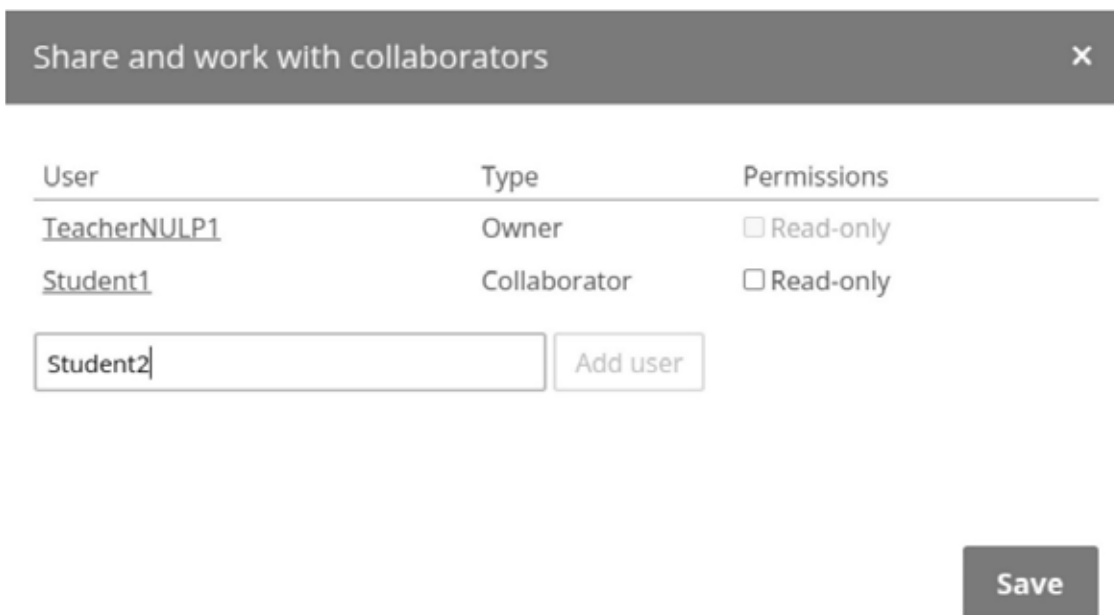

Рис. 3. Вікно додавання користувачів до дошки

кнопку “Team” на панелі спільного доступу. Після чого викладач повинен ввести всіх студентів, які повинні мати спільний доступ до дошки (Рис. 3).

5. Студенти можуть тепер редагувати дошку і створювати на ній свої схеми для реалізації поставленого завдання. Студент, який розробив свою схему повинен підписати її для перевірки викладачем. Перевага цього методу у тому, що викладач може в реальному часі спостерігати за змінами, що дозволить йому коригувати роботи при потребі. Також можливо переглянути симуляцію усіх робіт одночасно.

Другий можливий тип завдання, який може бути виконаний за допомогою simulator.io, це завдання, яке потребує коригування схеми. Для прикладу візьмемо побудову лічильника на базі D-тригерів. Такий тип завдання дозволить студентам навчитися аналізувати помилки, аналізувати надані схеми та виправляти їх. Етапи побудови дошки ідентичні до завдання 1, проте тепер викладач повинен вставити заздалегідь схему, яка працює некоректно, а студенти повинні виправити її. Приклад завдання: «Знайти та усунути помилки, на схемі-зразку лічильника на базі D-тригерів. Очікуваний вивід: кожен тік повинен збільшувати значення виводу на 1». Після того як побудована копія дошки, студенти можуть узятися до роботи.

Етапи виконання завдання з точки зору студента:

1. Студент переходить за посиланням, яке надіслав викладач.
2. Виділяє весь зразок-схему та копіює її в вільне місце.
3. Запускає симуляцію та досліджує її роботу.
4. Знаходить помилку в схемі, виправляє її та підписує роботу.

Після завершення роботи, викладач може запустити симуляцію та перевірити правильність виконання завдання кожного студента. Симуляція збігається з очікуваним результатом лічильника, отже завдання було виконане правильно.

Третім можливим типом завдання може бути групове виконання роботи. Для такого типу завдань, потрібно обирати складніші й більші за своєю структурою завдання. Для прикладу розглянемо розробку 4-бітного суматора. Суматор потребує комбінування кількох елементів, що дозволить групі студентів розробляти її разом.

Simulator.io дозволяє одночасну розробку на одній дошці кільком людям в реальному часі. Це дозволить дистанційно працювати групами. Такий тип завдання дозволить студентам відпрацювати навички роботи в команді, додатково засвоїти матеріал, ділитися один з одним здобутим досвідом.

Для того, щоб розробити такий тип завдання, викладач повинен:

1. Створити дошку
2. Додати до неї студентів з групи, яка повинна виконувати завдання
3. Після виконання перевірити виконану роботу, запустивши симуляцію.

Висновки. Застосування сучасних освітніх технологій у навчанні збільшує ефективність процесу навчання та якість отриманих здобувачем освіти фахових навичок. Зважаючи на швидкий розвиток інформаційної сфери та трансформацію суспільства, перед науковою спільнотою постає завдання розробки нових методів ефективного навчання. Беручи до уваги вищесказане у даній статті, постає основна суть сучасного наукового дискурсу у сфері дистанційного навчання, а саме інтеграція

інноваційних цифрових інструментів у онлайн системи навчання у закладах вищої освіти, задля покращення процесу здобування фахових навичок студентом. Особливої уваги потребує розвиток саме системи інтеграції практичних занять у онлайн середовище, адже на даний момент цей невід'ємний аспект навчання здебільшого ігнорується.

Використання інтегрованих веб-застосунків в дистанційному освітньому процесі є вагомим інноваційним методологічним прийомом, за допомогою якого ми можемо вирішити такі завдання:

- Зробити можливим проведення практичних занять без безпосередньої присутності студента в аудиторії;
- Покращити якість знань отриманих здобувачем освіти за умов дистанційного навчання;
- Збільшити інтерактивність навчання та вмотивованість студентів;
- Налагодити просту та безпосередню комунікацію між викладачем і студентом у процесі опанування практичних знань.
- У цій статті було запропоновано лише один з методів здобуття практичного досвіду в дистанційній формі навчання. Інтегруючи схожі веб-застосунки для інших предметів, можна досягнути адаптивності освіти до будь-яких факторів. Перспективу подальших досліджень вбачаю у оптимальних комбінацій форм, засобів та методів навчання з інтеграцією нових цифрових інструментів, що повністю забезпечать потреби здобувачів освіти в умовах дистанційного навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасименко І. В. Використання технологій дистанційного навчання в підготовці майбутніх бака-

лаврів комп'ютерних наук. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 41, С. 232–247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_41_3_24

2. Evans D., Shortall T. Student's views on the advantages and disadvantages of Open Distance Learning versus traditional On-Campus Learning in Master's degree course for languages teachers in a British University. *J Nurs Studies NSNG*, vol. 10, no. 1, pp. 21–30, 2011.

3. Штихло Л. Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Молодий вчений*. № 6 (33). 2016. С. 489–493.

4. S. S. Kizim, "Peculiarities of would-be teachers' professional training with electronic educational resources", *Information Technologies and Learning Tools*, vol. 65, no. 3, pp. 115–132, 2018. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v65i3.2266>.

5. Stephens D. Quality Issues in Distance Learning. 2007. URL: www.aacsb.edu/publications/whitepapers/quality-issues-distance-learning.pdf.

6. Burns, M. Distance Education for Teacher Training: Modes, Models and Methods URL: <http://www.idd.edc.org/resources/publications/modes-models-and-methods>.

7. Малихін О. В., Ярмольчук Т. М. Фахова підготовка майбутніх фахівців-філологів засобами інформаційного середовища. Суб'єктивація процесу фахової підготовки майбутнього філолога: теоретичні і практичні аспекти. монографія 2017. С. 202–229.

8. Ramadani A., Xhaferi B. Teachers Experiences with Online Teaching Using the Zoom Platform with EFL Teachers in High Schools in Kumanova. *SEEUReview*. 2020. Vol. 15, №1. P. 142–155.

9. Лобода О. Застосування дистанційних технологій для ефективної реалізації інтерактивних методів навчання. URL: <https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/%D0%9B%>

10. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект. Кривий Піг : Видавничий дім, 2009. С. 307.

ВИКОРИСТАННЯ GENIALLY ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ USING GENIALLY DURING DISTANCE EDUCATION

Дистанційне навчання стало реальністю нашого сьогодення. Воно не можливе без використання інформаційних технологій. Дистанційні інформаційні технології – це технології створення, передачі та збереження навчальних матеріалів, організації та підтримки процесу дистанційного навчання засобами телекомунікацій. У зв'язку з чим потребує змін методика навчання та викладання. У дистанційному навчанні можна виділити три основні технології: кейс-технологія, в якій навчальні матеріали та методи чітко структуровані та укомплектовані в одному місці (кейс чи блог); онлайн-технологія на основі використання різних онлайн-платформ для організації конференцій, зустрічей; мережева технологія, яка базується на використанні мережі «Інтернет», матеріалів і методів навчання здобувачів освіти, інтерактивного спілкування між вчителем та учнем. Отже, навчальний процес стає неможливим без інтерактивних засобів навчання, оскільки вчителі вже не можуть працювати за старим шаблоном: вчитель-дошка-учень. Сучасні діти потребують сучасної методики навчання. Їм потрібно більше наочної інформації, яка є стислою і яскравою образами. Стаття присвячена розгляду можливості використання таких інтерактивних засобів навчання, створення інтерактивного контенту навчального заняття. Вони дозволяють зробити уроки яскравими та різноманітними, допомагають у засвоєнні здобувачами теоретичного матеріалу. Розглянуто можливості платформи Genially, її шаблони, методику використання як засобу навчання, зокрема геометрії. Також продемонстровано можливості створення ментальних карт та презентацій, інтерактивних плакатів. Наведено приклади таких розробок. Під час їх використання в освітньому процесі є можливість задіяти зорову та слухову пам'ять того, хто навчається, та врахувати особливості сучасних дітей – кліпове мислення.

Ключові слова: інтерактивний плакат,

презентація, ментальна карта, Genially, дистанційне навчання.

Distance learning has become the reality of our present. It is not possible without the use of information technologies. Distance information technologies are technologies for creating, transferring and saving educational materials, organizing and supporting the distance learning process by means of telecommunications. In connection with this, the teaching and learning methodology needs to be changed. Three main technologies can be distinguished in distance education: case technology, in which educational materials and methods are clearly structured and assembled in one place (case or blog); online technology based on the use of various online platforms for organizing conferences and meetings; network technology, which is based on the use of the "Internet" network, materials and methods of training students of education, interactive communication between a teacher and a student. Therefore, the educational process becomes impossible without interactive learning tools, because teachers can no longer work according to the old template: teacher-board-student. Modern children need modern teaching methods. They need more visual information that is concise and vivid images. The article is devoted to consideration of the possibility of using such interactive learning tools, creating interactive content of the educational session. They make it possible to make the lessons bright and diverse, and help students learn the theoretical material. The possibilities of the Genially platform, its templates, the method of using it as a teaching tool, in particular geometry, are considered. The possibilities of creating mind maps and presentations, interactive posters are also demonstrated. Examples of such developments are given. During their use in the educational process, there is an opportunity to use the visual and auditory memory of the learner and take into account the peculiarities of modern children - clip thinking.

Key words: interactive poster, presentation, mental map, Genially, distance learning.

УДК 372.851

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.46>

Заїка О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри фізико-математичної
освіти та інформатики
Глухівського національного
педагогічного університету імені
Олександра Довженка

Постановка проблеми. Дистанційне навчання набуло обертів і ним зараз нікого не здивуєш. Вчителі та здобувачі освіти навчилися працювати віддалено. Але таке навчання не можливе без використання інформаційних технологій – технологій створення, передачі та збереження навчальних матеріалів, організації та підтримки процесу дистанційного навчання засобами телекомунікацій. У дистанційному навчанні можна виділити три основні технології: кейс-технологія, в якій навчальні матеріали та методи чітко структуровані та укомплектовані в одному місці (кейс чи блог); онлайн-технологія – організація конференцій; мережева технологія - використання мережі «Інтернет», матеріалів і методів навчання здобувачів освіти, інтерактивного спілкування між вчителем та учнем. Отже, відбулися зміни у методиці навчання. Широкого використання набули

інтерактивні ресурси, створені на допомогу вчителю. На разі, вже розроблено багато різних відео-уроків на YouTube, які записані як професійно так і не дуже. Вчителі намагаються зробити навчальний матеріал якомога простішим і доступнішим для учнів, які за певних причин не змогли бути на онлайн-уроці і пропустили пояснення вчителя.

Найпоширенішими у користуванні вчителями є такі ресурси, як «Всеосвіта», «На урок», Quizizz, Qlasstime, Kahoot, Gran, GeoGebra, Blender тощо. Серед такого різноманіття хочемо виділити можливості інтерактивного контенту як засобу навчання.

Аналіз останніх досліджень. Інтерактивний плакат – електронний освітній засіб, який забезпечує високий рівень використання інформаційних каналів сприйняття наочності навчального процесу [2]. Використання інтерактивних плакатів у навчальному процесі цікавить сучасних

дослідників. Так, наприклад, Заболотний В. розглядає можливості навчання фізики за допомогою інтерактивних плакатів; як засіб візуалізації навчального матеріалу їх розглядають Ігошина І., Кухар О., Пінчук О. та ін.

На YouTube можна знайти відео щодо створення інтерактивного контенту, зокрема засобами Genially.ly. Цим питанням, наприклад, займається Головатенко Т. [5], Табарчук І. [3], Сологуб О. [4] та інші. Із 15 способами використати Genially у класі можна ознайомитися на сайті Ditch That Textbook [7], але тут не продемонстровано деякі використання даної платформи.

Мета. Показати можливості платформи Genially під час організації дистанційного навчання математики.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо, наприклад, організацію супроводжувачого матеріалу інтернет-уроку на платформі Genially. Єдиною незручністю у використанні платформи є відсутність українського інтерфейсу, але можна інтуїтивно зрозуміти, що потрібно і як виконувати. І не всі опції доступні у безкоштовній версії, але їх є достатня кількість для створення чудового засобу навчання.

Для початку потрібно зареєструватися на платформі genial.ly і можна створювати початкові ресурси.

Сама платформа має декілька варіантів створення інтерактивних контентів. Це може бути безпосередньо плакат, це може бути просто презентація або презентація із вбудованою тестовою програмою, гра (зокрема різні види квестів), відео,

навчальний матеріал (у вигляді, наприклад, ментальної карти або блогу (одна із технологій дистанційного навчання)), портфоліо, бібліографія тощо. Ви можете скористатися готовими шаблонами, яких є велика кількість або обрати чистий папір і створити власний шаблон (рис. 1).

Зупинимося детальніше на створенні ментальної або інтелектуальної карти. Сучасне молоде покоління має одну важливу особливість – кліпове мислення (коли ключовим є образ, а не слово). Враховуючи, зокрема й це, необхідно для кращого запам'ятовування матеріалу розробляти стислу схему, креолізований текст [1], ментальну чи інтелектуальну карту. Інтелектуальна карта – це графічне представлення одного або кількох понять у формі схеми, сформованої навколо центральної ідеї. Кожне з цих понять називається «вузлом» [6]. Інтелектуальна карта дозволяє з першого погляду зрозуміти структуру даних і зв'язки між поняттями в цих даних. Ці карти є чудовими для тих, хто їх вивчає, але ще корисніше для тих, хто їх створює. Тому можна пропонувати здобувачам освіти самостійно створювати такі карти. Звісно це можна робити на папері, але набагато яскравіше вони виглядають на платформі Genially. Адже тут є можливість кожне поняття чи теорему розкрити/довести, навести приклад, рисунок, спрямувати на відеоурок тощо.

За допомогою платформи ви можете створити як карту так і блог – зібрати матеріал з певного розділу в одному місці, що є досить зручним у використанні, наприклад, під час підготовки до семестрового контролю чи ЗНО.

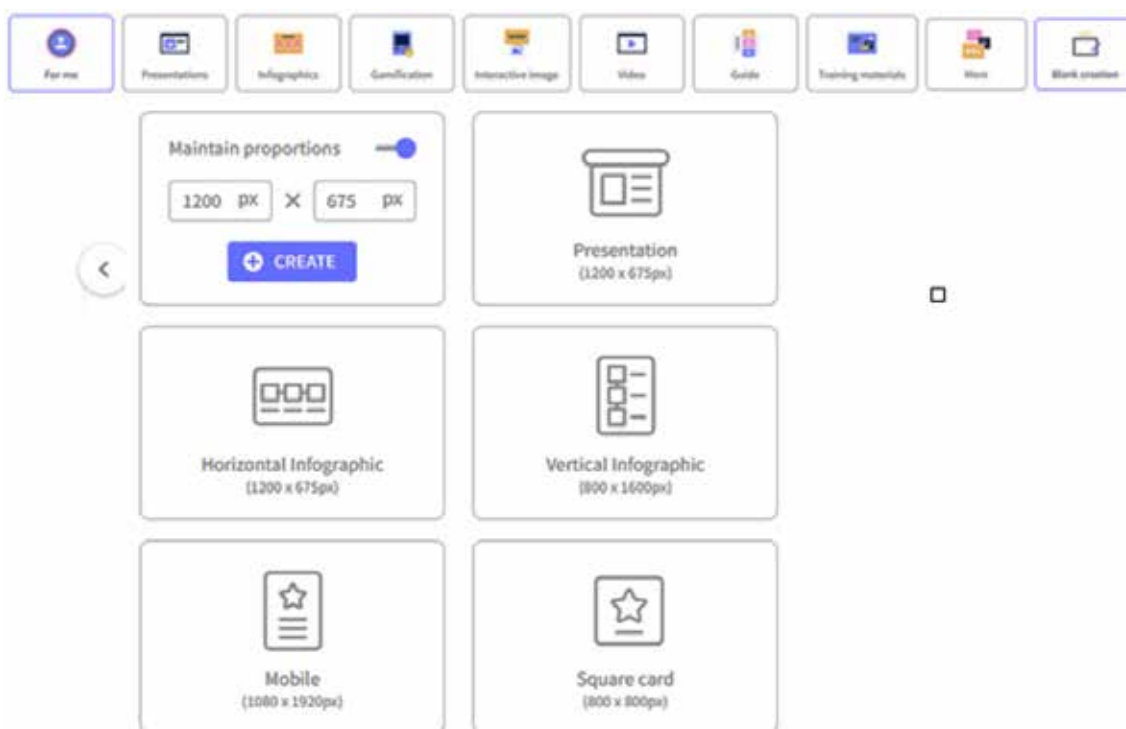

Рис. 1. Можливості Genially.ly

Розрізняють ментальні карти та концептуальні. Різниця у них не лише у зовнішній формі, а й в ідеї (таблиця 1).

Створення ментальних карт власноруч сприяє активному навчанню, стимулює уяву, сприяє узагальненню та систематизації матеріалу. Це

допомагає запам'ятати здобувачу освіти інформацію.

Наприклад, поділ геометрії на два розділи можна подати стисло у вигляді карти, де є можливість прописати, що вивчає планіметрія, а що – стереометрія (рис. 2), а яскраві рисунки фігур дадуть

Таблиця 1

Різновид карт [6]

Ментальні карти	Концептуальні карти
Вони зосереджені на одній концепції чи ідеї	Вони можуть мати більше однієї загальної ідеї
Радіальна або вузлово-орієнтована структура	Ієрархічна структура
Вони показують загальне поняття і залежні від нього поняття	Вони розбивають зміст далі в ієрархії від найзагальніших до найбільш конкретних концепцій
Зображення – це найважливіше	Слова – це найголовніше
Вони служать для відображення теми	Вони служать для вилучення інформації або запам'ятовування

Рис. 2. Ментальна карта

зможу учням наочно запам'ятати, що саме вивчає кожний із розділів геометрії.

Це приклад простої карти, але ви можете створити насичений формат, наприклад, як на рисунку 3. Тут міститься короткий конспект з теми «Кути» (геометрія, 7 клас). Розглянуто види кутів (гострі, тупі, прямі, розгорнутий – відсутні словесні пояснення, використовується креалізований текст, тобто враховується кліповість мислення), види кутів між прямими, що перетинаються і види кутів, що утворюються при перетині паралельних прямих січною. Плакат не обов'язково повинен містити лише серйозне оформлення, доречно додавати вірші для кращого запам'ятовування чи яскраві рисунки. Доречно включити навчальні тестові завдання, наприклад, з платформи LearningsApps. Їх можна прикріпити у вигляді посилання або QR-коду.

Розроблена нами карта містить також посилання на YouTube, де демонструється створення

з паперу фігури з різними кутами, які найчастіше зустрічаються у задачах з геометрії. Доцільно задати учням виготовити дану фігуру. Таке завдання, з одного боку, сприяє втіленню STEM-освіти, одним із напрямків якої є мейкерство, а з другого боку, зроблений макет дасть змогу учням виконувати правильні рисунки до геометричних задач, де вказано кути, і розвине просторову уяву учнів, навчить їх «на око» визначати кутову міру заданої фігури.

Вчителі у своїй роботі часто використовують PowerPoint або Google Slides, такі самі можливості і плюс ще інші мають презентації, які можна створити на платформі Genially.

Розглянемо як приклад перший урок з геометрії у 7 класі. Подамо матеріал у вигляді навчального матеріалу за готовим шаблоном із вбудованою системою тестів. Окрім такого тестування додамо до шаблону QR-код із тестом, розташованим на платформі LearningsApps. Ефективним буде

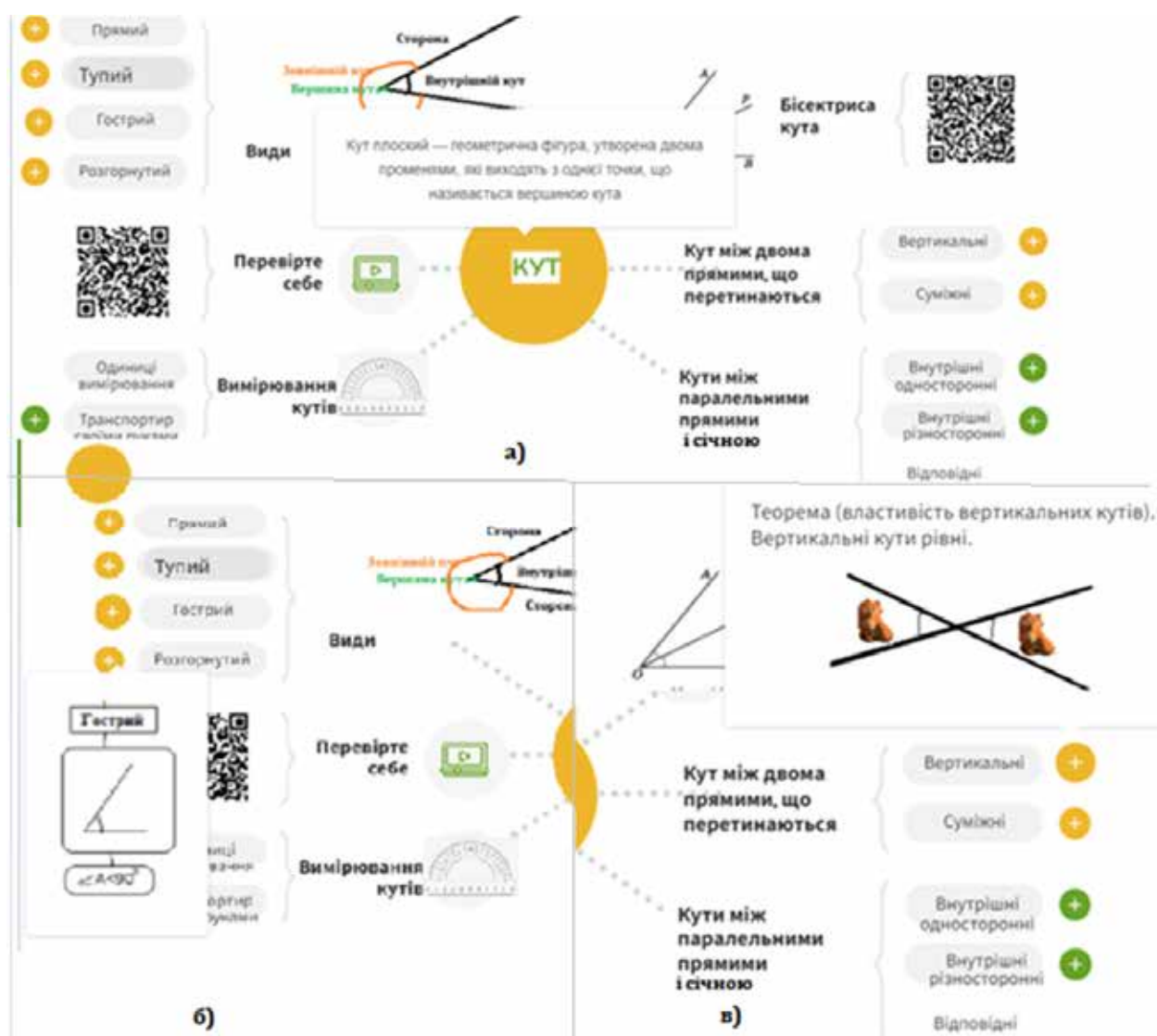

Рис. 3. Конспект «Кути», 7 клас [8]

зроблений відеозапис вчителя з використанням даної дошки із подальшою пропозицією до дітей опрацювати матеріал, пройти тестування, результати прикріпити в гугл класі. Якщо дитина вчиться офлайн, то даний плакат можна використовувати в якості домашнього завдання, оскільки файл містить коротку теоретичну базу (до шаблону можна прикріпити і ментальну карту), містить приклад розв'язаного завдання, завдання до виконання та тестові завдання на закріплення матеріалу (рис. 4).

Можна навчальний матеріал подати і у вигляді одного плакату. Так, наприклад, під час вивчення елементів аналітичної геометрії у 9 класі можна

продемонструвати учням прикладну спрямованість теми, зокрема, реалізувати наскрізну лінію «Підприємливість та фінансова грамотність» (рис. 5). Тут до кожного застосування аналітичної геометрії підібрано задачі з економічним змістом, відео з теоретичним матеріалом, є словник з економічними термінами, які найчастіше зустрічаються в таких задач, з якими учень може бути не обізнаним, якщо у школі не передбачалося курсу фінансової грамотності.

Під час створення будь-якого контенту, що містить посилання на файлові ресурси, доречно усю необхідну інформацію розмістити на власному диску і робити посилання вже на готові файли.

Рис. 4. Презентація до уроку [9]

Рис. 5. Інтерактивний плакат [10]

Оскільки тоді вчитель має змогу змінювати файли, що автоматично призведе до зміни у створеному плакаті.

Під час вибору контенту необхідно виконати такі кроки: визначити мету, з якою буде використовуватися ваш плакат (презентація до уроку, підведення підсумків щодо вивченого розділу, узагальнення теми тощо) і у відповідності до неї обрати контент (презентація, плакат, блог, карта тощо); підібрати необхідний матеріал (теоретичний матеріал у вигляді книжок, статей, файлів, які краще розмістити на вашому власному диску; відео (записані вами чи підібрані вами до тематики інтерактивного засобу навчання), тестові завдання (створені на іншій платформі або у вигляді тексту) тощо); обрати шаблон чи створити свій; наповнити його; зберегти створений продукт.

Висновки. Використання інтерактивного контенту на уроках та під час виконання домашніх завдань, створеного на платформі Genially, зробиць ваші уроки яскравішими та продуктивнішими. Сприяє покращенню запам'ятовуванню навчального матеріалу учнями, оскільки їх використання враховує психологічні особливості дітей шкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заїка О.В. Створення креолізованих текстів під час навчання «Геометрії» у 7 класі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. Вип. 2(4). С. 64–71.

2. Кухар О.І. Інтерактивний плакат як засіб візуалізації навчального процесу. *Slideshare*: веб-сайт. URL: <https://www.slideshare.net/OlenaSergivna/ss-71650323> (дата звернення 24.06.2023).

3. Майстер клас «Genial.ly у роботі активного педагога». *YouTube*: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=T-DQnc0PPO0> (дата звернення 24.06.2023).

4. Створення інтерактивного контенту засобами genial.ly. *YouTube*: веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_RK5G2bTwOA (дата звернення 24.06.2023).

5. Genial.ly: створення та використання в освітньому процесі. *YouTube*: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VWzCMNspboY> (дата звернення 24.06.2023).

6. What is a mind map and how do you make one? URL: <https://blog.genial.ly/en/mind-map/> (дата звернення 25.06.2023).

7. 15 ways to use Genially in the classroom. *Ditch That Textbook*: веб-сайт. URL: <https://ditchthattextbook.com/genially/> (дата звернення 25.06.2023).

8. Інтерактивна дошка «Кут». Genial.ly: веб-сайт. URL: <https://view.genial.ly/64a3cd74bf471c00191c7316/interactive-content-vidi-kutiv> (дата звернення 03.07.2023).

9. Інтерактивна дошка «Геометрія». Genial.ly: веб-сайт. <https://view.genial.ly/649d2517f7ad03001756f9c5/learning-experience-didactic-unit-tochki-i-pryami> (дата звернення 03.07.2023).

10. Інтерактивна дошка «Аналітична геометрія у задачах економічного змісту». Genial.ly: веб-сайт. <https://view.genial.ly/6280fe1f14f9e20011677ce0/interactive-content-analitichna-geometriya-v-ekonomichnih-zadachah> (дата звернення 03.07.2023).

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 61

Том 1

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 28,97. Ум. друк. арк. 28,37.
Підписано до друку 01.08.2023. Замов. № 0823/514. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.